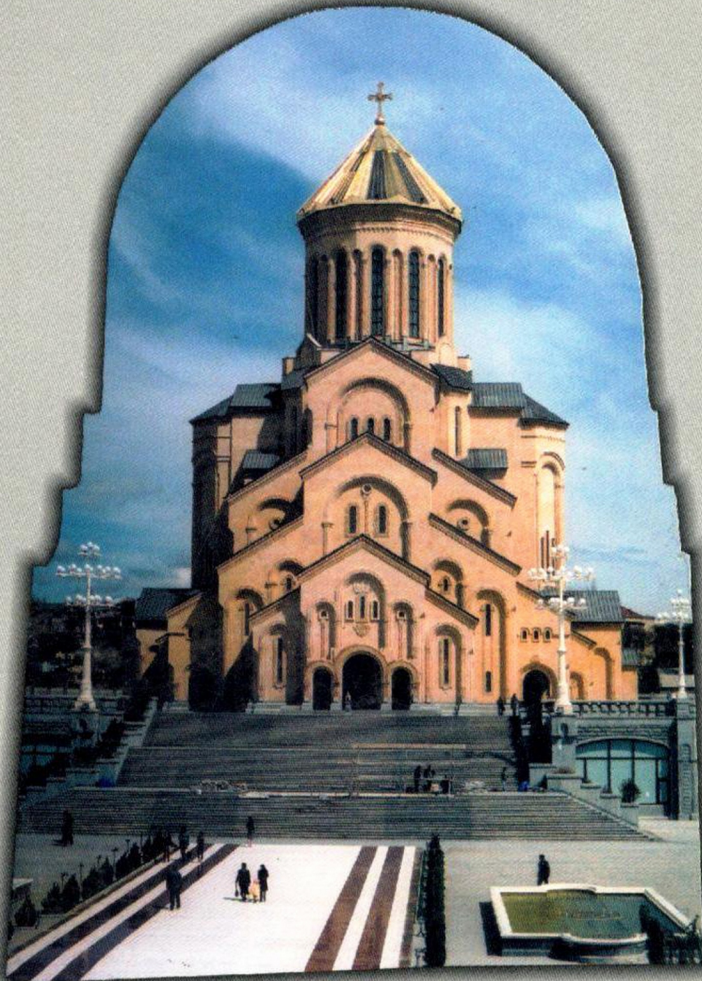

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

1(7) 2010

Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

1(7)

„UNIVERSAL“

Tbilisi 2010

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

1(7)

გამომცემლობა „ენივერსალი“
თბილისი 2010

უკ (UDC) 94(100) „15/18“ + 94(100) „1918/...“
ა-984

სარედაქციო კოლეგია:

გია გელაშვილი
შოთა ვადაჭკორია
ვასილ კაჭარავა
ვაჟა კიკნაძე
ვოიციხ მატერსკი
(პოლონეთის მეცნიერებათა
აკადემია)
გელა საითიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
მალხაზ სიორიძე
ავთანდილ სონღულაშვილი
(რედაქტორი)
ხათუნა ქოქრაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
დოდო ჭუმბურიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ნიკო ჯავახიშვილი

EDITORIAL BOARD:

Gia Gelashvili
Shota Vadackoria
Vasil Kacharava
Vazha Kiknadze
Wojciech Materski
(Academy
of sciences of Poland)
Gela Saitidze
(Deputy editor)
Malkhaz Sioridze
Avtandil Songulashvili
(Editor)
Khatuna Kokrashvili
(Executive secretary)
Dodo Chumburidze
(Deputy editor)
Niko Javakhishvili

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2010

თბილისი, 0179, 0. ჭავჭავაძის რაზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

შ ი ნ ა ა რ ს ი

Contents

პ ლ ა ტ ო ნ ი ო ს ე ლ ი ა ნ ი - 200

Platon Joseliani - 200

გელა საითიძე 13
პლატონ იოსელიანი – რედაქტორი, პუბლიცისტი
(დაბადების 200 წლის გამო)

Gela Saitidze

Platon Joseliani – Editor, Publicist

ხათუნა ქოქრაშვილი 35
პლატონ იოსელიანი – საეკლესიო ისტორიის მკვლევარი
(ზოგადი მიმოხილვა)

Khatuna Kokrashvili

Platon Joseliani – The Researcher of the Church History (General review)

ს ა ქ ა ზ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო ზ ი ა

The History of the Georgian

დოდო ჭუმბურიძე 49
რუსული კოლონიზაცია აფხაზეთში და დასახლება
პარნაუთი

Dodo Chumburidze

Russian Colonialization in Abkhazia and the Settlement Parnauti

ცაცა ჩხარტიშვილი 64
აფხაზეთის თეატრალური ცხოვრება XIX საუკუნის
80-90-იან წლებში და ისტორიული მემორია

Tsatsa Chkhartishvili

Theatrical Life in Abkhazia in the 80-90es of the 19th Century
and Historical Memory

ოთარ გოგოლიშვილი 77
ატარა უცხოელი ისტორიკოსის თვალით (XIX ს-ის 80-იანი
წლები)

Otar Gogolishvili

Historian Evgeni Veidenbaum’s Writings about Adjara

ილია ვადაჭკორია 84
ბაზეთი „ივერია“ საქართველოს ისტორიის წყაროებისა
და გამოქვეყნებული მემორიალური ლიტერატურის
შესახებ (1886-1889 წწ.)

Iliia Vadachkoria

The Newspaper “Iveria” About the Sources of the History of Georgia and
Published Scientific Literature (1886 - 1889)

<i>ქეთევან მანია</i>	98
ქართული ნაციონალური იდენტობის წრთობის პროცესი „ივერიის“ (1887) მიხედვით	
<i>Ketevan Mania</i>	
The Process of National Identity Hardening According to „Iveria“ (1887)	
<i>ნატო სონღულაშვილი</i>	113
იდენტობრივი ავტონომიურობის იდეალი: თავისუფლების იდეა და მისი კულტივაცია გეოგრაფიული საზღვრებით XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართულ ერთობაში	
<i>Nato Songulashvili</i>	
Identical Autonomous Ideal: the Idea of Freedom and its Cultivation on the Basis of Printing Media in the 10-years Georgian Unity of XX century	
<i>ირინა არაბიძე</i>	125
დამატებითი ცნობები ექვთიმე თაყაიშვილის 1917 წლის ექსპედიციასთან დაკავშირებით	
<i>Irina Arabidze</i>	
Additional Information About Ekvtime Takaishvili’s Expedition in 1917	
<i>ლელა სარალიძე</i>	132
ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნის ისტორიიდან (1917-1922 წწ.)	
<i>Lela Saralidze</i>	
From the History of So Called „South Osetia“ Autonomous Oblast Formation in 1917 – 1922	
<i>შოთა ვადაჭკორია</i>	168
შიდა ქართლის მთის ოსების საზღვარსაღარო პოლიტიკა და ქართული პოლიტიკური აზრი (XX საუკუნის 20-იანი წლები)	
<i>Shota Vadachkoria</i>	
Exile Policy of the Shida Kartli Osetians Living in the Mountains and Georgian Political Thinking (The 20es of the 20 th century)	
<i>ნუგზარ ზოსიძე</i>	190
ბათუმის ოლქი 1920 წლის პირველ ნახევარში	
<i>Nugzar Zosidze</i>	
Batumi District in the First Part of year 1920	
<i>ნინო ღამბაშიძე</i>	200
ვახტანგ ღამბაშიძე – ცხოვრება და მოღვაწეობა	
<i>Nino Ghambashidze</i>	
Vakhtang Ghambashidze – The Life and Activity	

თამარ თამარაშვილი227
 ბანათელაშვილის ისტორიიდან საქართველოში (თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმი (1924-1939))
Tamar Tamarashvili
 From the History of Education in Georgia (Telavi Pedagogical Technical Institut (1924-1939))

ს ა ქ ა წ თ ე კ ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ
Georgia and the World

ნიკო ჯავახიშვილი238
 ქართველთა კვლავი ბალტიისპირეთში (XVII საუკუნის მიწურულიდან – XIX საუკუნის შუა ხანებამდე)
Niko Javakhishvili
 Trace of Georgians in the Baltics (From the end of XVII th – to the first half of XIX th century)

გიორგი ბეჟიტაშვილი254
 ზოლონეთში ქართული სამხედრო ემიგრაციის ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი
George Bezhitashvili
 The Certain Aspects of History of the Georgian Military Immigration in Poland

ავთანდილ სონღულაშვილი260
 საქართველოს ურთიერთობა დასავლეთ ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან XX საუკუნის პირველ მეოთხედში
Avtandil Songulashvili
 Relations of Georgia with the Western Europe and the USA In the first quarter of the XX century

ნოდარ ხორბალაძე283
 საქართველოში რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის ისტორიიდან
Nodar Khorbaladze
 From Russia's Imperial Politics in Georgia

მალხაზ მაკარაძე295
 დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო და რუსეთის აგრესიული პოლიტიკა
Malkhaz Makaradze
 Independent Georgia and Russian Aggression Politics

სოფიკო დავლაშერიძე 299
საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და
აშშ-ის პოლიტიკა პოსტსაბჭოურ სივრცეში

Sopho Davlasheridze
Restoration of Georgia Independence and Policy of USA of Soviet Spare

კორნელი კაკაჩია 306
აშშ-საქართველოს სტრატეგიული თანამშრომლობის
ქარტი: იცავს თუ არა ის საქართველოს უსაფრთხოებას?

Kornely Kakachia
United States-Georgia Charter on Strategic Partnership: Does it protect
Georgia's Sovereignty?

კ ა კ კ ა ს ი ი ს ი ს ტ ო ნ ი ა
The History of the Caucasus

მზია ტყავაშვილი 321
შოტლანდიელთა ახალშენის ისტორიიდან ჩრდილო
კავკასიაში (XIX საუკუნის დასაწყისი)

Mzia Tkavashvili
From the History of the Scots' Colony in the North Caucasus
(The beginning of the 19th century)

მ ს ო ფ ლ ი ო ი ს ტ ო ნ ი ა
The History of the World

თამარ ანთაძე 329
უილიამ III ორანელი

Tamar Antadze
William III of Orange

ვასილ კაჭარავა 342
1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები ამერიკის
შეერთებულ შტატებში

Vasil Kacharava
American Presidential Elections of 1952

ვასილ კაჭარავა 360
პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგია და პლატფორმები
აშშ-ის 1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში

Vasil Kacharava
Ideology of Political Parties and their Platforms in the Presidential Elections
of the United States in 1952

ბ თ ლ ი ტ ი კ ა
The Policy

თენგიზ გრიგოლია 372
რუსეთი და ირანი ახლო აღმოსავლეთის რეგიონალურ
გეოპოლიტიკაში

Tengiz Grigolia
Russia and Iran in Close-east Regional Geopolitics

თორნიკე შურულაია 378
აშშ-ს ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტო
(„შავი ოთახი“)

Tornike Shurgulaia
National Security Agency (NSA) of the USA (Black Room)

მაია ამირგულაშვილი 385
გლობალიზაციის თანამედროვე ტენდენციები

Maia Amirgulashvili
Modern Tendencies of Globalization

ს ა მ ს ე ლ ი კ ა ი ს ტ ო რ ი ი დ ა ნ

Military History

*თეიმურაზ დალაქიშვილი, ხათუნა თოდაძე, დავით
მამულაიშვილი* 394
ტრადიციული კავკასიური საბრძოლო იარაღის
წარმოების ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოსწორება
(ძირითადი ტიპები და სახეები)

Teimuraz Dalaqishvili, Khatuna Todadze, Davit Mamulaishvili
Traditional Caucasus Cold Weapons History and Geography of their
Production Main Types

რ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ ო რ ი ა

Religion. The History of the Church

ელდარ ბუბულაშვილი 405
უცნობი მასალები სასულიერო განათლების შესახებ
XX ს-ის 20-იანი წლების საქართველოში

Eldar Bubulashvili
Unknown Material about Religious Education (20-ies of the 20th century)

სოფიო ანდღულაძე 412
ქართველი სამღვდლოება საბჭოთა ტოტალიტარული
რეჟიმის დამყარების პერიოდში და ეპისკოპოსის
სტეფანე ბოდბელის (ვასილ კარბელაშვილი)

Sophio Andghuladze
Georgian Clergy in the Period of Establishing Soviet Totalitarian Regime and
the Bishop of Bodbe Stephane (Vasil Karbelashvili)

ისტორიოგრაფია
Historiography

მერაბ კალანდაძე 423
დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხები
XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში
Merab Kalandadze
Modern History of Eastern Europe Studies in Georgia

წყაროთმცოდნეობა
Source-Studies

ნიკო ჯავახიშვილი 445
ტოპონიმ „თბილისის“ ისტორიისათვის
Niko Javakhishvili
For the History of Toponym „Tbilisi“

ხათუნა ქოქრაშვილი 448
„ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქიმანდრიტი ნიკიფორე
შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.)
Khatuna Kokrashvili
Archimandrite of „The Osetia Ecclesiastic Commission“ Nikifore About the
Settlement Of the Osetians in Shida Kartli (1817 - 1818)

მზია მგალობლიშვილი, ლელა მიქიაშვილი 463
მასალები XIX ს. 30-იანი წლების აფხაზეთის სამთავროს
ისტორიიდან (ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობის“
მიხედვით)

Mzia Mgaloblishvili, Lela Mikiashvili
The Materials From the History of Abkhazia Principality of the 30es of the
19th Century (According to „The Travel“ by Frederic Dubois de Monpere)

გია გელაშვილი 499
სამი დოკუმენტი საქართველოს შესახებ
Gia Gelashvili
Three Documents about Georgia

ნ უ მ ი ზ ე მ ა ტ ი კ ა
Numismatics

ირაკლი ფალავა 515
თბილისური მონეტების წონითი სტანდარტი, ნომინალთა
სისტემა და მონეტის ტექნიკა (აფშარიანთა დინასტიის პერიოდი)
Irakli Paghava
The Weight Standard, Denominations' System and Minting Technique of
Tiflis Coins (Afsharid Period)

თ ე ა ლ ს ა ზ ნ ი ს ი
View Point

ზურაბ კვეტენაძე 533
საჭიროა თუ არა საქართველოს ისტორიის „ხელახლა
დაწერა“
Zurab kvetenadze
Is it Necessary that Georgian History „Write again?“

კ რ ი ტ ი კ ა დ ა ბ ი ბ ლ ი თ გ რ ა ფ ი ა
Criticism and Bibliography

ნიკო ჯავახიშვილი 540
სოლიდური სამეცნიერო ნიშანი
Niko Javakhishvili
Solid Scientific Work

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა
In the Memory of Our Colleague

დოდო ჭუმბურიძე 542
პლემსანდრა ბენდიანიშვილი
Dodo Chuburidze
Aleksandre Bendianashvili

კრებულის სარედაქციო კოლეგია ხელმძღვანელობს კანონით პრესის შესახებ. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი.

რედაქციის მისამართი:

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი,
ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილება

თბილისი, პეტრე მელიქიშვილის ქ. № 10, III სართული
ტელეფონი: 93 41 37

გელა საითიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

**პლატონ იოსელიანი – რედაქტორი, პუბლიცისტი
(დაბადების 200 წლის გამო)**

1875 წლის 11 დეკემბერს, გაზეთი „კავკაზი“ პლ. იოსელიანის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით დასტამბულ წერილში, მიუთითებდა: „ჩვენს საუკუნეში პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანი იყო პირველი ქართველი მეცნიერი, კავკასიაში რუსული პერიოდული გამოცემის პირველი ქართველი რედაქტორი, ხელმწიფის მიერ სამეცნიერო-ლიტერატურული საქმიანობისათვის დაჯილდოებული პირველი ქართველი მოღვაწე, სხვადასხვა სამეცნიერო საზოგადოების წევრად არჩეული პირველი ქართველი და ასევე პირველი ქართველთაგანი, რომელმაც თავისი სამშობლოს არქეოლოგიისა და ისტორიის შესწავლას მოჰკიდა ხელი“ [38].

კავკასიის მხარის ოფიციალური ფურცლებზე ქართველი მოღვაწის ასეთი მაღალი შეფასება გადაჭარბებული სრულებით არ არის. პლ. იოსელიანის, XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის, მრავალმხრივ ნაყოფიერი საქმიანობა საკმაოდ კარგად არის შესწავლილი, თუმცა ბევრი რამ კიდევ ელოდება ჭეშმარიტების მაძიებელი მკვლევარის ძალისხმევას; ახლებურ ნაკითხვას და შეფასებას იმსახურებს მისი გამოქვეყნებული თხზულებები – ისტორიის, ლიტერატურის, ხუროთმოძღვრების, ეკლესიის, ქართული დამწერლობის, გრამატიკის, რუსთველოლოგიის, სარედაქტორო თუ პუბლიცისტური მოღვაწეობის საკითხებზე, ამასთან გამომზეურებას ელიან არქივსაცავების, მუზეუმებისა და სხვა სამეცნიერო ცენტრებში დაცული ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი ნაწერები, მათ შორის მდიდარი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა. ისინი, უმეტესწილად, რუსულ და სხვა უცხო ენებზეა დაწერილი და მათ არა მარტო ამათუიმ კონკრეტული დარგის სპეციალისტის, არამედ განაფული მთარგმნელის კალამიც ესაჭი-

როება. რა თქმა უნდა, ჩვენ ამის პრეტენზია არა გვაქვს, აქ მხოლოდ შესხენების მიზნით ვაყენებთ ამ საკითხს.

მოკლედ გავიხსენებთ იმ წყაროებსა და ლიტერატურას, რომლებზე დაყრდნობითაც წინამდებარე სტატია დაინერა. პირველ რიგში, ესაა საქართველოს სახელმწიფო საისტორიო არქივის მე-4, 440-ე, 489-ე და 1438-ე ფონდებში დაცული დოკუმენტები [1; 2; 3]; იმდროინდელი ქართული და რუსულენოვანი პერიოდული გამოცემების კომპლექტები; სხვადასხვა ენციკლოპედიები და ენციკლოპედიური ლექსიკონები; დოკუმენტების კრებულები. კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის მიერ შეკრებილი აქტების ტომები; ქართველი მკვლევარების ნაშრომები, რომლებშიც სხვადასხვა კუთხითაა მიმოხილული პლ. იოსელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის პერიპეტიები. მათ შორის აღსანიშნავია: ა. აბრამიშვილის, არჩ. ბარამიძის, აკ. განერილიას, მ. გოცაძის, ვ. გორგაძის, ჯ. ვათეიშვილის, გ. თუმანიშვილის, აღ. კალანდაძის, კ. კეკელიძის, გ. ლეონიძის, ნ. მახარაძის, ს. მესხის, ლ. მელიქსეთ-ბეგის, პრ. რატინის, სოლ. ყუბანეიშვილის, დ. შულღიაშვილის, ზ. ჭიჭინაძის, აღ. ხახანაშვილის, სოლ. ხუციშვილის და სხვათა ნაშრომები. რა თქმა უნდა, ჩემთვის უპირველეს წყაროს წარმოადგენდა პლ. იოსელიანის ათეულობით ნიგნი, ბროშურა თუ სტატია, რომლებიც ყველაზე საუკეთესოდ წარმოაჩენენ მის პიროვნებას...

წინამდებარე თემასთან უშუალო შეხებაშია ნინო მახარაძის ვრცელი საჟურნალო სტატია: „Платон Иоселиани в «Закавказском Вестнике»“ [18, 366-388], რომელშიც ავტორი დანვრილებით მიმოიხილავს პლ. იოსელიანის გაზეთ „ზაკავკაზსკი ვესტნიკში“ მოღვაწეობის ორწლიან (1845-1846) პერიოდს. მკვლევარის აზრით, ეს წლები სრულად ასახავს ამ არაჩვეულებრივი ადამიანის სარედაქციო-პუბლიცისტური მოღვაწეობის სტილსა და ხასიათს იმდროინდელი ამიერკავკასიის რუსულ პრესაში; რომ „ეს ორი სრული წელი წარმოდგენას გვიქმნის პლ. იოსელიანზე, როგორც მოქალაქისა და მეცნიერის უზარმაზარ პატრიოტულ გმირობაზე“ [18, 375].

სავსებით გასაზიარებელია ნ. მახარაძის შემდეგი მოსაზრებაც იმასთან დაკავშირებით, რომ პლ. იოსელიანს შეგნებული ჰქონდა რა კავკასიაში რუსული გამოცემის რედაქტორისა და პუბლიცისტის პასუხისმგებლობა, ამიტომ იგი, ყოველთვის ცდილობდა ფართო მკითხველისათვის გაეცნო მხარის წარსული და აწმყო და ამით რუსეთის მცხოვრებთა შორის ინტერესი და მხარდაჭერა გამოეწვია თავისი ქვეყნისა და ხალხის ლეგენდარული და გმირული ისტორიის

მიმართ... [18, 376] მაგრამ ვერ დავეთანხმებით ნ. მახარაძეს როცა იგი პლ. იოსელიანის მისასალმებელ სიტყვაზე ამახვილებს ყურადღებას გრაფ. მ. ს. ვორონცოვის საქართველოში ჩამოსვლასთან დაკავშირებით და თითქოს არ სურს დაიჯეროს, რომ მათი ავტორი პ. იოსელიანი იყო: «Приветственное слово, произнесенное П. Иоселиани в честь приезда в Тифлис наместника Кавказа графа Воронцова (№8, 1845) звучит дисонансом по отношению к остальным его выступлениям. Напищенность, патетическая приподнятость, непривычный пафос его речи: «Кавказ! Проснись от вековой дремоты! Твой царь дал тебе миротворца»... и т. д., настолько не характерны для такого автора, как Иоселиани и выглядят как нелепо, что кажется не он писал эти строки, а писал за него необходимость привычка к такому тону в отношении официальных персон, общепринятость, но вряд ли искренность. Ибо весьма сомнительно, чтобы такой патриот и крупнейший историк как Иоселиани мог считать, что от пресловутой дремоты Кавказ призван пробудить наместник» [18, 380].

ამ სიტყვების ავტორს, როგორც ჩანს ბოლომდე თვალი აღარ გაუდევნებია პლ. იოსელიანის პატივისცემით აღსავსე და სიყვარულიანი დამოკიდებულებისადმი მეფისნაცვალი მიხ. ვორონცოვის პერსონის მიმართ, თორემ ძნელი მოსაძებნი არ შეექმნებოდა ის აღფრთოვანებული და მადლიერების გრძნობით აღსავსე სტრიქონები, რომლებიც მის არაერთ „მგზავრის ჩანაწერებშია“ დაფიქსირებული „მხარის ანგელოზად“ მოვლინებულ ამ დიდმოხელის მიმართ. ვფიქრობთ, ეს სრულებით არ ამცირებს პლ. იოსელიანს, როცა იგი გულწრფელად და არა მლიქვნელურად თვლიდა, რომ გრაფი მიხ. ვორონცოვი, ევროპულ ცივილიზაციას ნაზიარები პიროვნება, ბევრ რამეს აკეთებდა მის ქვეშევრდომობას დაქვემდებარებულ მხარეში და მეტ ადამიანურ ყურადღებას იჩენდა აქ მცხოვრები ხალხების ისტორიისა და ადათ-წესების, ენისა და კულტურის მიმართ.

მეორე ნაშრომი კი გახლავთ არჩილ ბარამიძისა და ჯუანშერ ვათეიშვილის ვრცელი მონოგრაფიული გამოკვლევა – „პლატონ იოსელიანი – ცხოვრება და სამეცნიერო-საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ნარკვევი“, რომელიც 1978 წელს გამომცემლობა „მეცნიერებამ“ დასტამბა (რუსულ ენაზე).

ნიგნში ავტორები პლ. იოსელიანს წარმოაჩენენ, როგორც XIX საუკუნის შუა წლების უდიდეს ქართველ ისტორიკოსს, ჟურნალისტსა და მოღვაწეს, რომლის მრავალმხრივი მეცნიერული ინტერესები, მისადაგებული იყო მშობელი ქვეყნისათვის სასარგებლო მოღვა-

წეობასთან; რომ მისი „ენციკლოპედიური განათლება და მეცნიერული კეთილსინდისიერება, რომელიც მაღალ პატრიოტიზმთან იყო შერწყმული, სრულად იყო გამოყენებული მშობელი ხალხის განათლების კეთილშობილური საქმისა და მისი უმდიდრესი ისტორიული წარსულის პოპულარიზაციისადმი...“ [9].

ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ მონოგრაფიული გამოკვლევის მეორე თავში, რომლის სათაურია – პ.ე. იოსელიანის ჟურნალისტური მოღვაწეობა (ავტორი ჯ. ვათეიშვილი), ფართოდაა შესწავლილი და განზოგადებული პლ. იოსელიანის მოღვაწეობის ეს მხარე, კერძოდ, მისი სარედაქციო და პუბლიცისტური საქმიანობა. სავსებით ვიზირებთ ავტორის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ რაზედაც არ უნდა ეწერა პლ. იოსელიანს, რა ჟანრიც არ უნდა გამოეყენებინა მას თავისი ნაფიქრალის გადმოსაცემად, ერთი რამ აშკარა იყო: იგი გამუდმებით ფიქრობდა სამშობლოს კეთილდღეობის ამალგებაზე, მისი სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის, კულტურისა და განათლების განვითარებაზე... მას არა მარტო თავისი ქვეყანა უყვარდა, არამედ პატივისცემით ეპყრობოდა და აფასებდა სხვა ხალხთა უწმინდეს გრძნობას – სამშობლოს სიყვარულს... ყველაფერი ეს მასში წარმოაჩენს ჭეშმარიტ პატრიოტსა და ჰუმანისტს, რაც მხოლოდ დიდბუნებოვანი ადამიანებისათვის არის დამახასიათებელი... [9, 193].

თემაზე მუშაობისას, რასაკვირველია, ანგარიშს ვუწევდით სხვა წინამორბედ ავტორთა ნაფიქრალს, მაგრამ ჩვენთვის უპირველეს პირველწყაროს წარმოადგენდა ის მრავალფეროვანი პუბლიკაციები, რომლებსაც პლ. იოსელიანი მისსავე რედაქტორობით გამოშვალ გაზეთ „ზაკავკასკი ვესტნიკ“-ის ფურცლებზე თუ ცალკე გამოცემების სახით აწვდიდა მკითხველ საზოგადოებას. სწორედ მათი ახლებური წაკითხვა და ზოგჯერ სტრიქონთა შორის ჩადებული აზრის გამომზეურება წარმოადგენდა ჩემს მიზანს, რათა თავის დროის ამ მრავალმხრივი მოღვაწე მამულიშვილის დამსახურება უკეთ წარმომეჩინა, თანაც არა ყოველმხრივ, არამედ ერთი კონკრეტული კუთხით. კერძოდ, როგორც რედაქტორის და კალამნაყოფიერი პუბლიცისტისა.

* * *

XIX საუკუნის 40-იანი წლების ბოლოს რუსეთმა ადმინისტრაციული ცვლილებები განახორციელა კავკასიაში. გააუქმა მთავარმმართველობა და მის ნაცვლად მეფისნაცვლის თანამდებობა შემოიღო. განთავისუფლებული მთავარმართველი ა. ი. ნეიდგარდტი, რუსეთის ერთ-ერთი გამორჩეული საგვარეულოს წარმომადგენელ-

მა, გრაფმა მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვმა შეცვალა „კავკასიაში მეფისნაცვლის“ ტიტულით. მას, ვიდრე კავკასიაში დანიშნავდნენ სახელოვანი ცხოვრების გზა ჰქონდა გავლილი – ლეიბ-გვარდიის პრეობრაჟენსკის პოლკის კურსანტობიდან – ოდესის (ნოვოროსიის) გუბერნატორობამდე... ლონდონში, რუსი დიპლომატის ოჯახში დაბადებულსა და გაზრდილს, იქვე „ბრწყინვალე განათლება ჰქონდა მიღებული“, ხოლო ახალგაზრდა ოფიცერს თავისი ქვეყნის გაფართოებისა და განმტკიცებისათვის ბრძოლებში ჰქონდა მონაწილეობა მიღებული. კავკასიელი ხალხების, ფრანგების თუ ოსმალების წინააღმდეგ... მათ შორის გამოჩენილი მხედართმთავრების პ. ციციანოვისა და პ. ბაგრატიონის ხელმძღვანელობით [5, 222-223].

შემდგომში, ამ მართლაც-და მეფისტოლა კაცს, დიდ პატივად მიაჩნდა მათი სახელების გახსენება... შესაძლოა, ეს მადლიერება პოულობდა განსხეულებას მის დამოკიდებულებაში საქართველოსა და ქართველი ხალხის, მისი ისტორიისა და კულტურის მიმართ.

1845 წლის დასაწყისში მეფისნაცვლად და კავკასიის ჯარების მთავარსარდლად ახლადდანიშნული მიხ. ვორონცოვი, კავკასიის მე-5 ფეხოსანთა კორპუსის მებრძოლებისადმი გამოცემულ ბრძანებაში მიუთითებდა: უმაღლესი ნებით მივიღე რა უფროსობა კავკასიის ჯარებისა, სამართლიანად ვამაყობ, რომ 40 წლის წინათ, მე სამსახური დავიწყე სწორედ კავკასიაში ცნობილი გენერლის, თავად ციციანოვის ხელმძღვანელობით... მასთან ერთად ვიბრძოდი ელიზავეტპოლთან; შემდეგ იმერეთის დამორჩილებისათვის... ახალგაზრდობის წლებიდანვე მე შევისწავლე და შევეჩვიე კავკასიის მამაცი მებრძოლების გმირობით გაცეხებას... დამორჩილებული ხალხების მიმართ ჩვენ მშვიდობიანად და მეგობრულად ყოფნა გვმართებს. კავკასია მშვიდობიანობის დროს იმდენად უნდა გვიყვარდეს და პატივს ვცემდეთ, რამდენადაც გვეშინოდა საომარი მოქმედების დროს, თუ ასეთი რამ ისევ მოგვინევს“ [36].

ბრძანება, რომელსაც ხელს აწერს გენერალ-ადიუტანტი, გრაფი მიხ. ვორონცოვი 1845 წლის 14 მარტს არის გამოცემული ქ. ქერჩში, ანუ ჯერ კიდევ გზაში მყოფი მეფისნაცვლის მიერ.

1845 წლის 18 მარტს საქართველოს საზღვაო გზით შემოვიდა კავკასიაში შეუზღუდავი უფლებების მქონე მმართველი, გრაფი მიხ. ვორონცოვი.

მისი მოგზაურობა დადიანის სამფლობელო ქ. გრიგორიოპოლიდან (?) ვიდრე თბილისამდე, თვითმხილველის, გაზეთ „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-ის რედაქტორის პლ. იოსელიანის მიერ დაწვრილ-

ბით არის აღწერილი წერილში: „კავკასიის მეფისნაცვლის თბილისში მობრძანება“.

ავტორი სიხარულით აღსავსე, აღფრთოვანებით ეგებება ახალი მმართველის ქართულ მიწაზე შემოსვლას და მას არგონავტების წინამძღოლის იაზონის სტუმრობას ადარებს, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ „იაზონი დაუპატიჟებელი სტუმარი იყო, ეხლანდელ იაზონს კი ყველანი სიხარულით მოველოდით... ამიტომ, კავკასიაჲ! გაიღვიძე საუკუნოვანი თვლემისგან, შენმა მეფემ (გულისხმობს რუსეთის იმპერატორს – გ. ს.) შენ მშვიდობისმყოფელი მოგივლინა...“ [38, 1845, №8].

გზად მომავალ მეფისნაცვალს, პლ. იოსელიანის თქმით, გამოუვლია მარტვილის მონასტერი, სადაც შეხვედრა ჰქონია ეპისკოპოს ანტონთან; შემდეგ დას. საქართველოს საგუბერნიო ცენტრი ქ. ქუთაისი; 22 მარტს ღამე მოლითის სადგურში გაუთევია, მომდევნო დღეს სურამის ქედის შუაში მას ქართლის თავად-აზნაურობა მიგებებია; გორისა და მცხეთის მცხოვრებთა მიერ ზარ-ზეიმით დახვედრის შემდეგ, 27 მარტს გრაფი უკვე თბილისში შემოსულა და გენერალიტეტისა და ქალაქის მაღალი რანგის მოხელეების თანხლებით სიონის საკათედრო ტაძარში გამართულ ღვთისმსახურებას დასწრები, ხოლო შემდეგ საქართველოს ეგზარქოს ისიდორეს შეხვედრია მის რეზიდენციაში და ხანგრძლივი საუბარი ჰქონია მასთან («Наместник имел свидание с мудрым преосвященнейшим Исидором Экзархом Грузии в его доме...») – ამთავრებს პლ. იოსელიანი.

უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ამ დღეებიდან იწყება ის ახლო ურთიერთობა პლ. იოსელიანისა მეფისნაცვალ მიხ. ვორონცოვთან, რომელიც შემდეგ მთელი ათი წლის მანძილზე აღარ განელებულა.

აღსანიშნავია, რომ პლ. იოსელიანი გაზეთ „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-ის რედაქტორად დანიშნულიყო 1844 წელს, ანუ ჯერ კიდევ მიხ. ვორონცოვის კავკასიაში ჩამოსვლამდე. გაზეთის ისტორია კი 1838 წლიდან იწყება, და მისი აღმავლობა პლ. იოსელიანის სახელთან არის დაკავშირებული.

ისტორიკოს ჯ. ვათეიშვილის თქმით: „კავკასიის საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და ბეჭდური სიტყვის ისტორიაში გაზეთი „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკი“ არა მარტო ორიგინალური დასახელებით გამოირჩევა ამ პროფილის რუსული გამოცემებისაგან, არამედ, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, თავისი შინაარსობრივი თვითმყოფადობით. თავისი დაუღალავი საქმიანობით პლ. იოსელიანმა შეძლო მანამდე

უსახური ოფიციალური გამოცემა, ყურადღებამისაქცევ პერიოდულ ორგანოდ ექცია“ [9, 57].

პლ. იოსელიანის რედაქტორად დანიშვნისთანავე არაერთი დაბრკოლება აღიმართა მის წინაშე. ერთ-ერთი პირველი – სტამბის საკითხი იყო. იმჟამად თბილისში დიდ კონტროლს დაქვემდებარებული სამიოდე ტიპოგრაფია არსებობდა: კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიის, გენერალური შტამბისა და სომხური სასწავლებლის. სწორედ პირველ მათგანში იბეჭდებოდა გაზეთი „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-ი, რომლის რედაქტორის ძალისხმევით ხერხდებოდა მისი შეუფერხებელი ბეჭდვა [38].

მეორე საკითხს გაზეთის ხელისმომწერთა პოვნა და მათთან კავშირურთიერთობის დამყარება წარმოადგენდა... სწორედ აქ, ამკარად იკვეთება ის კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება რედაქტორისადმი მეფისნაცვლის მხრიდან, რომელიც მათ შორის ნაცნობობის პირველსავე დღეებიდანვე დამყარდა. მიხ. ვორონცოვმა ყველა თანამდებობის პირს იძულების წესით დაავალდებულა ხსენებული გაზეთის გამოწერა; ადგილობრივი ადმინისტრაცია გაზეთს დოტაციითაც უწყობდა ხელს. ყოველივე ეს კი მისი სიცოცხლის შენარჩუნების მყარი გარანტია იყო.

სიძნელეს წარმოადგენდა გაზეთში სათანამშრომლოდ რამდენადმე კალამგანაფულ ავტორთა მოძებნაც. ამიტომ იყო, რომ ხშირად თავისი გაზეთისათვის კორესპოდენტების წერაც თვითონ რედაქტორს უხდებოდა. საქართველოს ისტორიაში, ლიტერატურაში, ხელოვნებაში, კავკასიის ხალხების ტრადიციებსა და კულტურაში ღრმად განსწავლულობამ, რუსული და ზოგიერთი სხვა უცხო ენის ცოდნამ, პლ. იოსელიანს შეაძლებინა, რომ გაზეთის არც ერთი ნომერი არ ჩავარდნოდა. პარალელურად იგი თვითონვე ზრუნავდა გაზეთში სათანამშრომლოდ ავტორთა შემოკრებისთვისაც. მათ კი თავის მეგობართა, ნაცნობთა და კოლეგათა შორის ეძებდა... მისთვის ერთ-ერთ ასეთ წყაროს იმჟამად თბილისში სახელგანთქმული ალ. ჭავჭავაძისა და მანანა ორბელიანის სალონები წარმოადგენდნენ. მკვლევარების არჩ. ბარამიძისა და ჯ. ვათეიშვილის მონაპოვით, სწორედ იქ შეძლო პლ. იოსელიანმა გაზეთში სათანამშრომლოდ შემოეკრიბა ისეთი ადამიანები, როგორებიც იყვნენ: ნიკ. ბარათაშვილი, გრ. ორბელიანი, მარი ბროსე, გიორგი ერისთავი, დიმიტრი ყიფიანი, დ. მეღვინეთუხუცესი, გ. გაგარინი, ხ. აბოვიანი, მირზა ფათალი ახუნდოვი, ნ. ხანიკოვი, ი. სლოვიცკი, ა. იანოვსკი, ა. მურავიოვი, ო. კონსტანტინოვი, ფ. ლადა-ზაბლოცკი, ი. პოლონსკი, ნიკ. ბერძენოვი და სხვ. [9, 72].

იმავე ხანებში, პლ. იოსელიანს დაევალა თითქმის ანალოგიური დასახელების გაზეთის ქართულ ენაზე გამოცემა. ეს იყო ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში ცნობილი „კავკასიისა მხარეთა უწყებანის“ გამოცემა და რედაქტორობა, რაც შეუსრულებია კიდეც, მაგრამ ხელისმომწერთა და სხვა სიძნეელების გამო მისი გამოცემა დიდხანს არ გაგრძელებულა... [15,111].

1849 წლის დასაწყისიდან პლ. იოსელიანმა გაზ. „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-ში მნიშვნელოვანი სიახლე დანერგა. გაზეთი მეფისნაცვალთან შეთანხმებით ორად – ოფიციალურ“ და „არაოფიციალურ“ ნაწილებად გაიყო.

სწორედ „არაოფიციალური“ ნაწილი გახდა პოპულარული და მოსაწონი გაზეთის მრავალენოვანი მკითხველისათვის, მათ შორის ქართველებისათვისაც, პირველყოვლისა კი იმათთვის, ვინაც რუსული ენა იცოდა. გაზეთში ფართო ადგილი ეთმობა სამეცნიერო-საისტორიო თემატიკას, ადგილობრივი ცხოვრების ამსახველ პუბლიცისტიკას, საქალაქო ცხოვრების, სწავლა-განათლების, ლიტერატურის, თეატრალური ცხოვრების, ეროვნებათაშორის ურთიერთ-დამოკიდებულების საკითხებს, გამოჩენილ მოღვაწეთა ცხოვრებამოღვაწეობის წარმომაჩინებელი მასალების ბეჭდვას...

გაზეთ „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-ის თემატური მრავალფეროვნების თაობაზე, კონკრეტული საუბარია რედაქციის მიერ 1847 წლის დეკემბერში გამოქვეყნებულ განცხადებაში, რომელშიც ვკითხულობთ: „მომავალი, 1848 წლის 1 იანვრიდან, „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“ მისი ბრწყინვალეების თავად მეფისნაცვლის ნებართვით, გამოსვლას დაიწყებს ახალი ფორმატით. სამ სვეტად – „კავკაზის“ და მისნაირი პერიოდული გამოცემების მსგავსად.

ოფიციალური ნაწილი დარჩება უცვლელი: წინანდებურად მასში მოთავსდება – ბრძანებები, სამთავრობო განკარგულებანი, სასამართლო გამოძიებანი, პალატების გადაწყვეტილებანი, ცნობები, საზღვარგარეთ წამსვლელთა სახელები, საცალო ფასები...

არაოფიციალური ნაწილი მკითხველებს გააცნობს ამიერკავკასიის მხარის წარსულ და თანამედროვე ყოფა-ცხოვრებას.

მცირე მოთხრობები, ისტორიული სტატიები – თარგმნილი ქართულიდან, სომხურიდან და თათრული ენებიდან; არქეოგრაფია, იუმორისტიკა, მოგზაურობა მხარეში და ბოლოს მთელი განყოფილება ფელეტონი, რომელიც მკითხველს გააცნობს თბილისის საზოგადოებრივ ცხოვრებას. ფელეტონი შეატყობინებს სახალხო დღესასწაულებსა და ადათ-წესებს, ისაუბრებს მეჯლისების, თეატრის,

კონცერტების, სეირნობების, ახალი მშენებლობების და სხვა საკითხების შესახებ.

„ვესტნიკის“ ბოლოს მუდმივად იქნება მოთავსებული მეტეოროლოგიური დაკვირვებანი.

„ვესტნიკი“ გამოვა ყოველკვირეულად.

მისი ფასი ძველებური დარჩება – 5 ვერცხლი 52 ნომრისათვის, ანუ მთელი წლისათვის; რუსეთის გუბერნიებში გაგზავნისათვის დაემატება 50 კაპ. ვერცხლით.

მსურველებს „ზაკავკაზსკი ვესტნიკ“-ზე ხელის მოწერა, ანდა თავიანთი სტატიების გამოგზავნა შეეძლებათ მისამართზე: ტფილისი, „ზაკავკაზსკი ვესტნიკ“ რედაქციას“ [38].

გაზეთის ფორმატისა და პერიოდულობის გაზრდამ, თემატურმა და ჟანრობრივმა გამრავალფეროვნებამ, თითოეული მასალის შინაარსობრივმა დატვირთულობამ, ავტორ-თანამშრომელთა პროფესიონალიზმის ამაღლებამ, რედაქტორის ალლონობამ და მხარის უპირველეს მმართველთან კეთილმა დამოკიდებულებამ, გაზეთ „ზაკავკაზსკი ვესტნიკის“ პოპულარობა კიდევ უფრო საცნაური გახადა რეგიონში მცხოვრები ყველა მკითხველის თვალში. ამ საქმეში დიდი იყო გაზეთის რედაქტორის პირადი დამსახურება.

გაზეთ „ზაკავკაზსკი ვესტნიკის“ ფურცლებზე პლ. იოსელიანის მიერ დასტამბული მასალებიდან ნათლად იგრძნობა მეცნიერ-ისტორიკოსის განსწავლულობა, თავისი ქვეყნის წარსულის ღრმა ცოდნა და მისადმი სიყვარული... თუმცა ისიც კარგად სჩანს, თუ რაოდენ დიდი დიპლომატიური ნიჭის გამოვლენა სჭირდებოდა ავტორს, რათა ძალა-უფლების მქონეთა რისხვა არ დაემსახურებინა, დამპყრობლები კი არა, არამედ ჩვენსავით დაპყრობილ და დათრგუნულ მეზობლების წყენასაც უნდა მორიდებოდა... ამიტომაც, რომ გენერალ პ. ციციანოვზე მასალის გამოქვეყნების შემდეგ, სომხეთის პატრიარქის ნერსესის თბილისში ჩამოსვლის ფაქტს უთმობს სათანადო ადგილს... ამასთან, მეცნიერი-რედაქტორი ყოველთვის ცდილობდა, არა თუ საკუთარი, არამედ სხვა ავტორთა თხზულებებიც განემტკიცებინა მეცნიერული აპარატურით, პირველწყაროების დამონებით, წინამორბედ ავტორთა ნააზრევის მითითებით.

პლ. იოსელიანი ყოველთვის ცდილობდა კავშირურთიერთობის დამყარებას ისტორიასა და თანამედროვეობას შორის. მისი მთავარი გზავნილი როგორც თავის თანამედროვეთა, ისე მომავალი თაობებისათვის იყო: „იცხოვრეთ სამშობლოს ისტორიითა და საგმირო საქმეებით. ისტორიის გარეშე არ არის ცხოვრება...“

მის მეცნიერულ გარჯილობას და რუსის პოლიტიკისადმი ლოიალურ დამოკიდებულებას, ისტორიული ფაქტების დაუმახინჯებლად და გაულამაზებლად გადმოცემას თვალს ადევნებდა და, როგორც მკითხველი, კმაყოფილი რჩებოდა მეფისნაცვალი მიხ. ვორონცოვი. სწორედ მისი ნებით, იყო, რომ გაზეთ „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-ის რედაქტორი პლ. იოსელიანი სამაგალითო და ერთგული სამსახურისათვის 1848 წელს უმაღლესი ხელისუფლების მიერ წმ. ანას მესამე ხარისხის ორდენით დააჯილდოვეს, ხოლო სამეცნიერო ნაშრომებისათვის იგი ოდესის ისტორიისა და სიძველეთა საზოგადოებამ თავის ნამდვილ წევრად აირჩია.

პლ. იოსელიანისათვის უდიდესი ბედნიერება იყო ისიც, რომ იმავე მიხ. ვორონცოვის მხარდაჭერით თავისი დიდი ხნის ოცნება აღისრულა და სახელმწიფოს ხარჯზე 1849 წლის მარტიდან ოთხი თვით მივლინებული იყო საბერძნეთში, ათონის წმ. მთის მონასტერში. მისი, როგორც უზრუნველყოფის ნიჭი კარგად გამოსჭვივის გაზეთ „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკ“-სათვის გზიდან გამოგზავნილი ვრცელი მასალებიდან: „წერილები ტრაპეზუნტიდან“ (№22, 1849); „წერილი ათენის მთის გზიდან“ (№24, 1849 წ.), „წერილები კონსტანტინოპოლიდან“ (№31, 1849 წ.); „წერილი ქალაქ სალონიკიდან“ (№31, 1849 წ.)...

ამ მოგზაურობასთან დაკავშირებით პლ. იოსელიანის ცოლის ძმისშვილი ნიკო ბური (ბაგრატიონი) მოგვიანებით წერდა: „პლ. იოსელიანმა, როგორც არქეოლოგიის (სიძველეთმცოდნეობის) იშვიათმა მცოდნემ და მოყვარულმა, მოახერხა საბერძნეთში გამგზავრება. ათონში დიდი პატივისცემით მიიღეს ქართული „ივერიის“ მონასტრის ბერებმა. პლატონმა უკან დაბრუნებისას თან ჩამოიტანა ერთი ძველის-ძველი ქართული ხელნაწერი სახარება. ბოლოს თავისი შესანიშნავი ბიბლიოთეკა, რომელიც შეიცავდა არა მარტო ქართული წიგნების კოლექციას, არამედ მდიდარი იყო სხვა ქვეყნების წიგნებითგან, მან საქართველოში წერა-კითხვის საზოგადოებას უანდერძა იმ პირობით, რომ შემდგომში იგი ქართული უნივერსიტეტისათვის გადაეცათ. მართლაც, მის გარდაცვალებისთანავე მისმა ქვრივმა მთელი წიგნები 12 დიდ ყუთში ჩააწყო და დანიშნულებისამებრ გაგზავნა“ [8].

მისივე მოწმობით: პლატონმა „რამდენიმე უცხო ენა იცოდა; მიწერ-მოწერა ჰქონდა ევროპის დიდ არქეოლოგ-მეცნიერებთან და საქართველოში ჩამოსვლისას ოჯახში მიიპატიჟებდა ხოლმე... ყველა შესაძლებლობით ცდილობდა, როგორც მეცნიერებაში, ისე სა-

ზოგადოებრივ ცხოვრებაში, თავისი წვლილი შეეტანა, რომ სიკვდილის წინ საშუალება ჰქონოდა ეთქვა: „დიახ, მე ვცხოვრობდიო“ [8,].

საბერძნეთში მოგზაურობის დროს მიღებულ შთაბეჭდილებებს პლ. იოსელიანი შემდგომში მოხდენილად იმონმებს თავის ერთ-ერთ მოგზაურულ ნარკვევში „ტფილისიდან მცხეთამდე“, როცა იგი სოფელ დიღმის სანახებს აღწერს. ჩვენი აზრით, საუკუნენახევრის წინათ ისტორიკოს-პუბლიცისტის მიერ გაკეთებული სოფ. დიღმის აღწერას, დღესაც პირველწყაროს მნიშვნელობა აქვს მასში დაფიქსირებული ფაქტების გამო...

„დიღმის მიახლოებისას მგზავრის თვალსაწიერი აუცილებლად მის უწყლო, მაგრამ მდიდარ, მოსავლიან დაბლობზე ჩერდება. აქ ზამთრობით პირუტყვის სამწყემსო ადგილია. მოზამთრეთათვის იგი მდიდარი ველდაბლობია თავად სოფელი დიღომი შესანიშნავია თავისი ვრცელი ვენახის ზღვრებით და წმ. გიორგის სახელობის უძველესი ეკლესიით. ეს ეკლესია, თავისი შემოგარენით, არც ისე დიდი ხნის წინათ განახლებულ იქნა ბატონიშვილ თამარის, მეფე ერეკლეს შვილიშვილის მიერ, რომელიც 1854 წელს გარდაიცვალა.

ეკლესიის კედლებს სხვადასხვა ეპოქაში განახლების კვალი ეტყობა. ქვები, რომლითაც ის არის მოპირკეთებული არა განაფული ხელის მიერ არის ჩადგმული და წარწერები ყოველთვის გარკვევით არ მოჩანს. მთის მალლობიდან, რომელზეც სოფელი დიღომია გაშენებული და სადაც წმ. გიორგის უძველესი ეკლესია მშვენიერობს, დიღმის ველის ვრცელი ლანდშაფტი იშლება. ჩემს მიერ 1849 წლის ატტიკის მარათონის დათვალიერებით ცოცხალი შთაბეჭდილებების ქვეშ მყოფმა წამოვიძახე – მარათონი საქართველოს ადგილმდებარეობისა! ოღონდ აქ მდ. მტკვარი ცვლის პონტოს შავ ზღვას. მომხიბვლელია ეს ხედი დიღმის სიმალიდან დიღმის ველამდე“ [30, 80-81].

ასეთი ისტორიულ-პუბლიცისტური პასაჟები პლ. იოსელიანის თითქმის ყველა ნარკვევში გვხვდება, რომლებშიც ქართული ეკლესია-მონასტრები, თუ სხვა ქვეყნის ადგილებია მიმოხილული... სწორედ მათ მნიშვნელობაზე შევაჩერებთ ყურადღებას...

ქართულ მხატვრულ-პუბლიცისტურ თუ საისტორიო მწერლობაში იშვიათობას არ წარმოადგენენ მოგზაურული ჟანრის ნაწარმოებები, რომლებშიც ავტორები ნანახისა და განცდილის შესახებ თავიანთ შთაბეჭდილებებს გადმოსცემდნენ. მაგალითისათვის სულხან-საბა ორბელიანის, რაფიელ დანიბეგაშვილის, ტიმოთე გაბაშვილის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანის, გიორგი ერისთავის, გიორგი ყაზბეგის და სხვათა ჩანაწერების გახსენებაც კმარა. მათ შორის პლ. იოსელიანის „მგზავრის ჩანაწერებიც“ იქცევენ ყუ-

რადღებას. ამ ჟანრის ნაწერებს პლ. იოსელიანი გაზეთ „ზაკავკაზ-სკიი ვესტნიკის“ ფურცლებზე ბეჭდავდა. ყოველი მათგანის გულდასმით გაცნობა თვალნათლივ მიგვანიშნებს ავტორის განსწავლულობაზე, პუბლიცისტურ ნიჭზე, ისტორიული ფაქტების სიღრმისეულ წვდომაზე, წერის კულტურაზე, აზრების გადმოცემის სისხარტესა და ლოგიკურობაზე, ფაქტებისა და მოვლენების განზოგადების უნარზე, მიღებული დასკვნების დამაჯერებლობაზე... სამწუხარო ის იყო, რომ პლ. იოსელიანი თავის ნაშრომთა აბსოლუტურ უმრავლესობას რუსულ ენაზე წერდა და ბეჭდავდა და ქართულ სინამდვილეში უფრო რუსული ენის გავრცელება-დამკვიდრებას უწყობდა ხელს, ვიდრე სახელმწიფოებრივ ფუნქციას მოკლებული მშობლიური ქართულისას...

ამჯერად პლ. იოსელიანის ერთ-ერთ ამ ჟანრის ნარკვევებზე შევაჩერებთ ყურადღებას. ეს არის „მგზავრის ჩანაწერები თბილისიდან ახტალამდე“.

ავტორი ნარკვევის შესავალშივე ერთ მნიშვნელოვან ისტორიულ ფაქტზე ამახვილებს ყურადღებას. კერძოდ, ეს გამგზავრება მეფისნაცვლის მიხ. ვორონცოვის სურვილის შესაბამისად განხორციელებულა. პლ. იოსელიანის მოწმობით: მისმა ბრწყინვალემა მეფისნაცვალმა ინება თბილისიდან აპრილის 11-ს გამგზავრებულიყო ახტალის ძველი მონასტრის ნანგრევების დასათვალიერებლად, რომელიც იმჟამად ბერძენი ეპისკოპოსის რეზიდენციას წარმოადგენდა. ბედნიერება მქონდა თან ვხლებოდი მის ბრწყინვალეებასო, – დასძენს პლ. იოსელიანი და განაგრძობს: ჩემს მგზავრულ ჩანაწერებს ვაკეთებ იმ მიზნით, რათა გავაგებინო იმათ, ვინც ცნობისმოყვარეობით სწავლობს საქართველოს გეოგრაფიასა და ხალხურ მეტყველებაში ამ მხარის ისტორიასა და სიძველეებს სომხეთის, ანუ „საქართველოს სომხეთის“ სახელით რომ არის ცნობილი [29, 3]

თბილისიდან გასული მოგზაურები გეზს სამხრეთისკენ იღებდნენ... ავტორი გზა და გზა ყურადღებას უთმობს იმ დაბა-სოფლების, გზების თუ ხიდების, ველ-მინდვრების, ციხე-კოშკების, ეკლესია-მონასტრების, ტბებისა თუ მდინარეების, ტოპონიმების აღწერას, რომელთა გავლაც მათ უხდებათ; აკეთებს ისტორიულ წიაღსვლებს, დროდადრო იშველიებს ძველ ბერძენთა თუ სხვა ევროპელ გეოგრაფოს-ისტორიკოსთა და მოგზაურთა ცნობებს, ვახუშტი ბატონიშვილის საქართველოს აღწერას, ანუ ყველაფერ იმას, რაც იმდროისათვის ხელმისაწვდომი იყო.

პლ. იოსელიანი გაზეთის მკითხველებს აცნობს, რომ იმდროისათვის თბილისიდან 10 ვერსით დამორებულ სოღანლულს, „ძველად

„გზის კართი“ მოიხსენიებდნენ, ზოგიერთები მას „ყურყუტას“ უწოდებდნენ... „სოგანლუგი“ თათრული სიტყვაა და ქართულად „ხახვის ველს“ ნიშნავსო... თელეთის შავნაბადას, სეფი-აბადის, კუმისის, კოდას, კოჯრის ციხის თუ მარაბდის გავლისას ასევე საინტერესო კომენტარებს აკეთებს (მაგ. „კუმისის ბალახით მდიდარი ველისა და ტბის მიდამოებში მეფის აქლემებს მწყემსავდნენ“; სოფ. თელეთი სამ ნაწილად იყოფა – ქურდი თელეთი, ხატის თელეთი და თავად მუხრანბატონთა თელეთი... კოჯრის ციხე, სადაც 1837 წელს ხელმწიფე-იმპერატორმა ნიკოლოზ პავლეს ძემ ღამე გაათია... სოფ. კოდა, რომლის სამხრეთით მდ. ქციას ნაპირას მდებარეობს სოფ. მარაბდა საქართველოში ერთ-ერთი ძველი საგვარეულოს თავად ბარათაშვილების სამფლობელო, სოფელი, სადაც ჯერ კიდევ დაუზიანებლად არის შემონახული წმ. ლუარსაბ II-ის მიერ აშენებული ეკლესია... საბარათიანო, სამხრეთ საქართველოს უძლიერესი სათავადო, რომელსაც არაერთხელ აღუმართავს თავისი მრისხანე მახვილი დამღუპველი ხალხისათვის და საშიში მეფისათვის, სახელგანთქმული ბირთვისის ციხით... და ა. შ.“) [30, 12, 13].

ლომთა-გორასთან მიმდებარე სოფ. მარნეულის გავლისას ავტორი აღნიშნავს, რომ მისი ვაკე გასაოცარია ხორბლეულისა და მესაქონლეობისათვის, სადაც მთავრობისაგან დაცული თათრები შესანიშნავად გრძნობენ თავსო... ასევე მიუთითებს შულავერის უმდიდრეს მიწაზე, სადაც 700-მდე სომხის ოჯახი ცხოვრობსო... [30, 15].

ავტორი უფრო მეტ ადგილს შულავერის შემდგომ 20 ვერსის მანძილზე გადაჭიმულ ბორჩალოს ველის აღწერას უთმობს, რომლის შუაში მდ. ბორჩალუ, ანუ მდ. დებედა მიედინება... მდინარე ოდიტგანვე მდიდარი ყოფილა თევზით, რომელსაც კაპოეტი ეწოდებო და აღწერს მისი ქერის ორიგინალურ მეთოდს ღამით ცეცხლმოკიდებული ჩალის კონების გამოყენებით... ავტორის მონმობით, მდ. დებედის გასწვრივ გადაჭიმული ვრცელი ველი თათრებით დასახლებული ყოფილა, რომელიც თითქმის 8 ვერსის სიდიდის სოფელ სადახლოთი მთავრდება. ეს სოფელი ქართველი თავადების მელიქოვების (მელიქიშვილებისა) იყო, სადაც მათ მეფის დროს თავიანთი რეზიდენცია ჰქონდათ. ამჟამად სოფელში თათრის 300 ოჯახი სახლობს და ა.შ.

სწორედ აქ, სოფ. სადახლოში უნებებია მეფისნაცვალ მიხ. ვორონცოვს თავის ამაღლასთან ერთად პირველი ღამის გათევვა.

მეორე დღისით კი მდ. დებედის დინების მარცხენა მხარეს და ლალვარის მთების მარჯვნივ მდებარე გზით ახტალის მონასტრისაკენ აუღიათ გეზი. ავტორის თქმით, ეს ისტორიული ძეგლი სადახ-

ლოდან 20 ვერსით, ანუ ცხენით სამი საათით სავალზე ყოფილა დაცილებული... ამასთან იხსენებს იმასაც, რომ იქ ერეკლე II-ის დროს სამეფო სახლს ოქროსა და ვერცხლის საბადოები ჰქონია მოწყობილი, საიდანაც ყოველწლიურად 100 ფუთ ოქროს იღებდნენო...

... პლ. იოსელიანის მიერ 170 წლის წინათ ახტალის სამონასტრო კომპლექსისა და მისი შემოგარენის აღწერა და მოტანილი ფაქტები დღეს დიდ ისტორიულ მნიშვნელობას იქენს... ავტორი თავის მკითხველთა გასაგონად აღნიშნავს, რომ „ახტალა“ თათრულ ენაზე „თეთრ ველს“ ნიშნავს, ძველად კი მას აგარაკი ერქვა; რომ ახტალის თუ აგარაკის საეპისკოპოსო-საკათედრო ტაძარს წარმოადგენდა, რომელიც ჯერ კიდევ მეხუთე საუკუნეში ვახტანგ I-ის მიერ იქნა დაარსებულიო და იქვე, ირონიულად შენიშნავს: „სომხებს, რომლებსაც უყვართ თავიანთ ძველ სიძლიერეზე მოგონებები, მიიკუთვნებენ ახტალის დაარსებას, მისი მეზობლობის გამო ახტალასთან და სანაგინთან, თუმცა არაფრით არ შეუძლიათ ასეთი სწრაფვის დამტკიცება“ [30, 15]. ახტალის მონასტრის დანვრილებით დათვალიერება უნებებია მეფისნაცვალს, თავად მიხ. ვორონცოვს, რომელსაც თავისი ყურადღებით დიდათ წაუხალისებია ბერძნები, რომლებსაც იჯარით აუღიათ მისი აღდგენა ძველებური სახით და ამ მიზნით იქ რამდენიმე დღით ადრე გაგზავნილ არქიტექტორს მისი ბრწყინვალეობისათვის ძირითადი სამუშაო გეგმა წარუდგენია კიდევ [30, 27].

მონასტრის ხილვით აღფრთოვანებული პლ. იოსელიანი კი წერს: რომელი მხრიდანაც არ უნდა შეხედო ახტალის მონასტრის საარაკო შენობას, არ იცი საიდან უფრო აღფრთოვანდე მისი მშვენიერებით, ვინაიდან მსგავს რამეს მე არ შევხვედრილვარ საქართველოში თავისი ნატიფი მოპირკეთებით და ასეთი საუნჯე სრულიად მიგდებული და მივიწყებულია. სიტყვით მისი გადმოცემა შეუძლებელია. ის მხოლოდ უნდა ნახო... «ибо один только глаз может принять впечатление всего, что извлек здесь гении и человеческий из каменной массы: каждый прямой очерк стены или крыши смягчен узорчатым карнизом, каждая дуга двери или окон обвита каменной плетницею цветов; сердцевина малых кругов и квадратов, разбросанных в виде украшения по стенам здания, представляется тонким кружевом, сплетенным из камня; кресты, изваянные над алтарем и на боковых фронтонах, высшей степени изящны. В них отразилось самозабвение людей, которые жертвовали целыми годами свое жизни, лишь бы только их произведения было достойны высокого назначения, а имя тружеников видимо одному Богу. Но если нет слов для описания, есть сердце

для сочувствия, и конечно то безотчетное и глубокое благочестие, с которым созыдались святилища лучших времен...» [30, 28-29].

ამ სიტყვებიდან თვალნათლით წარმოჩნდება არა მხოლოდ თავისი ქვეყნის წარსულზე შეყვარებული და მისი თავყვანისმცემელი პიროვნება, არამედ პუბლიცისტის მაღლიანი კალმით დაჯილდოებული ადამიანიც...

უკანგამორუნებულ მეფისნაცვალსა და მის მხლებელთ შულავერთან ახლოს მდებარე ადგილი აღბაბალო დაუთვალა იერებიათ და ღამის გათევაც იქვე უნებებიათ. პლ. იოსელიანის ჩანაწერებიდან საყურადღებო ისტორიულ ფაქტებს აქაც ვგებულობთ, რომელთაც დღეს პირველწყაროს მნიშვნელობა აქვთ. კერძოდ, იმდროისათვის „აღბაბალოდ“ წოდებულ ადგილს ძველად „ხიდის ყური“, ხოლო მოგვიანებით „პოლკოვნიკლუ“ რქმევია, მისი განმაახლებლისა და აღმშენებლის, თავად ილია ორბელიანის სახელის პატივსაცემად. მდ. მაშავერას მარცხენა ნაპირზე გაშენებული ეს სოფელი, თავისი მცხოვრებლებით იმჟამად კნენა ორბელიანის საკუთრება ყოფილა (ცნობილი მანანა ორბელიანის ? – გ. ს.). იქ, არსებულა ქვის მაგარი ხიდი მდ. მაშავერაზე... ავტორის თქმით, ამასთან ერთად ყურადღებას იქცევდა ჯერ კიდევ დაუმთავრებელი ორსართულიანი სახლი, ევროპულად განწყობილი ოთახებით, ხუთ ქცევა ფართობზე გაშენებული ვენახის ზვრით, ღვინის სარდაფით, სადაც სხვადასხვა წლისა და ჯიშის სუფთა და გემოიანი ღვინოები ინახებოდა ქართული და რუსული წარწერებით დამთვალა იერებელთა და დამგემოვნებელთა გასაცნობად; ავტორი იქვე აღწერს ხეხილის ბაღს თავისი უზარმაზარი 16 ძირი კაკლის ხით, რომელთაგან თითოეულს სულ მცირე 20 კვ. საყენი ეკავათ და შესანიშნავ საჩრდილობელს წარმოადგენდნენ დამსვენებელთათვის... დასასრულს პლ. იოსელიანი დასძენს: „ჩემის აზრით ევროპული ცხოვრების წესის ეს ნაწილი (открытие) მითუმეტეს ამ მხარეში, ყოველგვარ ყურადღებას და შექებას იმსახურებს“-ო“ [30, 34].

სწორედ იქ, ისტორიულ საერისთავოში მიუღია სტუმრები კნენა ორბელიანს ღამის თევით, ხოლო მეორე დღით მეფისნაცვალს კოლაგირის მტკიცე და ღამაზი ციხე-სიმაგრე დაუთვალა იერებია და სოფელ კოდას გამოვლით თბილისში დაბრუნებულა [30, 37].

წარკვევის დასასრულს პლ. იოსელიანი მიუთითებს: აი, რაც შემეძლო მეთქვა ამ მოგზაურობის შესახებ. დღეს ეს მხარე რუსეთის უძღვევლი იარაღის წყალობით დაცულია, ხოლო მისი მდგომარეობა გაუმჯობესებული. ვუყურებ ამას და ვფიქრობ, საუკუნეების

წინანდელ მდგომარეობაზე და ძალაუნებურად თავში გროვდება აზრები იმ საშინელებათა და უძლურებათა თაობაზე, რომლებმაც ღრმა კვალი დატოვეს ამ კუთხეში – დაცარიელებული სოფლების და დაობლებული ეკლესიების სახით, თუმცა ნათელი ხსოვნაც თავიანთ არსებობაზეც... ეს მოგზაურობა რამდენადაც სასარგებლო იყო, იმდენად სასიამოვნო და სასიხარულო მოგონებად დარჩება ჩემს ცხოვრებაშიო! – დაასკვნის ავტორი.

პლ. იოსელიანის, როგორც რედაქტორისა და პუბლიცისტის დამსახურებაზე, გადაუჭარბებელ შეფასებას გვთავაზობს მკვლევარი ჯ. ვათეიშვილი, როცა წერს: „1845-1855 წლებში გაზეთ „ზაკავკაზსკი ვესტნიკ“-ში გამოქვეყნებული მასალების მიხედვით შეუმცდარად შეიძლება განისაზღვროს, რომ გაზეთის შინაარსი, რომელიც წინათ „საგუბერნიო უწყების“ პროგრამით გამოდიოდა, დიდად სცილდება ამ პროგრამის ჩარჩოებს. მასში საისტორიო-შემეცნებითი ხასიათის პუბლიკაციებთან ერთად არც-თუ იშვიათად ქვეყნდებოდა სტატიები და შენიშვნები, რომლებიც ადგილობრივი ცხოვრების საჭირობო საკითხებს ეხმიანებოდა. იმაში, რომ გაზეთი „ზაკავკაზსკი ვესტნიკი“ მთელი ათი წლის განმავლობაში დამოუკიდებლად არსებობდა, უპირველესი დამსახურება, მის რედაქტორს პლ. იოსელიანს ეკუთვნის. გაზეთი რამდენადმე აგრძელებდა „ტფილისის უწყებანის“ ტრადიციებს, რომელიც უმთავრესად ინფორმაციული ხასიათის მასალების პუბლიკაციებით კმაყოფილდებოდა, მაშინ, როცა გაზეთი „ზაკავკაზსკი ვესტნიკი“ სამეცნიერო-ანალიტიკურ წერილებს აძლევდა უპირატესობას, რაც მისი რედაქტორის, გამოჩენილი ისტორიკოს-მეცნიერის და მოქალაქე-პატრიოტის დამსახურება იყო...“ [9, 115].

აქვე შეიძლება, კიდევ ერთხელ საზგასმით აღვნიშნოთ, რომ თუ არა ბედნიერი შემთხვევა პლ. იოსელიანისათვის და აქედან გამომდინარე ქართული სინამდვილისათვის, პირადი ნაცნობობა (ან ურთიერთობა) დაემსახურებინა და კეთილგანწყობა მოეპოვებინა კავკასიაში მეფისნაცვალ მიხ. ვორონცოვთან, მხარის მმართველთა შორის ყველაზე ლიბერალ და განათლებულ პიროვნებასთან, მისი სურვილები და შესაძლებლობანი რეალიზების გარეშე დარჩებოდნენ, მითუმეტეს სამოქალაქო მოღვაწეობის სარბიელზე... პლ. იოსელიანს ბედმა გაუღიმა, თორემ უმკაცრესი ცენზურული პირობების ვითარებაში არავინ მისცემდა უფლებას, ეროვნული ღირსების წარმომჩინებელი პუბლიკაციები დაესტამბა თუნდაც თავისმიერვე რედაქტირებულ პერიოდული გამოცემის ფურცლებზე.

ყოველივე ეს მაშინვე საჩინო გახდა, როცა 1854 წლის ბოლოს ავადმყოფობის მიზეზით მეფისნაცვალმა მიხ. ვორონცოვმა დაკავებული თანამდებობიდან გათავისუფლება ითხოვა... მისმა შემცვლელმა, ქართველთმოძულე და უხეშმა სალდაფონმა გენერალმა ნ. ნ. მურავიოვმა, თბილისში ჩამოსვლიდან სულ ცოტა ხანში, კერძოდ 1855 წლის 21 ივლისს ვასილ ოსეფას ძე ბებუთოვის მიერ შედგენილი პროექტი დაამტკიცა, რომელიც გაზეთ „ზაკავკაზსკიი ვესტნიკის“ ადგილობრივი მთავრობის ოფიცოზ გაზეთ „კავკაზთან“ მიერთებას ითვალისწინებდა, რომელსაც ერთი რედაქტორი, სამოქალაქო კანცელარიის მოხელე, ტიტულიანი მრჩეველი ვერდერევესკი უხელმძღვანელებდა.

პლ. იოსელიანი კი სამსახურის გარეშე დარჩა... მიუხედავად პროტესტისა იგი რედაქტორობას ჩამოაშორეს. ძალამ აღმართი დახნა...

მას შემდეგ პლ. იოსელიანი თითქმის ოცი წლის მანძილზე აგრძელებდა ურთიერთობასა და თანამშრომლობას ადგილობრივ გამომავალ ქართულ და რუსულენოვან პერიოდულ გამოცემებთან. მათ შორის ივ. კერესელიძის ჟურნალ „ცისკართან“, გაზეთებთან „კავკაზთან“, „ტიფლისკი ლისტოკთან“ „დროებასთან“ და სხვებთან. მამათა ბანაკის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი არ იზიარებდა „თერგდალეულთა“ თაობის სამოქმედო პროგრამას, მისაღებად მიაჩნდა გ. ბაგრატიონ-მუხრანელის მცირე ერების ენების კვდომის თეორია და სხვ.

დადგენილია, რომ ილია ჭავჭავაძე 1871 წლის დეკემბერში დაწერილ თავის „გამოცანებში“ უყურადღებოდ არც პლ. იოსელიანს ტოვებს და დაუნდობლად ხატავს მის პიროვნულ პორტრეტს და იმათ რიგში აყენებს, ვისაც ერთი და მამული ფეხებზე ეკიდათ... ჩვენ აქ მტყუან-მართლის ძებნას არ შევუდგებით, ერთს კი ვიტყვით, 38 წლის ილია, 62 წლის ხნოვან ადამიანს ტყუილუბრალოდ არ გაიმეტებდა, თუ თავის ნათქვამის მართებულობაში დარწმუნებული არ იქნებოდა. საქმე ეხება არა მათ პირად ურთიერთობას, არამედ სამშობლოსადმი დამოკიდებულების საკითხს... ვფიქრობთ, ახალგაზრდა მამულიშვილის აღშფოთება გამოწვეული უნდა იყოს იმ მონური თავდადრეკით, რომლითაც ჩინ-მედლებს დახარბებული ქართველობა იმხანებში საქართველოში მყოფ იმპერატორს ალექსანდრე II-ეს ეგებებოდა... აღსანიშნავია ისიც, რომ „გამოცანები“ ილიას, არც პლატონ იოსელიანის, არც სხვათა სიცოცხლეში არ გამოუქვეყნებია, იგი ხელნაწერის სახით ვრცელდებოდა მკითხველთა ვინრო წრეში და მოგვიანებით, თვით ავტორის სიკვდილის შემდეგ, იქნა

პოეტის თხზულებათა კრებულებში შეტანილი... პლ. იოსელიანისადმი მიძღვნილ სტრიქონებში ნათქვამია:

„ცხვირდიდა და თვალდიდრონი,
მსუნავი და ტრაბახია,
ერთი უშნოდ ანონვილა,
ერთი რალაც ახმახია;
სეხნია ჰყავს სახელდიდი,
თითონ კი მარტო გრძელია,
ძველის მცოდნეა, მაგრამა
ყბედი და ჭკვაზედ თხელია;
ენაბრტყელია, გულმრუდე,
ადვილად მოსაყიდა,
ამ ყლაპიასაც ქვეყანა
ძმანო, ფეხებზედ ჰკიდა“ [22, 132].

პლ. იოსელიანი 1875 წლის 5 ნოემბერს გარდაიცვალა. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ იგი ზუსტად თავის დაბადების დღეს აღესრულა. პირველი, ამ სამწუხარო ფაქტს გაზეთი „დროება“ გამოეხმაურა... „წახელ სალამოს, 15 საათზე, დიდი ხნის ავადმყოფობის შემდეგ გარდაიცვალა ჩვენი ძველი, პატივცემული მოღვაწე, ქართული ლიტერატურისა – პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანი. მის ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე იმედი გვაქვს, მალე უფრო ვრცელ სტატიას წაკითხავს მკითხველი ჩვენს გაზეთში“ [46].

„დროების“ რედაქტორმა დანაპირები შეასრულა და გაზეთის ერთ-ერთ უახლოეს ნომერში საკმაოდ ვრცელი ნეკროლოგი უძღვნა პლ. იოსელიანის გარდაცვალებას. სერგეი მესხის მიერ იმდროინდელი საზოგადოებისათვის არაერთ საინტერესო კითხვაზე პასუხი გაცემული, წარმოჩენილია „მამათა“ და „შვილთა“ უთანხმოების მიზეზები და ა. შ. „ნეკროლოგში“ კერძოდ ნათქვამი იყო:

„ამა წლის 15-ს თფილისში გარდაიცვალა პლატონ ეგნატეს ძე იოსელიანი. მესამე დღეს, ე. ი. 18-ს მიცვალებული დაასაფლავეს მისგანვე აშენებულ ამაღლების ეკლესიაში.

რასაკვირველია, არავის არ გაუკვირდება, რომ ვსთქვა: რომ ამიერკავკასიის თითქმის უძველეს მნიგნობარს ბევრი პატივისმცემელი აღმოუჩნდა, ბევრმა გააცილა ის თავის უკანასკნელს სადგომამდე.

არავის გაჰკვირვებია ისიც, როცა გამყოლთა რიცხვში მიცვალებულის თანამედროვე და თანამოაზრე მოხუცებულები დაინახეს. ეს სრულებით ჩვეულებრივ მოვლენათ ეჩვენათ. მაგრამ ზოგიერთებს გაუკვირდა, ზოგიერთებმა თითქო ვერ გაიგეს ის, რომ გამ-

ყოლთა რიცხვში თითქმის ყველა წარმომადგენელი ჩვენის ახალგაზრდობისა ერივნენ.

„დროების“ რედაქციამ თავისი მკითხველები დაპატიჟა, რომ დასწრებოდნენ მიცვალებულის გასვენებაზე და ამნაირათ უკანასკნელი პატივი ეცათ იმის ხსენებისათვის.

ეს გარემოება კიდევ უფრო გაუგებარი შეიქმნა ზოგიერთებისათვის. ამბობდნენ: „რა იყო საერთო მიცვალებულ პლატონ იოსელიანსა და ახალგაზრდობას შუა? რად უცხადებენ იმას ასეთს თანაგრძობას, როდესაც იმათი მიზნები და რწმუნებანი ასე განსხვავდებოდნენ? მამა და შვილი ვერ მოთავსებულა ახლა რიგიანათ ჩვენში და მიცვალებული ხომ ახალი თაობის პაპად ჩაითვლებოდა“-ო, – დასძენს ს. მესხი და განაგრძობს, – „საკვირველი და გაუგებარი ამაში სრულებით არა არის რა. ორიოდ სიტყვით აგისხნით: მართალია ახალგაზრდობისა და პლატონ იოსელიანის რწმუნებათა და აზრებს შუა დიდი სამზღვარია, დიდი განსხვავებაა. ამაზე ლაპარაკის დრო რომ იყოს ახლა, როდესაც მიცვალებულის საფლავი ჯერ კიდევ თითქმის არ გამშრალა, ჩვენ ვიტყოდით, რომ იქნება მიცვალებულის ცხოვრებაში ბევრი ისეთი მხარეები იყო, რომელსაც ახალგაზრდობა კეთილად ვერ მოიხსენიებს; იქნება ახალგაზრდობის ჰაზრით, მიცვალებულს ბევრი ისეთი რამ ჩაუდენია, თავის სიცოცხლეში, რომელსაც ის ვერ თანაუგრძობს; იქნება ახალგაზრდობის ჰაზრით, მიცვალებულმა იმის მეთაფიც ვერ შეასრულა, რაც შეეძლო, რის ღონისძიებასაც მას ბედნიერი გარემოება აძლევდა.

მაგრამ ყველა ამას, ახალგაზრდობის თვალში, ერთი ღირსება გამოისყიდის მიცვალებულ პლატონ იოსელიანისა:

ერთ დროს ის იყო მოღვაწე ქართული ლიტერატურისა.

ახალგაზრდობამ დაივიწყა ყველა რაც მიცვალებულში არ მოსწონდა და გაიხსენა მხოლოდ ეს ერთი დამსახურება. რომ ის ქართული მწერლობის შესამაგრებლად და გასამდიდრებლად ზრუნავდა; დაივიწყა ყველაფერი რაც არ გაუკეთებია და გაიხსენა იმის წარსული შრომა, ის, რაც გააკეთა და მხოლოდ ამისთვის სცა იმას უკანასკნელი პატივი.

ქართული ლიტერატურის სიყვარულმა ორი თაობა შეაერთა მიცვალებულის საფლავზე. ამ ლიტერატურისა და ხალხის სახელით, ახალი თაობა ყოველთვის მზათაა ბევრი ნაკლულოვანება, ბევრი შეცოდება მიუტევოს ყველას, ვინც უნდა იყოს. ოღონდ ჩვენი დაცემული ლიტერატურის განსაღვიძებლად იზრუნეთ და ახალგაზრდობა მუდამ თქვენთან იქნება; ესაა ის საგანი, რომელიც უნდა გვაერთია-

ნებდეს, რომელიც უნდა გვაავიწყებინებდეს ყველა წერილმან ანგარიშებს, უთანხმოებას, განხეთქილებას.

ამ ჰაზრს ვაცხადებთ ჩვენ მიცვალეზულ პლატონ იოსელიანის საფლავზე იმ ჩვენი მამებისათვის, რომელნიც, საუბედუროთ, ჩვენ, თავიან შვილებს, როგორღაც განზე გვიყურებენ“ [46].

ამრიგად, პლ. იოსელიანის მრავალფეროვან მოღვაწეობაში განსაკუთრებული ნაყოფიერებით გამოირჩევა ათწლიანი (1845-1855) პერიოდი, როცა იგი გაზეთ „ზაკავკასკიი ვესტნიკს“ ედგა სათავეში. მისი ნიჭის მრავალმხრივ წარმოჩენას, განსაკუთრებულ წარმატებებს სამეცნიერო-საგანმანათლებლო და სარედაქტორო-პუბლიცისტურ საქმიანობაში იმანაც შეუწყო ხელი, რომ განგებამ იგი მხარის უპირველეს მმართველთან, განსწავლულ პიროვნებასთან გრაფ მიხეილ ვორონცოვთან ჩამოსვლის პირველი დღეებიდანვე დააახლოვა. პლ. იოსელიანი ამით მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე ამაყობდა და შემთხვევას არ უშვებდა წერილობითაც და ეფიქსირებინა ეს ფაქტი... როგორც რედაქტორმა და პუბლიცისტმა მან შეძლო რუსულენოვანი ოფიციალური გამოცემა ქართული ისტორიის, ეკლესიის, კულტურისა და ტრადიციების უცხოტომელთათვის გასაცნობად გამოეყენებინა. მადლიერი შთამომავლობა ყოველთვის გაიხსენებს პატრიოტული სულისკვეთებით გაჟღენთილ მის ბრძნულ შეგონებას: „იცხოვრეთ მამულის ისტორიითა და საგმირო საქმეებით. ისტორიის გარეშე არ არსებობს ცხოვრება!“.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 4, აღწ. 1, საქმე 129; 182.
2. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 440, აღწ. 1, საქმე 16, 109, 112, 152, 154, 162.
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 489, აღწ. 1, საქმე 14074, 14466.
4. Акты собранные Кавказской археографической комиссией, том XI, стр. 757 (Докладная записка Бебутова №795); там-же: стр. 764 (Докладная записка Бебутова №796).
5. Энциклопедический словарь (издатели Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон), том VII, Санкт-Петербург, 1892.
6. Большая Советская Энциклопедия, том 5, М., 1971.
7. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 5, თბ., 1980.
8. ნ. ბაგრატიონი, ბურებთან, მოგონებანი, თბ., 1990.

9. Барамидзе Арч., Ватейшвили Д., П. И. Иоселиани, Очерк жизни и научно-общественной деятельности, «Мецნიერება», Тბ., 1978.
10. განერილია აკაკი, რჩეული ჩანაწერები, თბ., 1962.
11. გავლიძე ვ., ფილოსოფიური აზრის ძირითადი მიმართულებები XIX ს-ის საქართველოში, თბ., 1962.
12. გოცაძე მიხ., ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1954.
13. Зерцелов, Библиография русских изданий, Тб., 1951.
14. Туманов Г. М., Характеристики и воспоминания, Тиф., 1913.
15. კალანდაძე ალ., ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია (1819-1853), ტ. I, თბ. 1977.
16. კახიანი ვ., წინაპართა ნაკვალევზე, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №3, 1965.
17. ლეონიძე გ., პლატონ იოსელიანი, ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, №47, 1915.
18. Махарадзе Н., Платон Иоселиани в «Закавказском Вестнике», «Вопросы теории и истории журналистики», III, Тб., 1974.
19. მელიქსეთ ბეგი ლ., ეპიზოდები პლატონ იოსელიანის ცხოვრებიდან, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1938, №31.
20. რატიანი პროკოფი, ეპიზოდები პლ. იოსელიანის მოღვაწეობიდან ჟურნ. „საბჭოთა ქალი“, №2, 1976.
21. Шуглиашвили Д., Пламенный патриот родной культуры, газ. «Вечерный Тифлиси», №282, 1964.
22. ჭავჭავაძე ილია, თხზულებანი 20 ტომად, ტ. I, თბ., 1987.
23. ჭიჭინაძე ზაქარია, პლატონ იოსელიანი, თბ., 1893.
24. Иоселиани Пл., Кацхский храм в Имеретии, Тифлис, 1845.
25. Иоселиани Пл., Описание Шиогвимской пустыни в Грузии, Тифлис, 1845.
26. Иоселиани Пл., Города существовавшие и существующие в Грузии, Тифлис, 180.
27. Иоселиани Пл., Описание Марткопского монастыря, Тифлис, 1847.
28. Иоселиани Пл., Гора св. Давида в Тифлисе, Тифлис, 1858.
29. Иоселиани Пл., Икортский монастырь в Карталинии, Тифлис, 1858.
30. Иоселиани Пл., Путевые записки от Тифлиса до Ахталы, Тифлис, 1850.
31. Иоселиани Пл., Описание города Душета Тифлисской Губернии, Тифлис, 1860.
32. Иоселиани Пл., Описание древностей города Тифлиса, Тифлис, 1866.

33. იოსელიანი პლ., Алевская святыня, Тифлис, 1870.
34. იოსელიანი პლ., Путевые записки от Тифлиса до Мцхеты, Тифлис, 1871.
35. იოსელიანი პლ., Путевые записки по Кахетии... Тифлис, 1886.
36. იოსელიანი პლ., ცხოვრება მეფე გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1895.
37. პლ. იოსელიანი ნერილები... სოლ. ყუბანეიშვილის რედაქციით, თბ., 1941.
38. Газ. «Закавказский вестник», комплекты 1845-1855 гг.
39. Газ. «Кавказ», комплекты 1846-1875 гг.
40. გაზ. „დროება“, 1868, 7 ივნისი.
41. გაზ. „დროება“, 1869, 27 თებერვალი.
42. გაზ. „დროება“, 1869, 13 მარტი.
43. გაზ. „დროება“, 1869, 25 დეკემბერი.
44. გაზ. „დროება“, 1873, 21 სექტემბერი.
45. გაზ. „დროება“, 1874, 12 ივლისი.
46. გაზ. „დროება“, 1875, 18 ნოემბერი.
47. გაზ. „დროება“, 1875, 26 ნოემბერი.

Gela Saitidze

Doctor of Historical Sciences, Professor, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief research scientist of the Department of Modern and Contemporary History

Platon Ioseliani – Editor, Publicist

Summary

The ten years were the most fruitful among Platon Ioseliani’s (1809 - 1875) many-sided activity. They were the years when he was the editor of “Kavkazski Vestnik” (“The Messenger of the Caucasus”). The many-sided manifestation of his talent, great successes in science, elucidation, editorial, publicistic activity was also promoted by his close relations with count Mikhail Voroncov, the main ruler of the Caucasus. The count was a person with the help of whom Platon Ioseliani could manage to use the official newspaper issued in Russian language for revealing and displaying Georgian history, church, culture and national traditions. Grateful posterity always will remember his wise suggestion full of patriotism: “Live with the history and heroic deeds of the fatherland. There is not a life without history”.

ხათუნა ქოქრაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

პლატონ იოსელიანი – საეკლესიო ისტორიის მკვლევარი (ზოგადი მიმოხილვა)

პლატონ იოსელიანის მოღვაწეობის დასაწყისი მეტად რთულ პერიოდს ემთხვევა. XIX ს-ის 30-40-იანი წლები ამიერკავკასიაში რუსეთის პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული რეჟიმის დამკვიდრებისა და განმტკიცების პერიოდია. მას წინ უძღოდა საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი მოვლენები: რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსია, სამეფო ხელისუფლების გაუქმება, სამეფო გვარის წარმომადგენლების – ბაგრატიონების იძულებითი გადასახლება რუსეთში, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება და რუსული საეკლესიო წეს-განების დამკვიდრება, რუსული ადმინისტრაციის თვითნებური მოქმედება, ანტირუსული აჯანყებების სასტიკი ჩახშობა. ამ პროცესებმა საზოგადოების ერთ ნაწილში არსებულ რეჟიმთან შეგუება, პესიმიზმი, კონფორმიზმი განაპირობა. თუმცა, პარალელურად, იწყება ქართული ეროვნული ერთობის კონსოლიდაციის პროცესი, ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლა. ასპარეზზე გამოდის ნაციონალური ინტელიგენციის ის წრე, რომელმაც განათლება რუსულ სასწავლებლებში მიიღო, ჩაება სამოქალაქო-ჩინოვნიკურ სამსახურში. მათი ჩართვა რუსეთის სახელმწიფო ცხოვრებაში და იმპერიის სამხედრო თუ სამოქალაქო კარიერაში, თვითგადარჩენის ინსტინქტით თუ ტაქტიკით იყო ნაკარნახევი. მეორე მხრივ კი, ისინი ეროვნული თვითმყოფადობის განმტკიცებას ცდას არ აკლებდნენ, იმ საშუალებებით, რაც მათ ხელენიფებოდათ თანამედრობით თუ ცოდნით.

ენა, რომელიც ნაციონალური იდენტობის ერთ-ერთი უმთავრესი ნიშანია, რუსული პოლიტიკის შედეგად, საკმაოდ მძიმე ზენოლის ქვეშ აღმოჩნდა, ამიტომ ქართველი ინტელიგენცია იბრძვის ქართული სალიტერატურო ნორმების შესანარჩუნებლად. ტერიტორიული მთლიანობა, რომლის ფარგლებშიც უნდა მომხდარიყო კონსოლიდაცია, გარეშე ძალის მეშვეობით თითქოსდა გაერთიანდა.

განნდა დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნების იმედი. სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის იდეა, ამ ეტაპზე, დამარცხდა, ამიტომ მთელი აქცენტი გაკეთდა ეროვნულ-კულტურული ფასეულობების ჩვენებასა და პოპულარიზაციაზე. სახეზეა ე. წ. „კულტურული ნაციონალიზმი“-ს, როდესაც სახელმწიფოება დაკარგულ ერთობაში პოლიტიკური ბრძოლა შეუძლებელია და ეროვნული იდენტობის გამყარება, ნაციონალური თვითგამორკვევა ერის კულტურული ფასეულობების წინ წამოწევით, მისი კვლევითა და პოპულარიზაციის გზით ხდება.

ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების პროცესში საერთო კანონზომიერებად არის მიჩნეული, ქვეყნის ეკლესიის ისტორიის სფეროში კვლევების გააქტიურება. ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფია სწორედ ამ დროს იღებს სათავეს, ფორმისა და შინაარსის მიხედვით ზუსტად პასუხობს დროის მოთხოვნებს. პირველი მკვლევარი, რომელმაც მონოგრაფიულად შეისწავლა საქართველოს ეკლესიის ისტორია და შემდგომშიც ამ სფეროში არსებულ პრობლემებს არაერთი სამეცნიერო ნაშრომი უძღვნა, არის პლატონ იოსელიანი.

საეკლესიო ისტორიის კვლევა პლატონ იოსელიანის შემოქმედების მეტად საინტერესო მიმართულებაა. ჩვენი ნაშრომი მიზნად ისახავს ამ მეცნიერის, როგორც საეკლესიო ისტორიის მკვლევრის, მხოლოდ განზოგადებულ შეფასებას და ამ სფეროში მისი შემოქმედების ზოგად მიმოხილვას. აქვე დავსძენთ, რომ ეს საკითხი სამომავლოდ იმსახურებს სერიოზულ გამოკვლევას და ღრმა ანალიზს.

თბილისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ, 1831 წელს, პლატონ იოსელიანმა სწავლა განაგრძო პეტერბურგის სასულიერო აკადემიაში. იგი იყო ერთ-ერთი პირველი ქართველი, რომელიც აღიზარდა რუსეთის უმაღლეს სასულიერო სასწავლებელში.

ცნობილია, რომ აკადემიაში სწავლის დროს მან რუსულ ენაზე შეადგინა „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“ [15]. ნაშრომი მეტად საყურადღებოა, რადგანაც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ის არის პირველი მონოგრაფიული ნაშრომი საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესახებ. დღემდე მოღწეულია ამ წიგნის II გამოცემა, რომელიც 1843 წლით თარიღდება. მისი პირველი გამოცემა, სამწუხაროდ, სამეცნიერო ძიებების მიუხედავად ბოლო დრომდე მიკვლეული არ იყო. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობდა თვალსაზრისი, თითქოს წიგნის პირველი გამოცემა 1841 წელს უნდა შესრულებულიყო [2, 77; 4, 302]. ეს მოსაზრება უარყო მეცნიერმა გ. შარაძემ. ის დაეყრდნო ეპისკოპოს კირიონ საძაგლიშვილის ცნობას, რომ პლა-

ტონ იოსელიანის „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიამ“ „დაბეჭდვის წელსვე (1843) გაუძლო ორ გამოცემას“. გ. შარაძემ ეს მოსაზრება დამატებით სარქივო დოკუმენტების მონაცემებით გაამყარა [5, 40]. მან მიაკვლია 1842 წელს აპრილში მიღებულ უწმინდესი სინოდის ბრძანებულებას, რომლის თანახმად, რუს მეცნიერს ა. ნ. მურავიოვს დადებითი რეცენზია წარმოუდგენია პლ. იოსელიანის ამ ნაშრომის შესახებ, ამასთანავე აუცილებლად მიუჩნევია მისი გამოცემა მნიშვნელოვანი გადამუშავებისა და შესწორებების შემდეგ. ამასთანავე, გ. შარაძემ მოიძია ცნობა, რომლის მიხედვით, 1942 წლის 11 აგვისტოს თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორმა არქიმანდრიტმა ფლავიანემ სემინარიის გამგეობას აუწყა, წიგნის გამოსაცემად მომზადებისათვის სანკტ-პეტერბურგში უწმინდესი სინოდის მიწვევით პლატონ იოსელიანის გამგზავრების ამბავი. ამ დოკუმენტებიდან გამომდინარე გ. შარაძე დაასკვნის, რომ 1842 წლის ზაფხულში პლ. იოსელიანის წიგნი „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“ არ ყოფილა დაბეჭდილი, ანუ მისი პირველი გამოცემა 1841 წელს ვერ იარსებებდა. ის მართებულად მიიჩნევს კირიონ საძაგლიშვილის აზრს, რომ ამ წიგნის ორივე გამოცემა 1843 წელს უნდა შესრულებულიყო [5, 38-45]. სხვათაშორის, პლატონ იოსელიანისა და მ. ბროსეს მიმონერას თუ გადავხედავთ, აქაც კარგად ჩანს, რომ 1841 წელს ეს ნაშრომი მართლაც არ იყო გამოქვეყნებული [6].

უნდა აღინიშნოს, რომ ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტმა 2009 წლის დეკემბერში პლატონ იოსელიანის დაბადების 200 წლისთავს სამეცნიერო კონფერენცია მიუძღვნა. მეცნიერის აღნიშნული ნაშრომის შესახებ მოხსენება წარმოადგინა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგისტრანტმა მიხეილ ქართველიშვილმა. მან საზოგადოებას აუწყა, რომ მიაკვლია ამ წიგნის აქამდე უცნობ პირველ გამოცემას, რომელიც, მართლაც, 1843 წელს ყოფილა დაბეჭდილი. ამ აღმოჩენამ, წიგნის პირველი გამოცემის თარიღის შესახებ (1843 წ.), კირიონ ეპისკოპოსის ცნობის და გ. შარაძის ვარაუდის მართებულობა დაადასტურა.

„საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“-ს თავის დროზე დიდი გამოხმაურება მოყვა. იმავე წელს ცნობილმა რუსმა რევოლუციონერ-დემოკრატმა ნ. ნეკრასოვმა „Литературная газета“-ში გამოაქვეყნა ამ ნაშრომის რეცენზია და პირველი თავის სრული ტექსტი [24]. ნ. ნეკრასოვის შეფასებით, „...ამგვარი ნაშრომი იმსახურებს სრულ მხარდაჭერას, მით უფრო, რომ ის შეიცავს ახალ მტკიცებულებებს

ბერძნულ-ალმოსავლური ეკლესიის უძველესი წარმომავლობისა და დასავლური რელიგიების სამოციქულო... ეკლესიის ჭეშმარიტი კანონებისაგან განდგომის შესახებ“ [24].

XIX ს-ის 50-იან წლებში მ. ბროსეს მიერ „ქართლის ცხოვრების“ ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნებამ, ახალი წყაროსა და ფაქტოლოგიური მასალის შემოტანამ, ერთგვარი გადატრიალება მოახდინა მაშინდელ ორიენტალისტიკაში. გაიზარდა ინტერესი საქართველოს ისტორიული წარსულის, ეკლესიის ისტორიისა და კულტურის მიმართ. ამდენად, შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ პლატონ იოსელიანის ამ ნაშრომმა, რომელშიც პირველად გამოქვეყნდა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის არა ერთი საინტერესო ცნობა, უცხოელი მეცნიერების ყურადღებაც მიიქცია. 1866 წელს „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“, ინგლისურ ენაზე თარგმნა, კომენტარები დაურთო და გამოსცა სამღვდელ პირმა, წარმოშობით ფრანგმა, შვეიცარიაში დაბადებულმა, შემდგომში ოქსფორდის უნივერსიტეტის ცნობილმა მეცნიერმა, ალმოსავლეთმცოდნემ, პოლიგლოტმა, სოლომონ სიზარ მალანიმ (1812-1894 წწ.) – History of the Georgian Church, translated and edited from the russian of the P. Ioseliani, by the rev. S. C. Malan, M.A. Vicar of the Broadwindsor, 1866.

ინგლისელი მეცნიერი დ. ლანგი, რომელმაც შეისწავლა ქართველოლოგიური კვლევა-ძიებანი ოქსფორდის უნივერსიტეტში („Georgian studies in Oxford“ (Oxford slavonic papers, vol.VI, 1955, Oxford, 1956, გვ. 115-143)), სოლომონ სიზარ მალანის ინგლისში ქართველოლოგიური მეცნიერების პიონერად მიიჩნევს და თავისი დროის ყველაზე უნივერსალურ ლინგვისტად აღიარებს. მისივე ცნობით, სოლომონ სიზარ მალანის ქართული ენაც კარგად სცოდნია და ქართული და სომხური ეკლესიების ისტორიით ყოფილა დაინტერესებული [1, 139-151].

მალანი ანგლიკანური ეკლესიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო და ის 1845 წლიდან ე.წ. „Broadwindsor“-ის ვიკარად დაინიშნა. ანგლიკანური ეკლესია ცნობილია თავისი ლიბერალური დამოკიდებულებით სხვა ქრისტიანულ აღმსარებლობებთან. მისი ერთ-ერთი მიმართულება, რომელიც ფართო ეკლესიის (Broad Church) სახელით არის ცნობილი, მოწოდებულია გააერთიანოს ყველა ქრისტიანული მიმდინარეობა. ცნობილია, რომ ქრისტიანობის ეს მიმართულება მოგვიანებით (XX ს-ში) აქტიურად ჩაერთო ეკუმენურ მოძრაობაში. XIX ს-ის II ნახევარში ევროპასა და ამერიკაში განსაკუთრებულად გააქტიურდნენ სამღვდლო პირები, რომლებიც ცდილობდნენ წარმოე-

ჩინათ ანგლიკანური და ორთოდოქსული ანუ აღმოსავლურ-ქრისტიანული აღმსარებლობის მსგავსება. ამდენად, აღმოსავლური ავტოკეფალური ეკლესიების ისტორიის შესწავლას დასავლურ საღვთისმეტყველო მეცნიერებაში მეტად დიდი ყურადღება დაეთმო. ვფიქრობთ, სოლომონ სიზარ მალანის დაინტერესება პლატონ იოსელიანის ნაშრომით – „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“, გარდა წმინდა სამეცნიერო ინტერესისა, ანგლიკანური ეკლესიის პრაქტიკული მიზნებითაც იყო ნაკარნახევი. ნიშანდობლივია, რომ სოლომონ სიზარ მალანის 1867 წელს უთარგმნია, აგრეთვე, გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი (Sermons by Gabriel, bishop of Imereth, London, 1867), ხოლო 1872 წელს თავად უმოგზაურია საქართველოში, პირადად შეხვედრია გაბრიელ ეპისკოპოსს და ქუთაისის საკათედრო ტაძარში წირვა და ქადაგება ქართულად შეუსრულებია. [5, 43]

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ XIX-XX ს-ის მიჯნაზე, როდესაც დაისვა საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევა-ძიების სამეცნიერო დონის განსაზღვრის, ნაკლოვანებების გამოვლენის, მისი სისტემური, საფუძვლიანი შესწავლისა და სრულყოფის საკითხი, პლატონ იოსელიანის ამ ნაშრომის სამეცნიერო ღირებულებაც კიდევ ერთხელ შეფასდა. ეპისკოპოსმა კირონ საძაგლიშვილმა, რომელიც საგანგებოდ შეეხო ქართული საეკლესიო ისტორიოგრაფიის მდგომარეობასა და მისი განვითარების პერსპექტივებს, პლატონ იოსელიანის აღნიშნული ნაშრომი ძირითადად დადებითად შეაფასა, თუმცა აღნიშნა კიდევ მისი ხარვეზები: „...მიუხედავად თავისი არასრულობისა, გაუმართაობისა, სერიოზული სამეცნიერო ხერხების უქონლობისა, როგორც საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შედგენის პირველი ცდა, ჯერ კიდევ, დასამუშავებელ და კრიტიკულად შესაფასებელ წყაროებზე დაყრდნობით, ეს წიგნი, რა თქმა უნდა, დარჩება ავტორის შრომისა და ერუდიციის მარადსახსოვარ ძეგლად“. [26, 2]

ბუნებრივია, დღეს ქართული საისტორიო მეცნიერება ვერ გაიზიარებს პლატონ იოსელიანის მიერ „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორიაში“ გამოთქმულ ზოგიერთ თვალსაზრისს. განსაკუთრებით კი, რუსულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ კონცეფციებს, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ შეხედულებებს და ასევე საეკლესიო ტრადიციებს. უნდა აღინიშნოს, რომ ნაშრომმა – „საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია“ – გამოქვეყნებამდე შემომნების მეტად ხანგრძლივი და რთული გზა განვლო. პლატონ იოსელიანისა და მ. ბრო-

სეს მიმონერიდან ჩანს, რომ ის განუხილავთ კიევისა და პეტერბურგის სასულიერო აკადემიებში. შემდეგ შესამონმებლად გადაეცა რუსეთის უნმინდესი სინოდის სპეციალურ კომისიას, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება ავტორი თბილისიდან პეტერბურგში გამოეხმო, ნაშრომის გადამუშავებისა და ზოგიერთი თვალსაზრისის გადასასინჯად [6]. ეს, ფაქტობრივად, იყო პირდაპირი მითითება თუ მოთხოვნა, ავტორისეული შეხედულებების შეცვლის თაობაზე. პლატონ იოსელიანიმა პეტერბურგში წიგნის „გამოსაცემად მომზადებას“ საკმაო დრო მოანდომა და მხოლოდ ამის შემდეგ დაუმტკიცეს დასაბეჭდად. ვფიქრობთ, მის მიერ რუსულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ზოგიერთი საისტორიო თვალსაზრისის გაზიარება, ზენოლის შედეგი უნდა ყოფილიყო. პლატონ იოსელიანის ნაშრომის არაერთი ხარვეზი მაშინდელი საისტორიო კვლევების და ისტორიოგრაფიის დონეზე განაპირობა; თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ უცხოურ წყაროთა გამოყენების, პრობლემის ნამოჭრის, მასალის გააზრების და ანალიზის კუთხით, აღნიშნული წიგნი თავისი დროის ქართული საისტორიო აზროვნების ინოვაციურ ნაშრომად შეიძლება ჩაითვალოს.

პლატონ იოსელიანის ამ და სხვა ნაშრომებში კარგად ჩანს ისტორიული პროცესების გააზრების მისეული ხედვა და მსოფლალქმა. ის, როგორც ღრმად მორწმუნე ადამიანი, ისტორიის შემეცნებას სამყაროსა და ღმერთის შემეცნების გზად მიიჩნევს. ისტორიული მოვლენების და პროცესების გააზრებისას მისი ხედვა ქრისტიანულ-პროვიდენციალურია: ისტორიას ღვთიური ნების გამოვლინებად, ადამიანებისა და ერების „ხსნის“ ღვთაებრივი გეგმის განხორციელებად მიიჩნევს.

პლატონ იოსელიანის საეკლესიო ისტორიის კვლევებში კარგად წარმოჩნდა, ის ძირითადი საისტორიო კონცეფციები, რომლითაც შეიძლება ითქვას, საზრდოობს მისი შემოქმედება: 1) ის, როგორც ყველა საეკლესიო ისტორიკოსი, საქართველოს ისტორიაში ქრისტიანობის განსაკუთრებული ადგილისა და როლის საღვთისმეტყველო კონცეფციის მიმდევარია. მისი აზრით, მართლმადიდებლობამ განსაზღვრა საქართველოს ისტორიის არაერთი მნიშვნელოვანი პროცესი, მისი პოლიტიკური ორიენტაცია და ქართული ერთობის ჩამოყალიბების საქმეში უმნიშვნელოვანესი როლი შეასრულა. 2) პლ. იოსელიანის შემოქმედებაში კარგად ჩანს საქართველოს ღვთისრჩეულობის კონცეფცია. ის თვლის, რომ საქართველოს „ხსნა“ სამყაროს განვითარების ღვთიური გეგმის ნაწილია. ღვთისმშობლის ნილხვედრ ქვეყნად საქართველოს აღიარება, ამ კონცეფ-

ციის ერთგვარი გამოხატულებაა. თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ მის ნააზრევში ნაკლებად ჩანს ქართული მესიანიზმის იდეა, რომელიც ქართულ საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში XX ს-ის დასაწყისში საკმაოდ მკვეთრად გაჟღერდა. ის რუსული მესიანიზმის იდეას უფრო იზიარებს, როდესაც ამბობს: „...განგებამან ღვთისა ქმნა ისე, რომელ რუსთა ძალით დამშვიდდნენ... თემნი თვით ქართველთა სამეფოსა დაგლეჯილნი და დანანევრებულნი... განგება ღვთისა რუსთავე ძალითა მოიყვანს ნათესაობითა ერთობასა ქობულეთსა, აჭარასა, ლივანასა თურქთაგან პყრობილთა...“ [4, 247-248] თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკის შეფასებისას, პლატონ იოსელიანი ხშირ შემთხვევაში უკმაყოფილებას გამოთქვამს საქართველოს ეგზარქოსების დამოკიდებულების შესახებ ქართული სიძველეებისა და ეკლესია-მონასტრების მიმართ. ეგზარქოს ისიდორეს დროს სვეტიცხოვლის ტაძარში ჩატარებულ აღდგენით სამუშაოებს პლატონ იოსელიანი ასე აფასებდა: „მცხეთის განმაახლებელისა დასცა სრულიად ექსარქოსად ყოფილმან და აწ პეტერბურლისა მიტროპოლიტად ისიდორემან... მოვახსენე 1858 წელსა არაეთაგის და მერეც შფოთითაცა მას, ისტორიისა და ქვეყნის სიძველეთა უმეცარსა და არა მიიღო ჰაზრი ჩემი. იყო კაცი თვითნება და იდუმალ არა მოყვარე ქართველთა...“ [7, 86]

პლატონ იოსელიანის, როგორც საეკლესიო ისტორიის მკვლევრის, მეტად საყურადღებო მხარეა მის მიერ შესრულებული არა ერთი ქართული ტაძრისა და ეკლესია-მონასტრის აღწერა. თავდაპირველად, საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორის კორპუსის თანამშრომელს, მღვდელს ლ. მიხალოვსკის, რომელიც, როგორც ჩანს, თანაუგრძნობდა საქართველოში შემორჩენილი ქრისტიანული სიძველეების პატრონობისა და ზრუნვის საქმეს, პლატონ იოსელიანისათვის ორიგინალური არქიტექტურით გამორჩეული, ძველი ქართული ტაძრების ლითოგრაფიული გამოსახულებების შესრულება ურჩევია. პირველად მეცნიერმა კაცხის ტაძრის მოკლე აღწერა და ამ ტაძრის ფასადის ლითოგრაფიული გამოსახულება გამოაქვეყნა. [9, 16] შემდგომში ამას მოჰყვა, საქართველოს სხვადასხვა ეკლესია-მონასტრების მოსახილად პლატონ იოსელიანის მიზანმიმართული მოგზაურობა. პლატონ იოსელიანის მ. ბროსესთან მიმონერვიდან ჩანს, რომ მეცნიერი არ ზოგავდა თავის ფიზიკურ თუ მატერიალურ შესაძლებლობებს და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში „მოგზაურობების“ დროს კრებდა იშვიათ ხელნაწერებს, ტაძრების კედლებიდან გადაღებულ ნარწერებს და ფრესკების ასლებს, უამრავ ეთნოგ-

რაფიულ და ფოლკლორულ მასალას. სათანადო დამუშავების შემდეგ პეტერბურგში აგზავნიდა სამეფო აკადემიაში [6, 149-201].

პლატონ იოსელიანმა აღწერა სვეტიცხოვლის და ნოკორნოს ტაძრები, ასევე შიომღვიმის, გელათის, კაბენის, იკორთის მონასტრები, იქ დაცული „სიძველეები“. ამ ინფორმაციას სტატიებად პერიოდულად აქვეყნებდა ჟურნ. „Закавказский вестник“-ში, რომელიც მისი რედაქტორობითა და უშუალო ხელმძღვანელობით გამოდიოდა. მასალები იბეჭდებოდა სხვადასხვა რუსულ სოლიდურ გამოცემებშიც, ზოგიერთი ტაძრის აღწერა ცალკე წიგნადაც გამოიცა. [5; 10; 11; 12; 14, 67-89; 16; 17, 49-59; 18; 19; 20; 22; 23]

ეს ნაშრომები შესანიშნავ სურათს ქმნიან საქართველოს ეკლესია-მონასტრების მაშინდელი მდგომარეობის შესახებ, გვანვლიან საჭირო ცნობებს ამა თუ იმ ეკლესიისა თუ მონასტრის ადგილმდებარეობის, ბუნებრივი გარემო პირობების, ძეგლის შესწავლის ისტორიის (რომელმა მეცნიერებმა, მოგზაურებმა შეისწავლეს ან აღწერეს), ნაგებობების არქიტექტურულ სტილზე მკვლევართა მოსაზრებების, მოხატულობის, წარწერების, მონასტერში დაცული საეკლესიო საჭურვლის, ხატების, ბიბლიოთეკის, აქტების და სიგელების, შემონიშნულობების, მონასტრების წინამძღვრების ვინაობისა და ქრონოლოგიის, ცნობილი პირების საფლავების შესახებ და ა. შ. პლატონ იოსელიანმა აღწერა ზოგიერთი ისეთი ძეგლი, რომელიც განადგურების პირზე იყო მისული (მაგ. ნოკორნოს ეკლესია, ალევისა და წმ. მამების სამლოცველოები და ა.შ.), ამით შემოგვინახა ცნობები ამ ეკლესიების პირვანდელი არქიტექტურული სტილისა და ისტორიის თაობაზე [10; 22; 23].

საქართველოს ფარგლებს გარეთ დაცული ქართული საეკლესიო ლიტერატურისა და წყაროების შესწავლით პლატონ იოსელიანი, ჯერ კიდევ, 1838 წელს დაინტერესებულა. საზღვარგარეთ არსებულ ქართულ მონასტრებში დაცული ქართული სიძველეების შესწავლის მიზნით, რუსეთის ბიბლიური საზოგადოების ინიციატივით, ნ. დ. ჩუბინაშვილის თაოსნობით, ჯერ კიდევ 1820 წელს, შედგა 6 კაციანი ექსპედიცია. თუმცა ის ჩაიშალა, საბერძნეთში მომხდარი აჯანყების გამო. მოხდა ისე, რომ პირველი ქართველი მკვლევარი, რომელიც ათონის მთას ესტუმრა, იყო პლატონ იოსელიანი. მეცნიერს ხელთ ჰქონია, ილარიონ ყანჩიშვილის მიერ შედგენილი, ათონის მთის ქართველთა მონასტრის ქართული ხელნაწერებისა და წიგნების არასრული ნუსხა, რომელსაც მ. ბროსეც იცნობდა და ფრანგულადაც უთარგმნია. 1849 წელს საქართველოს მეფისნაცვლის მ. ვო-

რონცოვის დახმარებით პლატონ იოსელიანს ათონის მთაზე გამგზავრების ნება დართეს. ეს მოგზაურობა 4 თვე და 21 დღე გაგრძელდა. მოგზაურობის მიზანი ათონის ქართულ მონასტერში დაცული ქართული ხელნაწერების შესწავლა იყო [8, 116-118].

პლატონ იოსელიანს მუშაობა მძიმე პირობებში მოუწია: პორტაიტის მონასტრის სამრეკლოს შენობის ერთ-ერთ ოთახში, იატაკზე და თაროებზე უნესრიგოდ დახვავებული 4000-მდე წიგნიდან, მას უნდა გამოეჩინა ქართული ხელნაწერები და წიგნები. სამწუხაროდ, პლ. იოსელიანის ამ მოგზაურობის შედეგებსა და მნიშვნელობაზე სრულყოფილ წარმოდგენას ვერ შევიქმნით. ამ სამეცნიერო მივლინების შესახებ დეტალური ანგარიში, რომელიც მეცნიერს შედგენილი ჰქონია, პლატონ იოსელიანის არქივის ნაწილთან, სხვადასხვა მასალებთან ერთად განადგურდა და დღემდე ვერ მოაღწია. შემორჩენილია მხოლოდ, მის მიერ შესრულებული ათონის ივერთა მონასტრის აღწერა, რომელიც ხელნაწერთა ეროვნულ ფონდშია დაცული, თუმცა აქ დასახელებულ ხელნაწერთა ნუსხა არ არის სრული. ათონის მონასტერში დაცულ ხელნაწერებზე ნაწყვეტი ბიბლიოგრაფიული ცნობები გაფანტულია პლატონ იოსელიანის მიერ გამოცემულ ტიმოთესა და იონას წმინდა ადგილთა მიმოხილვაში, აგრეთვე კათოლიკოს ანტონ I-ის „წყობილსიტყვაობაში“. ათონის მთაზე მეცნიერის მოგზაურობისა და ათონის ქართველთა მონასტერში მუშაობის შედეგებზე გარკვეულ ცნობებს გვანვდიან, აგრეთვე, კორესპონდენციები, რომელთაც პლ. იოსელიანი დროდადრო „Закавказский вестник“-ში გამოსაქვეყნებლად გზავნიდა. კორესპონდენციებიდან ირკვევა, რომ მეცნიერს მიუკვლევია რამდენიმე მნიშვნელოვანი უძველესი ხელნაწერისათვის, ესენია: 1) პერგამენტზე შესრულებული ხელნაწერი, რომელშიც გადმოცემული იყო მონასტრის ქტიტორების ცხოვრება. ხელნაწერს თან ერთვოდა წმ. ილარიონ ქართველის ცხოვრება და უძველესი ქართული დიპტიქები; 2) საკმაოდ შელახულ მდგომარეობაში მყოფი ხელნაწერი წმ. გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების შესახებ; 3) წმინდა ბართლომეს ცხოვრება, რომელმაც ქრისტიანობა კავკასიის მთის მოსახლეობაში იქადაგა (მეცნიერი აღნიშნავს, რომ ეს არის ახალი ჯერ კიდევ უცნობი წყარო საქართველოს ისტორიისათვის); 4) V ს-ის მოღვაწის სვიმონ მესვეტის თანამედროვე წმინდანის ანტონ ქართველის ცხოვრება. [8, 132]

ათონის მთაზე სამეცნიერო კვლევების შედეგებზე დამატებით ინფორმაციას იძლევა, აგრეთვე პლატონ იოსელიანის შემორჩენილი არქივის, ხელნაწერებისა და ნაშრომების ბიბლიოგრაფია, რომელიც

XIX ს-ის 90-იან წლებში არის შედგენილი, ქართული საეკლესიო ისტორიისა და „სიძველეების“ შესწავლით დაინტერესებული ქართველი ინტელიგენციის მიერ [25]. ბიბლიოგრაფიაში შესულია ის წიგნები და ხელნაწერები, რომელიც პლ. იოსელიანს დროებითი სარგებლობისათვის ჩამოუტანია საქართველოში ან თავისი ხელით გადაუწერია. ესენია: 1) წმინდანთა სადიდებელი კანონების კრებული (პერგამენტი, უთარილო, წმ. ექვთიმეს, იოანეს, გიორგის და გაბრიელის ცხოვრება); 2) ცხრა ძმა კოლაელთა ცხოვრება (პლ. იოსელიანის ხელით გადაწერილი); 3) წმ. ვარლამის ცხოვრება და წმ. მართას (სვიმონ მესვეტეს დედის) ცხოვრება ერთ წიგნად (პერგამენტი); 4) საქართველოს ეკლესიის წმინდანთა ცხოვრება (პლ. იოსელიანის ხელით გადაწერილი); 5) ბერძნულ ენაზე შესრულებული ალაპები 6 წიგნად, რომელშიც იხსენიებიან საქართველოს ეკლესიის მამები და ქართველი შემომწირველები 6) წმ. მართას (სვიმონ მესვეტეს დედის) ცხოვრება, ანტონ ქართველის მიერ გადაწერილი და სხვა.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო პლატონ იოსელიანის მიერ საქართველოში დროებითი სარგებლობისთვის ჩამოტანილი X საუკუნის (978 წ.) ბიბლია, რომელიც ოშკის ლავრაში გადაუწერიათ და თორნიკე ერისთავს შეუწირავს ათონის მონასტრისთვის. XIX ს-ის I ნახევარში საკმაოდ აქტიურად დადგა „დაბადების“ ტექსტის დადგენისა და გამოცემის საკითხი. ათონის მთაზე დაცული ზემოთნახსენები ბიბლიის ხელნაწერი ჯერ კიდევ 1818 წელს დროებითი სარგებლობისათვის გამოითხოვა „რუსეთის ბიბლიურმა საზოგადოებამ“, მაგრამ ათონის მამებისაგან მტკიცე უარი მიიღო. აღნიშნული საზოგადოების მიერ ამ და სხვა ხელნაწერთა გადასაწერად და შესასწავლად ათონის მთაზე გაგზავნილი ექსპედიცია ნ. ჩუბინაშვილის ხელმძღვანელობით წარუმატებლად დასრულდა, საბერძნეთში გართულებული პოლიტიკური ვითარების შედეგად. ამგვარად, რაც ვერ შეძლო „რუსეთის ბიბლიურმა საზოგადოებამ“, იმას წარმატებით გაართვა თავი პლ. იოსელიანმა. აღსანიშნავია, რომ პირველად ეგზარქოს ისიდორეს დროს შეიქმნა ბიბლიის ქართული თარგმანის შემსწორებელი კომიტეტი, რომლის ერთ-ერთი წევრი სწორედ პლ. იოსელიანი იყო. [8, 150-151]

ათონის მთაზე მოგზაურობის დროს პლ. იოსელიანმა ტრაპიზონში მოიხილა გრიგოლ ნისელის სახელობის ეკლესია და აღწერა აქ მდებარე იმერეთის მეფის სოლომონ II საფლავი, ათონის მთაზე ერთ-ერთ მონასტერში კი შეხვდა მის ყოფილ მოძღვარს – ილარიონს. ამ შეხვედრამ და ბერ-მონაზონთან საუბარმა პლ. იოსელიანზე საკმაოდ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა [8, 135]. ათონის მთაზე

მოგზაურობის დროს ის შეხვდა, აგრეთვე, მსოფლიო პატრიარქს, საბერძნეთის მიფეს ოტოს და სხვა ცნობილ პიროვნებებს.

საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში წმინდანთა და სასულიერო პირთა ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გადმოცემა, ძირითადად, ქრისტიანობის უმთავრესი დებულებების შემეცნებას და ქრისტესთვის წამებულთა თაყვანისცემას გულისხმობს. ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში, ქართველ წმინდანთა თავდადების ჩვენებას, ეროვნული მეობის ამალღების ფუნქცია უნდა შეესრულებინა. პლატონ იოსელიანმა ქართულ და უცხოურ წყაროებზე დაყრდნობით გადმოსცა საქართველოს ეკლესიის მიერ შერაცხული წმინდანების, – წმ. ნინოს, წმ. რაჟდენის, წმ. შუშანიკის, წმ. იოანე ზედაზნელის, წმ. შიო მღვიმელის, – ცხოვრება და მოღვაწეობა [13]. ნიშანდობლივია, რომ ეს თხზულება მას, სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით, თბილისის სასულიერო სემინარიის აღსაზრდელებისათვის შეუდგენია.

საყურადღებოა, რომ პლატონ იოსელიანმა ამ თხზულებაში გამოაქვეყნა საქართველოს ეკლესიაში წმინდანთა ხსენების საეკლესიო კალენდარი. იმ დროს, როდესაც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია გაუქმდა, მკვიდრდება რუსული ეკლესიის წეს-განგება, აიკრძალა მანამაღდე არსებული ქართული საეკლესიო დღესასწაულები, წმინდანთა ხსენების დღეები – პლატონ იოსელიანის ამგვარმა ნაშრომებმა შემოგვინახეს ცნობები საქართველოს ეკლესიაში მოქმედი კალენდრის შესახებ. პლატონ იოსელიანი თავის ნაშრომებში ხშირად ეხება ქართულ ეკლესია-მონასტრებში დამკვიდრებულ საეკლესიო დღესასწაულებს, აღწერს და ხსნის მათ ეტიმოლოგიას [13].

ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ პლატონ იოსელიანმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათავე დაუდო საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მაცნირებულად გააზრებასა და შესწავლას. საეკლესიო ისტორიის კვლევის დარგში, მის დამსახურებად შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოს ეკლესიის ისტორიის გააზრება მახლობელი აღმოსავლეთის ქრისტიანული ეკლესიის ისტორიული ფონის გათვალისწინებით; ქართული წყაროების პარალელურად, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შესწავლის მიზნით, სამეცნიერო ბრუნვაში უცხოური (ბერძნული, სომხური ლათინური და სხვა) საისტორიო წყაროებისა და მონაცემების შემოტანა, მათი კრიტიკული გააზრება. ყოველივე ეს მაშინდელი ქართული საისტორიო აზროვნებისათვის ერთგვარ სიახლეს წარმოადგენდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დ. ლანგი, ქართველოლოგიური კვლევა-ძიება ოქსფორდში, თარგმანი ალ. გამყრელიძისა, ჟურნალი „ცისკარი“, 1957, №4.
2. მეგრელიძე, რუსთველოლოგები, თბ., 1970.
3. პლატონ იოსელიანი, აღწერა მარტყოფის მონასტრისა, რუსულიდან თარგმნა, გამოკვლევა, შენიშვნები და კომენტარი დაურთო ხათუნა მარუშაშვილმა, თბ., 2009.
4. პლატონ იოსელიანი, ცხოვრება მეფისა გიორგი მეცამეტისა, აკაკი განერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 1936.
5. გ. შარაძე, პლატონ იოსელიანი, რუსთველოლოგი, თბილისი, 1980.
6. ს. ყუბანეიშვილი, პლატონ იოსელიანის წერილები აკად. მარი ბროსესადმი, ბათუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული, ნიგნი I, ბათუმი, 1941.
7. ზ. ჭიჭინაძე, პლატონ იოსელიანი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), ტფილისი, 1893.
8. А. Барамидзе, Д. Ватеишвили, Платон Иоселиани, Очерк жизни и научно-общественной деятельности, Тб., 1978.
9. „Закавказский вестник“ 1845, №16.
10. П. Иоселиани, Алевская святыня, Душети, 1870.
11. П. Иоселиани, Гелатский монастырь, Кавказский календарь, Тифлис, 1852.
12. П. Иоселиани, Древние памятники Тифлиса, Журнал министерства внутренних дел, 1844, № 6.
13. П. Иоселиани, Жизнеописание святых, прославляемых православною грузинскою церковью, Тифлис, 1850.
14. П. Иоселиани, Икортский монастырь в Карталинии, Грузинский духовный вестник, 1865, №11.
15. П. Иоселиани, История грузинской церкви, Тифлис, 1843.
16. П. Иоселиани, Кацхский храм в имеретии, Тифлис, 1845.
17. П. Иоселиани, Мцхетский храм в Грузии, Журнал министерства народного просвещения, ч. XXXVI, Спб., 1842.
18. П. Иоселиани, Описание древностей города Тифлиса, Тифлис, 1866.
19. П. Иоселиани, Описание Кабенского монастыря, Кавказский календарь, Тифлис, 1854.

20. П. Иоселиани, Описание Шиомгвимской пустыни в Грузии, „Закавказский вестник“, 1845, №12-14, №16.
21. П. Иоселиани, Святая Нина просветительница Грузии христианского верою, „Закавказский вестник“, 1845, №1.
22. П. Иоселиани, Святыня Мамеба, ჯგზბ.: „Кавказ“, 1871, №6.
23. П. Иоселиани, Храм в Нокорно Душети, 1870.
24. ჯგზბ.: „Литературная газета“, 1843, №35.
25. ჯგზბ.: „Новое обозрение“, 1894, №3521.
26. Г. Садзагелов-Ивериели, К вопросу о грузинской церковной историографии, „Пастырь“, 1886, № 20-21.

Khatuna Kokrashvili

*Doctor of History, The Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Senior
research scientist of the Department of
Modern and Contemporary History*

Platon Ioseliani – The Researcher of the Church History (General review)

Summary

The Church history studies carried on by Platon Ioseliani is an extremely interesting sphere of his creative activity. While studying in the Theological Academy of Petersburg he compiled short history of Georgia in Russian. After corresponding revision and improvement the book was edited in 1843. This is the first work that studies the Church history of Georgia monographically. The book was highly evaluated by author's contemporaries. It does not lose its significance even now.

Platon Ioseliani has described not a single Georgian church, monastery, cathedral. Such as: Svetitskhoveli, Nokorno, Shiomghvime, Gelati, Kabeni, Ikorta. These works give an obvious picture of the condition of those days Georgian churches and monasteries; they give and provide us with important data about the relics, manuscripts or books preserved there; they preserve an information about the history of this or that church and monastery and about their condition at that very time.

Platon Ioseliani's journey to Mount Athos is worth to be mentioned. He described the current state of those days Monastery of Georgians on the

Holy Mountain; compiled a list of manuscripts that were available for him among there preserved ones; brought in Georgia some of them for temporary use. Among these manuscripts there was a Bible copped in Oshki Monastery for the Monastery of Athos. Platon Ioseliani was a scientist who directed his attention on the importance of Biblical studies. On the basis of available sources he edited the „Lifes“ of Georgian Saints who were canonized by the Church of Georgia.

The evaluation of the history of the Church of Georgia on the background of the Near East Christian Church history, bringing foreign historical sources and data into scientific circulation together with Georgian ones and their critical comprehension is the merit of Palton Ioseliani. It really was a kind of novelty for those days Georgian historical thinking. Thus, we may say that scientific studies of the church history in Georgian historiography originate from Platon Ioseliani's works.

საქართველოს ისტორია

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

რუსული კოლონიზაცია აფხაზეთში და დასახლება პარნაუთი

XIX საუკუნის II ნახევრიდან დაიწყო საქართველოს ისტორიული მიწების ათვისება-კოლონიზაცია რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების მიერ. აფხაზი და რუსი ავტორები ამ პროცესს სრულიად დამახინჯებულად წარმოგვიდგენენ. მათი აზრით, ამ დროს განხორციელდა ქართველების მიერ აფხაზეთის „დაპყრობა“, მათი „შეჭრა“ და ამ რეგიონში დემოგრაფიული ცვლილებების საფუძველიც ეს გახდა (ძიძარია, ლაკობა, ბლაჟუბა). სინამდვილეში, აფხაზეთში რუსეთმა 35 რუსული და სხვა გარუსებული ეროვნებების სოფლები დააარსა. ქართველებს აქედან დევნიდნენ და კოლონიზაციის პროექტის გარეთ აცხადებდნენ.

რუსული კოლონიზაციის ნამდვილი, შოვინისტური მიზნების მკაფიო გამოხატულებას წარმოადგენს ხელისუფლების დამოკიდებულება აფხაზეთის სოფელ პარნაუთში მცხოვრები ქართული მოსახლეობისადმი, მათი უფლებების დარღვევა და რუსული ინტერესების გატარება საქართველოს შავი ზღვისპირეთში. პარნაუთის საქმემ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა ამდროის არა მარტო ქართულ, არამედ რუსულ პრესაშიც. აქედან ჩანს, თუ რამდენად არასამართლიანი იყო მთავრობის გადაწყვეტილება პარნაუთელი გლეხების მიმართ.

პარნაუთის ისტორია ასე განვითარდა: აქ მცხოვრები მოსახლეობა XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში მუჰაჯირობის საშინელ პროცესს შეეწირა. ისინი თურქეთში გაასახლეს და ეს ადგილი დაუსახლებელი, თითქმის გავერანდა. სოფელი სოხუმიდან 11 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობდა, მაგრამ აღარავის იზიდავდა თავისი ველური მდგომარეობის გამო: ნიადაგი ყამირად ქცეულიყო, იმდენი შრომა და სახსრები ჭირდებოდა ამ მიწისთვის კულტურული სამე-

ურნეო სახის დაბრუნებას, რომ ამის საშუალება მაშინდელ პირობებში არ იყო. ამიტომ თქვეს უარი პარნაუთში დასახლებაზე რუსმა კოლონისტმა გლეხებმა, არა მარტო მათ, ვინც იმპერიის შიდა გუბერნიებიდან იყვნენ და უფასოდ შესთავაზეს აქ დასახლება, არამედ უკვე აფხაზეთში დასახლებულმა რუსმა გლეხებმაც. სოხუმის სატყეო მეურნეობამ უფლება მისცა ქართველ გლეხებს – ზუგდიდისა და სენაკის მაზრის მცხოვრებთ, რომ არენდით აელოთ მიწა, ეს არენდა, როგორც მათ დაჰპირდნენ, სამუდამო ან ხანგრძლივი იქნებოდა. თუ რუს გლეხებს უფასოდ სთავაზობდნენ აქაურ მიწას, ქართველებს დესეტინაში 6 მანეთი გადაახდევინეს. ფულს იხდიდნენ მსხვილფეხა რქოსანი საქონლის ყოლაზე: თითო სულზე 40 კაპიკს წელიწადში. გლეხებმა შეისყიდეს მიწის დასამუშავებელი იარაღები, რასაც, სხვათაშორის, თავად აძლევდნენ რუს ჩამოსახლებულებს, უფასოდ.

ძნელი გზა განვლეს პარნაუთელებმა ველურ ბუნებასთან ბრძოლაში, დიდი ნებისყოფა და ენერჯია შესწირეს აქაურობას. როგორც მაშინდელი პრესა ერთხმად აღნიშნავდა, მათი დამსახურება იყო, რომ ეს დასახლება, მანამდე სრულიად უნაყოფო, მიგდებული და გავერანებული, აყვავებული ბალებით, ხეხილითა და ვენახებით გამორჩეულ ადგილად იქცა. ის ადამიანები, რომლებმაც საიჯარო ხელშეკრულება გააფორმეს პარნაუთელებთან, ჩვეულებრივ, რუსი ეროვნებისა და რუსული ხელისუფლების წარმომადგენლები იყვნენ, როგორც შემდგომ გაირკვა, მათ მოატყუეს არენდატორები, დაამუშავებინეს, გაალამაზებინეს ველური ადგილი, შემდეგ კი რუსული სოფლის შექმნა გადაწყვიტეს მათ საკარმიდამოებში, მეტიც, ისინი აქ ჩუმად შემოპარულ „ზახვატჩიკებად“ ჩათვალეს. მართალია, იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც აგარაკზე ახალი მოსულები იყვნენ, მაგრამ ძირითადი მოსახლეობა რამდენიმე, ზოგჯერ ორი, ან სამი ათეული წლის დასახლებული იყო. მთავრობა ამ მომენტს იყენებდა და მოსახლეთა უკანონო ქმედებას ამით ასაბუთებდა. მათი დანაშაული მხოლოდ ეროვნული წარმომავლობა იყო. კავკასიაში გადმოსახლებულთა სამმართველოს უფროსის შედგენილ დოკუმენტში ისინი მოძალადეებად და უკანონოდ შემოჭრილ ადამიანებად არიან დასახელებულნი. აი, ნაწყვეტი ამ დოკუმენტიდან: „გადასახლებულთა სამმართველოს ხელთ არსებული მონაცემებით, პარნაუთის აგარაკის ზოგიერთი ხელსაყრელი მიწები მთხოვნელებს იჯარით მხოლოდ უკანასკნელ პერიოდში გადაეცათ. ამასთან, იჯარის ვადა მხოლოდ ერთი წლით განისაზღვრა, რათა, როგორც კი ამას საჭიროება მოითხოვს, უნდა ჩამოერთვას ისინი მოიჯარეებს, რადგან ეს ზემოთ

დასახლებული აგარაკი რუსი გადმოსახლებულების დასაკმაყოფილებლად არის განკუთვნილი. ზემოთ დასახლებული სამმართველოს მიერ იჯარის მთხოვნელთათვის უარის თქმის მიზეზია პარნაუთის აგარაკის ხელსაყრელი მიწის ნაკვეთების საბოლოოდ გადაცემა რუსი გადმოსახლებულებისათვის. ერთ წელზე მეტი დროით იჯარის გაცემაზე უარს იმიტომ ეუბნებიან მეგრულ მოიჯარეებს, რომ ისინი თავიანთი მრავალრიცხოვანი ნათესავებით დამაგრდებიან ამ მიწაზე და ფაქტიურად თვითნებურად მოახდენენ ამ მიწების მითვისებას და მათი აქედან გაძევება შემდეგ უფრო გაგვიჭირდება... ამ ადგილებში მუდმივად დასახლებელთა სიაში იჯარის მთხოვნელთა ჩართვა შეუძლებელია, რადგანაც სასოფლო-სამეურნეო სარგებლობისათვის ხელსაყრელი ფართობი აქ არც ისე დიდია და ამასთან, ეს არის ერთადერთი მიწის ფონდი, რომელსაც მეტნაკლებად შეუძლია მყარად უზრუნველყოს სოხუმის ოლქში უკვე ჩამოსახლებულთა მოთხოვნა მიწაზე...” დოკუმენტში საუბარია აფხაზეთში რუსული დასახლებების-სპასოვკის, ბელორეჩინსკის, სტაროჩერნიგოვსკის და სხვა, რუს მიწათმოქმედ და ხელოსან გლეხებზე, ამასთანავე, ხელისუფლებისგან დაგვემთხრო, რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან ჩამოყვანილი გლეხების დასახლებაზე. ამ მიზნით არის შედგენილი მთავრობის მოხელეთა მიერ პარნაუთის აგარაკის მიწების გეგმაო, – ასკვნიდა მოხელე. პარნაუთში ბევრ დასახლებულ ქართველ გლეხს მიწა კერძო მფლობელიდან ჰქონდა აღებული, რაც საქმეს უძნებდა ხელისუფლებას, მიჯნებიც კერძო და სახაზინო მამულებს შორის მკვეთრად არ იყო გავლებული. პროექტის განხორციელება ამიტომ ყოვნდებოდა, მაგრამ მთავრობას მიაჩნდა, რომ აუცილებლად იყო საჭირო ქართველი გლეხების გასახლება, რადგან ეს მიწა რუს ჩამოსახლებულებსაც არ ყოფნიდა. მათ შორის სამმართველოს უფროსი ასახელებდა პარნაუთში პირველად ჩამოსულ ქართველ მოიჯარეებსაც, რომლებიც ისევე უნდა გაესახლებინათ, როგორც ახალი მოიჯარეები [1, 75].

რუს მოხელეებს კარგად ესმოდათ, რომ საკითხი ძალზე ფაქიზი და, ხელისუფლების მხრიდან რისკიანი იყო, ამიტომ მისი განხორციელება პოლიტიკურად ხელსაყრელ, რეაქციის დროს, რევოლუციის სასტიკად ჩახშობის შემდეგ განახორციელა. გადმოსახლებულთა სამმართველოს თავმჯდომარე მეფისნაცვალს იმაზეც წერდა, რომ ეშერის 95 აფხაზი კომლი მიწის ნაკლებობით ცუდ დღეში იყო და თუ მეგრელებს დაუკანონებდნენ პარნაუთს, მაშინ მათაც ვეღარ დააკმაყოფილებდნენ. ამას რუსი მოხელე სხვათაშორის იმი-

ზეზებდა, თორემ სხვაგან, ყველა დოკუმენტში პარნაუთში რუსი ჩამოსახლებულების დასახლებაზე საუბრობდა [2, 7].

1908 წლის ოქტომბერში გადმოსახლებულთა სამმართველოს მოხელეები – არხიპოვი და საპოჟნიკოვი მეფისნაცვლის კანცელარიაში გაგზავნილ მიმართვაში გამორიცხავდნენ მეგრელი არენდატორების თავისი ნებით გასვლას პარნაუთიდან, პირიქით, ისინი სხვანათესავებსაც იწვევენ, რათა აგარაკის მიწები ძალადობრივად მიიტაცონო, თხოვდნენ მეფისნაცვალს, ყველაფერი გაეკეთებინა პარნაუთიდან მეგრელების სასწრაფოდ გასაყრელად. არხიპოვი მეფისნაცვალს პარნაუთის მიწის ფონდსაც უზუსტებდა, აგარაკი ამ ცნობით, 3250 დესეტინა იყო, საიდანაც სამოსახლოდ და სამეურნეოდ 920 დესეტინა ვარგოდა. მეფისნაცვლის კანცელარიიდან მალე ამ მოხელეებმა თხოვნაზე თანხმობა მიიღეს [3, 14-15]. დაიწყო მეგრელი გლეხების გაყრა, რასაც სატყეოს რევიზორი როდიშჩევი ანხორციელებდა.

პარნაუთელ გლეხებს არ ეგონათ ამბის ამგვარად დასრულება, როგორც მათი საქმიდან ჩანს, ისინი იმედოვნებდნენ, რომ ფულით მაინც მოახერხებდნენ დაკავებული და განაშენიანებული საკარმიდამოების დაკანონებას. თავდაპირველად თავიანთი ნებით არჩეული წარმომადგენლების საშუალებით წერდნენ თხოვნებს, საჩივრებსა და ახსნა-განმარტებებს, იმედოვნებდნენ სამართლიანობის მიღწევას, მაგრამ საბოლოოდ მწარედ მოტყუვდნენ. ვინ აღარ ჩარიეს, რუსეთის დუმის ქართველი დეპუტატები, სახელმწიფო საბჭო, ადგილობრივი თუ პეტერბურგის პრესა, ყველა მათ მხარეზე იყო, მაგრამ კოლონიური მოხელეებისთვის ეს გადამწყვეტი არ აღმოჩნდა, თუმცა, მთლად გულგრილად რომ ვერ უყურებდნენ ამ ფაქტს, ეს იქიდან ჩანს, რომ გაზეთის ამონაჭრებს, სადაც დაბეჭდილი იყო პარნაუთელ გლეხებზე წერილები, გადასახლებულთა სამმართველოს კანცელარია პუნქტუალურად უგზავნიდა მეფისნაცვალს.

პეტერბურგიდან მეფისნაცვალთან გამოგზავნილ დეპეშაში დუმის დეპუტატი პროკოფი შერვაშიძე აპროტესტებდა პარნაუთიდან 45 მეგრელი გლეხის უკანონო, ძალადობრივად გასახლებას და მათ ადგილზე რუსი ჩამოსახლებულების სოფლის შექმნას [3, 27].

მეფისნაცვლისადმი დეპეშაში ამავე ფაქტს აკრიტიკებდა სახელმწიფო დუმის სოციალ-დემოკრატი დეპუტატი ევგენი გეგეჭკორი. თბილისში გამოგზავნილ დეპეშაში ის წერდა: „ჩემს წმინდა მოვალეობად ვთვლი, თქვენი ყურადღება მივაპყრო სოხუმის ადმინის-

რაციის ქმედებას, რომელიც სახლებს უნგრევს გუმისთის უბნის-პარნაუთის მცხოვრებ გლეხებს, 400 სულ ადამიანს ტოვებს ღია ცისქვეშ, რაც ნამდვილი ანტისახელმწიფოებრივი ქმედებაა. თქვენი ადმინისტრაცია მხარს უჭერს და ამართლებს იმ გადაწყვეტილებას, რომ ეს დასახლება მომზადდეს რუსი გადმოსახლებულებისათვის. ეს საქციელი არა მარტო სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ ინტერესებს ეწინააღმდეგება, არამედ პოლიციურსაც კი. გთხოვთ მიიღოთ ზომები ამგვარი ქმედების ასალაგმავად და დაიცვათ ასობით ადამიანის ინტერესები“ [3, 28].

რამდენიმე დღეში თბილისში, მეფისნაცვლის კანცელარიაში სხვა შინაარსის დეპეშაც მოვიდა პეტერბურგიდან. ის სენატორ ვატაცის ეკუთვნოდა, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი შოვინისტური შეხედულებებით ე. წ. „ინოროდცებისა და ტუზემცების“ მიმართ. დეპეშაში ნათქვამი იყო, რომ მეგრელები აქ თვითნებურად დაესახლენ ბოლო ორ წელიწადში და მათი სასწრაფოდ გასახლება აუცილებელია, რადგან ეს ტერიტორია რუსი ჩამოსახლებულებისთვის არის განკუთვნილი.

პარნაუთელებმა საქმის ნამდვილი ისტორია ვის აღარ მიწერეს: მეფისნაცვალს, სახელმწიფო სათათბიროს, შინაგან საქმეთა მინისტრს – სტოლიპინს, ქართულ და რუსულ გაზეთებს, თავად რუსეთის იმპერატორს, მაგრამ ვერაფერს მიაღწიეს. სიმართლეს არ ცნობდა იმპერიის კოლონიური მიზნები, ისინიც დანებდნენ. სოხუმის ოლქის უფროსი, პოლკოვნიკი კროპოტჩიევი წერდა მეფისნაცვალს, რომ პარნაუთიდან მეგრელების გასახლება მიმდინარეობდა რაპორტის შესაბამისად, მშვიდად, ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე [3, 73].

რუსული შოვინიზმი იქიდანაც გამოსჭვიოდა, რომ არსად პარნაუთელებს ქართველად არ მოიხსენიებდნენ, მათ მეგრელებს უწოდებდნენ, რუსული ბიუროკრატია „დაყავი და იბატონეს“ იმპერიულ დევიზს ამაშიც გამოხატავდა, ქართველ ხალხს ისინი სვანებად, იმერლებად, მეგრელებად, თუშებად, ხევსურებად, რაჭველებად და ა. შ. ყოფდნენ, რაც ძნელი ასატანი იყო ქართველი ხალხისათვის. პარნაუთელები ქართველებად მხოლოდ ერთადერთ რუსულ დემოკრატიულ გაზეთს – „ნოვაია რეჩს“ ჰყავდა დასახელებული. გაზეთში გამოქვეყნებულ სტატიას ერქვა: „სოხუმის ოლქიდან ქართველების გასახლების მძიმე ისტორია“. სტატიის გამოქვეყნების მიზეზი გამხდარა ის, რომ პარნაუთის მოსახლეობის წარმომადგენლები თავად მისულან რედაქციაში და გაზეთის რედაქტორისთვის მიუმართავთ დახმარების თხოვნით. რედაქცია გარკვეულა

საქმის არსში და გლეხების სიმართლე აშკარად დაუნახავს. სტატიაში ნათქვამია, რომ ბევრი პარნაუთელი სახაზინო მიწებზე დაესახლენ სახელმწიფო ქონების მართვის სამმართველოს აგენტების თანხმობითა და შუამდგომლობით. ზოგმა კერძო მფლობელებისაგან აიღო არენდით მიწა, მართლაც არნახული შრომა ჩადეს ამ მთალორლიანი და ტყიანი ადგილის გასანმენდად, მათი ნყალობით იქცა ეს მიწა ნაყოფიერ და მოსავლიან ადგილად [3, 43].

პარნაუთელ გლეხებზე წერდნენ რუსული პრესის სხვა ორგანოებიც, ესენი იყო: „გოლოს კავკაზა“ (№971, 1909), „ზაკავკაზიე“ (№ 242), „რეჩი“, „ბაკუ“, „კასპია“ და სხვ.

განსაკუთრებულ აგრესიას რუსულ საზოგადოებაში იწვევდნენ სახელმწიფო დუმის ქართველი დეპუტატები, რომლებიც, პარტიულობის მიუხედავად, მხარს უჭერდნენ რუსული პოლიტიკის გამო შევიწროებულ ქართველებს, ამხელდნენ საქართველოში მიმდინარე კოლონიზაციისა და რუსიფიკაციის პროცესს. გაზეთი „რუსსკოე ზნამია“, 1913 წლის 13 მარტის ნომერში გამოქვეყნებული წერილით – „სახიფათო სიმშვიდე“ – მთლიანად გამოხატავდა რუსული ოფიცოზის დამოკიდებულებას საქართველოს ისტორიულ მიწა-წყალზე მიმდინარე კოლონიზაციისადმი. რედაქციას მიზანში ჰყავდა ამოღებული სახელმწიფო დუმაში ბათუმისა და სოხუმის ოლქის წარმომადგენელი – პროკოფი შერვაშიძე. სათათბირო ორგანოში საგადასახლებო სამმართველოს ხარჯთაღრიცხვის დამტკიცებისას გამოთქმულმა მისმა თვალსაზრისმა, როგორც ჩანს, დიდი აგრესია გამოიწვია ცარიზმის მეხოტბე ინტელიგენციაში, რასაც ბევრი ანტიქართული და ანტიკავკასიური გამოხმაურება მოჰყვა. ერთ-ერთ წერილში რედაქცია აღშფოთებას გამოთქვამდა, – შერვაშიძეს სათათბიროს მემარჯვენე ფრაქციის მთავარი წევრებიდან საკადრისი პასუხი არავინ გასცა, არადა, მისი გამოსვლა საძაგელი ცილისწამება იყო ბრწყინვალე კავკასიური რუსული არმიისათ. თუ რატომ იყო შერვაშიძისადმი მკაცრი პასუხის გაცემა საჭირო, ამას წერილის ავტორი რამდენიმე პუნქტად აყალიბებდა.

„პირველ რიგში ვინ არის თავადი შერვაშიძე? – კითხულობდა სტატიის ავტორი. – იგი ოფიციალურად გადამდგარი გენერალ-მაიორი, ყოფილი არტილერისტი, ეროვნებით აფხაზი, პიროვნულად ყოველთვის ნაკლებად ცნობილი ადამიანია. როდესაც პეტერსონ-ჯუნკოვსკის განაფულმა ხელმა კავკასიის მთლიანი ავტონომია დაჭრა საარჩევნო ოლქებად, ქართველ ავტონომისტთა გულის გასახარად, სოხუმის ოლქი, რომელზედაც უფლებებს აცხადებდნენ ავ-

ტონომისტები, შეერთებული იქნა ბათუმის ოლქთან, რომელთანაც მას საერთო არაფერი აქვს, თუ არ ჩავთვლით, რა თქმა უნდა, ქართველი ტერორისტებისა და ავტონომისტების, ასევე სოციალისტებისა და უთვალავი მეგრელი თალლითის საერთო სარგებელს. ასეთები მრავლად არიან როგორც ერთ, ისე მეორე ოლქში. შერვაშიძე, რომელიც წარმოშობით აფხაზია, მიეტმასნა ქართველ ავტონომისტებს და ამიტომ ადვილად გავიდა დუმაში ხმის უფლებით. იმ დროს „გაერთიანებულ მთავრობას“ განსაკუთრებულად უყვარდა ოქტიაბრისტიები და ამ პარტიაზე დიდ იმედებსაც ამყარებდა. მასში ხედავდა მძლავრ დასაყრდენს წარმომადგენლობით ორგანიზაციებში. კავკასიის ავტონომიის მმართველობაც თანაუგრძნობდა ამ პარტიას, რომლის წარმომადგენლებიც თავს წარმოაჩენდნენ ყველაზე მორჩილ ელემენტებად. ამიტომაც მიიღო ბათუმის ადმინისტრაციამ ბრძანება, მხარი დაეჭირა ოქტიაბრისტი ტუზემცისათვის. მაშინ თავადმა შერვაშიძემაც საკუთარ ტანსაცმელზე ავტონომისტის ტოგა შემოიცვა და ამ გაურკვეველი ფერის სამოსში საგულდაგულოდ შეფარებულმა თავი მონარქისტად წარმოაჩინა. ადმინისტრაციის მხრიდან დახმარება იმდენად დიდი იყო, რომ როდესაც ერთ-ერთი ამომრჩეველი არ მოვიდა, იმის გათვალისწინებით, რომ მისი ხმა შერვაშიძეს უნდა მიეღო, მასთან სპეციალური კურიერი გააგზავნეს, რომელმაც, თითქმის ძალით მოიყვანა კეთილგონიერი ამომრჩეველი, რომელიც ცდილობდა ამ საქმისაგან თავი აერიდებინა.

შედგა არჩევნები და ბათუმსა თუ თბილისში ადმინისტრაციული წრეები ხარობდნენ: ძალისხმევა წარმატებით დასრულდა და დუმაში გვეყოლება ერთი ზედმეტი ოქტიაბრისტიო. ასეთი სახით არჩეული თავადი შერვაშიძე შეიძლება ჩაითვალოს ხელისუფლების კანდიდატად. პირველ ხანებში ამ სახელმწიფოს კანდიდატმა მართლაც სრულად გაამარლა მოლოდინი და თავისი ანონილი ფიგურა კარგად დაასვენა ოქტიაბრისტების საძინებელში. მაგრამ როლის თამაში დიდხანს ვერ შეძლო და დუმაში შემოიტანა ქართველი ავტონომისტებისათვის დამახასიათებელი უღრმესი სიძულვილის განცდა რუსეთისა და რუსი ხალხისადმი, ზიზღი და უნდობლობა, რევოლუციური აღტყინება და ხელისუფლების მძლავრი მხარდამჭერის როლის თამაშის შემდეგ იქცა „პროგრესისტად“.

თავისი ოფიციალური მემარცხენე აზრებითა და საშინო ლაყბობით უმაღლეს შეკრებაში, ამ სახელისუფლო კანდიდატმა, ბოლოს თავი გამოიჩინა ხელისუფლებისა და რუსული არმიისადმი საზიზღარი ცილისწამებით. ვინაიდან არავინ არ აღშფოთდა არც სახელმწიფო დუმის წევრებიდან და არც უმაღლესი ხელისუფლების წარ-

მომადგენლობიდან, ამიტომ ჩვენ ჩავთვალეთ საჭიროდ და ჩვენს მოვალეობად გაგვეცა პასუხი ამ ტყუილებში გახლართული კავკასიელისათვის.“

ამის შემდეგ საგაზეთო სტატია არჩევდა დეპუტატის გამოსვლის შინაარსს და აკრიტიკებდა მას. „ერთი წლის შემდეგ (?) კავკასიის დაპყრობიდან, გენერალმა კოლუბიაკინმა სალაშქროდ წაიყვანა გურულებისა და რუსი ჯარისკაცებისაგან შედგენილი დრუჟინა. როდესაც მივიდნენ შეტევის ადგილას და მენყერის პირისპირ დადგნენ, სალდათები არ გაუშვა წინ, რადგან მათზე პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა, დრუჟინის რიცხოვანება რელაციაში დაზუსტებული არ ყოფილა. გურულები გაემართნენ საბრძოლო ადგილისაკენ და რალაც მეოთხედი საათის შემდეგ 200 კაციდან 114 იქნა მოკლული.“რუსეთის სიძულვილით დაბრმავებული შერვაშიძე პირდაპირ იტყუება, – ვკითხულობთ სტატიაში, – კავკასიის ომის დაპყრობის შემდეგ იქ კოლუბიაკინი აღარ იყო, მეორე, რელაციაში ყოველთვის მოიხსენიებდნენ გურიის დრუჟინის დანაკარგსაც და გამარჯვებებსაც. მესამეც, განცხადება რუსი სალდათების სიცოცხლეზე პასუხისმგებლობისა და უპასუხისმგებლობა გურული მილიციონერების სიცოცხლეზე თავისი ველურობითა და სიბეცით სამარცხვინოა იმ ადამიანისათვის, რომელიც ჯერ კიდევ აქამდე გენერლის მუნდირში იყო გამოწყობილი. რუსულ არმიასა და რუს მეომრებს, „რუსსკოე ზნამიას“ აზრით, არასდროს ეშინოდა თავგანწირვის, ჩადიოდა ისეთ გმირობებს, რომლის წინაშეც სხვა ხალხების გმირობა გაფერმკრთალდება. არ ყოფილა შემთხვევა, რომ სამხედრო უფროსები შეშინებულიყვნენ და საშიშ ადგილებში გამგზავრებაზე ეთქვათ უარი. ნუ იტყუებით ბატონო შერვაშიძე, შესაძლოა თავისებური სახით ხელისუფლების კანდიდატო, – პათეტიკურად დასძენს რუსული პრესის ფლაგმანი.

მეორე ტყუილად ქართველ დეპუტატს გაზეთი უთვლის რუსული ხელისუფლებისაგან თავადაზნაურთა კლასის ხელოვნური შექმნის ბრალდებას. ისეთი ელემენტების გამოცხადებას ამ კლასის წარმომადგენლებად, რომლებსაც არაფერი ჰქონდა მასთან საერთო. მეტი ეკუთვნის ჩვენს ხელისუფლებასო, ვკითხულობთ სტატიაში, – დიდსულოვანმა რუსმა მონარქებმა რუსი თავადაზნაურობის უფლებები რომ მიანიჭესო, თუ ვინმე არასწორად მოხვდა თავადაზნაურთა რიგებში, ეს თავად ქართველების მიერ წარდგენილი სიებით გაკეთდა, რა შუაშია აქ რუსეთის ხელისუფლება და მისი პოლიტიკაო. ისე, ქართველი თავადები, რომელთა წრეს შერვაშიძე ეკუთ-

ენის, მადლობელი უნდა დარჩენილიყვნენ რუსეთის თავადებთან გა-
თანაბრების, მაგრამ ამის ნაცვლად გვსაყვედურობენო.

„გადავალთ ბოლო გამოხდომაზე ამ ბატონისა, – აგრძელებს
სტატიის ავტორი, – რომელიც კავკასიაში საგადასახლებო პოლიტი-
კას ეხება, იგი ამ მოვლენას რუსეთის ხელისუფლების ორგანიზე-
ბულსა და ანტისახელმწიფოებრივს უწოდებს. მანამ, სანამ აქ რუ-
სებს ჩაასახლებდნენ, ჯერ ადგილობრივი მოსახლეობის დასახლე-
ბაა საჭიროო. თქვენ ანადგურებთ ადგილობრივ მოსახლეობას და იქ
ასახლებთ ცენტრალური გუბერნიებიდან გლეხებს, რომლებმაც არ
იციან ეს მხარე, არც კლიმატის ატანა შეუძლიათ და არც სამეურნეო
კულტურას ფლობენ. ამით აზარალებთ ქართველებსაც და რუსებ-
საც. ვის ართმევთ მიწებს? ქართველებს, რომელთაც ამ მიწებზე
იგივე უფლება აქვთ, როგორც დონელ კაზაკებს(?)“ გაზეთის მიერ
აქ დასმული კითხვის ნიშანი იმას მოასწავებდა, რომ რუს შოვინისტ
ავტორს ეეჭვებოდა, რომ ქართველებს ქართულ მიწაზე დონელი კა-
ზაკებისოდენი უფლებები ჰქონოდათ, შერვაშიძე კი ამას უშვებდა.
ის მარტო არ იყო ამგვარ შეფასებაში. ილია ჭავჭავაძე, არჩილ ჯორ-
ჯაძე და სხვა ქართველი პატრიოტები, დონელი კაზაკების რაიმე
უფლებას ამ მიწაზე ვერაფრით წარმოიდგენდნენ, მათთვისაც შერ-
ვაშიძესავით ცხადი იყო რუსული კოლონიზაციის საშინელება მცი-
რემინიანი საქართველოს მოსახლეობისათვის.

„თავად შერვაშიძის განცხადებაში ყველაფერი ტყუილია, –
ასკვნიდა გაზეთი. – ტუზემცებმა ამიერკავკასიაში მიიღეს დიდძალი
სახაზინო მიწები, რაც საჭირო იყო და ახალი მიწების მიცემა მათ-
თვის სრულიად დაუშვებელია. თუ მიწა არ ჰყოფნით, შეისყიდონ ის
კერძო მესაკუთრეებისაგან. ეს შეუძლიათ განახორციელონ საგლე-
ხო ბანკის მეშვეობით. მაგრამ ქართველ ავტონომისტებს უნდათ და-
იტაცონ თავისთვის მომავალი ავტონომიისათვის მთელი ამიერკავ-
კასიის მიწები, უკანასკნელ გოჯამდე. ქართველ თავადებს, ამის
გარდა, სურთ, რომ სახელმწიფომ მათაც გამოუყოს სახაზინო მიწე-
ბი, რათა ეს მიწები მისცენ თავიანთ დროებითავალდებულ გლეხებს
და თავად გათავისუფლდნენ მათთვის მიწების მიცემის ვალდებუ-
ლებისაგან, იმ მიწებისა, რომლებზეც უკვე 40 წელია უკანონოდ ბა-
ტონობენ. ეს იყო წარმოუდგენელი უკანონობა. რატომ დაუშვეს
ქართველი თავადებისთვის ის, რაც რუს მემამულეებს ეკრძალებო-
დათ? ამაზე უნდა გაეცათ პასუხი ხელისუფლების წარმომადგენ-
ლებს და იქვე გამოვლინდებოდა, რომ ყველა სახაზინო მიწა ამიერ-
კავკასიაში ეკუთვნით რუს გადასახლებულებს და არავითარი ხელის
აღმართვა მათზე ტუზემცებს არ შეუძლიათ.

მაგრამ, ამის ნაცვლად, საგადასახლებო სამმართველოს უფროსისაგან ჩვენ სულ სხვა რამ მოვისმინეთ. უნდოდა რა აღშფოთებულ კავკასიელთა დამშვიდება, მან განაცხადა, რომ 1909 წელს კავკასიაში რუსული დასახლებებისათვის გამოყოფილი იქნა 6 ათასი სამოსახლო ნაკვეთი, რომლიდანაც ადგილობრივ ქართულ დასახლებებზე გამოყენებული იქნა მხოლოდ 35-იო, ამჟამად მიწის მთავარი ფონდი არის 12 ათასი ნაკვეთი მულანისა და მულის სტეპებში, სადაც ქართველების ინტერესებსაც გავითვალისწინებთო. ახალი არაფერი თქმულა საგადასახლებო სამმართველოს უფროსის მიერო, - ირწმუნებოდა გაზეთი. რუსების გადასახლება შეწყდა „ყოფილი საქართველოს“, ერევნისა და ყარსის გუბერნიებში, რადგან აქაურ ავტონომისტებს ეს მიწები არ ემეტებათ რუსებისთვის, მარტო მულანის, მულისა და სხვა უვარგისი ადგილების გამეტება შეუძლიათო. სამხრეთ-დასავლეთი კავკასია, მხარის ყველაზე საშიში და არასაიმედო ნაწილი მთლიანად შეუნახეს ქართველებსა და სომხებს, ასე რომ ქართველი და სომეხი ავტონომისტების ყველაზე დიდი სურვილიც დაკმაყოფილებულიაო. ჩანს, რომ რუსულ საქმეს ამიერკავკასიაში დიდი საფრთხე ემუქრება, ახალი მთავრობა რომ მოვა, ამ საქმეს ველარავინ უშველის, რადგან ყველა მიწა უკვე დარიგებული იქნება, ამიტომ, რამდენადაც სერიოზულად მივუდგებით საგადასახლებო სამმართველოს უფროსისა და ქართველ ავტონომისტთა გამოსვლას სათათბიროში, იმდენად სერიოზულ ღონისძიებებს მივიღებთ, შესაძლოა ჯერ კიდევ შეიძლებოდეს რუსული საქმის გადარჩენა ამიერკავკასიაშიო.

ასეთ მიდგომას იჩენდა რუსული პრესა კავკასიის კოლონიზაციისადმი.

„მოსკოვსკია ვედომოსტი“ (1911, 1 მაისი, №98) და „ნოვოე ვრემია“ (1911, 17 ივნისი, №12665) ვრცლად ეხებოდა გადასახლებულთა სამეურნეო პირობებს, ადგილობრივ კულტურებს, მორწყვის მეცნიერული ცოდნისა და სისტემის შექმნის აუცილებლობას, გიდროტექნიკური და აგრონომიული სკოლების დაარსების საკითხს ამიერკავკასიაში. ასეთი სკოლები არსებობდა თურქმენეთში და ტაშკენტში, რუსი ჩასახლებულებისათვის.

თემას კიდევ უფრო მწვავედ ეხებოდა ქართული დემოკრატიული პრესა. მიუხედავად საშინელი საცენზურო მდგომარეობისა, რომელიც მოჰყვა პირველი რევოლუციის პერიოდსა და რეაქციის მომდევნო ხანას, ქართველი პუბლიცისტები ახერხებდნენ უკანონობასთან ბრძოლას, ამხელდნენ ცარიზმის ჩინოვნიკებსა და კოლონი-

ურ რეჟიმს. იხურებოდა გაზეთები, იჭრებოდა თამამი სტატიები, ისჯებოდნენ რედაქტორები და გაბედული პუბლიცისტები.

გაზეთი „გოლოს კავკაზა“, კავკასიური რუსული გაზეთებისაგან განსხვავებით, რუსული რეაქციული პრესის თვალსაზრისს იზიარებდა და პარნაუთის საქმეს მთავრობის პოზიციიდან აფასებდა, აკრიტიკებდა პარნაუთელთა დამცველ პრესასაც და იმ ქართველ გლეხებს, რომელთაც ყველაფერი ნაართვეს, დამტაცებლებს უწოდებდა. ნერილის სათაურიც ასე იყო შერჩეული: „პარნაუტსკი ზახვატ“.

ამ გრძელი ნერილის მოკლე შინაარსი ასეთია: „ამიერკავკასია კერძო პირების მიერ სახელმწიფო ქონების დატაცებაში კლასიკურ ქვეყანას წარმოადგენს. სამინათმოქმედო ურთიერთობების მომავალი ისტორიკოსი-მკვლევარი იძულებული იქნება აღწეროს განსაცვიფრებელი სურათი იმ პროცესისა, გასული საუკუნის II ნახევარში ჩვენი სახელმწიფო განუწყვეტილვ როგორ კარგავდა აქ რამდენიმე ასეულ ათას დესეტინა სავარგულ მიწას, რომელიც სხვადასხვა საშუალებებით იქნა დატაცებული უთვალავი ადგილობრივი მიწების მტაცებლებისაგან.

ეს პროცესი ახლაც გრძელდება. მისი შეწყვეტა სასამართლოს ძალით ძნელია, რადგან, როგორც კი სასამართლო დაიწყებს სამართლიანობის და სახელმწიფოს კანონიერი ინტერესების დაცვას მტაცებელი ყაჩაღებისაგან, მაშინვე აყვირდებიან ამ ყაჩაღების დამცველებიც, იმნამსვე გამოჩნდებიან ცრუმონმე ტუზემცების გაზეთებიც, სადაც მთავრობის წარმომადგენლებიც კი იწყებენ თავისებური „სიმართლის“ მტკიცებას.

ამასთან დაკავშირებით, საინტერესოა ის ხმაური, რაც თბილისურმა გაზეთებმა ატეხეს მეგრელი დამტაცებლების განდევნის გამო პარნაუთიდან. აქამდე ამ საკითხს არ ვეხებოდით, გვეგონა, რომ „ნოვაია რეჩი“ და „ზაკავკაზიე“ მიუდგომლად და სწორად შეაფასებდნენ ამ თემას.

რამდენი არ აგინეს და არ აფურთხეს მათ კავკასიის მთავარ-მართველს ამ ყაჩაღების გასახლების გამო. ისე გამოვიდა, რომ „საზიზლარმა რუსულმა ხელისუფლებამ“, რომელსაც შრომისმოყვარე ქართველებისათვის გასუფთავებული და დამუშავებული მიწის წართმევა და რუსი გადმოსახლებულებისთვის მიცემა უნდოდა, მოისურვა განადგურება და გაანადგურა კიდეც მთელი პარნაუთის დასახლება, დაანგრია ნაგებობანი, გამოყარა იქიდან მცხოვრებნი, 400სული ადამიანი დაყარა ღია ცის ქვეშ...

რა თქმა უნდა, უმაგალითო ფაქტია, ყველაზე შემადრწუნებელი, ეს რომ სინამდვილე ყოფილიყო, ასეც იქნებოდა, მაგრამ საბედნიეროდ, სინამდვილე სხვაგვარია“.

გაზეთის შემდეგი მსჯელობა და მოვლენის მისეული შეფასება ზუსტად ემთხვევა იმპერიული აზროვნების ჩარჩოს, ეს „რუსული სიმართლეა“, დღემდე უკვდავი და გაუცვლელი. აი, რას წერს „გოლოს კავკაზა“ მაშინდელი პარნაუტის ტრაგედიაზე, სადაც ქართველები (მეგრელები) მართალია ჩასახლებულები იყვნენ სენაკისა და ზუგდიდის მაზრებიდან, მაგრამ აქ დასახლების მეტი უფლება და მოტივი ჰქონდათ, ვიდრე რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან ჩამოსახლებულ გლეხებს, რადგან ეს ქართველთა ისტორიული სამშობლო იყო და მინა თუ ჰაერი მათთვის მარგებელი, ნაცნობი და მშობლიური გახლდათ. რუსები კი, როგორც არ ეცადა ხელისუფლება, მაინც ვერ გააშინაურეს, ვერ შეაგუეს ვერც მეურნეობის ადგილობრივ წესებს, ვერც ჰაერს და წყალს, ზოგი ავადებოდა, ზოგი გარბოდა, ვინც რჩებოდა, მათგან უმეტესობა დეზერტირობდა. თავად რუსი მოხელეების შედგენილი საბუთებიდან ჩანს ყოველივე ეს...

რაც შეეხება „გოლოს კავკაზას“ საბუთებს პარნაუტსა და იქიდან გაძევებულ ქართველებზე, ის ასეთია: „პარნაუტის დასახლება სოხუმის ოლქში საერთოდ არ არსებობს და ის ქართული გაზეთები, რომლებიც ასეთ დასახლებაზე წერენ, ტყუიან. ეს სატყუო დაჩაა, რომელიც გათვალისწინებული იყო ჩამოსახლებული რუსი გლეხებისათვის ჯერ კიდევ 90-იან წლებში, რომელიც მიიტაცეს ქუთაისის გუბერნიიდან სოხუმის ოკრუგში მოსულმა მეგრელებმა, ჯერ არენდით აიღეს, შემდეგ კი უნებართვოდ დასახლდნენ ზედ.“ გაზეთში საუბარია მეგრელებისაგან მკვიდრი აფხაზი მოსახლეობის მიწის დატაცებაზე, მაშინ, როდესაც აფხაზები არსად არ იყო გათვალისწინებული სახელისუფლო გეგმებში, ნათქვამი იყო ასეთი ფრაზა: „რუსული ხელისუფლების მოვალეობაში შედის დაიცვას აფხაზები მეგრელების შემოსევისაგან, რომელიც შესაძლოა ძალზე არასასიამოვნო შედეგებით დასრულდეს“ [3, 120]. აი, რუსული იმპერიალიზმის სითავხედვე, რომელიც ყველა გზით ახდენდა და ახდენს აფხაზეთის ოკუპაციას, „იცავს“ აფხაზებს ქართველების „დაპყრობისაგან“...

პარნაუტელთა საჩივრებს და სასამართლო საქმეებს სათავეში გაბედული და ხელისუფლებისაგან არასაიმედოდ მიჩნეული ლევან ახალაია ედგა. კოლექტიურ საჩივრებთან ერთად, ის პერსონალურ საჩივრებს, განცხადებებსა და ახსნა-განმარტებით წერილებსაც წერდა ხელისუფლებისა და პრესის სხვადასხვა ორგანოებს.

მომჩივანი ქართველების სიებში ძირითადად ეს სახელი და გვარებია შეტანილი: 1. სტეფანე პაპავა; 2. გიდონ პაპავა; 3. ანდრო პაპავა; 4. ანდრო გოგუა; 5. ანტონ შონია; 6. ზახარ ბერია; 7. ნაცილ უბილავა; 8. კირო ბებია; 9. შალვა ბერულავა; 10. სტეფან კალიჩავა; 11. შამკვა ფიფია; 12. ნესტორ კვარაცხელია; 13. მიქელ გოგუა; 14. გიზო კვარაცხელია; 15. პარმენ კვარაცხელია; 16. ალექსი კვარაცხელია; 17. ესტატე კვარაცხელია; 18. პავლე ქარდვა; 19. ვასილ ქარდვა; 20. გერასიმე გეგეჭკორი; 21. გახუ მიქავა; 22. ჯაკა თოდუა; 23. ნიკო კოპალეიშვილი; 24. ილია ბერულავა; 25. მათე მარკოზია; 26. გორჩა გოგობია; 27. გერსა ფიფია; 28. მიქაელ სალია; 29. კიმო მიქავა; 30. გრიგოლ მიქავა; 31. პავლე ჯანაშია; 32. კალისტრატე თოდუა; 33. ანტონ კაკუბავა; 34. კვატი ბერია; 35. ნესტორ ბერია; 36. რემა კუხალეიშვილი; 37. ისიდორე ფიფია; 38. სიკო ბერულავა; 39. კოსტა გოგია; 40. ლევან ახალაია [3, 120]. „სახელმწიფო ქონების თავზედი დამტაცებლები“, – ასე ნათლავდა ოჩამჩირის სატყეოს უფროსი ნ. სოკოლოვი პარნაუთელებს, მეფისნაცვალს თხოვდა მათ დასჯას, რადგან უამისობა, მისი აზრით, გამოიწვევდა „სახელმწიფო მიწების ახალ დამტაცებებს“. საცხოვრებლებიდან აყრილ პარნაუთელებს, რომლებმაც მთელი იმპერია შეძრეს და მხარდამჭერებიც ბლომად იპოვეს, შესთავაზეს სოხუმის ოკრუგის სხვა ადგილები, კერძოდ, იაშტიცა, ჭადალი, ბირჯა. მათ „დვურეჩიე“ აირჩიეს, რისი წინააღმდეგიც წავიდა სოხუმის რუსული ხელისუფლება და სატყეო მეურნეობა. მეფისნაცვლისადმი მიწერილ რაპორტში სოხუმის ოკრუგის უფროსი, პოლკოვნიკი კროპოტკინი წერდა, რომ პარნაუთელები დაჟინებით ითხოვენ ამ ადგილს, მე წინააღმდეგი ვარ, მემამოხეებს ისევ ცნობილი ლევან ახალაია უდგათ სათავეშიო. რაპორტში ჩამოთვლილი იყო ის მიზეზები, რის გამოც პარნაუთელებმა დაინუნეს შეთავაზებული ადგილები: ამ ადგილების ახლოს არ იყო წყალი, განსაკუთრებით მდინარე, რომელზედაც წისქვილები გაიმართებოდა; იცოდა მკაცრი ზამთარი, რადგან ისინი მაღალმთიან ზოლში მდებარეობდნენ: იაშტიცა 3000-5000 ფუტზე, ჭადალი და ბირჯა 2000-დან 6000 ფუტ სიმაღლემდე;

იაშტიცაში თოვლის ზვავები და მენყრები იცოდა, ჭადალსა და ბირჯაში კი სახნავ-სათესად ვარგისი ძალიან ცოტა მინა იყო [3, ფურც. 126]. კროპოტკინი და სატყეო მეურნეობის უფროსი როდომჩევი დამატებით შეტყობინებაში წერდნენ, რომ დვურეჩიე, დოულაკი (იგივე როკონი) და ცუმკური იყო ყველაზე კარგი ადგილები ემერის, გუმისთისა და კელასურის აგარაკებს შორის. აქ არის უნიკალური ტყეები, რომლებიც წინაპრებმა გადმოგვცეს და ასე ხელუხ-

ლებლად უნდა გადავცეთ მომავალ თაობებსო [11, 241]. საინტერესოა, კროპოტიკინსა და როდიშჩევს რომელმა წინაპრებმა დაუტოვეს აფხაზეთის ტყეები, ანდა, როდესაც რუსი ჩამოსახლებულებისათვის ჩეხდნენ ამ ტყეებს, მაშინ რატომ აღარ ახსოვდათ ეს „წინაპრები“?..

პარნაუთში ქართველებს რომ არ აჭაჭანებდნენ და რუსებს ყველა კარი ჰქონდათ ღია, იქიდანაც ჩანს, რომ აქ სასოფლო-სამეურნეო ინტერესით ითხოვდა ნაკვეთის არენდით გამოყოფას სოხუმელი პლატონ იაკობის ძე გვაზავა, იგი წერდა მეფისნაცვალს: სოხუმელი ვარ, აქ ვცხოვრობ ბავშვობიდან, მყავს ექვსი შვილი, ვმუშაობდი ქალაქის სანიტარულ მეთვალყურედ, მაგრამ ანაზღაურება მცირე მქონდა და არ მყოფნიდა ოჯახის გამოსაკვებად, ბავშვობიდან მიყვარს და ვოცნებობ მეურნეობაზე, მის კარგად მოწყობაზე, მაგრამ, სამწუხაროდ, მინა არ მაქვს. ითხოვდა არენდით პარნაუთის დასახლებაში მიწის ნაკვეთის გამოყოფას, რათა გამოეკვება მრავალრიცხოვანი ოჯახი. მას მეფისნაცვალთან რეკომენდაციას სოხუმის ოკრუგის უფროსიც კი აძლევდა, მაგრამ მასაც უარი უთხრეს. ამ დროს, მსგავსი თხოვნა შეუსრულეს დასახლება ვლადიმირსკის რუს გლეხებს, და არა მარტო მათ.

პარნაუთიდან გასახლებული ქართველების ნაწილი დაასახლეს მდინარე კოდორის ზემო წელში, ხეობაში 30 კომლი პარნაუთის ყოფილი მკვიდრი დასახლდა [4, 216].

პარნაუთის ისტორია აფხაზეთში რუსული კოლონიური პოლიტიკის, აფხაზი და ქართველი მოსახლეობის დევნისა და მხარის რუსებით დასახლების აშკარა გამოხატულებაა. აქედან ჩანს, თუ როგორ ცდილობდა რუსეთი აფხაზეთის დენაციონალიზაციას და ასიმილაციას იმპერიულ სივრცეში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 231, აღწერა 1, საქმე №417.
2. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 242, აღწერა 1, საქმე №260.
3. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 242, აღწერა 1, საქმე №266.
4. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 242, აღწერა 1, საქმე №259.

Dodo Chumburidze

*Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili
Institute of History and Ethnology, Chief research
scientist of the Department of Modern and
Contemporary History*

Russian Colonialization in Abkhazia and the Settlement Parnauti

Summary

From the second half of the 19th century the imperial government of Russia started to colonize the historical territories of Georgia. Abkhazian and Russian scientists evaluate this process totally distorted. According to their viewpoint at that very period Abkhazia was captured by Georgia that caused demographical changes in this region (Dzidzaria, Lakoba, Bghazhba). In fact Russia founded 35 Russian and other Russified nations' villages in Abkhazia. Georgians were drawn out and were announced beyond the colonization project.

The history of the village Parnauta reveals the real aims of the Russian colonialization. Its extremely chauvinistic nature became even the subject of the discussion of the Russian press. The Russian press was mentioning that the Russian government was unfair to drive out the native Georgian population from this village. The publication describes how the natives of the village Parnauta were fighting to defend their rites. The publication also shows the attitude of the Russian government towards the common process of the colonialization of Abkhazia.

ცაცა ჩხარტიშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

აფხაზეთის თეატრალური ცხოვრება XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში და ისტორიული მახსიატობა

თეატრმა ბევრი სიკეთე მოუტანა ჩვენ ერს: ხელი შეუწყო მის გათვითცნობიერებას, მხატვრულ-ესთეტიკური გემოვნების დახვეწას, სიცოცხლე მისცა მშობლიურ ენას.

საქართველოს განაპირა რაიონებში თეატრს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ილიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის აქ იცავდა რა ეროვნულ ღირსებას, მართლაცდა, ნაციონალობის მატარებელი ერთადერთი ნიშანწყალი იყო. ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკის უმძიმეს პირობებში კი, ის ერთ-ერთ მძლავრ იარაღად იქცა ეროვნული ღირებულებების შესანარჩუნებლად და პატრიოტული სულისკვეთების გასაძლიერებლად. ამ მხრივ განსაკუთრებული გახლდათ ქართული თეატრის მისია აფხაზეთში.

ქართული თეატრის ისტორიისათვის საკმარისი არ არის მხოლოდ დედაქალაქის თეატრების ისტორიის შესწავლა, საჭიროა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის თეატრალური წარსულისა და ანმეოს, მათი თავისებურებისა და ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში შეტანილი წვლილის კვლევაც, წერს ეთერ ქაჯაია ნაშრომში – „ქართული თეატრი აფხაზეთში (1885-1940 წწ.)“. სავსებით ვეთანხმები ავტორს და დავამატებ, ასევე დიდი ინტერესით უნდა ხდებოდეს სახალხო თეატრების და სასცენო თვითმოქმედების შესწავლა. დღევანდელი გადასახედიდან, მხოლოდ პრესიდან და შემორჩენილი სამეცნიერო თუ მხატვრული ლიტერატურიდან შეგვიძლია წარსულის აღდგენა და წარმოდგენის შექმნა, თუ როგორ ვითარდებოდა ქართული თეატრი.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან აფხაზეთში ბევრგან (სოხუმში, ოჩამჩირეში, ოქუშში, გუდაუთში, გალსა და სხვ.) იმართებოდა სცენისმოყვარეთა წარმოდგენები. პირველ ცნობას, აფხაზეთში სცენისმოყვარეთა საქმიანობის შესახებ, გვანვდის გაზეთი „დროება“ (№12, 17 იანვარი, 1885 წ.). კერძოდ, ის გვაუწყებს ოჩამჩირეში ჩატარებული ორი წარმოდგენის შესახებ. მაგრამ ყველაზე მნიშვნე-

ლოვანი იყო სოხუმელ სცენისმოყვარეთა მოღვაწეობა. მათ სათავე დაუდეს ქართულ პროფესიულ თეატრს.

აფხაზეთში, ცარიზმის უმკაცრესი ეროვნული პოლიტიკის პირობებში, როდესაც წერა-კითხვაც კი იკრძალებოდა ქართულ ენაზე, ადვილი წარმოსადგენია, თუ რაოდენი მნიშვნელობა ჰქონდა თეატრს. მან უდიდესი როლი ითამაშა მასის ეროვნული თვითშეგნების გაღრმავებასა და სულიერი მხნეობის შენარჩუნებაში.

სამწუხაროდ, დღეისათვის აფხაზეთში დატრიალებული უბედურების შედეგად, ბევრი დოკუმენტაცია დამწვარ-განადგურებულია, მათ აღსადგენად კი ფასდაუდებელ დახმარებას ისტორიის ფოლიანტებში ჩაკარგული გაყვითლებული ფურცლები, სამეცნიერო ნაშრომები, ლიტერატურული მასალა და შემორჩენილი საარქივო დოკუმენტები გვინეცს.

სოხუმში ქართული წარმოდგენები 1889 წლიდან სცენისმოყვარეთა ძალებით იმართებოდა, 1911 წლიდან თეატრი ნახევრადპროფესიული გახდა, ხოლო 1928 წლიდან – პროფესიული [1, 5].

XIX საუკუნის 80-90-იანი წლების აფხაზეთში სახალხო გამოსვლებით დამფრთხალი მეფის რუსეთი დღითიდღე ამკაცრებდა და აძლიერებდა კოლონიურ პოლიტიკას, ის დევნიდა ყოველივე ნაციონალურს, ცდილობდა ჩაეკლა ადგილობრივ მკვიდრთა ეროვნული თვითშეგნება, მზად იყო აეყარა ისინი მშობლიური ადგილებიდან.

ამ გეგმის უმნიშვნელოვანესი ნაწილი მათ განახორციელეს კიდევ: „შავი ზღვის განაპირა ხაზზე აფხაზური მოსახლეობა განადგურებულ იქნა, მისი მამა-პაპეული მიწაწყალი დაურიგდათ რუს წვრილ და მსხვილ მოხელეებს, ქვეყნის შუაგულ თემებშიც კი შეიქმნა მნიშვნელოვანი კომპაქტური მოსახლეობა უცხოელი კოლონისტებისა“ [2, 15].

ანალოგიურ პირობებში იყო აქ ქართული მოსახლეობაც. ამ მდგომარეობით შეშფოთებული კორესპონდენტი, „ნამსვლელის“ ფსევდონიმით, გაზეთ „ივერიაში“ წერდა: „სამწუხაროა, რომ აქეთ ქართული ენის ჭაჭანება არსად არ ისმის არცერთ სასწავლებელში. წარმოიდგინეთ აქაური ქართველების მდგომარეობა: ბევრს მათგანს ისე არ ესმის რუსული ენა, როგორც თქვენს უმორჩილეს მონას ჩინური... ამ გარემოებას განმარტება აღარ ეჭირვება, რადგან ცხადაა, რის მომასწავებელიც არის ასეთი ამბავი“ [3].

ამ წერილიდან ნათლად ჩანს რა კრიტიკულ მდგომარეობაში იყო ქართველი და აფხაზი მოსახლეობის განათლებისა და კულტურის განვითარების საქმე.

დღესაც ანალოგიური სიტუაცია გვაქვს. რუსეთის მიერ ძალ-მომრეობითა და ცბიერი დიპლომატიით დაკავებული ტერიტორიები, აფხაზეთიდან დევნილები, ანუ, ზუსტი ტერმინი რომ ვიხმაროთ, აფხაზეთიდან იძულებით გადაადგილებული პირები.

დავუბრუნდეთ ისევ XIX საუკუნის ბოლო ოცნლელს. რუსეთის კოლონიური რეჟიმის ფონზე, ქართული წარმოდგენების გამართვა ნამდვილი გმირობა იყო. მისი მომწყობნი, მამაცი, ჭეშმარიტად პატრიოტი ადამიანები იყვნენ. ხალხი სიხარულით ეგებებოდა ამ მამულიშვილურ საქმეს.

სცენისმოყვარეთა მუშაობა ძალიან რთულ პირობებში მიმდინარეობდა. წარმოდგენის მოთავეებს უმძიმესი წინააღმდეგობების გადალახვა უხდებოდათ. „1893 წლის 7 თებერვალს სცენისმოყვარეებმა, მარიამ შარვაშიძის თაოსნობით, ქართულად წარმოადგინეს ავქსენტი ცაგარელის ორმოქმედებიანი პიესა „ბაიყუში“, რუსულად კი ვოდევილი „ჭიქა ჩაი“. შემოსავალი, 153 მანეთი, გადაეცა თბილისში მარიამ ვახტანგის ასულ ორბელიანის მიერ საზოგადოების ხარჯზე დაარსებულ ქალთა ქართულ სასწავლებელს. არაკეთილმო-სურნეებმა ყოველგვარი ღონე იხმარეს საღამოს ჩასაშლელად. ამის შესახებ გაზეთ „ივერიის“ კორესპონდენტი, „აბუ-კიხოს“ ფსევდონი-მით წერდა: „მანამ ეს კეთილი აზრი განხორციელდებოდა, რამდენი ზნეობრივი ტანჯვა მიაყენეს მოხსენებულ ჯურის ხალხმა ამ პატივ-ცემულ კნ. მარიამ შარვაშიძისას. რა ოინები არ გამართეს, რა ჭორები არ გაავრცელეს, რომ ეს წარმოდგენა ჩაეშალათ და ხალხი ნაკლები დასწრებოდა. „ნუთუ ფული გადასაყრელი გაქვთ, რომ გნებავსთ იმ წარმოდგენას დაესწროთ?! ჩვენ რა, თბილისში რომ სასწავლებელი იმართება და მერე ვისთვის? ქართველებისთვის... სჯობს, მერ-ნმუნეთ, ეგ ფული შეინახეთ და აი, ექვს ამ თვეს წარმოდგენას მართავს ღარიბ-ღატაკი ავადმყოფი ქალი, რომელსაც ეს ოთხი წელიწადია ინახავს სოხუმი და მაშინ ნაბრძანდით. სამადლო საქმეც არის და წარმოდგენაც უკეთესი იქნებაო. აბა ჯერ თვით ქართველები რა არიან, რომ მათი წარმოდგენა რა იყოს?! არა, არა, წასვლა არ ღირს! ისევ სჯობს ორი სტოლი გავაშლევინოთ... ჭკუა-გონების გამოსაფ-ხიზლებელი სასმელი და სელიოტკა დავანყოთ. ესე სულითაც და ხორციითაც დავსტკებთ“ [4].

„ივერიაში“ დაბეჭდილი ეს სტატია იმასაც გვაუწყებს, რომ წარმოდგენის დღეს მსურველებს სპექტაკლზე დასწრებას უშლიდნენ, აფიშებს გლეჯდნენ, ხალხში ხმას ავრცელებდნენ, რომ ბილეთები სრულად გაყიდულია და ტყუილად თავს ნუ ინუხებთ მისი შოვ-

ნისთვისო. მიუხედავად ამისა, სპექტაკლს მაინც ბევრი მაცურებელი დასწრებია.

ამ სტატიიდან ნათლად ჩანს რუსეთის მოხელეთა და ადგილობრივ მსტოვართა როლი, როგორ თელავდნენ ქართველთა ეროვნულ ღირსებას, ენას და კულტურას.

მიუხედავად მსგავსი სიძნელებისა, კეთილშობილურ ეროვნულ საქმეთა ქომაგნი აფხაზეთში ცოტა როდი იყვნენ. მათი წყალობით შეინარჩუნა ამ კუთხემ ეროვნული სახე, რომელიც დღეს იავარყოფილია.

სოხუმში პირველი ქართული წარმოდგენის გამართვის თარიღად უნდა ჩავთვალოთ 1889 წლის 12 აპრილი. ამ დღეს წარმოდგენილ იქნა დ. ანყურელის მიერ ფრანგულიდან გადმოკეთებული ერთმოქმედებიანი ვოდევილი „მშივრები“ (დანტონის როლს ასრულებდა ს. ფრანგულიანი). ადგილების სიმციროსა და ბილეთების სიძვირის გამო, სალამოს ყველა მსურველი ვერ დაესწრო. საზოგადოება კმაყოფილებით შეხვდა ამ წარმოდგენას, მაგრამ, ამავე დროს, იმედი გამოთქვა, რომ შემდეგისათვის უფრო შინაარსიანი პიესა შეირჩეოდა, წერს გაზეთი „ივერია“ [5].

სცენისმოყვარეთა მუშაობას, კეთილისმსურველებთან ერთად, ბევრი ხელისშემშლელიც ჰყავდა. უთუოდ მათი „წყალობით“ შეწყდა წარმოდგენები და განახლდა მხოლოდ 1892 წელს. სპექტაკლის გამოცხადებას ადგილობრივი მცხოვრებნი დიდად გაუოცებია. „ვინც კარგად იცნობს სოხუმს ისინი გაკვირვებაში მოვლენ და იტყვიან „რა ამბავია?! ვინ სოხუმი და ვინ ქართული წარმოდგენაო. დიდად გაკვირვებულები შეჰყურებდნენ სოხუმელები აფიშასაც კი“, – წერს გაზეთი [3].

სპექტაკლების განახლებამ გამოაცოცხლა სცენისმოყვარეთა მუშაობა. გაზეთ „ივერიის“ ინფორმაციით, მას მეტი დამაჯერებლობა და ენერგიულობა შემატა ცნობილი მსახიობის – ლადო ალექსიმესხიშვილის სოხუმის დრამატულ დასში გამოსვლებმა. ეს იყო 1892 წლის ივნისის მინურულს. დიდმა მსახიობმა დადგა ვალერიან გუნიას „და-ძმა“ და თავად ითამაშა გაიოზ ფალავას როლი. ივნისის დამდეგს კი მან მონაწილეობა მიიღო ადგილობრივი ძალებით გამართულ ორ რუსულ წარმოდგენაში. ლადო ალექსიმესხიშვილი ხშირად ჩამოდოდა სტუმრად ძმასთან, რომელიც სოხუმში მსახურობდა და ყოველთვის თავაზიანად მონაწილეობდა საქველმოქმედო სპექტაკლებში.

„ამ შესანიშნავი მსახიობის ადამიანურმა უბრალოებამ, მაღალმა ოსტატობამ, ნიჭიერმა თამაშმა, ადგილობრივ საზოგადოე-

ბას ქართული წარმოდგენების სისტემატურად მოწყობის სურვილი გაუღვივა. 1895 წლიდან სცენისმოყვარეთა საქმიანობამ ორგანიზებული ხასიათი მიიღო. შემოდგომაზე შედგა წრე „ქართული სცენისმოყვარეთა ამხანაგობა“. ამ წრეს გააჩნდა სცენისმოყვარეთა სია, სამუშაო გეგმა, სადაც მომავალი დადგმები და მიზნები იყო გათვალისწინებული. ეს ყოველივე შეთანხმებული და ნებადართული იყო სოხუმის ოლქის უფროსის – ბრაკერის მიერ. ყველა წარმოდგენა საქველმოქმედო მიზნით ტარდებოდა. სცენისმოყვარეთა საქმიანობის ორგანიზატორი და ხელმძღვანელი თავიდანვე იყო ანთიმოზ ჯუღელი (1846-1925)“[1,1].

სცენისმოყვარეთა მუშაობა, ძირითადად, ვოდევილებსა და კომედიებს ემყარებოდა. ამ ჟანრში წინსვლის შესაძლებლობას კარგად გრძნობდა საზოგადოება და თავიდანვე იჩენდა კრიტიკულ დამოკიდებულებას რეპერტუარის მიმართ. ჯერ კიდევ პირველი წარმოდგენისას, გამოთქვეს რწმენა, რომ შემდგომისათვის სცენისმოყვარეები უფრო შინაარსიან პიესებს შეარჩევდნენ დასადგმელად. დრო გადიოდა, რეპერტუარს კი გაუმჯობესება არ ეტყობოდა. თეატრი არ უნდა გამხდარიყო მხოლოდ მსუბუქი სიცილის კერა, მას საზოგადოებრივ პრობლემებზე უნდა ჩაეფიქრებინა მაცურებელი.

რეპერტუარის საკითხი მეტად მტკივნეულად იდგა საქართველოს ყველა თეატრის წინაშე, რადგან არ არსებობდა ძლიერი ორიგინალური დრამატურგია. ქართული თეატრის ასეთი მდგომარეობა, რა თქმა უნდა, იმავე მიმართებით ახდენდა გავლენას სცენისმოყვარეთა მუშაობაზე აფხაზეთში. მაგრამ აქ მას სხვა ხელისშემშლელი პირობებიც ერთვოდა: დრამატული ჯგუფი სუსტი იყო, ის მხოლოდ სცენისმოყვარეთაგან შედგებოდა, დაბალი იყო აქაური მაცურებლის თეატრალური გემოვნება, მაგრამ მთავრი მაინც ის გახლდათ, რომ აფხაზეთში თეატრალური საქმე მეტად ძძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში იკაფავდა გზას.

1877-1878 რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ განსაკუთრებით მიზანსწრაფული ხდება იმპერიის კოლონიური პოლიტიკა აფხაზეთში. ამ პოლიტიკის უმთავრესი მიზანი იყო: საქართველოს ნაწილის, ქართველთა განსახლების ტერიტორიის ნაწილის – აფხაზეთის ჩამოცილება საქართველოდან, ადგილობრივი, მკვიდრი ქართული მოსახლეობის მაქსიმალური შევიწროვება, აფხაზეთის ასიმილაცია. ეს ყოველივე შესაძლებელი გახდებოდა, თუ აფხაზეთიდან განიდევნებოდა ქართული ენა, ქართული ეკლესია, ქართული კულტურა, სკოლა, თეატრი, რომელიც ის იყო ფეხს იდგამდა აფხაზეთში, ამით აფხაზები და იქაური ქართველები მოსწყდებოდნენ ქართულ სამყაროს [10, 1].

ცარისტული რუსეთის შოვინისტური პოლიტიკა აქ განსაკუთრებით მკაცრი იყო. აფხაზეთის მიწაზე ისინი დიდი გულმოდგინებით ცდილობდნენ ფეხის მოკიდებას. ამისათვის ეროვნულ შუღლს აღვივებდნენ მრავალეროვან მოსახლეობაში, კრძალავდნენ მშობლიურ ენას. ამ კუთხის სრული რუსიფიცირების პოლიტიკა ტარდებოდა. ამიტომ ეროვნული საკითხების წარმატებას (განსაკუთრებით ნაციონალური სკოლების გახსნას, მშობლიური ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარებას) განსაკუთრებული წინააღმდეგობები ხვდებოდა. სოხუმის ოლქის ხელმძღვანელები, რომლებიც ცარიზმის ერთგული მოხელეები იყვნენ, ქართული საღამოების მონაწილას ყოველმხრივ ხელს უშლიდნენ, მაგრამ პოლიტიკური უთანხმოების შიშით მას სრულად ვერ კრძალავდნენ. სამაგიეროდ, რეპერტუარს მკაცრი ცენზურის ქვეშ ატარებდნენ. წარმოდგენების გამართვის უფლების შესანარჩუნებლად დრამატულმა წრემ ხერხს მიმართა და დაიწყო ქართულ-რუსული საღამოების გამართვა, რომელზედაც ორივე ენაზე სრულდებოდა თეატრალური დადგმები.

საყურადღებოა აფხაზური თეატრის პირველი წარმოდგენების თავისებურებანი, რომელიც აგებულია ხალხური მუსიკალურ-სასიმღერო მასალების ფონზე. თეატრს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა რაიმე პიესა, არსებობდა მხოლოდ თემა, რომელიც იშლებოდა მუსიკალურ-ტექსტურ ნაწყვეტებში.

ასეთი რამ პირველ ხანებში დამახასიათებელი იყო აფხაზეთის დრამატული ნიმუშების ხელოვნებისათვის, რომელიც იტალიურ სახალხო სანახაობას მოგვაგონებს, აღმავლობის ეპოქაში, იმდროს, როცა ასეთ სანახაობათა ერთ-ერთი სახეობა ე.წ. „მოხეტიალე თეატრი“ იყო. ასეთ თეატრში არ არსებობდა პიესა გარკვეული ტექსტით, სცენებითა და სხვა.

ხალხური სანახაობის სიღრმიდან ჟამიდან ჟამამდის მრავლდებოდა მასალა, რომელიც იდგმებოდა ახალ თეატრში, მუსიკალური შემოქმედების ფონზე.

პრიმიტიული თეატრალური ხელოვნება და სახალხო გართობანი აფხაზი ხალხისათვის დიდი ხნიდან არის ცნობილი.

ერთ-ერთი პოპულარული და უძლიერესი სახე სახალხო ხელოვნებისა იყო სიმღერა. დამკვრელები და ხალხური სიმღერის მთქმელები აფხიარცაზე და ჩონგურზე დაკვრით ხალხს მუდამ ატობდნენ და ამშვიდებდნენ. ეს სიმღერები შექმნილი იყო როგორც გმირებზე, ისე ლაჩრებზე, ზოგჯერ ეს სიმღერები წარმოადგენდა მწარე სატირას არსებული სინამდვილის უარყოფით მხარეებზე.

სიმღერა და ლექსი აფხაზეთის მემატრიანია. სიმღერა მარად თან ახლდა აფხაზი ხალხის მოქმედებას – ოჯახურ ყოფა-ცხოვრებაში, სახალხო კრებებზე და ყრილობებზე, სიხარულსა და მწუხარებაში. ის ეგებებოდა მათ გაჩენას, თან ახლდა მთელი სიცოცხლის მანძილზე, აკვნიდან სამარემდის და გადასცემდა შთამომავლობას მათ საქმეებსა და მოქმედებას [1, 11].

წერა-კითხვის უცოდინარი მუსიკოსის ჟანა აჩბას მდიდარი მემკვიდრეობა წერილობით არ შემორჩენილა, მაგრამ ის, რაც ხალხმა, ქართულმა პრესამ და სამეცნიერო ნაშრომებმა შემოგვინახა, ნათლად მეტყველებს სახალხო მგოსნის ფართო შემოქმედებით დიპაზონზე, მის გამიზნულ მახვილ სატირაზე. იგი სოფელ-სოფელ დადიოდა და ინტერესით უსმენდა ხალხის გულისნადებს, მის ჭირვარამს და შემდეგ იმპროვიზებულ ფორმაში ორიგინალურად ამღერებდა აფხიარცაზე.

ჟანა აჩბა მოღვაწეობდა აფხაზი ხალხის ცხოვრების ყველაზე მძიმე წლებში, მუჰაჯირობის პერიოდში. ეს ის დრო იყო, როდესაც ხალხს მამა-პაპათა მიწა-წყლიდან ასახლებდნენ, რის გამოც ადგილობრივ მკვიდრთა სამი მეოთხედი განადგურდა, ხოლო ზოგიერთი რაიონი სრულიად დაცარიელდა. სოფლად და ქალაქად ფეხს იკიდებდა მლიქვნელობა, ჩინ-მედლებისადმი სწრაფვა, აღვირახსნილობა, რა თქმა უნდა, უპირველეს ყოვლისა, თავადაზნაურებს შორის. ყოველივე ამას შეუპოვრად ებრძოდა ჟანა. მას ხშირად აბეზღებდა თავადაზნაურობა. ამიტომაც იგი უვადოდ გადაასახლეს სამეგრელოში.

ჟანა აჩბა იმპროვიზაციის დიდი ოსტატი იყო. მისი ეპითეტები, ცოცხალი თქმები ახლაც ცოცხლობს ხალხში.

„ადამიანი კვდება – სიტყვა რჩება“ – უთქვამს მას და ეს სიტყვები ზედგამოჭრილია მის სატირულ, მახვილგონივრულ შემოქმედებაზე.

ჟანა აჩბა დაიბადა 1846 წელს, გუდაუთის რაიონის სოფელ აჩანდარაში, გაღარიბებული თავადის ოჯახში. დედამისმა თავი მოიკლა, თვითონ კი ბავშვობაში დაბრმავდა და უსინათლოდ გაატარა თავისი სიცოცხლის სამოცი წელი. თუმცა მას არ უნახავს ბუნების უმშვენიერესი ფერები, მაგრამ შეიგრძნო გარემოებიდან ყველაზე ნათელი, ცხადი ფერები, რომლებსაც ის მთელი ჟინით აყურადებდა. ჟანა აჩბას შემოქმედება, მისი სიმღერები მიმართულია თავადებისა და მოხელეების წინააღმდეგ. ხან სატირული სიმღერებით, ხან პოემებით, ხან კი შაირით, ის თანაბარი ყურადღებით ეხმაურებოდა თავისი კუთხის როგორც დიდ მოვლენებს, ასევე ყოველდღიურ, წვრილმან ამბებს.

საც. მის შემოქმედებაში ნათლადაა გამოსახული ხალხის ყოფა-ცხოვრების ყველაზე უფრო საყურადღებო, დამახასიათებელი თვისებები. ჟანა აჩბას შემოქმედება ორგანულად იყო დაკავშირებული აფხაზი ხალხის ხელოვნებასთან. მან აითვისა აფხაზი ხალხის გასული საუკუნეების ზეპირი სიტყვიერების ყველა თავისებურება და მისი ნაციონალური მელოდიები. უსინათლო მომღერალი ცდილობდა ეს მელოდიები მომავალი თაობებისათვის გადაეცა. აღსანიშნვია, რომ ჟანა აჩბას რეპერტუარში ჭარბობდა საგმირო სიმღერები, ის ყურადღებას ამახვილებდა ასევე სოციალურ თემატიკაზე, საძირკველს უყრიდა ხალხური სანახაობის თეატრალურ ფორმას.

ჟანა აჩბას ყველა ნაწარმოები, მხატვრული თვალსაზრისით წარმოადგენს აფხაზური ხალხური პოეზიის საუკეთესო ნიმუშს, ხოლო ფაქიზი იუმორი, ენის სურათოვნება, მკვეთრი აფორიზმები გახდა ამოუწურავი წყარო აფხაზი ხალხის შემოქმედებისა. ის განუყოფელი ნაწილია აფხაზური ხალხური შემოქმედების, რომლის ელემენტები შეესისხლხორცა აფხაზეთის თეატრს, დღიდან მისი დაარსებისა. მისი სიმღერები გამოირჩეოდა მხატვრული ფორმით და სახეების სრულყოფილებით. ისინი ხშირად ფოკლორული ხასიათისა იყო. საგულისხმოა, რომ ჩაუნერელი სიმღერები დღესაც თავისი პირვანდელი რედაქციითაა შემონახული, რაც მათ ხალხურობაზე და დიდ ღირსებაზე მეტყველებს.

ჟანა აჩბას შემოქმედებაში აფხაზეთის ცხოვრება გადმოცემულია ხან გაშარყებულ სიმღერებში, ხან შაირში, ხან იმპროვიზებულ დრამატულ მოქმედებაში, ხშირად კი მისი სატირული სიმღერები პოემის სახითაა წარმოდგენილი. ის თანაბარი ყურადღებით ეხმაურება თავისი კუთხის როგორც დიდ მოვლენებს, ისე ყოველდღიურ წვრილმანს, მის შემოქმედებაში ნათლადაა გამოსახული ხალხის ყოფა-ცხოვრების ყველაზე უფრო აღსანიშნავი, დამახასიათებელი თვისებები. აფხაზი ხალხი ფაქიზად ინახავს უსინათლო პოეტის მიერ შექმნილ ლექსებსა და სატირულ მოთხრობებს. ჟანა აჩბა იყო სახალხო პოეტი და ამასთან, მას მომღერლის მხატვრული ალლოც ჰქონდა. სოციალური შინაარსით განმსჭვალული მისი შემოქმედება აფხაზი ხალხის ცხოვრების თითქმის ყველა სფეროს აშუქებდა.

ჟანა აჩბა მთელ რიგ სატირულ მოთხრობებში და შაირებში არა მარტო ქმნიდა სახეებს, არამედ ანვითარებდა აქტიორული შესრულების ჩვევებს, რომელმაც თავი იჩინა აფხაზური ნაციონალური სანახაობის სხვადასხვა ფორმასა და სახალხო წარმოდგენებში.

აფხაზურმა ფოლკლორმა, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე ყალიბდებოდა სიმღერებთან ერთად, მუსიკალური საკრავებიც წარ-

მოშვა. ეს ინსტრუმენტები უკვე თავისთავად მეტყველებენ, რომ აფხაზურ მუსიკალურ ფოლკლორს უძველესი ტრადიციები და მტკიცე საფუძველი გააჩნია.

აფხაზური მუსიკალური საკრავები ფართოდაა გამოყენებული მუსიკალურსა და საგუნდო ანსამბლებში.

„ავიუმა“ – უძველესი საკრავი, მოგვაგონებს არფას.

„აჩარპანი“ – ეს საკრავი სალამურს ჰგავს, კეთდება ბალახის ღეროსგან, რომელსაც აჩარპანი ჰქვია.

„აჩონგური“ – გიტარის მსგავსი მუსიკალური საკრავი, ბერძნული წარმოშობის, ოთხსიმინია, ითვლება ქალთა საკრავად [1,17].

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ჟანა აჩბა ცდილობდა აფხიარცის მუსიკალური შესაძლებლობების გაძლიერებას. მან დიდად გააუმჯობესა აფხაზური ვიოლინო, რომელიც ხალხური შემოქმედების მუდმივი თანამგზავია. ჟანას შემოქმედება აფხაზური კულტურის განუყოფელი ნაწილია, რომლის ელემენტები შეისისხლხორცა აფხაზურმა თეატრმა მისი ჩასახვის დროიდან.

მეფის მოხელეთაგან დევნილი და დამცირებული, ღარიბი და უთვისტომო მოხუცი ჟანა აჩბა 1918 წელს გარდაიცვალა, 72 წლის ასაკში. იგი დაუსაფლავებიათ სოფელ აჭანდარში, მის განუყრელ მუსიკალურ საკრავთან, აფხიარცისთან ერთად [1,14].

აფხაზური სიმღერა, რომელიც უხსოვარი დროიდან თან ახლდა აფხაზის ცხოვრებას, პირველი შევიდა სცენაზე და ხალხის შემოქმედების სხვადასხვა სახეობის წარმოსახვით გზა გაუხსნა აფხაზურ თეატრალურ ხელოვნებას.

საყურადღებოა, აფხაზეთის კულტურული ცხოვრება, პირველი წარმოდგენები, რომლებმაც სათავე დაუდეს აფხაზურ თეატრს. მათ შესახებ საინტერესო ინფორმაციას გვანვდის XIX საუკუნის ქართული პრესა.

პირველი ქართული წარმოდგენა ოჩამჩირეში 1885 წელს შემდგარა, რომელიც აქაური სკოლის სასარგებლოდ გამართულა [2, 2]. წარმოდგენები, ძირითადად საქველმოქმედო ხასიათისა იყო, მაგრამ მას სხვა დანიშნულებაც ჰქონდა, – გამოევიდნა მამულის სიყვარული. მაშინდელი პრესა სათანადოდ ასახავდა ყველა კულტურულ წამოწყებას, მაჩნდა ის ეროვნულ საქმედ, პატრიოტიზმის ამალღების, აფხაზი და ქართველი ხალხების შემაკავშირებელ საშუალებად, განათლებისა და კულტურის მაცნედ. პრესა მკითხველს აცნობდა წარმოდგენის ორგანიზატორებს, სცენისმოყვარეთ, აქებდა და აქეზებდა მათ საქმიანობას.

დიდი რეზონანსი გამოუწვევია მეორედ გამართულ წარმოდგენას, რომელიც გაუმართავთ 1899 წელს სოხუმში. ამის შესახებ გაზეთი „ივერია“ წერს: „აქაური ახალგაზრდების მეთაურობით გამართული იქნა ქართული წარმოდგენა. ითამაშეს ფრანგულიდან გადმოკეთებული ერთმოქმედებიანი ვოდევილი „მშვივრები“. გაზეთი მსჯელობს წარმოდგენის ავ-კარგზე, იმაზე, თუ ვინ როგორ ასრულებდა როლს, ვინ მოიკოჭლებდა, ვინ კარგად თამაშობდა. იქვეა სხვა ინფორმაცია: „ამ მოკლე ხანს კიდევ აპირებენ წარმოდგენას. უნდა ითამაშონ ბ-ნ ილია ჭავჭავაძის „დედა და შვილი“ [23, 1].

გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილი ანთიმოზ ჯულელის კორესპონდენციიდან ვგებულობთ, რომ „წარმოდგენები ძირითადად საქველმოქმედო მიზანს ისახავდა, იმართება წარმოდგენა წარმოდგენაზე: ეს ტუსაღთა სასარგებლოდ, ეს ღარიბი სტუდენტებისათვის ხელის გასამართავადო, ეს სასწავლებლის სასარგებლოდო... აი, თუნდ, 3 თებერვლის წარმოდგენაზე მოგახსენებთ. ბ-ნმა ნ. იაკ. ალექსი-მესხიშვილმა, კნ. გ. შარაშიძის თაოსნობით გაჰმართა მომავალ დედათა სასწავლებლის სასარგებლოდ ქართულ-რუსული წარმოდგენა. წარმოადგინეს „ბაიყუში“ ა. ცაგარელისა“ [4, 3]. იქვე ჩამოთვლილია მონაწილენიც, ნათქვამია, რომ უბილეთოდ ბევრი დარჩა; შექებულია მსახიობთა თამაში, საუბარია იმაზე, რომ ალექსი-მესხიშვილმა გამოაღვიძა მიძინებული საზოგადოება, რომ კვლავაც აპირებენ ამ გზით სიარულს და ფულის შეგროვებას, რათა ყრმათა იმგვარი სკოლა გამართონ, სადაც ქართული შეისწავლება. „ივერიის“ ცნობითვე, გუდაუთაში წარმოუდგენიათ თარგმნილი პიესა „ნუთის საცოლე“, ა. ცაგარელის „რაც გინახავს, ველარ ნახავ“, ხოლო გაზეთი „კვალი“ იტყობინება, რომ 1895 წლის 15 ნოემბერს სოხუმში გამართული წარმოდგენის შემოსავალი გადაეცა სოხუმის სამრევლო სკოლას [5, 3].

თეატრალურ წარმოდგენებთან ერთად, იმართებოდა ლიტერატურული საღამოებიც. გაზეთი „დროება“ წერს: „იქაური სკოლის დიდი ზალა საესე იყო ხალხით. ნაიკითხეს ორი თავი „კაცია-ადამიანი?!“-დან, პოემა „მესე დიმიტრი თავდადებული“ ჭავჭავაძისა, „უბედური“, პოემა ჭალადიდელისა და ორიოდ წერილი ლექსი“ [6, 3].

საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ მრავალეროვან აფხაზეთში წარმოდგენებს მართავდნენ ქართულ და რუსულ ენებზე. ეს ხდება ფართო მასების მოსაზიდად. გარდა ამისა, არ იფარგლებიან ქართველი მწერლებით, დგამენ რუს, სომეხ და უცხოელ ავტორთა ნაწარმოებებს. მაგალითად, 1892 წელს დაუდგამთ სომეხი სუნდუკიანის პოპულარული პიესა „პეპო“ [7, 2].

როგორც ინფორმაციიდან ჩანს, ამგვარი წარმოდგენებით საკმაო საქველმოქმედო თანხა გროვდებოდა. „ცნობის ფურცლის“ პუბლიკაციის მიხედვით, „სამის საქველმოქმედო წარმოდგენისა და ერთის სეირნობისაგან, რომლებიც პატივცემულმა კნ. წერეთლისამ გამართა, წლეულ შემოვიდა 2000 მანეთი [8, 4]. ეს იმ დროისათვის უზარმაზარი თანხა იყო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ პედაგოგის ხელფასი საშუალოდ წლიურად იყო 150-200 მანეთი.

წარმოდგენები, თეატრალური დადგმები, სახელოვნებო დასები უკვე აღარ იყო უცხო ხილი აფხაზეთის მოსახლეობისათვის. მართლაც, 1895-1900 წლებში წარმოდგენილი იქნა ალ. ყაზბეგის „არსენა“, გ. ერისთავის „ძუნწი“, რაფიელ ერისთავის „მონადირე“, აკაკი წერეთლის „ბუტიაობა“, ა. ცაგარელის „პრიკაშჩიკი“, ვ. ნასიძის, ვ. აბაშიძის, გ. ჩიქოვანის, კ. ყიფიანის და სხვათა პიესები. მაგრამ მხოლოდ ადგილობრივ სცენისმოყვარეთა იმედად არ მიუტოვებია აფხაზეთი, აქ ჩამოდიოდნენ თბილისისა და ქუთაისის სახელოვანი დასები. კერძოდ, „1894 წელს სოხუმში ქუთაისელებს ორჯერ გაუმართავთ წარმოდგენა და ისე მოსწონებიათ აქაურებს ეს გამოსვლები, სტუმრები ვახშამზეც მიუწვევიათ“ [4, 2].

ყოველივე ეს ხელს უწყობდა და განაპირობებდა საკუთრივ აფხაზური თეატრის მომწიფებასა და ჩამოყალიბებას. ეჭვი არაა, ამ საქმეს სათანადო ნიადაგი ქართულმა წარმოდგენებმა მოუმზადა. ამას აღნიშნავს აფხაზური ეროვნული თეატრის ისტორიის მკვლევარი მ. ლაკერბაია: „ქართული თეატრი და მისი გამოჩენილი თეატრალური მოღვაწეები... დიდი ხნიდან ცდილობდნენ დახმარებოდნენ აფხაზებს, რომ შეექმნათ საკუთარი თეატრალური კულტურა“ [1, 31].

ქართული პრესა აფხაზეთის შესახებ ყოველგვარ მასალას აქვეყნებდა, მაგრამ არცერთი საკითხი ისე ფართოდ არ გაშუქებულა, როგორც კულტურა და განათლება. ჩვენი პრესის მესვეურები მართლნი იყვნენ. კ. გამსახურდია მიუთითებს, როცა ქვეყანა პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას კარგავს, მან კულტურული დიქტატურა უნდა დაამყაროსო. ამის საჭიროებას, როგორც ჩანს, კარგად ხედავდნენ ილიასეული „ივერია“, სერგეი მესხის „დროება“, სხვა ჟურნალ-გაზეთები და მათი ხელმძღვანელები. ამიტომაც თუ იყო, რომ გამუდმებით იბეჭდებოდა ინფორმაციები, სტატიები თუ რეცენზიები აფხაზურ ანბანსა და დამწერლობაზე, აქ გამართულ სამრევლო, საერობო და სხვა ტიპის სკოლებზე, აფხაზი ხალხის ფოლკლორზე, ლიტერატურულ საღამოებსა და თეატრალურ დადგმებზე, ქართული თეატრის სახელოვანი მუშაკების გამოსვლებზე აფხაზეთში [9, 147].

ეს ყოველივე, ერთი მხრივ, ემსახურებოდა აფხაზეთში კულტურისა და განათლების გავრცელებას, ხოლო მეორე მხრივ, ფესვებს უნარჩუნებდა ისტორიას, ტრადიციას, ურთიერთობებს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ქაჯაია ეთერ, ქართული თეატრი აფხაზეთში (1885-1940 წწ.), თბილისი, 2006.
2. ჯანაშია სიმონ, გიორგი შერვაშიძე, სოხუმი, 1946.
3. გაზეთი „ივერია“, 1892, №85.
4. გაზეთი „ივერია“, 1893, №52.
5. გაზეთი „ივერია“, 1892, №82.
6. ლაკერბაია მ., აფხაზური თეატრის ისტორიიდან, თბილისი, 1957.
7. აბუთიძე, ასწლოვანთა ანსამბლი, თბილისი, 1977.
8. გაზეთი „ივერია“, 1885, №12.
9. გაზეთი „ივერია“, 1889, №18.
10. გაზეთი „ივერია“, 1893, №38.
11. ჟურნალი „კვალი“, 1851, №51.
12. გაზეთი „დროება“, 1884, №81.
13. გაზეთი „ივერია“, 1892, №85.
14. გაზეთი „ცნობის ფურცელი“, 1897, №341.
15. ნაჭყებია ნ., აფხაზეთის პრობლემატიკა XIX საუკუნის ქართულ პრესაში, თბილისი, 2006.
16. სილაგაძე ა., გურული ვ., საქართველოს განუყოფლობისათვის ბრძოლის ისტორიიდან, ნაკვეთი II, თბილისი, 1999.

Tsatsa Chkhartishvili

*Doctor of History, Ivane Javakishvili
Institute of History and Ethnology, Research
scientist of the Department of Modern and
Contemporary History*

Theatrical Life in Abkhazia in the 80-90es of the 19th Century and Historical Memory

Summary

In the 80-90es of the 19th century in Abkhazia, when Tsarism was carrying out the strictest policy, when even writing and reading in Georgian language was forbidden, it is easy to imagine the importance of theater. Theatre played the greatest role in deepening the national mentality of masses and preserving spiritual strength. Since the 80-90es of the 19th century in many places in Abkhazia (Sokhumi, Ochamchire, Okumi, Gudauta, Gali etc) the performances of the amateur theater lovers' were held.

Since 1911 the theater became half professional and in 1928 professional. Abkhazian song, which from time immemorial was concommited the life of Abkhazian, was the first that set foot on the stage and with the help of performing different types of folk art gave the theatre of Abkhazia the perspective of development, the outstanding representative of which was Jana Achba.

ოთარ გოგოლიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი

აჭარა უცხოელი ისტორიკოსის თვალით (XIX ს-ის 80-იანი წლები)

ვეგენი ვეიდენბაუმს საპატიო ადგილი უჭირავს იმ ისტორიკოსებს შორის, რომლებიც კავკასიას იკვლევდნენ. იგი თარგმნიდა შრომებს, მონაწილეობდა ცნობილი მეცნიერის პეტრე უსლარის წიგნის, „ძველი თქმულება კავკასიაზე“, რედაქტირებაში. მანვე გამოსაცემად მოამზადა კრებული, რომელშიც შესულია ინგლისელი მოღვაწის – პალგრევის ანგარიშები აჭარაზე. ე. ვეიდენბაუმის თაოსნობით გამოქვეყნდა, აგრეთვე, ფრანგი ლ. გრანჟეს და სხვათა მასალები, რომლებიც აჭარას ეხება.

ვეიდენბაუმმა არაერთი გამოკვლევა უძღვნა საქართველოს. ზოგიერთი მათგანი შეიტანა კრებულში „კავკასიის ეტიუდები“. საყურადღებოა მოგზაურული ჩანაწერები „ბათუმიდან ართვინამდე“, რომელიც პირველად 1878 წელს გაზეთ „კავკაზში“ გამოქვეყნდა. აჭარის შესახებ საინტერესო ცნობებია მოცემული, ასევე, მის უაღრესად საყურადღებო ნაშრომში – „კავკასიის გზამკვლევი 1888 წლისათვის“. 1878 წლის 31 ოქტომბერს გემ „რიონით“ ვეიდენბაუმი ბათუმს ეწვია. ნავსადგურში დახვდა რუსეთის ხომალდები „კოცებუ“, „რედუტ-კალე“, „ჩიხაჩივი“ და სხვა, აგრეთვე უამრავი ფელუგა, რომლებიც სიმინდით, ყურძნითა და თიხის ჭურჭელით დაეტვირთათ.

ბათუმი წარმოშვა მდინარე ჭოროხმა, რომელმაც დროთა განმავლობაში მოზიდა ქვა-ღორღი, სილა და ამოავსო ნაპირი, – შენიშნავს ვეიდენბაუმი. ეს განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა მას შემდეგ, რაც ნავსადგურის ტალღებისაგან დასაცავად წყალში სპეციალური კედელი გაიყვანეს. ამან უფრო შეაკავა ხრეში და სილა, რის გამო ბულვარი მაშინ თუ ზედ ზღვაზე იყო, 1902 წლისათვის ზღვა ასი საყენით დაშორდა ნაპირს და ბათუმელებს საშუალება მიეცათ ბულვარისათვის კიდევ ორი ხეივანი მიემატებინათ. ბათუმის კონცხი ჭოროხის ნალექებით შეიქმნა – წერს გ. წერეთელი. [1, 141]

ბათუმი გამოირჩეოდა სწორი და სიცოცხლით სავსე ქუჩებით. ზღვისპირა ქუჩას ამშვენებდა ერთ-ორსართულიანი ქვის სახლები

მაღაზიებით, აგრეთვე სასტუმროები და ყავახანები. გამოირჩეოდა სასტუმრო „მოსკოვი“. პარალელური ქუჩები ბაზარს ეკავა, აქა-იქ ქვაფენილიც დაეგოთ. ქალაქში ანტისანიტარია არ ყოფილა, რადგან სილა და ქვიშა წყალს ადვილად ატარებდა. სასმელი წყალი ურეხის მთიდან მოედინებოდა. წყალსადენის მოსაწყობად სამების ტაძარი დაეშალათ. ბათუმს იცავდა ზღვისპირას აგებული სამი საარტილერიო ბატარეა ქვის ყაზარმებით. მათ შესანიღბავად უამრავი მცენარე დაერგოთ.

ყველაზე დიდი პრობლემა მაშინ საცხოვრებელი ბინის ნაკლებობა იყო. ამის მიუხედავად მშენებლობა მაინც მიმდინარეობდა, თუმცა ნელა. აგური და კრამიტი ადგილზე შეიძლება დამზადებულიყო, მაგრამ საშენი ხის მასალა ძალიან ცოტა იყო. მიზეზი ამისა კი ის გახლდათ, რომ ტყე ადრე გაჩეხეს და ევროპაში გაზიდეს. ამიტომ ხე-ტყე ხერსონიდან და ქერჩიდან შემოაქვთ, – აღნიშნავს ისტორიკოსი. [2, 110]

მშენებლობის დაბალი ტემპის მიზეზი იყო აგრეთვე მერყევი პოლიტიკური ვითარებაც. 1879 წლის გაზაფხულისათვის გავრცელდა ხმები იმის შესახებ, რომ თურქეთი ახალ ომს იწყებს რუსეთის წინააღმდეგო. ამის გამო შემცირდა ვაჭრობა. გაჩერდა მრეწველობა. ბათუმი ერთ დიდ სამხედრო ბანაკად არის გადაქცეული და თუ ახალი ომი ისევ დაიწყება, მაშინ აზრი არა აქვს საქმის კეთებას – აცხადებდნენ ბათუმში მოღვაწე ვაჭარ-მრეწველები. ეს იქნება კაპიტალის წყალში გადაყრაო. ასევე, ამის გარდა ბათუმში ძალიან ცუდი ქუჩები იყო. წვიმის დროს, რომელიც ხშირი იყო, ქალაქი თითქმის პარალიზებული გახლდათ.

ვეიდენბაუმი ობიექტურად ამუქებს პორტო-ფრანკოს საკითხს, რომელიც ბათუმში 1878 წელს შემოიღეს ბერლინის კონგრესზე ინგლისელების დაჟინებით და მან 1886 წლამდე იარსება. პორტო-ფრანკოს – თავისუფალი ნავსადგურის შემოღებით, ბევრს ეგონა იაფ ევროპულ საქონელს მიიღებდნენ, ამოტომაც აქეთკენ გამოსწიეს, მაგრამ ადგილობრივი პროდუქტებისა და მარსელის ლიქიორის მეტი არაფერი დახვდათ. უკეთესი ხარისხის საქონელი იმიტომაც არ შემოჰქონდათ, რომ მყიდველი ცოტა იყო. ახლო სოფლებიდან თუ მოდიოდნენ გლეხები. ამასთან ლიქიორის, რომისა და ასანთის გარდა, სხვა საქონლის გატანა შეუძლებელი ყოფილა. პორტო-ფრანკო ემსახურება არა ვაჭრობის განვითარებას, არამედ ადგილობრივ მცხოვრებთა შევინროებას. მათ მართლაც მოაქვთ პროდუქტები გასაყიდად, იძენენ ქსოვილს. მაგრამ საკორდონო დაცვა,

არ ვიცი ინსტრუქციის საფუძველზე, თუ გაუგებრობით, შეიძლება რომელიღაც სხვა მიზეზის გამო, ხშირად მათ აკავებს და ბაჟის გადახდას ითხოვს იმის გამო, რომ ქალაქიდან საჭირო საქონელი გააქვთ. გლახებს რომ საქონელი გასაყიდად გაჰქონდეთ, მაშინ შეიძლება გაგვემართლებინა კორდონის მოქმედება, მაგრამ პირადი მოხმარებისათვის შექმნილ საქონელზე არ შეიძლება მოვითხოვოთ ბაჟი, და საერთოდ, განა ღირს ბაჟის გამო მოსახლეობის უკმაყოფილება გამოვიწვიოთ, ამბობს ვეიდენბაუმი. შემდეგ იგი კვლავ უბრუნდება პორტო-ფრანკოს საკითხს და ამბობს, რომ მაჭახლელებს ევროპული საქონელი წინათაც ბათუმიდან გაჰქონდათ, მაგრამ ბაჟს არ იხდიდნენ, როგორც ეს პორტო-ფრანკოს შემოღების შემდეგ ხდებოდა. იგი გაბედულად ამხელს იმას, ვინც ყოველმხრივ ავიწროვებდა ხალხს, ვინც არა თუ აზიარა ისინი ახალი ხელისუფლების სიკეთეს, არამედ აიძულა ოსმალეთში გადახვეწილიყო.

ვეიდენბაუმმა ციხისძირიც მოინახულა. მან აღნიშნა, რომ ციხისძირს გამაგრებული პოზიცია უჭირავს და ამიტომაც იყო, რომ მისი აღება გაუჭირდა რუსის ჯარს, როგორც 1829 წელს, ასევე 1877 წლის 11 ივნისს. ვეიდენბაუმი ის პიროვნებაა, რომელმაც ციხისძირი ძველ სიმაგრე პეტრად მიიჩნია. ციხისძირის ტერიტორიაზე მას ეკლესიის ნანგრევებიც უნახავს. ახლოს მოჩუხჩუხებდა წყაროს წყალი. 1883 წელს რკინიგზის გაყვანასთან დაკავშირებით აქაურობა გადათხარეს, ააფეთქეს, ქვები კი ჯებირების მშენებლობაზე გამოიყენეს, რის გამოც ციხე-სიმაგრემ დაკარგა პირვანდელი სახე, არემარე გაუვალ ტყეებს დაეფარა. [3, 303-305]

1878 წლის 4 ნოემბერს მოგზაურმა თანმხლებ ოსებთან ერთად ართვინისაკენ აიღო გეზი. კახაბრის დაბლობი იალანუზის მთებიდან (თურქეთშია) მოსულ ქურთებსა და 1886 წელს გადმოხვენილ აფხაზებსაც ეკავათ. აქ მცირე სიღრმეზე დაესაფლავებინათ 1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში დაღუპული 12 ათასი თურქი ჯარისკაცი, რის გამოც უამრავი ტურა მოყრილიყო. აქ ხელისუფლებას გაეყვანა გზატკეცილი, რომლის კიდეებზე ქვები დაენყო, აეგო ხიდები. ყველგან სიმინდი ეთესა. ვეიდენბაუმი და მისი თანმხლები პირები მალე მიადგნენ სადგურ კაპანდიდს, ანუ იმ ადგილს, სადაც ახლა მახოს ხიდია. აქ იწყებოდა გზა მდინარე ჭოროხის აყოლებით. საამისოდ იყენებდნენ ნავებს – კაიუკებს. ისინი ბათუმს ართვინთან აკავშირებდნენ. სამი-ოთხი მენავე ოსტატურად მართავდა მათ. თითოეული მგზავრი ათ მანეთს იხდიდა. ყოველ კაიუკს ასი ფუთი ტვირთი გადაჰქონდა. აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ ამ გზით 1876 წელს

იმოგზაურა ისტორიკოსმა ლუკა ისარლოვმა. 1909 წელს კი რუსმა პროფესორმა ალექსი კისელმა.

კაპანდიდში ვეიდენბაუმმა სიმინდითა და თიხის ჭურჭლეუ-ლით სავსე კაიუკები ნახა. აქ გაცვლითი ვაჭრობა გაეჩაღებინათ. მდინარეებისა და გზების შესაყარში გაეკეთებინათ ქვის ხელოვნუ-რი სადინარები, რომ წყალს არ ჩაერეცხა გზები. იქ, სადაც აჭარის-წყალი ჭოროხს ერთვის, ორივე მხარეზე უნახავს ქვის ხიდის მაღა-ლი საყრდენები. ქვითკირით ნაგები ხიდი ამ ცოტა ხნის წინ წაუღე-კია მდინარესო, – აღნიშნავს ვეიდენბაუმი. შემდეგ მას გაუვლია სო-ფელი მირვანა, რომელიც ჭოროხის მარჯვენა ნაპირზეა შეფენილი. ისიც მინდა აღვნიშნო, რომ ამ სოფელს მირვანას სახელით იხსენი-ებს ისარლოვი და სხვა მოგზაურებიც. რუკაზე კი ეს სოფელი აღნიშ-ნულია სიმორისის სახელით. მარადიდის უბნის უფროსს ახმედ ეფენდის განუმარტავს ვეიდენბაუმისათვის, რომ ამ სოფელს სიმო-ნეთი ჰქვიაო. შემდეგ ვეიდენბაუმი მისულა სოფელ მაჭახელაში, სა-დაც მას დახვედრია სოფლის მეჯლისის თავმჯდომარე და სხვა ნარ-ჩინებული პირნი. ვეიდენბაუმი ამბობს, რომ აქ ლაპარაკობენ ქარ-თული ენის იმ კილოთი, როგორითაც აჭარის სხვა კუთხეშიო. ვეი-დენბაუმი ცივად იხსენიებს მაჭახლის უბნის უფროსს – წერეთელს (აკაკის ძმას). უბნის უფროსი განაწყენებული ყოფილა იმით, რომ გლეხები მასთან მისვლამდე თავიანთ ბეგებს ეთათბირებოდნენ. ვე-იდენბაუმი აქვე შენიშნავს: „აბა რა ქნას ხალხმა. თურქები მათ უმ-ტკიცებს, რომ საზღვარი მალე აჭარისწყალზე გავა, ე. ი. თქვენ ისევ ჩვენს ხელში მოხვდებით და მაშინ ნახეთ მოღალატეებს რას გიზამ-თო“. მოსახლეობის მერყეობა ასეთ პირობებში, რა თქმა უნდა, და-საგმობი არაა. მთავარი მაინც ისაა, რომ ისინი ქართულად ლაპარა-კობენ და დადებითად მიიღეს ახალი ხელისუფლება. ამიტომაც იყო, რომ ვეიდენბაუმი წერეთელს არ ეწვია ოჯახში. აქვე შევნიშნავ, რომ უბნის უფროსს წერეთელს არც თუ ისე თბილად იხსენიებს ზაქარია ჭიჭინაძეც. იგი ამბობს, რომ: „ამ ბატონი თავადის გამგეობის პერი-ოდში, ფეხი მოიკიდა მუჰაჯირობამო“. [4, 199-200]

ვეიდენბაუმს მაჭახელასა და ჭოროხის შესართავში დაუთვა-ლიერებია ქვის ხიდის ნანგრევები. ქვედა მარადიდში ნახა თუ რო-გორ ოსტატურად აგებდნენ კაიუკებს. ეს სოფელი გემთმშენებლო-ბის ძველი ცენტრია, შენიშნავს იგი. აქ მას დახვდა უბნის უფროსი ახმედ ეფენდი, რომელიც ვეიდენბაუმის თქმით გამოირჩეოდა „ტი-პიური ქართული ცხვირით, ქართული ლაპარაკით, ოხუნჯობითა და სტუმარ-მასპინძლობით. მიუხედავად თურქულის დიდი ზეგავლენი-

სა, მასში არ ჩახშობილოყო ქართული სისხლი“. ახმედ ეფენდიმ სტუმრები ოჯახში მიიპატიჟა, მაგრამ დროის უქონლობის გამო ვერ ეწვივნენ მას. ახმედ ეფენდი დაეხმარა მათ ტოპონიმების დადგენაში. მან კელასურის წყალთან ციხისა და ეკლესიის ნანგრევები უჩვენა, რაც რუკაზე აღნიშნული არ ყოფილა. ჭოროხის ქვემო წელის ერთი სოფელი ვეიდენბაუმი კამურენის სახელით მოიხსენია, ამაზე უბნის უფროსს უთქვამს, რომ მისი ნამდვილი სახელი ნითურეთიაო. ახმედის გვარს ვეიდენბაუმი არ ასახელებს, მაგრამ ვარაუდობენ, რომ ეს პიროვნება ახმედ ხალვაში უნდა იყოს. ამ ვარაუდის შესახებ ისევ მინდა მოვიყვანო ზაქარია ჭიჭინაძის სიტყვები. იგი 1892 წლის შემოდგომაზე ახმედის სტუმარი იყო. აი, რას წერს ზაქარია ჭიჭინაძე: „დიდმა მოჭირნახულემ, საქართველოს სიყვარულით დამწვარმა ახმედ ხალვაშმა ჯერ კიდევ 1875 წელს, თბილისიდან გამოიწერა ქართული წიგნები...1878 წელს მარადიდის ხოჯა ქადაგებდა აჭარლების თურქეთში გადასახლებას, რის გამოც ახმედმა კინალამ ციმბირში გადასახლებინა იგი. თავის ხარჯზე ააგო სკოლის შენობა, მაგრამ მოხდა ისე, რომ სკოლაში გამოგზავნეს ქართულის არ მცოდნე მასწავლებელი, რაზეც უარი განაცხადეს – ქართულის მცოდნე მასწავლებელი გვჭირდებაო. ასეც მოხდა.“ სკოლის გახსნას შემდეგშიც აპირებდნენ, მოხელე ანდლულაძის დახმარებით. ეს მცდელობა წარმატებით დაგვირგვინდა. ამ მოხელემ შეძლო ყველა პრობლემის მოგვარება და სკოლის გახსნა.

ვეიდენბაუმი აჭარის მოსახლეობის შესახებ ამბობს: „აჭარლები ფეხმარდნი არიან. ერთ ხელში კალათა და ინგლისური წარმოების იარაღი, მეორეში – ქოლგა უჭირავთ...თურქებმა ომის წინ 14 ათასი ცალი იარაღი დაარიგეს, რომ მოსახლეობა რუსეთის წინააღმდეგ აემხედრებინათ, მაგრამ ამაოდ“. [5, 128]

რუსეთის მოხელე მეფისაშვილს, რომელიც აჭარის მმართველ ხიმშიაშვილებს თანამემამულეებთან და რუს გენერლებთან აკავშირებდა, მოგზაურისათვის უცნობებია, რომ აჭარლებს დღემდე ჩვეულებად აქვთ, მივიდნენ თავიანთი წინაპრების ეკლესია-ტაძრების ნანგრევებთან და აანთონ სანთელი. შემდეგ ვეიდენბაუმი ამბობს: „აჭარლები ქართველები არიან, ქართულად ლაპარაკობენ, მშობლიური ენა თურქების მიერ მიტაცებული ქართული კუთხეებიდან, სუფთად მხოლოდ აქ შემოინახა.“ შემდეგ ვეიდენბაუმი რუსული შოვინისტური ხილისუფლებისაგან განსხვავებით აკეთებს იმ დროისათვის მეტად თამამ და პროგრესულ დასკვნებს. კერძოდ ის ამბობს, რომ: „აჭარლებისათვის ოფიციალური ენა ქართული უნდა

გახდეს. მშობლიური ენა დაახლოებს მათ თანამემამულეებთან, საშუალებას მისცემს ზნეობრივად ილტვოდნენ ერთიანი სამშობლოსაკენ, რითაც დაირღვევა კავშირი მუსლიმანურ იდეასთან. ხელისუფლებამ კი ამ ხალხს ქართულად უნდა მიმართოს“. შემდეგ ვეიდენბაუმი რუსეთის ხელისუფლებას მიმართავს და თანაც აფრთხილებს, რომ: „ისე არ მოგვივიდეს, როგორც 1829 წელს ახალციხის შემოერთებისას. მაშინ მოსახლეობას უდიერად მოვექეციით, რითაც სულ დავავიწყეთ მშობლიური ენა, ხელი ავადებიანეთ ქართველობაზე. ასე რომ არ მოხდეს აუცილებლად საჭიროა აჭარაში გავხსნათ მხოლოდ ქართული სკოლები... აქ ხოჯა-მოლები ცოტანი არიან, ამასთან ბავშვებს თითქმის არ ასწავლიან ყურანს“.

1888 წელს თბილისში გამოცემული ვეიდენბაუმის მეორე წიგნი „კავკასიის გზამკვლევი“ შეიცავს ცნობებს იმის შესახებ, რომ ბათუმის ოლქის მოსახლეობა 1887 წელს 117 873 კაცამდე აღწევდა. 1886 წელს გაუტანიათ 14,5 მილიონი მანეთის მარცვლული და ნავთობი. შემოუტანიათ მხოლოდ 4 მილიონი მანეთის საქონელი. მაშინ ბათუმში 1088 გემი მოსულა, აქედან 473 საკაბოტაჟო.

ვეიდენბაუმი აღნიშნავს, რომ: „ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით, ივლის-აგვისტოში, აჭარის ზღვისპირეთში მძვინვარებდა ციებ-ცხელება. ამას ისიც განაპირობებდა, რომ წვიმებისას მთებიდან მომდინარე წყალი ზღვას ვერ აღწევდა, რადგან არ იყო არხები. ამიტომ წარმოიქმნებოდა ჭაობები, ტბორები. სინესტეს ხელს უწყობდა აგრეთვე გაუვალე მცენარეული საფარველი, ხელოვნური საგუბარები, რომლებიც ბრინჯის ნაკვეთების მოსარწყავად მოეწყობა“.

ვეიდენბაუმი წერს: „არა უგვიანეს ორასი წლისა ე.ი. მე-17 საუკუნეში, ქართული ენა ბატონობდა მთელი ქოროხის ხეობაში, ახლა კი მხოლოდ აჭარაში შემორჩა. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ აჭარლები ქართველები არიან, საერთო აქვთ ენა, ზოგიერთები კი უცოდინარობის გამო ცდებიან“. [6,120-125]. ასეთი მოსაზრებები კი, ნამდვილად, ცხადყოფს ვეიდენბაუმის პროგრესულობასა და მის კეთილგანწყობილ დამოკიდებულებას ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. წერეთელი, პუბლიცისტიკა, თბილისი, 1974.
2. E. Вейденбаум, Кавказоведение, Т. I, Тифлис, 1901.
3. E. Вейденбаум, Путеводитель по Кавказу, Тифлис, 1888.

4. ზ. ჭიჭინაძე, მუსლიმანი ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში, თბილისი, 1914.

Otar Goglishvili

*Doctor of Historical Sciences, the Full
Professor of the Batumi Shota Rustaveli
State University*

Historian Evgeni Veidenbaum's writings about Adjara

Summary

Some of the scientific researches of Evgeni Veidenbaum are dedicated to Adjara. Some of these researches are included into the book „essays about Caucasus“. It is worth mentioning the essay „from Batumi to Artvin“. This essay was published in 1878 in the newspaper „Caucasus“. Very interesting information about Adjara was published in a very important scientific research „the guideline to Caucasus for the 1888 year“. On October 31, 1878 Evgeni Veidenbaum returned to the town of Batumi by the ship „Rioni“.

**გაზეთი „ივერია“ საქართველოს ისტორიის
წყაროებისა და გამოქვეყნებული
მეცნიერული ლიტერატურის შესახებ
(1886-1889 წწ.)**

გაზეთი „ივერია“ მრავალი წლის განმავლობაში იყო ქართული ჟურნალისტიკის ფლაგმანი, ეროვნულ-დემოკრატიული ინტელიგენციის მისწრაფებათა მთავარი გამომხატველი. ი.ჭავჭავაძემ თავის „პირმშოს,“ მიზნად თავიდანვე დაუსახა ქართველი ხალხის ეროვნული და კულტურული თვითმყოფადობისათვის ბრძოლა. ეროვნული თვითშემეცნების ერთ-ერთ საუკეთესო საშუალებად ერის წარსულის მეცნიერულ-კრიტიკული შესწავლა, ახლად გამოვლენილი ხელნაწერებისა და ისტორიული დოკუმენტების გამომზეურება-პოპულარიზაცია იქნა მიჩნეული. დასახული მიზნის განსახორციელებლად, გაზეთსა და მის რედაქტორს, თანადგომა ქართველმა ისტორიკოსებმა და კულტურის ისტორიის მკვლევარებმა აღმოუჩინეს. ამას ხელი იმანაც შეუწყო, რომ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ისტორიოგრაფია აღმასვლას განიცდიდა და მისი წარმომადგენლები პირველწყაროებისადმი განსაკუთრებულ კრიტიკულ დამოკიდებულებას იჩენდნენ. მოვლენათა ახსნის პრაგმატულმა მიდგომამ და მიზეზ-შედეგობრივი მეთოდის გამოყენებამ, საქართველოს ისტორიის (კულტურული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და ეთნიკური) საკითხების ახლებურად გაშუქების შესაძლებლობის პირობები შეამზადა [1, 6]. აღნიშნულ პრობლემატიკაზე შექმნილი პროდუქცია, გაზეთ „ივერიას“ ფურცლებზე ქვეყნდებოდა და ერის ერთიანობის იდეის განმტკიცებას ემსახურებოდა.

გაზეთ „ივერია“-ში გამოქვეყნებული მასალები, თემატური თვალსაზრისით რამდენიმე ჯგუფათ შეიძლება დაიყოს. ერთ-ერთ მათგანს, საქართველოს ისტორიის პირველწყაროები წარმოადგენს. მართალია, გაზეთ „ივერია“-ს 1886-1889 წლებში თითქმის არცერთი მათიანე არ გამოქვეყნებია, მაგრამ „ბიბლიოგრაფიის“ რუბრიკით დაბეჭდილ წერილებში იძლეოდა, ახლად აღმოჩენილი მათიანის მოკლე შინაარსსა და დახასიათებას. ქართული საისტორიო წყაროების შესახებ ასეთი ბიბლიოგრაფიული რუბრიკა გაზეთმა 1887 წლიდან

შემოილო. განსაკუთრებულ ყურადღებას თ. ჟორდანიას წერილი „ახლად აღმოჩენილი გელათის მატთანე“ იქცევს. იგი საზოგადოებას ამცნობს, რომ ამ მნიშვნელოვანი ხელნაწერის აღმოჩენა (1829 წელი) და ლიტოგრაფიული წესით მისი პირველი გამოცემა, მ. ბროსეს სახელს უკავშირდებოდა. თ. ჟორდანიას აზრით, ეს მატთანე ვახუშტი ბატონიშვილს გამოუყენებია თავის თხზულებაში. ამის დამადასტურებლად იგი ერთმანეთს უდარებს „გელათის მატთანე“-სა და ვახუშტი ბატონიშვილის „აღწერა სამეფოსა საქართველოსასა“-ს იმ გვერდებს, სადაც მისი მსგავსება აშკარად დასტურდება. თ. ჟორდანიას მტკიცებით, მატთანე გენათელი ბერის მიერ უნდა ყოფილიყო შედგენილი, რომელიც დროთა განმავლობაში სხვა პირებს გაუგროძელებიათ [2].

აღნიშნული მატთანესადმი „გელათის მატთანის“ სახელწოდების მიკუთვნება, გაუმართლებელი უნდა იყოს, თუნდაც იმ მოტივით, რომ იგი მხოლოდ გენათელი ბერის მიერ კი არ არის შედგენილი, არამედ სხვადასხვა პირების მიერაა „განვრცობილი.“ [3, 18] აღნიშნული თხზულების პარიზში დაცული ხელნაწერი ე. თაყაიშვილმა „პარიზის ქრონიკა“-ს სახელწოდებით გამოსცა. საქართველოს ისტორიის მკვლევართა აზრით, „პარიზის ქრონიკა“-ს ძირითადი წყაროებია: 1) გელათური ქრონიკონი, 2) მესხური მატთანე, 3) იოსებ თბილელის ისტორიული პოემა „დიდმოურავიანი“, 4) როსტომ მეფის 1648 წლის გუჯარი, 5) გრიგოლ დოდორქელის „ცხოვრება და წამება ქეთევან დედოფლისა“, 6) ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულების უკანასკნელი ნაწილი. [3, 18] ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე თუკი მივუდგებით საკითხს, იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ „პარიზის ქრონიკა“, ანუ თ. ჟორდანიას სიტყვებით რომ ვთქვათ „გელათის მატთანე“ სხვადასხვა თხზულებებზე დამყარებულ ნაშრომს წარმოადგენს და პირობითად XVIII საუკუნის 30-იანი წლებით თარიღდება [3, 35].

საქართველოს ისტორიის წყაროებისადმი, კერძოდ, „ქართლის ცხოვრებისადმი“ XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი ისტორიკოსები განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდნენ. ყოველი ახალი ხელნაწერის აღმოჩენას დიდი სიხარულით ხვდებოდნენ და ამის შესახებ შესაბამის ინფორმაციას გაზეთ „ივერიას“ ფურცლებზე აქვეყნებდნენ. თ. ჟორდანია გაზეთ „ივერიაში“ დაბეჭდილ წერილში „ახალი წყარო საქართველოს ისტორიისა,“ [4] საზოგადოებას მესხიშვილის მიერ 1888 წელს წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისადმი გადაცემულ ხელნაწერებში ტყავზე დანერილ „მოქცევაი ქართლისაი“-ს დაბეჭადის მიერ გამოვლენილი ხელნაწერის შე-

სახებ აუწყებდა. ამ უმნიშვნელოვანესი ისტორიული წყაროსადმი თ. ჟორდანიას თვალსაზრისიდან, ყურადღებას, წმინდა ნინოს ღვანლისა და ცხოვრების სრული აღწერის ორი რედაქციის არსებობის მტკიცების ფაქტი იქცევს. იგი ორივე რედაქციის მოკლე დახასიათებას იძლევა. მისი აზრით, „მოქცევაი ქართლისაის“ აღნიშნული რედაქცია, მანამდე ცნობილ რედაქციათა შორის ყველაზე ძველი იყო, რის გამოც, თ. ჟორდანიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „უფრო შესანიშნავი და ძვირფასია.“ როგორც წერილიდან ირკვევა, თ. ჟორდანიას, აღნიშნული რედაქციებიდან განსაკუთრებულ მნიშვნელობას პირველს ანიჭებდა, რადგან იგი შეიცავდა „დიდძალ ფრიად საჭირო მასალას ჩვენი უძველესი ისტორიისას.“[4] ამის დასასაბუთებლად „მოქცევაი ქართლისაის“ ის ადგილები მოყავდა, სადაც ქართველ მეფეთა სია იყო ჩამოთვლილი. იმავე მატრიანზე დაყრდნობით, გაერთიანებული საქართველოს პირველ მეფედ აზოს ასახელებს. მისი მტკიცებით, ალექსანდრე მაკედონელს საქართველოს დაპყრობის შემდეგ მეფედ დაუსვამს. ამ შემთხვევაში მკვლევარმა უკრიტიკოდ მიიღო და სარწმუნოდ მიიჩნია „მოქცევაი ქართლისაიში“ აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში მოთხრობილი ამბები. ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღეს გარკვეულია, რომ „მოქცევაი ქართლისაიში“ დაცული ცნობა, ალექსანდრე მაკედონელისგან ქართლის დალაშქვრის შესახებ, ლეგენდარულია და წყაროებით არ დასტურდება.[5, 314] თუ ალექსანდრე მაკედონელს ქართლში არ ულაშქრია და იგი არ დაუპყრია, ბუნებრივია, გაერთიანებული საქართველოს მეფედ აზოს ვერ დასვამდა.

ხელნაწერის აღწერისას თ. ჟორდანიას დასძენს, რომ „მოქცევაი ქართლისაი“-ს ხელნაწერი დავით რექტორის-მესხიშვილის ბიბლიოთეკის განძს წარმოადგენდა და №1141 რიცხობრივი მაჩვენებლით იყო დანომრილი. იქვე გულისტკივილით შენიშნავდა, რომ დავით რექტორის ხელნაწერების ეს ბიბლიოთეკა, მისი გარდაცვალებიდან 60 წლის შემდეგ განადგურებულა და მისგან მხოლოდ 60 ხელნაწერი წიგნი დარჩენილა. ასეთივე ბედი ერგო მცხეთის ხელნაწერთა ბიბლიოთეკას. (7000 ხელნაწერი წიგნიდან, 6800 განადგურდა). ამ ფაქტების წინამორწინებით, თ. ჟორდანიას ქართველი საზოგადოების ყურადღების, ეროვნული ხელნაწერების მოვლა-პატრონობის აუცილებლობისკენ გადატანა სურდა. წერილის ავტორის მიერ „მოქცევაი ქართლისაი“-დან საქართველოს წარსულის შესახებ მოტანილი ცნობები და მისი ანალიზი ითვალისწინებდა: 1) საქართველოს უძველესი ისტორიისადმი საზოგადოების ყურადღების მიპ-

ყრობას და არსებული წყაროს გაცნობას, 2) ჩვენი ერის წარსულის, მისი კულტურის ისტორიის შესწავლისათვის უძველესი ხელნაწერების მნიშვნელობის წინწამოწვევას.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ისტორიოგრაფია, საქართველოს ისტორიის შესწავლისას, ძირითადად „ქართლის ცხოვრების“ ამა თუ იმ ხელნაწერებს ეყრდნობოდა, მაგრამ, პარალელურად უცხოური წყაროების მოძიებასა და მის გამომზეურებასაც ცდილობდა. ამ დიდ სამწიგნობრივ საქმეში ქართველ ისტორიკოსებს მხარში გაზეთი „ივერია“ ედგა. იგი პერიოდულად იმ ახლად აღმოჩენილი წყაროების მოკლე ანოტირებულ მონაცემებს აქვეყნებდა, რომლებიც საქართველოს წარსულის შესახებ ცნობებს შეიცავდა. ამის ერთ-ერთ ნიმუშს, გაზეთი „ივერია“-ში 1886 წელს „ახალი ამბვის“ რუბრიკით დაბეჭდილი ვრცელი ინფორმაცია წარმოადგენს. მასში სომეხი ისტორიკოსის მალაქია ბერის თხზულებაზე საუბარი. გაზეთი მკითხველ საზოგადოებას აუწყებდა, რომ აღნიშნული ნაშრომი, მონღოლთა პერიოდის საქართველოს ისტორიის შესახებ საყურადღებო ცნობებს შეიცავდა და მოტანილი ფაქტების უმეტესობა „ქართლის ცხოვრების“-ათვის უცნობი იყო. ასეთი პრეამბულის შემდეგ, ქართველი ისტორიკოსების მისამართით დასძინდა: „საინტერესო იქნება, თუკი ვინმე ხელს მოკიდებს მისი ქართულად გადმოთარგმნას.“[6] ასეთი სახის ინფორმაციის მიუხედავად, თხზულების სახელწოდება გაურკვეველი რჩებოდა, რადგან ზემოაღნიშნულ რუბრიკაში ამის შესახებ არაფერი იყო ნათქვამი. დღეისათვის ცნობილია, რომ მალაქია ბერი, იგივე გრიგოლ აკანელია, ავტორი „მოისართა ტომის ისტორიისა.“ მისი ქართული თარგმანი მხოლოდ XX საუკუნის 60-იან წლებში გახდა შესაძლებელი.[7]

გაზეთმა „ივერია“-მ 1886 წელს, მკითხველ საზოგადოებას რომელი ისტორიკოსის ტაციტუსის (56-117 წ.წ.) შესახებ მიაწოდა ცნობა.[8] ჩვენი ერის პირველი – მეორე საუკუნეების ისტორიის შესწავლისათვის აღნიშნული ისტორიკოსის ნაშრომის მნიშვნელობა სრულად რომ წარმოეჩინა, გაზეთმა მოკლედ, მაგრამ საინტერესოდ წარმოადგინა საქართველო-სომხეთისა და რომის ურთიერთობის ისტორიის ამსახველი მასალები. მიუხედავად ამისა, ტაციტუსის „ანალების„ და „ისტორიების„ ქართული თარგმანი იმ ეტაპზე ვერ მოხერხდა. იგი მხოლოდ 1973 წელს იქნა განხორციელებული [9]. წმინდა ისტორიული წყაროების ფართო პროპაგანდასთან ერთად, გაზეთი „ივერია“ საზღვარგარეთ გამოქვეყნებული სამეცნიერო შრომებიდან, საქართველოს ისტორიასთან დაკავშირებული უცნობი მასალების ამოკრეფას, უკიდურეს შემთხვევაში მასზე მითითე-

ბას ახდენდა. ამის ნიმუშად, პეტერბურგის არქეოლოგიური საზოგადოების აღმოსავლეთმცოდნეობის განყოფილების სხდომაზე, ს.ვესელევსკის მიერ წაკითხული მოხსენების (1889 წ. 23 მარტი) შესახებ დაბეჭდილი ინფორმაციული ხასიათის ცნობა გამოდგება. იმავე გაზეთიდან ირკვევა, რომ ამ მოხსენებას, ირანში მყოფი რუსი ელჩების 1597-1599 წლების აღწერილობა დადებია საფუძვლად. გაზეთისავე ცნობით, მომხსენებელს დაწვრილებით განუხილავს ქართველი მეფის ალექსანდრეს მიერ სპარსეთში გაგზავნილი ელჩებისა და მისი შვილების, ქალაქ ყაზვინში რუს ელჩებთან შეხვედრის ფაქტები. მისივე მონაცემებით, ქართველ ელჩს შაჰ-აბასისათვის მშვენიერი ქართველი ქალი მიჰყავდა, რომელიც შაჰმა ცოლად შეირთო, ხოლო მეფის ვაჟიშვილი დაასაჩუქრა. იგივე გაზეთი მკითხველს აუწყებდა, რომ ნ.ვესელევსკის მოხსენება აღმოსავლეთმცოდნეობის შრომების 21-ე ტომში დაიბეჭდებოდა [10]. გაზეთი არაფერს ამბობდა, თუ რომელ ალექსანდრესთან გვექონდა საქმე და რა ქვიოდა შაჰისადმი გაგზავნილ შვილებს. არც იმის შესახებაა მინიშნებული, რომელი შაჰი იყო ირანის მმართველი. საკითხის გასარკვევად, იმავე გაზეთის მიერ საელჩო აღწერილობის დათარიღება (1598-599 წლები) გამოდგება. ამ მონაცემების გათვალისწინებით, რუსი ელჩები, კახეთის მეფე ალექსანდრე მეორის (1474-1506 წ.წ.) მიერ წარგზავნილ ქართველ ელჩებს შეხვედრია, რომელსაც შაჰ-აბას პირველთან (1487-1529 წ.წ.) ალექსანდრე მეორის ქალიშვილი (სახელი უცნობია) და ვაჟი კონსტანტინე (იგი იმ დროს 12 წლის იყო) მიყავდა.

აღნიშნული მასალების საფუძველზე შეიძლება დავასკნათ, რომ 1886-1889 წლებში, გაზეთი „ივერია“ საქართველოს ისტორიის წერილობითი წყაროების ზოგადი მონაცემების გამოქვეყნებითაც კი, სასარგებლო საქმეს აკეთებდა. იგი საქართველოს ისტორიის მკვლევართ, დასახელებული წყაროების არსებობაზე მიაწინებდა და მისი მეცნიერულ მიმოქცევაში შემოტანის შესაძლებლობას ქმნიდა. გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული მასალების შესწავლამ გვიჩვენა, რომ ქართველ და უცხოელ მემკვიდრეთა თხზულებების პოპულარიზაციის პარალელურად, იგი ქართული საისტორიო საბუთების გამოქვეყნებას, მის პროპაგანდას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა. ამის მაგალითს, საქართველოს მეფის ბაგრატ დიდის მიერ შერგილაძეთა სახელზე გაცემული სასისხლო სიგელი წარმოადგენს.[11] ამ დოკუმენტის ტექსტთან ერთად, გაზეთმა თვით სიგელის აღწერილობაც დაბეჭდა. გაზეთის მონაცემებით, სიგელი ტყავზე იყო დაწერილი. მისი სიგრძე „ალაბ ნახევარი“, ხოლო სიგანე „მესამედი ალაბი“ იყო. სიგელის თავზე მეფე ბაგრატის სურათი ყოფი-

ლა გამოსახული წარწერით „მეფეთ-მეფე ბაგრატ დიდი.“ სიგელის ბოლოში მეფის ხელმოწერა იყო დართული. ასეთი სახის აღწერილობის შემდეგ, თვით სიგელის სრული ტექსტი იყო დაბეჭდილი. აღნიშნული დოკუმენტიდან ირკვევა: 1) სიგელი გაუცია ბაგრატ მეფეს დიდათ ერთგული აზნაურის ჯაკვა და მისი შვილის მათე შერგილაძეების სახელზე, მათივე თხოვნის შემდეგ. „დაგვეაჯნეს და ვისმინეთ აჯა და მოხსენება მათნი: შევინყაღეთ და უბოძეთ სასისხლო სიგელი.“ 2) სიგელში მოცემულია შერგილაძეთა ოჯახისადმი ხელშეუხებლობა. თუკი ვინმე შეეცდებოდა შერგილაძეთა ოჯახის წევრებისადმი ოდნავი შეურაცყოფა მიეყენებინა, შეურაცმყოფელი შესაბამისი გადასახადით ისჯებოდა. იქვე, ჩამოთვლილი იყო სხვადასხვა დანაშაულებებთან დაკავშირებით დაწესებული გადასახადთა რაოდენობა. 3) სიგელი გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის იმ პერიოდის საქართველოში აზნაურთა ნოდების უფლებებსა და მოვალეობებზე. 4) სიგელიდან ვგებულობთ, რომ მისი გაცემის მომენტისათვის ბაგრატი მთელი დასავლეთ საქართველოს მეფე ყოფილა. ამის შესახებ დოკუმენტში ვკითხულობთ: „დაუდევით ესე ჩვენგან ბოძებული სიგელი და მისი წესითა და რიგითა გასინჯეთ და დააურევდით ან ქრისტეს მიერ კურთხეულ ეპისკოპოსნო ქართლისა და აფხაზეთისა, კათალიკოსნო სამცხეს მანყვერელნო და ათორმეტნო მეუდაბნოენო, ჭყონდიდელო, ცაიშელო, მოქველო და ბედიელო თქვენცა ასრე დაუმტკიცეთ, სხვანი კარისა ჩვენისა თავადნო ერისთავთა ერისთავო და სვანთა ერისთავო და მანდატურთუხუცესო, დადიანო, ამირ სპასალარო, გურიელო თქვენც ასრე დაუმტკიცეთ სხვანო კარისა ჩვენისა ვეზირნო ამირათ ამირაო, ამილახორო ციხისათა კარისა ჩვენისასა.“[11]

რაც შეეხება სიგელის გაცემის კონკრეტულ დროს, იმავე დოკუმენტის ბოლოში ვკითხულობთ: „დაინერა ბოძება და სიგელი ესე ხელითა კარისა ჩვენისა დივნისათა თვესა მარტსა ოცდაცხრასა და მთვარესა მოქცევასა ოცდახუთსა ინდიქტონსა. მეფობისა ჩვენისასა ქრონიკონსა ორას ორმოცდაორსა.“[11] ე. ი. 1554 წელს. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ იმერთა მეფე ბაგრატ მესამე 1510-1565 წლებში მეფობდა, მაშინ აღნიშნული სიგელი, რომელსაც ბაგრატი დიდის სახელითაა მოხსენიებული, ბაგრატ მესამის მიერ უნდა იყოს გაცემული. როგორც გაზეთიდან ირკვევა, ეს სიგელი სოფ. ობუჯში (ზუგდიდის მაზრა) შენგელაიების ოჯახში აღმოუჩენიათ. ოჯახის წევრებს გაზეთის რედაქციისათვის მიუწოდებიათ ასლი და არა დედანი. ამასთან დაკავშირებით, გაზეთი „ივერია“ დასძენდა: „კარგი იქნება ბბ-ნმა შენგელაიებმა ეს სიგელი გაასინჯინონ

ჩვენი ისტორიისა და არხეოლოგიის მცოდნე კაცებს ან დროებით მაინც გამოუგზავნონ წერაკითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას. "[11] რამდენადაც, სიგელი არასპეციალისტის მიერ იქნა გადაწერილი, გამორიცხული არაა, საქმე გვქონდეს გადაწერის დროს დაშვებულ შეცდომებთან. რაც შეეხება თვით სიგელის ბედს, იგი გაურკვეველია. ყოველ შემთხვევაში გაზეთი „ივერია“ – ს შემდეგ, მისი პუბლიკაცია სიგელგუჯრების არცერთ გამოცემაში არ მოხვედრილა.

გაზეთ „ივერიას“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული საისტორიო საბუთებიდან, ჩვენი ყურადღება „ჟურულიანთ გვარის გუჯარმა“ მიიქცია. [11] აღნიშნულ დოკუმენტს წინ უძღვის რედაქციის მიერ გაკეთებული მოკლე მიმოხილვითი ხასიათის წერილი, რომლიდანაც ვგებულობთ, რომ ეს გუჯარი პერგამენტზე იყო დაწერილი. სიგანე სამ გოჯ ნახევარი, ხოლო სიგრძე ორი არშინი ქონდა. გუჯარის თავზე მაცხოვარი იყო გამოსახული, ხოლო მის ქვემოთ ტახტზე ფეხმორთხმით მჯდომი გიორგი მეფე. იმავე წერილიდან ირკვევა, რომ ეს გუჯარი 1848 წელს ფრანგულად გამუცია მ.ბროსეს. ხოლო დ.ბაქრაძეს, ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორიის“ შენიშვნებში გამოუყენებია.

დოკუმენტის ტექსტიდან ირკვევა, რომ აღნიშნულ გუჯარს მეფე გიორგი აძლევს წინამძღვარს ჟურულს, მის ძმებს ავგაროზს და რატის. ჟურულიანთ შთამომავლებს ამ დოკუმენტს უახლებს გიორგის ძმისწული მეფე ბაგრატ. გიორგი მეფის მიერ გაცემულ გუჯარს 1463 წელი აზის, ხოლო ბაგრატის მიერ განახლებულს 1472 წელი. ეს საშუალებას გვაძლევს გავარკვიოთ თუ რომელი გიორგის და ბაგრატის მიერ არის იგი გაცემული და განახლებული [12, 733]. ჩვენს მიერ მოტანილი დათარიღებით თუკი ვიმსჯელებთ, გუჯარი გიორგი მერვის (1446-1466 წ.წ.) მიერ უნდა იყოს გაცემული, ხოლო ბაგრატ მეექვსის (1466-1478) მიერ განახლებული [12, 733]. იმავე სარედაქციო წერილში, გვარის ჟურულის წარმომავლობის გარკვევის მცდელობაცაა. გაზეთის აზრით, „ჟურულნი უნდა იყვნენ ქსნის ერისთავნი შალვასა და ლარგვისელის ერთ-გომნი და ერთ სისხლნი“ [13]. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან ირკვევა, ამჟამად გვარი ჟურული მხოლოდ ახალგორის რაიონის სოფელ ლარგვისში გვხვდება. [14, 136] საქართველოს ისტორიის შესახებ გაზეთ „ივერია“-ში დაბეჭდილი მასალებიდან, განსაკუთრებულ ყურადღებას ორი დოკუმენტი იქცევს: 1) „მზითვის წიგნი ანუკა ბატონიშვილისა და მისი განმარტება“ [15], და 2) მგალობლიშვილთა სახელზე ერეკლე მეორის მიერ გაცემული წყალობის წიგნი [16]. აღნიშნული

დოკუმენტის პუბლიკაცია სათანადო გამოკვლევით მ.ჯანაშვილს ეკუთვნის. მისი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მნიშვნელობის გარკვევის პარალელურად, იგი იმ განმაპირობებელ მიზეზებსაც შეეხო, რამაც ამ საინტერესო დოკუმენტის შექმნას შეუწყო ხელი. ამ ფონზე, მან ვახტანგ მეექვსის დროინდელი საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ისტორიის სურათი საინტერესოდ წარმოაჩინა. რაც შეეხება მეორე დოკუმენტს, სოფელ ჭალაში ვინმე ხუცესს ერთ-ერთ ოჯახში კარზე გაკრული უნახავს, გაუწმენდია და ტექსტი სრული სახით გადაუწერია. მას ბოლოში დართული ქონდა თარიღი კ წელსა ჩღუზ. რაც 1797 წლის აპრილს ნიშნავს. იგი ერეკლე მეორისა და ანტონ კათალიკოზის ხელმოწერით და ბეჭდითაა დადასტურებული. ჩვენ არ შევუდგებით ამ დოკუმენტების დახასიათებას და მისი მნიშვნელობის გარკვევას, რადგან ამის შესახებ გაზეთ „ივერიაში“ საკმაოდ ვრცელადაა საუბარი. მხოლოდ ავლნიშნავთ, რომ ასეთი პირველადი წყაროების გამოქვეყნებამ, ეროვნული ისტორიოგრაფიის წინსვლაში გარკვეული როლი შეასრულა. მართალია, ამ მასალების უმეტესობის პუბლიკაციის დონე მეცნიერების მაშინდელ მოთხოვნებს სრულად ვერ პასუხობდა, მაგრამ, საქართველოს ისტორიის უკეთ შესწავლისა და ქართველ ხალხში ეროვნული ცნობიერების ამაღლების თვალსაზრისით, განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა [17, 201- 202].

გაზეთი „ივერია“-ს ყურადღების ცენტრში, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველი და უცხოელი ისტორიკოსების შრომები მოექცა. რუბრიკაში „საისტორიო და საბიბლიოგრაფიო წერილები,“ გაზეთი ხშირად აქვეყნებდა რეცენზიებს. ამა თუ იმ ნაშრომის მეცნიერულ შეფასებასთან ერთად, მის პოპულარიზაციასაც ახდენდა. ამ მხრივ, ყურადღებას მ. ჯანაშვილის ვრცელი რეცენზია იქცევს. იგი დ. ბაქრაძის ნაშრომის – „წერილები საქართველოს ისტორიისა და სიძველეთა შესახებ,“ შეფასებას ისახავდა მიზნად. ეს ნაშრომი ოთხ სამეცნიერო წერილს შეიცავს. 1) სად და ვინ დაიწყო საქართველოს წერილობითი ნაშთების შესწავლა, 2) ახლად ნაპოვნი ძველი ქართული მატრიანე, 3) სიგელი XI საუკუნისა, 4) საქართველოს ნაშთები განხილულნი აკადემიის მინდობილობით. „ყველა ეს წერილები – წერს მ.ჯანაშვილი – თავისი შინაარსით ფრიად საინტერესოა...ნათელს ჰყვენს საქართველოს ისტორიასა და მატრიანეს.“[18] აღნიშნულ რეცენზიაში, მ. ჯანაშვილი დანვრილებით ეხება საზღვარგარეთ ქართველოლოგიის განვითარებას და მის საწყის სათავეებს სენ- მარტენის მიერ პარიზში 1822 წელს დაარსებულ აზიურ საზოგადოებას უკავშირებს. როგორც ცნობილია, ეს საზოგადოება,

აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიისა და კულტურის შესწავლას ისახავდა მიზნად. მ. ჯანაშვილი, მკითხველს დაწვრილებით აცნობს იმ ტიტანურ შრომას, რომელიც სენ-მარტენმა, შულცმა, როტიესმა, კლაპროტმა და ბროსემ გასწიეს საზღვარგარეთ ქართველოლოგიის განვითარებისათვის. იქვე სინანულით დაძძენს, რომ „იმ ხანებში, რა ხანასაც ჩვენ ვეხებით, საქართველოს შემსწავლელნი ერთიმეორეს შემდეგ გარდაიცვალნენ და ცოცხალი დაშთა მხოლოდ ბროსე, ამიტომ ურიგო არ იქნება ამ მოღვაწეზედ რამდენიმე ვრცელი ცნობები მოვიყვანოთ“ [18]. რეცენზიის მეორე ნაწილში [19] დაწვრილებითაა საუბარი მარი ბროსეს (1802-1880) ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მნიშვნელოვან მომენტებზე. კერძოდ, მარი ბროსესადმი თეიმურაზ ბატონიშვილის დახმარებაზე, რამაც მ. ბროსეს ქართველოლოგიის დიდ მკვლევარად ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა [20]. ეს გარემოება ქონდა მხედველობაში მ.ბროსეს, როცა რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის ერთ-ერთ კრებაზე წარმოთქმულ სიტყვაში (1838 წელი) აცხადებდა: „განუცვიფრებლად არ შემიძლიან მოვიხსენიო მეფის ძე თეიმურაზი, რომელსაც მაღალ ზნეობასთან ერთად, მოჰმადლებია განვითარებული ჭკუა და ვრცელი ცოდნა, იგი მწერლობითს შრომაში ჰპოვებს კეთილშობილურ სიტკბობას და სიამოვნებას. იმისი საგანია შრომით უკვდავყოს სახელი თავისის ერისა. გავტყდები და ვიტყვი, რომ მისი მორჩილი მონაფე ვარ მე“ [19].

მ. ჯანაშვილი იმავე რეცენზიაში დ. ბაქრაძის მეორე წერილს ეხება, სადაც „ქართლის ცხოვრების“ შედგენასთან დაკავშირებით, მეცნიერთა ერთ ჯგუფში შექმნილ გაუგებრობაზეა საუბარი. მას დ.ბაქრაძის წერილიდან, მოაქვს შესაბამისი ამონაწერი, სადაც ამ გაუგებრობის შექმნის ძირითადი მიზეზია ახსნილი. „ზოგიერთი ხელნაწერი „ქართლის ცხოვრებისა“ – ვკითხულობთ რეცენზიაში – იწყება იმით, რომ ვახტანგ VI-მ შეჰყარა სწავლულნი და იმათ შემწეობით შეასწორა ქართული მატთანე და შეავსო სომხური და სპარსული მატთანეების ცნობებით... ამ გარემოებამ ზოგიერთ მეცნიერში ეჭვი წარმოშვა, თითქოს ქართლის ცხოვრება შედგენილი ყოფილიყოს ვახტანგ VI-ისაგან და იგი არ შეიძლებოდა მიეჩნიათ სანდოთ.“ ამ შეხედულების ერთ-ერთი ავტორთაგანი პატკანოვი იყო. მ. ჯანაშვილის რეცენზია, საზოგადოებას აუწყებდა, რომ აღნიშნულ საკითხს დ. ბაქრაძემ საგანგებოდ დაწერილ გამოკვლევაში, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებზე დაყრდნობით, „ქართლის ცხოვრებისადმი“ სკეპტიკურად განწყობილ მეცნიერებს დაუდასტურა, რომ ქართველ ერს, „ქართლის ცხოვრება“ ვახტანგ VI-მდე ქონდა და იგი სა-

ქართველოს ისტორიას XIV საუკუნემდე აღწერდა [19]. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში გარკვეულია ვახტანგ მეექვსის სწავლულ კაცთა კომისიის მიერ ჩატარებული სამუშაოები. „ვახტანგის სწავლულ კაცთა კომისიამ – წერს პროფ. ს. ყაუხჩიშვილი – ერთი მხრით ძველი „ქართლის ცხოვრების“ დამახინჯებული ადგილები გაასწორა („განმართეს“), ხოლო მეორე მხრით, ბოლო საუკუნეების ისტორია დაწერა („აღწერეს“), რადგან ძველ „ქართლის ცხოვრებაში“ თხრობა წყდებოდა გიორგი ბრწყინვალის მეფობაზე (XIV ს. დასაწყისი). ახლად დასაწერი იყო XIV-XVII საუკუნეების ისტორია. ეს ორივე დავალება მეცნიერ კაცთა კომისიას პირნათლად შეუხსრულებია“ [21, 024- 025].

მ. ჯანაშვილმა ვრცელი მიმოხილვითი რეცენზია მიუძღვნა „საერო განათლების სამინისტროს ჟურნალში“ №7, გამოქვეყნებულ მარი ბროსეს ნაშრომს: „მოსაზრებები საქართველოს ისტორიისა და ლიტერატურის შესახებ“ (რუსულ ენაზე) [22]. როგორც მ. ჯანაშვილი შენიშნავს, მ.ბროსე, ქართველთა ეთნოგენეზის საკითხებს ლეონტი მროველის ცნობებზე დაყრდნობით განიხილავდა. „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ნაწილის ავტორის მიერ გამოყენებულ ზეპირ გადმოცემებს, სანდო ღირებულების მატერიალად მიიჩნევდა. აქედან გამომდინარე, ქართლოსის, მისი შვილებისა და თარგამოსის ისტორიულობას აღიარებდა. ამ უკანასკნელის შთამომავლობაში ცალკეულ ქართველ ტომთა ჯგუფებს გამოყოფდა. მ. ბროსეს ამოსავალ საფუძველს ბიბლიური გენიალოგიური პრინციპი წარმოადგენდა [1, 55]. აღნიშნული თვალსაზრისის საფუძვლიანად შესწავლიდან გამომდინარე, მკვლევარი არჩილ ბარამიძე სამართლიან დასკვნას აკეთებდა, რომ „მ.ბროსეს ეთნოლოგიური კონცეფცია არსებითად პატრიარქალურ-გენეალოგიურია და არაფერს ახალს არ შეიცავს, რაც მას განასხვავებდა მის წინამორბედ ქართველ ისტორიკოსთაგან“ [1, 54-55]. საქართველოს ისტორიის კვლევისას, მ.ბროსემ ქართული წყაროების უცხოურთან შედარების მეთოდის გამოყენების აუცილებლობის საკითხი დააყენა [22]. აღნიშნულ რეცენზიაში, მ. ჯანაშვილი მხოლოდ მ. ბროსეს ძირითადი დებულებების გადმოცემით დაკმაყოფილდა და თავისი პოზიცია არ დაუფიქსირებია. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ იგი მ.ბროსესეულ შეხედულებებს იზიარებდა და ფართო საზოგადოებაში მის პოპულარიზაციას უწყობდა ხელს.

როგორც ცნობილია, მ. ბროსეს სამეცნიერო კვლევის სფეროში, ერთ-ერთი განსაკუთრებული ადგილი ქართული ლიტერატურის

ისტორიის საკითხებს ეჭირა. იგი ქართულ ლიტერატურიდან სამ ძირითად დარგს (ღვთისმეტყველება, პოეზია, ისტორია) გამოყოფდა [23]. ამ პრინციპით განიხილა მან ქართული ლიტერატურის ისტორიის საკვანძო საკითხები ძველი დროიდან XVIII საუკუნის ჩათვლით. ვეფხისტყაოსანს, ბესიკის და გურამიშვილის შემოქმედებას მაღალი შეფასება მისცა [24]. იმავდროულად, ქართველოლოგ მკვლევართა საყურადღებოდ განაცხადა: „საქართველოს სიძველენი ელიან ბეჯით გამოკვლევას, რომ საქართველოს მოეპოვება თითქმის ყოველგვარი საუკეთესო თხზულებანი, რომ საქართველო თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით და ისტორიული ცხოვრებით, ახლო დგას და ურთიერთობაში იყო აზიის ყველა უდიდეს ერებთან. თუ მივიღებთ ყველა ამას მხედველობაში, უნდა ვაღიაროთ, რომ საქართველო ისეთი ასპარეზი იყო, რომ გასინჯვას და გამოკვლევას უნდა მივმართოდ, თუ გვინდა ავხსნათ ბევრი საყურადღებო საგანი აღმოსავლეთის ისტორიის შესახებ“ [24]. როგორც ვხედავთ, აქ გარკვევითაა დასმული საკითხი, მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის გათვალისწინების ფონზე, საქართველოს ისტორიის კვლევის წარმართვის აუცილებლობის შესახებ. საკითხის ამ ფორმით დასმა, შემთხვევითობიდან არ გამომდინარეობდა. მეცნიერულ ალღოსთან ერთად, მას ქართველი ერის წარსულის ყოველმხრივი შესწავლა ედო საფუძვლად. მთელი მისი სიცოცხლის მანძილზე, მ.ბროსე ამ კუთხით იკვლევდა საქართველოს წარსულს, რითაც ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ქართველ ერს. ეხებოდა რა ამ საკითხს, მ.ჯანაშვილი გაზეთი „ივერია“-ში გამოქვეყნებულ წერილში „შესავალი, „ქართლის ცხოვრება“ მ.ბროსეს მოღვაწეობა საქართველოს ისტორიის შესასწავლად და შემდგომ ისტორიკოსებისათვის“- მიუთითებდა: „თუკი ვინმე მოგვეპოვება, რომელიც სინდისიერად იკვლევს ქართველი ერის ისტორიას, მათ შორის ერთი მათგანი მარი ბროსეა, შეიძლება ითქვას, რომ ქართველთა ერს მან დაუდგა საუკუნო ძეგლი. მან ფრანგულ ენაზე გადაიღო ქართული მატიანის ნაწილი, აგრეთვე მრავალი სხვა ქრონიკები. ამას არ დასჯერდა და ფეხით მოიარა მთელი საქართველო და ადგილებზე გამოიკვლია სიგელ-გუჯარნი, ტაძარ მონასტერთა წარწერები, ციხენი, ნანგრევები, გამოქვაბულნი. შეაგროვა ზოგიერთი ზეპირი თქმულებანი და ამ გზით მოპოვებული ცნობანი-ისტორიულნი თუ ქრონოლოგიურნი შეადარა, შეუთანასწორა ქართველ მემატიანეთა თქმულებათა და ცნობათა... უცხო ტომთა ქრონოლოგიანი შეადარა მთელ ამ მასალას და ამნაირათ უარყო მრავალთა მცდარი, უკუღმართი აზრი საქართველოს ისტორიის შესახებ“ [25]. მართალია, ეს დახასიათება

სრულად ვერ ასახავს ქართველოლოგიის განვითარებაში მ.ბროსეს დამსახურებას, მაგრამ აღნიშნულიდანაც ნათელი ხდება, თუ რაოდენ დიდად იყო დაფასებული იგი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 80-იანი წლების ქართველი მოღვაწეების მიერ.

საქართველოს ისტორიის შესწავლაში წინადადებულ ნაბიჯს ა.ცაგარელის (1844-1929 წ.წ.) მიერ რუსულ ენაზე დაწერილი გამოკვლევა „ძველი ქართული ძეგლები წმინდა მინაზე და სინაიზე“ წარმოადგენდა [26]. იგი 1888 წელს, „პალესტინის მართლმადიდებელი საზოგადოების“ IV ტომის პირველ ნაწილში დაიბეჭდა. მისი გამოქვეყნებისთანავე, გაზეთმა „ივერია“-მ მ. ჯანაშვილის ვრცელი რეცენზიით გამოეხმაურა [27]. რეცენზენტმა ა. ცაგარელის ქართველოლოგიური საქმიანობა მ. ბროსეს დამსახურების ფონზე განიხილა და მკითხველ საზოგადოებას დასახელებული ნაშრომის არქიტექტონიკა შესთავაზა. ა) წინასიტყვაობა, ბ) მოგზაურობა წმინდა ქვეყანასა და სინაიზე გ) ისტორიული მიმოხილვა საქართველოს მიმოსვლისა და ურთიერთობისა წმინდა ქვეყანასა და სინაისთან, დ) აღწერა ქართულის ნაშთებისა წმინდა ქვეყანასა და სინაიზე, ე) ქართველი მოახალშენენი პალესტინას. წიგნის დამატებაში, როგორც რეცენზენტი წერს, ჩართული იყო: 1) იერუსალიმის ჯვრისა და სინას მონასტერთა ქართული წიგნების კატალოგები, 2) პალესტინის ქართული წარწერები, 3) ერეკლე მეორის წერილი. სარეცენზიო წიგნზე დაყრდნობით, მ. ჯანაშვილი თანმიმდევრულად გადმოსცემს სირიაში, პალესტინასა და სინას მთაზე ქართველთა მოღვაწეობის თხუთმეტ საუკუნოვან ისტორიას. ა. ცაგარელის აღნიშნულ ნაშრომს, საგანგებო რეცენზია მიუძღვნა სტ. ჭრელაშვილმა სათაურით „საქართველოს ნაშთნი პალესტინაში და სინას მთაზე“ [28]. ავტორმა, მ. ჯანაშვილის მიერ ყურადღების მიღმა დატოვებული საკითხები წამოსწია წინა პლანზე, საზოგადოებას ა. ცაგარელის ნაშრომზე დართული, იერუსალიმისა და პალესტინის მონასტრების 946 ცალი ქართული ხელნაწერების კატალოგი გააცნო. ა. ცაგარელის ნაშრომიდან მოტანილ მასალებზე დაყრდნობით, სტ. ჭრელაშვილი დასკვნის სახით დასძენდა: „ეს მცირეოდენი ცნობები ამ წერილისა საკმარისია დაინახოს კაცმა, თუ რა მდიდარი ყოფილა ძველი მწერლობა საქართველოსი“ [19].

ამრიგად, 1) ახლად გამოვლენილი საქართველოს ისტორიის წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის შესახებ გაზეთ „ივერია“-ში გამოქვეყნებული მიმოხილვითი ხასიათის პუბლიკაციები, პირველ რიგში, აღნიშნული ფაქტისადმი საქართველოს ისტორიის მკვლევართა და მკითხველი საზოგადოების ყურადღების მიაპყრო-

ბას ითვალისწინებდა. 2) წარსულის ღირსშესანიშნავი ფაქტებისა და მოვლენების ფონზე, ისტორიული პიროვნებების ნაღვანის პოპულარიზაციით, გაზეთი „ივერია“ ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას და წარსულისადმი პატივისცემის გაცოცხლებას ისახავდა მიზნად.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. არ.ბარამიძე, ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიიდან, თბილისი, 1979.
2. გაზ. „ივერია“, 1887, №193.
3. ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გიული ალასანიამ, თბილისი, 1980.
4. გაზ. „ივერია“, 1889, №4.
5. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 1, თბილისი, 1970.
6. გაზ. „ივერია“, 1888, №12.
7. გრიგოლ აკანელი, „მოსართა ტომის ისტორია“, სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით და კომენტარებით გამოსცა ნოდარ შოშიაშვილმა, თბილისი, 1961.
8. გაზ. „ივერია“, 1888, №204.
9. ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ, ლათინური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავალი ნარკვევითა და კომენტარებით გამოსცა ალექსანდრე გამყრელიძემ, თბილისი, 1973.
10. გაზ. „ივერია“, 1889, №70.
11. გაზ. „ივერია“, 1889, №197.
12. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 3, თბილისი, 1979.
13. გაზ. „ივერია“, 1886, №124.
14. ი. მაისურაძე, ქართული გვარსახელები, თბილისი, 1981,
15. გაზ. „ივერია“, 1889, №234.
16. გაზ. „ივერია“, 1888, №175.
17. ა. იოსელიანი, საქართველოს ისტორიის პრობლემები და თერგდალეულნი, თბილისი, 1972.
18. გაზ. „ივერია“, 1888, №68.
19. გაზ. „ივერია“, 1888, №69.
20. რ. დოდაშვილი, მარი ბროსე – ქართული მწერლობის მკვლევარი, თბ, 1962, შ.ხანთაძე, მარი ბროსე, თბილისი, 1966.

21. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. 1, თბილისი, 1955.
22. გაზ. „ივერია“, 1887, №61.
23. გაზ. „ივერია“, 1887, №66.
24. გაზ. „ივერია“, 1887, №82, №83.
25. გაზ. „ივერია“, 1887, №93.
26. კ. კინწურაშვილი, ალექსანდრე ცაგარელი, თბილისი, 1974.
27. გაზ. „ივერია“, 1888, №274.
28. გაზ. „ივერია“, №129, №130.

Ilia Vadachkoria
Magistrant of Sokhumi State
University

The Newspaper “Iveria” About the Sources of the History of Georgia and Published Scientific Literature (1886 - 1889)

Summary

The study of the newspaper “Iveria” from the point of view of the history of Georgia and published scientific literature showed that: 1) The newly revealed sources of the history of Georgia and scientific literature published in the newspaper “Iveria” are the publications heaving a character of a review. They served to draw an attention of the readers and the researchers of the history of Georgia to the mentioned items. 2) On the background of the significant facts and events the newspaper “Iveria” aimed the popularization of the deeds of the prominent historical figures to strengthen the national identity and the revival of the honor towards the past.

ქართული ნაციონალური იდენტობის წართობის პროცესი „ივერიის“ (1887) მიხედვით

ქართული ნაციონალური ერთიანობის პროცესების შესწავლი-სადმი მიძღვნილი არაერთი ნაშრომი გვხვდება სპეციალურ ლიტერატურაში, სადაც უპირატესობა ენიჭებოდა ობიექტურ ფაქტორებს, ხოლო სუბიექტური ფაქტორები, მ. ჩხარტიშვილის მართებული დაკვირვებით, უყურადღებოდ იყო დატოვებული. მე არ შევუდგები საკითხის ისტორიოგრაფიას სტატიის შეზღუდული ფორმატის გამო. მხოლოდ ერთს აღვნიშნავ, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში შექმნილმა მეთოდოლოგიურმა კრიზისმა XX ს-ის უკანასკნელ ოცნლეულში პიკს მიაღწია და დღის წესრიგში დადგა თეორიული ჩარჩოების ახლებურად განსაზღვრის საკითხი. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ვრცელდება დასავლური მეთოდოლოგიური შეხედულებები, რაც იწყება ახლებური თვალსაზრისების ქართველი მკითხველისადმი მიწოდებით – ერთი მხრივ, თარგმნილ იქმნა ბრიტანელი მეცნიერის ე. სმიტის შრომები ნაციონალიზმის [20], ნაციონალური იდენტობის [21] თეორიის შესახებ, სადაც ნაციის ახსნა წარმოდგენილია ეთნოსიმბოლისტურ ჩარჩოებში; მეორე მხრივ, მ. ჩხარტიშვილმა შემოგვთავაზა ქართული წერილობითი წყაროების ეთნოსიმბოლისტური პარადიგმის ჩარჩოებში განხილვა ჰაგიოგრაფიული ძეგლების მაგალითზე [22, 32-48; 23, 87-99; 24, 122-151]. საკითხის ახლებურად გადაწყვეტაა მოცემული მკვლევრის მონოგრაფიულ ნაშრომში „ქართული ეთნიე რელიგიური მოქცევის ეპოქაში“ [25]. ასევე, სპეციალური ნაშრომი მიეძღვნა IV-VIII სს. ქართულ ერთობაში პოლიტიკური და კულტურული იდენტობების კვლევას „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით [19].

წინამდებარე ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს „ივერიის“ დეტალური ანალიზი და ქართული საზოგადოების მიერ იდენტობის შემსჭვალვის პროცესის აღქმის გამორკვევა 1887 წლის რამდენიმე ნომრის პუბლიკაციების მაგალითზე.

განსახილველ წყაროში ცხოველმყოფელი სურათებით არის წარმოდგენილი პრობლემები, რომლებიც ქართული იდენტობის ყო-

ველდლიურ ცხოვრებას ასახავს. კორესპონდენციები შეეხება კულტურულ, სოციალურ, ეთნიკურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, გენდერულ საკითხებს.

გაზეთს რამდენიმე მუდმივი რუბრიკა აქვს. ესენია:

მეთაური წერილი ანუ საყოველთაოდ ცნობილი რედაქტორის მსჯელობა საზოგადო ცხოვრების შესახებ ჩვენში და უცხო ქვეყნების მაგალითით სასარგებლო რჩევები.

ფელეტონი – წარმოდგენილია ხალხის ცხოვრებიდან აღებული სხვადასხვა საკითხების განხილვა (სიკეთის, ცოდნის მაღლიანობის თემა; სოციალური უსამართლობის საკითხი), ეთნოგრაფიული წერილები, ქართული და უცხოური მხატვრული ლიტერატურის პუბლიკაცია.

ახალი ამბავი – აქ მოცემულია ინფორმაცია ამინდზე, უამინდობაზე, შედეგად მიყენებულ ზარალზე, კრიმინალზე, გამსესხებელი „კასები“-სათვის თვალ-ყურის დევნებაზე, წარმოდგენების გამართვაზე, არქეოლოგიურ აღმოჩენებზე, სამეურნეო საზოგადოების კრებაზე, ქართული წიგნების გამოცემაზე, სხვადასხვა ღონისძიების ჩატარების შესახებ განათლების, თეატრის სასარგებლოდ და სხვა.

წარკვევები ჟურნალ-გაზეთებიდან და უცხოეთი – შეეხება უცხოურ პრესაში გამოქვეყნებული ჩვენთვის საინტერესო მასალის მიმოხილვას. რუბრიკაში განსაკუთრებით აქტუალურია მსჯელობა ევროპაში მშვიდობიანობის შესაძლო დარღვევის შესახებ.

დამაკვირდი – აქ მოწოდებულია ამონარიდები ქართველი თუ უცხოელი მწერლების ნააზრევებიდან – ზნეობის მაგალითებით ჯანსაღი საზოგადოების ჩამოყალიბების მიზნით.

საინტერესო მასალებია გამოქვეყნებული რუბრიკით: სახელდახელო (ყბად-ასალები – წყალ-ნასალები ამბავი) და დაბა და სოფელი.

დაბა და სოფელი – ამ რუბრიკით წარმოდგენილია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან დაბებისა და სოფლების საზოგადო ცხოვრების სურათები მოკლე ისტორიულ-გეოგრაფიული შესავლით.

ყოველ წომერს ახლავს განცხადებები საადგილ-მამულ ბანკის მიერ გამართული საზოგადო ვაჭრობის თაობაზე, წარმოდგენის გამართვის და წიგნების გამოცემის შესახებ; დებულები სხვადასხვა ქვეყნებიდან; საკალენდრო და გამოსადეგი ცნობები.

ქართული საზოგადოების მიერ ამ მასალების აღქმის გამორკვევით საშუალება გვეძლევა დავადგინოთ თუ როგორია „ივერიის“ მკითხველების განცდა ქართული ერთობის შესახებ.

XIX ს-ის II ნახევარში „ივერია“ ქართული იდენტობის მაკონსოლიდირებელ ბეჭდურ მედია-საშუალებად გვევლინება. მის დამაარსებელსა და რედაქტორს ი. ჭავჭავაძეს, საზოგადოებრივი ცნობიერების განვითარების მხრივ ჩვენში არსებული ვითარების გათვალისწინებით, პირველივე ნომერში აქვს ჩამოყალიბებული „ჟურნალ-გაზეთობის“ დანიშნულება – „სამეცნიერო ცნობათა გადმოტანა და გავრცელება საზოგადოებაში, ჩვენისა და უცხო ხალხის ცხოვრების დაკვირვება და განმარტება“, ე. ი. მისი შეხედულებით, ქართული იდენტობის გამთლიანების საკითხში, მედიის როლი საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებასა და ხალხის ყოველდღიური ცხოვრების ამსახველი სურათების გადმოცემაში მდგომარეობდა. ხოლო თუ რა მდგომარეობა იყო საჯარო კულტურის განვითარების მხრივ ჩვენში, ამაზე მეტყველებს მესამე ნომერში იაკობ სვიმონიძის ავტორობით გამოქვეყნებული პუბლიკაცია. სათაური – „ჩვენი სისუსტე“ მიგვანიშნებს, რომ საქართველოში აღნიშნული თვალსაზრისით არც თუ სახარბიელო მდგომარეობა ყოფილა. კორესპონდენტი შეეცადა დაედგინა თუ რამდენი მკითხველი ჰყავდა „ივერიას“ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. გამოირკვა რომ სხვადასხვა კუთხეში მოთხოვნილება სხვადასხვაგვარი იყო. ეს მონაცემები ავტორის აზრით საინტერესოა, ერთის მხრივ, ჩვენი ქვეყნის გონების მოძრაობის ხარისხის წარმოსაჩენად; მეორე მხრივ, გვიჩვენებს, რომელი კუთხე ჩამორჩენილია განათლების თვალსაზრისით. ყველაზე მცირე მკითხველი „ივერიას“ რედაქტორის მშობლიურ კუთხეში, კახეთში ჰყოლია. ასეთი შედეგის მიზეზად დასახელებულია შინაგანი მოთხოვნილების ნაკლებობა, ვინაიდან კახეთში ასევე ნაკლები ყოფილა სასკოლო წიგნებზე მოთხოვნილება. ასევე მცირე მკითხველი ჰყოლია ქუთაისის გუბერნიაში, ზუგდიდში, ბათუმში. შენიშნულია, რომ ამათგან ქართულ წიგნებზე დიდძალი მოთხოვნილება იყო ზუგდიდში. აქ დიდი და პატარა გონებრივ საზრდოს ეტანებაო – აღფრთოვანებით აღნიშნავს სვიმონიძე და დასძენს, კარგი იქნებოდა ქუთაისსა და ბათუმს ზუგდიდიდან აეღოთ მაგალითი. ყველაზე მეტი დაინტერესება „ივერიით“ გამოვლინდა ქართლში, ასევე, გამოირჩევა ქართული ლიტერატურის მოთხოვნილთა და თავად-აზნაურთა მონდომებითაც, რომელთაც სწავლა-განათლების შემწეობისათვის 20000 თუმანი გაუღიათ, მაშინ როცა ამ თვალსაზრისით ლიხთიმერი ლაპარაკსაც ვერ ბედავს, ხოლო კახეთი 2000 თუმანს თუ იმე-

ტებს. საყურადღებოა, რომ ამ დროისათვის რუსეთის უნივერსიტეტებში შვიდი ქართველია პროფესორად – თითქმის ყველა ქართული.

თუმცა ქართლი გამორჩეული ყოფილა ხელისმომწერლებით და ლიტერატურის მოთხოვნილებითაც, მაგრამ საერთო სურათის გამორკვევით თვალსაჩინო გახდა ქართველთა გონებრივი მოძრაობის სავალალო მდგომარეობა. კორესპონდენტი გულისტკივილით აღნიშნავს – რას გაანყობს რამდენიმე ასი ცვარი წყლისა უდაბურს სახარაში? რა სულის ჩადგმა შეუძლია ლიტერატურისათვის ამ პანია გუნდს მკითხველებისაო [2, 2-4].

ზემოთ განხილული კორესპონდენციიდან აშკარაა, რომ ქვეყნის უმთავრეს პრობლემას მას-კულტურის განვითარება წარმოადგენდა. ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებული პასუხისმგებლობა ეკისრება ბექდურ მედიას, რომელმაც მკითხველი საზოგადოების ინტერესების გათვალისწინებით უნდა იზრუნოს კორესპონდენციების ხარისხზე. ქართული იდენტობის კონსოლიდატორი ი. ჭავჭავაძე ბექდური მედიის ღირსების დამცველად გვევლინება. ვინაიდან „ჟურნალ-გაზეთობაში“ გაპარულმა ხარვეზმა შეიძლება უარყოფითი შედეგი მოუტანოს დასახულ მიზანს – საზოგადოების „ჟურნალ-გაზეთობისადმი“ გულაცრუება გამოიწვიოს და ეჭვქვეშ დააყენოს განათლებული მკითხველი ერთობის შექმნა. ამიტომაც, ილაშქრებს „ივერია“ „დროებაში“ გამოქვეყნებული მასალის წინააღმდეგ. იუმორნარევი ირონიით არის გადმოცემული მთელი ისტორია. „ცისკარმა“ „ივერიის“ უდავიდარაბო შენიშვნა «Наша тири»-ი ქაფური არ არის, «Купоросъ»-ი კვიპაროსი და ქარი – ხოლერაო, შურიანობად მონათლა – აი, ქართველები სულ ასეთები ვართ! ჩვენ რა ეშმაკი გაგვასწორებს! ერთმანეთს ორმოს ვუთხრითო – საყვედურობს „ცისკარი“. კორესპონდენციაში მთელი სიმძაფრით არის წარმოჩენილი ქართულ საზოგადოებაში გავრცელებული უზნეობა. გულისტკივილით არის შენიშნული, რომ ჩვენი უბედურების მიზეზი ჩვენივე უკეთურებაა. მაშინ, როდესაც ირგვლივ ასეთი უქონლობა და უღონობაა, თეატრი, სკოლები შემწეობას ითხოვენ, თავს არავინ ინუხებს ქვეყნის კეთილდღეობისათვის. და თუ ვინმე ინუხებს იმასაც დასცინიან [1, 1-2].

მედია-საშუალებებთან ერთად, საჯარო განათლების ამალღეებაში მნიშვნელოვანი როლი სასწავლო-საგანმანათლებლო ცენტრებს უნდა შეესრულებინათ. „ივერიაში“ განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა სწავლა-განათლების საკითხთან დაკავშირებულ

პრობლემებს. როგორც გამოქვეყნებული მასალებიდან ვგებულობთ, ბევრი ხელისშემწყობი ჰყავდა ამ მიმართულებით გაშლილ საქმიანობას, იხსნებოდა ახალი სასწავლებლები, საზოგადოება სწირავდა თანხას სწავლა-განათლებას. შეძლებული ქართველები თვლიდნენ, რომ მათ საზოგადო მოვალეობაც ეკისრებოდათ. ხაზგასმულია, რომ „ერი მაშინ არის ბედნიერი, როდესაც მის სამუდამო საქმეებს ბევრი თანამგრძობი ჰყავს“. საუბარია იმერეთის ეპისკოპოსის ყოვლად სამღვდლო გაბრიელის, წინამძღვრიშვილის, სამეგრელოს თავადის ნიკოლოზის, გიორგი ქართველიშვილის, იულია კალატოზიშვილის კეთილ, სხვათათვის სამაგალითო საქმეებზე [3, 3]. დიდი მოძრაობა იყო გაჩაღებული ხალხში ცოდნის ამალლების თვალსაზრისით. „ყველანი სიხარულით გაიძახოდნენ ჩქარა დავუახლოვდებით განათლებულ ერსაო“ – აღნიშნავს მეექვსე ნომერში კორესპონდენტი ანთ. ჯუღელი ქ. სოხუმიდან. მაგრამ არ გასულა დიდი ხანი, რომ ეს დანესებულებები საზოგადოების გულშემატკივრობას მოკლებულნი, ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ბეჭდურმა მედიამ თავის თავზე აიღო სასწავლებლების ხელშემწყობისათვის პროპაგანდა. „ივერია“ ისევ ქართველთა სიფხიზლის სადარაჯოზე დგას – „ჩვენებურად ქართველურად“ მიძინების უფლებას არ აძლევს ქართველ საზოგადოებას – მოუწოდებს სრულიად ერს, ვისაც სწავლა-განათლებაზე გული შესტკივა, სკოლების განსაკარგებლად მიმართონ შესაბამის ღონისძიებებს [5, 3-4]. გაზეთი თავის დანიშნულებას ზედმიწევნით ასრულებს. გონებრივმა ჩამორჩენილობამ დააფიქრა და აღაშფოთა საზოგადოება. ნელ-ნელა იმატა საქვეყნო საქმეებისათვის დახმარების სურვილმა. შემდეგ ნომერში ვხვდებით სასწავლებლების შემწეობისათვის გამართული წარმოდგენების შესახებ მასალას. მაგალითად, მერვე ნომერში გამოქვეყნებული წერილი „ხმა პროვინციიდან“ გვატყობინებს წინამძღვრიანთკარის სამეურნეო სკოლის შენევისათვის გორში გამართული წარმოდგენის შესახებ. ავტორი „პროვინციალური მეთვალყურე“ ამავედროულად ფრიად საინტერესო საკითხსაც ეხება. სტატიაში, ერთი მხრივ, მადლიერებაა გამოთქმული სწავლა-განათლების შემწეობისათვის გამართული წარმოდგენების შესახებ, ეს თავისთავად საყურადღებო ფაქტია; მაგრამ მეორეს მხრივ, ავტორი აღშფოთებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ ასეთი წარმოდგენების გამართვამ შეიძლება ზიანი მოუტანოს საზოგადოებრივი ცნობიერების განვითარებას, რადგან წარმოდგენებმა თავისი მაღალი დანიშნულება უნდა შეასრულოს – ესთეტიკური გრძობათა აღზრდის როლი უნდა იკისროს. ავტორის გაკიცხვის საგანია გორში წარმოდგენილი ვოდვეილები, რომლებიც

მხოლოდ საზოგადოების თვალის და ყურის გართობის ფუნქციას ასრულებს და საბოლოო ჯამში ზიანს აყენებს ამავე საზოგადოებას – ინვესს აზრის და გონების უმოძრაობას და მიძინებას, მოუწოდებს თეატრის წარმომადგენლობას, რომ ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან აღებული სცენები წარმოუდგინონ საზოგადოებას [7, 3-4]. ასევე, ვხვდებით წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ გაწეული საქმიანობის შესახებ ინფორმაციას საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ქართულ წიგნების გავრცელების თაობაზე. ამ ფაქტთან დაკავშირებით აღფრთოვანებას ვერ ფარავს ბათუმელი კორესპონდენტი, რადგან მოძრაობის მიზანი ქვეყანაში არსებული უნივერსიტეტების მოსპობა იყო [19, 3-4].

ცოდნის მაღლიანობის თემა გრძელდება რუბრიკაში „ფელეტონი“ წერილების სერიით „ძმური სიტყვა“ მეათე, მეთორმეტე, მეცამეტე, მეთექვსმეტე, მეთვრამეტე ნომერში. რუბრიკაში გატარებულია აზრი, რომ უცოდინრობა იყო ყოველგვარი უკეთურების სათავე. უმეცრების მსხვერპლად კი ძირითადად გლეხობაა დასახელებული, რომლებშიც სათანადო ცოდნის უქონლობის გამო ათასგვარი სიცრუე იყო გავრცელებული. მას ატყუებდა ყველა განურჩევლად სოციალური მდგომარეობისა – ვაჭარი, მოხელე, აზნაური თუ მღვდელი. გარდა ამისა, სხვა საშინელი სენიც იყო გავრცელებული გლეხობაში – ისინი ადვილად მოექცეოდნენ მკითხავის გავლენის ქვეშ, ცრუ-წმენები არსებობდა სხვადასხვა ავადმყოფობის – ბატონები, მუხლის ქარი, ასევე, სუბსარქისის მარხვის წესის შესახებ [9, 1-3; 10, 1-3; 11, 1-3; 14, 1-3; 15, 1-3]. ზემოთ აღნიშნული მასალა, არა მარტო მიუთითებს ხალხში განათლების გავრცელებისათვის მიმართული აქტიური მუშაობის აუცილებლობაზე, არამედ ერთგვარი ნაბიჯია გადადგმული ამ თვალსაზრისით, ავტორი ცდილობს მკითხველ საზოგადოებას დაანახოს თუ რა მდგომარეობაში შეიძლება აღმოჩნდეს უმეცრების გამო ადამიანი.

„ივერიაში“ ინტენსიურად არის გაშუქებული სახელმწიფო მოხელეების საქმიანობის ამსახველი მასალა. ამჯერად, განსჯის საგანს წარმოადგენენ სასამართლო მოხელეები. ავტორი აღტაცებით გვიყვება მეთაურ წერილში სახელმწიფო მოხელის მისაბაძი მოღვაწეობის შესახებ. თავადი იასე ანდრონიკაშვილის საზოგადო საქმიანობაში პატიოსანი და კეთილსინდისიერი, დაუზარელი და უანგარო სამსახური სხვათათვის მაგალითი უნდა ყოფილიყო [6, 1-2]. მით უმეტეს „ივერიისაკე“ მონაცემებით დასტურდება, რომ ირგვლივ საშინელი სოციალური უსამართლობა იყო გამეფებული. იმავე ნომერში ჩვეული სარკაზმით არის აღწერილი სასამართლო საქმიანობა

კორესპონდენციაში „წერილი კუდიანეთიდან“, ხელს აწერს „საფამ-ფსოფონიფი“. სასამართლო უწყების მოღვაწეობა წარმოდგენილია კუდიანეთში გურჯეთიდან მობრძანებული სულეების აღსარებით. ცხოველმყოფელი სურათებით არის მოთხრობილი გურჯი ადვოკატის აღსარება – თუ როგორ იქცა კუჭის მონად, როგორ დაივიწყა ნათესავი, მეზობელი, ერი, საზოგადოება, სანაცვლოდ როგორ დაიწყო ღმერთის გმობა და ათი მცნების პირველი სტრიქონის შებრუნებულად – „ყოველთვის გული გითქმოდეს ცოლისათვის მოყვასისა შენისა“ – შესრულება [6, 1-3].

ქართული ერთობის შემსჭვალვის პროცესების გასაგებად საყურადღებო ისტორიული წერილებია გამოქვეყნებული „ივერიაში“. ქართული ერთობის ისტორიული ფესვების კვლევის თვალსაზრისით აღსანიშნავია, მეცხრე ნომერში გამოქვეყნებული ს. ბარათაშვილის წერილი „ისტორიული შენიშვნა“, რომელიც „Сборник газ. Кавказь“-ში იყო დაბეჭდილი. წერილში აღნიშნულია, რომ საქართველო ოდითგანვე მდიდარი ქვეყანა იყო, გამორჩეულია, როგორც ადგილ-მდებარეობით, ასევე, მდიდარი ბუნებით. საქართველოში ხვნათესვა იყო გავრცელებული, ამიტომაც ამ ქვეყანას უცხოელებმა „გიორგია“ დაარქვეს და ქართველს „გიორგიელი“ (მინის მხვნელი) უწოდეს. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ბუნების და ჰავის არაერთგვაროვნებამ ვერ შეძლო ქართლოსიანთა მოდგმის დაშორება-დაცალკავება. ქართლოსიანთა მოდგმას ემჩნევა ერთნაირი ბუნებრივი სახე, მეუნახავს ერთი და იგივე ჩვეულება, წადილი, მიდრეკილება. აქვეა საუბარი ფარნავაზის დროინდელ წოდებაზე. ავტორის თვალსაზრისით დიდი სხვაობა არ ყოფილა წოდებათა შორის. ქართველთა ყოველი წოდების შემაერთებელი ძალა იყო: ერთგვარი ზნე-ჩვეულებანი, რჯული და ენა [8, 4].

ამგვარი ნაშრომების გამოქვეყნებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან საქართველოს რუსეთის მფარველობაში შესვლამ უარყოფითად იმოქმედა ისტორიის წერის განგრძობადობის თვალსაზრისით – შეწყდა „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება. ეს მოვლენა „ივერიაში“ ახსნილია იმ მიზეზით, რომ საქართველოს ისტორია რუსეთის ისტორიას შეუერთდა და საქართველოს მემატიანის მოვალეობა რუსეთის მემატიანეზე გადავიდა. საქართველოს ისტორიას რუსი მემატიანენი თავიანთ ისტორიებში მცირე ადგილს უთმობენ, რაც რასაკვირველია, არ აკმაყოფილებდა ქართულ ინტელიგენციას. ამიტომაც „ივერია“ იწყებს საისტორიო თხზულებების გამოქვეყნებას საქართველოს შესახებ „საისტორიო საბიბლიოგრა-

ფიო წერილებს“ სერიით. სერიის ავტორი გახლავს მ. ჯანაშვილი. მეთვრამეტე ნომერში მოცემულია განხილვა დ. ბაქრაძის „არქეოლოგიური მოგზაურობა გურია-აჭარაში“. მ. ჯანაშვილი შენიშნავს, რომ ხაზგასმით არის საუბარი საქართველოს ტერიტორიულ შემადგენლობაზე – საქართველოდ იწოდებოდა: ალბანია, ივერია, კოლხიდა, მესხეთი და ტაოს-კარი. ოდითგანვე საქართველო გარშემოტყმული იყო ბარბაროსებით. მიუხედავად ამისა დაიცვა თავისი წყობილება – ჰყავდა საკუთარი მთავრობა, ჰქონდა საკუთარი მმართველობა, საკუთარი სამართალი, თავისი ნოდებრივად მოწყობილი აგებულება, თავისი საერო და ეკონომიკური ყოფა-ცხოვრება, სკოლა-სასწავლებლები. იმის გამო, რომ ერი საოცრად ცხოველი იყო, ქართველნი იტანდნენ ყოველგვარ უბედურებას და დიდი ხალისით ეკიდებოდნენ განათლებას [15, 4].

სახელდახელო – ყბად-ასაღები – წყალ-წასაღები ამბავი ქალთა საკითხს ეხება. მეორე ნომერში ქვეყნდება „ივერიის“ მეფელეტონის მიერ გაკიცხული ქალების საპასუხო წერილი. ჩვეული იუმორითაა აღნიშნული, რომ მაშ, რა ქნას დედაკაცმა თუ მთელი თავისი ყურადღება თავის გარეგნობას არ მიაქციოს, როდესაც ცხადად ჰხედავს, რომ მართო იმის თვალებსა და ფეფებზეა კაცების ყურადღება მიქცეული. აქვეა ჩართული ამერიკელი ქალების დაბადების ახალი თარგმანის ინიციატივის შესახებ. წერილი მთავრდება ნიშნისმიგებითი შეკითხვით: საკვირველია ამ მოძღვრებას (ქართველი ქალებისას) როგორ გაქცვიან ამერიკის ქალები და მართლა ადამიანური საქმისთვის როგორ მოუკიდნიათ ხელი [1, 3]?! ქალები გაკრიტიკებულია მეთვრამეტე ნომერშიც – წერილში „ძმური სიტყვა“, სადაც ქალების გართობა-მხიარულებისკენ მისწრაფება ახსნილია უცოდინრობის მიზეზით [15, 1-3]. ვინაიდან ქალი ოჯახის ბურჯს წარმოადგენს და მასზეა მეტწილად დამოკიდებული ოჯახის წინსვლა და წარმატება, აქედან გამომდინარე, აღნიშნული წერილის დედააზრი მდგომარეობს იმაში, რომ ქალთა განათლების საკითხი საზოგადოების დაფიქრების და განსჯის საგნად უნდა ქცეულიყო.

რუბრიკაში ფელეტონი – „ეთნოგრაფიული წერილები“, წარმოდგენილია საქართველოს კუთხეების მიმოხილვა. მერვე, მეთოთხმეტე, მეთხუთმეტე ნომერში რუბრიკა ეძღვნება ხევსურეთს, აქ გავრცელებულ ჩვეულებებს, ტრადიციებს. წერილიდან ირკვევა, რომ ამ კუთხის მცხოვრებთა შემაკავშირებელ ძალას თემობა წარმოადგენდა და სარწმუნოებრივი მიმართულება ახასიათებდა, რომლის გადმონაშთები საკმაოდ ძლიერი ყოფილა ამ დროისათვისაც. რადგან სათემო კავშირს დიდი გავლენა აქვს ხევსურის ცხოვრებაზე

და მის ოჯახობაზე, ყურადღება გამახვილებულია საოჯახო რჯულ-ჩვეულებაზე. შენიშნულია, რომ ხევსურის ოჯახი უფრო ეკონომიკური კავშირია, ვიდრე ზნეობრივი, ეკლესიური. წერილი საინტერესოა, თემის ქალისადმი დამოკიდებულების თვალსაზრისითაც. ხევსურეთში თემი ქალის მფარველია, დიდ პატივს სცემს ქალის მანდილს. ორ თემს შორის შუღლის დროს თვით ძლიერი თემიც კი მუხლს იდრეკს მანდილის წინ. აქვე მოცემულია ხევსური ქალის სახე – ხასიათი – მამაცი, ძუ ლომს არის შედარებული, მის ყოველ მოძრაობაში ამპარტავნება, თავის-თავზე მსასობლობა იხატება. ის ისეთივე მრისხანეა, როგორც ბუნება, რომელიც მას გარშემო არტყია. გარეგნობა ფშავლის ქალისა, ახოვნება, გამირული სახისმეტყველება უთუოდ იქცევეს ყურადღებას. მას უმიზეზოდ ვერას გაუბედავთ, ქალის შეურაცხყოფა ადვილი საქმე როდია. თვითონ ქალი გააცემთ პასუხს. ყურადღება გამახვილებულია ხევსურულ სამართალზეც. აქაც ჩვეულებითი სამართლის დომინანტობაა ხაზგასმული. მის მიზეზად დასახელებულია ხალხის იურიდიული აზრის განუვითარებლობა [7, 1-2; 12, 1-3; 13, 1-3].

ერთ-ერთ საინტერესო რუბრიკას წარმოადგენს დაბა და სოფელი, სადაც მკითხველს მიენოდება ინფორმაცია საქართველოს სხვადასხვა სოფლების ყოფით ცხოვრებაში არსებული პრობლემების შესახებ. კორესპონდენტებში მოცემულია მსჯელობა იმის თაობაზე, თუ რამ განაპირობა ამა თუ იმ სოფლის ცხოვრების დონის დაცემა და შემოთავაზებულია ნამოჭრილი პრობლემების გადაწყვეტის გზების ძიების საკითხი. მაგალითად დაბა სურამში ამგვარ პრობლემად დასახელებულია სკოლის არ არსებობა. იმისათვის, რომ ცხოვრების დონე ამაღლდეს აუცილებელია გარკვეული ცოდნის არსებობა – საჯარო განათლების ამაღლება. ამისათვის მნიშვნელოვანი იყო ცოდნის სარგებლიანობის შესახებ პროპაგანდის გაწევა ხალხში [3, 1]. მომდევნო ნომერში წარმოდგენილია ლეჩხუმის მაზრაში არსებული პრობლემები. საუბარია სვანებში გავრცელებული ბარბაროსული ქცევის სისხლის ალების ტრადიციის მოშლის აუცილებლობაზე, სასოფლო გამსესხებელ-შემნახველი ამხანაგობის გახსნის საჭიროებაზე, რომლის ინიციატორად დასახელებულია ბ-ნ ალიშაია [4, 1-2]. სიღნაღის მაზრის მაგალითზე კი ნაჩვენებია ქართულ ისტორიულ სინამდვილეში არსებული მოვლენის – ოჯახების გაყრის უარყოფით შედეგებზე. გაყრა დასახელებულია ქართული ოჯახების ცხოვრების დონის დაცემის უმთავრეს მიზეზად. მოყვანილია ზემო მაჩხაანში მცხოვრები გოგიშვილების გაუყოფელი ოჯახის სიძლიერე. როგორც ჩანს, ამ მოვლენამ იმდენად ცუდად იმოქ-

მედა გლახკაცთა ყოფა-ცხოვრებაზე, რომ მთავრობამ აკრძალა სოფლის ყრილობის ნება დაურთველად ოჯახების გაყრა [18, 1-2]. თუმცა აუცილებელი იყო მათი რეალურად გატარება. ამიტომაც „ივერიამ“ განგაში ატეხა საზოგადოებისთვის ამ მანვნი სენის გავრცელების შესახებ და მოუწოდა მთავრობას დროულად იქნეს ამოქმედებული გაყრის თაობაზე მიღებული დადგენილება, რომ საბოლოოდ მოსახლეობის ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესებაში აისახოს.

ცხოველმყოფელი სურათებით არის წარმოდგენილი საქვეყნო საქმეებზე ზრუნვას მოკლებული საზოგადოების წევრები. მეთვრამეტე ნომერში გამოქვეყნებული წერილი „რა ვარ მე“ ნათლად არის წარმოჩენილი ინდივიდი „მე“, რომელიც ყოველგვარ საზოგადო ზრუნვას მოკლებულია, სიმდიდრის გაზრდით არის დაინტერესებული [15, 1-2]. საკუთარი „მე“-თი გაბოროტებული ადამიანის თემა გრძელდება მეცხრამეტე, მეოცე ნომერში რუბრიკაში ფელეტონი – ს. მგალობლიშვილის წერილით „თავადი იერონიმე“. გაკიცხულია ადამიანი, რომელიც სიმდიდრის დაგროვებაზე ზრუნვამ პირსისხლიან არსებად აქცია. თავადი იერონიმე ისე იყო დახელოვნებული, რომ ადამიანთა კვნესა მისთვის სულის შვება იყო, ხოლო ადამიანთა სულის შვება მისთვის კვნესა. მისტიროდა ბატონყმობას. სახლში ის სურათი ჰქონდა ჩამოკიდებული, სადაც აღბეჭდილი იყო თუ როგორ აძრობენ ტყავს მონას. იხსენებს თუ როგორ ცემა ახალგაზრდობაში ნადირობისას შეხვედრილი გლეხი ცხენიდან ჩამოუსვლელად მისალმებისათვის. ერთხელ იერონიმე ყრილობაზე მოხვდა, სადაც სწავლის საჭიროების განხილვა მიმდინარეობდა. ყრილობის მონაწილეები მიესალმნენ წარმოდგენილ საკითხს და უხვად გაიღეს შემწეობისათვის თანხები. სწავლამ დალუპა ქვეყნიერება – გაიძახოდა იერონიმე. საბოლოოდ კრებიდან გაიპარა, რადგან მხარდამჭერები ვერ ჰპოვა, შერცხვენილი იერონიმე ხალხმა შემდეგი სიტყვებით გააცხილა დარბაზიდან „და ილტვოდნენ სირცხვილით ურიანი იგი“ [16, 1-2; 17, 1-3]. ეს მასალა ჩვენი დაკვირვებისათვის ძალიან გამორჩეულია. ეს ის შემთხვევაა, როდესაც გარკვეული კულტურული ერთობაა შეკრული, რომელმაც ერთხმად გამოუტანა განაჩენი ორგულ ადამიანს. საზოგადოებამ უღირსი წევრი თვითონ მოკვეთა თავისი რიგებიდან და საზოგადო განსჯის საგნადაც აქცია – გაზეთის ფურცლებზე იქნა დაბეჭდილი მისი საქვეყნო საქმისადმი ორგულობის შესახებ.

ერთ-ერთი ძირითადი რუბრიკა არის მეთაური წერილი, რითაც იხსნება თითქმის ყველა ნომერი. ამ რუბრიკაში რედაქტორის განსჯის საგანს წარმოადგენს ქვეყნის საზოგადო ცხოვრება და უცხო

ქვეყნის მაგალითით სასარგებლო რჩევებს სთავაზობს საზოგადოებას. მოცემულია თვალსაზრისი თუ როგორ შეიძლება თავი დააღწიოს საქართველომ უკიდურეს გაჭირვებას, რამ შეიძლება წინ წასწიოს საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობა. ასე მაგალითად, მეოთხე, მეხუთე და მეექვსე ნომერში წარმოდგენილია სამინათმოქმედო კულტურის, კერძოდ, პურის მოსავლის შესახებ მსჯელობა. საუბარია ამ თვალსაზრისით სხვადასხვა ქვეყნების დანიშნულების შესახებ, რაც განპირობებული იყო სამეურნეო მანქანების, ცოდნის, ტრანსპორტირების საკითხის მოგვარებით. აქვე განხილულია ვაჭრობის საკითხიც. აღნიშნულია, რომ წარმატებულ ქვეყნებში მოსავალიც დიდია და ალებ-მიცემობაშიც პატიოსნება დიდ საქონლად მიაჩნიათ, სამერმისოდ საქმეს არ იფუჭებენ. განსხვავებულია ქართველი ხალხის ვაჭრობისადმი დამოკიდებულება. ჩვენში ვაჭრობა მოტყუებაზეა დამყარებული და არა საქონლის სიკეთით და იეფობით მუდმივი მუშტრის გაჩენის ზრუნვაზე, რაც კიდევ ერთ ხელისშემშლელ მომენტად არის დასახელებული ჩვენი პურის მსოფლიო ბაზარზე გასატანად. საყურადღებოა, რომ მარტო ის არ არის მთავარი მიაღწევს თუ არა წარმატებებს ამა თუ იმ დარგში ქვეყანა, ამავე დროს მნიშვნელოვანია, რომ ზნეობა და პატიოსნება არ დაკარგოს ქართულმა საზოგადოებამ, მხოლოდ ზნეობის და პატიოსნების ძლიერებით შეძლებს ქვეყანა წინსვლას. ავტორი ამ ყველაფრის გათვალისწინებით ურჩევს ქართველობას უფრო სასარგებლო საქმეს მოჰკიდოს ხელი, აწარმოონ ისეთი პროდუქცია, რომლის გამოდევნასაც ვერ შეძლებენ წარმატებული ქვეყნები. მაგალითად, დასახელებულია ღვინო, ბამბა, რამაც შეიძლება მნიშვნელოვანი წარმატება მოუპოვოს ქვეყანას, ქართველ ხალხს ამოსუნთქვის საშუალება მისცეს [3, 1; 4, 1-2; 5, 1]. ამავე რუბრიკის მეთორმეტე, მეცამეტე, მეოთხმეტე ნომერში გრძელდება ქვეყნის ეკონომიკური გაჭირვებიდან გამოყვანის გზებზე მსჯელობა. ბუნებრივი რესურსებით იმდენად მდიდარია ჩვენი ქვეყანა, რომლის ხეირიანი გამოყენებით ხალხი გაჭირვებას თავს დააღწევდა. ამჯერად ნავთობის სარგებლობაზეა საუბარი არა მარტო საქართველოსთვის, არამედ საზოგადოდ, კავკასიისთვის. აღმოჩნდა, რომ საქართველოსა (კახეთში) და აზერბაიჯანში (ბაქოში) ნავთი დიდი რაოდენობით მოიპოვება. მაგრამ უცოდინრობის, მოუხმარებლობის, ნავთის ბაზარში გატანის სახსრის უქონლობის გამო, ჩვენში საერთოდ ვერ მოიკიდა ფეხი ნავთის მრეწველობამ, ღვითთ ბოძებული სიმდიდრის ათვისება ვერ შეძლო ქართველობამ. „ვერც რუსეთმა შეძლო, აღნიშნავს ავტორი, ნავთის ნახადი იმ მრავალგვარობით მოიხმაროს, როგორც

ამერიკა, რომ თვითონვე სარგებელი ნახოს თავისი საკუთარი სიმდიდრით. სანამ რამეს მოიფიქრებენ ნავთის ათვისების თვალსაზრისით მწარმოებლები, სული ეხუთებათ და სიმდიდრის ტბებში მცურავთ ლამის შიმშილისაგან სული ამოუვიდეთო“ [10, 1-2; 11, 1; 12, 1]. ეს წერილი, როგორც ჩანს, მრავალმხრივ საინტერესოა. შენიშნულია, რომ ქართულმა საზოგადოებამ დროა იზრუნოს სიმდიდრის რიგიან გამოყენებაზე. ასევე საყურადღებოა რუსეთთან მიმართების თვალსაზრისით. წინა ათწლეულის განხილვისას გამოიკვეთა პოლიტიკური ერთობის სენტიმენტები. აქ კი კავკასიის სიმდიდრე მოაზრებულა რუსეთის სიმდიდრედ.

რუბრიკით „ნარკვევი“ მკითხველ საზოგადოებას მიეწოდება უცხოურ ჟურნალ-გაზეთებში გამოქვეყნებული სხვადასხვა ცნობების მიმოხილვა. რასაკვირველია, ყველა ინფორმაცია თანაბრად აქტუალური ვერ იქნება ჩვენი მიზნებისთვის, მაგრამ საყოველთაო მნიშვნელობის პრობლემების ანალიზის დროს ვხვდებით ძალიან საინტერესო ინფორმაციას იმასთან დაკავშირებით თუ რა განაპირობებს ერის სიძლიერეს. მაგალითად, მესამე ნომერში ვგებულობთ გერმანული გაზეთის „Kreuz Zeitung“-ის მსჯელობას ევროპის მშვიდობიანობის თაობაზე. აღნიშნულია, რომ ევროპის სახელმწიფოები საუბრობენ მშვიდობიანობაზე, თან ამავდროულად, ომისათვის გაცხარებულ მზადებაში არიან. გერმანია მშვიდობის მომხრეა, მაგრამ რამდენად შეესაბამება სიმართლეს გაურკვეველია. რადგან მოხუცი იმპერატორი მოხალისედ ენერება სამხედრო სამსახურში და მამაცურად ივლებს ხელს ხმალზე. მზად არის უშიშრად შეებას ყველას, ვინც მშვიდობიანობის დარღვევას მოინდომებს. „განა მოიპოვება ისეთი ერი, რომ აღტაცებაში არ მოვიდეს, როდესაც თვალწინ უდგას ასეთი სამაგალითო გმირი, გმირი, რომელიც ასე წმინდად ასრულებს თავის მოვალეობას“ [2, 2].

როგორც ვხედავთ, მკითხველის ყურადღება მიიქცევა ნაციონალური ერთობისათვის უმნიშვნელოვანეს ელემენტზე – მამული და მისდამი სიყვარულზე და თავდადებაზე. მასალიდან მოხმობილი აღმაფრთოვანებელი ფრაზები ემსახურება ერის გამოფხიზლებას და მამულისადმი სიყვარულის გაძლიერებას.

მეათე ნომერის იმავე რუბრიკაში ყურადღება გამახვილებულია რუსეთის მთავრობის მოთხოვნაზე – სასამართლოში საქმეების საჯარო განხილვის მოსპობის შესახებ. იმ მიზეზით, რომ სასამართლოში თავმოყრილი ხალხი ხელს უშლის მსაჯულებს სამართლიანი განაჩენის გამოტანაში. გაზეთი ალუშფოთებია ამ ფაქტს. ვინაიდან

სამართალი ყოველთვის უკეთ იწარმოებს, როცა საზოგადოება თვალს ადევნებს. მაგრამ თუ საჯარო განხილვა მოისპობა სასამართლოში, მაშინ აღარც ჟურნალ-გაზეთობას ექნება შესაძლებლობა იქონიოს მსაჯულობა სასამართლოში გასარჩევ საქმეებზე. ამან საგონებელში ჩააგდო „ივერია“ იმ გარემოების გამო, რომ მომრავლებულ უსამართლობას, დახურულ კარს მიღმა საერთოდ საზღვარი არ ექნებოდა [9, 3].

ხშირად ვხვდებით მადლიერების წერილებს კონკრეტული პირების მიერ კეთილი საქმისათვის გადმოგზავნილი ფულის შესახებ. როგორც ჩანს, კეთილ საქმეს ჩვენში ბევრი მომხრე ჰყავს ხეირიანი გზის მაჩვენებელთან ერთად. გახშირებული შემწეობის შესახებ ინფორმაცია ეს თვითონ ფაქტია, ერთის მხრივ, თუ რამდენი მკითხველი ჰყავს გაზეთს და გვეტულობთ თუ რამდენად ძლიერია საზოგადოების გონებრივი მოძრაობა; მეორე მხრივ, მართალია ქართული ერთობა ანთებულია ქართული კულტურის აღორძინებისა და წარმატებისათვის, მაგრამ უფრო მეტი შემწეობის გაღებისაკენ მოუწოდებს ხალხს, რათა დაიძლიოს ქვეყანას მოდებული უცოდინრობის სენი.

პუბლიკაციების ანალიზით იკვეთება ნაციონალური კონსოლიდაციის პროცესისათვის მნიშვნელოვანი რამდენიმე საკითხი: საჯარო კულტურის განვითარების აუცილებლობა, როგორც მოსახლეობაში სწავლა-განათლების გავრცელების მხრივ, ასევე ერთობის შინაგანი იმპულსების გაძლიერებისათვის; საერთო ეკონომიკის შექმნა, როგორც აუცილებელი პირობა ერთობის არსებობისათვის; ქვეყნის ისტორიის და ტრადიციების გადარჩენაზე ზრუნვა, ქართული ერთობის ისტორიული როლის და მნიშვნელობის ჩვენება თანადროული საზოგადოებისათვის. ამ საკითხების გადაჭრისაკენ მიმართული აქტივობა, რომლის უმთავრეს ასპარეზად ბეჭდური მედია „ივერიის“ სახით გვევლინება, თვალსაჩინოა, რომ ქართული ერთობის შიდაჯგუფური სენტიმენტების გაძლიერება-განმტკიცების ფუნქციას ასრულებდა.

ამრიგად, ზემოთ განხილული მასალების საფუძველზე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ნაციონალური კონსოლიდაცია კულტურული, ეკონომიკური, სოციალური ერთობების შექმნით აღინიშნებოდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზ. ივერია, 1887, №2.
2. გაზ. ივერია, 1887, №3.
3. გაზ. ივერია, 1887, №4.

4. გაზ. ივერია, 1887, №5.
5. გაზ. ივერია, 1887, №6.
6. გაზ. ივერია, 1887, №7.
7. გაზ. ივერია, 1887, №8.
8. გაზ. ივერია, 1887, №9.
9. გაზ. ივერია, 1887, №10.
10. გაზ. ივერია, 1887, №12.
11. გაზ. ივერია, 1887, №13.
12. გაზ. ივერია, 1887, №14.
13. გაზ. ივერია, 1887, №15.
14. გაზ. ივერია, 1887, №16.
15. გაზ. ივერია, 1887, №18.
16. გაზ. ივერია, 1887, №19.
17. გაზ. ივერია, 1887, №20.
18. გაზ. ივერია, 1887, №21.
19. ლ. პატარიძე, პოლიტიკური და კულტურული იდენტობანი IV-VIII სს. ქართულ ერთობაში: „ქართლის ცხოვრების“ სამყარო, თბილისი, 2009.
20. ე. დ. სმითი, ნაციონალიზმი, თეორია, იდეოლოგია, ისტორია, თარგმანი ინგლისურიდან მარიამ ჩხარტიშვილისა, ქართული ტექსტის რედაქტორი რუსუდან ამირეჯიბი-მალენი, თბილისი, 2004.
21. ე. დ. სმითი, ნაციონალური იდენტობა, თარგმნა ლელა პატარიძემ, თბილისი, 2008.
22. მ. ჩხარტიშვილი, ქართლის მოქცევის ისტორია ეთნიკურობის კვლევის პრობლემემატიკის თვალთახედვით, ეთნიკურობა და ნაციონალიზმი, I, რედ: დ. მუსხელიშვილი და მ. ჩხარტიშვილი, თბილისი, 2002.
23. მ. ჩხარტიშვილი, წმინდა მამა გიორგი მთანმინდელი და ქართული იდენტობის სამანები XI საუკუნეში, ქართული წყაროთმცოდნეობა, XI, თბილისი, 2006.
24. მ. ჩხარტიშვილი, ქართული ერთობა რელიგიური მოქცევის ეპოქაში (ჰიეროტოპიული პროექტი „მცხეთა – ახალი იერუსალიმი“), საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, IX, 2008.
25. მ. ჩხარტიშვილი, ქართული ერთობა რელიგიური მოქცევის ეპოქაში, თბილისი, 2009.

Ketevan Mania

Doctor of History, Sokhumi State University Assistant-Professor

The Process of National Identity Hardening According to „Iveria“ (1887)

Summary

The study of the national identity development based on the example of the detailed analysis of some issues of „Iveria“ published in 1887 is given in the research.

There are many works dedicated to the research of Georgian unity and consolidation processes in scientific literature. The prior subjects of discussions in these researches were the objective factors. Subjective factors were beyond the frames of the scientific interest before. The analysis of the historical sources from the mentioned point of view occurred on the example of hagiographic sources only in recent studies (M. Chkhartishvili).

The given work is an attempt to fill up somehow the blanks. The work is focused on analyzing the subjective factors of the national consolidation process. With the help of elucidating how the publications of „Iveria“ were perceived by readers we can state how they experience the Georgian unity from one side and from the other, what is the role of press from the point of view of unity of Georgian identity.

After the analysis of the publications it becomes clear that there are some important items for the process of national consolidation: the necessity of development of public culture, from the point of view of spreading education among the population, as well as strengthening the inner impulses of the unity; creation of common economics as an obligatory and inevitable condition for unity existence; taking care of preserving and saving national history and traditions, showing the historical role and importance of the Georgian unity to the current society. The activities towards solving these problems, the main field for which was „Iveria“ as a press media, had obviously the function of strengthening and stabilizing the sentiments within the inner groups of Georgian unity.

Thus, on the basis of above discussed materials it can be designated that the national consolidation was marked with the creation of cultural, economics and social unity.

ნატო სონდულაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

იდეოლოგიური ავტონომიურობის იდეალი: თავისუფლების იდეა და მისი კულტივაცია გაქვადური მედიის საშუალებით XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართულ ერთობაში

XIX საუკუნის დამდეგს რუსეთის იმპერიის მიერ ქართული სა-მეფო-სამთავროების დაპყრობამ, მეფობის ინსტიტუტის და ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის უფლებების გაუქმებამ, ძლიერი დარტყმა მიაყენა ქართულ, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ ცნობიერებას. ქართული რეალობიდან გამომდინარე მეფობის ინსტიტუტის ლეგიტიმურობა ღვთისგან მომდინარეობდა და არა თავად ჩვენ-ჯგუფის წევრებისაგან, ამიტომ ქართული ერთობის ლოიალობის მთავარი ობიექტი იყო მეფე. აღნიშნული მოვლენის რადიკალურად შეცვლამ, ბუნებრივია, დიდი გარდატეხა შეიტანა ქართულ ცნობიერებაში. ამ პრობლემის გადაჭრას ემსახურებოდა ქართული კულტურული ელიტის მიერ საერთო ნაციონალური იდეოლოგიის შემუშავება, რომლის გამოხატულებას წარმოადგენდა სტანდარტიზებული სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემის საშუალებით ერთობის წევრების ცნობიერებაში ქართული ენის, ქრისტიანობის, ისტორიული მახსოვრობის, ტრადიციების წინა პლანზე წამოწევა შიდაჯგუფური სოლიდარობის სენტიმენტების განმტკიცებისათვის, რაც იქნებოდა საფუძველი თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში.

აღნიშნულ ღონისძიებებს სერიოზული საფრთხე შეექმნა XIX საუკუნის 90-იან წლებში. როდესაც რუსეთში გაძლიერდა რეაქცია საქართველო უარეს მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ამ პერიოდში დაიწყო საერთოდ დაპყრობილ ქვეყნებში და, კერძოდ, საქართველოში, რეაქციის ახალი ტალღა. თუ რუსეთში რეაქციამ ინტელიგენციას და მშრომელ ხალხს მიაყენა ზიანი, საქართველოში დევნა და განადგურება მთელ ერს შეეხო. მეფის მოადგილეების და სხვათა მიზანი გახდა ძირფესვიანად აღმოეფხვრათ ეროვნული კულტურა და გაეძლიერებინათ გამარუსებელი პოლიტიკა [6, 68]. მეფის მთავრობამ მთავარი დარტყმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წი-

ნააღმდეგ მიმართა. რუსეთის ხელისუფლებამ ყველა ღონე იხმარა, რათა გაენადგურებინა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, როგორც ერთ-ერთი ძლიერი ნაკადი რევოლუციისა, რომლის გამარჯვებას შედეგად უნდა მოჰყოლოდა ცარიზმის დამხობა და დემოკრატიული მიმართველობის დამყარება. სწორედ ამიტომ სრულიადაც არ იყო შემთხვევითი, რომ ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ წარმოდგენილი ეროვნული პროგრამა ყველაზე სრულყოფილად დამუშავებული საბრძოლო გეგმა იყო [5, 115].

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს ისტორიაში იწყება ახალი ეტაპი. განმათავისუფლებელი მოძრაობა ახალ სტადიაზე გადადის. მართალია, ეროვნულმა მოძრაობამ გარკვეული ფორმირება განიცადა, მაგრამ იდეა უცვლელი დარჩა. როგორც XIX საუკუნის II ნახევარში, ისე XX საუკუნის I მეოთხედში ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა მთლიანად ორიენტირებულია ნაციონალური ღირებულებების, სიმბოლოების აღორძინება-პროპაგანდაზე საზოგადოების ყველა ფენაში, მნიშვნელოვანწილად სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლებში. ამ მოქმედებებს ერთი მიზანი გააჩნდა: ერთობის წევრებს შორის შიდაჯგუფური სოლიდარობის განცდის გამძაფრება.

აღნიშნული პრობლემის შესწავლის თვალსაზრისით ერთ-ერთი საინტერესო მონაკვეთია 1918-1921 წლები, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანა. დროის ამ მონაკვეთში ქართული ერთობა ნაციონალური კონსოლიდაციის განვითარების ახალ ფაზაში შედის და მთავარი ორიენტირი კოლექტიური კულტურული იდენტობის ერთ-ერთი ძირითადი ელემენტი – თავისუფლების იდეალი ხდება. საქმე ისაა, რომ შიდაჯგუფური სოლიდარობის მთავარ ორიენტირებს შორის, როგორცაა ენა, რელიგია, ისტორიული მეხსიერება, თავისუფლების იდეალს მთავარი ადგილი უკავია: „თავისუფლების იდეალმა დასაბამი მისცა ნაციონალურ თვითგამორკვევას და ერთობლივ ბრძოლას ნაციონალური ნების რეალიზაციისათვის. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში შეძლებდა საზოგადოება საკუთარი „შინაგანი რიტმის“ აყოლას, თავისი „შინაგანი ხმის“ გაგონებას და წმინდა და პირვანდელი მდგომარეობის დაბრუნებას. ავთენტური საზოგადოება და ავთენტური გამოცდილება არის სრული ავტონომიის წინაპირობა, რადგან მხოლოდ ავტონომიას შეუძლია საშუალება მისცეს ნაციას და მის წევრებს, თავისი თავი ავთენტური სახით განახორციელონ. აუცილებელია, რომ ყოველ ნაციას სრული თვითგამოხატვის საშუალება და ავტონომიურობა ჰქონდეს. ავტონომიის ნაციონალურ იდეალს აქვს რამდენიმე ასპექტი. ზოგადად, ეტიმო-

ლოგიურად ავტონომიურობა ნიშნავს თვითმმართველობას, შიდა კანონების ან რიტმების ქონას, საკუთარი შინაგანი ხმისთვის ყურის მიგდებას, გარედან რაიმე შევიწროების არარსებობას. ამას მიეყვართ კოლექტიური ნების და ინდივიდუალობის რეალიზების მაძიებელი, საკუთარი კოლექტიური „მე“-ს ცნებასთან“ (20, 51).

სწორედ ამიტომ კაცობრიობის მთელი ისტორიის მანძილზე ყველა ერის მთავარ მიზანს თავისუფლებისათვის ბრძოლა წარმოადგენდა. „ჯერ კიდევ კაცობრიობის არსებობის სიმნიფის ხანაში ოცნებობდნენ თავისუფლებაზე ღმერთის მფარველობით. ამ თავისუფლების საწინდარი კი მუდამ სუვერენული სახელმწიფო იყო“ [1, 5]. საუკუნეების მანძილზე საზოგადოებრივი ცნობიერების განვითარების პირობებში თავისუფლების იდეალისკენ სწრაფვამ გარკვეული ცვლილებები განიცადა. თავისუფლების იდეალის ეროვნულმა პერცეფციამ ჩამოყალიბებული სახე მიიღო 1789 წლის საფრანგეთის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ. ამის შედეგად თავისუფლების იდეალმა დასაბამი მისცა ნაციონალურ თვითგამორკვევას და ერთობლივ ბრძოლას ავთენტური ნაციონალური ნების რეალიზაციისათვის [20, 25].

ქართულ სინამდვილეში თავისუფლების იდეალის პერცეფციამ ახალი დატვირთვა შეიძინა რუსეთის მიერ საქართველოს მიერ დაპყრობის შემდეგ. ქართული კულტურული ელიტა თავისუფლებისათვის ბრძოლისკენ ყოველთვის მოუწოდებდა პირდაპირ თუ ირიბად ქართველ საზოგადოებას. XIX საუკუნის I ნახევარში ეროვნული აჯანყების კრახით დასრულების შემდეგ, XIX საუკუნის II ნახევრიდან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა განვითარების ახალ ფაზაში შედის. ეს დაკავშირებულია სასწავლო-საგანმანათლებლო პროცესის სრულყოფასა და საზოგადოების ყველა ფენაში გავრცელება-დამკვიდრებასთან. ქართული კულტურული ელიტა ორიენტირებულია ქართული ერთობის ნაციონალურ კონსოლიდაციაზე, რაც საერთო, ეროვნული პროგრამით უნდა განხორციელდებულყო. ამავდროულად, ინტელიგენციის პროგრესული ნაწილი თავისუფლების იდეალის ფართო პროპაგანდას იწყებს. აღნიშნულ მოვლენას უკავშირდება ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მთავარი ლიდერის ილია ჭავჭავაძის ფრაზა „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნეს“.

XX საუკუნის პირველ ოცნლეულში თავისუფლების იდეალის პერცეფციამ განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა. 1917 წლიდან ქართული ერთობის კონსოლიდაციის ახალი პერიოდი იწყება. თავისუფლების იდეალის პროპაგანდას პირველი მსოფლიო ომისა (1914-

1918) და 1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მიცა გასაქანი.

პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში და ასევე მისი დასრულების შემდეგ ქართულ ბეჭდურ მედიაში გაჩნდა მონოდებები ეროვნული ერთიანობის აუცილებლობაზე: „საერთაშორისო ომმა წამოაყენა ბევრი ისეთი საკითხი, რომლის გადაწყვეტა უქადის კაცობრიობას მომავალში სრულ მშვიდობიანობას. ერთი ამ საკითხთაგანი გახლავთ პატარა ერების ინტერესების წინ წამოყენება [3, 2].

„ჩვენი ძალა კულტურულ შემოქმედებაშია და იმის შეგნების მოახლოებაში, რაც პირდაპირ გვიანდერძა დღევანდელმა ომმა. ეროვნული თვითშეგნება და ეროვნული ერთიანობა უნდა გახდეს ჩვენი მოქმედების ქვაკუთხედად, რომელზედაც უნდა აშენდეს მთავარი კედლები მთლიანი ეროვნული ცხოვრებისა. ამას გვეუბნევა ჩვენი დღევანდელი ომი. ამას ასწავლის განსაკუთრებით წვრილი ერების დღევანდელი საშინელი სისხლისღვრა განათლებულ და კულტურულ კაცობრიობისა“ [4, 2].

ბეჭდური მედია, რომელმაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა, დიდ ადგილს უთმობს მონოდებებს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის ბრძოლისათვის. ამ საკითხის გასაშუქებლად ჩვენი კვლევის ობიექტად ავირჩიეთ ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების გაზეთი „საქართველო“, რომელიც გამოდიოდა 1915-1921 წლებში. 1917 წლის ივნისში კი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო გახდა. გაზეთი სცდება ვინრო პარტიულ ინტერესებს და საერთო ეროვნული პროგრამის შემუშავება-განხორციელებას დიდ ადგილს უთმობს.

ბეჭდური მედიის საშუალებით ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტის მიერ თავისუფლების იდეალის პროპაგანდა შემთხვევითი არ იყო. 117 წლის მანძილზე რუსულ გავლენაში მყოფი ქართველი ხალხის ცნობიერება გარკვეულწილად შეიცვალა, ამავედროულად საქართველოში არსებულ ყველა სოციალურ ფენას გააჩნდა განსხვავებული ფსიქოლოგია. გლახობაში დაბალი იყო პატრიოტული, მოქალაქეობრივი შემართება, შესაბამისად დაბალი იყო სახელმწიფოებრივი აზროვნების დონე. მის შეგნებაში მინა და თავისუფლება შედუღებული იყო. გლეხი თავისუფლებას მინის მოსაპოვებლად იყენებდა [22, 72]. რაც შეეხება მუშებს, მათი დიდი ნაწილი კლასობრივი ცნობიერებით იყო შეპყრობილი და ეროვნულ ცნობიერებას წარსულის მავნე გადმონაშთად თვლიდა. მუშების უმრავლესობას გლეხების მსგავსად არ გააჩნდა პატრიოტული, მოქალაქეობრივი შეგნება. მუშები თავის მისიას კლასობრივი ცნობიერებით

შეპყრობილი პოლიტიკური ელიტის მხარდაჭერაში ხედავდნენ და არა სახელმწიფოს ერთგულებაში [2, 26].

საგლეხო რეფორმისა და ბურჟუაზიული რეფორმების გატარების შემდეგ საქართველოში XIX საუკუნის II ნახევარში ჩნდება ახალი სოციალური ფენა – ბურჟუაზია, რომელიც ძირითადად არაქართველებით იყო წარმოდგენილი. საზოგადოდ ბურჟუაზიას თავისი ეკონომიკური ინტერესები გააჩნდა და ეროვნული საკითხით ნაკლებად იყო დაინტერესებული. ამ შემთხვევაშიც ბურჟუაზია სახელმწიფოებრივი შეგნების განმტკიცებისათვის ბრძოლაში არ მონაწილეობს. „ბურჟუაზიას არ ესმის ეროვნული თავისუფლება, როგორც თანაბრად საჭირო ყველასთვის. ბურჟუაზიას უნდა ეროვნული თავისუფლება მხოლოდ თავისთვის, როგორც იარაღი სხვის დასაჩაგრავად და დასამონებლად“ [21, 5].

ერთადერთი ნაწილი ქართული საზოგადოებისა, რომელიც მიზანმიმართულად მოქმედებდა საქართველოს განთავისუფლებისათვის და გაცნობიერებული ჰქონდა პრობლემის არსი იყო სამღვდელთა და კულტურული და პოლიტიკური ელიტა. სწორედ ისინი შეეცადნენ საერთო ნაციონალური იდეოლოგიის საფუძველზე ჩვენ-ჯგუფის წევრებს შორის ერთიანობის განცდა ჩაენერგათ. რაც არც ისე ადვილი იყო. როგორც მიხაკო წერეთელი აღნიშნავდა: „ორიოდ კაცის გარდა, ძველებსა და ახლებს ვერ წარმოუდგენიათ ურუსოდ ქართული თავისუფლება“ [23, 21]. ნოე ჟორდანიას თავის მემუარებში წერს: „როცა წამოვაყენე დებულება საქართველოს თავისუფლების შესაძლებლობისა, ერთი გლეხი ადგა და მომხალა – აწი ჩვენ ტყვეს სყიდვას ვერ დავუბრუნდებითო!“ [8, 15].

საზოგადოების უმეტეს ნაწილში, განსაკუთრებით სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლებში რუსეთთან კავშირი მათ უსაფრთხოებას ნიშნავდა და ამიტომ არსებული ვითარების შეცვლით და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენით მათი მდგომარეობა უარესობისკენ შეიცვლებოდა. იაკობ მანსვეტაშვილი თავის მემუარებში იგონებს ილიასა და გლეხების საუბარს. ეს უკანასკნელნი სწორედ რუსული ხელისუფლების მხარდაჭერას გამოხატავდნენ. „ადრე გარეთ ვერ გამოვდიოდით. სოფელს რომ გავცილებულიყავით, ან ლეკი დავგვიხვდებოდა ან შინაური ავი კაცი. სისხლი იღვრებოდა. მოსვენება არა გვქონდა, შველა არსაიდამ იყო. დალოცა ღმერთმა რუსის ხელმწიფე: ეხლა რა გვიშავს, აი, ქალაქშიც ჩამოვდივართ სამუშაოდ. თუ რამ გასაყიდი ან სასყიდელი გვაქვს ხელს ვიმართავთ. გზაში ხელს ვერავინ გვახლებს“ [7, 125].

ქართველებში ჯერ კიდევ არ არსებობდა ერთიანობის განცდა. „გურულებისათვის საქართველო ნიშნავდა – ქართლელს, ხანდახან – კახელსაც. ერთი მთლიანი ქართველი ერი, ერთი მთლიანი საქართველო მის წარმოდგენაში სრულებით არ არსებობდა. ის მუდამ ფიქრობდა თავის დაცვაზე თათრებისაგან“ [8, 15].

ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებებთან ერთად ქართულ საზოგადოებაში საწინააღმდეგო თვალსაზრისები არსებობდა. როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ერთ-ერთი აქტიური მებრძოლი შალვა ქარუმიძე წერდა: „საქართველოში იყო ხალხი, რომელთათვისაც რუსეთის ერთგულება სამშობლოს ღალატი იყო და რომელთა აზრით სამშობლოს ბედნიერება და მომავალი მხოლოდ რუსეთის ნანგრევებზე აშენდებოდა... ამ ხალხის თვალში რუსეთი და საქართველო ერთად ვერ თავსდებოდა და ქართველი კაცის წინაშე საკითხი ამნაირად ისმებოდა – ან სამსახური რუსეთს და ღალატი საქართველოს, ანდა ღალატი რუსეთს და განწირვა მშობელი ერისათვის“ [24, 226].

რუსული მმართველობის წინააღმდეგ ქართველების ერთი ნაწილის პროტესტი ბუნებრივია იმ ნაციონალური იდეოლოგიის შედეგი იყო, რომელიც კულტურულმა ელიტამ შეიმუშავა. ქართული პოლიტიკური ელიტის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის არჩილ ჯორჯაძის აზრით: „ქართველი ერი ყოველთვის ებრძოდა ხოლმე ყველას, ვისაც კი მისი პოლიტიკური დამონავება სურდა. რით აიხსნება ამგვარი გარემოება? ხალხი შევიწროებული და შეხუთულია, ხოლო მოადგებოდა რა მას გარეშე მტერი, იგი ივინყებდა თავის ვარამს, ხელს აძლევდა თავის მჩაგვრელს (ფეოდალს – ნ. ს.) და მასთან ერთად მტერს ებრძოდა. ეტყობა ის გარეშე მტერი მას უფრო მავნებელ მტრად მიაჩნდა, ვიდრე შინაური ბატონი, რომ მიუხედავად ნივთიერი უთანასწორობისა, ქართველი გლეხი რაღაცით დაკავშირებული იყო სხვა წოდებებთან და მას თავისი შინაური მონობა ერჩივნა, გარეშე ძალის მონობას. ეს „რაღაც“ იყო – ენა, ზნე-ჩვეულება, სარწმუნოება, ისტორიული ტრადიცია. მამასადამე, ქართველები იცავდნენ თავის მიწას, ენას და სარწმუნოებას. ყველა ამისი დაცვა მას თავისუფლების დაცვად მიაჩნდა და გარეშე მტერს ისე უყურებდა, როგორც იმის სიცოცხლის და თავისუფლების დამამხობელს“ [25, 315].

1917 წელს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ ბეჭდური მედია სულ უფრო და უფრო ხშირად საუბრობს დამოუკიდებლობის აღდგენის საჭიროებაზე. „ავტონომია – აი ის მკვეთრი სიტყვა, რომელიც ეხლა ელვასავით

გადადის მთელ საქართველოზე და აუცილებლად მოაქცევს თავის ცეცხლის რკალში ყველა მამულიშვილს, მას წინ, ვნახოთ თუ ვინმე აღუდგება“ [9, 2].

რევოლუციის შემდეგ ინტელიგენცია წარსულის იდეალიზებით ქართული ერთობის ნევრებში ბრძოლის ჟინის გაღვივებას ცდილობს. „იფეთქა რევოლუციამ, დაემხვნენ ძირს პორფირმოსილნი მტარვალნი და ჯალათები. ნამებულ ხალხს მოველინა სანატრელი თავისუფლება. დღეს დაჰკრა ქართველი ერისთვის საბედისწერო ჟამმა, დღეს ეჭირვება მას ჭკუა-ფხიზელი, მაღალ-ნიჭიერი, ძლიერი ნების, მამაცი და სამშობლოს სიყვარულით აღგზნებული ბელადები, რომლებმაც უნდა აღძრან ერის სული, აამოქმედონ და აქციონ უძლეველ ლომად. გვწამს, რომ ასეთი გმირები მალე გამოჩნდებიან“ [13, 2]. საქართველოს ისტორიული წარსულიდან გამომდინარე, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვისა თუ ტერიტორიული შევიწროების დროს ქვეყნის ძლიერება „დიდებულ გმირებს“ გადაურჩენიათ: „თავის ხანგრძლივ ისტორიულ ცხოვრებაში საქართველოს ბევრჯერ განუცდია საშინელი წამები, ხშირად ყოფილა მის წინ აღმართული ყოფნა-არყოფნის საბედისწერო საკითხი, მაგრამ ერის გენიალობას წარმოუშვია ამ დროს დიდებული გმირები და მათი მეოხებით ქვეყანა გადარჩენია დაღუპვას. მესხეთი, კოლხეთი და ივერია კვლავ შესდგომია თავის კულტურულ მოღვაწეობას. ასეთი ტრაგიკული წამები ჩვენი ერის წარსულში იყო ხშირი“ [13, 2].

1918 წლიდან ბეჭდურ მედიაში თავისუფლების იდეალის აქტიური პროპაგანდა იწყება. „ბევრჯერ მიუყვანია უღმობელ ისტორიულ ქართველს ჩვენი ხალხი შავი ჯურღმულის პირად, ბევრჯერ, ბევრჯერ დაუსვამს მის ცვალებად ცხოვრებას მისთვის სამკვდროსასიცოცხლო საკითხი, მაგრამ, საბედნიეროდ, სურვილი სიცოცხლის შენარჩუნებისა ყოველთვის თვალსაჩინო ყოფილა ამ ერის ცხოვრებაში. საგანი – თავისუფლება, რისთვისაც ეს ერთი მუჭა ხალხი ებრძოდა ყოველგვარ დაბრკოლებას. რისთვისაც ის ვაჟაკურად უმკლავდებოდა კარზე მომდგარ უბედურებას – ყოველთვის ხატად და ჯვარად ჰქონია ქართველ ერს და ამით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ყოფნა-არყოფნის საკითხიც ამ ერის სასარგებლოდ იჭრებოდა“ [13, 4].

1900-1917 წლებში ქართული ერთობის იდენტობის მთავარი განმსაზღვრელი იყო ისტორიული მეხსიერება, ტრადიციები, ენა, ქრისტიანობა. 1918 წლიდან აღნიშნულ ნაციონალურ სიმბოლოებს ემატება თავისუფლების იდეალი. „ბაზალეთის ტბას თავისუფლების ნიავქარმა დაჰბერა და მისი აქამდე უძრავი, შეტბორებული ზედაპი-

რი აამოძრავა, დაჰქროლა, ხავსი აჰყარა და ყოველის ქართველის ჭეშმარიტ გულში იმის მოვლინების შუქმფენი იმედი და სასოება გამოჰკვანდა“, ილიას თქმის არ იყოს:

„ვისიც არ ითქმის სახელი,
ვისაც დღე და ღამ ნატრულობს
ჩუმის ნატვრითა ქართველი“ [10, 2].

ქართული პროგრესული საზოგადოება დამოუკიდებლობის აღდგენას მიიჩნევდა ახალი ეპოქის დაწყებად საქართველოს ისტორიაში და ამიტომ საქართველოს სრულუფლებიან ქვეყნად დამკვიდრებისათვის საერთაშორისო სარბიელზე საჭიროდ თვლიდა იმ რეფორმების და ღონისძიებების გატარებას, რაც ამ მიზნისაკენ მიმავალ გზაზე არსებითი და გადამწყვეტი იქნებოდა: „აღიარებული დამოუკიდებლობა საქართველოსი არის პირველი გვერდი საქართველოს ახალი ისტორიისა. თუ ეს არის დასაწყისი საქართველოს აღორძინებისა, ამავე დროს ეს იქნება ქართველთა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ დამოუკიდებელი ცხოვრების უნარის მაჩვენებელი მომავალში. დამოუკიდებლობის შენარჩუნება და ჩვენი გაძლიერება ჩვენს ხელთ არის, ჩვენს მუშაობაზედ არის დამოკიდებული. თუ გვინდა შევინარჩუნოთ საპატიო ადგილი კულტურულ სახელმწიფოთა შორის, ჩვენ უნდა შევქმნათ საკუთარი მრეწველობა, საკუთარი ჯარი“ [15, 4].

სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების გაძლიერებასთან ერთად როგორც კულტურული, ასევე პოლიტიკური ელიტა მთელი ძალისხმევით ცდილობს საზოგადოების უმრავლესობაში იმ დამახინჯებული ცნობიერების შეცვლას, რისი კვალიც რუსულმა გავლენამ დაატყო. საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. ამიტომ საჭირო იყო თანმიმდევრული ღონისძიებები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ეს პროცესი არც ისე ადვილი იყო. ქართული ერთობის წევრების უმრავლესობას არ ჰქონდა გაცნობიერებული თავისუფლების არსი. ბეჭდურმა მედიამ და სასწავლო-საგანმანათლებლო სისტემამ ვერ შეძლო პრობლემის საბოლოოდ გადაჭრა. „არა მარტო მოპოვებული თავისუფლება, საქართველოს მიწა-წყალი და დოვლათი, არამედ თვით ერის არსებობა, მისი ფიზიკური არსებობა განიცდის განსაცდელს და მოითხოვს დაცვას. საჭიროა ქართველი ერის ყველა ძალ-ღონის შემოკრება და მობილიზაცია“ [13, 1]. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა გიორგი გვაზავას წერილი „ერი და თავისუფლება“, სადაც ქართველი ერის ასეთ მდგომარეობას რუსული გავლენიდან გამომდინარე ხსნიდა. „ასი წლის მონობამ მოადუნა ქარ-

თველი ერის სხეული და შეხუთა კუნთები, უკიდურესმა კლასობრივ ბრძოლის მოძღვრებამ მის გონებას გადაუბნია ისეთი ბურუსი, რომ ამ ბურუსში კინალამ ჩაიმარხა უალრესი ღირებულება – ეროვნული თავისუფლება“ [13, 2]. საქართველოში შექმნილ მდგომარეობას იგი არა მარტო რუსული გავლენით ხსნიდა, არამედ ქართველების მოქმედებითაც. „სიბნელეს მიჩვეული თვალი სინათლეს ვერ იტანს, მონობას მიჩვეულ ადამიანს ერთხანს რჩება მონური მიდრეკილება, იგი ბატონს ეძებს, იმას უბატონოდ ცხოვრება ვერ წარმოუდგენია. იგი დარწმუნებულია, რომ ბატონი უსათუოდ მოვა, მხოლოდ არ იცის ვინ იქნება ის ბატონი: რუსი, თურქი, გერმანელი თუ ინგლისელი. ამ სამარცხვინო ფსიქოლოგიის შექმნაში ჩვენც დიდი ბრალი მიგვიძღვის. თუ ყველა არა, ერთი ნაწილი ჩვენი მოღვაწეების სულ იმის ქადაგებაში იყო, რომ სამშობლო არ არის, რომ იგი მოგონილია მხოლოდ ბურჟუაზიის და აზნაურების მიერ. ჩვენ ამოვფხიკეთ ხალხის გულიდან მამულის სიყვარული და გმირების ქვეყანა გადავაქციეთ მონების ქვეყნად“ [13, 3].

1919 წლიდან გაზეთ „საქართველოს“ ფურცლებზე უკვე შეინიშნება ნაციონალური კონსოლიდაციის გაძლიერება სოციალურად დაბალი ფენის წარმომადგენლებში: „ხალხში დიდი სულიერი გარდატეხა ხდება, რევოლუციური პსიხოზით შეპყრობილი, ნგრევა-დაქცევის იდეოლოგიით გატაცებული, ის ბუნებრივ გამომთელების გზას დაადგა. ეს ხდება ბუნებრივად, თავისთავად. ეს პროცესი საერთო მოვლენაა საქართველოში, ხოლო ზოგან უფრო გამოაშკარავებულია და თვალსაჩინო“ [14, 1]. გაზეთის პიბლიცისტები ამ მოვლენას იმედით უყურებდნენ და დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას აუცილებელ პირობად მიიჩნევდნენ. „თუ ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის ნებისყოფა ქართველ ხალხში გაიზარდა ისეთი პროპორციით, როგორც ამდენ ხანს, მაშინ არავითარი ეჭვი არ არის იმაში, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობა მკვიდრ ნიადაგზე დადგება და რაც უნდა პარტიული შემადგენლობის არ იყოს მთავრობა, ამას ანგარიშს გაუნეცს და ჭკუაში ჩახვდება“ [15, 1]. გაზეთი ეროვნული თავისუფლების მოპოვების და შენარჩუნების მთავარ ობიექტად ინტელიგენციას მიიჩნევს. „ინტელიგენციამ არ დაზოგა არც საკუთარი სისხლი, არც თავისი არსებობა და შეიძლება ითქვას, რომ მან მიიყვანა საქართველო დღევანდელ თავისუფლებამდე. ის დღესაც ასეთ როლს თამაშობს და ალბათ ყოველთვის ითამაშებს“ [17, 2]. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა მართლმადიდებელ ეკლესიას თავისუფალი მოქმედების საშუალებას არ აძლევდა და მისი უფლებები შეკვეცილი იყო, ეროვ-

ნულ-დემოკრატები ეკლესიის როლის წინა პლანზე წამოწევენ ცდილობენ და მართლმადიდებელი ეკლესიის პრობლემების გაშუქებას დიდ ადგილს უთმობენ. „ჩვენი ეკლესია ფრიად დამსახურებული, მსცოვანი დაწესებულებაა ჩვენს სამშობლოში. ის ასაზრდოებდა ქართველ ერს სულიერად, ზნეობრივად, გონებრივად და წვრთნიდა მის მამულიშვილურ შემეცნებასაც. ჩვენი ეკლესია საქართველოში ასრულებდა დიდ კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმეს, აფხიზლებდა ერს ისტორიული განსაცდელის ხანაში, იცავდა მას გადარჯულებისაგან. მრავალჯერ პოლიტიკურად უფლება-აყრილი და დამონებული საქართველო არსებობდა ეკლესიურად, სარწმუნოებრივად შეკავშირებული მტკიცე საფუძვლით“ [18, 4].

დამოუკიდებლობის ხანაშიც, საქართველოს სინამდვილიდან გამომდინარე ნაციონალური სიმბოლოების პროპაგანდას ისევე აქტუალური მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რადგან საერთაშორისო სარბიელზე დამკვიდრებას საერთო ეროვნული ფასეულობებით ჰომოგენიზირებული ქართული ერთობა თუ შეძლებდა. ნაციონალურ კონსოლიდაციაში კი ქრისტიანობას დიდი როლი ენიჭებოდა. „ჩვენ ვხედავთ, რომ კულტურულ კაცობრიობას და თუნდაც არა კულტურულ კაცობრიობას იმდენად აინტერესებს რუსის ხალხი, რამდენადაც იგი ფიზიკურ საფრთხეს წარმოადგენს ძველსა და ახალ კულტურისათვის, ხოლო ახლად განთავისუფლებული ერები იმდენად შეადგენენ ინტერესს კაცობრიობისას, რამდენადაც ამ ერებს ახალი მოტივი და ახალი გამართლება შეაქვთ კაცობრიობის ისტორიაში.

ამ თვალსაზრისით საქართველო ყველაზე უფრო პრივილეგიურ მდგომარეობაში იმყოფება, რადგანაც იგი ხილია ევროპასა და აზიას შორის, მტკიცე იქნება ქართველი ხალხი ნაციონალურად, მით უფრო ყურადღებით მოეპყრობიან მას მეზობელ და შორეულ სახელმწიფოები – თანაც საქართველო ჯერ კიდევ არ გამაგრებულა ეროვნულად და სახელმწიფოებრივად, რომ შეიძლებოდეს ეროვნულ ბრძოლაზე ხელის აღება“ [19, 2].

გაზეთი „საქართველო“ 1921 წლამდე ამ სულისკვეთებით აგრძელებდა საქმიანობას და თავისუფლების იდეალის ქართულ ერთობაში ფორმირებას და დანერგვას ცდილობდა.

ამდენად, თავისუფლების იდეალისთვის ბრძოლა ქართული ერთობის ცნობიერებაში ისტორიული წარსულიდან გამომდინარე ქართული ენის, ქრისტიანობის, ტრადიციის შენარჩუნებასთან იგივედებოდა. თავისუფლების იდეალის ამ სახით პროპაგანდის მთავარი მესვეური იყო კულტურული და პოლიტიკური ელიტა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბ. ანდერსონი, წარმოსახვითი საზოგადოებები, თბილისი, 2003.
2. ვ. გურული, ეროვნული ცნობიერება-სახელმწიფოებრიობა, პოლიტიკური ორიენტაცია, თბილისი, 2008.
3. გაზეთი „თემი“, 1914, №187.
4. გაზეთი „თემი“, 1915, №203.
5. ჯ. კაშია, გველის-მჭამელი, გაგების ცდა, პარიზი, 1989.
6. გ. ლასხიშვილი, მემუარები, თბილისი, საქართველო, 1966.
7. ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებები, თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1985.
8. ნ. ჟორდანია, ჩემი წარსული, თბილისი, სარანგი, 1990.
9. გაზეთი „საქართველო“, 1917, №64.
10. გაზეთი „საქართველო“, 1918, №3.
11. გაზეთი „საქართველო“, 1918, №7.
12. გაზეთი „საქართველო“, 1918, №43.
13. გაზეთი „საქართველო“, 1918, №232.
14. გაზეთი „საქართველო“, 1919, №233.
15. გაზეთი „საქართველო“, 1920, №1.
16. გაზეთი „საქართველო“, 1920, №40.
17. გაზეთი „საქართველო“, 1920, №49.
18. გაზეთი „საქართველო“, 1920, №62.
19. გაზეთი „საქართველო“, 1921, №19.
20. ე. სმითი, ნაციონალური იდენტობა (ინგლისურიდან თარგმნა ლელა პატარიძემ), თბილისი, 2008.
21. სოციალიზმი და ეროვნული საკითხი, თბილისი, 1905.
22. გ. ქიქოძე, ეროვნული ენერგია, თბილისი, 1919.
23. მ. წერეთელი, ერი და კაცობრიობა, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990.
24. ო. ჯანელიძე, ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბილისი, მეცნიერება, 2002.
25. ა. ჯორჯაძე, სამშობლო და მამულიშვილობა, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1990.

Nato Songulashvili

*The Doctoral Student of Ivane Javakishvili
Tbilisi State University*

**Identical autonomous ideal: the idea of freedom and its
cultivation on the basis of printing media in the 10-years
Georgian unity of XX century.**

Summary

The ideal of freedom is one of the main parts of collectiv cultural identity. In the research workthere is studied the Georgian identical autonomous ideal, the idea of freedom and its cultivation in Georgian unity in 1918-1921, on the basis of publications newspaper, „Georgia..”

among the Georgian we-group members the ring-leader for propaganda-actualization of freedom ideal was cultural and politikal elite.

ირინა არაბიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

დამატებითი ცნობები ექვთიმე თაყაიშვილის 1917 წლის ექსპედიციასთან დაკავშირებით

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლაში ექვთიმე თაყაიშვილი 1905 წლიდანვე იყო ჩაბმული. ბრძოლის წარმატებით დაგვირგვინების (1917 წ. 12 მარტი) პირველივე დღეებიდან ის აქტიურად ჩადგა საქართველოს ეკლესიის უფლებათა რეალურად განხორციელების სამსახურში. იყო რუს-ქართველთა საეკლესიო ინტერესების შემთანხმებელი კომისიის წევრი. საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომებში დიდ მეცნიერს მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ სხდომის ოქმებიდან ჩანს, რომ მისი პროფესიონალიზმის იმედი მმართველობის წევრებს ყოველთვის ჰქონდათ. არც თუ იშვიათად მიმართავდნენ დახმარებისათვის: საქართველოს საკათოლიკოსოს ძველი საზღვრების დადგენასთან თუ ქართული ძეგლების მოვლა-პატრონობასთან დაკავშირებით.

1917 წლის 4 ივლისის სხდომაზე საქართველოს ეკლესიის დროებითმა მმართველობამ მოისმინა პორუჩიკ ნ. შუგუროვის წერილობითი მოხსენება ხახულის ღვთისმშობლის მონასტრის მდგომარეობის შესახებ. შუგუროვს, როგორც მოხსენებაში იყო აღნიშნული, ტაძარი 1916 წ. მოუნახულებია და შეკეთებაც კი უცდია. საქართველოში დაბრუნებულს ქართული საზოგადოება ტაძრის სავალალო მდგომარეობის შესახებ საქმის კურსში ჩაუყენებია, მაგრამ შედეგი ჯერ კიდევ არ იყო მიღწეული [1, 215; 2, 3].

შუგუროვი ამჯერად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრეს ეპისკოპოს ლეონიდს (ოქროპირიძე) სთხოვდა დახმარებას თავისი ხელნაწერი ბროშურის – Грузинский Хахульский монастырь დაბეჭდვაში, რაც ისტორიკოს თედო ჟორდანიას გარდაცვალების გამო შეფერხებულა. შუგუროვი აგრეთვე აყენებდა წინადადებას ხახულის მონასტერში ექსპედიციის გაგზავნის შესახებ და საჭიროების შემთხვევაში გამოთქვამდა მასში მონაწილეობის მიღების (ხელმძღვანელობისაც კი) სურვილს [1, 215].

საქართველოს ის ნაწილი – თორთუმის ოლქი, სადაც ხახულის მონასტერი მდებარეობდა, I მსოფლიო ომის მსვლელობაში (1914-

1918 წ.) 1917 წ. ზაფხულისათვის გათავისუფლებული იყო ოსმალეთის ბატონობისაგან. ამის გამო ქართულ საზოგადოებას ეძლეოდა საშუალება მიეხედა თავისი ძველი კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრებისათვის. თუმცა, ამ მხარეში ექსპედიციის მოწყობა ომის პერიოდის საშიშროებასთან იყო დაკავშირებული.

დროებითი მმართველობის წევრებმა მონასტრის საჭიროებათა გასაცნობად ექსპედიციის მოწყობის აუცილებლობა ერთსულოვნად აღიარეს. კამათი გამოიწვია საკითხმა, სასულიერო წოდების მხრიდან გაგზავნილი პირი ბერი უნდა ყოფილიყო თუ ერისკაცი. საბოლოოდ ექსპედიციასთან ერთად მასწავლებელი-ბერის გაგზავნა სახიფათო საქმედ მიიჩნიეს, რათა იქაური მუსლიმანების გაღიზიანება არ გამოეწვიათ. უმჯობესად ჩაითვალა ისეთი ბერების მივლინება, რომლებსაც თავიანთი მონაზვნური ცხოვრებით შეეძლოთ იქაურთა ნდობისა და პატივისცემის დამსახურება.

დროებითი მმართველობის წევრებმა ექსპედიციის წევრთა შერჩევა და მისი ხელმძღვანელობა ექვთიმე თაყაიშვილს მიანდეს. მას ექსპედიციის შედეგები დროებითი მმართველობისათვის უნდა გაეცნო, მიენოდებინა მონასტრის მდგომარეობის შესახებ საჭირო ცნობები. ეკლესიის მმართველმა ორგანომ თავისი მხრიდან ექსპედიციის წევრებად დაასახელა პართენ გოთუა, როგორც გამოცდილი ორგანიზატორი და ერთი ბერი, რომლის შერჩევაც თავის თავზე კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრემ – ეპისკოპოსმა ლეონიდმა (ოქროპირიძე) აიღო.

ექსპედიციის გაგზავნისათვის საჭირო სახსრები დროებით მმართველობას არ გააჩნდა. დაადგინეს: დაეარსებინათ საფინანსო კომისია, რომელიც იზრუნებდა ექსპედიციისა და დროებითი მმართველობის სხვა საჭიროებათათვის თანხების მოპოვებაზე.

კომისიის წევრებად ერთხმად აირჩიეს: გენერალი ვასილ გაბაშვილი, გიორგი ჟურული, მიხეილ მაჩაბელი, პეტრე ბარათაშვილი, ალექსანდრე ძეგველიშვილი და იოსებ მერკვილაძე [1, 215].

საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობას ამ საშური საქმის მეთაურობასთან დაკავშირებით 7 ივლისს უკვე ჰქონდა ექვთიმე თაყაიშვილის თანხმობა. ამ მცირე პერიოდის განმავლობაში (4-7 ივლისი) დაულალავმა მეცნიერმა ექსპედიციისათვის საჭირო თანხის დაანგარიშებაც მოახერხა და თავადაზნაურთა საკრებულოდან ამ თანხის უმთავრესი ნაწილის გადახდაზე დაპირებაც მიიღო. მისი ვარაუდით, სულ საჭირო იქნებოდა 7 ათასი მან. აქედან თავადაზნაურთა საკრებულო 4 ათასს ჰპირდებოდა. დანარჩენი 3 ათასი დროებით მმართველობას უნდა გაეღო. ექვთიმე თაყაიშვილის აზ-

რით, ერთი ბერის მივლინება საკმარისი არ იყო და ექსპედიციასთან ერთად ორი-სამი ბერი მაინც უნდა გამგზავრებულიყო, რომელთა შერჩევაც მან ყოვლადსამღვდელო ლეონიდს სთხოვა [1, 222].

თავადაზნაურთა საკრებულომ, გარდა ექვთიმე თაყაიშვილისათვის შეპირებული თანხისა, უშუალოდ საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობას 7500 მან. შეწირა. პირადად ალ. ნ. ჭავჭავაძემ კი ხახულის ტაძრისათვის 200 მანეთი გაიღო [1, 222]. ასე, რომ ეკლესიის მმართველმა ორგანომ 3 ათასი მან. ექსპედიციის საჭიროებისათვის დაუყოვნებლად გადაადო.

ექსპედიციაში გამგზავრების მოსამზადებელ სამუშაოებთან დაკავშირებით ცნობები მოიპოვება ექვთიმე თაყაიშვილის პირად წერილებში. 1917 წ. 9 ივლისს იგი პეტროგრადში მყოფ ნიკო მარს წერს, რომ საჭირო გახდა თორთუმში გამგზავრება. ამ საქმესთან დაკავშირებით იგი პირველ რიგში ხუროთმოძღვრისა და ფოტოგრაფის შერჩევის სირთულეს აღნიშნავდა [3, 283]. გამგზავრება თავდაპირველად 25 ივლისისათვის ან თვის ბოლოსათვის იყო დაგეგმილი. მაგრამ 8 აგვისტოსთვის გადაიდო.

ექვთიმე თაყაიშვილი მთელი სისრულით გრძნობდა იმ საშიშროებას, რაც ფრონტის საზღვართან ახლოს, ნაომარ, დანგრეულ და დამძეულ ოლქებში მოგზაურობასთან იყო დაკავშირებული, ამიტომ ნიკო მარს სთხოვდა, თუ ცოცხალი ვერ დაბრუნდებოდა, გამოეცა მისი სვანეთსა და ყარსში მოგზაურობათა შედეგები [3, 284-285].

როგორც გიორგი ლომთათიძე აღნიშნავს სამხრეთ საქართველოში გამგზავრების წინ ანდერძი ექვთიმე თაყაიშვილს თავისი მეუღლის – ნინო პოლტარაცკაიასთვისაც დაუბარებია: თუ ცოცხალი ვერ დავბრუნდე, მოკრძალებით დამმარხეთ, არავინ შეაწუხოთ, ქონება საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას დარჩესო [4, 39-40].

სამხრეთ საქართველოში ექვთიმე თაყაიშვილის ხელმძღვანელობით მოწყობილი ექსპედიცია 1917 წ. 8 აგვისტოდან 18 სექტემბრამდე გრძელდებოდა. მოგზაურობის შედეგები დიდი დაგვიანებით, 1952 წელს – რუსულად და 1960 წელს – ქართულად გამოიცა. იქ ექსპედიციის დაწყების თარიღად 8 ივლისია დასახელებული [5, 19; 6, 3], რასაც ფაქტობრივად ეწინააღმდეგება როგორც დროებითი მმართველობის სხდომებზე აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებული მსჯელობის თარიღები, ასევე თვითონ ექვთიმე თაყაიშვილის წერილები ნიკო მარისადმი [1, 213-217, 219-222; 3, 283-285].

აღნიშნულ გამოცემათა მიხედვით ექსპედიცია მოწყობილი იყო საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების

მიერ და იქ ეკლესიის დროებითი მმართველობის მიერ ექსპედიციის მოწყობის ინიციატივა აღნიშნული არ არის. მხოლოდ მითითებულია, რომ ექსპედიციის მოწყობისათვის თანხები გაიღეს ქართველმა თავადაზნაურებმა და სამღვდელოებამ. იმ დროს, როცა 1917 წლის ექსპედიციის შედეგები გამოიცა (1952 და 1960 წწ.), საბჭოთა საქართველოში გამომავალ წიგნებში საქვეყნო საქმეებში სასულიერო ნოდების წვლილის მკვეთრად წარმოჩენა დაუშვებელი იყო.

ექვთიმე თაყაიშვილი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ფულით იმ დროს ომით განადგურებულ მხარეში არაფრის ყიდვა შეიძლებოდა. დაულავამა მეცნიერმა ექსპედიციისათვის აუცილებელი დახმარება რუსეთის საეროთა კავშირის გამგეობის საწყობიდან მიიღო. ერობათა გამგეობისაგან აღნიშნული დახმარების გამოყოფა ექვთიმე თაყაიშვილის ყოფილ მოსწავლეს ალექსანდრე დავითის ძე ციციშვილს ჰქონდა დავალებული, რასაც მან თავი წარმატებით გაართვა [6, 3].

დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმებში მითითებული არაა ექსპედიციის შემადგენლობა. ამის შესახებ ინფორმაციას ექვთიმე თაყაიშვილი გვანდის. მან შეძლო შეეკრიბა: ხუროთმოძღვარი ანატოლი ნიკოლოზის ძე კალგინი, მხატვარი დიმიტრი შევარდნაძე, მოხალისე ხუროთმოძღვარი, ალპინისტი და პოეტი ილია ზდანევიჩი, მხატვარი ლადო გუდიაშვილი, მხატვარი-მსახიობი მიხეილ ჭიაურელი. სასულიერო ნოდების მხრიდან, პირადად ეპისკოპოს ლეონიდის რჩევით ექსპედიციას შეუერთდა ვარძიის მონასტრის წინამძღვარი მღვდელ-მონაზონი ილარიონი. ექსპედიციის ხელმძღვანელმა მხოლოდ პროფესიონალი ფოტოგრაფის შერჩევა ვერ შეძლო. რამდენიმე კანდიდატურას, რომელიც სამხედრო უწყებას მან წარუდგინა, გამგზავრების ნება არ დაერთო. ფოტოგრაფობას ექსპედიციის რამდენიმე წევრი ითავსებდა [6, 3].

მიუხედავად ამისა, ექსპედიციის შედეგებით ექვთიმე თაყაიშვილი კმაყოფილებას გამოთქვამდა. იმოგზაურეს და შეისწავლეს ხახულის, ოშკის, იშხნის მონასტრები და მათი შემოგარენის სასულიერო და საერო ძეგლები.

ექსპედიციის ხელმძღვანელმა წინდახედულება გამოიჩინა და ექსპედიციის 2 წევრი ოთხთა ეკლესიასა და პარხალში მიავლინა მომავალი ექსპედიციისათვის წინასწარი კვლევების ჩასატარებლად. შემდგომში ექვთიმე თაყაიშვილი ამ ნაბიჯის კმაყოფილიც იყო, რადგან თურქთა მიერ ხელახლა ოკუპირებულ ტერიტორიების შესწავლა ძალიან დიდი ხნით მიუწვდომელი გახდა [6, 4].

ექსპედიციის მიერ თბილისში ჩამოტანილი გეგმები და ნახაზები დაამუშავა ხუროთმოძღვართა ჯგუფმა: მ. კერნი, ბ. რიაბოვი, ნ. სევეროვი. მათ კალგინი ხელმძღვანელობდა. ტექნიკურ საკითხებში კი ეხმარებოდნენ კუბერა და მელიქიშვილი [6, 4].

ექსპედიციის პერიოდში მოინახულეს და აღწერეს შემდეგი ეკლესია-მონასტრები: იშხანი, ოშკი, ხახული, ექექი, სოხთოროთა, ისი, სუხბერჩი, ოთხთა ეკლესია, მუხლაჯილილისი, პარხალი და მათ ირგვლივ მდებარე პატარა ნაგებობები თუ მათი ნანგრევები. ძველთა შესწავლის საქმეში განხორციელებულ სიახლეს წარმოადგენდა მრავალი ბარელიეფის გადმოღება მულაჟით. ხელით გადმონერეს ან ფოტოზე დააფიქსირეს მრავალი წარწერა. შეიტანეს ცვლილებები მათ ნაკითხვაში. გაარკვიეს ზოგი ტაძრის სახელი, რომელიც მანამდე ისტორიულ ლიტერატურაში ცნობილი არ იყო. გამოავლინეს ტაძართა უცნობი ტიპებიც. თუმცა, როგორც ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავდა, მათ მიერ შესწავლილი ძეგლები კიდევ წლობით მოითხოვდა კვლევას, ქართული კულტურისათვის მათი მნიშვნელობის შესახებ საბოლოო სიტყვა ნათქვამი არ იყო [6, 4].

ექსპედიციის შედეგები დროებითი მმართველობის სხდომაზე განხილვის საგანი ვეღარ გახდებოდა იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ როცა ექვთიმე თაყაიშვილი თბილისში დაბრუნდა (18 სექტემბერი), საქართველოს ეკლესიას უკვე არა დროებითი ორგანო, არამედ კათოლიკოს-პატრიარქი და საკათოლიკოსო საბჭო განაგებდნენ. საეკლესიო კრება, რომელმაც საჭეთმპყრობელი და მმართველობის უმაღლესი ორგანო აირჩია, 1917 წ. 8-17 სექტემბერს მიმდინარეობდა.

ექსპედიციაში დროებითი მმართველობის წარმომადგენელ მღვდელ-მონაზონ ილარიონთან დაკავშირებითაც ექვთიმე თაყაიშვილისა და სხვათა მოგონებებიდან გახდა ცნობილი. ის ექსპედიციის შედეგების მოსახსენებლად თბილისში უნდა დაბრუნებულიყო და შემდეგ სანოვანის მარაგით ისევ ხახულის, ოშკისა და იშხნის მონასტერთათვის თვალყურის სადევნებლად გამგზავრებულიყო. მაგრამ მისი მეორე მგზავრობა შედეგიანად ვერ დასრულდა: ფრონტი დაიშალა და თურქთაგან გათავისუფლებული საქართველოს მიწა-წყალი ისევ მაჰმადიან დამპყრობთა ტყვეობაში აღმოჩნდა. ამიტომ მამა ილარიონი გზიდან უკან დაბრუნდა [6, 3].

დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმები არც პორუჩიკ შუგუროვის შესახებ გვანვდის ცნობებს. ექვთიმე თაყაიშვილი აღნიშნავს, რომ ხახულის კომენდანტ ნ. შუგუროვს 1916 წ. 29 მაისს ხახუ-

ლის მთავარი ტაძრის გუმბათზე თუთის ხისაგან გათლილი ჯვარი აღუმართავს.

დიდი მეცნიერი ხშირად ასხენებს შუგუროვის ბროშურასაც, რომელიც ექსპედიციაში ჰქონია წაღებული, იმონებს მას ხახულის მონასტრის აღწერისას. ხელნაწერ ნიგნაკში მოთავსებული ყოფილა ზოგი წარწერა და ასევე იქაურ მოსახლეობაში შეკრებილი თქმულე-ბანი, ხახულის მონასტერისადმი თორთუმში მოსახლე მაჰმადიან გურჯთა მონინებით დამოკიდებულებას რომ გამოხატავდა [6, 63, 66].

გიორგი ლომთათიძე ექვთიმე თაყაიშვილის მოღვაწეობაში უმნიშვნელოვანეს დამსახურებად თვლის 1917 წ. ზაფხულში ტაო-თორთუმ-ისპირში მონყობილ ექსპედიციას, რომელმაც „სულზე მი-უსწრო“ იქაურ ძეგლებს. რამდენიმე თვეში ეს მხარე ისევ თურქებმა იგდეს ხელთ და იქ მოგზაურობაზე ოცნებაც კი შეუძლებელი გახდა [4, 40].

ასე, რომ საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმებში დაფიქსირებული მასალა აზუსტებს რამდენიმე დეტალს ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ 1917 წ. ზაფხულში ტაო-თორ-თუმ-ისპირში მონყობილი მეტად მნიშვნელოვანი ექსპედიციის ის-ტორიაში. ნათელყოფს ამ მოგზაურობაში რუსეთის ტყვეობისაგან ახლადგათავისუფლებული საქართველოს ეკლესიის როლს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, აღწ. 1, საქმე 6421.
2. გაზეთი „საქართველო“, 1917 წ., 2.VII, № 142.
3. ნიკო მარისა და ექვთიმე თაყაიშვილის მიმოწერა (1888-1931), მეც-ბა, 1991, გამოსაცემად მოამზადა... რ. კავილაძემ, მ. მამა-ცაშვილმა.
4. გ. ლომთათიძე, ქართული კულტურის მემკვიდრე ექვთიმე თაყა-იშვილი, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1990.
5. Е. Такашвили, Археологическая экспедиция 1917-го года в южные провинции Грузии, издательство Академии Наук Грузинской ССР, Тбилиси, 1952.
6. ექ. თაყაიშვილი, 1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამ-ხრეთ საქართველოში, საქ. მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემ-ლობა, თბილისი, 1960.

Irina Arabidze

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology,
research scientist of the Department of
Modern and Contemporary History*

Additional Information About Ekvtime Takaishvili's Expedition in 1917

Summary

In 1917 under the guidance of Ekvtime Takaishvili and on behalf of The Historical and Ethnographical Society of Georgia the expedition in Tao-Tortum-Ispir was held. During the World War I (1914-1918), in summer 1917, this territory was liberated from Osmand's rule. It was a chance for Georgian society to take care and restore old church centres.

The contribution of The Provisional Government of The Church of Georgia in organizing the expedition was not mentioned in the scientific literature. Only the information about donation of the expedition by Georgian clergy was known.

From the records of proceedings of The Georgian Church Provisional Government it becomes clear that planning of the expedition was on the initiative of the ruling organ of The Church of Georgia. In July 4, at the session of the provisional government the letter – report of Khakhuli commandant lieutenant N. Shugurov about the state of Kakhuli monastery was discussed. The session passed a resolution to send an expedition to become aware and learn the needs of the monastery.

The members of the provisional government with one voice asked the great Georgian scientist-archeologist Ekvtime Takaishvili to organize and choose the members for the expedition.

From the records of the proceeding and letters of Ekvtime Takaishvili and Niko Mari it can be stated that the expedition started in August 8. The mentioned date is wrongly indicated in the publications (E. Takaishvili, The Archeological Expedition in 1917 in the South Provinces of Georgia, publishing house of the Academy of Sciences of Georgian SSR, Tbilisi, 1952, in Russian and in its Georgian translation published in Tbilisi, 1960 by the same publishing house) about the expedition.

The results of the expedition had not become the subject of discussion at the sessions of the provisional government. When the expedition was ended, in September 18, the Church of Georgia was ruled not by provisional organ but by the Catholicos-Patriarch and the council of catholicos.

ლელა სარალიძე

*ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის
ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილე-
ბის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი*

ე. ნ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნის ისტორიიდან (1917-1922 წწ.)

ე.ნ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნის ისტორია საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ ტენდენციურად არის გაშუქებული. აღნიშნული პერიოდის ნაშრომებში, საქართველოში ეროვნული საკითხის გადაწყვეტა ოქტომბრის რევოლუციის მონაპოვრად იყო მიჩნეული და საბჭოთა სახელმწიფოს ლენინური ეროვნული პოლიტიკის დამსახურებას მიეწერებოდა. ე. ნ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნის რეალური ისტორია, ძირითადად, გადმოცემული არის საქართველოს დამოუკიდებლობის წლებში შექმნილ, ცალკეულ გამოკვლევებსა და სამეცნიერო სტატიებში.

ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ სრულიად არაბუნებრივია ისტორიული თვალსაზრისით და შესაბამისად მიუღებელია, რადგან აღნიშნული ტერმინის ქვეშ მოიაზრება ოსებით დასახლებული საქართველოს ისტორიული შიდა ქართლის ტერიტორია. სახელწოდება სავსებით უსამართლოდ, საერთაშორისო სამართლის ნორმების გვერდის ავლით ეწოდა ქართულ მიწა-წყალს, რომელიც ჩრდილოეთიდან გადმოსულმა ოსებმა თანდათანობით დაიკავეს. ოსების საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოსახლების ფაქტს ადასტურებს არაერთი ქართველი და უცხოელი ავტორი. გერმანელმა მეცნიერმა აუგუსტ ჰაქსტჰაუზენმა (1792-1866), რომელიც 1843 წელს იმყოფებოდა საქართველოში, მოინახულა ოსებით დასახლებული აღნიშნული ტერიტორია. 1847 წელს მან ბერლინში გამოსცა ორტომეული სახელწოდებით: „გამოკვლევები რუსეთის ხალხთა ცხოვრების საშინაო მდგომარეობის და განსაკუთრებით სასოფლო მოწყობის შესახებ“. ნაშრომის პირველი წიგნის XII თავში გადმოცემულია მეტად საინტერესო ცნობები ოსების შესახებ, სადაც აღნიშნულია შემდეგი: „ოსები თავის თავს უწოდებენ ირ-ს და ირონ-ს, ქვეყანას კი ირონის-ტენ-ს. ჩერქეზები მათ უწოდებენ კასჰა-ს, თათრები ოს-ს, ასევე ტაული-ს; ლეკები-ოც, ოცე-ს; ქართველები-ოსი და ოვს-ის; მიცჯეგური ხალხები კი ეძახიან ილჰერი-ს. ოსი ხალხის წარმომავლობის, მი-

გრაციისა და ისტორიის შესახებ იმ ოსებში, ვინც მე ვნახე, ძალზე მწირი ცნობები მივიღე. მითხრეს, რომ **ოსებს ადრე სხვა ადგილ-სამყოფელი ჰქონდათ**; რომ ისინი ჩრდილოეთიდან მთებით გადმოვიდნენ; რომ თავდაპირველად ჩერქეზების ამჟამინდელ ქვეყანაში უცხოვრიათ, ხოლო სხვა ხალხების მონოლის შედეგად დღევანდელ სამოსახლოში გადმოვიდნენ. ამ არასანდო და ბნელ გადმოცემას, რა თქმა უნდა, აქვს ისტორიული გამოცახილი. ქართული ანალებიც ამბობენ, რომ ოსები გადმოსახლებულან დონის მიდამოებიდან. ჯერ კიდევ პტოლემეოსის იცნობდა დონის შესართავებთან ოსილებს...“ [1, 381].

საინტერესოა ეთნოგენეტიკურად ვინ არიან ოსები. მიჩნეულია, რომ ოსები, (სახელწოდება „ირონ“, „დიგორონ“, აქედან ქვეყნის სახელწოდება „ირისტონ“) ინდოევროპული ხალხების ჩრდილო-ირანულ ჯგუფს მიეკუთვნებიან. ეთნოგენეტიკურად ისინი სარმატულ-ალანურ ტომებთან არიან დაკავშირებულნი, მათი უახლესი წინაპრები კი ალანები იყვნენ [2, 30]. ჩრდილო კავკასიიდან საქართველოში გადმოსვლისას ოსები უმთავრესად სახლდებოდნენ დიდი და პატარა ლიხვის და ქსნის ხეობებში. ოსური მოსახლეობის დიდი ნაწილი დასახლდა ასევე, გორისა და დუშეთის მაზრებში, ხოლო შედარებით მცირე რიცხვი რაჭისა და შორაპნის მაზრებში. ოსეთი ჩრდილო კავკასიის ერთ-ერთი კუთხეა, რომელთანაც საქართველოს საუკუნეების განმავლობაში მჭიდრო ურთიერთობა აკავშირებდა. ამჟამად, ოსებს კავკასიონის ცენტრალური ნაწილი უკავიათ და განსახლებულნი არიან კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთ ფერდობზე. ეს არის ახლანდელი რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ჩრდილოეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკა, რომლის ტერიტორია 8 ათასი კვ. კილომეტრია. აღმოსავლეთით მას ესაზღვრება ჩეჩნეთ-ინგუშეთი, სამხრეთით- საქართველო, დასავლეთით- ყაბარდო-ბალყარეთი, ჩრდილოეთით- სტავროპოლის მხარე. ბუნებრივია, არც ერთი მოსაზღვრე რესპუბლიკა იმის გამო, რომ თავის დროზე იქ ოსები ჩასახლდნენ, საკუთარ ტერიტორიაზე ახალ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნს არ დაუშვებს. ოსი ხალხის მთელი ისტორია არის –უნყვეტი და თანმიმდევრული მიტაცება მეზობელი ხალხების ტერიტორიებისა. კავკასიაში არ არის არცერთი მეზობელი ხალხი, რომელთა ტერიტორიების მნიშვნელოვანი ნაწილი მათ არ მიეთვისებინოთ [26, 3].

პირველ ოფიციალურ დოკუმენტად, სადაც შიდა ქართლის მთიანეთი „ოსეთად“ მოიხსენიება, ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, საქართველოში რუსული ადმინისტრაციის მეთაურის-

მთავარმმართველ კნორინგის 1802 წლის 26 მარტის პატაკი [3, 587]. რუს ისტორიკოს პ. ბუტკოვს კი მოჰყავს გენერალ-ლეიტენანტ კნორინგის 1802 წლის 15 თებერვლით დათარიღებული პატაკი, სადაც კნორინგი წერს: „**ოსეთში** წარმოქმნილი სხვადასხვა განუკითხაობისა და საქართველოს საზღვარზე ოსების მიერ განხორციელებული თავდასხმებისა და ძარცვის გამო, გორიდან მათი წინააღმდეგობის ჩასახშობად გაიგზავნა პოდპოლკოვნიკი სიმონოვიჩი. თოვლიან ქედებზე საკმაოდ რთული გადასვლის განხორციელების შედეგად, ის თავისი რაზმით **ოსეთში** შევიდა. ოსები იძულებულნი გახდნენ დაედოთ ფიცი ერთგულებაზე და **ქართულ ხელისუფლებას** დამორჩილებოდნენ...“ [4, 349].

ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ და „ჩრდილოეთ ოსეთი“, ოფიციალურად ფეხს იკიდებს 1830 წლიდან. გაზეთ „Тифлисские ведомости“-ში (1830წ. №72) დაბეჭდილი ანონიმი ავტორის პუბლიკაციაში ე. წ. „სამხრეთ ოსეთად“ სახელდებულია დიდი და პატარა ლიახვის, ქსნისა და მეჯუდას ხეობების მთიანეთის ტერიტორია. იქვე ჩამოთვლილია ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ შვიდი მთავარი ხეობა: მალრანდვალეთის, ქეშელთის, ჯავის, პატარა ლიახვის, მეჯუდის, ჭურთისა და ჟამურის [5, 33].

1830 წლის 24 მაისს, გენერალ-ფელდმარშალ პასკევიჩის მიერ თბილისის სამხედრო გუბერნატორის, გენერალ-ადიუტანტ სტრეკალოვისადმი გაგზავნილ წერილშიც „ოსეთის ზემო ნაწილთან“ ანუ „ზემო ოსეთთან“ შეპირისპირებაში მოხსენებულია „ოსეთის ქვემო ნაწილი“ ანუ „სამხრეთ ოსეთი“. ოსი ისტორიკოსი ი. ცხოვრებოვი თავის დოკუმენტების კრებულში №209-ე დოკუმენტად გადმოგვცემს 1830 წლის 24 მაისით დათარიღებულ „კავკასიის ცალკეული კორპუსის სარდლის გენერალ-ფელდმარშალ პასკევიჩის მიწერილობას, თბილისის სამხედრო გუბერნატორ გენერალ-ადიუტანტ სტრეკალოვისადმი, „**სამხრეთ ოსეთში**“ გლეხთა აჯანყების ჩასახშობად სამხედრო ექსპედიციის დანიშვნის შესახებ“. როგორც დოკუმენტის შინაარსიდან ჩანს, პასკევიჩი მიმართავს სტრეკალოვს: „...ოსეთი, რომელიც ქართლს ესაზღვრება ჩვენი მმართველობის ქვეშ მყოფი პროვინციის შემადგენლობაში შედის, ამდენად მისი ხალხის მდგომარეობა თქვენთვის უფრო ცნობილია. დაგეგმილი განკარგულების უფრო უკეთ ახსნისათვის საჭიროდ ვთვლი მოკლედ ჩამოვყალიბო ოსეთის მდგომარეობა საერთოდ და განსაკუთრებით მისი იმ ნაწილისა, რომელიც ქართლს ესაზღვრება... „**სამხრეთ ოსეთის**“ სოფლებში სახლები მიმოხეულია და პატარა ბაღე-

ბითაა გარშემოკრული, ხოლო ზემო ოსეთში – თითქმის ჩიტის ბუდეებივით, კლდეებზე და მთებზეა მიკრული... ჩრდილოელი ოსები ადრე ხარკს ყაბარდოელებს უხდიდნენ, მაგრამ ახლა როცა ყაბარდოელი დიდგვაროვნების ყუბანს იქით გაქცევის შემდეგ, ოსები ხარკისგან განთავისუფლდნენ, ისინი სრულიად დამოუკიდებლები გახდნენ...“ [6, 3].

თავდაპირველად ქართველთა და ოსთა საუკუნეობრივი თანაცხოვრება მნიშვნელოვნად 1918-1920 წლებში შეილახა, მაშინ როდესაც საქართველომ შექმნილი საერთაშორისო ვითარებიდან გამომდინარე, 1918 წლის 26 მაისს, დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, რისთვისაც ქართველი პატრიოტები დიდი ხნის განმავლობაში ემზადებოდნენ, ვინაიდან ქართველი ხალხისათვის მიუღებელი იყო რუსეთის ცარიზმის კოლონიური რეჟიმი. სწორედ, საქართველოს დამოუკიდებლობა გახდა ის რეალური მიზეზი, რათა მესამე ძალა-რუსეთი აქტიურად ჩართულიყო კონფლიქტის გაღვივებაში. სამწუხაროდ, რუსეთი კვლავაც არ ლაღატობს საკუთარ ტრადიციებს და დღესაც უხეშად ერევა დამოუკიდებელი საქართველოს შინაურ საქმეებში. უფრო მეტიც, ქართულ-ოსური კონფლიქტის საბაბით, უკანონოდ აქვს დაპყრობილი საქართველოს ისტორიული ტერიტორიები. 1921 წელს დამოუკიდებელი საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, 72 წლის განმავლობაში, ისტორია საბჭოური ტენდენციურობით იწერებოდა. ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენის მიზნით, უცხოეთში იძულებით გახიზნული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა საკუთარ მართალ ხმას ვერ აწვდენდა მშობლიურ ქვეყანას, რადგან რუსეთმა რკინის ფარდა აღმართა დანარჩენ მსოფლიოსთან. საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე, ისტორია რეალური ფაქტების უხეში გაყალბებით იწერებოდა. ასეთი ნაშრომების ავტორებს საბჭოთა რეჟიმი ახალისებდა და მათ ავტორებს სხვადასხვა პრემიებით აჯილდოვებდა, სამაგიეროდ ამ წიგნებს, სადაც აბსოლუტურად არის შეცვლილი ისტორიული რეალობა, რუსეთი დღესაც წარმატებით იყენებს. საბჭოთა საქართველოს მოსახლეობა დამოუკიდებლობის დღის – 26 მაისის ნაცვლად, საქართველოს დაპყრობის და გასაბჭოების დღეს – 25 თებერვალს აღნიშნავდა. ასეთი იყო საბჭოთა რეალობა. რუსები ყოველმხრივ ებრძოდნენ საღ აზრს, რისთვისაც არ ზოგავდნენ საკუთარ პოლიტიკოსებს და დიპლომატებსაც კი [7, 155].

შიდა ქართლში მცხოვრები ოსების ერთ პოლიტიკურ-ადმინისტრაციულ ერთეულად გაერთიანების მცდელობას, ჯერ კიდევ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ მიეცა გასაქანი. პირველად

საკითხი ოსების თვითგამორკვევის შესახებ დაისვა 1917 წლის ივნისში ამიერკავკასიის ოსთა ჯავის ყრილობაზე. ყრილობის მიერ მიღებულ რეზოლუციაში აღნიშნულია: „იმ ოლქებში, რომლებიც ხასიათდებიან შერეული მოსახლეობით და სადაც მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით შეუძლებელია ეროვნულ-ტერიტორიული თვითმმართველობის შექმნა, შეიქმნას **ეროვნულ-ტერიტორიული თვითმმართველობები კულტურულ-საგანმანათლებლო მიზნით**. თუკი კავკასიის ხალხები მიიღებენ ეროვნულ-ტერიტორიულ ავტონომიას, მაშინ ოსებს, რომლებიც გაერთიანდებიან ერთ ეროვნულ ერთეულად, **უნდა მიეცეთ თავისუფალი თვითგამორკვევის უფლება**“ [8, 41]. თავდაპირველად ოსები ცალკე სამაზრო ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნას მოითხოვდნენ. სწორედ, ასეთ მოთხოვნას აყენებდა ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის თავმჯდომარისადმი, 1917 წლის 10 აპრილს, გაგზავნილ წერილში ნიკოლოზ ზურაბის ძე ჯიოვევი, ამიერკავკასიის მთიან ზოლში მცხოვრები ოსების სახელით [8, 13]. **1917 წლის 15-17 დეკემბერს ქ. ცხინვალში ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დელეგატთა მეორე ყრილობა გაიმართა, რომელმაც ოსეთის ეროვნული საბჭო აირჩია**. ყრილობის მიერ მიღებულ რეზოლუციაში ვკითხულობთ: „...დამფუძნებელ კრებაზე ნაციონალური საკითხის გადაწყვეტა საერთო რუსულ ორიენტაციას დაემყაროს; მხარდაჭერილ იქნას სამხარეო ხელისუფლება კავკასიაში. საბჭო სრულ კონტაქტში უნდა მუშაობდეს მეზობელი ერების დემოკრატიებთან. ყრილობა გადაუდებლად თვლის სკოლების, ადმინისტრაციების, სასამართლოების, ჯარის ნაციონალიზაციის საკითხის ცხოვრებაში გატარებას, **„სამხრეთ-ოსეთის“ ერთ ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფას**. ნაციონალური პროგრამის საბოლოო სახით ჩამოყალიბება და მისი ცხოვრებაში გატარება დაევალოს ზემოთ ნახსენებ ეროვნულ საბჭოს“ [8, 15-16].

ახლადშექმნილმა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნულმა საბჭომ, 1918 წლის 4 იანვარს ოფიციალურად მიმართა საქართველოს ეროვნულ საბჭოს, რომ უკვე შეუდგა მუშაობას და ამიერიდან ყველა საკითხზე, რომელიც ოს ერს ეხებოდა მიემართათ ეროვნული საბჭოსთვის, რომელიც მათი ცნობით, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ საქმეთა უმაღლეს ხელმძღვანელ ცენტრს წარმოადგენდა. **1918 წლის 10 იანვარს ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნულმა საბჭომ ამიერკავკასიის კომისარიატს წარუდგინა პროექტი, რომელშიც ნაჩვენები იყო, თუ რა ფორმით და რა საზღვრებში უნდა ჩამოყალიბებულიყო ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ერობა**. პროექტში აღნიშნული იყო: „სამხრეთ ოსეთის“ ხალხის ნათლად და გარკვევით გამოხატულ ნე-

ბაზე დაყრდნობით, ჩვენ ვთვლით, რომ ამიერკავკასიაში მიწის საკითხის სამართლიანი განხორციელება წარმოდგენილია განსაკუთრებული სამაზრო ადმინისტრაციული ზენოლის ჩამოყალიბების გარეშე რაჭის, გორისა და დუშეთის მაზრების იმ მთიანი ნაწილების მხრიდან, რომლებიც „სამხრეთ ოსეთის“ მოსახლეობითაა დასახლებული... გასაგები ხდება ოსების ბუნებრივი სწრაფვა, ყოველ შემთხვევაში იმ ზოლში, სადაც ისინი კომპაქტურ მასად ცხოვრობენ, შექმნან ერთი ადმინისტრაციული ერთეული, სპეციალურად მათთვის შექმნილი მართვის ორგანოებით. ვინაიდან ეს ზოლი სივრცულად ... და მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით, სრულად აკმაყოფილებს ახალი მაზრის ჩამოყალიბების აუცილებელ ნორმას, ამიტომ ყველაზე უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა ოსებით დასახლებული მთელი ეს ტერიტორია განსაკუთრებულ სამაზრო ორგანიზაციად გამოყოფილიყო... წარმოშობის, ენისა და კულტურული განვითარების მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის“ მოსახლეობის ამ ერთგვაროვანი მასის, ნაციონალური ადმინისტრაციის მქონე, მხოლოდ ერთ მთიან მაზრად ან ოლქად გაერთიანებითაა შესაძლებელი მშობლიური ოსური ენის გამოყენების დაწესება ორგანიზაციებსა და დაწესებულებებში... ამიერკავკასიაში რუსების თვითმპყრობელობის დასაწყისში, ჩვენთვის საინტერესო მთელი მთიანი ზოლი შეადგენდა „სამხრეთ ოსეთის“ ერთ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ოლქს, ამასთან ამ ოლქის შემადგენლობაში შედიოდა ნარის ხეობა, რომელიც შემდგომში თერგის ოლქს იქნა მიკუთვნებული. ამ დებულებების ლოგიკური დასკვნაა მთა-ოსური რაიონის დამოუკიდებელ სამაზრო ტერიტორიულ ერთეულად გამოყოფის სრული აუცილებლობა... ეს იქნება ხელშეწყობა ოსების სწრაფ და ამასთან, შესაძლოა, უმტკივნეულო გადასვლაზე პატრიარქალურ-გვაროვნული წყობიდან და ჩვეულებრივი სამართლის იერარქიული გადმონაშთებიდან ჩვენი ეპოქის კულტურული მონაპოვრების ათვისებისაკენ. თუ ამიერკავკასიის დემოკრატია დაინტერესებულია **მთა-ოსეთის** ეკონომიური განვითარებით, ის ყოველმხრივ უნდა უწყობდეს ხელს ამ რაიონის გამოყოფას განსაკუთრებულ სამაზრო ტერიტორიულ ერთეულად. ბოლოს, დამოუკიდებელი სამაზრო ერთეულის ასეთი წარმოქმნა აადვილებს „სამხრეთ-ოსეთის“ ხალხისათვის ეროვნული თვითგამორკვევის პრობლემას... „სამხრეთ-ოსეთის“ სამაზრო ადმინისტრაციული ერთეულის ჩამოყალიბება ცხოვრებისეული აუცილებლობითაა ნაკარნახევი, რადგანაც ასეთი ერთეულის არსებობის შემთხვევაში შესაძლებელია: 1) ოსი ხალხის **ფსიქოლოგიაზე** მისადაგებული ადმინისტრაციული მართვის სისტემის აგება, 2) ოსური

ენის თანმიმდევრული გამოყენება ყველა დანესებულებაში, 3) მყარი საფუძვლის ჩაყრა მთა-ოსეთის რაიონის კულტურულ-ეკონომიური განვითარებისათვის, 4) ნაციონალური საკითხის გადაწყვეტის მკვეთრად გამარტივება „სამხრეთ-ოსეთის“ სინამდვილეში. ცხინვალის გარეშე მთა ოსეთის მოსახლეობა დაკარგავს ბუნებრივ გასასვლელს ბარში და მნიშვნელოვანწილად წააგებს კულტურულ-ეკონომიკური თვალსაზრისით“ [8, 16-18].

ოსი სეპარატისტების მთხოვნები მკაცრად გააკრიტიკა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მინათმოქმედების სამინისტროსა და გლეხთა ცენტრის რწმუნებულმა ა. ფარნიევმა. გაზეთ „ერთობა“-ში მან სტატიაც კი გამოაქვეყნა, სადაც ბრალი დასდო ისტორიკოს ნ. ჯიოევს და სხვა ოს სეპარატისტებს, რომლებიც საქართველოსაგან გამოყოფას მოითხოვდნენ. ა. ფარნიევი წერდა: „...შარშან ამიერკავკასიის წარმომადგენლების პირველ კრებაზე, 5 ივნისს, ჯავაში ნ. ჯიოევმა გაუბედავად აღძრა ოსების ცალკე გამოყოფის – დამოუკიდებლობის საკითხი, კრებამ უარი უთხრა. მაშ, ფრთხილად, აწონ დაწონე, ნუ აყვებით უპასუხისმგებლო პოლიტიკანებს, ნუ დაივინებთ, რომ ოსები ერთ ადგილზე არა ხართ დასახლებული და არც ისე ადვილია ცალკე სახელმწიფოს შექმნა და მისი ხარჯების განწევა... ერთადერთ მიუვალ სიმაგრედ მიაჩნიათ ჩვენს ნაციონალისტებს ჯავის ხეობა. ამ ხეობაში ცხოვრობენ ოსები დაახლოებით: ჯავის საზოგადოებაში – 700 კომლი, როკის ხეობაში – 400 კომლი. თითოეულ კომლზე რომ ვიანგარიშოთ საშუალოდ 10 სული მცხოვრები, სულ იქნებიან 16.000 სული. თბილისის და ქუთაისის გუბერნიებში კი ცხოვრობენ არა ნაკლებ 1000.000 სულისა. მაშ, დანარჩენი 84.000 ოსის ინტერესებს ვის ვანდობთ, ისინი ვის მიეკედლონ, თუ არა და, ვთქვათ, ჯავის ხეობამ არ მიუშვა თავადაზნაურობა. მერე თვითონ იმათ იქ ცხოვრება არ უნდათ, რა უნდა ჭამონ? ის იმედი, რომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან მოიზიდავენ ყოველთვის საჭირო სურსათს, ეს არ გამართლდება იმიტომ, რომ თვითონ ჩრდილოეთის ოსები ნახევრად დამშეული ხალხია და გარდა ამისა, მათი არსებობა დამოკიდებულია იქაურ მაჰმადიანებთან განწყობილებაზე. თვით იქაური ოსები ორ ნაწილად არიან გაყოფილნი: ერთი ნაწილი მაჰმადიანების მხარეზეა, მეორე კი ცეცხლის ალშია გახვეული. გარდა ამისა უნდა ვიცოდეთ, რომ იქაურ ოსებსა და მაჰმადიანებს შორის სწორედ, მინის სივინროვის გამოა ასე გამწვავებული დამოკიდებულება და თუ იქაურ ოსებს ისე უხვად მოეპოვებათ სურსათი, რომ თვითონაც ეყოთ და აქაურებსაც გადმოუგზავნონ, იქვე გვერდზე მცხოვრები მაჰმადიანები რას იტყვიან, ისინიც მოითხოვენ თუ არა

სურსათს? ან არა და ვთქვათ, ჯავის ხეობა გამოეყო საქართველოს, მერე ან ფული არ უნდათ, ან სხვა რამე? რა მოდის ჯავის ხეობაში? – არაფერი. ხალხი დამშეულია. ერთად ერთი ტყეა, რომლითაც ირჩენენ თავს და თუ ამ ტყეში მოჭრილ მასალას არ ჩამოიტანენ, ცხინვალში ან უფრო ქვემოთ, საით უნდა წაიღონ, მთებზე ხომ არ გადაიტანენ ჩრდილოეთ კავკასიაში ან არა და ჩრდილოეთ კავკასიას როდის სჭირდებოდა იქაური ხე-ტყე, და თუ ამ ტყითაც აღარ ისარგებლებს ჯავის ხეობის მცხოვრებნი, მაშ სხვა რაღა გააჩნიათ, ან არა და სად უნდა მოეწყოს სახელმწიფოს მთავრობა, რომელ ქალაქში ან სოფელში, რომელ ყაზარმებში უნდა იყოს მოთავსებული ჯარი და სხვა დაწესებულებანი? მე ვფიქრობ ისინი, ვინც ოსების დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნაზე ოცნებობენ, მათ ან არაფერი გაეგებათ ქვეყნიერების ავ-კარგისა ან და განგებ სურთ შეატაკონ ქართველი და ოსის დემოკრატია ერთმანეთს და დაღუპონ ის, რაც მოიპოვა ხალხმა“ [9, 4].

1918 წლის დასაწყისში ოსები გამოდიოდნენ **სამაზრო საერო ადმინისტრაციული ერთეულის** შექმნის მოთხოვნით. მართალია, ოსები ფართო ავტონომიის საკითხს მაშინ არ აყენებდნენ, თუმცა ცხინვალს თავიდანვე ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ადმინისტრაციულ ერთეულად მოიაზრებდნენ. ენ. „სამხრეთ ოსეთის“ ადმინისტრაციული ერთეული ოფიციალურად, მხოლოდ, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ გაჩნდა, მიუხედავად ამისა, მანამდეც ჩვეულებრივ საუბარსა თუ ოფიციალურ დოკუმენტებში ოსებით დასახლებული შიდა ქართლის ტერიტორია პირობითად ე. წ. „სამხრეთ ოსეთად“ მოიხსენიებოდა. ამ ტერმინს ვხვდებით არა მარტო ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნული საბჭოს სახელწოდებაში, მის ოფიციალურ დოკუმენტებში (ბლანკი, მიმონერა და ა. შ.), არამედ თვით საქართველოს ეროვნული საბჭოს მიმართებშიც, ასევე პრესაშიც, რაც თავისთავად ხელს უწყობდა შემდგომში ამ ტერმინის, თანდათანობით, უსამართლოდ, დამკვიდრებას.

ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნულმა საბჭომ შეიძლება ითქვას საქმიანი, კეთილი ურთიერთობა დაამყარა საქართველოს ეროვნულ საბჭოსთან, რომელიც თავის მხრივ, მიესალმა კიდევ ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნული საბჭოს შექმნას და თავის წარმომადგენელსაც კი აგზავნიდა ოსთა ყრილობებზე, თუმცა ეს დემოკრატიული ნაბიჯი შემდეგში ძვირად დაუჯდა ახალგაზრდა საქართველოს მთავრობას. ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნული საბჭო ახალი შემადგენლობით სულ 6-ჯერ იქნა არჩეული [10, 37]. განსაკუთრებით აღსანიშნავია IV მოწვევის ეროვნული საბჭოს საქმიანობა, რომელიც 1918

წლის დეკემბერში აირჩია ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დელეგატთა VI ყრილობამ. იგი თავისი შემადგენლობით უმთავრესად ბოლშევიკური იყო. აღნიშნული საბჭო არ ცნობდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას და მოქმედებდა, როგორც ერთადერთი დამოუკიდებელი პოლიტიკური ძალაუფლება, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთში“. 1919 წლის იანვარში, პირველსავე სესიაზე, საბჭომ გადამწყვეტილება მიიღო, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთში“ დროებითი საგანგებო სასამართლოების შემოღების შესახებ და შეიმუშავა სათანადო პროექტიც. საბჭომ, ასევე, უარი თქვა, როგორც გორის მაზრის ერობის, ისე საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მონაწილეობაზე. პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენელთა მონაწილეობით, საბჭოს პრეზიდიუმმა დაადგინა მოენვია ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ სახალხო საბჭო, 1919 წლის 1 მაისიდან 1 ივნისამდე, საყოველთაო, პირდაპირი, თანაბარი და ფარული კენჭისყრის საფუძველზე, რომელსაც უნდა განეხილა **„ოსეთის განსაკუთრებულ ადმინისტრაციულ ოლქად გამოყოფა და მისი მართვა-გამგეობის შემუშავება“** [10, 38]. ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ IV ეროვნულმა საბჭომ, პოლიტიკურ პარტიათა მონაწილეობით, შეიმუშავა **ავტონომიური „სამხრეთ ოსეთის“ კონსტიტუციის** პროექტი, რომელიც, **1919 წლის 16 ივნისს**, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის **დამფუძნებელი კრების** ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის კომისიას წარუდგინა. დოკუმენტს ეწოდებოდა **„სამხრეთ ოსეთის“ კანტონის კონსტიტუციის პროექტი** და შედგებოდა 5 თავისა და 47 მუხლისაგან. პროექტის თანახმად, **„სამხრეთ ოსეთის“ კანტონი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ავტონომიურ ნაწილად ცხადდებოდა. კანტონს ეკრძალებოდა სახელმწიფო-ურულებო ურთიერთობაში შესულიყო უცხო სახელმწიფოებთან.** კანტონს ენიჭებოდა თავისი ტერიტორიის ფარგლებში ტყეების, საძოვრების, წიაღისეულისა და სხვა ბუნებრივი სიმდიდრეების ექსპლოატაციის განსაკუთრებული უფლება [11, 99]. საგადასახადო სისტემის მხრივ, კანტონი უთანაბრდებოდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სხვა თვითმმართველ ერთეულებს და მათ მსგავსად უნდა ესარგებლა სახელმწიფოს ფინანსური მხარდაჭერით. კონსტიტუციის პროექტის თანახმად, კანტონის ყველა მოქალაქეს სამხედრო ვალდებულება უნდა მოეხადა კანტონის ტერიტორიაზე. პროექტში საუბარი იყო ასევე, კანტონის ხელისუფლებისა და მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების (სახალხო საბჭო, სახალხო კომისარიატები, კომუნები) შექმნის წესზე, კანტონის მოქალაქეთა უფლებებზე და ა. შ. კონსტიტუციის

პროექტი განსაზღვრავდა, აგრეთვე, სასამართლო ხელისუფლების ორგანიზაციას კანტონში, მათი იურისდიქციის ფარგლებს, შეეხებოდა საკანონმდებლო ინიციატივისა და რეფერენდუმის საკითხებს [10, 51-52]. 1919 წლის ოქტომბერში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის კომისიამ, აღნიშნული პროექტი გადაუგზავნა დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიას, რომელიც იმ პერიოდში, სწორედ, საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების უზრუნველყოფის საკითხს განიხილავდა. კომისიამ პროექტის ნაკლოვან მხარეებზე იმსჯელა. კერძოდ, არ მოიწონა საკითხები იმასთან დაკავშირებით, რომ ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ კანტონის ცენტრად პროექტი თვლიდა ცხინვალს, ასევე კანტონის მიერ ტყეებით სარგებლობის განსაკუთრებულ უფლებებზე, კანტონის მოქალაქეთა მიერ სამხედრო ბეგარის მოხდაზე და ა. შ. დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიამ თავის ერთ-ერთ წევრს დაავალა პრესაში სათანადო არგუმენტებით დასაბუთებული ინფორმაცია გამოქვეყნებინა. მართლაც, გაზეთ „ერთობა“-ში გამოქვეყნდა სტატია, სადაც ეწერა: „სამხრეთ ოსეთმა“ წარმოადგინა ისეთი პროექტი, რომელიც შორს ცილდება ეროვნული ტერიტორიული ავტონომიის ფარგლებს და აწესებს საქართველოს ტერიტორიის ნაწილზე ცალკე სახელმწიფოს, საქართველოს რესპუბლიკასთან ოდნავ, უფრო სიტყვიერად დაკავშირებულს, რომლის პირველ მუხლშიც სიტყვა – „ავტონომიური“ გაუგებრობითაა ჩანერილი ... ოსეთის ეროვნული საბჭოს მიერ წარმოდგენილი პროექტი გულისხმობს დაარსებას „სამხრეთ ოსეთის“ ცალკე სახელმწიფოსი, რომელიც საქართველოს რესპუბლიკასთან ცხოვრების რამოდენიმე დარგში იქნება სუსტად დაკავშირებული“ [12].

საქართველოს დემოკრატიული სახელმწიფოს მთავრობა ეროვნული უმცირესობების საკითხის გადწყვეტას საქართველოს ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებით ახორციელებდა. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა საკონსტიტუციო კომისიის მაშინდელი თავმჯდომარის პავლე საყვარელიძის აზრი. საკონსტიტუციო კომისიის ერთ-ერთ სხდომაზე მან განაცხადა: „...დღეს ჩვენი მოვალეობა არის შევქმნათ მთლიანი, მტკიცე ეროვნული ორგანიზმი და ავიცდინოთ ის მიზეზები, რომლის გამო სუსტდება და ირღვევა იგი. ამიტომ ჩვენ უნდა განვაცხადოთ: სხვა ერს ჩვენ აქ ველარ შევქმნით, სახელმწიფოში ახალ სახელმწიფოს ველარ დავაარსებთ, ჩვენ ვერ დავუშვებთ ვერც კურიებს, ვერც ავტონომი-

ას და საზოგადოდ საჯარო უფლებრივი ხასიათის ორგანიზაციას... ჩვენ ვიღებთ საქართველოს და ვამბობთ, რომ იგი ეროვნული სახელმწიფოა, 95% და უფრო მეტიც აქ ქართველობაა. ამიტომ ჩვენ ვდგევართ ეროვნული სახელმწიფოს ნიადაგზე და მისი ინტერესების თვალსაზრისით ვსინჯავთ ეროვნულ უმცირესობათა საკითხს... ჩვენ ყველაფერს დავუშვებთ, მაგრამ ვერ შევქმნით საჯარო-უფლებრივ ორგანიზაციებს“ [10, 55]. აღსანიშნავია, რომ საკონსტიტუციო კომისიაში ოსების პროექტის გარდა წარდგენილი იყო აგრეთვე, საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ სხვა ეროვნულ უმცირესობათა (რუსების, სომხების, მუსულმანების, ბერძნების, ებრაელების, გერმანელების და სხვათა) პროექტები. ყველა პროექტი ითვალისწინებდა კულტურულ, ანუ ექსტერიტორიულ ავტონომიას, **მხოლოდ ოსების პროექტი შეიცავდა ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის** მოთხოვნას. 1920 წლის 17 მარტს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიამ მოისმინა თვით ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების აზრი აღნიშნულ პროექტებთან დაკავშირებით. მათ შორის მოსმენილ იქნა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნული საბჭოს დელეგაციის აზრიც, რომელთაც საკონსტიტუციო კომისიას განუცხადეს, რომ მათი პროექტი შეეხებოდა გორის, დუშეთის, რაჭისა და შორაპნის მაზრებში მცხოვრებ ოსებს და თვითონვე აღიარეს, რომ პროექტს ჰქონდა ნაკლოვანებები და საჭიროებდა რამდენადმე შეცვლა-შესწორებას.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიამ სავსებით სამართლიანად უარყო ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ეროვნული საბჭოს მიერ წარმოდგენილი „სამხრეთ ოსეთის“ კანტონის კონსტიტუციის პროექტი“, რადგან იგი სავსებით უკანონოდ მოითხოვდა ავტონომიურ წარმონაქმნს არა მარტო შიდა ქართლის, არამედ საქართველოს სხვა მიწა-წყალზეც (დუშეთი, რაჭა, შორაპანი). ოსთა დელეგაციის უკანონო მოთხოვნებით აღშფოთებული აკაკი ჩხენკელი აღნიშნავდა: „უმცირესობათა წარმომადგენლების მოხსენებებმა ჩემზე ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მე დავინახე მათი სრული უნდობლობა ჩვენდამი. ეს მეტად დამაფიქრებელი და საშიში გარემოებაა“ [10, 57]. საკონსტიტუციო კომისიის მორიგ სხდომაზე პავლე საყვარელიძემ განაცხადა: „დღეს განსახილველად გვაქვს პროექტები ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების შესახებ. მიუხედავად წარმოდგენილი პროექტებისა, მიუხედავად იმისა, რომ აქ ბევრი რამ ითქვა, მე მაინც არ შემეძვლია ჩემი აზრი: დღესაც დარწმუნებული ვარ და გადაჭრით

ვამბობ, რომ საჯარო უფლებებს ჩვენ ვერავის ვერ მივცემთ. არ შემიძლია დავუშვა ის აზრი, რომ ჩვენ ახალი სახელმწიფოები შევქმნათ სახელმწიფოში. ჩვენ ვნერტ კონსტიტუციას უნიტარული სახელმწიფოსათვის. ოსებს კი, მაგალითად, სურთ დაგვიწერონ კონფედერაციული ან ფედერაციული სახელმწიფოსათვის. ჩემთვის ეს სრულიად მიუღებელი გარემოებაა“ [10, 57].

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ ოსეთში აგრარული საკითხის გადაჭრასთან დაკავშირებით ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი ალექსანდრე ასათიანი წერდა: „ცხინვალის ჩრდილოეთით, ლიახვის სათავეებში მდებარე მთიან ადგილას 130-მდე პატარ-პატარა ოსური სოფლებია, მცხოვრებლების რიცხვი დაახლოებით 1500 კომლამდე იქნება. ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი სოფელი არის ჯავა, სადაც იმყოფება რაიონის კომისარის კანცელარია. **მთელ ამ უბანს ეძახიან სამთო ოსეთის უბანს.** ყველა აქ მცხოვრები ოსნი გლეხები არიან. ამ ალაგას ერთად ერთი თავადები მაჩაბლები არიან, რომელთა საკუთრებას შეადგენდა მთელი ეს ალაგი, დაახლოებით 70 000 დესეტინა. ძველად მაჩაბლები ჩიოდნენ, რომ ვითომ ოსები მათი ყმები ყოფილიყვნენ, მაგრამ ოსები მაგარნი გამოდგნენ თავიანთი უფლებების დაცვაში. ამოირჩიეს კაცები, რომლებიც დაულალავად და მედგრად ჰკრეფდნენ საბუთებს და ყველა დაწესებულებაში ამტკიცებდნენ თავის უფლებებს. თვით პეტერბურგის სენატიც კი არ დარჩათ მათ მოუვლელი. ამასთან ერთად მთავრობამ კარგად იცოდა, რომ იმ მიუვალ ადგილებში, სადაც ეს ოსები ცხოვრობდნენ, ძნელია ცარიელი ძალით ამისთანა კერპი ხალხის დამორჩილება და ამიტომ დაადგინა: ოსები ცნობილ იყვნენ თავისუფალ გლეხებად, მაჩაბლებს მიეცეს საშვილიშვილოდ პენსია 5 000 მანეთი წელიწადში. იმ პირობით, რომ მათ მოსპონ ყოველივე თავისი საჩივრები ოსების ყმებად ცნობის შესახებ. მაჩაბლებს არა აქვთ უფლება აჰყარონ ოსები ამ ადგილებიდან, ოსები კი ვალდებული არიან გადაუხადონ მაჩაბლებს ყოველწლიურად მეთათედი ყოველი მოსავლისა. ეს მეთათედი მათ უნდა ჩააბარონ ადგილობრივ და არ არიან ვალდებული მიუტანონ თავად მაჩაბლებს მათ სახლში. ამ უკანასკნელ მუხლს ჰქონდა ძალიან დიდი მნიშვნელობა. იმ მთიანი ადგილებიდან თავადებს არ შეეძლოთ, უგზოობის გამო, ჩამოეტანათ ლალა სოფელ თამარაშენში, სადაც თვითონ მაჩაბლები ცხოვრობდნენ. ამიტომ უმეტეს შემთხვევაში ურიგდებოდნენ ოსებს ფულით, ისიც ძალიან პატარა ფასებში. ასე მაგალითად, სოფელი ჯავისთავი იხდიდა 97 მანეთს წელიწადში. ბევრჯერ სრულიად ვერაფერ ღალას ვერ იღებდნენ თავადები... და

აი ეხლა სწორედ ეს (სამაჩაბლოს –ლ.ს.) მიწები იანვრის 24-ს (1919 წ) კანონით გამოცხადებულია მათზე მოსახლე ოსების სრულ საკუთრებად და სრულიად უსასყიდლოდ. ეს მიწები ჩამორთმეულია თავად მაჩაბლებისაგან დემიანოვის, ჟირნოვის და სხვა მემამულეთაგან, რომელნიც უკვე მეათედს კი არა, ერთ გროშსაც კი ვერ მოსთხოვენ მშრომელ ოსებს მათი ნაშრომიდან. ამ მიწებიდან ერთი მტკაველი მიწაც არ ეტოვებათ ამ მემამულეებს, გლეს ოსებს კი მიეცემათ ამ მიწებზე აქტები, როგორც მათ საკუთარ მიწებზე. მერე ვინ შეადგინა ეს კანონი? –სოციალ-დემოკრატიამ მინისტრმა ხომერიკმა; ვინ დაამტკიცა? –საქართველოს პარლამენტმა, სადაც უმრავლესობა სოციალ-დემოკრატები არიან. ეს კარგად უნდა დაიხსომონ სამაჩაბლოს ოსებმა... “ [13, 3]. ქვემოთ დავინახავთ, როგორ „დააფასეს“ ოსებმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის ეს ლოიალური პოლიტიკა, რომელთაც მანამდე პეტერბურგელი ბოლოლების-დემიანოვის და ჟირნოვის (მათ მაჩაბლებისაგან შეისყიდეს ქართული მამულები-ლ.ს.) მიერ დაქირავებული მოურავები-პავლოვსკი და სვეტნაკოვი, ასევე პრისტავი არენეცი, მათრახებით, საქონლის წართმევით და სიკვდილის შიშით აიძულებდნენ ოსებს გადასახადების გადახდას [13, 4].

მიუხედავად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მხრიდან ასეთი დათმობისა, ოსები კიდევ უფრო მეტს მოითხოვდნენ და კვლავ აგრძელებდნენ ბრძოლას. ოსების მიერ საქართველოს კუთვნილ მიწა-წყალზე ავტონომიური ერთეულის მოთხოვნა შეიარაღებული აჯანყების ფონზე მიმდინარეობდა. ცხინვალისა და ჯავის რაიონებში მცხოვრები ოსები იარაღით ხელში გამოვიდნენ დამოუკიდებელი საქართველოს წინააღმდეგ. აჯანყება დაიწყო 1918 წლის 14 მარტს სოფელ ერედვში [14, 109]. 18 მარტს აჯანყებულებმა დაბა ცხინვალი აიღეს და იქ საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. **მათს მიზანს შეადგენდა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება, არარსებული „სამხრეთ ოსეთის“ გამოყოფა საქართველოდან და საბჭოთა რუსეთთან შეერთება.** ოსთა 1918 წლის მარტის აჯანყება ქართულმა სახალხო გევარდიამ ჩააქრო. მდგომარეობა მეტად დაძაბული იყო. 1918 წლის 30 ივლისს, ჯავაში ოსი ბოლშევიკების პირველი ორგანიზაციული კრება გაიმართა ლ. სანაკოევის თავმჯდომარეობით. კრებამ აირჩია რკპ(ბ) „სამხრეთ ოსეთის“ ორგანიზაციული ბიურო ლ. სანაკოევის (თავმჯდომარე), ს. გაგლოევის (მდივანი) და ა. პლიევის შემადგენლობით. 1919 წლის 18 ივნისს, ჯავაში შეიკრიბა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ პარტიული ორგანიზაციების პირველი არალეგალური კონფერენცია, რომელმაც

აირჩია საოლქო კომიტეტი ვლ. სანაკოევის (თავმჯდომარე), ს. გაგლოევის (მოადგილე), ა. ჯატიევის (მდივანი), პ. პლიევის და ალ. აბაევის შემადგენლობით. საოლქო კომიტეტმა რკპ(ბ) სამხარეო კომიტეტის დირექტივის საფუძველზე მიიღო **გადაწყვეტილება** „სამხრეთ ოსეთის“ შეიარაღებული აჯანყების მოწყობის შესახებ. აჯანყება დაიწყო 1919 წლის 23 ოქტომბერს, როკის რაიონში და მალე გავრცელდა ატენის, მეჯვრისხევის, ოქონისა და სხვა რაიონებზე. ოსები იარაღით ხელში გამოვიდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ. აჯანყებულები გათავისუფლებულ სოფლებში აცხადებდნენ საბჭოთა ხელისუფლებას და ქმნიდნენ გლეხთა დეპუტატების საბჭოებს. 1919 წლის აჯანყება ჩახშობილი იქნა. 1920 წლის გაზაფხულზე კვლავ იფეთქა ოსების აჯანყებამ, რომელიც ეროვნული თვითგამორკვევისა და საბჭოთა ხელისუფლებისათვის ბრძოლის მოთხოვნით დაიწყო. აჯანყებას ხელმძღვანელობდა რკპ(ბ) კავკასიის სამხარეო კომიტეტი, შეიქმნა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევოლუციური კომიტეტი (რევკომი) ს. გაგლოევის, ა. ჯატიევისა და ლ. სანაკოევის შემადგენლობით. 1920 წლის 6 მაისს სოფელ როკში გაიმართა სამხედრო-რევოლუციური საბჭოსა და ადგილობრივ პასუხისმგებელ მუშაკთა სხდომა, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება დაემყარებინა საბჭოთა ხელისუფლება, შეერთებოდნენ საბჭოთა რუსეთს და ეცნობებინათ ეს, როგორც მოსკოვისათვის, ასევე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობისათვის. სხდომას ესწრებოდნენ: ნ. გადიევი, ა. ჯატიევი, გაიოზ დევედარიანი, გრამიტონ მოწონელიძე, ციცკა აბაევი, ვასჩე ჯატიევი, იმაილ გაბარაევი, თებროლ სარბიევი და სხვები. **1920 წლის 8 მაისს, სოფელ როკში ოსებმა საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს, ხოლო საბჭოთა ოსეთი რსფსრ შემადგენელ ნაწილად** აღიარეს. აჯანყებულთა დასახმარებლად ჩრდილოეთ ოსეთიდან დასახმარებლად გადმოვიდნენ ის რაზმები, რომლებიც იქ შიდა ქართლში, ოსების 1919 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ გადავიდნენ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შეიარაღებულმა ძალებმა, რომლის სათავეში ვალიკო ჯუღელი იყო აღკვეთა ოსების გამოსვლები. ოს აჯანყებულებთან პირველი შეტაკება მოხდა 1920 წლის 15 მაისს სოფელ კოშთან. ამასთან დაკავშირებით, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომ-ის წევრი ა. ჯატიევი თავისსავე უწყებას აცნობებდა: „სოფელ კოშკის მახლობლად მენშევიკების სამი რაზმი დაესხა ჩვენს საგუშაგო პოსტს... საქართველოს მთავრობა ამით ხელყოფს რუსეთის ნაწილს. გთხოვთ, აცნობოთ ეს ამბავი ხელისუფლებას, რომ დღეიდან ჩვენ საომარ მდგომარეობაში ვართ“ [10, 69]. **რუსე-**

თის უხეში ჩარევა საქართველოს საშინაო საქმეებში თვალნათლივ გამოიკვეთა **1920 წლის 17 მაისის** ნოტით, რომელიც რსფსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარმა ჩიჩერინმა გამოუგზავნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას. ნოტის შინაარსი ასეთი იყო: „...ჩვენ შეშფოთებით გავიგეთ, რომ „სამხრეთ ოსეთში“, სადაც გამოცხადებულია საბჭოთა რესპუბლიკა, ასეთი ხელისუფლების მოსპობისათვის გაგზავნილია ქვეითი ჯარები. თუ ეს სწორია, ჩვენ მტკიცედ მოვითხოვთ გაიწვიოთ თქვენი ჯარები ოსეთიდან, ვინაიდან მიგვაჩნია, რომ ოსეთს ისეთი ხელისუფლება უნდა ჰყავდეს, როგორიც სურს. საქართველოს ჩარევა ოსეთის საქმეებში იქნებოდა სრულიად გაუმართლებელი ჩარევა უცხო საქმეებში“ [10, 69].

მაშინ როდესაც საქართველოს კანონიერ მთავრობას, იმჟერად პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას, გარეშე, მესამე ძალად წოდებული რსფსრ-ს მთავრობა ასე უყენებდა საკითხს, ვფიქრობთ კომენტარი ზედმეტია. მოვიყვანთ მხოლოდ, საქართველოს მთავრობის 1920 წლის 20 მაისის საპასუხო ნოტას. მისი შინაარსი ასეთია: „საქართველოს მთავრობა უაღრესად შეცბუნებულია თქვენი ნოტის იმ ნაწილით, რომელშიც ლაპარაკია საქართველოს მთავრობის განზრახვაზე იარაღის ძალით ჩაახშოს „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა რესპუბლიკა. ჩემს მოვალეობად მიმაჩნია მივაქციო თქვენი ყურადღება იმ გარემოებას, რომ საქართველოს ფარგლებში „სამხრეთ ოსეთი“ არ არსებობს, არამედ საქართველოს ფარგლებში არსებობენ ოსური სოფლები, რომლებიც მდებარეობენ თბილისის გუბერნიის გორის მაზრაში, ეს სოფლები შეადგენენ საქართველოს უდავო ტერიტორიას... ეს ტერიტორია ხელშეკრულებით შედის საქართველოს საზღვრებში და იქ სხვა ხელისუფლება, გარდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლებისა დაუშვებელია“ [10, 70]. რუსეთის ხელისუფლების ნოტით ნაქეზებულმა ოსებმა 1920 წლის 7 ივნისს ცხინვალი აიღეს. მეორე დღეს ხალხმრავალ მიტინგზე ნაკითხულ იქნა „სამხრეთ ოსეთის“ რეკომისის შემდეგი შინაარსის ბრძანება: „აჯანყებულმა გლეხებმა „სამხრეთ ოსეთიდან“ განდევნეს საქართველოს მენშევიკური ჯარები და გამოაცხადეს საბჭოთა ხელისუფლება, ტერიტორიაზე ონიდან დაუშეთამდე“ [10, 70]. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ყოველთვის ახერხებდა ოსი სეპარატისტების დამორჩილებას, რაც შემდგომში, მათი კრიტიკის საგანი გახდა.

1921 წლის 25 თებერვალს, საბჭოთა რუსეთის წითელმა არმიამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ძალით დაიპყრო, რის გამოც საქართველომ სახელმწიფოებრიობა დაკარგა. იმავე 25 თე-

ბერვალს, ე. ვლადიკავკაზში, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ პარტიის საოლქო კომიტეტმა განიხილა ოსების თვითგამორკვევისა და იქ ხელისუფლების ორგანიზაციის საკითხები. საოლქო კომიტეტმა მაშინ მიზანშეწონილად მიიჩნია ე. წ. „სამხრეთ ოსეთი“ გამოყოფილიყო განსაკუთრებულ ადმინისტრაციულ ერთეულად, **ავტონომიურ ოლქად**, ცენტრით ქ. ცხინვალში.

1921 წლის თებერვალ-მარტში, საქართველო დამოუკიდებელ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადდა, ფორმალურად ქართული მთავრობით სათავეში. საბჭოთა საქართველო, როგორც იურიდიული სტატუსის მქონე ქვეყანა, საერთაშორისო ასპარეზზე რუსეთის ცენტრალური კომიტეტის კონტროლის მეშვეობით გადიოდა. 1921 წლის 20 მაისს საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტის განკარგულებით გამოიცა დეკრეტი №36, რომლის ძალით, გაუქმებულად გამოცხადდა საქართველოს პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის სამფეროვანი ეროვნული დროშა და მის ნაცვლად კომუნისტური წითელი დროშა შემოიღეს [15, 1].

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციისა და ძალდატანებით გასაბჭოების შემდეგ, საქართველოს ტერიტორიაზე სამი ავტონომიური ერთეული ჩამოყალიბდა: აფხაზეთის სსრ, აჭარის ასსრ და ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქი.

საბჭოთა საოკუპაციო რეჟიმის პირველ წელს საქართველოში ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოს რევოლუციური კომიტეტი (რევკომი) წარმოადგენდა, რომელიც ჯერ კიდევ 1921 წლის 16 თებერვალს შეიქმნა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ იყო მიმართული [16]. იგი კავკასიის ბიუროს მიერ იყო შექმნილი და არა ქართველი ხალხის მიერ არჩეული. 1921 წლის 8 მარტს საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის რევოლუციური კომიტეტის მიერ გამოიცა ბრძანება №9, სახალხო კომისართა საბჭოს დროებითი შემადგენლობის შესახებ, რომელსაც ხელს აწერდნენ საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტის თავმჯდომარე ფილიპე მახარაძე და რევოლუციური კომიტეტის მდივანი შ. გაბრიჩიძე. მასში ნათქვამი იყო: „საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის რევოლუციური კომიტეტის 1921 წლის 6 მარტის დადგენილებით, დამტკიცებულია საქართველოს რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს დროებითი შემადგენლობა: 1) სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე და მინათმოქმედების სახალხო კომისარი-ფილიპე მახარაძე (იგი საქართველოში 1921 წლის 6 მარტს დაბრუნდა, მანამაღეს საქართველოს რევკომის

თავმჯდომარის მოვალეობას მამია ორახელაშვილი ასრულებდა – ლ.ს.) 2) სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე და საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი მამია ორახელაშვილი (იგი თავდაპირველად ასევე განათლების სახალხო კომისარიატსაც ხელმძღვანელობდა- ლ. ს.) 3) სამხედრო-საზღვაო საქმეთა და საგარეო ვაჭრობის (დროებითი) სახალხო კომისარი–შალვა ელიავა. 4) შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი–ბესარიონ კვიციანი. 5) შრომის და სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარი–ლადო დუმბაძე. 6) მუშათა და გლეხთა ინსპექციის (სახელმწიფო კონტროლის) სახალხო კომისარი- გიორგი ელისაბედაშვილი. 7) იუსტიციის და ფინანსთა სახალხო კომისარი-ამაიაკ ნაზარეტიანი. 8) ჯანმრთელობის სახალხო კომისარი– კუჩაიძე (მის მოადგილედ ექიმი კიკალეიშვილი) 9) განათლების სახალხო კომისარი-ალ. სვანიძე (მისი აქ არყოფნის გამო, მოვალეობის აღსრულება ევალება ამხანაგ ორახელაშვილს). 10) სახალხო მეურნეობის საბჭოს თავმჯდომარის მოვალეობის დროებითი აღმსრულებელი-ად. დუნტაუ“ [17, 2].

საქართველოს ძალით გასაბჭოების და საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ დღეებში საბჭოთა მთავრობა საერთოდ არ იყენებდა ტერმინს- „სამხრეთ ოსეთი“, რასაც ადასტურებს 1921 წლის 9 აგვისტოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის დადგენილება, სადაც ნახსენებია, მხოლოდ **გორის მაზრის ცხინვალის რაიონი**. დადგენილებაში ვკითხულობთ: „ოცდახუთი სოფლის რევკომის წარმომადგენელთა ყრილობის შუამდგომლობის თანახმად, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატმა, მიიღო რა მხედველობაში საბჭოთა ხელისუფლების მართვა-გამგეობის და ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესები, დაადგინა: **გორის მაზრის ცხინვალის რაიონში** დაწესდეს ხუთი სათემო რევკომი შემდეგ ქვემოთ დასახელებულ სოფლებში: ა) ქვემო აჩაბეთში, ბ) ზემო აჩაბეთში, გ) დიცში, დ) ძარნემში, ე) ვანათში. **ქვემო აჩაბეთის თემს** შეადგენს სოფლები: დგვრისი, თამარაშენი, ზემო აჩაბეთი, ქურთა, კეხვი, კვერნეთი და მონასტერი. **ზემო ნიქოზის თემს**: ქვემო ნიქოზი, ზემო ხვითი, დვანი, ავნევი და ნული. **დიცის თემს** შეადგენს სოფლები: კოდი, არბო, ერედვი, ბუოლეთი, ტირძნისი, მეღვრეკისი და ერგნეთი. **ძარნემის თემს**-სოფლები: ქემერტი, ხეითი, სვერი. **ვანათის თემს**-სოფლები: საცხენეთი, ბელოთი და აწრის ხევი. ამ დადგენილების ასლი გაეგზავნოს გორის მაზრის რევკომს და აგრეთვე, რესპუბლიკის მთავარ მილიციის სამმართველოს სათანადო განკარგულების მოსახდენად“ [18, 14]. დადგენილებას ხელს აწერდნენ შინაგან საქმეთა სახალხო

კომისარი ბესარიონ კვიციანი და ადმინისტრაციულ ერთეულთა განყოფილების გამგე გრ. გველესიანი.

თავის მხრივ, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომმა საქართველოს ცენტრალური პარტიული და საბჭოთა ორგანოების წინაშე, საკუთარი ინიციატივით, ოფიციალურად დააყენა საკითხი ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ თვითგამორკვევის შესახებ. 1921 წლის 6-8 სექტემბერს, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევოლუციური კომიტეტისა და პარტიული კომიტეტის გაერთიანებული სხდომა გაიმართა, რომელმაც „სამხრეთ ოსეთის“ თვითგამორკვევისა და პოლიტიკური მონყობის საკითხი განიხილა. სხდომამ დაადგინა საქართველოს ტერიტორიაზე ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა შექმნილიყო, რომლის ცენტრი ცხინვალი იქნებოდა. ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა ნებაყოფლობით ფედერაციულ კავშირში უნდა შესულიყო საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკასთან. აღნიშნული მოთხოვნა არარეალური იყო, რადგან ასეთი რესპუბლიკა მაშინ ჩრდილო კავკასიაში მდებარე ჩრდილო ოსეთშიც არ შექმნილა, სადაც იმჟამად არც ცალკე ავტონომიური რესპუბლიკა და არც ცალკე ოლქი არ არსებობდა. ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომისა და პარტკომის გადაწყვეტილებით, 6-8 სექტემბრის დადგენილებას თან დაურთეს „მოკლე განმარტებითი ბარათი“, რომლითაც ცდილობდნენ დაესაბუთებინათ ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნის აუცილებლობა. სხდომამ დაამტკიცა, აგრეთვე, „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტი“ და „სამხრეთ ოსეთის“ სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის საზღვრების პროექტი“, რომელშიც სათითაოდ იყო ჩამოთვლილი ის სოფლები, რომლებიც ოსების აზრით, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რესპუბლიკაში უნდა გაერთიანებულიყვნენ. მათ შორის იყო ბევრი ქართული სოფელი გორის, დუშეთის, რაჭის და შორაპნის მაზრებიდან. ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტი“ სულ 15 მუხლისაგან შედგებოდა, სადაც ჩამოთვლილი იყო სახალხო კომისარიატები, რომლებიც რესპუბლიკაში უნდა შექმნილიყო, ასევე განსაზღვრული იყო მათი კომპეტენციის სფეროები; ზოგი მათგანი საქართველოს სსრ სათანადო სახალხო კომისარიატებს ექვემდებარებოდა, ზოგიც დამოუკიდებელი რჩებოდა. ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნის საკითხი უნდა გადაენწყვიტა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, საქართველოს სსრ რევოლუცი-

ურ კომიტეტსა და რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის კავშიურს, რომლის სიტყვა გადამწყვეტი იყო.

1921 წლის სექტემბერში, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მიერ, შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელსაც ცხინვალის რეგიონში ადგილზე უნდა შეესწავლა ვითარება, თუ რამდენად შესაძლებელი იყო ავტონომიური ოლქის შექმნა აღნიშნულ ტერიტორიაზე. კომისიას უშუალოდ საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ბესარიონ მელქისედეკის ძე კვიციანი (1885-1937 წწ.) ხელმძღვანელობდა. მას უმაღლესი განათლება ჰქონდა მიღებული პეტერბურგის უნივერსიტეტში და პროფესიით იურისტი იყო. მოხსენებითი ბარათი დაინერა იმ პერიოდში, როდესაც ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომი და პარტკომი ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნის საკითხს აყენებდნენ. აღსანიშნავია, რომ ბესარიონ კვიციანი, თავის მოხსენებით ბარათში, უარყოფითი პოზიცია დაიკავა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“, როგორც ცალკე ავტონომიური ერთეულის შექმნის საკითხში. საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარმა, საკითხის სიღრმისეული შესწავლის შემდეგ, შეუძლებლად მიიჩნია არათუ ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ სს რესპუბლიკის, ან ავტონომიური რესპუბლიკის, არამედ ავტონომიური ოლქის შექმნაც კი.

1921 წლის 27 სექტემბერს, საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატმა, ბესარიონ კვიციანის დავალებით, მოხსენებითი ბარათი- ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფის შესახებ, განსახილველად საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის რევოლუციური კომიტეტის საქმეთა მმართველს გაუგზავნა, თხოვნით, რათა იგი რევკომის სხდომაზე განსახილველად გაეტანათ, სადაც ბესარიონ კვიციანს დასკვნა უარყოფილი იქნა, პირადად ის ჩამოაქვეითეს სამხედრო-საზღვაო კომისრის თანამდებობაზე, რათა ჩამოეცილებინათ ამ პროცესებისაგან. ერთ-ერთი საარქივო დოკუმენტის თანახმად, იგი 1922 წელს საქართველოდანაც გაასახლეს [19, 305], ხოლო მოგვიანებით 1937 წლის რეპრესიების დროს ბ. კვიციანი დახვრიტეს. საქმე იმაში იყო, რომ მან წარადგინა სავსებით ობიექტური დასკვნა, რაც ბუნებრივია, ხელს არ აძლევდა მაშინდელ ხელისუფლებას. მოხსენებაში, რომელშიც დეტალურად არის აღწერილი საქართველოში ოსების განსახლების არეალი, თავიდანვე გარკვევითაა ხაზგასმული: „სამხრეთ ოსეთის“ ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფა სამაზრო ერთეულის უფლებებით გეოგრაფიული და ეკონომიკური მოსაზრებებით, საკითხის დეტალურად შეს-

წავლის შემდეგ, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს შეუძლებლად მიაჩნია. „სამხრეთ ოსეთი“, როგორც მთლიანი გეოგრაფიული ერთეული არ არსებობს. არის მხოლოდ ოსებით დასახლებული ცალკე რაიონები, რომელთაც ურთიერთშორის არავითარი დამოკიდებულება არა აქვთ- არც გეოგრაფიულად და არც ეკონომიკურად. თითოეული ამ რაიონთაგანი წარმოადგენს განუყოფელ ორგანულ ნაწილს სხვა და სხვა გეოგრაფიულ და სამეურნეო პროვინციებისა. ეს რაიონები ერთი მეორისაგან დაშორებულნი არიან გადაუვალი ხეობით და ამასთანავე თითოეულ მათგანს აქვს სრულიად თავისუფალი გამოსავალი მხოლოდ ბარში. იგინი ერთი მეორეს მონყვეტილნი არიან წლის განმავლობაში რამდენიმე თვით და თვითოეული მათგანი ეკონომიკურად დამოკიდებულია იმ ველთან, რომელთანაც დაკავშირებულია გეოგრაფიულად. საქართველოში ოსები მოსახლეობენ შემდეგ რაიონებში: 1) გორის მაზრაში-დიდი ლიახვის ხეობაში სოფელ კეხვამდის, ხოლო ამ სოფლიდან დაწყებული სამხრეთით მარტო ქართველებით დასახლებული სოფლებია, სადაც ოსების რიცხვი მცხოვრებთა 15%-ს არ აღემატება. 2) პატარა ლიახვის ხეობაში, სოფელ ვანათამდის, ვანათს ზევითაც ჩრდილოეთით მდებარეობს რამდენიმე ქართული სოფელი: ბელოთი, ორი ხონურა, საცხენე, ანრისხევი და სხვა. 3) მდინარე ფრონეს სათავეზე ყორნისის და წუნარის რაიონებში, სადაც ოსთა მოსახლეობა მცხოვრებთა 88%-ს არ აღემატება. 4) დუშეთის მაზრაში- მდინარე არაგვის და ქსნის სათავეზე. 5) რაჭის მაზრაში მდინარე ჯეჯჯორის სათავეზე. თითოეულ ამ რაიონს ერთიმეორისაგან ჰყოფს გარდაუვალი მთები და მათი დაკავშირება გეოგრაფიულ-ტოპოგრაფიული მიზეზებით შეუძლებელია: 1) დავიწყოთ რაჭის მაზრიდან. ამ მაზრაში ოსები მოსახლეობენ ჩასავლის რაიონებში, რომელიც თავისი აღმოსავლეთის საზღვრით ეკვრის გორის მაზრას. ამ ადგილში, გორის მაზრა რაჭის მაზრიდან გაყოფილია გარდაუვალი მთებით, რომელთა სიმაღლე აღწევს 9000 ფუტამდე (1 ფუტი უდრის 30,48 სანტიმეტრს- ლ.ს.), ყველაზე დაბალი მათგან ამ ადგილში სიმაღლით 6440 ფუტია. მაშასადამე, მისი დაკავშირება გეოგრაფიულად გორის მაზრის ოსობასთან შეუძლებელია, რადგან ერთიმეორეს მთელი ზამთრის განმავლობაში სრულიად მონყვეტილნი არიან და კავშირი მათ შორის შეუძლებელია. ეკონომიკურად ჩასავლის რაიონს საერთო არაფერი აქვს გორის მაზრის ოსობასთან ერთის მხრივ, იმავე გეოგრაფიული პირობების გამო და მეორეს მხრივ, ეკონომიკური და ადმინისტრაციული ცენტრი მთელი რაჭის მაზრისა ონი, იმდენად ახლოა მათგან (სულ 10-7 ვერსია), რომ სხვა ცენტრთან ეკონომიკური კავშირის

დაჭერა ამ რაიონის მცხოვრებთათვის სასურველიც არ იქნება. ამგვარად, ჩასავლის რაიონის მიწებება გორის მაზრის ოსობასთან იქნება სრულიად ხელოვნური, ბუნების და ეკონომიკური ურთიერთობის საწინააღმდეგო კავშირი. 2) ამავე მოსაზრებით შეუძლებელია დავუკავშიროთ გორის მაზრის ოსეთს დუშეთის მაზრისა. ამ რაიონს ყოფს თოვლიანი მთები, რომელთა სიმაღლე 11 333 ფუტამდე აღის და არსად 7 5000 ფუტზე დაბლა არ არის და ეს მთები წლის განმავლობაში 7-8 თვე სრულიად გადაუვალთ. ამავე ბუნებრივ-გეოგრაფიული მიზეზების გამო, არავითარი სამეურნეო კავშირი ამ ორ რაიონს შორის არ არსებობს. კობის რაიონი, ე. ი. დუშეთის მაზრის ზემოთაღნიშნული ჩრდილო-დასავლეთის სექტორი, სადაც ოსების მოსახლეობა 60%-ს არ აღემატება, დაკავშირებულია ეკონომიკურად დუშეთთან სამხედრო გზით, რომელიც 30-40 ვერსით დაშორებულია ამ რაიონს. გორის მაზრის ოსობასთან კავშირისათვის კობის რაიონის ოსობა იძულებული იქნება იაროს წელიწადში რვა თვე მაინც დუშეთზე-მცხეთაზე-გორზე-ცხინვალზე და შემდეგ ოსეთში, რისთვისაც დაახლოებით 150 ვერსის გავლა დასჭირდებათ. ამ რაიონის ერთად ერთი გამოსავალი მთელი წლის განმავლობაში არის მხოლოდ სამხედრო გზა, რომელიც მას, როგორც გეოგრაფიულად, ისე ეკონომიკურად აკავშირებს მხოლოდ დუშეთთან. მაშასადამე, ამ რაიონის მიწებებაც გორის მაზრასთან ბუნების და ეკონომიკის საწინააღმდეგო იქნება. 3) დარჩა გორის მაზრის ის ნაწილები, სადაც ოსები მოსახლეობენ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ამ მაზრაში ოსები მოსახლეობენ დიდი და პატარა ლიახვის და ფრონეს სათავის ხეობაში. უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ამ სამთავე რაიონში მცხოვრებთა რიცხვი იმდენად მცირეა (სულ 32.000 სული), რომ მათი **ცალკე მაზრათ** გამოყოფა შეუძლებელია. ამ შემთხვევაში ეს სამი რაიონი ეკონომიკურად და ტოპოგრაფიულად დაკავშირებულიც რომ იყვნენ, მაინც ცალკე სამაზრო აპარატის შექმნას სამაზრო მასშტაბით სამეურნეო მუშაობის წარმოებას ვერ შესძლებენ; მაგრამ გარდა ამისა, ამ სამი რაიონის დაკავშირება ადგილობრივი პირობების გამო შეუძლებელია. ყორნის-წუნარის რაიონი, ე. ი. ფრონის სათავე, ამ მდინარის ხეობით დაკავშირებულია ქართლის ველთან და დიდი ლიახვის ხეობისაგან ყოფს რუსთავ-ზარიკოჯახის ქედი, რომლის სიმაღლე 6 230-5 684 ფუტზე დაბლა არ არის და წარმოადგენს ბუნებრივ საზღვარს მთასა და ველს შორის. გზების სრული უქონლობის და ბუნებრივი საზღვრის არარსებობის გამო, რუსთავ-ზარიკოჯახის ქედი მეურნეობის მხრივ, ყორნის-წუნარის რაიონს აკავშირებს ქართლის ველთან-ტირიფონასთან და საერთო მას არაფერი

აქვს ლიახვის ხეობის ოსობასთან. ამ რაიონის ერთ-ერთი გამოსავალი არის, მხოლოდ თიღვა-ოქონა-ფცა-გომი და არავითარ შემთხვევაში ლიახვის ხეობის ოსობასთან მას კავშირი არა აქვს. ამის გამო, ყორნის-წუნარის რაიონის დაკავშირება დიდი ლიახვის სექტორთან შეუძლებელია და ეწინააღმდეგება მის ბუნებრივ-ეკონომიურ დენას ველისაკენ, რომელთანაც ის დაკავშირებულია კარგი გზებით და რომლის განუყრელ ნაწილს შეადგენს ორთოგრაფიულად და ჰიდროგრაფიულად. რაც შეეხება დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებს, აქაც იგივე გეოგრაფიული პირობები შეუძლებელს ხდის ამ ორი რაიონის დაკავშირებას. აქაც მთელი ხეობის სიგრძეზე გადაჭიმულია მთების გრეხილი, რომელთა სიმაღლე 11000-6000 ფუტზე დაბლა არ არის და ზამთრის თვეებში გადაუვალი სიმაღლეები არიან. ამასთანავე თვითოეულ მათგანს აქვს საკუთარი გამოსავალი ველისაკენ და ეკონომიკურად დაკავშირებულნი არიან იმ ველთან, რომლისკენაც გეოგრაფიულად გასავალი აქვთ და რომლის ეკონომიკურად განუყრელ ნაწილებს წარმოადგენენ თითოეული ამ ხეობათაგანი. ასეთია ადგილობრივი ტოპოგრაფიული და სამეურნეო პირობები, რომელნიც შეუძლებლად ხდიან ქართლის და რაჭის ოსური მოსახლეობიდან ერთი მაზრის გამოკვეთას, რადგან ოსების მიერ დასახლებული რაიონები მოკლებულნი არიან გეოგრაფიულ მთლიანობას და შეადგენენ გეოგრაფიულად და ეკონომიკურად სრულიად სხვადასხვა პროვინციების ნაწილებს. ასეთი ჩამონაჭრებიდან ხელოვნურად შემდგარი ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნა განუხორციელებლად უნდა ჩაითვალოს ტოპოგრაფიული პირობების გამო და სრულიად ეწინააღმდეგება ამ რაიონების სამეურნეო მდგომარეობას. ამ პირობების გამო, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქართლის და რაჭის ოსური მოსახლეობის ადმინისტრაციული მართვა-გამგეობა უნდა მოეწყოს ისე, როგორც ეს შეეფერება თვით ოსეთის ადგილობრივ პირობებს. ზემოთ ნათქვამიდან ცხადია, რომ ხელოვნური გამოკვეთა სამაზრო ერთეულის ოსეთისათვის გორის, დუშეთის და რაჭის მაზრებიდან შეუძლებელია; მაშასადამე, ოსების მოსახლეობა თვითოეული ამ მაზრისა უნდა დარჩეს იმ მაზრაში, რომელშიც აქამდე იყო. ამასთანავე, თითოეულ ამ რაიონში გარდა წვრილი ადმინისტრაციული ერთეულისა-თემისა, უნდა შეიქმნას სარაიონო ერთეული. ასეთები იქმნება ჩასავლის-რაჭის მაზრაში, კობისა-დუშეთის მაზრაში, ყორნის-წუნარისა, დიდი ლიახვის ხეობისა და პატარა ლიახვის ხეობისა-გორის მაზრაში. ამავე დროს, თვითოეული ამ მაზრის რეკომში ოსურ მოსახლეობას ეყოლება წარმომადგენელი, რომელიც დაიცავს ოსთა ინტერესებს მთელი მაზრის მასშტაბში. ამ უკანასკნელს,

ე. ი. ოსური მოსახლეობის წარმომადგენელს სამაზრო რევეკომში უფლება უნდა მიეცეს რევეკომის დადგენილება, თუ იგი ეწინააღმდეგება ოსური მოსახლეობის ინტერესებს, გაასაჩივროს საქართველოს რევეკომში, რომელიც სადავო საკითხის შესახებ გამოიტანს საბოლოო გადაწყვეტილებას. ამგვარად, საკითხის გადაწყვეტას გვიკარნახებს ოსური მოსახლეობის გეოგრაფიული პირობები და მათი ეკონომიკური ინტერესები“ [20, 121]. მოხსენებით ბარათს ხელს აწერენ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ბესარიონ კვირკველია და შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის საქმეთა მმართველი ვ. ხახანაშვილი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, წერილი დაწუნებული იქნა საქართველოს რევეკომის მიერ, რადგან მოხსენებით ბარათში საკითხის დეტალური ანალიზის საფუძველზე აღნიშნულია, რომ ოსების რაოდენობა ქართულ სოფლებში იმდენად მცირე იყო, მათი ცალკე მაზრად გამოყოფაც კი შეუძლებელი ხდებოდა. მიუხედავად უარყოფისა, საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარის დასკვნამ, მაინც ერთგვარი გავლენა მოახდინა რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის კავბიუროს 1921 წლის 31 ოქტომბრის გადაწყვეტილებაზე. კავბიურომ გარკვეულწილად კომპრომისული დადგენილება მიიღო, როცა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთს“, რევოლუციური კომიტეტის მიერ მოთხოვნილი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ნაცვლად, ავტონომიური ოლქის სტატუსი მიანიჭა.

ქართველ და ოს მოსახლეობას შორის ურთიერთობა დღითიდღე იძაბებოდა. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ჯერ კიდევ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წინაშე ოსი მოსახლეობა პოლიტიკური ავტონომიის საკითხს აყენებდა, რის გამოც მაშინ სათანადო რეზოლუციები გამოჰქონდათ ჯავაში და ცხინვალში გამართულ ოსთა ყრილობებზე. იმ პერიოდში მათ მიერ შედგენილი პროექტის მიხედვით, ავტონომიის ფარგლებში უნდა შესულიყო: რაჭის მაზრის–ჩასავლის საზოგადოება, შორაპნის მაზრის ჩინის საზოგადოების 3 სოფელი: თედელეთი, ჯულაბეთი და ხახეთი, გორის მაზრის: როკის, ყემულეთის, ჯავის, ორთევის, ყორნისის, წუნარის, ანდორეთის, ბელოთის და ვანათის საზოგადოებები და დუშეთის მაზრის: რეხულის, ზემოხევის და მონასტრის საზოგადოებები. გარდა ამისა, ე. წ. ავტონომიის ტერიტორიაზე უნდა შესულიყო, აგრეთვე, მთელი რიგი შერეულ საზოგადოებათა ნაწილები, კერძოდ, გორის მაზრაში-ოქონის, მერეთის, ხელთუბნის და ქვემო ჭალის საზოგადოებათა ნაწილები და დუშეთის მაზრაში მყოფი გუდის ხეობა მთიულეთის საზოგადოებაში და ახალგორის საზოგადოების ნაწილი. აღნიშნული პროექტით, რომელსაც ოსთა დელეგაციები აქ-

ტიურად იცავდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის წინაშე, ტერიტორიულ-ავტონომიურ ერთეულში შედიოდა 13 სოფლის საზოგადოება, 3 სოფელი და მთელი რიგი შერეული (ქართულ-ოსური) საზოგადოების ნაწილები. მათ მიერ მაშინ მოთხოვნილი საქართველოს ტერიტორია მოიცავდა 3000 კვ. ვერსს, ხოლო იქ მცხოვრებთა რიცხვი 70 000-ს უდრიდა. პროექტის შემდგენელი ოსი სეპარატისტების მიხედვით, მთელ საქართველოში ოსი მოსახლეობის რიცხვი, დაახლოებით, 100 000 სულს უდრიდა. მათ მხედველობაში ჰყავდათ ის ოსებიც, რომლებიც ბორჯომის რაიონში, სიღნაღის, თელავის, თიანეთის მაზრებში და თბილისის მაზრის მანგლისის რაიონებში ცხოვრობდნენ. საქართველოში იმ დროს არსებული სამაზრო ერთეულების შედარებისას, მთელი ეს ტერიტორია თავისი სივრცით თითქმის მთელი დუშეთის ოდენა მაზრას (3411,84 კვ. ვერსი) უდრიდა, ხოლო რაჭის (2476,58) და შორაპნის მაზრაზე (2619,35) ბევრად მეტი იყო. ავტონომიური ოლქის ადმინისტრაციულ ცენტრად, ოსური პროექტი ცხინვალს აცხადებდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ჯერ კიდევ 1919 წლის ივლისში დააყენა საკითხი ოსებისათვის **ფართო საერო-ბო თვითმმართველობის მინიჭების შესახებ**, ცალკე ადმინისტრაციული ერთეულის-ახალი მაზრის დანესებით. ოსების კულტურული განვითარებისათვის და ადგილზე მათი ცხოვრების მოწესრიგებისათვის ფართო თვითმმართველობის მინიჭება არასოდეს ინვევდა ეჭვს, მათ შორის არც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში, თუმცა ოსები ყოველთვის მეტს მოითხოვდნენ. თავდაპირველად ვერც საბჭოთა საქართველოს პირობებში გადაწყდა ოსების მოთხოვნის დაკმაყოფილება ავტონომიური ოლქის საკითხზე, რადგან ქართულ მიწა-წყალზე ავტონომიის ხელოვნურად შეკონინება ქართველების დიდ გულისწყრომას გამოიწვევდა, ეს კარგად იცოდნენ კომუნისტებმა და ამიტომ დასაწყისში ამაზე ბევრს ფიქრობდნენ. საბჭოთა საქართველოს შინაგან საქმეთა **სახალხო კომისარიატის ადმინისტრაციულ ერთეულთა განყოფილების პროექტით**, ოსებით დასახლებულ ტერიტორიაზე სხვადასხვა მაზრის სოფლის საზოგადოებების და სოფლების შეერთების საფუძველზე უნდა დაარსებულიყო სრულიად ახალი, **ე. წ. ჯავის მაზრა**, სამაზრო ადმინისტრაციული დანესებულებით, რომლის შემადგენლობაში უნდა შესულიყო: 1. რაჭის მაზრიდან ჩასავლის სოფლის საზოგადოება, 2. შორაპნის მაზრიდან ჩიხის საზოგადოების სოფლები: თედელეთი, ჯულაბეთი და ხახეთი. 3. გორის მაზრიდან სამთო ოსეთის რაიონის-როკის, ყემულეთის და ჯავის საზოგადოებანი და ცხინვა-

ლის რაიონის-ორთევის, ყორნისის და წუნარის სოფლის საზოგადოებები [21, 15-16]. აღნიშნულ საზოგადოებებს ან ცალკე სოფლებს, ახალი მაზრიდან გამოყოფის შესახებ, შუამდგომლობის აღძვრის უფლება უნდა მისცემოდათ, ხოლო მოსახლერე სოფლების საზოგადოებებს ახალ მაზრაში ჩარიცხვის უფლება. ეს ჩარიცხვა და გამოყოფა უნდა მომხდარიყო ერთი პირობის დაცვით. კერძოდ, შუამდგომლობათა დაკმაყოფილებით ტერიტორიის მთლიანობა არ უნდა ყოფილიყო დარღვეული. მაზრაში შესვლა-გამოსვლის უფლება ნინასნარ იყო განსაზღვრული პროექტის ავტორების მიერ, რადგან ქართველთა და ოსთა შორის მრავალი სადავო პუნქტი არსებობდა, რომლის გათვალისწინება აუცილებელი იყო, თუ რომელიმე დაინტერესებული მხარე, რომელიმე კუთხის მოსახლეობა მომავალში არ მოისურვებდა ამა თუ იმ ადმინისტრაციულ ერთეულში დარჩენას.

1921 წლის მაისში ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევოლუციური კომიტეტის (არსებობდა ავტონომიური ოლქის შექმნამდე -ლ.ს) წევრებმა მოხსენებითი ბარათი გაუგზავნეს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს და რევოლუციურ კომიტეტს, რომელშიც გადაჭარბებულად იყო შეფასებული 1920 წელს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელმძღვანელთა მიერ ოსების აჯანყების ჩახშობის ფაქტი. მასში ნათქვამი იყო: „1920 წლის ზაფხულში, მენშევიკი დამქაშებისაგან უკიდურეს უიმედობამდე მიყვანილი „სამხრეთ ოსეთის“ მთიელი მოსახლეობის უღარიბესმა ნაწილმა რევოლუციური აჯანყების დროშა აღმართა. მისი ლოზუნგები იყო „გაუმარჯოს საბჭოთა ხელისუფლებას საქართველოში, ძირს ბურჟუაზიულ-მენშევიკური ტირანია“, მაგრამ მთიელი ღარიბების გაბედული რევოლუციური გამოსვლა დამარცხებულ იქნა უფრო ორგანიზებული, ტექნიკის უკანასკნელი სიტყვით, იარაღით აღჭურვილი, დიდგვაროვან-ვაჭართა მრავალრიცხოვანი ბანდისაგან. რიგით მეხუთე აჯანყება წარმოუდგენელი სისასტიკით იქნა ჩახშობილი. აჯანყებულ რაიონში ცეცხლითა და მახვილით მოსული მშრომელთა კლასობრივი მტერი, ასაკისა და სქესის განურჩევლად, ანადგურებდა ადგილობრივ მოსახლეობას. რვა სასოფლო საზოგადოებისაგან შემდგარი, 40 ათასი სული მცხოვრებით (დაახლოებით 4 000 კომლი), უღარიბესი მშრომელი მოსახლეობის თავდაუზოგავი შრომით ნალოლიავეები, აყვავებული ქვეყანა ნანგრევებად გადაიქცა. ჯერ კიდევ უცნობია ჟორდანისა და მისი კომპანიის დამპყრობელი დამქაშების მიერ განცდილი დანაკარგებისა და ზარალის რაოდენობა. მოყვანილი რიცხვები მიახლოებითია. ცეცხლისაგან სრულიად განადგურდა 2500-მდე საცხოვრებელი სახლი და სამეურნეო ნაგებობა. გამარჯვებულების მიერ გატაცებულ

იქნა ასი ათასობით რქოსანი და წვრილფეხა შინაური საქონელი. ნათესი პური ნაწილობრივ გათიბული და ნაწილობრივ განადგურებულ იქნა. ცეცხლისაგან გადარჩენილი ნაგებობებისაგან მხოლოდ კედლები იყო დარჩენილი. თუმცა რევოლუციონერი ლტოლვილების ტანჯვა ამით არ დამთავრებულა. ტერის ოლქში უკან დახეული ლტოლვილები (25 000-დან 30 000-მდე სული), ანარქიისა და კაზაკების სხვადასხვა სახის კონტრრევოლუციური გამოსვლების დროს, კვლავ მძიმე პირობებში ჩავარდნენ და სრულიად დაუცველები, აბრაგების მხრიდან თავდასხმებისა და ძარცვის მსხვერპლად გადაიქცნენ. სხვადასხვა სახის შევიწროვების გამო, ლტოლვილები, დაკარგეს რა სულის ძლიერება, საბოლოოდ ჩავარდნენ სასონარკვეთილებაში. შიმშილის, აუტანელი ანტისანიტარიული პირობებისა და დამორჩენილი ფსიქოლოგიური მდგომარეობის შედეგად, ისინი საშინელი ეპიდემიის მსხვერპლნი გახდნენ. ერთი კვირის მანძილზე (აგვისტოს შუა რიცხვებში) ქოლერისაგან 1500-ზე მეტი ლტოლვილი დაიღუპა. ძნელია იმის დადგენა თუ რამდენი დაიღუპა მთელი წლის მანძილზე, მაგრამ ამკარაა, რომ დაიხოცა არა ერთი ათასობით ადამიანი... საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, როცა მისი მშრომელები განთავისუფლდნენ მენშევიკების ბრწყალებისაგან, ლტოლვილები სტიქიურად დაუბრუნდნენ თავიანთ საცხოვრებელ ადგილებს. „სამხრეთ ოსეთისა“ და საქართველოს რევოლუციური კომიტეტების წინაშე დადგა ზოგიერთი საკითხი, რომლებიც გადაუდებელ გადაჭრას მოითხოვდნენ, კერძოდ, არ დაეშვათ ოსეთისა და მიმდებარე რაიონების მშრომელების შეტაკება. ამისი საშიშროება ეჭვს არ იწვევდა, ნაწილობრივ იმის გამო, რომ თავდასხმებში მონაწილეობას ლეზულობდა ბნელი და გაუთვითცნობიერებელი ელემენტები ქართველი გლეხებისა... მშვიერი ლტოლვილები, გაჭირვების გამო, დადიოდნენ სოფლებში, ითხოვდნენ პურს და იმ საქონლისა და ინვენტარის დაბრუნებას, რომლებსაც ისინი ქართულ სოფლებში პოულობდნენ. მდგომარეობა იმითაც მძიმდებოდა, რომ ფიზიკურად და სულიერად გამოფიტულ ლტოლვილებს თან მოჰქონდათ ტიფი და შავი ქირი. რევკომი ყოველდღიურად ივსებოდა სასონარკვეთილებამდე მისული, მშვიერი და ჩამოძონძილი უსახლკაროებისაგან. თუ საქართველოს რევკომი და კომპარტიის ცკ არ მიიღებდა სასწრაფო ზომებს, მაშინ უეჭველად დაიწყებოდა ფართო მასშტაბიანი ბანდიტიზმი. **ოსეთის რევკომის მიერ** შემოთავაზებული ზომები შემდეგია: 1. დაუყოვნებლივ იქნას მიწოდებული ცხინვალისათვის სასურსათო პროდუქტები იმ ხარჯთაღრიცხვის შესაბამისად, რომელიც „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომის მიერ მიწოდებულ იქნა საქართველოს ვაჭრობის სახალხო კომისარიატისათვის; 2. მოსახ-

ლეობას მიეცეს როგორც ცოცხალი საქონელი, ასევე ინვენტარი; 3. მიღებულ იქნას სასწრაფო ზომები ეპიდემიებთან საბრძოლველად; 4. გამოიცეს შესაბამისი ბრძანებულება დატაცებული ქონების, განსაკუთრებით პირუტყვის, დასაბრუნებლად, რისთვისაც შეიქმნას სრულუფლებიანი კომისია, რომლის განკარგულებაშიც გაიცემა ფულადი სახსრები დაჯილდოვების და, ზოგ შემთხვევაში, ქონების დაბრუნების სანაცვლოდ; 5. აქტიური კონტრეველუციონერების წინააღმდეგ, რომლებიც დანაშაულებრივ აგიტაციას აწარმოებენ, გამოყენებულ იქნას რეპრესიული ზომები; 6. გაიგზავნოს სპეციალური პარტიული კადრი ოსეთთან მიმდებარე საქართველოს რაიონებში სამუშაოდ, სამუშაოს წარმატებით წარმართვისათვის, ამუშავდეს საბეჭდი ჩარხი რუსული, ქართული და ოსური შრიფტებით; 7. ცხინვალში დადგეს **რუსული კავალერიის ერთი ესკადრა**; 8. გაიცეს განკარგულება, რათა მოხდეს ბრძოლისათვის უვარგისი ცხენების გაყვანა, საძოვრებით მდიდარ ოსეთში, საძოვრებზე გამოსაკვებად იმ მიზნით, რომ 6 თვის შემდეგ, ისინი კვლავ სამუშაოდ ვარგისნი გახდნენ; 9. გარკვეული დროით მობილიზაციისაგან გათავისუფლდეს გაძარცვული რაიონების გასანვევი ასაკის მოზარდები; 10. აღდგენილ იქნას ყოფილი „სამხრეთ ოსეთის“ ბრიგადა... შექმნილი მდგომარეობის განხილვისას, „სამხრეთ ოსეთის“ რეგკომი, იმისათვის, რომ არ ჩავარდეს ცალკეული დანესებულებებისა და ჩინოვნიკების ბოროტი საბოტაჟის მკვდარ ყულფში, „სამხრეთ ოსეთის“ აღდგენის მიზნით, საჭიროდ თვლის ზოგიერთი პრაქტიკული ღონისძიებების გატარებას. რეგკომის აზრით, ასეთი ღონისძიებებს წარმოადგენს: 1. გაძარცვული „სამხრეთ ოსეთის“ აღსადგენად საჭირო ყველა საშუალება მთლიანად გადაცეს რეგკომს ან მათ მიერვე შექმნილ სპეციალურ ორგანოს; 2. ყველა აღდგენითი სამუშაო წარმოებული იქნას დამკვრელური წესით; 3. ყველა საუნწყებო დანესებულებას მიეცეს ბრძანება, რათა მათ ბიუროკრატიული გზითა და ამკარა საბოტაჟით, ხელი არ შეუშალონ აღდგენის საქმეს; 4. სასწრაფოდ გაყვანილ იქნას ზოგიერთი საურმე გზა, როგორებიცაა: ა) ცხინვალი-როკი, ბ) ცხინვალი-კუდარო, გ) ცხინვალი-ბელოთი, დ) ცხინვალი-ყორნისი. „სამხრეთ ოსეთის“ რეგკომი სრულიად დარწმუნებულია, რომ საქართველოს რეგკომი და საქართველოს კომპარტიის ცკ ყოველმხრივ დაეხმარებიან ზემოთაღნიშნული ამოცანების გადასაჭრელად, ბოლოს და ბოლოს ისინი შემოქმედებითი არსებობის რეალურ ნიადაგზე დადგებიან“ [22, 12-13].

ლოკუმენტიდან ნათლად ჩანს თუ როგორ იზრდება ოსების მოთხოვნები რუსეთის წითელი არმიის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დაპყრობის და ძალით გასაბჭოების შემ-

დეგ. ისინი აშკარა კონტრშეტევაზე გადადიან. ოსების რევოლუციური კომიტეტის მოხსენებით ბარათში, ბუნებრივია გადაჭარბებულად არის შეფასებული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ მიღებული ზომები ოსების აჯანყების ჩაქრობის შესახებ. ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ საქართველოს მთავრობამ რადიკალურ ზომებს მხოლოდ მას შემდეგ მიმართა, როცა ოსებმა სავსებით უკანონოდ მოითხოვეს საქართველოს ტერიტორიაზე ცალკე რესპუბლიკის შექმნა და იარაღით ხელში გამოვიდნენ ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რასაც ნებისმიერი ქვეყნის მთავრობა წინ აღუდგებოდა. გაზვიადებულია, ასევე საქართველოს შეიარაღებული ძალების ისე წარმოჩენა, თითქოს ქართული არმია კბილებამდე იყო შეიარაღებული, სინამდვილეში ეს, რომ ასე ყოფილიყო წითელი არმია, 1921 წელს, ძალით ვერ დაამხოვდა საქართველოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკას. საქართველოს ყოველთვის შესწევდა ძალა საკუთარი ძალებით გამკლავებოდა ყოველგვარ ასეთ სეპარატისტულ გამოსვლებს, თუ იქ მესამე ძალა არ ჩაეროდა. ასე მოხდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დროსაც, სანამ რუსეთი საქართველოს ძალით დაიპყრობდა. საქართველოს ხანგრძლივმა ისტორიამ არ იცის არც ერთი შემთხვევა არა მხოლოდ ეთნიკური კონფლიქტისა, არამედ რაიმე ეთნიკური დაპირისპირებისა. საქართველოში ეთნოსთა შორის დაპირისპირება, მხოლოდ, რუსეთის იმპერიის მიზანმიმართული პოლიტიკის შედეგად გაჩნდა და მან თავი მხოლოდ XX საუკუნეში იჩინა [23, 100].

ოსებისათვის ავტონომიის მინიჭების საკითხი იმდენად პოლიტიზებული გახდა, რომ საბჭოთა საქართველოს რევოლუციურმა კომიტეტმა, კონტრრევოლუციასთან, შპიონაჟთან, სპეკულაციასთან, მსახურ პირთა ბოროტ მოქმედებასთან და ბანდიტიზმთან საბრძოლველად საგანგებო კომისიაც კი შექმნა. 1921 წლის 6 ოქტომბრით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში საბჭოთა საქართველოს საგანგებო კომიტეტის თავმჯდომარე ცენტრალურ კომიტეტს უგზავნის შემდეგი შინაარსის წერილს: „ჩემს მიერ მოპოვებული მონაცემების მიხედვით, ცხინვალის რაიონში ურთიერთდამოკიდებულება ოსურ და ქართულ სოფლებს შორის ჯერ კიდევ არ არის დარეგულირებული. ადგილი აქვს ნებისმიერ პროვოკაციას. ორივე მხარე დაძაბულ მდგომარეობაში იმყოფება. განსაკუთრებით გაურკვეველია ურთიერთობები ქალაქის მაზრასა და ცხინვალის რეკომებს შორის, შესაბამისი რაიონები არ არის გამიჯნული. ხშირად ხდება გაურკვეველობები იმის საფუძველზე, თუ ვინ უნდა მართოს ესა თუ ის რაიონი, ნებისმიერი მოქალაქის ყოველი დაპატიმრება ამ ორი ხე-

ლისუფლების განხეთქილების ვაშლი ხდება. იგივე ხდება საქართველოს სამხედრო გზაზე, კობის რაიონში. შეტაკებების საფუძველი ხშირად არის ის, რომ თავდასხმების დროს, ოსი მენშევიკები ართმევენ ქართველებს თითქოსდა მოპარულ შინაურ პირუტყვს. ამ საკითხში ტყუის როგორც ერთი, ისე მეორე მხარე. საჭიროა მიღებულ იქნას რაიმე ზომები ასეთი მდგომარეობის ლიკვიდაციისათვის. მე შემოგთავაზებდით შექმნილიყო შერეული კომისია, თუნდაც ორი კარდინალური საკითხის დასარეგულირებლად: 1) ხელისუფლების გავლენის სფეროების გამიჯნვა და 2) შინაური პირუტყვის წართმევასთან დაკავშირებული პრობლემების მოსაგვარებლად, თუ ცკ ისურვებს გავაკეთებ უფრო დანვრილებით მოხსენებას“. წერილს ხელს აწერს საქართველოს საგანგებო კომისიის თავმჯდომარე [24, 123].

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების მომენტისათვის ორი ადმინისტრაციული ერთეული თემი და მაზრა არსებობდა. თავდაპირველად, გართულებების თავიდან აცილების მიზნით, ეს ადმინისტრაციული დაყოფა ძალაში რჩებოდა, მხოლოდ ზოგიერთ მაზრებში დამატებით დაარსდა რაიონული ერთეულები სარაიონო რეკომებით, რომლის დანიშნულებას წარმოადგენდა თვალყურის დევნება იმ სათემო რეკომებისათვის, რომლებიც უშუალოდ მათ ფარგლებში შედიოდნენ. იმის გამო, რომ ზოგიერთი თემი მეტად დაშორებული იყო სამაზრო ცენტრს, ისინი დაუქვემდებარეს სარაიონო რეკომებს, რათა არ ყოფილიყო მოკლებული ერთგვარ კონტროლსა და ხელმძღვანელობას. რეკომების ადგილი მომავალში საბჭოებმა დაიკავა, თავისი აღმასრულებელი ორგანოებით. სარაიონო ერთეულები, შემდეგში გაუქმებული იქნა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისრის დეკრეტით. საქართველოში კომუნისტური ხელისუფლების დამყარებისთანავე, გორის მაზრის ფარგლებში, ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოს დაწესებით, ფაქტიურად უკანონოდ დაარსდა ცალკე ადმინისტრაციული ერთეული, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ოლქის სახით. საქართველოს რეკომმა ამ ორგანოს თავისი დადგენილების საფუძველზე მაზრის რეკომის უფლებები მიანიჭა და ამასთანავე სათანადო მოვალეობებიც დააკისრა. ვინაიდან ამ უკანონო ერთეულის საზღვრები არ იყო გარკვეული, საქართველოს რეკომის დადგენილებით საკითხის გარკვევა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს კერძოდ, მის ადმინისტრაციულ განყოფილებას დაევალა. სირთულეს ქმნიდა ორი გარემოება: 1) საკითხის გადაწყვეტისათვის საჭირო წინასწარი არგუმენტების უქონლობა, 2) ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეკომის მოქმედება, რომელმაც გორის მაზრის ფარგლებში წმინდა ადმინისტრაციული გა-

მიჯვნის საკითხი გადააქცია ოსთა ეროვნულ-ტერიტორიულ პრობლემად. რევკომმა საბჭოთა საქართველოს მთავრობის წინაშე ოსი მოსახლეობისათვის **პოლიტიკური ავტონომიის მინიჭების** შუამდგომლობა აღძრა, რითაც, სრულიად უკანონოდ, ფაქტიურად ავტონომიური ოსეთის შექმნის საკითხი დააყენა. ამრიგად, კვლავ სიმწვავით წამოიჭრა ის პრობლემა, რომლის შესახებ არა ერთხელ გამოიტანა დადგენილებანი ჯავასა და ცხინვალში გამართულმა ოსთა ეროვნულმა ყრილობებმა. რაკი საკითხის სირთულის გამო, მოსალოდნელი იყო, რომ მისი ასე თუ ისე გადაჭრა საკმაოდ დაიგვიანებდა, საჭირო გახდა კომისარიატს სახელმძღვანელოდ რაიმე დროებითი სავალდებულო დადგენილება მიეღო, რათა ამ გზით მაინც მოესპო ის კონფლიქტები, რომელსაც ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომებსა და სხვა ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოებს შორის, საზღვრების გაურკვეველობის გამო, მუდმივი ხასიათი ჰქონდა. ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომის დაარსების დღიდან, მრავალ გაუგებრობას და არასასურველ ექსცესებს ჰქონდა ადგილი. კომისარიატი ხშირად ღებულობდა საჩივრებს, სადაც ჩანდა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომის მხრიდან ძალაუფლების აშკარა გადამეტება. კერძოდ, 1) ოქონისა და მეჯვრისხევის რაიონში გაჩნდა ორი პარალელურად მოქმედი მილიცია-გორის მაზრისა და ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომის მილიციის სახით, 2) ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომმა დაიქვემდებარა ისეთი რაიონები, რომლებიც ან სულ არ შედიოდა გორის მაზრის ფარგლებში (მაგალითად, ზემო ხევის, მონასტრის, რეხულის საზოგადოებები დუშეთის მაზრაში და ჩასავლის სასოფლო საზოგადოება რაჭაში), ანდა მათ მიერ ძალით დაკავებულ რაიონებში ოსი ეროვნების მოსახლეობა, საერთოდ არ ცხოვრობდა (როგორცაა სოფლები: სატიხარი, ჭარები, ანეკვი და ხელჩუა), 3) დაბა ცხინვალის, ქართული ქალაქის, რომელიც, ასევე, ქართული სოფლებით იყო გარშემორტყმული, ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რეზიდენციად გამოცხადება, 4) ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომის ცალმხრივი განკარგულების საფუძველზე, ზოგიერთ ადგილში ქართული რევკომების გაუქმება, მათ ნაცვლად კი ოსური რევკომების დაწესება (მაგალითად სოფელ ნულში, ავნევში, დვანში და სხვა), 5) ოსეთის რევკომის მიერ საკუთარი ხელისუფლების თვითნებურად გავრცელება მთელს ცხინვალის რეგიონზე, მათ შორის ცხრა ისეთ სოფელზე, რომლებიც თავისი ეთნოგრაფიული შემადგენლობით წმინდა ქართული სოფლები იყვნენ. ამ ფაქტთან დაკავშირებით შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ყოველკვირეული ორგანო „მოამბე“, 1922 წლის თებერვალში წერდა: „ყველა ამ უკანონო მოქმედება-

თა დასაბამი და მიზანი ერთია – ტერიტორიალური გაფართოვება ოსთა მუდმივი ბინადრობისა. ამ ტენდენციამ ოსებში კაი ხანია თავი იჩინა და ნამეტურ 1905 წლიდან, როდესაც მათ შორის ეროვნული მოძრაობა გაჩნდა, რომელიც დასაწყისში სასტიკად განსაზღვრულ სახეს მოკლებული იყო, ხოლო 1917 წლიდან უკვე საკმაოდ გარკვეულ ფორმებში ჩამოყალიბდა. ჯავის და ცხინვალის ეროვნული ყრილობები ამ მოძრაობის ერთი თვალსაჩინო ასახვაა. ცდა ოსური ანბანის, ლიტერატურის შექმნისა და ბოლოს ეროვნული ტერიტორიის მოპოვებისა, თუნდაც სხვის ხარჯზე – ეს დაისახა მიზნად ოსთა ინტელიგენციამ და რამდენიმეთ კიდევ მიაღწია ამ მიზანს. გაიჩინეს ანბანი, რომელსაც საფუძვლად დაედო რუსული ან უფრო სწორი იქნება ვთქვათ, ორიგინალური, თავისებური-ოსური თითქმის არაფერი აცხია-მეტად უხეშად გადმოღებული ვარიანტია რუსული ანბანის... რაც შეეხება ტერიტორიას, ოსთა მოძრაობა ამ სფეროში მეტად თვალსაჩინოა. ამ მოძრაობის გაცხოველებას, გარდა ეროვნული მოტივებისა, ხელს უწყობდა მათი მეტად შევინროვებული ეკონომიკური მდგომარეობა. ჩაკეტილი მთებში, ვიწრობაში, ოსობა კაი ხანია განიცდის უკიდურეს მიწის შიმშილს და ამიტომაც იგი ეძებდა ყოველ მარჯვე დროს თავის ადგილებიდან დაძრულიყო, მთებიდან ბარში ჩამოსულიყო. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ოსთა აჯანყებები 1919 და 1920 წლების უფრო ეკონომიკურს, ვიდრე ეროვნულს ნიადაგზე აღმოცენებული. ლოზუნგი ეროვნულად განწყობილ ოსური ინტელიგენციისა ერთის მხრით, „გორამდი“, მეორეს მხრით, „მცხეთამდი“-ოსთა მასებისათვის, რომელნიც მწირ, მთიან ადგილებშია მოქცეული და მაშასადამე, სახნავ-სათეს ადგილებს მოკლებულია, მეტად მომხიბლავი იყო, რომ ისინი ამოძრავებულებიყვნენ და აკი ამ მოძრაობამ მიწა-წყლის გაფართოვების ნიადაგზე სტიქიური ხასიათი მიიღო მენშევიკების რეჟიმის დროს. მოძრაობა ამ მიმართულებით დღემდე გრძელდება. კონფლიქტებიც მრავალია ოსთა ცხოვრების ხელმძღვანელ ხელისუფლებასა და სხვა ადგილობრივ ხელისუფალთა შორის“ [25, 22-24]. თითქოს ეს სტრიქონები ახლახანს დაინერა, იმდენად ეხმიანება ოსების დღევანდელ მოქმედებას. დღეს ისინი კიდევ უფრო შორს ნავიდნენ, იმავე მესამე ძალის-რუსეთის დახმარებით, მათ უკანონოდ აქვთ დაპყრობილი ძირძველი ქართული მიწები და გაკვირვებული კითხულობენ: „როგორ ჩვენ სტუმრები ვართ ამ მიწაზე?“, ალბათ საჭიროა მათ ხშირად შევასხენოთ, რომ თავდაპირველად ისინი ნამდვილად სტუმრები იყვნენ ქართულ მიწა-წყალზე, თუმცა, ისტორიული ჭეშმარიტების გაყალბებით, უკვე მასპინძლებადაც გვევლინებიან.

1922 წლის 2 მარტის კონსტიტუცია იყო პირველი საკანონმდებლო აქტი, რომლითაც ოფიციალურად იქნა აღიარებული და დადასტურებული საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ერთეულის შექმნა. ამასთანავე, საჭირო გახდა ისეთი საკანონმდებლო აქტის მიღება, რომელიც უფრო ვრცლად განსაზღვრავდა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის სამართლებრივ მდგომარეობას საქართველოს რესპუბლიკის შემადგენლობაში და დეტალურად დაამტკიცებდა ამ ახალი ერთეულის ტერიტორიულ საზღვრებს. 1922 წლის 20 აპრილის დეკრეტით №2, ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“ გამოცხადებული იქნა საქართველოს სსრ შემადგენელ ნაწილად ცენტრით ქ. ცხინვალში. დეკრეტის მეორე მუხლით, განისაზღვრა სრულიად ხელოვნური ავტონომიური ერთეულის ტერიტორიული საზღვრები, რომლის მმართველობის ორგანოებად აღიარებული იქნა ე. წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი და ადგილობრივი საბჭოები.

ამრიგად, ოსების სეპარატისტული გამოსვლები სათავეს იღებს, ჯერ კიდევ, 1905 წლიდან, როდესაც ოსურმა ინტელიგენციამ კავკასიის მეფისნაცვლის წინაშე, ოსური საჯარისო შენაერთების ფორმირების საკითხი, ოფიციალურად დააყენა. სეპარატისტულმა მოძრაობამ მკვეთრად გამოხატული ხასიათი 1917 წლიდან მიიღო და 1922 წლის 20 აპრილს ე. წ. „სამხრეთ-ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შექმნით დაგვირგვინდა. ოსების პრეტენზიები ქართული სახელმწიფოს მიმართ, სამწუხაროდ, დღესაც გრძელდება. საინტერესოა რა მოხდებოდა ბრიტანეთში, ბერმინგემში მცხოვრებ ინდუსებს, რომლებიც რაოდენობრივად გაცილებით მეტნი არიან ბერმინგემში, ვიდრე სამაჩაბლოში ეთნიკური ოსები, დამოუკიდებლობა რომ მოეთხოვათ და ეთნიკურ უმცირესობაში მყოფ ინდიელებს ინგლისელები გამოეყარათ საკუთარი მიწა-წყლიდან. საჭიროა საერთაშორისო საზოგადოების მეტი ძალისხმევა, რათა არ მოხდეს უკანონობის დაკანონება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გელაშვილი გია, ჰაქსტჰაუზენის ცნობები ოსების შესახებ, კრებულიში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 1 (5), გამომც., „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.

2. გამყრელიძე ბახვა, ოსთა მიგრაციული და ეთნოისტორიული პროცესები კავკასიაში, კრებულში: საქართველო ევროპა-ამერიკა, II, გამოცემლობა „ირმისა“, თბილისი, 1997.
3. Всеподданейший рапорт ген.-л. Кнорринга от 26 марта 1802 г., Акты Кавказской археографической комиссии, Т. I, Тифлис, 1866, ლომინაძე რ. ვინ და როდის დაარქვა შიდა ქართლის მთიანეთს „სამხრეთ ოსეთი“, გაზ., „განათლება“, 1991, X.
4. Всеподданнейшее донесение ген.-лейт. Кнорринга, 1802, 15 февр., П. Г. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа, съ 1722 по 1803 год, часть третья, хронологический и алфавитный указатели составленные Л. Броссе, Санктпетербург, 1869.
5. ითონიშვილი ვახტანგ, ქართულ-ოსურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, გამომც., „ლეგია“, თბილისი, 1995.
6. Док. №209, 1830 г. мая 24- Предписание командующего отдельным Кавказским корпусом генерал-фельдмаршала Паскевича тифлисскому военному губернатору генерал-адъютанту Стрекалову о назначении военной экспедиции в Юго-Осетию для подавления восстания крестьян, История Юго-Осетии в документах и материалах (1800-1864 гг.), Составитель И. Н. Цховребов, Том II, Госиздат Юго-Осетии, Сталинир-1960.
7. სარალიძე ლელა, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-1921 წწ) და ოსეთის საკითხი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, II, გამომც., „უნივერსალი“, თბილისი, 2007.
8. თოიძე ლევან, როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, გამომც., „მეცნიერება“, თბილისი, 1991.
9. ა. ფარნიევი, ოსები საქართველოში (შესაძლებელია თუ არა ოსების დამოუკიდებლობა საქართველოში და ვინ მოითხოვს მას?), გაზ., „ერთობა“, №119, 11 ივნისი, 1918.
10. ბახტაძე უშანგი, სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის შექმნა და მისი სამართლებრივი მდგომარეობა, გამომც.: „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1968.
11. სონლულაშვილი ავთანდილ, სამხრეთ ოსეთი საქართველოში?!, გამომც., „უნივერსალი“, თბილისი, 2009.
12. გაზეთი ერთობა, №4, 1920.
13. ასათიანი ალ., აგრარული რეფორმა ოსეთში, გაზ., ერთობა, №32, 9 თებერვალი, 1919.
14. ვადაჭკორია შოთა, ოსების 1918 წლის აჯანყებების თავისებურებები და ოსი სეპარატისტების განიარაღების მცდელობის

- ასახვა ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2 (6), 2009.
15. დეკრეტი №36 საქ. სსრ რევოლუციური კომიტეტისა, ჟურნალი მოამბე, (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ყოველკვირეული ორგანო), №7, 28 მაისი, 1921.
 16. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (სუიცსა), ფონდი 284 (საქართველოს მშრომელთა დეპუტატების საბჭოების ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი), აღნ. 1, ტ. I.
 17. ბრძანება №9 საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რევოლუციური კომიტეტისა სახალხო კომისართა საბჭოს დროებითი შემადგენლობის შესახებ, ჟურნალი მოამბე (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ყოველკვირეული ორგანო), №2, 27 აპრილი, 1921.
 18. დადგენილება №30, ჟურნალი მოამბე (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ყოველკვირეული ორგანო), №15, 10 სექტემბერი, 1921.
 19. თოიძე ლევან, საქართველოს პოლიტიკური ისტორია (1921-1923 წლები), თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 1999.
 20. კვირკველია ბესარიონ (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი), ვ. ხახანაშვილი (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის საქმეთა მმართველი), მოხსენებითი ბარათი სამხრეთ ოსეთის ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფის შესახებ (1921 წ), შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (ყოფილი მლისფპა), ფ. 14, აღნ., 1, საქ., 10, ფურც 121.
 21. ადმინისტრაციულ ერთეულთა განყოფილებაში, ჟურნალი მოამბე, №20, 19 ნოემბერი, 1921.
 22. შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (ყოფ. მლისფპა), ფ. 14 აღნ., 1, საქ., 48 ფურც., 12-13.
 23. თოფჩიშვილი როლანდ, ოსთა საქართველოში განსახლებისა და ქართულ-ოსური ურთიერთობების პრობლემები, კრ., კავკასიის ეთნოლოგიური კრებული, XI, გამომც., „უნივერსალი“, თბ., 2009.
 24. შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (ყოფ. მლისფპა), ფ. 14 აღნ., 1, საქ., 10 ფურც., 123.
 25. ადმინისტრაციულ ერთეულთა განყოფილებაში, ჟურნალი მოამბე, №27, 4 თებერვალი, 1922.

26. Султан Хамчиев, Осетинская Аннексия на Кавказе и Закавказье (Аннексия осетинами грузинских, кабардинских, казачьих, ингушских, чеченских земель), г. Назрань, 2006.

Lela Saralidze

Doctor of History, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology, Senior researcher scientist of the Department of Modern and Contemporary History

From the History of So Called „South Osetia“ Autonomous Oblast Formation in 1917 – 1922

Summary

On the basis of the scientific analysis of the archive materials the history of so called „South Osetia“ formation on the ancient territory of Georgia is shown in the work. On the basis of the historical documents it is also shown that the separative movement of Osetians in Georgia started already in 1905 and became active in 1917. The demands of Osetians that were gradually rising and their pretensions on different stages are also shown in the work.

It is underscored that the term „South Osetia“ is completely artificial from the historical viewpoint and thus unacceptable, because the term means that the historical Georgian territory - „Shida Kartli“ (inner Kartli) is populated with Osetians. On the basis of the public commissariat conclusion of the Soviet Georgia Ministry of Internal Affairs, that was kept in strict secret by those days Communist regime, the groundlessness of so called „South Osetia“ formation is shown as well. After thorough investigation the lawyer, public commissioner of those days internal affairs, Besarion Kvirkvelia in conclusion says that it is impossible to give Osetians rite to have not only autonomy, but even the administrative unit of okrug. In September 27, 1921 the public commissariat of the Soviet Georgia Ministry of Internal Affairs after Besarion Kvirkvelia's instruction sent a memorandum report about separation of so called „South Osetia“ as independent administrative unit to the business manager of the Revolutionary Committee of the Soviet Georgia. Besarion Kvirkvelia was asking him to put the memorandum report forward for discussion at the meeting of the Revolutionary Committee. The report was rejected and

Besarion Kvirkvelia was demoted. He was appointed as the military marine commissioner to deliver him from mentioned processes. According to one archive document he even was deported from Georgia in 1922 and lately, in 1937, in the period of repressions, was shot. The fact that according to the decree № 2 of the Soviet Georgia Central Executive Committee and Public Commissars Committee signed by Filipe Makharadze and Sergo Kavtaradze dated to April 20, 1922 the formation of so called „South Osetia“ oblast within the borders of the Soviet Georgia was illegal. This was an illegal decision which was totally dining the interests of the native inhabitants-Georgian population.

შოთა ვადაჭკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერთანამშრომელი

შიდა ქართლის მთის ოსების საგადასახლებო პოლიტიკა და ქართული პოლიტიკური აზრი (XX საუკუნის 20-იანი წლები)

საქართველოში მცხოვრები ოსების მიერ საბჭოთა რუსეთის ხელისუფალთა დაკვეთის – ქართული სახელმწიფოს დამხობის მიზნით, ქვეყნის საომარ მდგომარეობაში შეგნებულად ჩაყენებამ, ქართული პოლიტიკური სპექტრის წინაშე სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და ქართველი ერის ფიზიკურად გადარჩენის საკითხი პრინციპულად დააყენა. მითუმეტეს, იმ ეტაპზე საქართველოში სამოქალაქო ომის გაჩაღებისა და მისთვის პერმანენტული მსვლელობის მიცემის რეალური საშიშროება არსებობდა. ოსების მხრიდან ქვეყნისთვის თავსმოხვეულ აღნიშნულ საფრთხეს თუ რამდენად აღიქვამდა მაშინდელი ქართული პოლიტიკური სპექტრი, ეს კარგად ჩანს იმ პერიოდის პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული პუბლიკაციებიდან. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ყურადღებას გ. გოლლენდის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატია „აგრარული ანარქია“ იქცევს. „ყოველი ქართველი – ვკითხულობთ წერილში – უნდა ცდილობდეს საქართველოს ფიზიკურად დაცვას. თუ სამოქალაქო ომში ერთმანეთის ხოცვა დავინწყეთ, მაშინ რაღად გვინდა ან ეროვნული თავისუფლება, ან რომელიმე სოციალური იდეალის განხორციელება. ერთი- მეორის შინაგან ბრძოლაში გაჟღეტილ ერს, არც პირველი ესაჭიროება და არც მეორე... ერი რომლის ბედი „ბენჯზე ჰკიდია,“ ჯერ თავი უნდა დაიმკვიდროს და განიმტკიცოს, ხოლო ამის შემდეგ ექნება შემოქმედებითი შენების შესაძლებლობა... თუ ერი სოციალურ წინააღმდეგობათა გაღრმავებას გაჰყვება, მისი დაღუპვა გარდუვალი იქნება, იგი ამ გაღრმავების პროცესს თან გადაჰყვება.“ აღნიშნული ამონაწერის მიხედვით, ქართველი ერის იმ ეტაპზე გადარჩენის ერთ- ერთ ძირითად საშუალებად, ქვეყნის შიგნით არსებული შიდადაპირისპირების აღმოფხვრაა მიჩნეული. ამ თვალსაზრისს, მაშინდელი ქართული პოლიტიკური სპექტრის უმრავლესობა იზიარებდა. ამიტომ, გაკვირვებას არ უნდა იწვევდეს, როცა დამოუკიდე-

ბელი საქართველოს ხელისუფლებამ სეპარატიზმისა და სამოქალაქო ომის გამძალებელთა წინააღმდეგ უკომპრომისო ბრძოლა რომ დაიწყო. ამ ფონზე ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთა წინაშე პირველ რიგში ოსებისდმი დამოკიდებულების გადახედვის საკითხი პრინციპულად დასვა. ქვეყანაში შექმნილი ურთულესი პოლიტიკური სიტუაციიდან გამომდინარე, ისინი დილემის წინაშე აღმოჩნდნენ იმ თვალსაზრისით, რომ იმ ეტაპზე ჯერ კიდევ გარკვეული არ ქონდათ თუ რა საშუალებებით შეიძლებოდა ოსური წყლულისგან საქართველოს სხეულის განკურნება. ეს ურთულესი საკითხი ქართული პოლიტიკური სპექტრის მსჯელობის ერთ-ერთ ძირითად საგანს წარმოადგენდა. ამ მიმართულებით, განსაკუთრებული ყურადღება იმანაც განაპირობა, რომ ოსები ანტისახელმწიფოებრივ საქმიანობას ისევ აგრძელებდნენ და კრიტიკულ მომენტში ქართველ ერს ზურგში გალესილ მახვილს სცემდნენ. ამ რეალობიდან გამომდინარე, ისეთი გონივრული გადაწყვეტილება უნდა მიეღოთ, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოს შიდაუსაფრთხოების გარანტიას შეუქმნიდა. ამ თვალსაზრისით თუკი მივუდგებით საკითხს, ნებისმიერი პოლიტიკური მოღვაწე პრობლემის გადაწყვეტისას უდიდესი სირთულის წინაშე აღმოჩნდებოდა. მხედველობაშია მისაღები შიდა ქართლში სოლივით შემოჭრილი ოსების დასახლებების განლაგება. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ეროვნულ-დემოკრატიების ერთ-ერთი ლიდერის შ. ქარუმიძის მიერ ეროვნული საბჭოს 1918 წლის აგვისტოს სხდომაზე გაკეთებულმა განცხადებამ – „ოსები საბედისწერო მუწუკია ჩვენს ტანზე და იგი როგორც ასეთი აუცილებლად უნდა მოვიშოროთ,“ სოციალისტ-რევოლუციონერის მ.ფაჩუაშვილის გაღიზიანება გამოიწვია. მისი მტკიცებით, შ.ქარუმიძის მიერ შემოთავაზებული წინადადების განხორციელება, ქართველებსა და ოსებს შორის შუღლის გაღრმავების საფუძველი გახდებოდა. ხოლო ი.ფარნიევის მტკიცებით, ეროვნულ-დემოკრატიებს ოსებისათვის საქართველოს მთავრობის შეძლება სურდა [1]. ამ შემთხვევაში მ. ფაჩუაშვილი და ი. ფარნიევი აშკარად ტყუოდნენ, რადგან ოსებმა თავიანთი პრაქტიკული საქმიანობითა და ოფიციალური განცხადებებით, საქართველოს მთავრობისა და ქართველი ერისადმი სიძულვილი პრაქტიკულად დაადასტურეს. არსებული ვითარება პრობლემისადმი ობიექტურ მიდგომას და შექმნილი სინამდვილის აღიარებას მოითხოვდა. საკითხისადმი პრაგმატული მიდგომის თვალსაზრისით, ეროვნულ-დემოკრატიების მხრიდან ოსური მოსახლეობის განთესვის საკითხის დღის წესრიგში დაყენება სავსებით კანონზომიერად მოჩანს. ი. ფარნიევის გაღიზიანება პრობლე-

მის გადასაწყვეტად რადიკალური ფორმის გამოყენების მოთხოვნამ განაპირობა. „თქვენ – ამბობდა ი.ფარნიევი – მართლაც გინდათ წავიდეს ოსის ერი სადღაც, მაგრამ წასვლა შეუძლია მას, ვინც გუშინ ან დღეს მოვიდა და არა იმ ხალხს, რომელსაც ქართველებთან ერთად საუკუნეებით უცხოვრია“ [1].

როგორც ვხედავთ, ი.ფარნიევმა ზემოაღნიშნული საკითხის დასმა მტკივნეულად აღიქვა, მაგრამ პასუხგაუცემელი დატოვა შემდეგი კითხვები: 1) საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების ფონზე, საქართველოს ოსები განიცდიდნენ თუ არა ეროვნული ნიშნით დევნას ან რაიმე სახით შევიწროებას; 2) თავიანთი მოქმედებიდან გამომდინარე, საქართველოში მცხოვრები ოსები იძლეოდნენ თუ არა ქართველებთან თანაცხოვრების შესაძლებლობას. ოსების დამცველთა მხრიდან ნებსით თუ უნებლიედ აღნიშნული კითხვების იგნორირება ხდებოდა. არადა, მასზე საჯაროდ პასუხის გაცემა სრულად წარმოაჩენდა იმ განუზომელ უმადურობასა და დაუმსახურებელ ღვარძლს, რასაც საქართველოში მცხოვრები ოსები ქართველ ერთან მიმართებაში ავლენდნენ. ეს რეალობას წარმოადგენდა და იგი ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურების მხრიდან შეუმჩნეველი არ დარჩენილა. ვინც საფუძვლიანად გაეცნობა იმ პერიოდის საპარლამენტო სხდომების სტენოგრაფიულ ანგარიშებსა და პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებს, დარწმუნდება, რომ ქართული სახელმწიფოს სამსახურში მყოფი ყველა პოლიტიკური პარტიის ლიდერი – (გარდა ბოლშევიკებისა) ოსებთან მიმართებაში ერთ თვალსაზრისზე იდგა. ოსების ყოველ ნამოქმედარს ეროვნული სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე აფასებდნენ და ხელისუფლების მხრიდან შესატყვისი პრაგმატული ხასიათის გადაწყვეტილების მიღებას მოითხოვდნენ. ოსების უმადურობისა და ამ სინამდვილისადმი ქართული პოლიტიკური პარტიების უარყოფითი დამოკიდებულების წარმოჩენის მიზნით, იმ პერიოდის პრესის ფურცლებზე დაბეჭდილი სტატიებიდან რამდენიმე ამონარიდს შევთავაზებ მკითხველ საზოგადოებას, სადაც ოსების „ნალვანის“ ობიექტური შეფასებაა მოცემული. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ინტერესს გაზენ „ერთობაში“ დაბეჭდილი მონინავე სტატია „ოსების გამოსვლები“ იქცევს. საქართველოში „მცხოვრებმა ოსებმა – ვკითხულობთ წერილში – ყოველივე მიიღეს რევოლუციიდან, რის მიღებაც შეიძლებოდა; მინა- წყალი, ტყე- საძოვარი და თავისუფლება. ეს უდიდესი განძი – რომელიც მოგვცა რევოლუციამ. მაგრამ მთის ხალხს (ოსებს შ.ვ.) არ შეუძლია მიხვდეს ამ წყალობას, რომელიც მიანიჭა განახლებულმა ცხოვრებამ“ [2]. ამ ფონზე თუკი განვი-

ხილავთ საქართველოს ოსების მიერ ქართველ ერთან მიმართებაში განუღო „დამსახურებას“ დავრწმუნდებით, რომ ისინი საქართველოსათვის დანამატ პარაზიტებად იყნენ ქვეუღნი. ჩვენი ეს განცხადება მიუტევებელ ბრალდებად რომ არ ჩაგვეთვალოს, ამის დამადასტურებლად გაზეთ „სახალხო საქმეში“ ახალგორელის ფსევდონიმით დაბეჭდილი სტატიიდან „ოსური საფრთხე“ შესაბამის ამონაწერს მოვიტანთ და თავად მკითხველმა განსაჯოს თუ რა როლს ასრულებდა ოსები იმ პერიოდის საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში. „სწორედ მაშინ – ვკითხვლობთ წერილში – როცა გარეშე საფრთხე აღიმართებოდა, ასეთ კრიტიკულ მომენტში ჩვენ არ გვახსოვს, რომ საქართველოს ქვეშევრდომ ოსობას რაიმე მონაწილეობა მიეღოს სამშობლოს (საქართველოს შ. ვ.) დაცვის საქმეში, თუნდ სიტყვიერი თანაგრძნობა გამოეცხადებინოს ქართველი ხალხისათვის, რაიმე ნივთიერი მსხვერპლი გაეღოს იმ მიწაწყლის დასაცავად, რომელზედაც ისინი ცხოვრობენ და ცხოვრობენ გაცილებით უკეთ ვინემ ქართველი გლეხობა“ [3]. ანალოგიური თვალსაზრისია გამოთქმული გაზეთ „ერთობაში“ დაბეჭდილ მონინავე წერილში „ისევ ოსებზე.“ „გვეგონა, რომ ოსები თავიანთ მოვალეობას შეიგნებდნენ რესპუბლიკის წინაშე. ამ ორი წლის განმავლობაში მათ ერთი ჯარისკაცი არ მიუციათ სახელმწიფოსათვის. ერთი შაური არ შეუტანიათ რესპუბლიკის ხაზინაში და როგორც პარაზიტები, ცხოვრობენ დანარჩენი მოქალაქეების ხარჯზე“ [4]. ქართველებთან მიმართებაში ოსების უმადურობაზე წერდა ს.აბულაძე ჟურნალ „მხედარში“ დაბეჭდილ სტატიაში „ოსების ამოძრავებაზე.“ „დიდი სიყვარული გამოიჩინა ოსებისადმი საქართველოს მშრომელმა ხალხმა, ზომაზე მეტიც, ქართველ მემამულეთაგან ჩამორთმეული მიწები ოს გლეხებს მისცეს, იმ ოს გლეხებს, რომელთაც მცირე გამონაკლისის გარდა საქართველოს დასაცავად თითიც კი არ გაუნძრევიათ. მათვე მიიღეს ყველა ის სიკეთე, რომელიც დემოკრატიულმა წყობილებამ საქართველოს ხალხს მოუვლინა. მაგრამ ოსები მაინც უკმაყოფილონი დარჩნენ. ვერ მოიგო საქართველომ მათი გული!“ [5, 7].

ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილ მასალებს თუკი ობიექტურად განავანალიზებთ დავრწმუნდებით: 1)მასში სრულადაა წარმოჩენილი ოსებთან მიმართებაში ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურთა ნეგატიური დამოკიდებულება; 2)დასაბუთებულა, რომ ქართველ პოლიტიკოსთა განსაკუთრებული გაღიზიანება ოსების მხოლოდ პარაზიტობამ კი არ განაპირობა, არამედ იგი ოსების ოთხგზის ღალატის ფაქტზე იყო დაფუძნებული. საქართველოსთან მიმართებაში რადონის ბოროტება უნდა ჩაედინა ოსებს, რომ უცხო ტომის წარმო-

მადგენლებისადმი „სიბრიყვემდე მისული ტოლერანტობით“ განთქმული, საკუთარი სახლკარის გარკვეული ნაწილის დათმობამდე წამსვლელი ქართველი ერი, წონასწორობიდან გამოსულიყო და წარსულში ოსებისადმი გაკეთებული სიკეთის შეცდომად აღიარებამდე მისულიყო.

XX საუკუნის 20-იან წლებში ქართველებთან მიმართებაში ოსების მხრიდან გამორჩეული „ნიჭიერება,“ ძნელბედობის ჟამს მყოფი საქართველოს წინააღმდეგ მონყობილი „შიდა ჯვაროსნული“ ომით წარმოჩნდა. ამ ქმედებაში საქართველოსა და ქართველი ერისადმი განსაკუთრებული სიძულვილი იყო ჩადებული. ამას მაშინდელი ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურები შესანიშნავად ხედავდნენ და გაკვირვებასაც ვერ მალავდნენ. ამის ერთ-ერთ დადასტურებას გაზეთ „სახალხო საქმეში“ გ. ლასხიშვილის მიერ გამოქვეყნებული სტატია „ბოლო უნდა მოელოს“ წარმოადგენს. „ნეტავი მაცოდინა – კითხულობდა გ. ლასხიშვილი – რატომ სძულთ ოსებს საქართველოს რესპუბლიკა? ხარჯებს ისინი არ იხდიან, სალდათად არ მიდიან, რესპუბლიკას არაფრით ეხმარებიან და ყოველისფერს კი სარგებლობენ. აუარებელი ხარჯები მიდის მათზე და განა იმიტომ, რომ მტრულად იყვნენ ყოველთვის?“[6].

იმავე პრობლემატიკას შეეხო გაზეთ „კლდეში“ გამოქვეყნებული ი.დიდიძის სტატია „ოსების გადასახლებისათვის.“ „საქართველოს სიძულვილით ანთებული ოსი ხალხი – წერს ავტორი, – ქართული ჰაერით სუნთქავს და ჩვენს პურს სჭამს. მაგრამ... საქართველოს ყოველწლიურად ზურგში მახვილს სცემს და ბრძოლის ველს უმართავს“ [7]. აქედან გამომდინარე, ი.დიდიძე საქართველოს ხელისუფლებას საყვედურობდა, რომ მან „ჭკუა- გონების გარეშე მდგომ უვიცურად სიკვდილთან მოთამაშე“ ოსებს შესაფერისი პასუხი ვერ გასცა და ოსური საფრთხისაგან საქართველოს სახელმწიფოს სამუდამოდ დაზღვევა ვერ შეძლო. აქ ერთი მეტად მნიშვნელოვანი ნიუანსია გასათვალისწინებელი; მხედველობაში გვაქვს ქართველ მეფეთა და თავადაზნაურთა მხრიდან წინა საუკუნეებში ჩრდილოეთიდან ოსების „მოპატიჟებით,“ და შიდა ქართლის მთიან ზოლში მათი დასახლებით დაშვებული უდიდესი შეცდომა. იმ პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურნი აღნიშნულის გამოსწორებას, დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლებისგან ერთი ხელისდაკვრით მოითხოვდნენ. მაგრამ, იმავე ხელისუფლებას დასაბუთებული ფორმით ვერ სთავაზობდნენ იმ ალტერნატიულ გზას, რომლის შემკობითაც ამ პრობლემის მოგვარება გახდებოდა შესაძლებელი. მიუხედავად ამისა, საქართველოს მთავრობას ყოველ ნაბიჯზე შეახსენ-

ნებდნენ შიდა ქართლის მთიან 22 ოსურ სოფელში მცხოვრები „ველური მეცხვარე ოსებისგან“ მოსალოდნელ გარდევალ საფრთხეს. საქართველოს „სახელმწიფოებრივმა სხეულმა – წერდა ი. დიდიძე – ვერ მოიშორა ოსური მუნჯუკი!... ამ მუნჯუკიდან დაუსრულებლივ სდის იარა და ალპობს ქართლის გულს... ოსები მუდმივი საფრთხეა საქართველოსათვის. ოსები ყოველი მზის ჩასვლისას ოცნებობენ საქართველოს ნახდენას“ [7].

ამ ამონაწერიდან, საქართველოს მთიანი ზოლის ოსებისადმი საოცარი სიძულვილი მოჩანს. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან 1918-1920 წლებში მოწყობილმა ოსურმა აჯანყებებმა, ეკონომიკური და პოლიტიკური თვალსაზრისით, ახლადშექმნილი ქართველთა დამოუკიდებელი სახელმწიფო „სიკვდილის პირამდე“ მიიყვანა. თუკი ოსურ საკითხს ამ ქრილში განვიხილავთ, მაშინ ი.დიდიძის ზემოაღნიშნული შეფასება საღად მოაზროვნე ჭეშმარიტი ქართველისათვის მისაღები აღმოჩნდება. რაც შეეხება ოსური წყლულის მოშუშების შესაძლებლობას, იგივე ი. დიდიძე საქართველოს ხელისუფლებას შემდეგი სახის „სამკურნალო რეცეპტს“ სთავაზობდა: „სანამ როკს და მამისონს ოსები ფლობენ, სანამ ისინი ჩვენ საზღვართა ბჭეებზე მოსახლეობენ, მანამდის რესპუბლიკა თავს ვერ დაიზღვევს ოსური ყოველწლიური გასტროლებისაგან. ოსებს ვერასოდეს ვერ მოვთხოვთ საქართველოს მიმართ არა თუ ერთგულებას, არამედ ლოიალობასაც კი... ოსი ყოველთვის გაგვყიდის, ოსი ყველა გარემე მტერს უდიდესი სიხარულით გაულებს კარს. აუცილებელია საზღვრებზე მთავრობის განკარგულებით სრულიად აყრილ იქნან ოსები და მათ ადგილას დასახლდეს სამშობლოს ერთგული ქართული ელემენტი“ [7]. აქ გარკვევითაა ნათქვამი, ჩრდილოეთის მთიანი საზღვრის ზოლიდან ოსების ასახლებისა და მის ნაცვლად სამშობლოს ერთგული ქართველების ჩასახლების შესახებ. ამის გატარების აუცილებლობას იმ პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურები ნომერ პირველ ამოცანად მიიჩნევდნენ. ამ შემთხვევაში, ისინი ყოველივე სახის კომპრომისს გამორიცხავდნენ, რადგან წარსულის გამოცდილებიდან გამომდინარე, ოსებთან მიმართებაში თავს მოტყუებულად თვლიდნენ. ამ საკითხთან დაკავშირებით სტატიაში „ოსების ამოძრავებაზე“ ს. აბულაძე გარკვევით წერდა: „ჩვენ გვინდოდა ოსები თვითონ მოსულიყვნენ გონს, მოენანიებინათ დანაშაული. ვფიქრობდით, ბნელი ხალხია და პროვოკატორებმა აიყოლიეს. ამიტომ იყო, რომ ოსებს ადვილად ჩაუარა იმ სამტრო გამოსვლებმა, რომელიც საქართველოს დალუპვის მიზნით მათ რამდენჯერმე მოახდინეს... ისინი კვლავ დარჩნენ საქართველოს ისეთივე სრულყოფ-

ლებიანი მოქალაქეები, როგორადაც გვინდა ითვლებოდეს ჩვენი რესპუბლიკის ყოველი მცხოვრები. მაგრამ... ჩვენ მწარედ მოვტყუებდით“ [8, 8]. ეროვნული სახელმწიფოს მოსალოდნელი საფრთხის ქვეშ დაყენება, ქართველ პოლიტიკოსებს თავის მეორედ მოტყუების უფლებას არ აძლევდა. აქედან გამომდინარე, საკითხი მათ წინაშე პრინციპულად იყო დასმული – ხალხისთვის სიმართლე ეთქვათ და ერთხელ და სამუდამოდ საჯაროდ გამოეამკარავებინათ თუ ვინ, ვინ იყო.

ოსური საფრთხის საამუკარაოზე გამოტანას და თვით ოსთა შინაგანი ბუნების სრულად წარმოჩენას ისახავდა მიზნად, საქართველოს ეროვნული საბჭოს 1918 წლის 23 ივლისის სხდომაზე გრ.ვეშაპელის მიერ ცნობილი პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის იაკვალაძის პუბლიკაციის გარკვეული მონაკვეთის წაკითხვის ფაქტი. „როდესაც საქართველოს მინაწყალზე, ქართველი ხალხის წინააღმდეგ ამხედრებს ჩვენში სამადლოდ შემოსახლებულ ოსებს მათი ინტელიგენციის ერთი ნაწილი, ეს არამც თუ უმადურობაა, არამედ დიდი უსამართლობაც, რომელიც დაიწყო ოცი-ოცდაათი წლის წინათ. ინიციატორებად შეიქმნენ ჯერ რუსის მოხელეები, ცნობილი ვოსტორგოვის მეთაურობით და მერე ოსის ნასწავლი ახალგაზრდობა, რომელიც გამოიზარდა რუსის სკოლებში, როგორც რუსეთის სტიპენდიანტები. ვოსტორგოვმა და ამ ახალგაზრდებმა მონამლეს საქართველოს ოსების მასა და ეს შხამი არ გადაერეცხებათ გულიდან იქამდე, ვიდრე თავისუფალი საქართველო არ ალაგმავს ხალხის მტრებს და არ დაანახვებს საქართველოს ოსებს მათ შეცდომებს. ჯერ სად იყო რევოლუცია, როდესაც საქართველოს ოსების ინტელიგენციამ მთელი გეგმა შეადგინა რუსეთის პოლიტიკითა და ასი წლის მონობით დაბეჩავებული ქართველი ხალხის დაჩაგვრა-დაპყრობისა. ლიახვის ხეობაში მიბრძანდით, თუნდაც ცხინვალში, თვალი შეავლეთ იმ რკალს, რომელიც შეიქმნა ოსი მოსახლეობით, დაუკვირდით მარტო ცხინვალსა და დგვრისში ახლად, ჩვენს დროს ჩამოსახლებულ ოს ვაჭართა მოხელობა-მოქმედებას. ამ ხეობიდან გამოსულ ამ ვაჭარ „ბურჟუების“ შვილებს, მოზარდ თაობას, სტუდენტ მოსწავლეთა წრეებს, მათ კავშირებს, განზრახვებს და თქვენ დამეთანხმებით, არც ეს ვაჭბატონები დაიხევენ უკან, თუკი ცოტა რამეს მაინც ჩამოგლეჯენ ყველასაგან გაბრიყვებულ საქართველოს, თუ კი შეძლება მიეცემა ხელი მოითბონ საქართველოს უბედურებაზე“ [9].

როგორც ვხედავთ, ოსების სანდოობის ეჭვქვეშ დაყენების, ქართველებისადმი სიძულვილისა და მტრული დამოკიდებულების,

ქართული მიწების მიტაცების, ქართველთა გაუბედურებისა და ჩაწიხვის ხარჯზე ოსების მიწებისა და ამოცანების შეფასების საკითხში, ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი იდენტური იყო. ისინი ერთხმად აღიარებდნენ, რომ საქართველოს – შიდა ქართლის „საკინძქამოგლეჯილ უბეში“ შხამიანი გველი იყო დაბუღებული და ეს „ჩრდილოეთის ქვენარმავალი“ ქართული სახელმწიფოს ყოველწლიურად დაგვესვლის საფუძველზე, საქართველოს სახელმწიფოს ნაქცევას და მისი ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევას ცდილობდა. ასეთ ფონზე, ბუნებრივია ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურთა წინაშე მთელი პრინციპულობით დადგა საკითხი: 1) როგორ მოქცეოდნენ შიდა ქართლში მცხოვრებ ოსებს; 2) რა მექანიზმით მოეხდინათ ახლადშექმნილი დამოუკიდებელი საქართველოს დასანგრევად ამოქმედებული უცხო სახელმწიფოსგან მართვადი ოსური სეპარატიზმის შეჩერება; 3) ოსური ბაცილით დაავადმყოფებული დამოუკიდებელი საქართველოს სხეულის სამუდამოდ განსაკურნებლად და მის გადასარჩენად, ქვეყნის ხელისუფლებას როგორი სახის „სამკურნალო მალამო“ უნდა გამოეყენებინა. აღნიშნული საკითხები იმ პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურთა ფართო მსჯელობის საგანს წარმოადგენდა. პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული პუბლიკაციების ავტორები თავიანთ მოსაზრებებს ყოველგვარი დაფარვის გარეშე ამბობდნენ. იმავდროულად შექმნილი ურთულესი სიტუაციიდან გამოსავალი გზებისა და საშუალებების ძიებას ცდილობდნენ. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ინტერესს გაზუთ „სახალხო საქმეში“ ახალგორელის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი „ოსური საფრთხე“ იქცევს. „რა ვუყვით იმ ხალხს – კითხულობს ავტორი, – რომელიც სარგებლობს ჩვენს რესპუბლიკაში ყოველგვარი პრიველიგიებით, არ იხდის სახელმწიფო გადასახადს, არ იცავს ჩვენს ტერიტორიას, ჩვენს რესპუბლიკას და რომელიც მუდამ მზად არის გარედან მომდგარ... მტერს შეუერთდეს, ღვაროს ქართველი ჯარისკაცის... სისხლი, აგვინიოკოს სოფლები და ქალაქები, მიიტაცოს ჩვენი მოქალაქის სარჩო-საბადებელი? ეს კითხვა ჩვენს წინაშე პირველად არ ისმის, მაგრამ სამწუხაროდ, დღემდის ვერ მოგვიხერხებია მისი ჯეროვნად გადაჭრა, როგორც ამას ჩვენი ხალხის სასიცოცხლო ინტერესები, რესპუბლიკის კეთილდღეობა და მისი უშიშროების უზრუნველყოფა გვიკარნახებს.“ ქვეყნის წინაშე მდგომი ამ ურთულესი პრობლემის გადაუჭრელობის ერთ-ერთ ძირითად მიზეზს წერილის ავტორი დამნაშავე ოსების სანიმუშოდ დაუსჯელობაში ხედავდა. აქედან გამომდინარე, იგი ხელისუფლების წინაშე სავსებით ლოგიკურად სვამდა რიტორი-

კულ შეკითხვას: „როდემდის უნდა გაგრძელდეს ასეთი მდგომარეობა. დამოკლეს მახვილივით როდემდის უნდა გვეკიდოს ოსობა? როდემდის უნდა დაიღვაროს ქართველი ხალხის შვილთა სისხლი? მზადყოფნაში როდემდის უნდა ვიყოლიოთ შეიარაღებული ძალები გათავხედებული ოსი ბრბოების მოსაგერიებლად?... ერთხელ და სამუდამოდ... უნდა შევიგნოთ, რომ მტერს მტრულად მოვექცეთ. ოსებს უნდა ვაგრძნობინოთ, რომ თუ ჩვენს მინა-წყალზე ცხოვრება სურთ, მოვალეობაც უნდა იკისრონ სამშობლოს წინაშე, რომ ჩვენ მათთვის მუდამ ღალატის პატიება არ შეგვიძლია.“

შეკითხვის ფორმით გამოთქმული ეს აღმფოთება სავსებით კანონზომიერი იყო, რადგან 1918-1920 წლების ჩათვლით, საქართველოს ოსების „ნამოღვანარი,“ საბჭოთა რუსეთის აგენტურისა და მის მიერ შეკვეთილი ანტიქართული დავალებების აღსრულებისათვის ბრძოლის ჩარჩოში თავსდებოდა. ბუნებრივია, ეს ფაქტორი ქართული სახელმწიფოს უსაფრთხოების გარანტიის შესაქმნელად სათანადო მექანიზმის გამოძებნის აუცილებლობას მოითხოვდა. ასეთ საშუალებად, იმავე სტატიის ავტორს ოსური საკითხის დაუყოვნებლივი გადაწყვეტა მიაჩნდა. „ჩვენ ერთხელ და სამუდამოდ უნდა მოვიშროთ ოსური საფრთხე, – წერდა იგი – თუ მშვიდობიანი ცხოვრება გვინდა.“ ეს იმას ნიშნავს, რომ ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურები ქვეყნის შიგნით მშვიდობიანი ცხოვრების შექმნასა და სტაბილურობას, ოსური საფრთხის მოცილებას უკავშირებდნენ. რადიკალიზმით შეზავებული ასეთი თვალსაზრისი წითელ ზოლად გასდევდა ოსების საკითხთან მიმართებაში XX საუკუნის 20-იანი წლების პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებული პუბლიკაციების უმეტესობას. მისი ავტორები ერთხელ კიდევ ხაზგასმით მიუთითებდნენ საქართველოში მცხოვრები ოსების, საქართველოსათვის როგორც ზედმეტი ტვირთის შესახებ. ამ მხრივ განსაკუთრებით გაზეთ „სახალხო საქმეში“ დაბეჭდილი მონინავე წერილი „კმარა!“ გამოირჩევა. დამოუკიდებელი საქართველოს პერიოდში ოსების მიერ ქვეყნისა და ქართველი ერის სანინალმდეგოდ განუეულ საქმიანობის ანალიზის საფუძველზე ზემოაღნიშნული სტატიის ავტორი მკითხველს საზოგადოებას ერთხელ კიდევ შეახსენებდა, რომ ოსების მხრიდან საქართველო ზარალის მეტს არაფერს იღებდა, რომ მათდამი სამსახური ქვეყნის ხაზინას უდიდესი თანხა უჯდებოდა. „არავითარი სარგებლობა მათგან და აუარებელი ხარჯები... მასწავლებლების ჯამაგირს – ვკითხულობთ წერილში – იღებენ საქართველოს ხაზინიდან; ექიმების, ფერმლების, სამკურნალო პუნქტების ხარჯი... გორის სამაზრო ერობას აწვება კისერზე. ვინ მოსთვლის, ოსების მოთ-

ხოვნილებათა დაკმაყოფილება რაოდენ ფულად უჯდება საქართველოს. მიაქციეთ ყურადღება იმასაც, რომ რევოლუციის ყოველი შენაძენი ფართოდ გამოიყენეს თავის სასარგებლოდ საქართველოს წყალობით. მათში ფართოდ განხორციელდა კულტურული ავტონომია ისევე და ისევე საქართველოს ხარჯით“ [10].

აღნიშნულ ამონაწერში მოტანილი ფაქტები იმის დამადასტურებელია, რომ საქართველოში შემოხიზნული უცხო ტომის წარმომადგენლები ქართველმა ერმა, მისი ისტორიის უმძიმეს პერიოდშიაც არ დაივიწყა, შესაძლებლობის ფარგლებში ქვეყნის მწირი ხაზინიდან ოსების კულტურული და ეკონომიკური განვითარების მიზნით უწყვეტ დაფინანსებას ახორციელებდა. ამის დადასტურებას სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა II ყრილობის (1921 წლის 9 იანვარი) სტენოგრაფიული ანგარიში წარმოადგენს. ამ დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ იმ ეტაპზე, საქართველოში 48 ოსური სკოლა არსებობდა. მაშინ როდესაც ჩრდილო ოსეთში ამ მიმართულებით საბჭოთა რუსეთს ნაბიჯიც არ ჰქონდა გადადგმული. მიუხედავად ამისა, ქართველ ერთან მიმართებაში ოსებმა უმადურობის საოცარი მაგალითი გამოავლინეს. ამასთან დაკავშირებით, ანგარიშგასაწევი მოსაზრებაა გამოთქმული ჟურნალ „მხედარში“ დაბეჭდილ პუბლიკაციაში „უმაღურნი.“ მისი ავტორი სათანადო ფაქტებზე დაყრდნობით და ქართველთა სტუმართმოყვარეობის ფონზე განიხილავს „საქართველოს კალთას“ თავშეფარებული ოსების უმადურობას. ამ ფონზე, თავის შეხედულებას შემდეგი ფორმით გადმოსცემს: „როგორც კერძო ოჯახს, ისე საზოგადოებას და სახელმწიფოსაც ჰყავს ამაგის დაუნახველი უმადური წევრები. ასეთ ხალხს ფიანდაზადაც რომ დაეფინოთ, მთელი საცხოვრებელი რომ ზედ გადააგოთ, მაღამოდ რომ წაეცხოთ, უკანასკნელი პურის ლუკმაც რომ შესთავაზოთ, მათ გარეცხილ გულს ვერ მოიგებთ, მათი გამგელებული მადა განუზომელია... უტიფრობამდე მისულმა ოსებმა კადნიერებაში ორივეს (სომხებსა და აზერბაიჯანელებს შ.ვ.) გადააჭარბეს. ოსები ჩვენს სამშობლოს თავის კალთაზე ჰყავს გაზრდილი. უცხო ქვეყნიდან ტაბარუკად გადმოსული ოსობა ჩვენს ქვეყანას თავის გულში დაუსახლებია, შემოუხიზნავს, პატრონობა და მზრუნველობა არ მოუკლია, ქართლის საუკეთესო ადგილ-მამული დაუთმია, მაგრამ მათ გაქსუებულ გულს დღემდე უმადურობის მეტი არაფერი გამოუჩენია. საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ ოსებს საკუთრებად ქართლის საუკეთესო ადგილები გადასცა, სრულუფლებიან მოქალაქეებად გახადა, გააღამიანების გზაზე დააყენა, კულტურული წინსვლისათვის გზა გაუხსნა, მაგრამ მგელი მაინც ტყისკენ იყურე-

ბა და მოხერხებულ დროს შეურჩევს ხოლმე, რომ ქურდულად, ავა-ზაკურად დაეცეს მშვიდობიან მცხოვრებთ, დაანოკოს და დაარბი-ოს იგი“ [8, 2] .

ვინც დემოკრატიული საქართველოს არსებობის წლებში ოსების მიერ ქართულ სახელმწიფოსთან და მის მოსახლეობასთან მიმართებაში ჩადენილ დანაშაულებრივ ქმედებებს საფუძვლიანად იცნობს დამეთანხმება, რომ ოსების როგორც უმადური, სიკეთის ვერდამნახველი, მტაცებელი და სხვის გასაუბედურებლად მუდამ-ყამს იარაღშემართული ეთნიკური წარმომადგენლების შესახებ ზე-მთ მოტანილი დახასიათება, თითქმის სრულყოფილ სახეს ატა-რებს. როცა სახელმწიფოს სასაზღვრო ზოლში და მის „გულში“ კომ-პაქტურად დასახლებული ასეთი ეთნიკური უმცირესობები არსე-ბობს, ქვეყნის ხელისუფლებას მათდამი დამოკიდებულების საკით-ხში შესატყვისი პოლიტიკური კურსი უნდა ქონდეს შემუშავებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ნებისმიერი სახელმწიფო მუდამყამს საო-მარ მდგომარეობაში აღმოჩნდება. სწორედ ეს გარემოება ქონდა მხედველობაში აღნიშნული სტატიის ავტორს, როცა ოსების მისა-მართით წერდა: „ქართველების მხრიდან შეწყალება უსაზღვროა, მაგრამ დეე იგრძნონ გარეწრებმა, რომ ქართულ დემოკრატიას სათ-ნობა-სიყვარულისა და მზრუნველობის გარდა შეუძლიან მრისხა-ნება და შურისძიებაც. თუკი უმადურნი დროულად გონს არ მოვ-ლენ, ვიდრე ისინი არ გახდებიან ღირსი დემოკრატიული რესპუბლი-კის მზრუნველობისა და შეწყალებისა“ [8, 2] .

ეს იმას ნიშნავდა, რომ ქვეყანაში ანარქიის შემქმნელი და მო-ძალადე ოსებისადმი რაიმე სახით მზრუნველობაზე, ან მის შეწყა-ლებაზე ხელისუფლებას უარი უნდა ეთქვა. ეროვნული სახელმწი-ფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, ცივილიზებული ქვეყნებისათ-ვის დამახასიათებელი კანონმდებლობით ემოქმედა და ოსების ნა-მოქმედარისათვის შესატყვისი სახელი დაერქმია. ამ პოზიციას იცავდა გაზეთ „ერთობაში“ გამოქვეყნებული მონინავე სტატიაც „ისევ ოსებზე.“ „იმ ადამიანებს, რომელთაც ამ ორი წლის განმავლო-ბაში– ვკითხულობთ წერილში – არავითარი ვალი არ მოუხდიათ რესპუბლიკის წინაშე, ჩვენი მშვიდობიანი დამოკიდებულების ბო-როტად გამოყენება სურთ. დღეს რესპუბლიკამ უნდა სთქვას – „კმა-რა!“– და მთელი თავისი სიძლიერით შეაგნებინოს თავაშვებულ ბრბოებს თუ რას ნიშნავს რესპუბლიკაში წესრიგის დაცვა და მოქა-ლაქის ელემენტარული მოვალეობის ასრულების საჭიროება. რეს-პუბლიკის მთავრობა ვალდებულია ერთხელ და სამუდამოდ ალაგ-მოს ქვეყნის მოღალატეები, ბოლო მოუღოს ამ ვანდეას. ის მკაცრი

ზომები, რომელსაც ჩვენი რესპუბლიკა იძულებული ხდება მესამედ მიმართოს აჯანყებული ოსების ასალაგმავად, იქნება წმინდა თავდაცვითი აქტი ჩრდილოეთიდან შემოჭრილი მტრის წინაარმდეგ. ეს იქნება მოძალადეებთან და მტარვალეებთან ბრძოლა ადგილობრივ მცხოვრებთა დასაცავად, რესპუბლიკის და დემოკრატიის გადასარჩენად“ [4].

ამ ვრცელი ამონაწერის მიხედვით თუკი ვიმსჯელებთ, საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან ოსებთან მიმართებაში გატარებული ნებისმიერი სადამსჯელო ღონისძიება გამართლებული იყო თუნდაც იმ ელემენტარული მიზეზის გამო, რომ იგი ჩრდილოეთიდან შემოჭრილი მტრისადმი ღირსეულად დახვედრას, მისი მხარდამჭერი ოსური მოსახლეობის ალაგმვას და ქვეყნის უსაფრთხოების გარანტიის შექმნას ემსახურებოდა. საქართველოს გარშემო, განსაკუთრებით აღმოსავლეთიდან (აზერბაიჯანიდან) და ჩრდილოეთიდან იმ ეტაპზე შექმნილი რეალური საფრთხე, ქვეყნის ხელისუფლების წინაშე პრინციპული გადაწყვეტილების მიღების აუცილებლობის საკითხს აყენებდა. ამ შემთხვევაში ორმაგი სტანდარტის კურსის გატარება დაუშვებელი იყო, რადგან ასეთ პოლიტიკურ კურსს, ქვეყანა სავალალო მდგომარეობამდე შეიძლება მიეყვანა. ეს საფრთხე, მაშინდელი ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურებს შესანიშნავად ჰქონდათ გაცნობიერებული.

თუ რამდენად რთულ და მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა ამ თვალსაზრისით საქართველო, ამის საილუსტრაციოდ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მეორე ყრილობაზე (1920 წლის 13-19 ივნისი) ნ.ჟორდანიას მიერ გაკეთებული მოხსენება გამოდგება. მმართველი პოლიტიკური პარტიისა და საკანონმდებლო ორგანოს პირველი რიგის ამოცანად, ნ.ჟორდანია ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის საძირკველის გამაგრებას და შინაური მტრების დაუყოვნებლივ დათრგუნვას მიიჩნევდა. ამ ფონზე, დამოუკიდებელი საქართველოს შინაურ მტრებში იგი ბოლშევიკებს, რუს სოციალ-დემოკრატებს, რუს ესერებს, რუს სოციალისტ-რევოლუციონერებს, დაშნაკცუთიუნის პარტიას და ოსებს ასახელებდა. მისივე თქმით, საქართველოს შიგნით ოსები აჯანყებებსა და არევ-დარევას იმ მიზნით აწყობდნენ, რომ საქართველო დამოუკიდებელი სახელმწიფო არ ყოფილიყო და რუსეთის შემადგენლობაში დარჩენილიყო. „გვიპირებდნენ გადაგდებას იმ აბოზოქრებულ ოკეანეში – ამბობდა ნ.ჟორდანია, – რომელსაც რუსეთი წინად წარმოადგენდა და ახლაც წარმოადგენს. ამათთან ბრძოლა... დღესაც არ არის დამთავრებული. ისინი თუმც არიან დამარცხებულნი... მაგრამ არ ყრიან

ფარხმალს და ბრძოლას განაგრძობენ. მიუხედავად ამისა, ისინი დღეს ისე საშიშნი აღარ არიან, როგორც იყვნენ წინად, როცა ჩვენს დამოუკიდებლობას ძირი მომაგრებული არ ჰქონდა“ [11, 28].

ქვეყნის პირველი პირის მიერ გაკეთებული ასეთი სახის განცხადება, ხელისუფლების მხრიდან ოსებთან მიმართებაში ლოიალური კურსის რადიკალიზმით შეცვლის გარდუვალობაზე მიანიშნებდა. ქვეყნისათვის მოსალოდნელი ქაოსის იმ ეტაპზე აცილება, პოლიტიკური სიტუაციის შესატყვისი პრაგმატული ნაბიჯის გადადგმაზე იყო დამოკიდებული. ამ თვალსაზრისით თუკი განვიხილავთ იმ პერიოდის პრესის ფურცლებზე გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებს, ყურადღების ცენტრში გავხეთ „ერთობაში“ დაბეჭდილი მოწინავე წერილი „კმარა!“ მოექცევა. „კმარა! საქართველოს აღარ შეუძლია ზურგს უკან გამუდმებით იყოლიოს შეიარაღებული მოლაღატი. კეთილი სიტყვა – ვკითხულობთ წერილში – უქმი ყოფილა მათთვის, ლმობიერება და კაცთმოყვარეობა ათავხედებს მათ და ჩვენი სისუსტის ნიშნათ მიაჩნიათ. საუკუნოდ უნდა დაფუკარგოთ ღალატის ყოველი ხალისი. ამას მოითხოვს მარტო ჩვენი შინაური მყუდროება კი არა, გარეშე საფრთხის თავიდან აცილებაც როკის უღელტეხილის მხრიდან. ჩვენ დაფუმტიკიცეთ ოსებსაც და მთელ ქვეყანასაც ჩვენი ლმობიერება, კაცთმოყვარეობა, შებრალების და შეწყალების უნარი. ჩვენი მორიგი ვალია დაფუმტიკიცოთ ყველას, რომ რევოლუციისა და რესპუბლიკის დაცვის საქმეში საჭირო სიმტიკიცის გამოჩენის უნარიცა გვაქვს“ [12]. ყოველი წლის ზაფხულობით როკის ხეობიდან ჩამოსული შეიარაღებული ოსების ცხინვალზე თავდასხმა და მშვიდობიანი მოსახლეობის ძარცვა რომ აღეკვეთათ, ქართულმა პოლიტიკურმა ელიტამ საუღელტეხილო ხეობებში არსებული ოსური სოფლის მოსახლეობის აყრა და საქართველოს სხვა კუთხეებში ჩასახლება ერთად – ერთ გამოსავალ საშუალებად მიიჩნია. რაც შეეხება ოსების ნამოსახლარს, ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურები ამ ადგილებში მთის ქართული მოსახლეობის ჩასახლების მიზანშეწონილობას დასაბუთებული ფორმით აყენებდნენ. ეს საკითხი მთელი პრინციპულობით ოსი სოციალ-დემოკრატების თბილისის 1920 წლის 21 სექტემბრის თათბირზე ალ.ლომთათიძის მიერ იქნა დასმული. მისი მტიკიცებით, საქართველოს რესპუბლიკის უსაფრთხოების მიზნით, აუცილებლობას ჩრდილოეთის საზღვრების გამაგრება წარმოადგენდა. იგი ოს სოციალ-დემოკრატებს პირდაპირ აფრთხილებდა: „თქვენ უნდა შეურიგდეთ იმ ფაქტს, რომ დღეიდან როკის ყელი უნდა ჩაბარდეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი იდეის მატარებელ ხალხს. რამდენადაც ამ საკითხს პირველხარის-

ხოვანი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს რესპუბლიკის დაცვაში, ამ რესპუბლიკის დაცვას გვავალებს ჩვენი დღევანდელი საერთაშორისო მდგომარეობა“ [13]. ეს იმას ნიშნავდა, რომ შიდა ქართლის მთიანი ზოლიდან (რუსეთ-საქართველოს საზღვრის ზონა) ოსები უნდა აესახლებინათ და საქართველოს სხვა რეგიონებში დაესახლებინათ, ხოლო გამოთავისუფლებულ ადგილებზე ქართული მოსახლეობა დამკვიდრებულიყო.

საქართველოში მცხოვრები ოსების მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს წინაარმდეგ მონყობილმა მუდმივმა აჯანყებებმა, მშვიდობიანი მოსახლეობის ძარცვამ და ქვეყნის მომავალი ბედის კითხვითი ნიშნის ქვეშ დაყენებამ, საქართველოს ხელისუფლებას სხვა ალტერნატივა არ დაუტოვა. აღნიშნული საკითხი ამ კუთხით უნდა იქნას განხილული. იმ შემთხვევაში, თუკი დემოკრატიული საქართველოს მთავრობის ამ გადაწყვეტილებას არაჰუმანური პოზიციიდან მიუდგებიან, ასეთმა „შემფასებლებმა“ პასუხი უნდა გასცენ კითხვას; 1918- 1920 წლებში საქართველოს ოსების მიერ ჩადენილი დანაშაულის მსგავს ქმედებას როგორ შეხვდებოდა დასავლეთ ევროპის ცივილიზებული ქვეყნების და თუ გნებავთ იგივე საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლება. პრობლემის განხილვა და მისი შეფასება იმ პერიოდის საერთაშორისო სამართლისა და ქართველი ერის ეროვნული სახელმწიფოს ინტერესების გათვალისწინებით უნდა მოხდეს და არა საბჭოური, ან სეპარატისტული ზედაპირული იდეოლოგიის მხარდამჭერთა მიხედვით.

წარსულის მძიმე გამოცდილებიდან გამომდინარე, საქართველოს ხელისუფლება იმ ეტაპზე რამდენადაც სხვა გამოსავალს ვერ ხედავდა, ჩრდილოეთის საზღვრისპირა ზოლიდან მთის ოსების მოცილება და საქართველოს სხვა რეგიონებში გადასახლება— ქვეყნისთვის უსაფრთხოების შექმნის ერთად- ერთ საშუალებად მიიჩნია. აღნიშნული საკითხი იმ ეტაპზე იმდენად მწვავედ იდგა, რომ იგი ქვეყნის თავდაცვის საბჭოს საგანგებო მსჯელობის საგანი გახდა. მხედველობაში გვაქვს სამხედრო სამინისტროს გენერალურ შტაბში გამართული რესპუბლიკის თავდაცვის საბჭოს 1920 წლის 18 ივნისის სხდომა, რომელმაც შიდა ქართლის მთის ოსურ მოსახლეობასთან მიმართებაში შესაბამისი დადგენილება მიიღო. ეს დოკუმენტი, 19 ივნისის საქართველოს მთავრობას გადაეგზავნა. „საიდუმლოდ. ფრიად სასწრაფოდ. სამხრდრო სამინისტროს გენერალური შტაბის უფროსი 1920 წ. 19 ივნისი. მთავრობის საქმეთა სამმართველოს. გაახლებთ სათანადო განკარგულებისათვის რესპუბლიკის თავდაცვის საბჭოს ამა წლის 18 ივნისის დადგენილებას.

მოისმინეს: სახალხო გვარდიის მთავარი შტაბის თავმჯდომარის ვ. ჯურელის მოხსენება ოსეთში მოქმედების შესახებ.

დაადგინეს: 2. ა) სოფელი როკი სრულიად მოისპოს გარდა სანაპირო ჯარების ბინებისა; ბ) ოსეთიდან ჩრდილო კავკასიაში (დვალეთში) გადასასვლელი ყველა გზები გარდა მამისონისა აფეთქებით იქნას საბოლოოდ გაფუჭებული; გ) აყრილ და ჩრდილო კავკასიაში წასულ ოსებს არ მიეცეს უკან დაბრუნების ნება. იმ ოსებს, რომლებმაც ჩვენდამი ლოიალობა გამოიჩინეს, თავიანთ სოფლებში დარჩენის ნება მიეცეს. ხოლო საეჭვო პირებს, მთავრობის განკარგულებით რესპუბლიკის სხვა რაიონებში გადასახლების საშუალება მიეცეს; დ) სრულებით გადასახლებული იქნას ჯავის მიდამოების ოსები (ლიახვისა და ფაცის ხეობები) და მათ მაგიერ ეს ადგილები მინათმოქმედებისა და შინაგან საქმეთა სამინისტროების განკარგულებით დასახლებული იქნეს ქართველებით; ე) არ დაუბრუნდეს ოსებს ჩამორთმეული პირუტყვი; ვ) ყოველგვარი ზარალი, რომელიც მიადგა სამხედრო მოქმედებებით ჩვენს მომხრე ოსებს, ანაზღაურდეს რესპუბლიკის ხაზინიდან; ზ) ლტოლვილ ოსებს, რომლებიც ჩვენს ტერიტორიაზე ამჟამად იმყოფება, შინაგან საქმეთა სამინისტროს განკარგულებით დახმარება მიეცეს და ერობათა კავშირის განკარგულებით ისინი ჩასახლებული იქნან რესპუბლიკის სხვა ტერიტორიაზე. გენერალი გ. ზაქარიაძე.“

ამ დოკუმენტის მკაცრი ტონის მიუხედავად, მასში კარგად ჩანს, რომ საქართველოს ხელისუფლება ებრძოდა არა საერთოდ ოსებს, არამედ მხოლოდ იმ ოსებს, რომლებსაც საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ მოწყობილი ოთხგზის აჯანყებით, შიდა ქართლის ქართველთა გენოციდისა და ეთნონმენდის მცდელობიდან გამომდინარე, ქვეყნის წინაშე ლალატის ტოლფასი დანაშაული ქონდა ჩადენილი. ამ შემთხვევაში, რესპუბლიკის თავდაცვის საბჭოსა და ქართული პოლიტიკური სპექტრის (საკანონმდებლო ორგანოსა და ქვეყნის მთავრობის) პოზიცია იდენტური იყო. პრობლემისადმი აღნიშნული ფორმით მიდგომის ამოსავალ საფუძველს – საქართველოს დამოუკიდებლობის, ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების, შიდა ქართლის ქართული მოსახლეობის უსაფრთხოებისა და მისი ღირსების დაცვის გარანტიის შექმნა წარმოადგენდა.

რაც შეეხება ოსთა ნამოსახლარზე ქართველთა ჩასახლებას, ამ პროცესს მინათმოქმედების სამინისტროს აგრარულ განყოფილებასთან შექმნილი გადასახლების ქვეგანყოფილება ხელმძღვანელობდა. მოსახლეობის შესაბამის ადგილებზე ჩასახლების პროცესის ზედამხედველობას, დამფუძნებელი კრების წევრის ლ. ჟღენტის

თავმჯდომარეობით შექმნილი ადგილობრივი კომისია ახორციელებდა. მიწათმოქმედების სამინისტროსთან არსებული გადასახლების განყოფილების მიერ, შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი გაგზავნილი 1920 წლის 24 ივლისით დათარიღებული დოკუმენტით ირკვევა, რომ ჯავის რაიონში ახლადჩასახლებული ქართველები, ოსებისაგან თავდაუსხმელობის გარანტიით არ იყვნენ დაზღვეულნი, მითუმეტეს, წუნარისა და ყორნისის თემებში ოსი შეიარაღებული ყაჩაღები აქტიურად მოქმედებდნენ. „ამნაირ პირობებში – ვკითხულობთ დოკუმენტში – არა თუ გადასახლებულები, ადგილობრივი მცხოვრები ქართველებიც შიშობენ დარჩენას და თუ ადმინისტრაციის გაძლიერებას არ მიექცა სერიოზული ყურადღება, ერთ მშვენიერ დღეს გადასახლებულებიცა და ადგილობრივი მკვიდრი ქართველი მცხოვრებლებიც დაიძვრებიან იქედან.“ მოსალოდნელი სირთულეების აცილების მიზნით, მიწათმოქმედების სამინისტროსთან არსებული საგადასახლებო განყოფილება, შინაგან საქმეთა სამინისტროს წინაშე პრინციპულად აყენებდა საკითხს: ა) ზემოაღნიშნულ სოფლებში მომხდარიყო ადმინისტრაციისა და მილიციის ძალების დაუყოვნებლივი გაძლიერება; ბ) შინაგან საქმეთა სამინისტროს ეშუამდგომლა სამხედრო სამინისტროსთან, რათა არსებული საჯარისო შენაერთები დამატებითი კონტიგენტით გაეზარდა და ჯავის ხეობაში ქართველთა ჩასახლების დამთავრებამდე ჰყოლოდა [14, 277; 327].

ეს ფაქტი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ იმ ეტაპზე ოსური საფრთხე ჯერ კიდევ არსებობდა და მისი შეჩერება მხოლოდ ძალისმიერი მეთოდის დემონსტრირებით იყო შესაძლებელი. რაც შეეხება ოსების საგადასახლებო პოლიტიკას, ამ საკითხის დასმის ინიციატორად საქართველოს ხელისუფლება ნამდვილად არ ჩაითვლება. იგი თვით ოსებიდან მომდინარეობს. მხედველობაში გვაქვს 1919 წლის 20 სექტემბერს სოფ. ჯავაში გამართული ოსების VIII ყრილობის მიერ მიღებული დადგენილება. ამ დოკუმენტის მიხედვით, ყრილობამ ოსების ეროვნულ საბჭოს დაავალა, ეშუამდგომლა საქართველოს ხელისუფლების წინაშე, რათა მცირედი მამულების მქონე მთის ოსები ქვეყნის იმ ადგილებში გადაესახლებინათ, სადაც ისინი შედარებით უფრო მეტ მიწას მიიღებდნენ. [15] აღნიშნული დადგენილება, რომელიც ოსების გადასახლებას ეხება, ბოლშევიკების მხრიდან ყურადღების მიღმა შეგნებულად იქნა დატოვებული. მაგრამ, როცა იგივე საკითხი საქართველოს ხელისუფლებამ ქვეყნის უსაფრთხოებიდან გამომდინარე წინაპლანზე წამოსწია, ქართველმა ბოლშევიკებმა ფ. მახარაძის მეთაურობით აჟიოტაჟი ატეხა და და-

მოუკიდებელი საქართველოს მთავრობა „კაცთმოძულე“ პოლიტიკური კურსის გამტარებლად გამოაცხადა.[16, 125] როგორც ყოველთვის, ამ შემთხვევაშიაც ქართველი ბოლშევიკები საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური და ეკონომიკური პროცესების ობიექტურ ანალიზს შეგნებულად გაურბოდნენ, თავიანთ შესხედულებებსა და დასკვნებს საბჭოური იდეოლოგიისათვის მისაღებ ფორმებში სთავაზობდნენ მკითხველ საზოგადოებას. გვერდს უვლიდნენ იმ ფაქტს, რომ საქართველოს ხელისუფლების აგრარული რეფორმის პროექტი, მცირემინიანი გლეხების სხვა ადგილებში – თავისუფალ მიწებზე ჩასახლებას ითვალისწინებდა. ამ რეფორმას, ეკონომიკურთან ერთად, პოლიტიკური მხარეც გააჩნდა. მხედველობაში გვაქვს რესპუბლიკის საზღვრისპირა აუთვისებელ მიწებზე ქართველი გლეხების ჩასახლებისა და ქართული სოფლების შექმნის იდეა. ეხებოდა რა აღნიშნულ საკითხს, მინათმოქმედების მინისტრი ნ.ხომერიკი ხაზგასმით წერდა: „განაპირა ადგილები ყველა თითქმის უკლებლივ დასახლებულია არაქართული ელემენტებით, რომელნიც... ხშირად მტრულ განწყობილებას იჩენენ რესპუბლიკისადმი, დაწყებული მესხადირიდან, რესპუბლიკა რკალივით გარსშემორტყმულია ან უცხო ტომის ხალხით, ან კიდევ ისეთებით, რომელნიც შეგნებით ქართველნი არ არიან და არც მაინცა და მაინც სიყვარულს იჩენენ ჩვენი კულტურისა და სახელმწიფოსადმი. ამიტომ, საქართველოს კარები თუ გნებავთ მუდამ ღიაა მომხდურთათვის.“ ამის რეალურ დადასტურებას 1918-1920 წლების მიმდინარე მოვლენები წარმოადგენდა. ასეთ პირობებში მყოფი ქვეყნის მდგომარეობის ნაწილობრივი გამოსწორების შესაძლებლობას, ნ.ხომერიკის აზრით საგადასახლებო პოლიტიკის გატარება შექმნიდა. „გადასახლების პოლიტიკა – ამბობდა იგი – საშუალებას მოგვცემს ეს მდგომარეობა ცოტათი მაინც გამოვასწოროთ და სახელმწიფოს საზღვარზე დარაჯი დავაყენოთ... საჭიროა მხოლოდ იქ უცხო ტომელთა დენა შეწყდეს და მათ მაგიერ ქართველ უმინანყო გლეხს მიეცეს მამული თავის ქვეყანაში“ [17, 357].

ამ მეტად მნიშვნელოვანი რეფორმის პირველ საფეხურს – რაჭის, დუშეთისა და ოზურგეთის მაზრებიდან გადმოსახლებული ქართველების ჯავის ხეობაში ჩასახლების პროცესის დაწყება წარმოადგენდა. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით, გაზეთი „საქართველო“ სტატიაში – „ჯავის ხეობა“, განსაკუთრებულ ყურადღებას მთის მაცხოვრებელ გუდამაყარ-მოხევეების 80 ოჯახის ამ ხეობაში ჩასახლების ფაქტზე ამახვილებდა. იმავდროულად, მკითხველ საზოგადოებას მათის მხრიდან ტრადიციულად მაღალი მეომრული

სულისკვეთების ფაქტებს შეახსენებდა და დასძინდა: გუდამაყარ-მოხევეებს „გმირული წარსული აქვს, ჩრდილოეთიდან შემოსული მტრის დამარცხებაში და უკუქცევებაში ანმყოშია ცისახელეს თავი... წარსულ საუკუნეებში მთის ხალხი რუსებს ებრძოდა და მათი საქართველოდან გარეკვა სურდა... ახლანდელ დროში მთიელ-მოხევეების გადმოსახლებას ჯავის ხეობაში მსგავსი ისტორიული მიზანი აქვს. ეს მთის არწივნი ამპარტავანნი და ავგულნი გადმოსახლა ჩვენმა მთავრობამ იმ მიზნით, რომ დაიცვან ჩრდილოეთის მტრის შემოსევისაგან ოსებისგან დაცარიელებული ჯავის ხეობა.“ აღნიშნული ამონაწერი იმის დამადასტურებელია, რომ ჯავის ხეობაში საქართველოს ხელისუფლება ძირითადად მხოლოდ იმ ქართველობას ასახლებდა, რომლებშიაც სოფლის მეურნეობის გაძლიერება და მეომრის სულისკვეთება ერთმანეთთან იყო შეხამებული. ამ გეგმის განხორციელებაში ხედავდა ჩრდილოეთის სასაზღვრო ზოლის გამაგრების შესაძლებლობას. მეორე მხრივ, იგი იმაზედაც მიუთითებს, რომ მაშინდელი ქართული პოლიტიკური აზრი, საქართველოს ხელისუფლების ამ პოლიტიკური კურსის მხარდამჭერის როლში გამოდიოდა.

საქართველოს სახელმწიფოსათვის უსაფრთხოების შექმნის მიზნით, ეროვნული იდეით დატვირთული ზემოაღნიშნული რეფორმის –საგადასახლებო პოლიტიკის ერთ-ერთ შტოს, ოსების საზღვრისპირა ზოლიდან ასახლება და ქვეყნის სხვა რეგიონში ჩასახლება წარმოადგენდა. ამ პროცედურის პრაქტიკულად განხორციელების პირველსავე ეტაპზე, ქართველმა ბოლშევიკებმა ერთი აურზაური ატეხეს – საქართველოს ხელისუფლებას ოსების ბორჩალოსა და ყარაიაზში ჩასახლება აქვს გადაწყვეტილიო. სახელმწიფოს ეს პოლიტიკური კურსი, მათი მხრიდან დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის არა მარტო დაუსაბუთებელი კრიტიკის, არამედ განქიქების საგანი გახდა. XX საუკუნის 20- იანი წლების ქართველი ბოლშევიკების თვალსაზრისს საბჭოური ისტორიოგრაფიაც იცავდა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას ა.სურგულაძის მოსაზრება იქცევს. „მენშევიკებმა – წერს იგი – ...მიზნად დაისახეს ოსეთიდან მკვიდრი მაცხოვრებლების სავსებით აყრა და ყარაიაზის ველზე გადასახლება. ეს იყო საშინელი გეგმა, რომელიც ოსეთის მოსახლეობას განადგურებას უქადდა“ [18, 23- 24]. ამ სტრიქონების ავტორი ისტორიის ტოტალურ გაყალბებას ახდენს; ა)როგორც აღნიშნული გვქონდა, საქართველოს ხელისუფლება, აჯანყებაში მონაწილე შიდა ქართლის მთიანი ოსური სოფლების მაცხოვრებელთა გადასახლების საკითხს აყენებდა დღის წესრიგში და არა ოსეთის, რო-

მელიც რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში იყო და რომელზედაც საქართველოს იურისდიქცია არ ვრცელდებოდა; ბ) საქართველოს საზღვრისპირა ზოლში მცხოვრები ოსების ყარაიაზის ველზე ჩასახლება, ოსეთის მოსახლეობას ვერანაირ საფრთხეს ვერ შეუქმნიდა. ეს ყალბი შეხედულება, დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის მაქსიმალურ დისკრედიტაციაზე იყო გათვლილი. წინააღმდეგ შემთხვევაში ა. სურგულაძესა და სხვებს, რამდენიმე სიტყვით მაინც უნდა ეთქვათ, რომ იმავე ყარაიაზში 1920 წელს ჩასახლებული ქართველებისგან სამი ახალი ქართული სოფელი – „ძმობა“, „ერთობა“, და „თავისუფლება“ შეიქმნა, რომლებსაც 3368 დესეტინა მიწის ფართობი ეჭირა [19, 315]. აგრარული რეფორმის ამ კურსთან მიმართებაში ნ.ხომერიკი ამბობდა: „დასახლება იმ ადგილებში სადაც თავისუფალი მიწებია, საშუალებას მისცემს სახელმწიფოს უფრო მიზანშეწონილად გამოიყენოს მრავალი ათასი ადამიანის შრომა და ქვეყნის ბუნებრივი სიმდიდრე. ეკონომიურად ეს რესპუბლიკას ძლიერ გაამაგრებს“ [18, 23]. ოსების საგადასახლებო პოლიტიკას, სწორედ ამ პრინციპით განიხილავდა გაზეთი „კლდე“ 1920 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში – „ოსების აჯანყების გაკვეთილი.“ აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში თავის პოზიციას იგი შემდეგნაირად აყალიბებდა: „ზურგიდან ოსებს შეუძლიათ მუშაობა და მათი ეკონომიური უნარი გამოსაყენებელია სახელმწიფოსათვის, მაგრამ პოლიტიკური უპირატესობანი ჩვენს ხალხზედ რაც ეძლეოდათ რუსებისა და ჩვენი მთავრობისაგან – ყოვლად დაუშვებელია.“

ეროვნულ-დემოკრატიების მხრიდან საქართველოს ხელისუფლებისადმი გამოთქმულ ამ საყვედურში სიმართლის მარცვალი იყო ჩადებული. მხედველობაში გვაქვს: 1) ოსების კულტურული და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით, ქვეყნის სახელმწიფო ხაზინიდან გაღებული დიდძალი დაფინანსება; 2) 1918–1919 წლების ოსების ანტისახელმწიფოებრივი პერმანენტული აჯანყებების შედეგად, დამნაშავე ოსი მოსახლეობის სანიმუშოდ დაუსჯელობა და საქართველოს სახელმწიფოს ერთგული მოქალაქეებისადმი უფლებრივად მათი გათანაბრება. საქართველოს მთავრობის მიერ ოსებთან მიმართებაში დაშვებული ეს „შეცდომა“, იმავე ქართული პოლიტიკური აზრის წარმომადგენელთა მიხედვით, ქვეყნის აგრარულ პროექტში ჩადებული ოსების საგადასახლებო პოლიტიკური კურსის პრაქტიკულად დაწყებით იქნა გამოსწორებული.

ამრიგად, 1) საქართველოს ხელისუფლების მიერ ოსებთან მიმართებაში გატარებული სასიკეთო ღონისძიებების (მიწის, ტყის, საძოვრების გადაცემა, ოსური სკოლების შექმნა) საპასუხოდ, ოსე-

ბის მხრიდან 1918-1920 წლებში დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოს წინააღმდეგ განხორციელებულმა „შიდაჯვაროსნულმა ლაშქრობებმა,“ ქართული პოლიტიკური აზრის ლიდერთა შორის ოსები ქვეყნის დანაშაუტ პარაზიტებად წარმოაჩინა. ოსების ნამოქმედარის საფუძვლიანმა ანალიზმმა, ქართული პოლიტიკური სპექტრის წინაშე კანონზომიერად დასვა საკითხი – რით იყო განპირობებული ოსების მხრიდან ქართველთა განსაკუთრებული სიძულვილი, იმსახურებდნენ თუ არა ოსები ქართველებთან თანაცხოვრების უფლებას. ქართველთა ძნელბედობის ჟამს, ოსების ოთხგზის აჯანყებამ და ქართული სახელმწიფოს დაუძლურების მცდელობამ, ქართული პოლიტიკური სპექტრი ოსებისადმი განეული სიკეთის შეცდომად აღიარებამდე მიიყვანა. ამ ფონზე, სავსებით ლოგიკური იყო ეროვნულ-დემოკრატიების მიერ გაკეთებული რადიკალური განცხადება – „ოსები საბედისწერო მუწუკია საქართველოს სხეულზე და იგი აუცილებლად უნდა მოვიშოროთ;“ 2) როკისა და მამისონის საუღელტეხილო ხეობის ოსური მოსახლეობისაგან განმენდა და სანაცვლოდ ქართველების ჩასახლების საკითხის დაყენება, ოსებისადმი, როგორც არასაიმედო ეთნოსისადმი უნდობლობით იყო განპირობებული. ამ შემთხვევაში, საბჭოთა რუსეთის აგენტურის მიერ ქართული სახელმწიფოს დასანგრევად 1918-1920 წლებში ოსებისადმი შეკვეთილი და დაფინანსებული აჯანყებების ფაქტებია გასათვალისწინებელი. ოსური საფრთხის ნეიტრალიზებისა და საქართველოში მშვიდობიანი ცხოვრების ელემენტარული პირობების შესაქმნელად, ქართული პოლიტიკური აზრის წარმომადგენლები ერთადერთ გამოსავალს ოსების სანიმუშოდ დასჯაში და ქართული სახელმწიფოს სამსახურში ჩაყენებაში ხედავდა; 3) დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის მიერ ოსებთან მიმართებაში გატარებული საგადასახლებო პოლიტიკა, საბჭოთა რუსეთიდან მოსალოდნელი თავდასხმისადმი ღირსეულ დახვედრას, მისი მხარდამჭერი ოსური მოსახლეობის სასაზღვრო ზოლიდან მოცილებას და ქვეყნის უსაფრთხოების გარანტიის შექმნას ემსახურებოდა. ოსების მიერ საქართველოს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის კითხვის ნიშნის ქვეშ დაყენებამ, საქართველოს ხელისუფლებას სხვა ალტერნატივა არ დაუტოვა. მის მიერ გატარებული რადიკალური ღონისძიებები, ოსური მოსახლეობის იმ ნაწილს შეეხო, რომლებმაც ქვეყნის წინაშე ლალატის ტოლფასი ქმედება ჩაიდინა. მეორე მხრივ, საგადასახლებო პოლიტიკა, ქვეყნის აგრარული რეფორმის ერთ-ერთ ნაწილს წარმოადგენდა და ქართულ მოსახლეობასთან ერთად, ოსების შრომის მიზანმიმართულად გამოყენებას ითვალისწინებდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზ. „ერთობა“, 1918, 8 აგვისტო, №166.
2. გაზ. „ერთობა“, 1920, 11 ივნისი, №129.
3. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920, 11 ივნისი, №847.
4. გაზ. „ერთობა“, 1920, ივნისი, №130.
5. ჟურნ. „მხედარი“, 1920, №27.
6. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920, 23 მაისი, №832.
7. გაზ. „კლდე“, 1920, 14 ივნისი, №26.
8. ჟურნ. „მხედარი“, 1920, №5.
9. გაზ. „საქართველო“, 1918, მარიამობითვის 14, №160.
10. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920, 13 ივნისი, №849.
11. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1825, აღნ. 1, საქ. №159.
12. გაზ. „სახალხო საქმე“, 1920, 13 ივნისი, №849.
13. გაზ. „ერთობა“, 1920, 3 ოქტომბერი, №224.
14. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1863, აღნ. 1, საქ. №320. დ. ჭუმბურიძე, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა XX ს-ის დასაწყისში 1918-1921 წლებში, თბ., 2003.
15. გაზ. „ერთობა“, 1920, 25 ოქტომბერი, №243.
16. გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა 1801-1921 წწ. თბ., 1969.
17. ა. სურგულაძე, ნარკვევები რევოლუციური მოძრაობის ისტორიიდან საქართველოში (1917-1921 წწ.), თბ., 1954.
18. ნ. ხომერიკი, აგრარული რეფორმა და ჩვენი სასოფლო მეურნეობა, თბ., 1920.
19. შ. ვადაჭკორია. ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში, თბ., 2001.

Shota Vadachkoria

*Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology,
Senior research scientist of the Department
of Modern and Contemporary History*

Exile Policy of the Shida Kartli Osetians Living in the Mountains and Georgian Political Thinking (The 20es of the 20th century)

Summary

On the basis of the documental material it is stated that: 1) The Georgian government carried on several positive activities towards the Osetians.

The government gave the Osetians: lands, wood, pastures, founded Osetian schools. In 1918 – 1920 the Osetians in their turn replied to these positive steps of the government with “inland crusade campaigns” towards the independent republic. The leaders of the Georgian political thinking saw that the Osetians became the adjunct spongers of the country. After the sound analyses of the Osetians’ deeds the political spectrum of Georgia put forward legal questions: Why the Osetians hated Georgians so much? Did the Osetians deserve to live together with Georgians? When Georgians were undergoing the difficulties four rebellions of the Osetians and the attempt of weakening the Georgian state drove the Georgian political elite to acknowledge that their positive step was a mistake. The radical declaration of the National – Democratic Party on this background was completely logical. They declared: “The Osetians are fatal pimple on the body of Georgia and we by all means must get rid of it”. 2) The decision to free gorges of the Roki and Mamisoni passes from the Osetian population and resettle there Georgian population and put this issue forward was determined by untrustworthiness of the Osetians. In this case we must take into consideration the facts of four rebellions ordered and donated in 1918 - 1920 by Soviet intelligent service for destroying the Georgian government. For neutralization of the Osetian threat and for the elementary conditions of living peacefully the representatives of the Georgian political thinking believed the one of the ways out of this difficult situation was to make an example of punishing the Osetians and put them in the service of the Georgian state. 3) The exile policy of the Osetians carried on by the government of the independent Georgia served to oppose with dignity the expecting attack from the Soviet Russia, to move its adherent Osetian population living at the border line from this region and thus have the guarantees. After throwing doubts on the independence of the Georgian state, there was not another alternative left for the government of Georgia. Radical activities carried on by the government influenced those part of the Osetian population, who committed actions equal to betrayal. On the second hand, the exile policy was one of the parts of the country’s agrarian reform which aimed to use together with Georgians the labor of the Osetians in purpose.

ნუგ ზარ ზოსიძე

ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ბათუმის ოლქი 1920 წლის პირველ ნახევარში

1918 წლის 26 მაისს საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოცხადდა; საქართველოს სამუსლიმანო ნაწილი ოსმალთა ხელში იყო 1918 წლის აპრილიდან. ოსმალეთისათვის ბათუმის ოლქი არ წარმოადგენდა, მხოლოდ, საომარ ვითარებაში დაკავებულ საოკუპაციო ზონას, ოსმალეთის სულთანმა მეჭმედ VI, 1918 წლის 15 სექტემბერს, იგი ოსმალეთის შემადგენელ ნაწილად გამოაცხადა [1, 166]. პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის დამარცხებამ, რეგიონში მოვლენათა სხვა მიმართულებით განვითარებას შეუწყო ხელი. ამიტომაც საქართველოსთან მისი კვლავ დაბრუნება გახდა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ამოცანა და ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანი ნაბიჯებიც გადაიდგა.

ოსმალური ოკუპაციისაგან განსხვავებით, ინგლისელების დროს ბათუმში პოლიტიკური საქმიანობისათვის გაცილებით მეტი თავისუფლება იგრძნობოდა. ამან ეროვნულ ძალებს მისცა შესაძლებლობა საცხოვრებლად აქ დაბრუნებულიყვნენ და საქართველოსთან რეგიონის გაერთიანებისათვის მუშაობა უშუალოდ ადგილზე წარემართათ. სამწუხაროდ, ინგლისელებმა აქცენტი ძველი რუსეთის აღდგენისათვის მებრძოლ დენიკინზე აიღეს და ბათუმის ოლქში ასპარეზი რუსულ შოვინისტურ ძალებს დაუთმეს. ბათუმში დენიკინელთა პოზიციები იმდენად განმტკიცდა, რომ მოსახლეობაში გავრცელდა არცთუ უსაფუძვლო ხმები მოხალისეთა არმიაში ოლქის სრულასაკოვან მამაკაცთა მობილიზაციის შესახებ. „ამ ხმების გამო ბევრ ბათუმელს სურს მიიღოს საქართველოს ქვეშევრდომობა და ამით დაიხსნას თავი მოსალოდნელი მობილიზაციისაგან“ – წერდა პოლკოვნიკი გედევანიშვილი 1919 წლის 7 თებერვალს [5, 187].

ერთიან ქართულ ცნობიერებას ამღვრევდნენ აქ შემორჩენილი ოსმალთა აგენტებიც. ქ. ბათუმის ქართველთა ეროვნული საბჭო, განმათავისუფლებელი კომიტეტი და სამუსლიმანო საქართველოს საქველმოქმედო საზოგადოება წარმოადგენდნენ სწორედ იმ ორგანიზაციებს, რომლებმაც დიდი როლი შეასრულეს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ეს პატრიოტული ორგანიზაციები საქართველოს

მთავრობის ეროვნული პოლიტიკის აქტიური გამტარებლები იყვნენ. თავის მხრივ, მთავრობა ამ ორგანიზაციებს ფინანსურადაც ეხმარებოდა, რამაც 1918 წლის 25 ოქტომბრიდან 1919 წლის 28 აგვისტომდე შეადგინა 1 მილიონ 975 ათასი მანეთი [6, 439].

საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მოწინააღმდეგეებს შორის სერიოზულ ძალას წარმოადგენდა ოსმალური ორიენტაციის „სედაი მილეთის“ დაჯგუფება. მისი მცდელობით, პირველად, ყარსში გამოცხადდა სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის ისლამური რესპუბლიკა, მაგრამ ამ უკანასკნელის დაცემის შემდეგ სედაი მილეთლების სამოქმედო ასპარეზად ბათუმი იქცა.

აჭარაში მოქმედი სედაი მილეთის ორგანიზაცია თავისი შემადგენლობით განსხვავდებოდა ყარსის დაჯგუფებისაგან. გაზეთ „სამუსლიმანო საქართველოს“ განმარტებით აჭარის სედაი მილეთელთა რაზმს უმთავრესად შეადგენდნენ ოსმალ ოფიცრები, დენიკინელები, აზერბაიჯანის და სომხეთის აგენტები, რომელთაც მხარს უზამდნენ ადგილობრივი ფანატიკოსები და საექვო წარსულის პირები, აგრეთვე, ყაჩაღური ბანდები ვინმე ბაიკოზ-ოღლის მეთაურობით [9]. ამ ძალას გარკვეული გავლენა ჰქონდა მაჰმადიანი მორწმუნეების მნიშვნელოვან ნაწილზე.

სედაი მილეთის წარმატება მნიშვნელოვნად განაპირობა ერთმორწმუნე ოსმალეთის ფარგლებში სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიურად გაერთიანების პროპაგანდამ, მითუმეტეს, რომ ეს საკითხი ოსმალეთის სახელმწიფოს ხელისუფლების ზედა ეშელონებშიც გაჟღერდა. 1920 წლის დასაწყისში ამ ქვეყნის საგარეო საქმეთა უწყებამ დაადგინა, რომ ბათუმის, არტანის და ყარსის ოლქების მიერ ავტონომიის მოპოვება ოსმალეთის პოლიტიკური გავლენის ფარგლებში, შეესაბამებოდა სახელმწიფო ინტერესებს და ეს საკითხი იმსახურებდა ღრმა, ფართო და ყოველმხრივ განხილვას. ამასთან, ტრაპიზონის ვილაიეთის ხელმძღვანელობას დაევალა ბათუმელ სედაიმილეთელთა ფინანსური უზრუნველყოფა და იმის გარკვევაც, რამდენად მომზადებული იყო ეს საკითხი, შემდგომი მსჯელობისათვის [4, 34, 56]. ავტონომიის დროშით გამოვიდნენ, აგრეთვე, რუსი ველიკოდერჟავნიკები, აზერბაიჯანელი მუსავატები და სომეხი დაშნაკებიც. ამდენად, ავტონომიის იდეამ გარკვეულად მოიკიდა ფეხი სამუსლიმანო საქართველოს მოსახლეობაშიც.¹ სა-

¹ საქართველოს იურისდიქციაში ბათუმის ოლქის გადმოსვლის შემდეგ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის მიერ აქ მოვლინებული პ. გელეიმვილი თავის ანგარიშში აღნიშნავდა: პირველი რასაც აქ გაიგონებთ – არის ავტო-

მუსლიმანო საქართველოს მომავალი პოლიტიკური მოწყობის საკითხები, ჯერ კიდევ, 1918 წლის დეკემბრის დამლევეს ჩამოაყალიბა ნოე ჟორდანიამ თავის მიმართვაში მოსახლეობისადმი. მასში ვკითხულობთ: „თვით მუსულმანი ქართველების წარმომადგენელი გამოსცემენ კანონებს, რომლითაც ისინი სამუსლიმანო საქართველოში თავის გემოზე და თავისი სინდისისამებრ მოაწყობენ ცხოვრებას. მტკიცე კანონებით უზრუნველყოფენ თავიანთ სარწმუნოებრივ უფლებებს, მოანესრიგებენ ადგილობრივ საქმეებს და ამით დაამყარებენ თავიანთ მშობლიურ მხარეში ბედნიერებას [11]. შექმნილ ვითარებაში ბათუმის ოლქის დედასამშობლოსთან უმტკივნეულოდ კვლავ დაბრუნების პროცესში ერთ-ერთ რეალურ გზად, როგორც ჩანს ესეც ჩანდა, და ქართულ პოლიტიკაში ადმინისტრაციული მოწყობის ამ ფორმატს მიეცა უპირატესობა.

სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელ კომიტეტს და პირადად მემედ აბაშიძეს სხვა არჩევანი არ ჰქონდათ, მათ უნდა დაეცვათ ქართული ავტონომიის იდეა და, ამგვარად, დაპირისპირებოდნენ აჭარაში ოსმალურ ავტონომიას, აგრეთვე, სხვა დესტრუქციული და ანტიქართული ძალების მსგავს დაპირებებს. ცხადია, ეს ნაბიჯი იდგმებოდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასთან შეთანხმებით.

ალსანიშნავია, რომ თავდაპირველად ავტონომიის საკითხზე სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის წევრებს შორის არ იყო ერთიანი აზრი. მაგალითად, ჰაიდარ და ზია აბაშიძეები საქართველოს შიგნით ქართველთა ავტონომიას ზედმეტად თვლიდნენ. მეორე, უფრო მრავალრიცხოვან ნაწილს კი პირიქით მიაჩნდა. ამასვე იზიარებდა საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობაც. ჰაიდარ აბაშიძის სიტყვით დემოკრატიული მთავრობის ყველაზე უფრო პასუხისმგებელი წევრები გვარწმუნებდნენ, რომ ავტონომიურ ნიადაგზე ჩვენს მუშაობას მეტის ნაყოფის მოტანა შეუძლია და ამ გზით უფრო ადვილად მოვიმხრობთ სამუსლიმანო საქართველოს უმრავლესობას საქართველოსთან შემოსაერთებლად. ამიტომ ჩვენ კატეგორიულად გვირჩევდნენ განმათავისუფლებელ კომიტეტს მიელო ავტონომია და ამ გზით დაგვეწყო მუშაობა [10].

ნომია. დიდი თუ პატარა, სწავლული თუ უსწავლელი ამით იწყებს და ამთავრებს ლაპარაკს თუმცა ბევრმა მათგანმა არც კი იცის რა არის ეს. „პოლიტიკური სიტუაცია აჭარაში“, 1920 წ. პ. გელეიშვილის 1920 წ. 8 ოქტომბრის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს „ტექსტი გამოსცეს ა. სილაგაძემ და ვ. გურულმა, თბ., 1998, გვ. 22.

აგრეთვე, სამუსლიმანო საქართველოსთვის ავტონომიის იდეით აპელირებას გარკვეულწილად განაპირობებდა ანტანტის სახელმწიფოთა პოლიტიკაც, რომელთა წინააღმდეგობრივი ხასიათი და ურთიერთდაპირისპირება ხშირ შემთხვევაში ამ რეგიონში იჩენდა თავს. ამიტომ საქართველოს შემადგენლობაში ბათუმის ოლქის ავტონომიურად გაერთიანების საკითხის წინ წამოწევა მეტნაკლებად ანეიტრალებდა ამავე სტატუსით, ან კიდევ, თუნდაც სხვა ფორმით ამ რეგიონის ხელში ჩაგდების მოსურნე უცხო ძალების მცდელობებს. საქართველოს სახელმწიფოში ბათუმის ოლქის ავტონომიურად გაერთიანების პროპაგანდამ მნიშვნელოვნად შეასუსტა მონინააღმდეგე ბანაკი. ამ მხრივ აღსანიშნავია ქობულეთის მცხოვრებთა პოზიცია 1920 წლის 9 მარტის მიტინგზე. მისმა მონაწილეებმა დაინახეს სედაი მილეთის უპერსპექტივობა და ზურგი შეაქციეს მას. კიდევ მეტი, აქტიურ სედაიმილეთელთა ნაწილი განუდგა ამ დაჯგუფებას და მიემხრო ქართულ ორიენტაციას.¹ თუმცა სედაი მილეთის სრული ნეიტრალიზება არ მოხერხდა. მისი ერთი ნაწილი ამ კუთხის საქართველოსთან დაბრუნებამდე – განაგრძობდა პროთურქულ საქმიანობას, რაც გამოვლინდა 1920 წლის ივნის-ივლისში ქართული ჯარის საწინააღმდეგო გამოსვლებში ჭვანასა და ჩოლოქთან.

1920 წლის ივლისში ბათუმის ოლქში ქართული ჯარების შემოყვანის შემდეგ 1920 წლის 9 აგვისტოს გაიმართა ბათუმის საქალაქო საბჭოს სხდომა, რომელსაც ქალაქის მოურავი გიზო ანჯაფარიძე უძღვებოდა. აღნიშნულ სხდომაზე კამათის საგანი გახდა ბათუმის ოლქისათვის ავტონომიის მინიჭების საკითხი. ნაწილი ამის მომხრე იყო, მეორენი კი თვლიდნენ, რომ ამაზე საუბარი ჯერ ნაადრევი იყო და ამ საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა დამფუძნებელი კრების პრეროგატივას წარმოადგენდა.

შეიძლება ისიც ითქვას, რომ როგორც ადგილზე, ასევე, ცენტრშიც ხშირ შემთხვევაში ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ არა მხოლოდ ამ კუთხის მართვის ავტონომიურ ფორმასთან მიმართებით არსებულ საკითხებში, არამედ რეგიონის ადმინისტრაციულ მოწყობასთან დაკავშირებითაც. ჩვენ კი იმას დავამატებდით, რომ

¹ ქობულეთის მიტინგზე სედაიმილეთლებმა ივალდებულეს, რომ 20 დღის განმავლობაში ჩაატარებდნენ ახალ არჩევნებს, დენიკინელთა რიგებიდან გამოიყვანდნენ ყველა ქართველს, არ დაემორჩილებოდნენ იქ მოქმედ თეთრგვარდიელებს, აგრეთვე, შეწყვეტდნენ თანამშრომლობას აზერბაიჯანის, ოსმალეთის, სომხეთის, ბოლშევიკების აგენტებთან, მოუსპობდნენ მათ მოქმედების ყოველგვარ ასპარეზს და არ აღიარებდნენ არც ერთი სახელმწიფო პროტექტორატს.

კუთხის ადმინისტრაციული მოწყობის ავტონომიური ფორმა არ წარმოადგენდა რალაც იდეალურ ვარიანტს. სამწუხაროდ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იმჟამინდელი ყოფა, დიდი ამიერკავკასიული პოლიტიკის ჩახლართულობები და ანტანტის გამარჯვებულ სახელმწიფოთა უმნიშვარი ხედვა ამიერკავკასიის ახალგაზრდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა მომავალისადმი, გარკვეულწილად ბათუმის ოლქის ქვეყნის ერთიან სივრცეში კუთვნილი ადგილის კანონზომიერად დაკავებისასაც იჩენდა თავს. ცხადია, ძირძველ ქართულ მიწაზე, სადაც მოსახლეობის უმრავლესობა ეთნიკურ ქართველებს წარმოადგენდა, ავტონომიის ფორმა და შინაარსი ერთმანეთს სცილდებოდა და ხელოვნურობის მაღალი ხარისხიც სახეზე იყო. უფრო მართებული იქნება ეს მდგომარეობა შევადაროთ ნელი მოქმედების ნაღმს, რომელიც საბედნიეროდ არასდროს არ აფეთქებულა.¹

დედა-სამშობლოსთან დაბრუნებისათვის ბრძოლა რეგიონში მნიშვნელოვნად გააქტიურდა 1920 წლის ადრე გაზაფხულზე. ეს გამოიწვია საერთაშორისო არენაზე ბათუმის საკითხის ახალმა ესკალაციამ. კერძოდ, თებერვლის დასაწყისში ბრიტანეთის სარდლობა ბათუმიდან ჯარების ევაკუაციას ისე შეუდგა, რომ არც კი გამოუცხადებია თუ ვის გადაეცემოდა ქალაქი და ოლქი. ამიტომ ამ ადგილებში დაიწყო თავშეუკავებელი აგიტაცია, ერთი მხრივ, ბოლშევიკების, მეორე მხრივ, ოსმალეთის აგენტებისა [12]. მათ ემატებოდნენ დენიკინელები და სხვა. ისინი ცდილობდნენ ესარგებლათ გაურკვეველობით და დაუფლებოდნენ რეგიონს. ამ მიზნით, ბათუმში თავს უყრიდნენ სამხედრო ძალას და იარაღს. ენეოდნენ აქტიურ პროპაგანდას მოსახლეობის მიმხრობის მიზნით. გაზეთის ცნობით, პროვოკატორები გამალებით დარბიან სოფლიდან სოფელში და ახალგაზრდების სიას ადგენენ. ზოგს „ჩაუშობას ჰპირდებიან, ზოგს ჟანდარმობას და ზოგს ვინ იცის რას. ვინც არ ჩაენერება მათ სიაში,

¹ აჭარის ავტონომიის ისტორიის სრულფასოვანი კვლევა არ წარმოადგენს ჩვენს ამოცანას. თუმცა იმის თქმა კი საჭიროდ მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევართა ერთი ნაწილი ცდილობს ბათუმის ოლქის საქართველოს ფარგლებში ადმინისტრაციული მოწყობის საკითხი (ავტონომია) ამ კუთხის იმჟამინდელ ცალკეულ პოლიტიკურ მოღვაწეთა, ან კიდევ მათ თანამოაზრეთა პირადი იდეებისა და მიზნების რეალიზაციის მცდელობით ახსნან. ამ შემთხვევაში, ხშირად უპირობოდ ასეთად მოიაზრება სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის თავმჯდომარე მემედ აბაშიძე. ასეთი ხედვა, ამ უალრესად რთული საკითხის გააზრებაში არაფრის მომცემი, ზერელე და სუბიექტურია.

სხვადასხვა სასჯელით ემუქრებიან. ამის გამო ხალხი მეტად აღელვებულია“ [15].

მართალია, 20 თებერვალს ინგლისის მთავრობამ დაადგინა ბათუმიდან ჯარების ევაკუაციის შეჩერება, მაგრამ ამას ვითარების შეცვლა აღარ შეეძლო. ოლქი ანარქიამ და ქაოსმა მოიცვა. აქ დატოვებული ორი ინგლისური ბატალიონი კი სრულად ქალაქსაც ვერ აკონტროლებდა. საქართველოს რუსპუბლიკის მთავრობამაც, გაითვალისწინა რა თავისი ისტორიული ტერიტორიების დაკარგვის რეალური საშიშროება, უბრძანა შეიარაღებულ ძალებს ბათუმის ოლქის საზღვრებში შესვლა.

ამ პირობებში გამოქვეყნდა ანტანტის უმაღლესი საბჭოს 24 თებერვლის გადაწყვეტილება ერთა ლიგის მანდატით ბათუმის დამოუკიდებელი ქალაქ-სახელმწიფოს შექმნის შესახებ. ეს ქართველმა ხალხმა შეაფასა საქართველოსგან ბათუმის ძალისმიერად მონყვეტის ცდად, რამაც მძლავრი საპროტესტო მოძრაობის აზვირთება გამოიწვია [9].

პროტესტის ნიშნად, ბათუმში შეიკრიბა მუშათა და მოქალაქეთა მრავალრიცხოვანი მიტინგი, რომლის რეზოლუციაში ნათქვამია: „ქალაქ ბათუმისაგან კარიკატურული სახელმწიფოს შექმნა მოასწავებს საქართველოს დემოკრატიის ინტერესების ფეხქვეშ გათელვას და რესპუბლიკის ეკონომიკურ-პოლიტიკური განვითარებისათვის კარების დახშობას. მიტინგი კატეგორიულად მოითხოვს დამფუძნებელი კრებისაგან და მთავრობისაგან გაბედულ ნაბიჯებს ბათუმისა და ოლქის შემოსაერთებლად, ხოლო დიდი სახელმწიფოებისაგან საქართველოს ინტერესების სწრაფად დაკმაყოფილებას“ [9].

ანტანტის უმაღლესი საბჭოს ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილების წინააღმდეგ გამოვიდნენ, აგრეთვე, ბათუმის ქართველთა ეროვნული საბჭოთა თავ-რე გრ. ელიავა და საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ბათუმის კომიტეტის თავმჯდომარე ა. ნულაძე [13].

საპროტესტო მიტინგები ჩატარდა ქალაქებში – თელავში, სიღნაღში, გურჯაანში, თიანეთში, დუშეთში, ახალქალაქში, ახალციხეში, ლანჩხუთში, ხონში, ფოთში, აბაშაში, ახალსენაკში, ვანში, სოხუმში, აგრეთვე, დაბებსა და სოფლებშიც [7, 21-38]. მათი დადგენილებები და რეზოლუციები გადაეგზავნა საქართველოს მთავრობას და მოკავშირე სახელმწიფოების მისიებს თბილისში.

ყველაზე ხალხმრავალი საპროტესტო გამოსვლა იყო 1920 წლის 19 მარტს თბილისში [14]. მასში მონაწილეობდნენ უნივერსიტეტის სტუდენტები, მონაფეები, მუშა-მოსამსახურეები, აგრეთვე,

საქართველოს სხვადასხვა მაზრებიდან სპეციალურად ჩამოსული წარმომადგენლები. მანიფესტანტებს მიჰქონდათ ეროვნული დროშები და პლაკატები ქართულ, ინგლისურ, ფრანგულ და რუსულ ენებზე, წარწერებით – „ბათუმი საქართველოს კარია ევროპისაკენ!“ „ბათუმი საქართველოს უნდა დაუბრუნდეს!“ „ბათუმი–საქართველო!“ „საქართველო და აჭარა განუყოფელია!“ და ა.შ. ვნებათაღელვა გადაედო დამფუძნებელ კრებასაც, სადაც იმავე 19 მარტს განიხილეს ბათუმის პრობლემა. მოხსენება გააკეთა დამფუძნებელი კრების საგარეო საქმეთა კომისიის თავმჯდომარემ სვიმონ მდივანმა. მანვე განაცხადა, რომ საქართველოს ჯარმა უკვე დაიკავა ოლქის ნაწილი, მაგრამ საჭიროა თვით ბათუმში შესვლა [8, 49-54]. იგივე მოითხოვეს სხვა დეპუტატებმაც. კრებამ ანტანტის და ნეიტრალური სახელმწიფოების პარლამენტებს გაუგზავნა საპროტესტო მიმართვები.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის აზრით, ბათუმის ოლქი და ქალაქი ბათუმი უპირობოდ უნდა დაბრუნებოდა ქვეყანას. დასაშვებად იქნა მიჩნეული ბათუმის საზღვაო პორტის, როგორც სამხედრო ბაზისა და საქვანახშირე სადგურის ინგლისელთა მფლობელობაში დატოვება [3, 63].

1920 წლის თებერვალ-მარტის დღეებში ბათუმში გააქტიურდნენ ბოლშევიკებიც. დენიკინელების დამარცხების შემდეგ, მათკენ გადაიხარა ბათუმის რუსული მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. გაზეთ „სამუსლიმანო საქართველოს“ შეფასებითაც ლენინელკომუნისტებს და დენიკინელებს საერთო მიზანი ამოძრავებდათ – ერთიანი რუსეთის აღდგენა, რადგან თეთრგვარდიულმა მოძრაობამ ამ ამოცანას თავი ვერ გაართვა, ეს ძალები კომუნისტების ბანაკში გადავიდნენო [17].

ბოლშევიკები ცდილობდნენ მიემხროთ არარუსებიც, რისთვისაც იყენებდნენ ბათუმის პროფკავშირებს. 1920 წლის 29 მარტს თვითმმართველობის შენობაში გაიმართა პროფესიულ კავშირთა წარმომადგენლების კონფერენცია. ქვეყნის ინტერესებს იცავდნენ მეჯლისი და სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტი. ცხარე კამათი გაიმართა კონფერენციის რეზოლუციის გარშემო, რომელშიც დასმული იყო საბჭოთა რუსეთთან ბათუმის ოლქის შეერთების საკითხი [2, 114].

მოსახლეობის სახელით სიტყვით გამოსულმა ჯემალ ქიქავამ აღნიშნა – აჭარის მშრომელთა მასები თქვენ, ბატონო ბოლშევიკებო, არ გამოგყვებათ; მე ვამტკიცებ, რომ თქვენ შორის არ არის არც ერთი ქართველი მუსლიმანი და თუ არის ვინმე მუსლიმანი, ის არის ოს-

მალეთიდან გამოქცეული ავანტიურისტი, თურქი-პანისლამისტი, რომლებთანაც თქვენ ბლოკი გაქვე შეკრული და ერთად ლამობთ ჩვენი ქვეყნის დაღუპვას [16].

თვალსაჩინოდ წარმოჩნდა ბოლშევიკებისთვის საიმედო დასაყრდენად მიჩნეული ბათუმის პროფკავშირების მათი ხელიდან გამოცლის აუცილებლობა. შევნიშნავთ, რომ საქართველოს მმართველმა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ საკმაოდ გვიან შეაფასა პროფკავშირების, როგორც მუშათა გამაერთიანებელი ორგანიზაციის როლი განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ამის მიზეზი, როგორც ჩანს, ისიც იყო, რომ თავდაპირველად ბათუმის ოლქის დაბრუნებას ვარაუდობდნენ პოლიტიკური მეთოდებით, მაგრამ შემდეგ იგი საერთაშორისო მნიშვნელობის პრობლემად გადაიქცა. ბოლშევიკებმაც ისარგებლეს სერიოზული კონკურენტების არყოლით და მემარცხენე ესერებთან ერთად დაეპატრონენ ბათუმის პროფკავშირებს, რაც ნათლად აჩვენა 1919 წლის პირველმაისობამ, აგრეთვე, აგვისტოში ჩატარებულმა პროფკავშირების არჩევნებმა.

საქართველოს ხელისუფლებამ მხოლოდ ამის შემდეგ გადაიტანა აქცენტი დარგობრივ პროფკავშირებში მუშაობაზე. ბათუმის ქართველთა ეროვნული საბჭოს შეკრებაზე მონვეულებს დაევაღათ, რომ პროფკავშირებში აერჩიათ სათანადო გამოცდილების სანდო პირები [5, 231].

გატარებულმა ღონისძიებებმა სასურველი შედეგი გამოიღო 1920 წლის 20 ივნისს, პროფკავშირების ბათუმის საბჭოს არჩევნებში ქართველებმა დამაჯერებლად გაიმარჯვეს.

ბათუმის ოლქის დაბრუნებისათვის ბრძოლა უკომპრომისოდ მიმდინარეობდა, საქართველო უნდა გამთლიანებულიყო, მთელი მეცადინეობა ერისა და ბერისა უპირველესად ამ მიზანს უნდა მომსახურებოდა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. შ. მურუსიძე, ბათუმის ოლქის საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკაში (1918-1920 წწ.), კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, № 2, 2007.
2. ნ. ზოსიძე, პოლიტიკური სიტუაცია და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აჭარაში 1918-1920 წწ., ბათუმი, 1995.
3. ვ. ნოზაძე, საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბილისი, 1989.

4. Arşiv basbEakanlık Türkiye Cumhuriyeti, BEO 346469.
5. Борьба за победу Советской власти в Аджарии, Батуми, 1961.
6. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ჰარვარდის მიკროფირების ფონდი, ს. 439.
7. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი №1833, აღწ. 1, საქ. №852.
8. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი №1883, აღწ. 1, საქ. №772.
9. გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1920, №375.
10. გაზ. საბჭოთა აჭარა, 1990, №142.
11. გაზ. სახალხო საქმე, 1919, №430.
12. გაზ. ერთობა, 1920, №42.
13. გაზ. ერთობა, 1920, №66.
14. გაზ. ერთობა, 1920, №65.
15. გაზ. სამუსლიმანო საქართველო, 1920, №296.
16. გაზ. სამუსლიმანო საქართველო, 1920, №328.
17. გაზ. სამუსლიმანო საქართველო, 1920, №31.
18. გაზ. სამუსლიმანო საქართველო, 1920, №341.

Nugzar Zosidze

*Doctor of History, Associate Professor of the
Batumi Shota Rustaveli State University,
Department of History, Archeology and Eth-
nology*

Batumi District in the first part of year 1920

Summary

In the beginning of 1920, one of the actual subjects of Batumi district political life was working on it's administrative suitment. Remarkable is, that from the start there was no common opinion among local national forces, for example Haidar and Zia abashidze were thinking that inside Georgia, Georgian Autonomy was not necessary, but the more numereous part was thinking otherwise.

The appealing of idea of Georgia's regions autonomy was conditioned by Antanta countries' Caucasian politics, which very often came to contradiction in this Region. We may also say, that as locally, so in the central

government, they had blur impression of governing form of autonomy as in Region's administrative suitment. We would also add, that region's administrative suitment's autonomous form was not an ideal version.

Comeback to the motherland in the region became significantly active in 1920 year's early spring. This was challanged by escalation of Batumi subject on international arena.

In the conclusion we may say, that the fight for bringing Batumi district back was uncompormising, that was bringing nationally and teritorially divided Georgia back together.

ნინო ლამბაშიძე,

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ვახტანგ ლამბაშიძე – ცხოვრება და მოღვაწეობა

ვუძღვნი ყველა იმ ქართველის სსოფნას, ვინც სამშობლოში დაბრუნების იმედით გავიდა ამა სოფლიდან.

„საუკუნის მეოთხედი სწავლას მოვუწიე და მომზადებას სამკურნალო და საზოგადო მუშაობისათვის. მეორე მეოთხედი საუკუნე მოვანდომე სამშობლოში მუშაობას სწავლას და დასუსტებულთა სიკვდილის ბრჭყალებიდან გამოსაგლეჯად. მესამე მეოთხედი საუკუნისა, მხოლოდ ერთი წლის გამოკლებით ჟამთა სიავემ, ბუნების სასჯელად მარგუნა ლტოლვილობაში ეს უზენაესი სასჯელი – ძვირფასი სამშობლოს მოშორებისა...ეხლა, როდესაც უნდა გადავდო ამ ჩემი დიდი ხნის განზრახული მუშაობის შესრულება, საუკუნის მეოთხე მეოთხედის შესრულებამდე ხომ არა?! ამის უფლება არა მაქვს და არც შემძლია ვიქონიო...“

დიდი მადლობა უნდა შევსწირო უზენაესს ძალას, რომელმაც ამდენი ხნის გამძლეობა მომანიჭა.

ამ დღიურის წერას მავალეებს ჩემი ხანგრძლივი არსებობა ამ ქვეყნად და თანაც ის გარემოება, რომ ჩვენ ყველანი შვილნი ვართ პატარა და ძვირფასი საქართველოსი, სადაც პირადად მე განვლე შეგნებული არსებობის ნახევარი საუკუნე, სადაც ყოველდღე ჩაბმული ვიყავი მის ხილვაში, გრძნობაში და საზოგადო ცხოვრების მაჯისცემის თვალყურის გდებაში, სადაც საერთო მწუხარებას ვიზიარებდი სამშობლოს ტანჯვისას ყველა შეგნებულ ქართველთან ერთად და სადაც აგრეთვე ვმხიარულებდი საერთო მისი სამხიარულო წუთების განცდის დროს..“ – წერდა ვახტანგ ლამბაშიძე 1949წ. შოტლანდიაში [3].

1951წ. აგვისტოში ვახტანგ ლამბაშიძე თავის ერთ-ერთ ქალიშვილს, ჟორჟეტას კვლავ სტუმრობდა კინლოხში, შოტლანდიაში. 10 რიცხვში იგი გარდაიცვალა. ვახტანგი ჟორჟეტასა და მისი მეუღლის ნილ სტუარტის მამულში დაკრძალეს [2, 1]. თავიდან კი ყველაფერი ასე იწყებოდა:

ვახტანგ ლამბაშიძე 1872 წ. 15/28 აპრილს ზესტაფონში, ცნობილი სასულიერო პირისა და საზოგადო მოღვაწის, დეკანოზ დავით (დარისპან) ლამბაშიძის ოჯახში დაიბადა*. „დიდ დეკანოზს“, როგორც მას თანამედროვეები ეძახდნენ, სემინარიის დასრულების შემდეგ, დიდი სურვილი ჰქონდა სწავლა უცხოეთში გაეგრძელებია და ექიმი გამხდარიყო. მაგრამ, გაბრიელ ეპისკოპოსის დიდი თხოვნის შემდეგ, სასულიერო პირი გახდა. მე განათლებული სასულიერო პირები მჭირდებო – უთქვამს გაბრიელ ეპისკოპოსს. ის ისეთი პიროვნებაა, რომ მას უარი ვერ ვუთხარიო-თავის მხრივ უთქვამს ოჯახში დავითს. „სარწმუნოებრივი გატაცებით და ზნეობრივი უზენაესობით გამსჭვალული მისი არსება მომაჯადოებელ გავლენას ახდენდა ყველაზე, ვისაც – კი მასთან ახლო ყოფნა უხდებოდა“ – იგონებს ვახტანგი. მღვდლად კურთხევამდე დავით ლამბაშიძე თბილისში ჩავიდა და ცოლად აღექსანდრე ყაზბეგის ახლო ნათესავი, ოლლა (გურანდუხტ) ყაზბეგი შეირთო. დაახლოებით 1867 წ. მათ თბილისში ჯვარი დაინერეს და დამკვიდრდნენ ზესტაფონში, სადაც იმ დროისთვის მათ გარდა ამ დაბაში მაჭავარიანების ორი – სამი ოჯახი თუ ცხოვრობდა. რკინიგზის გაყვანის შემდეგ, ზესტაფონში სიცოცხლეს გაფურჩქვნა დაუწყია. ვახტანგი ოჯახში მეორე ვაჟი იყო. იგი წითელ პარასკევს დაბადებულა, როდესაც კვერცხებს ღებავდნენ თურმე. მისი პირველი მასწავლებელი მამა იყო. იგი შვილს ჯერ ქართულად ასწავლიდა ანბანს, საღრმთო რჯულს და ანგარიშს, შემდეგ კი იგივეს რუსულად. ვინაიდან იმ დროს ქართველთა გარუსების მიზნით მეფის რუსეთის მთავრობა რუსულად ითხოვდა სწავლებას, ყმანვილი გიმნაზიაში გარკვეული ცოდნით უნდა შესულიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისთვის განათლების კარი სამუდამოდ დაკეტილი იყო.

1880 წ. ვახტანგ ლამბაშიძე ქუთაისის პროგიმნაზიაში შევიდა. მართალია პროგიმნაზიის ყველა კლასში ქართული, როგორც საგანი, კარგად ისწავლებოდა, მაგრამ მოსწავლეებს შესვენებაზე სასტიკად ეკრძალებოდათ ერთმანეთში ქართულად საუბარი. ის, ვინც ქართულად დაილაპარაკებდა, მას ზედამხედველი აჯარიმებდა და საჯარიმო ბარათს გადასცემდა. დაჯარიმებულს უნდა მოეხერხებინა მისი სხვისთვის გადაცემა. მას, ვისაც დღის ბოლოს საჯარიმო ბარათი აღმოაჩნდებოდა, უსადილოდ ტოვებდნენ. 8 წლის იყო ვახტანგი, როდესაც ამ გარემოში აღმოჩნდა [3]. „გვყავდა ადამიანი, რომე-

* განსაკუთრებულ მაღლობას მოვახსენებთ რეზო ნიკოლაძესა და ნანა ლამბაშიძეს მონოდებული მასალებისათვის.

ლსაც ჰქონდა გაქანება ღირსი ჩვენის დროის უდიდესი პატრიოტი-სა...“ [1, 109] „მისი პატრიოტული მოღვაწეობის შინაარსი ქართველ ხალხში საარაკოდ ვრცელდებოდა“ [2, 1] – ასე დაწერენ ვახტანგზე მისი გარდაცვალების შემდეგ. თავდადებამდე მისული ეროვნული განცდები თითქოსდა გენეტიკურად იყო მასში.

8 წლის ვახტანგი პროგიმნაზიაში დადგენილ წესს არ დაემორჩილა. შესვენებებზე ქართულად ლაპარაკობდა და, მიუხედავად იმისა რომ უსადილოდ რჩებოდა, არც სხვას გადასცემდა ბარათს. პირიქით, მონაფეებს ამხნეებდა ილაპარაკეთ ქართულად, ნურაფრის შეგვემინდებათო. როდესაც შიმშილი გაუსაძლისი გახდა, იგი გიმნაზიასთან ახლოს, ერთი ბერძენისაგან ხაჭაპურს ყიდულობდა. როდესაც ვახტანგის დასჯის ამ მეთოდმა არ გაჭრა, მაშინ პედაგოგი მას ლექსებს და პროზაულ ნაწყვეტებს აზეპირებინებდა, თან ორი საათის ნაცვლად ოთხ საათს ტოვებდა მშვიდს. ვახტანგმა ხერხს მიმართა – შესვენებებზე მომავალი დღის გაკვეთილებს ამზადებდა. ამგვარად, მას ლაპარაკი აღარ უწევდა და შესაბამისად აღარც ჯარიმდებოდა. „გაკვეთილების გათავების შემდეგ, ნასადილევს აუარებელი დრო მრჩებოდა სათამაშოდ, სავარჯიშოდ, საჭიდაოდ და ყოველგვარ გასართობისათვის“. მათ შორის მუსიკისათვის. მისი ამხანაგი ვანო ფალიაშვილი (ზაქარიას ძმა) პიანინოზე უკრავდა და ამხანაგებს ართობდა.

ქუთაისის პროგიმნაზიის წარმატებით დამთავრების შემდეგ, ვახტანგ ლამბაშიძე ქუთაისის გიმნაზიაში შევიდა. გიმნაზიაში სწავლის გარდა, ჟურნალ „მწყემსის“ დაარსებიდანვე მამას საგამომცემლო საქმეში ეხმარებოდა. იცოდა ასოების აწყობა, ბეჭდვა და აწყობისას გაპარული შეცდომების შესწორება. იყო იმდროინდელი საქართველოს მნიშვნელოვანი კულტურული და პოლიტიკური მოვლენების საქმის კურსში. მისი თქმით, 13 წლის იყო*, როდესაც თბილისში დიმიტრი ყიფიანი დაკრძალეს. იგი მამის, დეკანოზ დავითის მონათხრობს იხსენებს დიმიტრი ყიფიანის დაკრძალვის შესახებ, რომელიც მისი დიდი მეგობარი ყოფილა: „პოლიციელები გადაგველობნენ“ – უამბობდა დეკანოზი მეუღლეს – „და არ გვიშვებდნენ სასახლისაკენ კუბო წაგვესვენებია და ისეთი წუთი დადგა ყველანი აილესნენ, დამსწრეთა უკმაყოფილებას საზღვარი არ ჰქონდა და მეც დამავინწყდა ჩემი ხარისხიც და ანაფორაც და ისეთ გუნებაზე დავდე-

* თავის მოგონებებში იგი წერს, რომ დიმიტრი ყიფიანის დაკრძალვისას 13 წლის იყო. სავარაუდოდ იგი 15 წლის უნდა ყოფილიყო, ვინიდან დაიბადა 1872 წ., ხოლო დიმიტრი ყიფიანი 1887წ. გარდაიცვალა.

ქი, რომ მზად ვიყავი ხელჩართულ ბრძოლაში ჩავრთულიყავი და სხვისი იარაღიც მეხმარა... ბოლოს ალექსანდრე ეპისკოპოსი მიაწვა პოლიციელებისაგან გაკრულ კედელს და ჯვრით გააპო მათი ურჩი წინააღმდეგობა“ [3]*. ამ ეპიზოდში ორი უდიდესი ქართველი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის სულიერი მოძღვრების პიროვნული თვისებები და სულისკვეთება ჩანს. ეპისკოპოსი ალექსანდრე (ოქროპირიძე) საქართველოს უგვირგვინო მეფედ წოდებული წმინდა ილია მართლის (ჭავჭავაძის) სულიერი მოძღვარი იყო, ხოლო „დიდი დეკანოზი“, დავით ღამბაშიძე, საქართველოს ბულბულად წოდებული აკაკი წერეთლის.

დავუბრუნდეთ ქუთაისის გიმნაზიას. ამ გიმნაზიის დირექტორი ყველა ღონეს ხმარობდა, რომ ქართველი მოწაფეებისათვის ხელი შეეშალა, რათა მათ სწავლის გაგრძელება ვეღარ მოეხერხებინათ. წარჩინებული სწავლის მიუხედავად, დირექტორმა მაინც მოახერხა, რომ ვახტანგს ქუთაისის გიმნაზია არ დაემთავრებინა. ამის მიზეზი მისი ეროვნულ, საყმანვილო გაზეთ „განთიადის“ გამოცემაში მონაწილეობა გახდა. „დიდმა დეკანოზმა“ შვილი თბილისში წაიყვანა. ვახტანგ ღამბაშიძემ გიმნაზია თბილისში დაამთავრა, ხოლო 1896 წ. შემოდგომაზე მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტი. მამის რჩევებით იგი ჯერ საქართველოში ჩამოვიდა, შემდეგ კი ორი წლით (1896-1898) საფრანგეთში გაემგზავრა ცოდნის გასაღრმავებლად.

მოსკოვში სწავლის დროს იგი ე. წ. ინტერნაციონალური წრის წევრი იყო. ამ წრეში განწევრიანების უფლება მხოლოდ: უკრაინელებს, პოლონელებს, ბალკანელებს, სერბებს, ბულგარელებს და ქართველებს ჰქონდათ. ეს ჯგუფი მიზნად ისახავდა ერთმანეთისთვის თავიანთი ქვეყნის ისტორია და ლიტერატურა „პოლიტიკურ ვითარებასთან შეფარდებით“ გაეცნოთ.

ჯერ კიდევ ქუთაისის გიმნაზიაში ყოფნისას ვახტანგმა ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაზე და მის დამკვიდრებაზე დაიწყო მუშაობა და ზრუნვა. 1890 წ. ჟურნალ „მწყემსის“ დახმარებით მან საზოგადოებას მიმართა თხოვნით დახმარებოდა ქართული სა-

* დიმიტრი ყიფიანის დაკრძალვის შესახებ გრიგოლ ლორთქიფანიძე განსხვავებულ ინფორმაციას იძლევა. იგი წერს, რომ რუსი პოლიციელების წრე ქართველებმა „შიშველი ხმლით ხელში“ ვალერიან გუნიას მეთაურობით გაარღვიეს (გ. ლორთქიფანიძე, „ფიქრები საქართველოზე“, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1995, გვ. 56. მასალის მოწოდებისათვის მადლობას ვუხდით ირინე არაბიძეს).

მეცნიერო ტერმინოლოგიის შექმნაში, რაც საბოლოოდ ქართული ენის მცოდნეთა თანდასწრებით უნდა დასრულებულიყო. ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაზე მუშაობა მან რუსეთში სწავლისას გააგრძელა. 1892 წ. ზამთრის არდადეგებზე პეტერბურგში სპეციალურად ჩავიდა, რათა ამ მიზნით ხელნაწერთა წიგნთსაცავში ქართულ ხელნაწერებზე ემუშავა. საამისოდ მას სჭირდებოდა შუამდგომლობა, რომელიც დავით ღამბაშიძის „კარგმა ნაცნობმა“ ალექსანდრე ცაგარელმა მისცა. წიგნთსაცავში, ვახტანგისვე თქმით, ნაყოფიერად უმუშავია და ბევრი საგულისხმო მასალაც შეუგროვებია [3]. თუ რა ბედი ენა შემდგომში ამ მასალას და შექმნა თუ არა მან ლექსიკონი ჩვენთვის უცნობია. ერთი კი შეიძლება ითქვას, რომ 1895 წ. „მწყემსში“ დაიბეჭდა მისი წერილი მონერილი მამისადმი. ამ წერილიდან ვიგებთ, რომ მას წიგნთსაცავში მეორე წელსაც უმუშავია. ამ მუშაობის დროს ნანახ ხელნაწერთა შორის ერთ – ერთის: „განმზადებისათვის სოფლისა და შექმნისათვის მეორეთა ნათელთა“ ტექსტს აგზავნის დასაბეჭდათ. „დარწმუნებული ვარ, რომ ის, ვისაც ძველი მწერლობის ენა ესმის, სიამოვნებით წაიკითხავს, ხოლო ვისაც არ ესმის კარგად ქართული ენა, ის შეისწავლის მას ამისთანა ნაწერების კითხვით“ [4, 7].

1898 წ. „ივერიაში“ ჩნდება სტატია, სადაც ავტორი ზემო იმერეთის უგზობას უჩივის, რაც ბევრი „ადვილად მოსარჩენი“ ავადმყოფის დაღუპვას უწყობს ხელსო. თუმცა სტატიის ავტორი იქვე აღმატებულად აღნიშნავს: „მაგრამ ღმერთმა შეხედა რა ჩვენს ასეთ გაჭირვებულს მდგომარეობას, შეგვიბრალა და ზეცის მანანასავით მოგვივლინა ახალგაზრდა ექიმი ბ-ნი ვახტანგ ღამბაშიძე. ბ-ნი ღამბაშიძე ბევრს სხვა ექიმს არ ჰგავს; იგი დაუზარელია და მუყაითი; ვერ შეაშინებს ვერც ცუდი დარი და ვერც სოფლის უხეირო გზა; ამასთანავე იგი შედის სანყლის ხალხის მდგომარეობაში და ხელმოკლე ავადმყოფს სრულად არას ახდევინებს, ისე მუქთად სწამლობს ხოლმე. ამბობენ რომ ბ-ნი ღამბაშიძე შემდეგისათვის ზესტაფონში, თავის საკუთარ სახლებში, საავადმყოფოს გამართვას აპირებსო. ეს ხომ საშვილობილო საქმე იქნება ჩვენთვის და ვინ დასთვლის, რამდენს სიკეთეს მოუტანს იგი ახლო – მახლო სოფლებს“ [5, 3]. პარიზიდან ახლადჩამოსული ვახტანგი იმთავითვე ჩაეფლო პროფესიულ საქმიანობაში. პარიზში ყოფნისას მან შეირთო წარმოშობით ამერიკელი ქალბატონი, ვანდა ჰოპე, რომელიც საფრანგეთში 19 წლის ასაკში ჩავიდა. საფრანგეთში იგი ფრანგული ენის პროფესორი გახდა. ვანდა მეუღლეს საქართველოში გამოჰყვა და „ისე შეითვისა და შეიყვარა საქართველო, ქართველობა და ქართული

ენა, რომ ბევრი ქართველი ქალისთვისაც სამაგალითო იყო იგი ამ მხრით... არ ყოფილა ქართული საქმე რომელშიც მხურვალე მონაწილეობა არ მიეღოთ ვახტანგს და მის მეუღლეს, და ამ მათ ღვანლს სიყვარულით და მაღლობით აღუნაზღაურებდა მათ ეროვნული საქმის მსახური ქართველობა“ [1, 80-81]. მისი ეს თვისებები საქართველოში დარჩენილ ღამბაშიძეების ოჯახშიც იცოდნენ და ეს ცოდნა თაობებს გადაეცემა. ვანდას და ვახტანგს სამი ქალიშვილი: მედეა, სუნანა, ჟორჟეტა და ერთი ვაჟი, გივი ჰყავდათ.

1898 წ. საფრანგეთიდან ჩამოსული ვახტანგ ღამბაშიძე რომ იმთავითვე ჩაება სამედიცინო საქმიანობაში, როგორც აღვნიშნეთ, კარგად ჩანს იმდროინდელი ქართული პრესის ფურცლებიდან. იგი ზესტაფონსა და მთელ შორაპნის მაზრაში ექიმად მუშაობდა. „ივერიის“ ერთ-ერთ ნომერში, პირველ გვერდზე გამოქვეყნებულია მისი განცხადება პაციენტების მიღების შესახებ. „ექიმი ვ. ღამბაშიძე იღებს შინაგან და საბავშვო ავადმყოფებს დილის 10-11 საათამდე და საღამოს 6-7 საათამდე. ბინა: ბარონის ქუჩა № 22, დიდი ვანქის ქუჩის კუთხესთან. ტელეფონი 642“ [6, 1]. როგორც ჩანს 1903 წელს იგი თბილისში, დღევანდელ ფურცელაძის ქუჩაზე* ცხოვრობდა. ამავე გაზეთიდან ირკვევა, რომ მსახიობი ლადო (ვლადიმერ) ალექსი – მესხიშვილი ავად გამხდარა და ქართულ დრამატულ საზოგადოებას თბილისიდან ქუთაისში ვახტანგ ღამბაშიძე გაუგზავნია. შემდგომ ლ. ალექსი – მესხიშვილი სამკურნალოდ უცხოეთში უნდა გაეგზავნათ [6, 1-2]. როგორც ჩანს, ვახტანგი ამ საქმეში მონაწილეობდა.

ვახტანგ ღამბაშიძეს რკინიგზის ერთი მუშისთვის უწამლია და მოურჩენია კიდეც. ამ მუშას მისი უწყების ექიმი, დიმიტრი ნაზაროვი გულგრილად მოქცევია, რის გამოც ვახტანგ ღამბაშიძისთვის მიუმართავს, ვისგანაც შვებაც და კურნებაც მიუღია. თუმცა, ხსენებულ მუშას სამუშაოს გაცდენა არასაპატიოდ ჩაუთვალეს და სამსახურიდანაც გაანთავისუფლეს. მუშას თავის მხრივ ნაზაროვისთვის უჩივლია. ამას ნაზაროვის ვახტანგისადმი დაპირისპირება და შეურაცმყოფელი პუბლიკაციები მოჰყვა [7, 5-7; 8, 850-851; 9, 3; 10, 3-4; 11, 82; 12, 9-13; 13, 14-19]. ამ დავას, როგორც ჩანს, „კვალში“ გამოქვეყნებულმა სარედაქციო სტატიამ დაუდო ბოლო.

უკვე 1898 წლიდან 26 წლის ახალგაზრდა ვახტანგი თავისი მომავალი სანატორიუმისთვის ადგილის ძებნას იწყებს. როგორც მოგ-

* მაღლობას ვუხდით ნატო ცინცაბაძეს ყოფილი ბარონის ქუჩის ადგილმდებარეობის დადგენაში განუთლი დახმარებისათვის.

ვიანებით დაწერს, მას ამ საქმეში გვერდით მამა – დეკანოზ დავით ღამბაშიძე ედგა. ამ საქმეში მას მხარს აგრეთვე უჭერდნენ: აკაკი წერეთელი, დეკანოზის უახლოესი მეგობარი, სულიერი შვილი* [14, 384; 15, 62] და ვახტანგის უფროსი ქალიშვილის, მედეას ნათლია [3], „ექიმი სამსონ თოფურია, გიგო და ალექსანდრე დიასამიძეები, ექიმი გრიგოლ ელიავა და კონდრატ მხეიძე ბათუმში და კიდევ რამოდენიმე პირი. დანარჩენთ ყველას ოცნებად მიაჩნდათ ასეთი განზრახვა და ყოველთვის უმატებდნენ: ეგ საქმე აქ ვერასოდეს ვერ იხარებსო“ [3].

სანატორიუმის დაარსებისთვის პრაქტიკულ სამუშაოებს (შესაფერისი ადგილის ძებნა) თეორიული სამუშაოც ახლდა თან. ამის შესახებაც იმდროინდელი პერიოდული პრესის ფურცლებიდან ვიგებთ. 1901 წლისთვის ვახტანგ ღამბაშიძეს გამოცემული ჰქონია წიგნი: „სანატორიუმის დაარსების გეგმა“. „ივერიის“ ერთ-ერთი პუბლიკაციის ავტორი, ე. ვაშაკიძე ვახტანგს ჩანაფიქრს უწონებს და მკითხველს მოუწოდებს მას ამ საქმეში მხარში ამოუდგეს. ბევრს გაჯანსაღებისთვის წამალი არ ჭირდებაო – დასძენს ავტორი [16, 2-3].

სანატორიუმის დაარსების წინა მოსამზადებელ სამუშაოებზე საუბრისას სპეციალური და ჯეროვანი აღნიშვნის ღირსად მიგვაჩნია ვახტანგ ღამბაშიძის მიერ იმდროინდელი პრესის ფურცლებზე წარმართული საგანმანათლებლო საქმიანობა, რომელიც მიზნად ისახავდა მოსახლეობისათვის ელემენტარული სამედიცინო ცოდნის მიწოდებას, რათა მათ შეძლებოდათ გარკვეული სახის დაავადებები თავიდან აეცილებინათ; უხსნიდა რაოდენ სასიკეთოა ჰიგიენისა და პროფილაქტიკური ზომების დაცვა; ცდილობდა პოპულარული ენით გაენათლებინა, დაეზღვია ავადმყოფობის გარდუვალობისაგან და ამით ნუგეში, იმედი მიეცა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განსაცდელში მყოფი ხალხისათვის, განსაკუთრებით კი სოფლად მცხოვრები, უბრალო მოსახლეობისათვის. მისი სტატიები ჟურნალ „მწყემსში“ სამი წლის (1900-1903) განმავლობაში იბეჭდებოდა.**

ვახტანგ ღამბაშიძე ჯანმრთელობას ბუნების განძს უწოდებდა [17, 5] და ცდილობდა ამ განძის დაცვაში დახმარებოდა მისი უსაყ-

* დეკანოზ დავით ღამბაშიძე აკაკის სულიერი მამა და მოძღვარი იყო. ცნობისა და შესაბამისი ლიტერატურის მოწოდებისთვის მადლობას მოვასხენებთ ბიბი კინწურაშვილს.

** მოცემულ საკითხზე იმ პუბლიკაციებზე დაყრდნობით ვისაუბრებთ, რომლის მოპოვებაც შეუძელით. ზემოთ აღნიშნული სამი წლის განმავლობაში გამოცემულ ზოგიერთ საგაზეთო სტატიას ვერ მივაკვლიეთ.

ვარლესი ქვეყნის შვილებს, რისთვისაც ძალღონეს არ იშურებდა. იგი გაზეთის მკითხველებს, განსაკუთრებით კი მათ, ვისაც შვილები ჰყავდათ, თვდაპირველად ჭლექზე ანუ ტუბერკულოზზე ესაუბრებდა; დაავადებაზე რომელიც, მისი თქმით, უფრო მეტად სასულიერო სასწავლებლებში იყო გავრცელებული. იგი აქვე ამშვიდებს მშობლებს და განუმარტავს, რომ ჭლექი არც ისე საშიშია, როგორც საზოგადოებაში ჰგონიათ. სტატიის ავტორი რამდენიმე შეკითხვას სვამს: რა უწყობს ხელს ჭლექის გავრცელებას? რა სახის ზომები უნდა შემოვიღოთ მის წინააღმდეგ და როგორ უნდა გავხადოთ ეს ზომები სავალდებულო? პირველი, რაც მისი აზრით უნდა გაკეთდეს არის ის, რომ ექიმმა სასწავლებლებში მონაფეების ფილტვები წელიწადში 3-4 ჯერ მაინც უნდა მოისმინოს ავადმყოფის „წინასწარი გაფრთხილების“ მიზნით. იგი ასახელებს ჭლექის გამომწვევ იმ მიზეზებს, რომლებიც მედიცინისთვის იმ დროს იყო ცნობილი. ესენია: გენეტიკურად სუსტი ფილტვები, გაცივება-ფილტვების ანთება, ჭლექის ბაცილებიან სადგომში (ბინაში) ყოფნა, შეხუთულ ჰაერში ცხოვრება, რიგიანი საზრდოს უქონლობა და სხვა. პირველი მიზეზის გარდა, ყველა დანარჩენს ვახტანგ ლამბაშიძე თავიდან ადვილად ასაშორებლად მიიჩნევს. თვლის რომ ავადმყოფობის პროფილაქტიკის საქმეში მშობლებს ბევრი სასიკეთო საქმის გაკეთება შეუძლიათ [18, 1-3].

მომდევნო წერილში ავტორი უფრო დანვრილებით საუბრობს ზემოთ ჩამოთვლილ ჭლექის გამომწვევ მიზეზებზე; თუ რა და როგორი სახისაა მემკვიდრეობით გადაცემული დაავადება; საუბრობს ჭლექის ახლად აღმოჩენილ გადამდებ ბაცილაზე. ჯანმრთელობისთვის მავნე პირობებში ის ჩამოთვლის და ასახელებს: 1) ანტისანიტარიას, ბინის სივინროვეს, შეხუთულ ჰაერს, სიბნელეს და ნესტს. 2) საჭმელ-სასმელის უვარგისობას და არ ქონას. ასევე ტანსაცმლის უვარგისობას. 3) გადაჭარბებულ და ორგანიზმისთვის შეუსაბამო სამუშაოს. გონებრივ გადაღლილობას, დარდს, სიღარიბეს. 4) ავადმყოფობები, რომლებიც ასუსტებენ ადამიანს, განსაკუთრებით მის სასუნთქ გზებს: ხშირი სურდო, ბრონხიტი, პლევრიტი და სხვა. 5) გადაჭარბებული ღვინის სმა და სხვა. ავტორი აქვე განუმარტავს მკითხველს თუ როგორ შეიძლება ნახველის მეშვეობით მეორე ადამიანზე გადავიდეს ჭლექის ბაცილა. ამ საკითხთან დაკავშირებით თანამედროვე მედიცინის მიღწევებსაც იშველიებს. ძალზე საინტერესოდ გვეჩვენება ის რჩევები, რომლებიც საკვებს ეხება. ექიმი მკითხველს ურჩევს ხარისა და ძროხის ხორცი, განსაკუთრებით შიგნული, კარგად მოხარშოს ან შეწვას, ძროხის რძე კარგად ადუღოს,

რათა ბაცილები არ გადავიდეს მასზე. თვლის, რომ მკურნალობის საქმეში სხვა ქვეყნების გამოცდილებაც უნდა დაინერგოს ჩვენში.

ავტორი სპეციალურად მიმართავს სამღველოებას და საჭირო წესების დაცვას სთხოვს, ზოგიერთის „საკუთარი დადგენილებით“, ზოგისაც კი მთავრობასთან შეთანხმებით. ესენია:

1. „სასწავლებლის ექიმმა ყოველ 3 თვეში გულმოდგინედ გასინჯოს მოწაფეები. თუ მოწაფეს რაიმე ნიშნები შეენიშნება, დაუყოვნებლად მიეცეს ყველაფერში განსხვავება: შრომა, საზრდო, ბინა. ეს ყველაფერი სხვებისგან განსხვავებული უნდა მიეცეს“ [17, 3].

2. მოსწავლეთა ბინების დათვალეირების დროს ყურადღება მიექცეს მის მდებარეობას, სინათლეს, ჰაერის მოძრაობას, არის თუ არა სივრცე საკმარისი, მობინადრეთა რაოდენობას, ეზოს სანიტარულ მდგომარეობას და სხვა. ბინას წელიწადში ორჯერ კომისია უნდა ათვალეირებდეს, რომლის შემადგელობაში ექიმი აუცილებლად უნდა იყოს, რათა პანსიონებში ოთახები სწორედ, ზემოთქმულის გათვალისწინებით, უნდა მოეწყოს. სიტბოს შესანარჩუნებლად შემა არ უნდა იყოს დაზოგლი, ვინაიდან შეშის დაზოგვის მაგივრად ადამიანი უნდა დაეზოგოთო.

3. სუსტ და რისკის ჯგუფში მყოფ მოწაფეებს შეღავათები უნდა მიეცეთ. „მათთვის მარხვა ნუ იქნება აუცილებელი. მას, სანამ წამლობა ესაჭიროება, მარხვაში მარტო სამარხვო საქმლის ჭამა ნუ მოეთხოვება“ [17, 4]. რისკის ჯგუფში მყოფი მოწაფეები უნდა განთავისუფლდნენ მომქანცავი სამუშაოსაგან. ისინი პანსიონში ყოფნის შემთხვევაში უნდა გადაიყვანონ კერძო ბინაზე, ხოლო თუ კერძო ბინაში არიან, მათი საცხოვრებელი პირობები უნდა ეთანხმებოდეს ზემოთ ჩამოთვლილ ნორმებს. თუ სასწავლებელი ამას ვერ ახერხებს, შექმნილი მდგომარეობის შესახებ აუწყონ მოსწავლის მშობლებს. დაუძღურებული მოსწავლე ჯობს სასწავლებელმა არ მიიღოს. „შეიძლება მშობელს ერჩიოს დიდხანს უყუროს უსწავლელ შვილს, ვიდრე ნასწავლი ნაადრევად დამარხოს“.

4. იმ შემთხვევაში, თუ პედაგოგი თავადაა დაავადებული, მან აუცილებლად უნდა იქონიოს „ჯიბის საფურთხი“ სადიზინფექციო საშუალებით და ყოველთვის მასში აგროვებდეს ნახველს.

5. სასწავლებელს და ოთახებს წელიწადში ოთხჯერ გაუკეთდეს დიზინფექცია იმ ტექნიკური საშუალებებით, რომლებიც იმ დროისათვის საუკეთესოდ ითვლებოდა. „წინასწარ ნახმარ ღონისძიებებით, როგორც ქლექის შემთხვევაში, ასევე სხვადასხვა დაავადებების დროს, ბევრს იგებს ადამიანი. ამიტომ სასწავლებლის ექიმი მუდამ სადარაჯოზე უნდა იყოს მოზარდის ჯანმრთელობის“ [17, 5].

ავტორი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ იმ დროისათვის „იმერეთის სამღვდლოების წარმომადგენელთა კრებაზე ეს საკითხი რომ დაისვას და სადაც ჯერ არს გაიგზავნოს შუამდგომლობა რაიმე ზომების შემოსაღებად, კარგი იქნება. მართალია ასეთი რამ პირველად მოხდება, მაგრამ ვილაცამ ხომ უნდა დაიწყოს. დაჟინებაა საჭირო, რომ უზრუნველობის სასთუმალზე მყოფი ჩვენი ადამიანი საერთო საქმის გასაკეთებლად წამოიწოდეს“ [17, 5].

ამავე სტატიის ვახტანგ ღამბაშიძე გამოთქვამს იმედს, რომ ტუბერკულოზის პრევენციასა და ჰიგიენაზე შესაძლოა გამოსცეს წიგნი. ჩვენთვის ძნელი სთქმელია რა ბედი ენია მის ჩანაფიქრს.

შემდეგ წერილში ვახტანგ ღამბაშიძე აღნიშნავს, რომ ხალხი ჩვენში უცოდინრობის გამო უდიერად ექცევა საკუთარ ჯანმრთელობას, რასაც განათლებით უნდა შევებრძოლოთ. ვინაიდან, სამწუხაროდ ჩვენი სასწავლებლები ამ მხრივ არავითარ ცოდნას არ იძლევიან, რაც უცხოურში უკვე დანერგილია, ხალხში სამედიცინო განათლება ბეჭდურმა სიტყვამ, მღვდლებმა და მასწავლებლებმა უნდა გაავრცელონო [19, 6]. ყველგან, შეგნებულ ქვეყნებში, თავისი თავის მოვლა რომ შეძლონ, მომავალ თაობას ცოდნას აძლევენ. ამდენად, ცოდნა საყოველთაო ხდება. „ჩვენი მოსწავლე ცხრა მთას იქით მომხდარ ამბავს თამამათ მოგიყვებათ და თავის ცხვირს როგორ უნდა მოუაროს გაცივების დროს-იმას კი ვერას გეტყვი“- დანანებით წერდა ვახტანგ ღამბაშიძე და მკითხველს განუმარტავდა, რომ საკვებს, სასმელს და სხვას შერჩევა და ზომიერად სჭირდება მოხმარება. „კუჭი ხალთა არ არის და ყველაფერს ვერ მიიღებს“ [20, 12-13]. სწორედ სამედიცინო განათლების ხალხში უკეთ გასავრცელებლად აურჩევია მას ჟურნალი „მწყემსი“, ვინაიდან ეს უკანასკნელი ძირითადად სოფლის მოსახლეობისა და სოფლის სასულიერო პირებისათვის იყო განკუთვნილი. ვახტანგ ღამბაშიძის მოცემული სტატიიდან ირკვევა, რომ 1867 წლამდე სასულიერო სემინარიაში „საექიმო მეცნიერების“ სწავლება ყოფილა შემოღებული. მას 2 წლის განმავლობაში ასწავლიდნენ. ამგვარ გადანყვეტილებას მეტად პრაქტიკული და ჰუმანური საფუძველი ედო. მედიცინაში გათვითცნობიერებულ მღვდელს უექიმობის პირობებში მრევლის დახმარება უნდა შეძლებოდა. მოგვიანებით საგანი გაუუქმებიათ, ვინაიდან ჩაუთვლიათ, რომ თითქოს ზოგიერთ საბუნებისმეტყველო საგანს შეიძლება ცუდი ზნეობრივი ზეგავლენა ჰქონოდა მათზე. მოგვიანებით გაირკვა, რომ იმ სასულიერო პირებს, ვისაც სამედიცინო განათლება ჰქონდათ სემინარიაში მიღებული, დიდი სარგებელი მოჰქონდათ მრევლისათვის. ამის გამო, ზოგიერთ სემინარიაში

კვლავ განახლებულა საგნის სწავლება. ამავე მიზნით ხსენებულ საგანს პედაგოგიურ სასწავლებლებშიც ასწავლიდნენ, თუმცა ვერსად საკმაოდ და რიგიანად [21, 13-14].

ვახტანგ ღამბაშიძე ორ საგაზეთო პუბლიკაციას ორსულობისა და ჩვილის მოვლის საკითხებს უთმობს. გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ 13 წლის მოზარდი გოგონას გათხოვება დაუშვებელია და მისი ჯანმრთელობისთვის საზიანო. ამ ასაკში გათხოვილ მოზარდს 14 წლისას უკვე ბავშვი უჩნდება. ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი ორგანიზმი დიდ ჯაფას განიცდის. პირველ ბავშვს მომდევნო მშობიარობები მოსდევს და ორგანიზმიც ნაადრევად ზინდება [22, 13-14].

ვინაიდან ვახტანგი თვლიდა, რომ ჩვენში იმ დროს ორსულობისა და ბავშვის მოვლის შესახებ უცოდინარობა იყო, მან ერთი სტატია ბავშვთა კვებას დაუთმო. ძუძუთი კვების წესებზე და სარგებლიანობაზე საუბრის გარდა, იგი ხელოვნურ კვებასაც შეეხო. ავტორმა მკითხველს საფრანგეთში ექიმ დიუფურის მიერ ბავშვთა უსაფრთხო, ჰიგიენური, ხელოვნური კვების შესახებ დანერგილი წესი გააცნო. დიუფურის სახლებს, რომლებიც ძუძუთა ბავშვებისთვის რძეს ამზადებდნენ, „რძის წვეთი“ ერქვა. სტატიის ავტორი ქართულ საზოგადოებასაც მოუწოდებდა ამგვარი სახლების გახსნისაკენ [23, 3-6].

ხალხში სამედიცინო განათლების გავრცელებასთან დაკავშირებით გამოქვეყნებული ბოლო სტატიები ვახტანგ ღამბაშიძემ ავადმყოფობის, ჯანმრთელობის რაობისა და ნაირგვარობის განმარტებას დაუთმო. იგი მკითხველს უხსნიდა, რომ არსებობს ადგილობრივი ავადმყოფობები, რომლის გაჩენას გეოგრაფიული მდებარეობა, ნიადაგი, ჰავა... უწყობს ხელს. არსებობენ დროის ცვლილებებით (სიცხე, სიცივე, წესტი ანუ კლიმატი) გამოწვეული დაავადებები, გაუფრთხილებლობის სენი (დაუდევრობით და გაუფრთხილებლობით გამოწვეული) „უილაჯობის, სიღარიბის სენი“, „სიჭარბის, სიუხვის სენი“. თუ სიღარიბის სენი უფრო შესაწყნარებელია, ამ უკანასკნელის არ არის, ვინაიდან იგი „სიხარბითა და სიმსუნავითა“ გამოწვეული [24, 14-15]. იგი აღნიშნავს, რომ ქალაქის ცუდი პირობებით ყველაზე მეტად ბავშვები ზიანდებიან. მიუხედავად იმისა, რომ თითქოს სასწავლებლებში ფიზიკური ვარჯიში და მოგზაურობაა შემოღებული, მაგრამ „უსუფთაო ჰაერზე ვარჯიშობა-მოძრაობა და ათასში ერთხელ მოგზაურობას, ან კი რა სარგებლობა მოჰყვება?! ამას მხოლოდ მამინ ექნებოდა მნიშვნელობა, რომ იგი შეფარდებული იყოს თვითოეული სხეულის მდგომარეობასთან. ანუ

ვის რა სჭირდება ჯანმრთელობიდან გამომდინარე. უცხოეთში სხვადასხვა საშუალებაა დანერგილი ახალგაზრდების ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად. მათ შორის მოვიხსენიებთ ერთს, რომელსაც დიდიხანია დიდი კარგი შედეგი მოჰყვა. ეს არის საზაფხულო ახალშენების საზაფხულო სამყოფების გამართვა მოზარდ ქალ-ვაჟთათვის. მომავალ ნომერში გავაცნობთ მკითხველს რას წარმოადგენს ეს საშუალება, რა არის მისი უმთავრესი მიზანი და დანიშნულება, რა შედეგი მოჰყვა ამ საქმეს უცხოეთში და როგორ სასურველ საშუალებადაა იგი დასახული დღეს მეცნიერებისაგან“ [25, 20-22]. სამწუხაროდ „მწყემსის“ შემდეგი ნომერი დაზიანებულია და ხსენებული სტატია ვეღარ ვიპოვეთ.

ამგვარად, ვახტანგ ლამბაშიძე საზოგადოების გაჯანსაღებისათვის დაულალავი ზრუნვის საქმეში მიაღწა იმ მომენტს, როდესაც მისი ოცნება უნდა ასრულებულიყო. როდესაც საზოგადოების გაჯანსაღებაზე ზრუნვა ახალ, უფრო მაღალ საფეხურზე უნდა ასულიყო. როდესაც ღრმა, თნამედროვე ევროპულ გამოცდილებაზე დაფუძნებული კვლევები პრაქტიკაში უნდა განხორციელებულიყო.

1904წ. ვახტანგმა მამის დახმარებით „პატარა ცემში“ ბორჯომის ხეობაში პირველი ქართული სანატორიუმი ააშენა. სანატორიუმის გახსნა და კურთხევა ამავე წლის 15 ივნისისთვის იყო გადანიშნული. საერთო ზეიმში მონაწილეობის მისაღებად აკაკისაც ელოდებოდნენ, მაგრამ მოულოდნელად მისი ექიმი, სამსონ თოფურია გარდაიცვალა. „ასე უცებ უმთავრესი თნამგრძობი გამოგვეცალა ამ ახალი წამონყების, რამაც ძალიან დააზიანა ჩვენი ახალი საქმე“ – წერდა ვახტანგი. სამსონ თოფურია პირველი იყო, ვისაც მთელ ქუთაისის გუბერნიაში სამკურნალო სახლი ჰქონდა გახსნილი. სამსონ თოფურიამ ამ სახლით ყველას დაუმტკიცა, რომ სამკურნალოში დაწოლა არამც თუ საშიში, არამედ სასარგებლოა – წერდა ვახტანგი. თურმე აკაკი წერეთელი დიდად არ სწყალობდა ექიმებს, მაგრამ მისი პირადი ექიმისადმი პატივისცემა და ნდობა დიდი ჰქონდა. ამ სამკურნალო სახლში ერთი ოთახი აკაკისთვის იყო გამოყოფილი. იქვე, ამ ოთახში გიტარაც ყოფილა. თურმე, იქ ყოფნის დროს აკაკისთან ყოველდღე ვარენკა წერეთელი (ბარბარე მაჭავარიანი-წერეთლისა) დადიოდა და პოეტის ლექსზე დაწერილ საკუთარ სიმღერას, „სულიკოს“, უმღეროდა. თურმე, სწორედ სამსონ თოფურიას სამკურნალო სახლიდან გავრცელებულა ეს პოპულარული სიმღერა. სამსონ თოფურია თვლიდა, რომ აკაკის გულის ავადმყოფობისათვის სიმღერა წამალი იყო [3].

მართალია პატარა ცემის სანატორიუმი იმ დროის ქართული საზოგადოების საყვარელი ადგილი იყო და ყველას, ვისთვისაც იქ ყოფნა სასარგებლო იყო, გული მიუწევდა, მაგრამ ეს დასასვენებელი სახლი 8-16 წლის ყმაწვილებისთვის აშენდა. სანატორიუმი და იქ მკურნალობა მეცნიერულად დასაბუთებული და გაანგარიშებული იყო; ეყრდნობოდა იმ დროის თანამედროვე კურორტოლოგიის მიღწევებს. მოზარდების მკურნალობასთან ერთად ყოველ წელს 150 მოზარდზე დაკვირვება და მიღებულ შედეგებზე დაყრდნობით კვლევითი სამუშაოც წარმოებდა. 1904 წელს, სანატორიუმის დაარსებამდე, მომავალი კურორტის მოდელი ვახტანგ ღამბაშიძემ „ლეისონში, შვეიცარიულ სანატორიუმთან ახლებური მოდელის მიხედვით შეადგინა“. ამისთვის მას ლეისონში მთელი წელი უმუშავია [26, 32]. დაკვირვებებს და კვლევებს ვახტანგ ღამბაშიძე ორ ფრანგ მეცნიერთან თანამშრომლობით აწარმოებდა. სორბონის პროფესორ ალფრედ ბინესთან და ექიმ ალფონს ლავერანთან. ეს უკანასკნელი ჭაობის ციების გამომწვევი მიზეზებს იკვლევდა და ტროპიკული დაავადების საუკეთესო მცოდნე და მსოფლიოში განთქმული ექიმი იყო. ალფრედ ბინეს სურდა გაერკვია თუ რა ცვლილებებს იწვევს სისხლში მთის ჰავა. რა განსაკუთრებულ გავლენას ახდენს მთის მზე სუნთქვასა და ფილტვებში მიმდინარე პროცესებზე. ბინე ლაბორატორიის პირობებში ცდილობდა ეწარმოებინა ცდები, მაგრამ ეს რა თქმა უნდა მას ვერ დააკმაყოფილებდა. ბინე ვახტანგს ეუბნებოდა, რომ ამგვარი დაკვირვება მაღალმთიან რაიონში არავის უწარმოებია და თუ თქვენ ამას გამოიკვლევთ, დიდ საქმეს გააკეთებთო. მან ვახტანგს მასალის ერთად დამუშავება და კვლევის შედეგების საკუთარ კრებულში დაბეჭდვა აღუთქვა.

ლავერანს აინტერესებდა ჭაობის ციებით დაავადებულებზე, მათ სისხლზე, როგორ მოქმედებდა მაღალმთიანი ჰავა და ვახტანგ ღამბაშიძეს ურჩევდა, რაც შეიძლება მაღალ სიმაღლეზე აეშენებია სანატორიუმი, ვინაიდან საქართველოში ჭაობის ციება ძლიერ არის გავრცელებულიო. როდესაც ვახტანგს მისთვის უთქვამს, რომ მას სანატორიუმის აშენება 1400მ-ზე* ჰქონდა ნავარაუდევო, ლავერანს მისი გადაწყვეტილება გაუზიარებია და მოუწონებია [3].

1905 წ. ვახტანგ ღამბაშიძე პერიოდულ პრესაში აქვეყნებს განცხადებას სანატორიუმის პირობების შესახებ. ჩვენი აზრით, ეს პუბლიკაცია სცილდება განცხადების ფარგლებს. მასში მოკლედ, მაგრამ თვალნათლივ და ამკარადაა გადმოცემული თუ როგორი სა-

* პატარა ცემი 1370მ-ზეა ზღვის დონიდან[32. 107].

მედიცინო საფუძვლები ედო სანატორიუმის გახსნას, რამდენად ღრმად ეფუძნებოდა მისი შემქმნელი იმდროინდელი კურორტოლოგიის მიღწევებს. ამის გამო ხსენებული განცხადება სრულად გვინდა მოვიტანოთ ჩვენს სტატიაში.

„სანატორიუმი და საზაფხულო სამყოფი ექიმის ვახტანგ დ. ლამბაშიძისა მოზარდ ქალ-ვაჟთათვის 8-16 წლამდე „პატარა-ცემში“ ბაკურიანის რკინის გზაზედ საზაფხულო მთის სადგური 4400 ფუტის სიმაღლეზე (განცხადება).

„**პატარა-ცემი**“ მდებარეობს ბორჯომის ხეობაში თრიალეთის ქედის ერთ-ერთ კალთაზე, ბაკურიანის რკინის გზაზედ, სადგურ ნიკოლაევისა და საკოჭავს შორის, მაღლობ ვაკეზედ, 4400 ფუტის, ანუ 1340 მეტრის სიმაღლეზედ (230 ფუტით მაღალია აბასთუმანზე).

ამ ადგილის მდებარეობა, როგორც მთელი ხეობისა, მეტად მოხდენილია და ლამაზი. „პატარა-ცემი“ წარმოადგენს მთებით შემოზღუდულ გაშლილ ვაკეს, ფიჭვნარით და ნაძვნარით გარშემორტყმული, მთელ დღეს მზით განათებულია და ცივი ქარისაგანაც დაფარული, ნიადაგი მშრალი და ნოტიერებას მოკლებული აქვს, ჰავა მუდამ გრილია და სითბო-სიცივეც მეტად ზომიერი; ჰაერი სუფთა, მჩატე და საამო, ადგილი მყუდრო და ყოველ ხმაურობას მოკლებული. შუაზე მიუდის ბაკურიანის რკინის გზა.

აქ არის აშენებული სანატორიუმისათვის დიდი შენობა, სავაჟო და საქალბო განყოფილებით, სამხრეთისაკენ მიქცეული, მთელ დღეს მზით განათებული, რომელშიაც დღე და ღამე ჰაერი მოძრაობს და იცვლება. სანატორიუმს აქვს საკუთარი სამეცნიერო ლაბორატორია და მეტეოროლოგიური სადგური.

სანატორიუმს და საზაფხულო სადგომს **მიზნად აქვს** გაუადვილოს მოზარდის აგებულებას დასვენება და ჯანმრთელობის მოპოვება, რომ ბუნებრივის საშუალებით და ჰიგიენურ პირობებში ცხოვრებით გამოსწორდეს ის ნაკლი, რაც სხეულში ან ავადმყოფობით არის გამოწვეული, ან ცხოვრების შეუფერებელ პირობებით; და ამნაირად ხელი შეუწყოს სხეულის განახლებასა და წესიერ მუშაობას, ფიზიკურ კეთილდღეობის მისაღწევად.

მიიღებინ: ვინც არის ნაავადმყოფარი, სხვა და სხვა სნეულეზისაგან დაღლილი-დასუსტებული, მეტადრე ვისაც გამოვლილი აქვს განმეორებითი: ინფლუნცა, ბრონხიტი, ფილტვის სხვა და სხვა ავადმყოფობა; ვინც მადა-დაკარგულია, სისხლ-ნაკლები, ნერვებ აშლილი, ჭაობის ციებით ანუ ტყირპის გადიდებით დასუსტებული; ვისაც სხეული დასძაბუნებია ჰაერის, სინათლის და საზრდოს ნაკლებობით ან ცხოვრების შეუფერებელ პირობებით; სტომაქსა

და ნაწლავების აშლილობით დასწეულებული, გონებით მოქანცული და საერთოდ ყველანი, ვისაც-კი სამკურნალო მეცნიერების რჩევით ესაჭიროება ჰაერის გამოცვლა, დასვენება, სხეულის გამაგრება და ქალაქის მორიდება ცხელ ზაფხულის თვეებში.

არ მიიღებინან: მწოლიარე ავადმყოფნი, რომელიმე გადამდებ სენით შეპყრობილნი, ფილტვის სიჭლეკით დაავადმყოფებულნი, სულთ ავადმყოფნი და არც ისინი, ვისაც რომელიმე მიზეზის გამო მაღალ მთა-ადგილს ყოფნა სარგებლობას ვერ მოუტანს.

სამკურნალო საშუალებათ არის დასახული შემდეგი:

1) მთის წმინდა ჰაერი, მჩატე, გრილი, ფიჭვის სუნით შეზავებული და ყოველგვარ უსუფთაობას მოშორებული; დღე სულ გარედ ყოფნა, ღამე კი ღია ფანჯარებიან სახლში წოლა.

2) **გონებისა და სხეულის დასვენება**, სრული მყუდროება, შუაგულ ტყეში ყოფნა, უსიამოვნო ხმაურობის მოშორებით.

3) **გადაჭარბებული საზრდოობა** დღეში ექვსჯერ: საუზმე დილის 7 ს., მეორე 10 ს., სადილი 1 ს., სამხარი 4 ს., ვახშამი 7 ს., და მეექვსე იჯარაც 9 საათზედ.

4) **წყლით ექიმობა:** ტანის დაზელა, დუში და აბანო, ჰაერის აბანო (Luft-bad, Bain d'air).

5) სხვა და სხვა გვარი **შექცევა – თამაშობა** ევრობიდან გამოწერილი მოძრავი სათამაშოების საშუალებით, უცხოეთის სავარჯიშო **საზოგადოებათა გეგმის მიხედვით.**

6) **სამკურნალო ვარჯიშობა** სტოკჰოლმის სავარჯიშო მთავარ ინსტიტუტში ლანგის მიერ შემოღებულ გეგმისამებრ.

7) **სახალისო და გასართობი სამუშაო** და სხვა და სხვა ხელსაქმე, საადვილო და სხეულისათვის მარგებელი, თვითეულის აგებულებასთან შერჩეული. მსურველთათვის ფოტოგრაფიული ოთახი.

8) ჯგუფებად **სეირნობა და მოგზაურობა** ყოველ ორ-სამ დღეს ახლო მიდამოებში.

9) ყოველ დღეს ახლად მოტანილი **მადნეული წყლები:** ბორჯომის მჟავე და წალკერის რკინის წყალი, ექიმის დანიშნულებისამებრ.

10) **სხვა ნამლებით** ექიმობა მხოლოდ აუცილებელ საჭიროების დროს.

ყოველივე ზემოხსენებული საშუალება შემოღებულია მეცნიერებისაგან დამტკიცებულ წესისამებრ, სწარმოებს ექიმის მუდმივ ხელმძღვანელობით და კერძოდ თვითეულის აგებულებასთან შეფარდებით.

კვირაში ერთხელ თვითეული სანატორიუმში მყოფი დანვრილებით ისინჯება ექიმისაგან, თნაც სამეცნიერო იარაღებით აღინიშნება ის თანდათან ცვლილება, რაც დაეცემა, ღონეს, მკერდის სისრულეს, სულისტემას, გულისა და მაჯის ცემას და სხვა.

ყოველივე ზემოხსენებული, როგორც ხანგრძლივმა გამოცდილებამ დაამტკიცა უცხოეთის ყველა კუთხეებში და მეცნიერებამაც გამოარკვია, სხვაგვარ წამლობაზედ უფრო წარმატებით ჰკურნავს ზემოდ აღნიშნულ სნეულებათ ასე რომ, ესლა ყველსაგან სასარგებლოდ არის დასახული სანატორიუმების ბუნებრივი მკურნალობა, რასაც შემდეგ მოჰყვება ხოლმე შემდეგი ცვლილებები: ყოველ მოზარდს ემატება წონა, ძალა და ღონე, უგანივრდება მკერდი, უმაგრდება კუნთები, სხეულის საზრდოობა უმჯობესდება. მოდუნებულ აგებულებას სიმარჯვე ემატება და გონებას სიფხიზლე, ხასიათი მშვიდდება და სწორდება, ტოლ-ამხანაგებში ყოფნით ერთობა და ზნეობრივად ინვრთნება, და რასაკვირველია ყოველივეს ეს დიდათ ხელს უწყობს და აწინაურებს სხეულითაც, გონებითაც და ზნეობრივადაც მოზარდის აგებულებას.

ნასვლისას თვითეულს შესაფერისი დარიგება ეძლევა, როგორც უნდა მოუაროს თავის თავს მომავალში.

ყველანი **იყოფებიან ჯგუფებად** ღონის, სქესისა და წლოვანობის მიხედვით. თვითეულ ჯგუფს ჰყავს საკუთარი თვალყურის მგდებელი და ყველას კი საერთოდ – მუდმივი ხელმძღვანელი-ექიმი.

სანატორიუმში და საზაფხულო სამყოფში დადგენილი წეს-რიგი ყველასათვის სავალდებულოა. ვინც არ დაეთანხმება მას, უნდა მიატოვოს ეს დანესებულება ერთი კვირის განმავლობაში.

ეს წეს-რიგი, როემლსაც მიზნად აქვეს სხეულის კეთილდღეობა, ადვილი შესათვისებელია და მომავლისათვისაც სასარგებლო: სხეული პატარაობითვე ეჩვევა სიცივის ატანას, რიგიანად სმა-ჭამას, სასარგებლო მოძრაობას, წესიერ მოძრაობას, წესიერ მუშაობას და საერთოდ ჰიგიენურ ცხოვრებას.

სამკურნალოდ დანიშნულია ზაფხულის თვეები: **15 ივლისიდან 31 მარიაობისთვემდე**. მიიღებიან მსურველნი ორი თვით და ნახევრით და ორი თვითაც.

მისაღებ პირთა რიცხვი განსაზღვრულია.

ფასი პატარათათვის თვიურად ხუთი თუმანია, ხოლო მოზრდილთათვის ექვსი თუმანი, ამაშია ნაგულისხმევი: სადგომი, ლოგინი, საზრდო, განათება, წყლით ექიმობა, სარეცხის დარეცხა, წყლები, წამლები და საერთოდ ყოველ-მხრივი მოვლა და ექიმობა.

ვისაც ჰსურს სამკურნალოდ მოსვლა, წინდანინვე უნდა გამოგზავნოს ავადმყოფის სრული აღწერილობა და ადგილობრივი ექიმის წერილიც. საბოლოოდ გარდაწყვეტა მიღების შესახებ მხოლოდ ავადმყოფის პირადად ნახვის შემდეგ არის შესაძლებელი.

თვითეულს **უნდა მოჰყვეს** თან: ორგვარი ტანისამოსი: საზაფხულო და ერთი თბილი, თეთრეული 4-6-მდე, ოროლი ფეხსაცმელი, მათში ერთი უქუსლო, ჭილის ქუდი მზეში სახმარად და, თუ შესაძლოა მაგარი ტილოს ზევიდგან ჩასაცმელი ტანისამოსი სათამაშოდ.

ყოველ კვირას მშობლებს გაეგზავნებათ წერილი სანატორიუმის ექიმისაგან და ეუწყებათ მათი შვილის მდგომარეობის ამბავი.

დანვრილებითი ცნობების შესატყობათ მსურველთ უნდა მიმართონ ექიმს ვახტანგ დავითის ძე ლამბაშიძეს მაისის 31-დე ქალაქ თბილისს, შემდეგ – კი ბორჯომით პატარა ცემის სანატორიუმში.

მისავალი გზა: ბორჯომიდან ორი საათის სავალზე, ბაკურიანის რკინის გზით, მე-25 ვერსზე სადგურ ნიკოლაევის შემდეგ საკუთარი ბაქანია პატარა-ცემში, სადაც ყოველი სახალხო მატარებელი ჩერდება საკუთრად სანატორიუმისათვის.

მატარებლის მიმოსვლა: ბორჯომიდან გადის 9ს. 7წ. „პატარა – ცემის“ სანატორიუმში მიდის 1ს. 13წ., პატარა-ცემითგან გამოდის ნაშუადღევის 1ს. 19წ. და ბორჯომს მიდის 3ს. 29წ. საჭიროების დაგვარად დადის მეორე მატარებელი: ბორჯომიდან გადის ნაშუადღევის 5ს. 28წ. „პატარა-ცემის“ სანატორიუმში მოდის საღამოს 7ს. 32; პატარა ცემიდან გამოდის საღამოს 9ს. 45წ. ბორჯომს მოდის ღამის 11ს. 33წ.

ადრესი: ფოსტით: ბორჯომით – „პატარა-ცემს“ ექიმს ვ. ლამბაშიძეს. ტელეგრაფით: ბორჯომი ლამბაშიძეს“ [27, 395-398; 427-430].*

აღწერს რა ვ. ველიამინოვიჩი ბორჯომის ხეობის საკურორტო თვისებებს, აღნიშნავს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ 1901 წლისთვის საქართველოში ჯერ ერთი ბალნეოლოგიური სადგურია (ბორჯომი, სამეფო ოჯახის მამული), არ გავა ათი წელი, რომ აქ აღმოცენდება სხვა კურორტებიც, კერძოდ ცემში, ცაგერში, ბაკურიანში, ციხის-ჯვარში [28, 6-7].

ხსენებული წიგნის გამოსვლიდან ერთი წლის შემდეგ მთავრობას გადაუწყვეტია ცემში რკინიგზის მუშებისათვის ტუბერკულოზის სამკურნალოდ სანატორიუმის დაარსება. 1903 წ. აქ და ბაკური-

* განცხადება ორ ნომერშია (№14 და №15) გამოქვეყნებული. ორივე სტატია იდენტურია. განცხადების სტილი დაცულია.

ანში ბარაკებში და კარვებში, თითქმის სავსე პირობებში, მოათავსეს ავადმყოფები და დაარსდა სანიტარული სადგური. ე. ფედოროვი აღნიშნავს, რომ 1904 წ. ექიმმა ლამბაშიძემ „პატარა ცემში“ გახსნა კერძო სანატორიუმი, „საზაფხულო ბავშვთა კოლონიით“ და საკუთარი პლათფორმით, რომლის სახელი შორს გასცდა კავკასიის ფარგლებს. ცემის გაშლილ პლატოზე სოფელია. მას გარს ტყის მასივები ერტყა. ამ ტყეში უხვად იყო: ფიჭვი, ნაძვი, სოჭი. ასევე ნიფელა, მუხა, რცხილა, პანტა და მაჟალო [29, 53]. ე. ფედოროვის თქმით, რთული იყო ტყის მასივის გამოყენება სანატორიუმის მშენებლობისა და ცემიდან ბაკურიანამდე გზის გასაყვანად, თუმცა, იმ დროისათვის, აღნიშნავს იგი ხაზგასმით, ვახტანგ ლამბაშიძემ სამკურნალო სახლის ტყეში განთავსება მოახერხაო [29, 3-4, 13].

ცემის პლატო ჩრდილოეთის მხრიდან გაშლილია, სამხრეთით მალღდება. ჰორიზონტი ძლიერ გაშლილია. პლატო ადრიანი დილიდან გვიან საღამომდე მზის სხივების ზემოქმედების ქვეშაა. ჰორიზონტის გახსნილობის გამო, თავისუფლად ნიავდება კურორტის მთელი ტერიტორია. „ცემის ნაყოფიერ სამკურნალო პირობებს დიდხანია მიაქციეს ყურადღება და ჯერ კიდევ 1904 წ. ცემში გაიხსნა რკინიგზის სანატორიუმი, რომელიც დღემდე ფუნქციონირებს“ – წერს მ. ნოდია [31, 58-59] და არაფერს ამბობს პატარა ცემის სანატორიუმსა და მის დამფუძნებელზე.

ნიგნის ავტორები „გამოჩენილი ქართველი კურორტოლოგები“ ქვეყნისთვის ჭეშმარიტად ღვაწლმოსილ და პატივცემულ პიროვნებებზე საუბრობენ, რომელთა ღვაწლი დაფასებისა და აღნიშვნის ღირსია. თუმცა არც ამ ნიგნში, რომელიც 1981 წელსაა დაწერილი, როდესაც პოლიტიკური დევნა აღარ იყო მწვავე და ბევრი რამის თქმა და დანერა შეიძლებოდა, ვახტანგ ლამბაშიძე ნახსენებიც კი არაა. არც ბორჯომის ხეობაში პირველი სანატორიუმი. უფრო მეტიც, ამ ნიგნში ვკითხულობთ: „მხოლოდ XIX საუკუნეში აშენდა ჩვენს მიწა-წყალზე თითო-ოროლა სასახლე მეფის დინასტიისა და მდიდარი ვაჭრების საკეთილდღეოდ...“

კურორტების ნამდვილი, გეგმაზომიერი განვითარება დაიწყო მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, მას შემდეგ, რაც 1919 წ. მარტის დეკრეტით სამკურნალოდ გამოსადეგი წყლები, მდინარეები, ტყეები, მთები და სხვა ბუნებრივი სიმდიდრეები სახელმწიფოებრივ საკუთრებად გამოცხადდა და მშრომელი ხალხის ჯანმრთელობის სამსახურში ჩადგა. ამრიგად კურორტოლოგია, როგორც მეცნიერება, საბჭოთა ხელისუფლების პირმშოა.

საქართველოში ბუნებრივი სამკურნალო საშუალებების მეცნიერული შესწავლა, კურორტების დაგეგმარება და მშენებლობა მხოლოდ 1921 წ. დამდევს დაიწყო. დღეს, როდესაც არც თუ ისე შორეული წარსულის აღდგენას ვცდილობთ, ვხედავთ, რომ მასალა ძალიან ცოტა მოგვეპოვება...“ [32, 3]. თუმცა, ფედოროვის წიგნი და ქართული პერიოდული პრესა, სადაც ნათლადაა აღნიშნული ვახტანგ ღამბაშიძესა და მის სანატორიუმზე, რომლის შესახებაც კავკასიის ფარგლებს გარეთაც იცოდნენ, არსებობდა და ხელმისაწვდომიც იყო. 1919 წ. ხსენებული დეკრეტის გამოცხადების წინა წელს ის, რაც პატარა ცემის სანატორიუმში მოხდა, ერთგვარ „მოსამზადებელ სამუშაოდ“ გვესახება. ვახტანგ ღამბაშიძის მოგონებებიდან ვიგებთ, რომ 1918 წ. გაბოლშევიკებულმა ჯარისკაცებმა, მთელი სოფლის მონაწილეობით, მთლიანად გაძარცვეს სანატორიუმი [3].

„ოქტომბრის დიდ სოციალისტურ რევოლუციამდე ეს (იგულისხმება ბორჯომი და მისი ხეობა-ნ.დ.) იყო საყვარელი კუთხე ზაფხულობით დროის სატარებლად ტიტულოსანი მუქთახორებისათვის. რამდენიმე მდიდარი ვილა მკვეთრად გამოირჩეოდა კურორტის დანარჩენი ნაწილისაგან, რომლის კეთილმოწყობაზე არავინ ფიქრობდა.

საბჭოთა ხელისუფლებამ ყველა პირობა შექმნა კურორტის განვითარებისა და კეთილმოწყობისათვის, ააგო სანატორიუმები და დასასვენებელი სახლები, გადააქცია ბორჯომი ჩვენი ქვეყნის ჯანმრთელობის ერთ-ერთ საუკეთესო კერად“-წერდა ნ. ყიფშიძე [33, 6].

არატიტულოსანი „მუქთახორებიდან“ პატარა ცემში ისვენებდნენ: აკაი წერეთელი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, მიხეილ წერეთელი, გიორგი ნიკოლაძე, პავლე ინგოროყვა, ეკატერინე გაბაშვილი, შალვა ღამბაშიძე, მარიჯანი...

აკაკი წერეთელმა მოზრდილი ლექსი, სახელად „პატარა ცემი“, მიუძღვნა სანატორიუმს. ერთხელ, როდესაც იგი მცირე ხნით იყო ცემში (დიდი სურვილის მიუხედავად, მას გული აწუხებდა და აქ დიდხანს ვერ რჩებოდა) ერთ-ერთი სკამის ზურგზე ფანქრით ასეთი სტროფები დაუნერია:

„კარგი სანატორია ეს პატარა ცემია,
დასუსტებულისათვის ჯანლონის მიმცემია“.

აკაკი

ვახტანგს ამ სტროფებისთვის თავისი მხრიდან მიუწერია:
„ხოლო დამწყებისათვის დიდი ჭირთა მჩენია“.

შემდეგ სკამის ეს ზურგის ფიცარი მოუხსნია და შეუანხავს. 1918 წლის დარბევისას სხვა ყველაფერთან ერთად ეს ფიცარიც წაულიათ. 1909 წ. 18 ივლისს ვახტანგის მეგობარს, ცნობილ მეცნიერს და საზოგადო მოღვაწეს, მიხეილ წერეთელს მისთვის ეს სტროფები უძღვნია:

„ბრძანა ვახტანგმან მკურნალმან
და აღმოცენდა სანატორია
პატარა ცემის სახელით
თვით სამოთხისა სწორია“.

ვახტანგი იგონებს, რომ მიხეილ წერეთელი მხურვალედ მონაწილეობდა სანატორიუმში გამართულ ვარჯიშობაში, სეირნობაში, ადგილობრივი სახუმარო მატიანეს შედგენასა და გამოცემაში [3]. საერთოდ სულისათვის და სხეულისათვის სასარგებლო მრავალი სამხიარულო თავშესაქცევი იმართებოდა ვახტანგის პატარა ცემში. წყალზე ხიდეების გადება, სეირნობა, ვარჯიში, წარმოდგენების გამართვა. „მათთან ერთად მათი საყვარელი ექიმი ვახტანგიც განუყრელათ მუშაობდა, ხელმძღვანელობდა და ახალისებდა ვარჯიშობაში“ ბავშვებს თუ მოზრდილებს [34, 498]. გავა დრო და მიხეილ წერეთელი ზემოთქმულ საკუთარ სტრიქონებს მიუმატებს:

„ჩვიდმეტი წელი გავიდა...
სადღაა სანატორია...
დავკარგეთ ჩვენი ქვეყანა,
მართლაც სამოთხის სწორია...
ეს არის წუთი-სოფელი,
ჟამთა უკულმა ტრიალი:
ცემის ნიავის მაგივრად
ავტომობილთა ხრიალი...“

თან თავისივე თარგმანიც მიუწერია და ლურსმული წარწერაც გაუკეთებია: „მაღალთა ღმერთთა აკურთხონ მეგობარი ჩემი „ვახტანგ“ და სახლი მისი. 14. II. 1926. პარიზი [3].

სანამ საშინელი და ტრაგიკული მოვლენები დატრიალდებოდა, ვახტანგ ლამბაშიძე სამშობლოში ორი დიდი საზოგადო მოვლენის მონაწილე და თვითმხილველი კიდევ გამხდარა. პირველი იყო 1917 წ. 1 (14) ოქტომბერს, როდესაც კირიონ II კათოლიკოსის რანგში პირველად აღავლენდა ავტოკეფალია აღდგენილ საქართველოს ეკლესიაში კვართობის ლიტურგიას სვეტიცხოველში. სხვა მოგონებებისაგან განსხვავებით ვახტანგი აღელვებული, ემოციებით სავსე, მხატვრულად გადმოგვცემს ამ მოვლენას.

მეორე იყო 1918 წ. 26 იანვარი (8 თებერვალი), როდესაც პირველი ქართული უნივერსიტეტი გაიხსნა. ამ ზეიმს თავის მოგონებებში იგი სააღდგომო ლიტანიობას ადარებს. თურმე ვახტანგს 1916 წლის შემოდგომაზე პეტრე მელიქიშვილის საპატივცემულოდ გამართულ ვახშამზე სადღეგრძელოში მისთვის პირველი ქართული უნივერსიტეტის პირველი რექტორობა უწინასწარმეტყველებია.

უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად ვახტანგიც და მისი მეუღლე, ვანდაც მიუწვევიათ. ვახტანგი ჰიგიენას ასწავლიდა, ვანდა კი ინგლისურ ენას [3]. მოხდა ისე, რომ სტუდენტის №1 ბილეთი მათ უფროს ქალიშვილს, მედეას ერგო წილად [35, 15].

1921წ. თებერვლის ღამეს ვახტანგს სამხედრო უწყებიდან მეგობარმა დაურეკა და უთხრა, რომ დილის 6სთ-ზე ბოლშევიკები უკვე თბილისში იქნებოდნენ. ეს იყო ღამის 3 საათი. ვახტანგმა ქალიშვილები თბილისიდან გაამგზავრა. გზაში ისინი ბედად დედას შეხვდნენ, რომელიც მაშინ წითელ ჯვარში მუშაობდა. მათი 18 წლის ძმა გივი მოხალისედ წავიდა ომში. დახვეის დროს აღმოჩნდა ზესტაფონში და ყველა ერთად წავიდა ბათუმში. მათ, მრავალი გასაჭირის გადატანის ფასად, ქვეყანა დატოვეს. ვახტანგ ღამბაშიძეს, მრავალი ქართველის მსგავსად, იმედი ჰქონდა რომ საქართველო ბოლშევიკებისაგან მალე განთავისუფლდებოდა და სამშობლოდან მათი გაქცევა თავის დროებითი გადარჩენა იყო. ვახტანგი იმ ხანად კავკასიაში ყველა საკურორტო ზონას განაგებდა. მისთვის ნებართვა მიუციათ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში სამედიცინო აღჭურვილობა შეეძინა.

ვახტანგს იმედი ჰქონდა, რომ შეძლებდა ახალ მთავრობასთან თანამშრომლობას, რათა მისთვის განუსაზღვრელად საყვარელ სამშობლოში ეღვანა. მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. წვალებით, დიდი ცოდნითა და სიყვარულით აშენებული სანატორიუმი ჩამოართვეს. მისთვის უსაყვარლესი ადამიანები უცხოეთში იყვნენ. 1921 წ. 10 ნოემბერს მან სამუდამოდ დატოვა სამშობლო. ორი წელი, 1924 წლამდე, იგი თურქეთში იყო და სტამბოლში რჩებოდა. 1924 წ. მთელი ოჯახი საფრანგეთში გაემგზავრა. საფრანგეთში ზოგიერთი ახლობლის ფინანსური დახმარებით კლინიკა გახსნა, მაგრამ ვალების გამო, იძულებული იყო დაეხურა. ამის მიუხედავად, იგი უსასყიდლოდ საკუთარ ბინაში მრავალ მიდადარ თუ ხელმოკლე ქართველს მკურნალობდა. დიდი ხნის განმავლობაში ვახტანგს სამშობლოში დაბრუნების იმედი ჰქონდა. 20-30იანი წლების მიჯნაზე თურმე პარიზში რამდენიმე საბჭოთა ჩინოვნიკი ჩასულა, რომლებიც მას სამ-

შობლოში ჩასვლას სთხოვდნენ, რათა კავკასიის კურორტებისთვის ეხელმძღვანელა. თუმცა უსაფრთხოებას ვერ პირდებოდნენ. საქართველოში დარჩენილი მეგობრებიც უთვლიდნენ, რომ მისთვის დაბრუნება უსაფრთხო არ იქნებოდა.

ვახტანგის ვაჟმა, რომელიც ერთხელ უკვე იჯდა საბჭოთა ციხეში, ვერ გაუძლო უსამშობლობას და 1922 წ. დაბრუნდა საქართველოში. ისევ დააპატიმრეს და საბედნიეროდ გამოუშვეს. როდესაც საფრანგეთში ბრუნდებოდა, თურქი მესაზღვრეები, თურქეთ-საბჭოთა კავშირის ხელშეკრულების თანახმად, მას უკან თბილისში აბრუნებდნენ. მაშინ გივიმ მამას სთხოვა დახმარება. ვახტანგმა შვილი თურქეთის პრემიერმინისტრის, ენვერ ფაშას დახმარებით გამოიხსნა, რომელსაც პირადად იცნობდა. გივი საფრანგეთში შეცვლილი და დათრგუნული დაბრუნებულა. სულ მალე მან თვითმკვლელობით დაასრულა სიცოცხლე [26, 32-33, 34].

მართალია ვახტანგ ლამბაშიძეს მალე მოუწია პარიზში გახსნილი კლინიკის დახურვა, მაგრამ თავის პროფესიულ საქმიანობას, მასზე ფიქრს მაინც არ წყვეტდა. მისი მოგონებებიდან ვიგებთ, რომ ჯერ კიდევ 1918 წ. ძელის ტუბერკულოზით დაავადებულთათვის გემზე მოძრავი სანატორიუმის შექმნა სურდა. მას უნდოდა ზღვის ჰავა და მზის სხივები ერთდროულად გამოეყენებინა სამკურნალოდ. საამისოდ ავადმყოფების გემზე მოთავსებას აპირებდა. ოკეანეში გემს გარკვეული მარშრუტით უნდა ემოდრავა. ამ იდეის განხორციელებაზე იგი საფრანგეთშიც განაგრძობდა ფიქრს, მაგრამ მას ეს ჩანაფიქრი განუხორციელებელი დარჩა [3]. ვახტანგ ლამბაშიძე პროფესიულ საქმიანობას ემიგრაციაშიც რომ აგრძელებდა, „ბედი ქართლისაში“ გამოქვეყნებული სტატიიდანაც ჩანს. სტატია სამეცნიერო-პოპულარული და საგანმანათლებლო ხასიათისაა და გერონტოლოგიის საკითხებს ეხება. იგი მკითხველს ურჩევს საკუთარ ჯანმრთელობას მეტი ყურადღება დაუთმოს, რათა დღეგრძელი იყოს. ჩვენში მანქანაზე მეტად ზრუნავს ადამიანი, ვიდრე საკუთარ ჯანმრთელობაზეო. იგი კაცობრიობის მიერ გაახლავაზრდავების წამლის შექმნის ისტორიაზე მოკლედ უამბობს მკითხველს. მას ეს სტატია მკითხველის გათვითცნობიერების მიზნით წინამდებარე ჟურნალის მესვეურთა თხოვნით დაუნერია. სტატიიდან ვიგებთ, რომ ამავე წლის ივნისში გამართულა გერონტოლოგთა პირველი კონგრესი, რომელზეც დასწრების სურვილი განუცხადებია ვახტანგს. მოცემულ სტატიაში ვახტანგ ლამბაშიძე თავის ყურადღებას ამახვილებს ადამიანის ორგანიზმში არსებული ჯირკვლების მნიშვნელობაზე, მათი ფუნქციის შესუსტების შედეგად გამოწვეულ ზიანზე და

თანამედროვე მედიცინის მიღწევებზე ამგვარი დაზიანებების მკურნალობის საქმეში [36, 25-28].

ვახტანგ ღამბაშიძე ემიგრაციის პერიოდში აქტიურად იყო საზოგადო მოღვაწეობით დაკავებული. იგი საფრანგეთში ქართველთა კოლონიის პრეზიდენტად სამჯერ იყო არჩეული [26, 34; 2, 1]. ქართველი ტყვეებისა და ემიგრაციის დასაცავად საფრანგეთის ოკუპაციის პერიოდში მისი ინიციატივით საკონსპირაციო ჯგუფი, ხუთეული დაარსდა. სიძნელების მიუხედავად, ლიბერაციის პირველ პერიოდში, საფრანგეთის მთავრობის ნებართვით, ამ ხუთეულმა დააარსა „ქართლი ეროვნული კომიტეტი საფრანგეთში“. ვახტანგი ამ კომიტეტს სიკვდილამდე ხელმძღვანელობდა. ამავე დროს, მისი უშუალო მონაწილეობით გამოსულა კრებული „მერანი“. უპარტიო ვახტანგ ღამბაშიძე სხვადასხვა პარტიის წევრ ქართველ ემიგრანტებს აერთიანებდა, თავს უყრიდა საკუთარ ბინაში, სადაც ქართული ლიტერატურის, ისტორიის, თეატრის შესახებ იმართებოდა საუბარი, იკითხებოდა მოხსენებები და მოგონებები. 1950 წ. 19 ნოემბერს იგი „ქართული ეროვნული პოლიტიკური ცენტრის საპატიო წევრად აირჩიეს“ [2, 1]. ვახტანგი საფრანგეთში არსებულ „ქართველთა პლურალისტურ ასოციაციას“ ხელმძღვანელობდა. მისი ინიციატივით ყოველი წლის 26 მაისს ქართველები „მოპოვებული და დაკარგული დამოუკიდებლობის აღსანიშნავად იკრიბებოდნენ“ [37, 20].

რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, დღეს ამ მრავალმხრივი, ქვეყნისთვის თავდადებული პედიატრ-კურორტოლოგის ღვაწლი და საქმიანობა არ არის აღნიშნული ქართველი კურორტოლოგების მიერ. არც ცოდნა უნდა არსებობდეს მისი პიროვნებისა და საქმიანობის შესახებ. ჩვენში გურამ შარაძისა და ავთანდილ სონღულაშვილის გარდა არავის დაუნერია მის შესახებ. ერთი მხრივ, საბჭოთა კავშირის არსებობის პირველ ნახევარში მისი სახელის და ღვაწლის გაქრობის სურვილი პოლიტიკური შეხედულებებისა და იდეოლოგიის სხვაობით შეიძლება აიხსნას. იმით, რომ მიუხედავად მრავალგზის თხოვნისა, მან უარი განაცხადა საბჭოთა რეჟიმთან ეთანამშრომლა. ვფიქრობთ, როდესაც საბჭოთა მთავრობამ დაპირებებით საბჭოთა კავშირში შემოტყუება და შემდეგ მისი ფიზიკურად განადგურება ვერ შეძლო, იგი, ასე ვთქვათ, ვირტუალურად გაანადგურა. მისი პიროვნება და საქმეები დაავინწყა საზოგადოებას.

ისტორიული სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ყოველივეს თავისი სახელი დაერქვას. ისტორიის ამოგლეჯილ ფურცლებს ქვეყნისა და საზოგადოებისთვის არ შეუძლია სიკეთის მოტანა. ვფიქრობთ, ვახტანგ ღამბაშიძე, რომელმაც სამეცნიერო კვლევისა და მსოფლიო

კურორტოლოგიის იმდროინდელ მიღწევებზე დაფუძნებული ყოველმხრივ გამართული, საქართველოს ფარგლებს გარეთ ცნობილი სანატორიუმი დაარსა, ერთ-ერთ პირველ ქართველ კურორტოლოგად უნდა იყოს აღიარებული. იმ ქართველ ექიმად და საზოგადო მოღვაწედ, რომელიც XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე საზოგადოების სამედიცინო განათლებისთვის მოღვაწეობდა, რათა ქვეყანას ჯანმრთელი ახალგაზრდა თაობა ჰყოლოდა. იგი სასულიერო და საერო სასწავლებლებში სამედიცინო განათლების დანერგვის და სკოლებში მოსწავლეთა ჰიგიენაში გათვითცნობიერების მომხრედ გამოდიოდა. დღეს, როდესაც „ჯანსაღი სკოლის“ პროგრამაზე ამდენი საუბარია, ამის მიუხედავად, ჯერ-ჯერობით იგი ვერ ხორციელდება. ამ საკითხებს, მის პრაქტიკულად განხორციელებას, თითქმის ერთ საუკუნეზე მეტი ხნის წინ ემსახურებოდა ვახტანგ ღამბაშიძე. ვფიქრობთ, მისი მოღვაწეობის აღიარება, სამართლიანობის, ქართული კურორტოლოგიის ისტორიის ხანდაზმულობის აღდგენის, მისი, როგორც მეცნიერების იმთავითვე საერთაშორისო ასპარეზზე ჩართულობის აღიარების გარდა, ვახტანგ ღამბაშიძის სამშობლოში დაბრუნების ტოლფასიცი იქნება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი 3, გამომცემლობა „მერანი“, თბ., 1993.
2. ინი-განი, ვახტანგ ღამბაშიძე, გაზ. „საქართველოს დამოუკიდებლობა“, ქართული ეროვნული პოლიტიკური ცენტრის ორგანო უცხოეთში, რედაქტორი რ. გაბაშვილი, 1951, №2.
3. ვახტანგ ღამბაშიძე, ჩემი თავ-გადასავალი, 1946 წ. 17 იანვარი, საფრანგეთი, ხელნაწერი, დაცულია ოჯახში.
4. ვახტანგ ღამბაშიძე, წერილი რედაქციისადმი, „მწყემსი“, 1895, №1.
5. ს. ჯინჭველაშვილი, წერილი ზემო იმერეთიდან, „ივერია“, 1898, №244.
6. ვ. ლ-ს განცხადება, „ივერია“, 1903, №21.
7. ვ. ღამბაშიძე, ღია წერილი ბ-ნ დოქტორ ნაზაროვს, „მწყემსი“, 1899, №22.
8. გ-ო, კვირიდან კვირამდე, „კვალი“, 1899, №50.
9. ნაზაროვი დიმიტრი, ბ-ნ ექიმ ვ. ლ. პასუხად, „ივერია“, 1900, №19.

10. ნაზაროვი დიმიტრი, ბ-ნ ექიმ ვ. ლ. პასუხად, „ივერია“, 1900, №20.
11. ექიმთა დავა, „კვალი“, 1900, №5.
12. ნაზაროვი დიმიტრი, პასუხი ექიმ ვახტანგ ღამბაშიძეს, „მწყემსი“, 1900, №1-2.
13. ვ. ლ., პასუხის პასუხი ბ-ნს მედიცინის დოქტორს ნაზაროვს, „მწყემსი“, 1900, №1-2.
14. აკაკი, თხუთმეტომეული, ტ. V, პოემები, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1956.
15. ჩვენი ახალი მწერლობა ორ წიგნად, შედგენილი ს. რ. გორგაძის მიერ, მეორე წიგნი, ქუთაისი, 1919.
16. ე. ვაშაქიძე, ფელეტონი. ჩვენი ჯანმრთელობა, „ივერია“, 1901, №145.
17. ვახტანგ ღამბაშიძე, ზოგიერთი საჭირო გაფრთხილება მოსწავლეთ მშობლებისათვის, „მწყემსი“, 1900, №23-24.
18. ვახტანგ ღამბაშიძე, ზოგიერთი საჭირო გაფრთხილება მოსწავლეთ მშობელთათვის, „მწყემსი“, 1900, №13-14.
19. ვახტანგ ღამბაშიძე, ექიმის საუბარი გულისხმიერ მკითხველთან, „მწყემსი“, 1901, №1-2.
20. ვახტანგ ღამბაშიძე, ექიმის საუბარი გულისხმიერ მკითხველთან, „მწყემსი“, 1902, №18.
21. ვახტანგ ღამბაშიძე, ექიმის საუბარი გულისხმიერ მკითხველთან (გაგრძელება), „მწყემსი“, 1902, №20.
22. ვახტანგ ღამბაშიძე, ექიმის საუბარი გულისხმიერ მკითხველთან (გაგრძელება), „მწყემსი“, 1902, №19.
23. ვახტანგ ღამბაშიძე, რძის წვეთი (კაცთ-მოყვარული და მეცნიერული დახმარება ძუძუ-მწოვართა საკეთილდღეოდ შემოღებული), „მწყემსი“, 1901, №23-24.
24. ვახტანგ ღამბაშიძე, ექიმის საუბარი გულისხმიერ მკითხველთან (გაგრძელება), „მწყემსი“, 1903, №3.
25. ვახტანგ ღამბაშიძე, ექიმის საუბარი გულისხმიერ მკითხველთან მოზარდი თაობის ჯანმრთელობის შესახებ, „მწყემსი“, 1903, №9-10.
26. ჟორჟეტა ღამბაშიძე, მცირე მონათხრობი ჩემს ცხოვრებაზე, ჟურ. „ჩვენი მწერლობა“, რედ. როსტომ ჩხეიძე, 2009, №3(81).

27. ვახტანგ ღამბაშიძე, სანატორიუმი და საზაფხულო სამყოფი ექიმის ვახტანგ დ. ღამბაშიძისა (განცხადება), „ნაკადული მცირეწლოვანთათვის“, 1905, №14, №15.
28. В. Ф. Велямович, Горно-климатические и бальнеологические станции в Боржом, Цагери, Цеми, Бакуриани и Цихисджвари, Тифлис, 1901.
29. Е. Г. Федоров, Горная климатическая станция Цеми, издание Комиссии Императорского Кавказского Медич. Общества, Тифлис, 1908.
30. ა. ლაზარიდი – ციციშვილი, ბორჯომი, საქ. სსრ სამედიცინო გამომცემლობა, თბ., 1955.
31. М. Ю. Нодия, Боржомская группа курортов и лечебных местностей, изд. «Грузмедгиз», Тб., 1956.
32. ვ. ნითლანაძე, ნ. ცხომელიძე, მ. ჯუღელი, რ. ჩხეტია, გამორჩენილი ქართველი კურორტოლოგები, გამ. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1981.
33. ნ. ყიფშიძე, ბორჯომი და მისი ხეობა, გამომცემლობა „საქმედგამი“, თბ., 1954.
34. ვინმე ქალი, ექიმი ვახტანგ ღამბაშიძის სანატორიუმი, საყმაწვილო ნახატებიანი ჟურნალი „ჯეჯილი“, სექტემბერი, 1911.
35. მედეა ღამბაშიძე, მოგონებები, „კავკასიონი“, პარიზი, XIII, 1968.
36. ვახტანგ ღამბაშიძე, ადამიანის ჯანმრთელობის საკითხი, „ბედი ქართლისა“, 1948, ივლისი, 1.
37. ფრანსუაზ და რევაზ ნიკოლაძეები, ქართველები საფრანგეთისათვის ბრძოლებში, 1939-1945 წლები, გამომცემლობა „ინტელექტი“, თბ., 2009.

Nino Ghambashidze

*Doctor of History, the Ivane Javakhishvili
Institute Of History and Ethnology, Senior
research scientist of the Department of
Ethnology of Georgia*

Vakhtang Ghambashidze – The Life and Activity

Summary

Vakhtang Ghambashidze (1872 - 1951) was born in Zestaphoni in the family of prominent church and public figure archpriest Davit Ghambashidze.

People called him „the great archpriest“. He was the editor of the famous religious magazine „The Shepherd“ publishing not only about the problems of the Church of Georgia but about the burning issues of the secular life of the country as well.

Vakhtang Ghambashidze studied at a preliminary school in Kutaisi and finished a grammar school of Tbilisi. After graduating the medical faculty of the Moscow University he continued his qualification in France. In 1898, after returning back to Georgia, from the very beginning was involved in medical practice as a village doctor. Those days Georgian press was writing about his sensitiveness, devotion in helping poor village people whom he was often treated free of charge.

As soon as he arrived in Georgia he started to fulfill his desire of establishing sanatorium mostly for children with lung and breathing system difficulties. Before establishing the sanatorium he had written several publications for medical education of the population. In his publications he was explaining the readers how to prevent tuberculoses, what it means, how should seminaries and schools with the help of prophylactics avoid illness; how and what to eat, how to feed a baby.

Before establishing his sanatorium he was on business tour in Leysin, in Switzerland where he studied the experience of current achievements of curortology and based on these achievements in 1904 he founded the sanatorium for children in Patara Tsemi. The sanatorium was famous and beloved place for rest and recover all over Georgia. It also was known beyond the borders of the Caucasus. Vakhtang Ghambashidze was carrying on the studies and experiments in his, for those days modern sanatorium. In his scientific work he was co-laborating with the well known French physicians: Alphonse Laveran and Alfred Binet who paid a great attention to his work.

In 1921 when Bolsheviks' occupied Georgia he with his family had to leave the mother land hoping that one day he would return back. He with his family settled in France where he was continuing activity as a physician and the head of the Georgian emigration; actively participated in French Resistance movement.

In 1951 he died in Scotland when he was visiting his daughter.

თამარ თამარაშვილი

თელავის იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტი

განათლების ისტორიიდან საქართველოში (თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმი)

XX ს-ის 20-იანი წლები უამრავი სირთულით ხასიათდება საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემაში. I-მა მსოფლიო ომმა, მისმა მომდევნო პოლიტიკურმა მოვლენებმა, ბოლოს კი დამოუკიდებელი საქართველოს ანექსიამ საბჭოთა რუსეთის მიერ – ზეგავლენა მოახდინა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მიმართულებაზე, მათ შორის განათლების სფეროზე. დამოუკიდებლობის დროს დაწყებული განათლების რეფორმა ამ სისტემაში სერიოზულ ცვლილებებს ითვალისწინებდა, ეს იყო პედაგოგიური კადრების მომზადების საკითხის გადაჭრა, ამ მიზნით დაარსდა კიდეც პედაგოგიური სასწავლებლები, მასწავლებელთა დახელოვნების კურსები, მაგრამ რეფორმა ბოლომდე ვერ იქნა მიყვანილი საქართველოს ანექსიის გამო. საბჭოური რეჟიმი თითქოს ახლიდან იწყებდა ყოველივეს, აკრიტიკებდა დამოუკიდებელი ქვეყნის ხელისუფლების რეფორმებს, მიიჩნევდა, რომ ეს რეფორმები იყო „ბურჟუაზიული“ და არა დემოკრატიული, უბრალო ხალხის ინტერესები არ იყო ძველი რეფორმით გათვალისწინებული, ამიტომ, ამ ხელისუფლების აზრით, საჭირო იყო ახალი რეფორმა განათლების სფეროში. რა თქმა უნდა, ეს მოსაზრება არ იყო მართალი. დამოუკიდებლობის დროს გატარებული რეფორმამ უდავოდ შეცვალა განათლების სისტემა, შეიქმნა ქართული დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი განათლების კერები, დაიწერა ქართული სახელმძღვანელოები, სასწავლო საგნებს შორის პრიორიტეტული გახდა ქართული ენა და ლიტერატურა, საქართველოს ისტორია და გეოგრაფია. პარალელურად, გაძლიერებულად ხდებოდა უცხოური ენების შესწავლა. იყო წერა-კითხვის შემსწავლელი წრეები, მაგრამ, დროის სიმცირის გამო, განათლების სრულყოფილი რეფორმირების პრობლემა ვერ გადაიჭრა [1, 16].

წერა-კითხვის უცოდინრობა და მცირემცოდნეობა XX ს-ის 20-იანი წლებისათვის კვლავ საჭირობოროტო საკითხს წარმოადგენდა. „მშრომელი და ღარიბი“ ხალხის ინტერესებისთვის მებრძოლმა საბ-

ჭოთა ხელისუფლებამ მთელი კამპანია გააჩაღა პრობლემის მოსაგვარებლად, გაიხსნა წერა-კითხვის უცოდინრობისა და მცირედმცოდნეობის სალიკვიდაციო, მოზრდილთა, დაწყებითი, რევანლიანი და საშუალო სკოლები, აღნიშნული ტიპის სკოლები არსებობდა ასაკგადაცილებული ადამიანებისთვისაც. ზოგადი განათლების მიცემის მიზნით, „სწავლება მიმდინარეობდა სალამოს საათებში, წრეები ძირითადად იხსნებოდა ქალაქებსა და დაბებში, რომელშიც ჩაბმული იყვნენ წარმოება-დანესებულებების მუშაკები.

წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციისათვის არსდებოდა სპეციალური პუნქტები, სადაც მიმდინარეობდა სწავლება როგორც ჯგუფურად, ისე ინდივიდუალურად” [2, 100-120].

1921 წლის 4 ივლისს საქართველოს რევოლუციურმა კომიტეტმა გამოაქვეყნა დეკრეტი „წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაციის შესახებ მოსახლეობაში“. დეკრეტით წერა-კითხვის უცოდინრობის ლიკვიდაცია 14-50 წლის ასაკის მოსახლეობაში უნდა დამთავრებულიყო უმოკლეს ვადაში. იმ მიზნით, რომ წარმოებაში მომუშავე წერა-კითხვის უცოდინრებსა და მცირედმცოდნეებს სწავლის საშუალება ჰქონოდათ, სამუშაო დღე მათთვის 2 საათით იყო შემცირებული, ხელფასს კი სრულად იღებდნენ. 1921-1930 წლებში, მაშინდელი ხელისუფლების მონაცემებით, წერა-კითხვა შეინსწავლა ნახევარმა მილიონმა ადამიანმა [2, 66].

ხელისუფლების მიერ გატარებული საგანმანათლებლო ღონისძიებები ემსახურებოდა რიგით, უბრალო მოსახლეობაში ელემენტარული განათლების შეტანას, უმეცრების აღმოფხვრას, უამრავ ადამიანს წერა-კითხვის შესწავლის შესაძლებლობა ეძლეოდა.

წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციოდ საქართველოს რესპუბლიკაში შეიქმნა სკოლების ერთიანი ქსელი. თუ 1920 წელს საქართველოში 1293 ქართული, 88 სომხური, 30 თურქული, 48 რუსული და ა.შ. სკოლა იყო, 1925 წელს მათი რაოდენობა საგრძნობლად გაიზარდა: სულ იყო 1428, მათგან 120 სომხური, 79 კი სხვადასხვა ეროვნებათა ნაციონალური სკოლა [3, 151].

წარმოდგენილი სტატისტიკური მონაცემები საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ, 1920-იანი წლებიდან დაწყებული, ქვეყანაში განსაკუთრებით იზრდება სკოლათა რიცხვი, რომელიც თავის მხრივ მოითხოვდა მრავალრიცხოვანი პედაგოგიური კადრების არსებობას, მათ მომზადებას და აღზრდას.

XX ს-ის 20-იანი წლებისათვის საქართველოს სახალხო განათლების სისტემაში ჩამოყალიბდა სწავლების შემდეგი საფეხურებრივი სისტემა: 1) საბავშვო ბალები ანუ სკოლამდელი აღზრდის დაწე-

სებულებები; 2) სხვადასხვა ტიპის საფეხურის ზოგადი განათლების სკოლები; 3) ბავშვთა შორის სკოლისგარეშე მუშაობის დაწესებულებები; 4) პროფესიული განათლებისა და 5) მოზრდილთა განათლების დაწესებულებები[1. 13].

სახალხო მეურნეობის თითქმის ყველა დარგი განიცდიდა სპეციალისტების დეფიციტს. კვალიფიციური მუშახელის, საერთოდ, კადრების ნაკლებობა მკვეთრად იგრძნობოდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ამ რთული პრობლემის მოსაგვარებლად საქართველოში ფართოდ გაიშალა პროფესიული ტექნიკუმების ქსელი, ასე რომ, საქართველოს ეკონომიკური ვითარება დღის წესრიგში აყენებდა პროფესიული თუ ტექნიკური განათლების მონესრიგებას. ჩამოყალიბდა ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებული მიმართულებების სასწავლებლები: 1) ინდუსტრიულ-ტექნიკური; 2) სასოფლო-სამეურნეო; 3) სამრეწველო ეკონომიკური; 4) სამედიცინო; 5) სამხატვრო; 6) პედაგოგიური.

თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმის დაარსება ამ პროგრამის ფარგლებში განხორციელდა.

მასწავლებელთა კადრების მოსამზადებლად 1921-22 სასწავლო წლიდან საქართველოში დაარსდა 9 პედაგოგიური ტექნიკუმი, ამათგან 1 თბილისში, ხოლო 8 სხვადასხვა ქალაქში და რაიონში: კერძოდ გორში, ხონში, ბოდბეში, ცხინვალში, ახალციხეში, ზესტაფონში, ოზურგეთსა და დიდ ჯიხაიში [4. 44]. 1930-31 წლისათვის მათი რიცხვი 40-მდე აღწევს.

1924 წლიდან პედაგოგიურ სასწავლებლების რიცხვს მიემატა თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმი.

იმისათვის, რომ ტექნიკუმებში სათანადოდ წარმართულიყო მუშაობა, საქართველოს განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა პროფესიული განათლების მთავარი სამმართველო. ამ უწყებას ევალებოდა ზედამხედველობა, ხელმძღვანელობა და პროფესიული ტექნიკუმების მთელი საქმიანობის წარმართვა.

სკოლების ქსელის გაფართოვება მოითხოვდა პედაგოგების მასობრივ მომზადებას, ამ მიზნით ხდებოდა პედაგოგიური ტექნიკუმების რაოდენობის გაზრდაც.

საქართველოში არსებული პედაგოგიური ტექნიკუმების პედაგოგთა და მოსწავლეთა რაოდენობა 1925-1926 წლებისათვის ასე გამოიყურებოდა [2, 379]:

№	ტექნიკუმის დასახელება	დაარსების წელი	სულ მოსწავლეები	მათ შორის		მასწავლებლები
				ვაჟი	ქალი	
1	მისანიკოვის სახელობის თბილისის სომხური	1924	43	21	22	14
2	ნარიმანოვის სახელობის თბილისის აზერბაიჯანული	1925	36	25	11	9
3	ქუთაისის	1924	123	63	60	22
4	ზონის	1918	53	17	36	10
5	ახალსენაკის	1924	101	66	35	9
6	ოზურგეთის	1925	66	31	35	8
7	ონის	1925	32	13	19	5
8	გორის	1918	86	37	49	9
9	თელავის	1924	73	35	28	12
10	სიღნაღის	1918	28	11	17	6
	სულ	10	641	319	322	104

ჩვენთვის საინტერესო თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმის შესახებ საერთოდ არცთუ მდიდარი მასალა გვხვდება. გამოჩინოსია 2009წელს გამოცემული ე. მამუკელაშვილის მონოგრაფიული გამოკვლევა – „ცოდნის კერა – 70“. ნაშრომში გაანალიზებულია თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამოცდაათწლიანი შემოქმედებითი, სამეცნიერო-პედაგოგიური საქმიანობის დაძაბული და ნაყოფიერი წლები. გამოკვლევაში გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი თელავის პედაგოგიურ ტექნიკუმსაც. ნაშრომის გაცნობამ დაგვარწმუნა, რომ უაღრესად მნიშვნელოვანი და საჭიროა XX საუკუნის 30-იანი წლების საქართველოს განათლების სისტემაში შექმნილი ვითარებისა და ახლად დაარსებული პედაგოგიური ტექნიკუმების მოღვაწეობის ცალკე, სრულყოფილი შესწავლა.

თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმი დაარსდა 1924 წელს. მისი გახსნა განპირობებული იყო იმით, რომ მასწავლებელთა რაოდენობა ძალზედ მცირე იყო, მოთხოვნა კი დღითიდღე იზრდებოდა. ამიტომ, რაიონის აღმასკომის განათლების განყოფილებამ აღძრა შუამდგომლობა განათლების სახალხო კომისარიატის წინაშე პედაგოგიური ტექნიკუმის გახსნის შესახებ, რაც დააკმაყოფილა განათლების სახალხო კომისარიატმა. პირველად ტექნიკუმი გაიხსნა საშუალო სკოლაზე დამატებული ორწლიანი კურსით. მომდევნო წლიდან

კი, პედაგოგიური ტექნიკუმი ოთხნლიანად გადაკეთდა. ტექნიკუმი იღებდა შვიდკლასდამთავრებულთ. პირველ დირექტორად დაინიშნა კ. გეგელიძე. პედაგოგიურ ტექნიკუმს თავისი ფუნქციონირებისათვის აუცილებლად სჭირდებოდა მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, კაბინეტ-ლაბორატორიები, ხელსაწყოები. პედაგოგიური ტექნიკუმის ყოფილი დირექტორი გ. მელითაური თავის მოგონებებში აღნიშნავს, რომ კაბინეტ-ლაბორატორიების და ხელსაწყოების ნაწილი გადმოუგზავნიათ თბილისის ყოფილი ლისიევიალის გიმნაზიიდან, ნაწილი კი, – ქიმიური კაბინეტისათვის საჭირო აპარატურა და რეაქტივების ჭურჭლეული, თავად შეუძენიათ.

გ. მელითაური იყო თელავის ინტელიგენციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი და 20-30-იანი წლების თელავის განათლების სისტემაში მოღვაწე გამოჩენილი პედაგოგი. ის ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ემსახურებოდა მოზარდი თაობის აღზრდის რთულ და საპასუხისმგებლო საქმეს, სხვადასხვა დროს მუშაობდა თელავის ქალთა I საშუალო სკოლაში მასწავლებლად, სამაზრო სასკოლო ინსტრუქტორად, თელავის სამაზრო აღმასკომში აღმასკომის განყოფილების გამგედ, თელავის პედაგოგიური სასწავლებლის დირექტორად, რუსული საშუალო სკოლის დირექტორად, ის დაჯილდოვებული იყო საქართველოს სსრ სკოლის დამსახურებული მასწავლებლის წოდებით[6, :2-7]. 1927 წელს განათლების სახალხო კომისარიატმა, მოსკოვში, იქაური ტექნიკუმების მუშაობის გასაცნობად, ქუთაისისა და ოზურგეთის ტექნიკუმების დირექტორებთან – მასაბლიშვილსა და კვანტრესთან ერთად, მიავლინა თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმის დირექტორი – კ. გეგელიძე. ამ მივლინების შემდეგ დადგა საკითხი, ყველა საგნის მიხედვით დარსებულიყო კაბინეტ-ლაბორატორიები, ე.ი. რამდენი დისციპლინაც იყო, იმდენი კაბინეტი უნდა ყოფილიყო. რადგან ამისთვის მეტი ფართობი იყო საჭირო, დღის წესრიგში დადგა სასწავლებლის ადგილსამყოფელის შეცვლა. 1927 წელს ტექნიკუმი გადავიდა ყოფილი სასულიერო სასწავლებლის შენობაში, რომელიც არცთუ სახარბიელო მდგომარეობაში იმყოფებოდა, თვით პედაგოგონალს მოუხდა მისი მოწესრიგება–მოწყობა.

პედაგოგიური ტექნიკუმის კურსდამთავრებულს უნდა მიეღო როგორც საშუალო, ისე სპეციალური განათლება.

1927 წლიდან თელავის პედაგოგიურ ტექნიკუმთან დაარსდა მეთოდბიურო, მასში გაერთიანებულნი იყვნენ პედაგოგები თელავის მაზრის სკოლებიდან. მუშაობა მიმდინარეობდა სექციების მიხედვით. თითოეულ სექციას ევალებოდა: სანიმუშო გაკვეთილების

ორგანიზაცია და მეთოდური ხასიათის თემებზე მოხსენებების ჩატარება. მუშაობდა საგნობრივი სექციები, შემდეგი პედაგოგების ხელმძღვანელობით:

1) ქართული ენის და ლიტერატურის – ს. ბრეგაძე, ლ. ძეძამიძე, გ. კორსაველი;

2) ფიზიკა-მათემატიკის – გ. მელითაური;

3) ბუნებისმეტყველების – ს. ამირხანაშვილი;

4) რუსული და უცხო ენების – ზ. მკველიშვილი;

5) ისტორია-გეოგრაფიის – ე. ჩიჩუა, დ. მატარაძე;

6) სახვითი ხელოვნების – ნ. ვინოკუროვი.

მეთოდური გაერთიანება არსებობდა 1934 წლამდე. მეთოდბიურომ გამოსცა ჟურნალი „საბჭოთა მასწავლებელი“, რომელმაც ერთი წელი იარსება, სულ 9 ნომერი გამოვიდა. ჟურნალის მიზანი იყო კახეთის სოფლის სკოლებისთვის მეთოდური დახმარების განევა.

პედაგოგიურ ტექნიკუმს ჰქონდა ე.წ. საბუნებისმეტყველო მოძრავი კაბინეტი, რომელიც მომსახურებას უწევდა ყვარლის და თელავის რაიონის სკოლებს.

პედაგოგიური ტექნიკუმის საარქივო მასალების გაცნობისას გვრჩება შთაბეჭდილება, რომ იქ მიმდინარეობდა მეტად საინტერესო და აქტიური შემოქმედებითი მუშაობა. არსებობდა ერთი მეთოდბიურო თავისი სექციებით, ტარდებოდა სარაიონო კონფერენციები, განიხილებოდა საწინამუშო გაკვეთილები, გამოდიოდა მეთოდური სახელმძღვანელო-ჟურნალი, არსებობდა მოძრავი საბუნებისმეტყველო კაბინეტი, მიმდინარეობდა პედაგოგიური პრაქტიკის გაზიარება ახალბედა პედაგოგებისათვის.

ტექნიკუმს ჰქონდა სულ 15 გამოშვება, ზოგი ორწლიანი, ზოგი ოთხწლიანი, ზოგი სამწლიანი, სულ პედაგოგიური ტექნიკუმი დაამთავრა 786-მა მსმენელმა.

თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმის დირექტორებად და სასწავლო ნაწილის უფროსებად სხვა და სხვა დროს მუშაობდნენ :

1. კოტე გიორგის ძე გეგელიძე – 1924-1928 წწ.

2. გიორგი ონისიმეს ძე მელითაური – 1928-1933 წწ.

3. დიმიტრი მატარაძე – 1933-1939 წწ.

4. დიმიტრი შარმანის ძე შაფაქიძე – 1939-1941 წწ.

5. ვასილ გიორგის ძე ფრანგიშვილი – 1927-1929 წწ. – სასწავლო ნაწილის გამგე.

თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმი ხშირად უკავშირდებოდა მსგავსი ტიპის სხვა დაწესებულებათა წარმომადგენლებს: ოზურგე-

თის, სიღნაღის, გურჯაანის ტექნიკუმებს, ხდებოდა გამოცდილებების გაზიარება, ერთობლივი კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებების მოწყობა. პედაგოგიური ტექნიკუმების მუშაობას მთავრობაც ახლისებდა, ხშირი იყო წარმატებულთა დაჯილდოვება, მაგალითად, თელავის პედაგოგიურ ტექნიკუმს მიღებული ჰქონდა როგორც საქართველოს სახალხო განათლების კომისარიატის, ასევე საკავშირო ჯილდოებიც [7, 4-17].

საკმაოდ ვრცელია იმ სოფლების ნუსხა, რომელთაც ემსახურებოდა ზემოაღნიშნული სასწავლო დაწესებულება. მათი რიცხვი 50-მდეა. არქივში დაცული პასპორტიდან ვგებულობთ ტექნიკუმის პედაგოგიურ შემადგენლობას 1938-43 წლებში, აგრეთვე მოსწავლეთა რაოდენობას კლასების მიხედვით, ინვენტარს, კაბინეტ ლაბორატორიებში არსებულ მატერიალურ ბაზას, ანუ ტექნიკუმის მუშაობისა და აღჭურვილობის სრულ სურათს. 1938 წლისთვის ტექნიკუმში სწავლა მიმდინარეობდა ერთ ცვლაში, მუშაობდა 8 კლასი, სწავლობდა 303 მოსწავლე. სასწავლებლის პედაგოგთა შემადგენლობა ასეთი იყო: ზინა ივანეს ასული მკველიშვილი, მარიამ თუშიშვილი, ნინო არჩილის ასული მაჭავრიანი, ანდრო გიორგის ძე ბიბილური, ლევან ივანეს ძე ძეძამიძე, დავით რაჟდენის ძე კირვალიძე, ნოე დავითის ძე გურგენიძე, ალექსანდრე ერასტის ძე გვენცაძე, ალექსანდრე პროკოფის ძე მილორავა, ნიკოლოზი ალბერტიშვილი, ვალერიან მელაძე, სტეპანოვი, ვანო არუთინის ძეკუზანოვი [8, 1-10]. ამასთან, თელავის თემის საბჭოს აღმასკომის მასალებში შემორჩენილია ცნობები მასწავლებელთა და ტექნიკური მუშაკთა სახელფასო ანაზღაურების შესახებ:

1. მელითაური გიორგი – პედტექნიკუმის გამგე – 205-00 მან.;
2. ამირხანაშვილი სტეფანე – მასწავლებელი – 109-90 მან.;
3. ფრანგიშვილი ვასო – მასწავლებელი – 148-8 მან.;
4. ბრეგაძე სავლე – მასწავლებელი – 111-60 მან.;
5. ვინოკუროვი ალექსანდრე – მასწავლებელი – 79-05 მან.;
6. კიკნაძე ვალერიან – საქმეთა მწარმოებელი – 40-00 მან.;
7. პოლოსოვი აკოფი – დარაჯი – 25-00 მან.
8. არუთინოვი ნინა – დარაჯი – 25 მან. [9, 182].

ასე მცირეა მაშინდელი პედაგოგიური კოლექტივისა და დამხმარე პერსონალის სახელფასო ანაზღაურება. მასწავლებლები რთულ სოციალურ პირობებში შრომობდნენ, მაგრამ ამკარად გვხვდება ის დიდი ენთუზიაზმი, რაც მათ გამორჩევით ახასიათებდათ.

საარქივო ფონდში დაცულია პედაგოგიური ტექნიკუმის მისაღები საგამოცდო კომისიის სხდომის ოქმები, სადაც სასწავლებლის შესახებ მრავალ საინტერესო ცნობას ვხვდებით[10, 1-3].

პედ.სასწავლებლის მუშაობაზე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ პედ.საბჭოს ოქმების მიხედვით [11, 1-12], რომელიც განეკუთვნება 1937-1941 წლებს. ტექნიკუმის 1932-33 წლების მუშაობაზე, მოსწავლეთა აკადემიურ, მოსწრებაზე, წარმატებებზე შეგვიძლია ვიმსჯელოთ ჩვენ მიერ მოძიებული საარქივო დოკუმენტებიდან შემორჩენილი 1934-35 და 1935-1936 სასწავლო წლების პედაგოგიური პრაქტიკის დღიურებიდან. არქივში აგრეთვე დაცულია ატესტატები, საიდანაც იკვეთება ცნობები ტექნიკუმის სასწავლო პროცესისა და თვით ატესტატის მფლობელთა შესახებ.

მასალებს პედაგოგიური ტექნიკუმის შესახებ ვხვდებით არამარტო თელავის სარაიონო არქივში, არამედ თელავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდებში. აქვე ვხვდებით თელავის პედაგოგიური მეთოდური ჟურნალის „საბჭოთა მასწავლებლის“ 1934 წლის ნოემბრის ნომრის მიმოხილვას სარედაქციო კოლეგიის მიერ. ჟურნალი იბეჭდებოდა თელავის სტამბაში. შემორჩენილია სურათები თელავის პედაგოგიური ტექნიკუმის ცხოვრებიდან [12. 3926].

ტექნიკუმის პედაგოგიური დიდ ყურადღებას აქცევდა პედაგოგიურ პრაქტიკას, რომლის შესახებაც არსებულ მეთოდურ ჟურნალებში ცოტა რამ თუ მოიპოვებოდა. არც განსახკომიდან მოდიოდა ინსტრუქციები და მითითებები. პირველ წლებში ასე მიმდინარეობდა პედაგოგიკა: გაკვეთილისათვის ემზადებოდა პრაქტიკანტი, მეთოდისტი მასწავლებელი აძლევდა რჩევა-დარიგებებს, დამსწრე პედაგოგები ანალიზს უკეთებდნენ მოსმენილ გაკვეთილებს, ეცნობოდნენ სკოლის შიდაგანაწესს, სასწავლო-აღმზრდელით გეგმას, დასვენების ორგანიზაციას, პრაქტიკანტი მასწავლებლებთან ერთად ადგენდა გაკვეთილის კონსპექტს—„პროექტს“. ასე ატარებდა საცდელ გაკვეთილს, გაკვეთილს ესწრებოდნენ კლასის მასწავლებელი, მეთოდისტი და კურსის მსმენელები, იმავე დღეს ხდებოდა გაკვეთილის გარჩევა და შეფასებაც ინერებოდა. პრაქტიკანტი რამდენიმე სიტყვით გააცნობდა გაკვეთილის მიზანს, როგორ მოახერხა მიზნის მიღწევა. შემდეგ მსმენელები გამოთქვამდნენ შენიშვნებს, საგნის მასწავლებელი და საგნის მეთოდისტი დაწვრილებით აფასებდნენ ჩატარებულ გაკვეთილს. საარქივო დოკუმენტაციაში გვაქვს საგნების ჩამონათვალი, რა დისციპლინები ისწავლებოდა ამ სასწავლო დაწესებულებაში. მაგალითად, 1937 წლისათვის ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: ქართული ენა და ლიტერატურა, რუსული

ენა და ლიტერატურა, უცხო ენა, არითმეტიკა, ალგებრა, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია, ბუნებისმეტყველება, ფიზიკა, ქიმია, ისტორია, გეოგრაფია, პედაგოგიკა, სასკოლო ჰიგიენა, ქართული ენის სწავლების მეთოდოლოგია, არითმეტიკის სწავლების მეთოდოლოგია, ბუნებისმეტყველების მეთოდოლოგია, ისტორიის მეთოდოლოგია, გეოგრაფიის მეთოდოლოგია, სიმღერა, მუსიკის მეთოდოლოგია, ხატვის მეთოდოლოგია, ხაზვის მეთოდოლოგია, სუფთა წერა, ფიზიკური აღზრდა, სამხედრო საქმე, სიმღერა, მუსიკა, პედაგოგიური პრაქტიკა [13,159].

პედაგოგიური ტექნიკური დაიხურა 1939 წელს თელავში სამასწავლებლო სასწავლებლის გახსნასთან დაკავშირებით. სალიკვიდაციო კლასები შეიერთა სამასწავლებლო ინსტიტუტმა. ტექნიკურის კურსდამთავრებულთა ბოლო გამოშვება მოხდა 1941წ.

ამრიგად, თელავის პედ. ტექნიკუმის საქმიანობა საკმაოდ საინტერესო, მრავალმხრივი და შინაარსიანი იყო, ის სრულად პასუხობდა განათლების სფეროში არსებულ იმდროინდელ მოთხოვნებს, პირველ რიგში, – სამასწავლებლო კადრების აღზრდის საქმეს. სასწავლებელში აღიზარდა არაერთი გამოჩენილი პიროვნება. საქართველოს პედაგოგთა კადრების აღზრდაში მან დიდი როლი შეასრულა. აქ აღზრდილი ახალგაზრდობა იწყებდა მუშაობას სკოლებში, სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულებებში, თელავის და კახეთის რაიონი მარაგდებოდა აქ აღზრდილი პედაგოგიური კადრებით. პედაგოგიურ ტექნიკუმში ეუფლებოდნენ საშუალო სკოლისათვის განკუთვნილ საგნებს და დამატებით ეძლეოდათ კვალიფიკაციის ამაღლების საშუალება. აქ მიღებული ატესტატის შემდეგ ახალგაზრდას საშუალება ეძლეოდა ემუშავა შესაბამისი სპეციალობით, ან სწავლა გაეგრძელებინა უმაღლეს სასწავლებელში.

თელავის პედაგოგიურმა ტექნიკუმმა დიდი როლი შეასრულა მასწავლებელთა მომზადების, მოზარდი თაობის აღზრდისა და განათლების საქმეში. 1939 წლიდან მის ბაზაზე ჩამოყალიბდა სამასწავლებლო სასწავლებელი, შემდეგ პედაგოგიური ინსტიტუტი, რომელიც სულ რამდენიმე წლის წინ გადაკეთდა სახელმწიფო უნივერსიტეტად და წარმატებით აგრძელებს სამეცნიერო-აღმზრდელობით მოღვაწეობას თანამედროვე მოთხოვნების საფუძველზე.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დ. ჭუმბურიძე, განათლება 1918-1921 წლებში, თბილისი, 2000.
2. ი. ჭანტურია, სახალხო განათლება საბჭოთა საქართველოში (1921-1951), თბილისი, 1956.

3. უ. ობოლაძე, სახალხო განათლება საბჭოთა საქართველოში, თბილისი, 1961.
4. მ. ნათელაძე, აღ. დაუშვილი, საქართველოს უახლესი ისტორია, თბილისი, 2005.
5. მ. სიმონია, საშუალო პედაგოგიური განათლება საქართველოს სსრ რესპუბლიკაში 1921-1941 წწ., თბილისი, 1957.
6. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, თელავის რაიონული არქივის ფილიალი, ფონდი 475, აღწერა 1, საქმე №1.
7. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 475, აღწერა 1, საქმე №8.
8. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, თელავის რაიონული არქივის ფილიალი, ფონდი 358, აღწერა 1, საქმე №12.
9. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, თელავის რაიონული არქივის ფილიალი, ფონდი 358, აღწერა 1, საქმე №32.
10. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, თელავის რაიონული არქივის ფილიალი, ფონდი 358, აღწერა 1, საქმე №3.
11. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, თელავის რაიონული არქივის ფილიალი, ფონდი 358, აღწერა 1, საქმე №10.
12. გ. ჩუბინაშვილის სახელობის თელავის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდი №3926.
13. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, თელავის რაიონული არქივის ფილიალი, ფონდი 117, აღწერა 1, საქმე №2.

Tamar Tamarashvili

*Doctoral Student of the Telavi Jakob
Gogebashvili State University*

**From the History of Education in Georgia
(Telavi pedagogical technical institut (1924-1939))**

Summary

In the article, according the archival primary sources, the most difficult conditions existed in public life of Georgia of 20-30s of XX century are critically taught and analyzed. The special place has been taken to the significance of the results of holding the liquidation inevitable events of literary ignorance and less knowing in the country.

The institutions of literary ignorance liquidation, general education schools of different type, groups of evening and tuition by correspondence of adults' education, professional technical institutions were established in whole republic. For timely settlement of this national importance problem, the training of the pedagogical specialists was necessary.

Among the pedagogical technical institutions existed in East Georgia, in Kakhety, Telavi pedagogical technical institution (1924-1939) took the greatest part in generations' education business.

ს ა ქ ა რ თ ე კ ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართულთა კვალი ბალტიისპირეთში (XVII საუკუნის მიწურულიდან – XIX საუკუნის შუა ხანებამდე)

ქართულ-ბალტიურ ურთიერთობებს ათ საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია გააჩნია. ამ საკითხის კვლევას მივუძღვენიტ ხუთი ნარკვევი, რომლებშიც შევისწავლეთ ქართველი და ბალტიისპირელი ხალხების სამხედრო-პოლიტიკური, სავაჭრო-ეკონომიკური და სამეცნიერო-კულტურული ურთიერთობების ათასწლოვანი ისტორიის ამსახველი რამდენიმე უმნიშვნელოვანესი ფაქტი [13-17].

ამ სტატიაში, რომელიც რვა ნარკვევისაგან შედგება, შესწავლილია ქართველთა მოღვაწეობა ბალტიისპირეთში XVII საუკუნის მიწურულიდან – XIX საუკუნის შუა ხანებამდე.

1. უფლისწულ ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეტინსკის მოგზაურობა ლიფლანდიასა და კურლანდიაში (XVII საუკუნის მიწურული)

რუსეთის მეფემ (1682 წლიდან) და მომავალმა იმპერატორმა (1721 წლიდან) პეტრე I-მა (1672-1725) საარტილერიო საქმისა და გამთმშენებლობის დასაუფლებლად 1697-1698 წლებში ევროპის ქვეყნებში იმოგზაურა. ეს მოგზაურობა ცნობილია, როგორც „დიდი ელჩობა“. ამ ელჩობის შესახებ საყურადღებო ცნობებია დაცული ნ. უსტრიალოვის ნაშრომში „პეტრე დიდის მეფობის ისტორია“ [30, 563-566] და მ. ბოგოსლავსკის გამოკვლევაში „პეტრე I: მასალები ბიოგრაფიისათვის“ [20, 36-37].

1697 წლის მარტის დასაწყისში „დიდი ელჩობა“ მოსკოვიდან გაემგზავრა. აღნიშნული მოგზაურობისას პეტრე I-ის ამაღლა 250 სხვადასხვა რანგის მოხელისაგან შედგებოდა. მათ შორის იყო 20

აზნაური და 35 ვოლონტერი – პრივილეგირებულ წოდებათა წარმომადგენელი (თავადები, გრაფები), რომლებიც დაყოფილნი იყვნენ ათეულებად [4, 18].

მეფე – „პეტრე მიხაილოვის“ ფსევდონიმით მოგზაურობდა [22, 41]. მას თან ახლდნენ თავისი უახლოესი თანამოაზრენი, რომელთა შორისაც საპატიო ადგილი ეკავა ქართველ უფლისწულს ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეთინსკის (1674-1711). იგი იყო ქართული კულტურის მოღვაწე, მწერალი, მოსკოვის ქართული ახალშენის მეთაური [8, 99-100]. იმავდროულად ის იყო ვაჟი და მემკვიდრე მეფე არჩილ II-ისა (1647-1713), რომელიც საქართველოს ცალკეულ სამეფოებში 1661-1696 წლებში მეფობდა. კერძოდ, არჩილ II იმერეთში მეფობდა: 1661-1663; 1678-1679; 1690-1691; 1695-1696 წლებში, ხოლო კახეთში – 1663-1675 წლებში.

„დიდი ელჩობისას“ ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეთინსკი ირიცხებოდა ვოლონტერთა III ათეულში, ხოლო პეტრე I – ვოლონტერების II ათეულში [9, 202].

ჯუანშერ ვათიშვილის ნაშრომში ვკითხულობთ: „2 марта 1687 года из Москвы выехал передовой отряд, а через неделю – основной состав посольства: более 250 человек, включая свиту и службу (врачей, поваров, слуг, шутов). Посольству был придан отряд так называемых волонтеров в 35 человек, составленный из представителей различных слоев общества, связанных с придворными кругами. Его возглавлял командор князь А. М. Черкасский, подчиненными которого считались как сам царь, участвовавший в посольстве инкогнито в качестве одного из трех «десятников» – волонтеров под именем «бомбардира Петра Михайлова», так и двое из волонтеров, находившихся непосредственно при монархе. Ими являлись Александр Арчилович Багратиони и Александр Данилович Меншиков в окружении Петра I, пожалуй, наиболее приближенные к нему люди.

Участие в российском «Великом посольстве» в Западную Европу Александра Арчиловича Багратиони и сопровождавших его в качестве свитских трех грузин (его слуг, их личности не установлены) являлось событием отнюдь не ординарным, скорее даже беспрецедентным с точки зрения не только истории русско-грузинских отношений, но и истории Грузии и грузино-западноевропейских связей... Александр Арчилович являлся самостоятельным официальным участником российского посольства в Западную Европу, на которого... были возложены

вполне определенные полномочия и обязанности в качестве высокопоставленного и деятельного члена этого посольства“ [21, 151-152].

ამდენად, როგორც ირკვევა, უფლისწულ ალექსანდრეს თან 3 ქართველი პირადი მსახური ახლდა.

22 მარტს „დიდი ელჩობა“ ფსკოვში ჩავიდა. 25 მარტს ელჩობის მონაწილეებმა გადალახეს საზღვარი, ხოლო 31 მარტს რიგაში ჩავიდნენ. მდინარე დვინის ადიდების გამო, ელჩობა ამ ქალაქში ერთ კვირას შეყოვნდა.

იმხანად, ლიფლანდია რიგის ჩათვლით შვედეთის საკუთრებას წარმოადგენდა. როგორც ჩანს, შვედები გრძნობდნენ პეტრე I-ის დანტერესებას ამ სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი რეგიონით, რის გამოც ლიფლანდიის გენერალ-გუბერნატორმა „დიდი ელჩობის“ ვიზიტი რიგაში არ მოიწონა. ყოველივე ამის გამო, აღნიშნულ ქალაქში მყოფ ელჩობის წევრებს საკმაოდ შეუფერებელი საცხოვრებელი გამოუყვეს და არ მისცეს შესაძლებლობა, რომ დაეთვალთმეობინათ სიმაგრეები, თანაც ისინი მეთვალყურეობის ქვეშ მოაქციეს. მათ ქალაქში გადაადგილება შეზღუდული ჰქონდათ. როდესაც რუსეთის მეფემ მანკი დაიქირავა ნავი და ერთ-ერთ სიმაგრესთან მიახლოება სცადა, ის იარაღის მუქარით აიძულეს, რომ იქაურობას გასცლოდა. ამის თაობაზე პეტრე I-მა განაცხადა:

– „შვედები ნებას არ მაძლევენ დავათვალიერო რიგის სიმაგრეები, მაგრამ შვეიცდები დავათვალიერო ისინი მათი ნებართვის გარეშე“.

8 აპრილს „დიდმა ელჩობამ“ რიგა დატოვა. 14 აპრილს ისინი ჩავიდნენ მიტავაში (თანამედროვე ელგავა), სადაც მათ კურლანდიის ჰერცოგი ფრიდრიხ კაზიმირი შეეგებათ. ჰერცოგმა საპატიო სტუმრები თავის სასახლეში მიიპატიჟა და დიდებულად უმასპინძლა. გზაში და შემდეგ, სხვა ქალაქების დათვალიერებისას, ელჩობას დიდი პატივით – სამხედრო მუსიკითა და ქვემეხების ბათქით ხვდებოდნენ. ელჩობამ კურლანდიაში ერთ კვირას დაჰყო [4, 19].

ჯ. ვათეიშვილი მოგვითხრობს: „Посещением Риги Петр остался недоволен, ибо встретили его там холодно и недружелюбно. Несколько сгладил это неприятное впечатление у царя радушный прием, оказанный ему в Митаве – столице герцогства Курляндского, куда он прибыл 14 апреля. Достигнув морского берега, Петр 2 мая в сопровождении своих друзей отплывает на «Святом Георгии» в Кёнигсберг и впервые видит Балтийское море“ [21, 164].

22 აპრილს, პეტრე I, ვოლონტიერებთან და 70 ჯარისკაცთან ერთად, ლიბავაში (ლიეპაია) გაემშურა, ხოლო თანმხლებთა დანარჩენი ნაწილი მან დროებით მიტავაში დატოვა. ლიბავაში ჩასული პეტრე I მცირერიცხოვანი ამალით დაბინავდა სავაჭრო გემზე „ნმ. გიორგი“, რომლითაც კენიგსბერგისაკენ გაემართა. ელჩობის სხვა მონაწილენი აღნიშნული ქალაქისაკენ ხმელეთით გაემშურნენ [4, 19].

ალექსანდრე არჩილის ძე ბაგრატიონ-იმერეთისკიმ ევროპის ქვეყნებში 1699 წლის მიწურულამდე დაჰყო. ეროვნულ ტანისამოსში გამოწყობილი ქართველი უფლისწული საყოველთაო ყურადღების ცენტრში იმყოფებოდა [7, 9]. ის სხვადასხვა დროს ცხოვრობდა პრუსიაში (კენიგსბერგი), ჰოლანდიასა (ჰააგა, უტრეხტი, ამსტერდამი) და დიდ ბრიტანეთში (ლონდონი, დეპტფორდი, ვულიჩი), სადაც სამხედრო ხელოვნებაში ცოდნას იმაღლებდა. იგი საარტილერიო საქმეს განსაკუთრებული მონდომებით ეუფლებოდა.

1700 წლის 19 მაისს ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეთისკი დაინიშნა რუსეთის არტილერიის პირველ სარდლად – გენერალ-ფელდციეხმაისტერად [32, 31-48].

იმავე წლის 19 ნოემბერს, ნარვასთან მომხდარ ბრძოლაში, რუსთა ჯარი სასტიკად დამარცხდა. მეორე დღეს, რუსეთის არმიის სხვა გენერლებთან (ი. დოლგორუკი, ა. გოლოვინი, ი. ბუტურლინი, ა. ვეიდი, ი. ტრუბეცკოი და სხვ.) ერთად, შვედებმა ტყვედ გენერალ-ფელდციეხმაისტერიც ჩაიგდეს.

პეტრე I შეეცადა, რომ თავისი უახლოესი მეგობარი დაუყოვნებლივ გამოეხსნა ტყვეობიდან. ქართველი უფლისწულის განთავისუფლების სანაცვლოდ შვედებმა მოითხოვეს ჯერ 10 კასრი ოქრო, ხოლო შემდეგ – რუსთა ტყვეობაში ჩავარდნილი 60 შვედის განთავისუფლება [31, 445].

რუსეთის მეფემ სთხოვა ალექსანდრე ბაგრატიონს, რომ შვედების წინადადებასთან დაკავშირებით თავისი აზრი გამოეთქვა. ამის პასუხად, 1710 წლის 6 სექტემბერს პეტრე I-ისადმი გაგზავნილ წერილში ქართველი უფლისწული წერდა: „არამცთუ მითქვამს, აზრადაც კი არ მომსვლია, რომ სახელმწიფოს რაიმე ზარალი მიადგეს არათუ ჩემს გამო, არამედ იმათ გამოც, რომლებიც ჩემზე თუნდაც ათასჯერ უკეთესნი არიან. ჩვენ ვალდებულნი ვართ, რომ მოვითმინოთ და სიცოცხლე შევნიროთ მეფეს და სახელმწიფოს ინტერესებს“ [31, 64].

ათწლიანმა ტყვეობამ ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეთისკის ჯანმრთელობას წარუშლელი დაღი დაასვა. 1711 წლის 3 თებერვალს, როდესაც იგი ტყვეობიდან განთავისუფლებული რუსეთში ბრუნდებოდა, გზად პიტეოს ნახევარკუნძულზე გარდაიცვალა. 37

წლის ასაკში მან სული დალია ქართველი ბერის პანკრატის (ერისკაცობაში – ბაგრატ სოლოლაშვილი) ხელეში [21, 516-517].

ქართველი უფლისწულის ნეშტი მოსკოვში გადასვენეს და დონის მონასტერში დაკრძალეს [4, 37-38].

ამრიგად, ქართველი მეფის არჩილ II-ის ვაჟი და ტახტის მემკვიდრე უფლისწული ალექსანდრე ბაგრატიონ-იმერეტინსკი (1697-1711) – 1697 წლის 31 მარტიდან – 22 აპრილამდე იმყოფებოდა ლიფლანდიისა და კურლანდიის ტერიტორიაზე. საგულისხმოა, რომ ის იყო ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის ჩვენთვის ცნობილი პირველი წარმომადგენელი, რომელიც ბალტიისპირეთს ეწვია.

2. უფლისწულების ადარნასე ლევანის ძე და გიორგი ვახტანგის ძე ბაგრატიონების საბრძოლო გზა კურლანდიაში (XVIII საუკუნის შუა ხანები)

1724 წლისათვის საქართველოში შექმნილი ურთულესი პოლიტიკური ვითარების გამო, ქართლის მეფე ვახტანგ VI (1675-1737, მეფობდა 1709-1724 წლებში) თავისი 1.200-კაციანი ამალით რუსეთში გადაიხვეწა. ამის შემდეგ, მეფის ამალის უდიდესი ნაწილი რუსეთში დარჩა და იქ მოღვაწეობდა.

საქართველოდან რუსეთში გადასახლებულ ქართველთა შორის იყვნენ ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის ქართლის შტოს წარმომადგენლები, უფლისწულები ათანასე (ადარნასე) ლევანის ძე (1707-1784) და გიორგი ვახტანგის ძე (1712-1786).

მოსკოვის ობერ-კომენდანტი, გენერალ-პორუჩიკი (1764 წლიდან) ათანასე ლევანის ძე ბაგრატიონი იყო უმცროსი ძმა მეფე ვახტანგ VI-ისა, ხოლო გენერალ-ანშეფი გიორგი ვახტანგის ძე ბაგრატიონი – ხსენებული მეფის უმცროსი ვაჟი.

XVIII საუკუნის ოციანი წლებიდან, ზემოხსენებული უფლისწულები, ისევე როგორც ქართლის სამეფო ამალის ნევრთა მნიშვნელოვანი ნაწილი, რუსეთის იმპერიის სამხედრო კამპანიებში აქტიურად მონაწილეობდნენ [25, 15-17].

უფლისწული გიორგი მონაწილეობდა რუსეთ-შვედეთის ომში (1741-1743). ამ ომიდან მისი დაბრუნების შესახებ ასე იწყებოდა გაზეთი „Санкт-Петербургские ведомости“: „В Санкт-Петербурге, 4 октября, Грузинский царевич Георгий возвратился по счастливом окончании кампании в Финляндии. Он был на флоте“ [28].

გიორგი ვახტანგის ძე ბაგრატიონი, რომელიც იმხანად გენერალ-მაიორი იყო, ხელმძღვანელობდა გალერებიდან გადმომსხდარ გრენადერებსა და მუშუკეტერებს [33, 203].

უფლისწულები ათანასე და გიორგი ბაგრატიონები მონაწილეობდნენ რაინის ლაშქრობაში (1747-1748 წლები). გიორგის დაეკისრა ორგანიზება საგალერო ფლოტისა, რომელსაც დესანტი უნდა გადაესხა ქ. კრონშტადტიდან – ქ. მიტავაში [22, 86].

ამრიგად, 1747-1748 წლებში კურლანდიის ტერიტორიაზე იბრძოდნენ უფლისწულები ათანასე (ადარნასე) ლევანის ძე (1707-1784) და გიორგი ვახტანგის ძე (1712-1786) ბაგრატიონები.

3. უფლისწულ პაატა ვახტანგის ძე ბაგრატიონის მოგზაურობა ბალტიისპირეთში (1749 წ.)

ვახტანგ VI-ის უმცროსმა ვაჟმა – პაატამ (1720-1765) რუსეთში საარტილერიო და საფორტიფიკაციო საქმე შეისწავლა.

მამის გარდაცვალების (1737) შემდეგ, უფლისწული ფინანსურ გასაჭირში ჩავარდა.

1745 წლის მაისში პაატამ რუსეთის იმპერატრიცას ანა იოანეს ასულს სთხოვა, რომ შესაფერის სამსახურში აეყვანათ, ანდა საქართველოში გამგზავრების ნებართვა მიეცათ. ამის პარალელურად, მან ითხოვა თანხა ვალების გასასტუმრებლად.

იმპერიის ხელისუფალნი შიშობდნენ, რომ საქართველოში დაბრუნებული უფლისწული სპარსეთის სამსახურში არ ჩამდგარიყო და თავისი სამხედრო განათლება იქ არ გამოეყენებინა. ამის გამო, მათ პაატას შესთავაზეს ქვეით პოლკში ჩარიცხვა პოდპოლკოვნიკის წოდებით და ფულადი დახმარება, რითაც შესაძლებელი იქნებოდა მისი ვალის მხოლოდ მცირე ნაწილის გასტუმრება.

ამ შეთავაზებით უკმაყოფილო უფლისწულმა გადაწყვიტა, რომ რუსეთი საიდუმლოდ დაეტოვებინა. 1749 წლის 22 იანვარს იგი ქართველი აზნაურის ვასილ ეგოროვის პასპორტით ეწვია ჯერ რიგას, ხოლო შემდეგ მიტავას (ელგავა), საიდანაც მემელში ჩავიდა [27, 71-77].

იმავე წლის 5 მაისს რუსეთის იმპერიის სენატში ქართველი უფლისწულის საქმე განიხილეს. იმ დღეს შედგენილი დოკუმენტის სახელწოდებაა: „Протокол собрания правительствующего Сената об отказе в отпуске на родину грузинского царевича Пааты, о принятии на

службу подполковником, а также о тайном отъезде его с подложным паспортом в Мемель“ [29, 519].

პროტოკოლში ნათქვამი იყო: „Царевич Паата подлежным паспортом, под именем грузинского дворянина Егорова, с одним человеком приехал в Ригу из Петербурга и объявля об себе, отпросился до Митавы, откуда тайно в Мемель приехал“ [29, 519-520].

მემელიდან კენიგსბერგში ჩასულმა პაატამ პრუსიის მონარქს ფრიდრიხ II-ს ქვეშევრდომობაში მიღება და სამხედრო სამსახურში ჩარიცხვა სთხოვა, რასაც შედეგი არ მოჰყვა. როგორც ჩანს, რუსეთიდან გაქცეული ქართველი უფლისწულისათვის თავშესაფარის მიცემას პრუსიის ხელისუფლება მოერიდა.

ამის გამო, უფლისწული პაატა ევროპის სხვა ქვეყნებისა და კონსტანტინოპოლის გავლით, მოგვიანებით (1752 წ.) საქართველოში დაბრუნდა [11, 629].

მისი მოგზაურობის მარშრუტი ასეთი იყო: სანკტ-პეტერბურგი – რიგა – მიტავა – მემელი – კენიგსბერგი – ვარშავა – კამენეცი – ბუქარესტი – კონსტანტინოპოლი – ერზურუმი – თბილისი [27, 79].

ამრიგად, 1749 წლის დასაწყისში ბალტიისპირეთში იმოგზაურა უფლისწულმა პაატა ვახტანგის ძე ბაგრატიონმა (1720-1765).

4. ქართველ ჰუსართა პოლკის საბრძოლო გზა ბალტიისპირეთში (XVIII საუკუნის 50-იანი წლები)

1729 წლიდან რუსეთში ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა გამოჩენილი ქართველი პოეტი, თავადი დავით გიორგის ძე გურამიშვილი (1705-1792), რომელიც დაახლოებული იყო ვახტანგ VI-სთან და მის გარემოცვასთან.

ვახტანგ VI-ის გარდაცვალების (1737) შემდეგ, საქართველოში დაბრუნების იმედგადაწურული ქართველი ემიგრანტები და მათ შორის დავით გურამიშვილიც იძულებულნი გახდნენ, რომ რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობა მიეღოთ.

1738 წლის 8 ივნისს, რუსეთის იმპერიის მინისტრთა კაბინეტმა დაამტკიცა სენატის მიერ წარდგენილი პროექტი „ქართული ჰუსართა ასეულის“ შექმნის შესახებ. 1741 წლიდან აღნიშნული ასეული გარდაიქმნა „ქართულ ჰუსართა პოლკად“, რომლის შემადგენლობაშიც 500-მდე ქართველი ირიცხებოდა.

„ქართული ჰუსართა პოლკი“, რომელსაც პოლკოვნიკი (შემდგომში – გენერალ-ლეიტენანტი), თავადი ელისე (ედიშერ) პაატას ძე ამილახვარი მეთაურობდა, მონაწილეობდა რუსეთ-პრუსიის ომში (1756-1762). იმხანად დ. გურამიშვილი პოდპორუჩიკი იყო.

1757 წლის 18 ივნისს „ქართულ ჰუსართა პოლკმა“, რუსეთის იმპერიის შეიარაღებული ძალების სხვა სამხედრო შენაერთებთან ერთად გადალახა მდინარეები ვილი და ნემანი. ისინი დაბანაკდნენ ჯერ ქალაქ კოვნოში (კაუნასი), ხოლო შემდეგ – შადოვში. ამის შემდეგ, მათ აიღეს: ბენზაგოლი, კროკენა, რუდზიუნა და ოლიტა. 25 ივნისს მათ დაიკავეს მემელი, ხოლო მომდევნო დღეს – გუმბინი. 27 ივნისს მათ პიჩკენის ტყესთან სძლიეს პრუსიელებს.

აღნიშნულ ბრძოლებში მონაწილეობდა დ. გურამიშვილიც [10, 41-89], რომელსაც მოგვიანებით (1760 წლის 1 ივნისს) პორუჩიკის სამხედრო წოდება მიენიჭა [26, 144].

ამრიგად, რუსეთ-პრუსიის შვიდწლიან ომში (1756-1762) რუსეთის იმპერიის შეიარაღებული ძალების შემადგენლობაში შემავალი „ქართული ჰუსართა პოლკი“ 1757 წლის ივნისში ბალტიისპირეთის, კერძოდ ლიტვის ტერიტორიაზე იბრძოდა. მათ შორის იყო გამოჩენილი ქართველი პოეტი, თავადი დავით გურამიშვილი (1705-1792).

5. გენერალ პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონის მამული ბალტიისპირეთში (XVIII საუკუნის მიწურული – XIX საუკუნის დასაწყისი)

რუსეთის საიმპერიო არმიის ერთ-ერთი ყველაზე სახელგანთქმული მხედართმთავარი, ინფანტერიის გენერალი, მრავალი საპატიო ჯილდოს კავალერი პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონი (1765-1812) – ქართლის მეფე იესეს (მეფობდა 1714-1716 და 1724-1727 წლებში) პირდაპირი შთამომავალი იყო [24, 50-52].

იტალიისა და შვეიცარიის სამხედრო ექსპედიციებში (1799) გამოჩენილი დიდი დამსახურებისათვის, იმპერატორმა პავლე I-მა 1800 წლის აპრილში პ. ბაგრატიონს ჯილდოდ უბოძა მდიდარი სოფელი, რომელიც ლიტვის გუბერნიაში მდებარეობდა [23, 61].

სახელოვანი სარდალი – სულითა და ხორციტ მხედარი იყო. მისი მოღვაწეობის მთავარ ასპარეზს – ბრძოლის ველი წარმოადგენდა. ამიტომაც, მას სრულებით არ იზიდავდა იმპერატორის მიერ ჯილდოდ ნაბოძები ყმა-მამული, რომელთაც არც კი მოინახულებდა, ისე ჰყიდდა. მას მდიდრული, ხელგამლილი ცხოვრება უყვარდა,

რის გამოც ხშირად ვალებს იღებდა და შემდეგ მამულების გაყიდვით იხდიდა [4, 51-57].

1802 წელს პ. ბაგრატიონმა ლიტვის მამულიდან 6 ახალგაზრდა ყმა-გლეხი ამოარჩია და თან წაიყვანა, ხოლო თვით სოფელი – რუსეთის სახელმწიფო ხაზინას მიჰყიდა.

საგულისხმოა, რომ ათი წლის შემდეგ, ბოროდინოს ბრძოლაში (1812 წ.) დაჭრილმა და სასიკვდილო სარეცელზე მიჯაჭვულმა გენერალმა თავის ლიტველ ყმებს თავისუფლება მიანიჭა [23, 72].

ამრიგად, სახელგანთქმულ მხედართმთავარს, გენერალ პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონს (1765-1812) 1800 წლის აპრილში ლიტვის გუბერნიაში ჯილდოდ უბოძეს სოფელი, საიდანაც წაყვანილ ექვს ლიტველ ყმა-გლეხს მან გარდაცვალების წინ თავისუფლება უბოძა.

6. ბალტიისპირეთი უკანასკნელი ქართველი მეფის გრიგოლ I-ის თვალთ (1813 წ.)

XIX საუკუნის დასაწყისიდან რუსეთის იმპერიამ თანდათან დაიპყრო საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარე სამეფო-სამთავროები, ხოლო ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის მრავალი წარმომადგენელი სანკტ-პეტერბურგში გადაასახლა.

ეროვნული სახელმწიფოებრიობის გაუქმებამ თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ერის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ამას მოჰყვა სახალხო აჯანყებები კახეთსა (1802) და მთიულეთში (1804), რომლებიც რუსეთის ადმინისტრაციამ სისხლში ჩაახშო.

იმპერატორის მმართველობის ქვეშ იძულებით მოქცეული ქართველი ერის ჯანსაღ ნაწილს კვლავ ბაგრატიონების გამეფება სურდა. ამ გვარის სახით ქართველობას ეროვნული სახელმწიფოებრიობის ცოცხალი სიმბოლო ეგულებოდა.

რუსეთის საიმპერიო ადმინისტრაცია საქართველოში ისე იქცეოდა, როგორც დამპყრობელი დაპყრობილ ქვეყანაში. ამის გამო, ქართველი ერის უკმაყოფილება თანდათან მატულობდა და სახალხო აჯანყებისათვის ნიადაგი მზადდებოდა.

1812 წლის 31 იანვრიდან აღმოსავლეთ საქართველოში ახალმა სახალხო აჯანყებამ იფეთქა. მასში დაწყებისთანავე ჩაება ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის საქართველოში შემორჩენილი ერთადერთი წევრი – 23 წლის უფლისწული გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830). იგი იყო შვილთაშვილი მეფე ერეკლე II-ისა (მეფობდა 1744-1798 წლებში), შვილიშვილი მეფე გიორგი XII-ისა (მეფობდა 1798-1800 წლებში) და ვაჟი უფლისწულ იოანესი (1768-1830).

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ასპარეზზე ქართველი უფლისწულის გამოჩენა აჯანყებულთათვის უდიდეს სტიმულად იქცა. მათ გრიგოლი თავიანთ წინამძღოლად მიიღეს და ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადეს. იგი აღმოსავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვან ნაწილში 1812 წლის თებერვლის შუა რიცხვებიდან – მარტის დასაწყისამდე მეფობდა. ეკლესიებში მის, როგორც ქართლ-კახეთის მეფის სახელზე, წირვა-ლოცვას აღავლენდნენ [12, 23-53].

მეფე გრიგოლ I-ის ენერგიული მოღვაწეობის წყალობით, აჯანყებულებმა მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს. ეს ამბობება თანდათან საქართველოს საზღვრებს სცილდებოდა და საერთოკავკასიური აჯანყების ხასიათს იღებდა. ყოველივე ამან რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლება აიძულა, რომ გადამჭრელი ზომებისათვის მიემართა.

საქართველოს მთავარსარდალი, გენერალი ფილიპ ოსიპის ძე პაულუჩი რუსეთის სახელმწიფო საბჭოსა და მინისტრთა კაბინეტის თავმჯდომარის ნიკოლოზ რუმინანცევისადმი (1754-1826) გაგზავნილ საიდუმლო პატაკში შენიშნავდა: „Царевич Григорий, сын царевича Иоанна, в Москве пребывающего, провозглашенный кахетинскими мятежниками царем Грузии и издавший от имени своего возмутительные прокламации, также коего имя в церквах бунтовщиками поминаемо было как царя Грузии и который, собрав мятежную толпу, дрался против войск В. И. В., но был мною разбит, бежал было в Дагестан, к анцухским лезгинам“ [18, 63].

საიმპერიო ხელისუფლებამ ვერაგულად დაატყვევა გრიგოლ ბაგრატიონი და რუსეთში გადაასახლა. იგი ჯერ ქ. ოლონეცკში ჰყავდათ, ხოლო შემდეგ ქ. პეტროზავოდსკში გადაიყვანეს. ერთწლიანი პატიმრობის შემდეგ ის გაათავისუფლეს.

1813 წელს გრიგოლ ბაგრატიონი მონაწილეობდა რუსეთის არმიის საზღვარგარეთულ ლაშქრობაში, რომლის შთაბეჭდილებანიც მან გადმოსცა თავის სამოგზაურო ხასიათის თხზულებაში „მოგზაურობა პეტერბურგიდან ვილნომდე“.

მიხეილ გორგოძის ნაშრომში ვკითხულობთ: „Григорий Иоаннович после двенадцатимесячного заключения в крепости был помилован. Дальнейшая его жизнь связана со службой в русской армии в Петербурге и отчасти в Астрахани. Он принимал участие в известном походе 1813 года. Как и многие из членов грузинского царского дома, высланных в Петербург, он тоже отдавал дань литературной деятельности. Так, им описан поход, в котором он сам участвовал («Путешествие из Пе-

тербурга в Вильно»). Сохранились в рукописи его стихотворения «Маргиналии», а также переводы с русского языка. Умер Г. И. Багратиони в чине подполковника в Петербурге в 1830 году, похоронен в Александро-Невской лавре)“ [22, 107-108].

გრიგოლ ბაგრატიონის სამოგზაურო თხზულებაში საინტერესოდ არის აღწერილი ბალტიისპირეთის ქალაქები, მდინარეები და ტბები.

საგულისხმოა, რომ გრიგოლი ხშირად ქართულ, ეროვნულ ტანისამოსში გამოწყობილი დაიარებოდა. უცხო ტანისამოსით მოსილი ახოვანი, მოხდენილი ვაჟკაცი ევროპის ქვეყნებში მნახველთა დიდ ყურადღებას იქცევდა.

გ. ბაგრატიონის თხზულებაში ასეა აღწერილი მდინარე ნარვა: „მდინარე ესე იქნების ორი და მტკვრისოდენი... მივედით საიღამცა მდინარე ნარვა გამოდის, რომელიც არს საშინელი ტბა. სიგრძე აქვს 330 და სიგანე 165 და არის სულ ტბა ესე რიყიანი და გემრიელი სასმელი წყალი, რომელიცა უკეთესი გემო წყლისა აღარ ითქმის... ტბასა ამას ჰქვიან ოზირა პსკოვა“ [1, 1-2].

გრიგოლმა ოთხი დღე გაატარა ვილნოში (ვილნიუსი), რომლის ღირსშესანიშნაობები, შემოგარენი, თეატრი, მოსახლეობა და მათი ზნე-ჩვეულებანი მან თავის თხზულებაში აღწერა.

მასში ვკითხულობთ: „არის ვილნოსა ქალაქი დაბლობში, სამკუთხიდგან აქვს სულ გორები ტყიანი და ერთიდგან მდ. ვილლა...ვილნისა ქალაქსა შინა არის ხალხი დია მშვენიერი, რომელი ვსთქვა, უკეთესი არსად მინახავს, ნამეტნავად ურიათა ქალნი... არიან ვითარცა ქართველნი, მოარულნი კაბითა, სარტყელითა და ჩიბლეტებით, ესე იგი ჩახჩურებით და ჩოხა-ბარმნითა მოარულნი, ვითარცა ბუნებით ქართველნი“ [1, 5].

გ. ბაგრატიონის შეფასებით, „ვილნოსა შინა მცხოვრებნი ურიანი არიან მოარულნი კაცნი მათნი ცუდისა ტანისამოსითა და დიდითა წვერითა და თმითა და ზევიდამ აცვიათ, ვითარცა სომხის ტერტერათა შავი ანაფორანი და ზოგთა დაკეცილი მხარზედან უძევსთ“. მისივე აზრით, მამაკაცებზე უკეთესად ეცვათ ებრაელ ქალებს, რომლებიც გამოწყობილნი იყვნენ „ჩადრითა და ქოშებით და აქვთ თავნი შეკრულნი დიდისა კოპითა და ყელთა ზედა აქუსთ ყოველთა სარალუჯი მარგალიტისა“ [1, 5].

ავტორმა ყურადღება გაამახვილა ვილნოს მცხოვრებთა წეს-ჩვეულებებზეც. მაგალითად, მან ასე აღწერა დაკრძალვის იქაური ტრადიცია: „ოდეს მკუდარი მოუკვდებათ, მიიტანებენ მკვდარსა მას

და ჩაასვენებენ ზემოხსენებულსა ხვრელსა შინა და გაამწესებენ მინისა და კედლის პირსა და წააფარებენ ჩვეულებისამებრ ქვასა. ოდეს მის გობონასა გვერდსა გაივლი, ვერა სცნობ თუ ეს გობონი სასაფლაო არს. ასე გეგონება, რომ ერთი დიდი სასახლე არის“ [1, 5].

ამრიგად, უკანასკნელმა ქართველმა მეფემ გრიგოლ I-მა (1789-1830), დატუსალებისა და რუსეთში გადასახლების შემდეგ, 1813 წელს იმოგზაურა ბალტიისპირეთში, ხოლო სამოგზაურო შთაბეჭდილებები თავის თხზულებაში გადმოსცა.

7. გიორგი ქსნის ერისთავი ბალტიისპირეთში (XIX საუკუნის 30-იანი წლები)

გამოჩენილი ქართველი დრამატურგი, პოეტი და თეატრის მოღვაწე, თავადი გიორგი დავითის ძე ქსნის ერისთავი (1813-1864) ერთხანს ბალტიისპირეთში მოღვაწეობდა.

1832 წლის დეკემბერში გამჟღავნებულ ანტიიმპერიულ შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის პრაპორშჩიკ გ. ერისთავს ბალტიისპირეთში გადასახლება მიუსაჯეს.

1834 წლის 9 იანვარს იგი გაგზავნეს ქ. ვილნოში (ვილნიუსი), სადაც ფეხოსანთა III დივიზიის ნოვო-ინგერმანლანდიის პოლკში ჩარიცხეს [19, 413].

გ. ერისთავი სხვადასხვა დროს მსახურობდა ასევე ქალაქებში: კოვნოში (კაუნასი), რიგაში, ვარშავაში, ვოლკოვსკში, ბელოსტოკსა და სხვ. [3, 26].

მან საფუძვლიანად შეისწავლა პოლონური ენა, რამაც შესაძლებლობა მისცა ზიარებოდა პოლონურ ლიტერატურას, ხოლო ადამ მიცკევიჩის „ყირიმის სონეტები“ და „დიდი იმპროვიზაცია“ ქართულ ენაზე ეთარგმნა.

სამხედრო სამსახურის პარალელურად, გ. ერისთავი ლექციებს ისმენდა ვილნოს უნივერსიტეტში. იქ მას შეუყვარდა „მშვენიერი ლიტველი ქალწული“, რომელსაც შემდგომში, თავის ნაწარმოებებში ხშირად იხსენიებდა [5, 99].

1838 წელს გ. ერისთავს ნება დართეს, რომ დროებით ჩამოსულიყო საქართველოში, სადაც საბოლოოდ 1842 წელს დაბრუნდა [2, 192].

ამრიგად, XIX საუკუნის 30-იანი წლებში ბალტიისპირეთში მოღვაწეობდა გამოჩენილი ქართველი დრამატურგი, პოეტი და თეატრის მოღვაწე, თავადი გიორგი დავითის ძე ქსნის ერისთავი (1813-1864).

8. უფლისწულ თეიმურაზ გიორგის ძე ბაგრატიონის თხზულებაში აღწერილი ბალტიისპირეთი (1836 წ.)

1836 წლის მაისის მიწურულს და ივნისის დასაწყისში, ბალტიისპირეთში იმოგზაურა ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII-ის (მეფობდა 1798-1800 წლებში) ვაჟმა – თეიმურაზ ბაგრატიონმა (1782-1846). ის იყო ცნობილი მწერალი და მეცნიერი, სანკტ-პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრი და ნამდვილი წევრი პარიზის სააზიო და კოპენჰაგენის ანტიკვართა სამეფო საზოგადოებებისა.

ხსენებული წლის 26 მაისს, სანკტ-პეტერბურგში მყოფი თ. ბაგრატიონი ევროპის ქვეყნების მიმართულებით მოგზაურობას შეუდგა. თავის თხზულებაში „მოგზაურობა ჩემი ევროპისა სხვათა და სხვათა ადგილთა“ იგი წერს: „განვლეთ ლიფლანდიის ქალაქები და სოფლები, დერპტის ქალაქი, ლიფლანდიის დედა ლუბერნიის ქალაქი; ქალაქი რიგა, რომელიცა ჩინებული ქალაქი არის. იქიდან კურლანდიის პირველი ქალაქი მიტავა, რომელიცა კურლანდიის ლუბერნიის ქალაქია, კაის ალაგს და კარგი ქუჩები აქვს. აქედამ ვიარეთ. განვლეთ კურლანდიის სამზღვარიცა და შევედით პოლშის სამზღვარშია, ვილენცკის ლუბერნიაში“ [6, 18-19].

ამრიგად, უფლისწულმა თეიმურაზ გიორგის ძე ბაგრატიონმა (1782-1846) 1836 წელს იმოგზაურა ბალტიისპირეთში, რის შესახებაც მის თხზულებაში გარკვეული ცნობები გვხვდება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი H-2178.
2. ალანია ნოდარ, ერისთავი გიორგი დავითის ძე, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, თბ., 1979.
3. გამეზარდაშვილი დავით, გიორგი ერისთავი, თბ., 1949.
4. გონიკიშვილი მიხეილ, ბაგრატიონთა დასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში, თბ., 1986.
5. ვოზნიაკი ანდჟეი, ქართველები ვარშავაში (XVII-XX საუკუნეებში), კრებული „პოლონელების 200 წელი კავკასიაში. ქართულ-პოლონური ურთიერთკავშირები“ თბ., 2004.
6. თეიმურაზ ბატონიშვილი, მოგზაურობა ჩემი ევროპისა სხვათა და სხვათა ადგილთა, სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით, წერილითა და შენიშვნებით, თბ., 1944.

7. მეგრელიძე შამშუ, ჩვენი სახელოვანი სამხედრო წინაპრები, თბ., 1979.
8. სიხარულიძე ფრიდონ, ალექსანდრე ბატონიშვილი (ბაგრატიონი), ენციკლოპედია „საქართველო“, ტ. I, თბ., 1997.
9. ტატიშვილი ვლადიმერ, ქართველები მოსკოვში, მეორე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა, თბ., 1959.
10. ყუბანიშვილი სოლომონ, დავით გურამიშვილი ქართულ ჰუსართა პოლკში, თბ., 1955.
11. ხანთაძე შოთა, პაატა ბატონიშვილი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 7, თბ., 1984.
12. ჯავახიშვილი ნიკო, გრიგოლ I – უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბ., 2008.
13. ჯავახიშვილი ნიკო, ქართულ-ლათინური ურთიერთობის ისტორიიდან, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების სამეცნიერო შრომათა კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტ. I (V), თბ., 2009.
14. ჯავახიშვილი ნიკო, ქართულ-ბალტიისპირული ურთიერთობის სათავეებთან (X-XI საუკუნეები), კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტ. II (VI), თბ., 2009.
15. ჯავახიშვილი ნიკო, ბალტიის ქვეყნებთან საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XV საუკუნის მიწურული), კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტ. II (VI), თბ., 2009.
16. ჯავახიშვილი ნიკო, ბალტიის ქვეყნებთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XVII საუკუნის პირველი მესამედი), კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტ. II (VI), თბ., 2009.
17. ჯავახიშვილი ნიკო, ბალტიისპირეთის რეგიონები და ქალაქები – XVIII საუკუნის დიდი ქართველი მეცნიერის თვალთ, კრებული „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, ტ. II (VI), თბ., 2009.
18. Акты собранные Кавказской Археографической комиссией, Архив Главного управления наместника Кавказского (под редакцией А. Берже), т. V, Тифлис, 1873.
19. Акты собранные Кавказской Археографической комиссией, Архив Главного управления наместника Кавказского (под редакцией А. Берже), т. VIII, Тифлис, 1881.
20. Богославский М., Петр I: матерялы для биографии, т. II, Москва, 1940.

21. Ватеишвили Д., Грузия и европейские страны, т. II. Побратим Петра Великого. Жизнь и деятельность Александра Багратиони, Москва, 2003.
22. Горгидзе М., Грузины в Петербурге (страницы летописи культурных связей), Тб., 1976.
23. Грибанов В., Багратион в Петербурге, Ленинград, 1979.
24. Дворянские роды Российской империи. III, Князья, под редакцией С. Думина, Москва, 1996.
25. Джавахишвили Н., Грузины под российским флагом (Грузинские военные и государственные деятели на службе России в 1703-1917 гг.), Тб., 2003.
26. Думин С., Гребельский П., Дворянские роды Российской империи, т. IV, Князья Царства Грузинского, под редакцией С. Думина и Ю.Чиковани, Москва, 1998.
27. Пирцхалайшвили А., Царевич Паата (сын царя Вахтанга VI-го), В сборнике: «Вопросы истории Грузии феодальной эпохи», т. II, Тбилиси, 1970.
28. Газ., «Санкт-Петербургские ведомости», СПб., 1742, № 80.
29. Сенатский архив, т. 7. Протоколы Правительствующего Сената, СПб., 1895.
30. Устрялов Н., История царствования Петра Великого, т. I, СПб., 1851.
31. Устрялов Н., История царствования Петра Великого, т. IV, СПб., 1858.
32. Хмыров М., Главные начальники русской артиллерии. 1-ый генерал-фельдцейхмейстер царевич Александр Арчилович Имеретинский. «Артиллерийский Журнал», СПб., 1866, № 1.
33. Шпилевский Н., Описание войны между Россией и Швецией в Финляндии в 1741-1743 гг., СПб., 1859.

Niko Javakhishvili

*Doctor of Historical sciences, Professor, Chief
scientist-researcher of the Modern and Contempo-
rary History Department of the Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology*

**Trace of Georgians in the Baltics
(From the end of XVII th – to the first half of XIX th century)**

Summary

In the previous research it is studied an activity of Georgians in the Baltics from the end of XVII th century – to the first half of XIX th century. There are 8 subtitles represented in the research:

1. Travel of the prince Alexander Bagration-Imeretinsky in Liflandia and Kurlandia (End of the XVII th century);
2. Military way of princes Afanasi (Adarnase) and George Bagrationis in Kurlandia (Middle of XVIII th century);
3. Travel of the prince Paata Bagrationi in the Baltics (End of the XVII th century);
4. Military way of Georgian Husar's regiment in the Baltics (50-ies of XVIII th century);
5. Estate of general Peter Bagrationi in the Baltics (End of the XVII th century – Beginning of the XIX th century);
6. The Baltics as seen by the last Georgian king from Bagrationi's Royal Dynasty – Gregory I (year 1813);
7. The Duke of Ksani Giorgi Eristavi in the Baltics (Thirties of the XIXth century);
8. The Baltics described in prince Theimuraz Bagration's work (year 1836).

გიორგი ბეჟიტაშვილი

*იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თე-
ლავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულ-
ტეტის საქართველოს ისტორიის კა-
თედრის დოქტორანტი*

პოლონეთში ქართული სამხედრო ემიგრაციის ისტორიის ზოგიერთი ასპექტი

ქართული სამხედრო ემიგრაციის პირველი წარმომადგენელი პოლონეთში XVII საუკუნის 60-იანი წლებიდან ჩანს. ქართველმა ემიგრანტმა ბოგდან გურჯიციკიმ დიდი როლი შეასრულა მაშინდელი სამყაროს პოლონეთის სახელმწიფოსა და სპარსეთ-თურქეთის ქვეყნებს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის მოწესრიგების საქმეში [8, 185].

ისტორიული გამოცდილება გვიდასტურებს, რომ პოლონეთი-სა და საქართველოს დიპლომატიურ ურთიერთობებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მაშინდელი ოსმალეთის დიდი იმპერიის წინააღმდეგ ოსმალეთ-პოლონეთის ქვეყნების საბრძოლო მზადებაში.

იმ დროის ოსმალეთისა და ევროპული სახელმწიფოების დიპლომატიური ურთიერთობების შესწავლა შესაძლებელს ხდის გავითვალისწინოთ საქართველოს სახელმწიფოებრივი ვითარება და მისი პოლიტიკური შესაძლებლობები საერთაშორისო ურთიერთობების რთული საკითხების დიპლომატიური მეთოდებით მოგვარებაში. ეს საკითხი თანაბრად საინტერესოა პოლონელი და ქართველი მკვლევრებისათვის.

პოლონურ ისტორიოგრაფიაში სათანადოდ არის შესწავლილი ბ. გურჯიციკის მოღვაწეობა. პოლონელი მკვლევარები სტანისლავ კოშიალიკოვსკი, სტანისლავ ზალენსკი, იან კრემინსკი, ბოგდან ბარანოვსკი, იან სუიხმანი, ა. ვოჟნიაკი და სხვა. ცდილობენ ზუსტად შეისწავლონ, შეაფასონ და გადმოგვცენ ქართველი დიპლომატის ბოგდან გურჯიციკის საქმიანობა, პოლონეთის სახელმწიფო ინტერესების დაცვაში.

ისტორიულ მოვლენათა მსვლელობაში პოლონეთის ბედი საქართველოსას საკმაოდ ჰგავს. ადრეული საუკუნეებიდან იწყება ამ ქვეყნებს შორის ურთიერთთანადგომა, თანაგრძნობა. პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა არა

მარტო ოსმალეთის იმპერიას, არამედ რუსეთის საგარეო პოლიტიკურ მოქმედებებსაც. პოლონეთის სახელმწიფო საკმაოდ გვიან ჩამოყალიბდა, ხოლო საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობა აქვს. ერთ დროს პოლონეთი იყო ევროპის უძლიერესი სახელმწიფო. ასეთივე იყო საქართველო – კავკასიაში. შემდეგში გაძლიერებული რუსეთი იწყებს უცხო მიწების, მათ შორის პოლონეთისა და საქართველოს დაპყრობას. ასეთი ისტორიული მსგავსებითაც საინტერესოა მათი სამომავლო ურთიერთობების შესწავლა, გაანალიზება, გამოცდილების გააზრება.

პოლონელი ისტორიკოსები დიდი ინტერესით განიხილავენ ერთ-ერთი პირველი გამოჩენილი ქართველი დიპლომატის ბოგდან გურჯიციკის დამსახურებას პოლონეთის სამეფო კარის მიზნების განხორციელებაში სპარსეთთან, ოსმალეთთან, რუსეთთან, საქართველოს ურთიერთობის პროცესში. პოლონურ ისტორიოგრაფიაში ბოგდან გურჯიციკი დახასიათებულია იმ დროის ერთ-ერთ განათლებულ პიროვნებად. მან შესანიშნავად იცოდა სამხედრო საქმე, იყო სამეფო ლაშქრის ასეულის მეთაური. 1662 წელს მიიღო როტმისტრის წოდება. სამხედრო კომპანიებისას მას ვაჟკაცობა გამოუჩენია. ამ დამსახურებისათვის 1666 წლის ზეიმზე სამეფო ჯარის წარმომადგენლები ჯილდოდ მოითხოვდნენ მისთვის აზნაურობის მიცემას. 1676 წლის სეიმმა მას მიანიჭა აზნაურის წოდება ე.ი. შლიახტიჩობა. მინიჭებისთანავე მიუციათ მამულები ლენჩიცკის რაიონში. თავდაპირველად იგი ქართლის მეფის დამსახურებაში იმყოფებოდა და შესანიშნავად ერკვეოდა სამეფო კარის საგარეო პოლიტიკაში. ბოგდან გურჯიციკი XVII ს-ის ნახევარში პოლონეთში აქტიურად მოღვაწეობს:

ა) სტანისლავ კოშნიალკოვსკი წერს, რომ პოლონეთის მეფე იან კაზიმეჟმა 1668 წელს თავისი მეფობის ბოლო წელს სპეციალური მისიით გააგზავნა სპარსეთში ბ. გურჯიციკი; ხოლო იან III – სობიესკის მეფობის დროს პოლონეთის ელჩთა შორის სპარსეთის კარზე იყო პოლკოვნიკი ბ. გურჯიციკი, რომელიც ასრულებდა ელჩის მოვალეობას კაპიტან ზაგორსკისთან ერთად სპარსეთში [1, 166].

ბ) ბ. გურჯიციკის საქმიანობის შეფასებისას მკვლევარი სტანისლავ ზალენსკი გვამცნობს: „მეფე იან კაზიმეჟმა 1668 წელს სულეიმან შაჰთან ელჩად გაგზავნა როტმისტრი გურჯიციკი და მისი პირით შესთავაზა კავშირი თურქთა წინააღმდეგ“; ვფიქრობთ ეს იყო ქართველი დიპლომატის დიდი ღირსებისა და ნდობის გამოხატულება [1, 167]. ს. ზალენსკის ასეთ ცნობას დიდი მნიშვნელობა აქვს. როგორც ჩანს ბ. გურჯიციკი დროულად და ზუსტად ასრულებდა თავის რთულ მისიას ქვეყნებს შორის ურთიერთობის დიპლომა-

ტიური ხერხებით მოწესრიგებაში, იგი არ ერიდებოდა შეეცვალა რელიგიური შეხედულებები სახელმწიფოებრივი დავალების შესრულებისათვის. ამის გამო სტანისლავ ზალენსკი სამართლიანად წერს: „ეს ელჩი იყო ცნობილი ბარონი ბუხტამ-ბეგი, რომელიც იყო პოლონეთის მეფის რეზიდენტი ისპაჰანში [1, 168].

გ) პოლონელი მოგზაური და მემატიანე იან კუშინსკი განიხილავს 1722 წელს სპარსეთში ავლანელთა შეჭრას, რამდენჯერმე ახსენებს ბოგდან გურჯიციკის პიროვნულ თვისებებს, მის მოღვაწეობას და წერს: „ერთ-ერთი ელჩი, რომელიც დიდხანს იყო პოლონეთის მეფის რეზიდენტი სპარსეთის შაჰის კარზე, იყო მდიდარი კაცი, სამხედრო საქმის კარგი მცოდნე და პოლიტიკურ საქმეებში გამოცდილი მოღვაწე“. მას შაჰ სულეიმანისგან მიღებული ჰქონდა დიდი მამულები შირვანის პროვინციაში, იგი გარდაიცვალა მოსკოვში როგორც კათოლიკე, იქ შაჰმა სულეიმანმა გაგზავნა ელჩად, სადაც იყო კათოლიკური მისიების მგზნებარე ქომაგი [1, 169].

დ) ბოგდან ბარანოვსკი გვაუწყებს – XVII საუკუნის მეორე ნახევარში პოლონეთ-სპარსეთის ურთიერთობაში „ყველაზე მეტად ცნობილი დიპლომატი იყო ბოგდან გურჯი, წარმოშობით ქართველი, რომელიც მრავალჯერ იყო ელჩად გაგზავნილი სპარსეთში“ [1, 170].

ე) იან რეიხმანი გვატყობინებს: ბ. გურჯიციკი (იგივე ბუხტამ-ბეგი, ბერბი ბუგდან ბეგი, ბოგდან სპარსი, ბოგდან გურჯიე) სამეფო ჯარების როტმისტრი, პოლონეთის სამსახურში მყოფი, შემდეგში ცნობილი დიპლომატი, წარმოშობით საქართველოდან იყო [1, 171]; ამრიგად, ხაზგასმა ქართული წარმოშობის თაობაზე მიაწინებს მის საპატიო დამოკიდებულებაზე პოლონეთის საზოგადოებაში.

ვ) ბ. გურჯიციკის საქართველოსთან, მის სამეფო კართან მუდმივი ურთიერთობა და კავშირი ჰქონდა. პოლონეთის ელჩს სპარსეთში მოგზაურობისას საქართველოს ხელისუფლებასთან გადასაცემი საიდუმლო მიმონერა ევალეობდა და ურთიერთობა ჰქონდა თვით შაჰ-ნავაზთან. ასეთ მომენტს ადასტურებს იან სტრეისის ცნობა. იან სტრეისი (შემდგომში ცნობილი ჰოლანდიელი მოგზაური) ბ. გურჯიციკიმ გამოიხსნა მონობიდან, მიუხედავად ამისა საკმაოდ მკაცრ დახასიათებას აძლევს [7, 172].

ზ) არსებული ისტორიული ცნობების მიუხედავად, კვლავ საინტერესო საკვლევად რჩება ბ. გურჯიციკის ქართული წარმომავლობა, მისი სახელისა და გვარის ძიება. მიგვაჩნია, რომ ასეთი მცდელობა აქვს გურამ ზედგენიძეს სტატიის – „ქართველი დიპლომატი ბოგდან გურჯიციკი“. მაინც საჭიროდ ვთვლით გავაგრძელოთ საარქივო (უცხოური და ქართული) მასალების შემდგომი მოძიება და

მეცნიერული განზოგადება. ცხადია, ბოგდან გურჯიციკის დიპლომატიური მოღვაწეობა პოლონეთის სამეფო კარზე სრულიადაც არ არის პოლონეთ-საქართველოს სახელმწიფო ურთიერთობა, მაგრამ ეს ცალკეული საქმიანობა, პიროვნების ნიჭიერება და გამოცდილება ხელს უწყობდა ორი ქვეყნის დაახლოვებას. ევროპული სამყაროსაკენ ლტოლვა უცხო არ არის ქართული საგარეო პოლიტიკური კურსის წარსულისათვის. პოლონეთსა და საქართველოს ისტორიული ურთიერთობა კიდევ უფრო განმტკიცდა მოგვიანო პერიოდში, განსაკუთრებით XX საუკუნის ათიან წლებში. ქართული სამხედრო ემიგრაცია პოლონეთში სათავეს იღებს 1921 წლიდან [1, 172].

ქართული სამხედრო ემიგრაციის მდიდარი ისტორიული მასალის გაანალიზებისა და კრიტიკული შესწავლის აუცილებლობა განპირობებულია XX საუკუნის პირველი ნახევრის მოვლენების მნიშვნელობის გამო და ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკურ ურთიერთობაში ქართველი სამხედრო ემიგრანტების მონაწილეობის როლის შეფასებისათვის.

ქართველ მეცნიერთა განსაკუთრებული დაინტერესება პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის შესწავლისათვის გაძლიერდა თანამედროვე პირობებში. ქართველი ისტორიკოსები: ნ. ჯავახიშვილი [7], გ. ზედგენიძე [1], ვ. ბენიძე [3], შ. მურუსიძე [4], ც. ჩხარტიშვილი [8], ი. ცინცაძე [6], თ. ქველაშვილი [5], ე. მამუკელაშვილი [2]. ვრცლად და სარწმუნო წყაროების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე სიღრმისეულად განიხილავენ პოლონეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობების ძირითად საკითხებს.

წლების მანძილზე საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს სისტემაში მუშაობამ განაპირობა დიდი დაინტერესება ქართული სამხედრო ემიგრაციის ისტორიის ჯერ კიდევ უცნობი მასალების მიმართ.

1918 წლის 26 მაისს, როდესაც შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1918-1921წწ.), ქვეყნის ხელისუფლებაში აღმოჩნდა არცთუ ძლიერი პოლიტიკური ნების ადამიანთა ჯგუფი. ამასთან, გამოჩნდა ძლიერი რუსული ძალა ჩრდილოეთიდან, რამაც განაპირობა პირველი ქართული დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების და მისი თანამდგომი პოლიტიკური თუ სამხედრო ძალების ევროპაში ემიგრირება.

ქართული ემიგრაციის ორი ძირითადი ნაწილი მიეძალა ევროპას: 1) პოლიტიკური; 2) სამხედრო.

სამხედრო ემიგრაცია ძირითადად პოლონეთში ჩავიდა.

ქ. გურჯაანში შალიკაშვილების სამხედრო სახლ-მუზეუმში მოვიდიეთ საინტერესო საარქივო დოკუმენტაცია ქართული სამხედრო წარმომადგენლების რაოდენობისა და მოღვაწეობის შესახებ, რასაც გავაანალიზებთ ჩვენი შემდგომი კვლევა-ძიების პროცესში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. ზედგენიძე, ქართველი დიპლომატი ბოგდან გურჯიციკი, ჟურნალი „მნათობი“, 1965, №12.
2. ე. მამუკელაშვილი, ჩვენები, თბ., 2009.
3. ვ. ბენიძე, საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური მდგომარეობა და სახელმწიფოებრიობისათვის ბრძოლა 1920-1925წწ., (ცვლილებები ემიგრანტული მთავრობისა და პოლიტიკოსების ბრძოლის ტაქტიკაში), თბ., 1999.
4. შ. მურუსიძე, ქართული ემიგრაციის ეროვნული-განმათავისუფლებელი მოძრაობის კვლევის პრობლემები, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“ II (4), 2008.
5. თ. ქველაშვილი, პოლონეთი და საქართველო ევროპის „დიდ საჭადრაკო დაფაზე“ (XV ს-ის II ნახ), თბ., 2005.
6. ი. ცინცაძე, მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობების ისტორიისთვის (XV-XVII სს.), თბ., 1965.
7. ნ. ჯავახიშვილი, ქართველი მხედრები პოლონეთის დროშის ქვეშ, თბ., 1998.
8. ც. ჩხარტიშვილი, პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი, კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, II (4), 2008.

George Bezhitashvili
Doctoral student of Iakob Gogebashvili
Telavi State University

**The certain aspects of History of the Georgian Military
Immigration in Poland**

Summary

In the Article, on the basis of rich historical material, activity of first representatives of the Georgian Military Immigration in the state of Poland is analyzed. It is shown, that such representative is already seen since the second half of XVII century in face of Bogdan Gurjietski and his brother Parsadan.

The author quite justly considers, that the first Georgian talented military emigrant played a great role in the matter of settling the diplomatic relations between the state of Poland and Persian – Turkish countries.

The special attention is paid on historical relations of Poland and Georgia, which was strengthened in further period, especially in the 10 year of XXI century.

The author justly reviews the reasons resulting the Georgian military immigration began since the 20s of XX century. The political immigration leaving Georgia was folled by the representation of the Georgian Generals and Officers. They stayed in Poland by support of Polish Authority.

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

საქართველოს ურთიერთობა დასავლეთ ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებთან XX საუკუნის პირველ მეოთხედში

რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ და ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმებამ, ჩვენს ქვეყანას გარე სამყაროსთან ურთიერთობის შესაძლებლობა მოუსპო. თუმცა საიმპერატორო კარი საქართველოს გეოპოლიტიკურ მდებარეობას ანგარიშს უწევდა და უცხო ქვეყნებთან ურთიერთობის დროს ამ ფაქტორს სათანადოდ ითვალისწინებდა. უკვე, 1818 წელს თბილისში არსდება ფრანგული საკონსულო. 1820 წელს აქ წარმოგზავნეს კონსული გამბა, რომელსაც ოფიციალურად ევალეზოდა თბილისის გადაქცევა აღმოსავლეთთან ვაჭრობის ცენტრად [1, 164].

ცარიზმმა ვერ მოახერხა სამხრეთ კავკასიის პოლიტიკური დაპყრობის შემდეგ მისი სრული ეკონომიკური ათვისება. ამიტომ იგი ხელს უწყობდა უცხოური კაპიტალის მოზიდვას ამ ტერიტორიაზე. ეს პროცესი განსაკუთრებით გაძლიერდა XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან. ამ თვალსაზრისით, საქართველოში მნიშვნელოვანი ადგილი მოიპოვა გერმანულმა კაპიტალმა. მან წამყვანი პოზიციები დაიკავა მრეწველობის მრავალ დარგში და მათ შორის – სამთამადნო მრეწველობაში. მანგანუმისა და სპილენძის წარმოება – აი ის დარგები, სადაც განსაკუთრებით წარმატებით მოიკიდეს ფეხი გერმანელებმა. როგორც ჩანს, ამ მისწრაფებას არა მარტო კომერციული მოგება, არამედ სამხედრო-სტრატეგიული მიზეზებიც ედო საფუძვლად [2, 46].

გერმანელები ცდილობდნენ, რაც შეიძლება მეტი მიწის ნაკვეთები შეეძინათ საქართველოში. 1901 წელს გერმანელმა კარლ სიმენსმა მიიღო ბათუმიდან 57 კილომეტრის მანძილზე, ართვინის მახლობლად, სოფელ ქვარცხანასთან არსებული სპილენძის მდიდარი საბადოს დამუშავების უფლება. აქ მალე ააგეს შახტები და დაიწყო მადნის მოპოვება. სიმენსებმა იზრუნეს, აგრეთვე, ახალი მადნიანი მიწის ნაკვეთების შეძენაზე.

1900-1909 წლებში ქვარცხანის ახლოს, სოფელ ბაშაულში, კარლ სიმენსის მემკვიდრეებმა, რუსეთის ქვეშევრდომმა ბარონესებმა მარია გრევენიცმა და შარლოტა ბუკსგევდენმა ადგილობრივი გლეხებისაგან შეიძინეს მიწის ნაკვეთები და დაიწყეს მადნის მოპოვება. როგორც წყაროებშია აღნიშნული, სიმენსები მიწას იძენდნენ ჩალის ფასად [2, 45].

სამხრეთ კავკასიაში სატელეგრაფო ხაზების მშენებლობას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა გერმანული ფირმის „სიმენსის და ჰალსკეს“ საქმიანობაში კაპიტალის დაგროვების თვალსაზრისით. 1866 წლიდან, მას შემდეგ, რაც მეფის მთავრობამ აღარ გააგრძელა ფირმასთან კონტრაქტი რუსეთში სატელეგრაფო ხაზების გამართული მუშაობის უზრუნველყოფის შესახებ, პეტერბურგის „სიმენსისა და ჰალსკეს“ საქმიანობა 80-90-იან წლებში, ძირითადად, სამხრეთ კავკასიაში იყო კონცენტრირებული. ამ პერიოდში ფირმა კვლავ ძლიერდება რუსეთში, უმთავრესად – ელექტროტექნიკის მრეწველობაში. სწორედ ამ დროს, 1866-1867 წლებში თბილისში დასახლდნენ ვერნერ სიმენსის უმცროსი ძმები ვალტერი და ოტო, მოგვიანებით – კარლი, თავიანთი ოჯახებით და განიზრახეს აქ მტკიცედ დამკვიდრება. ეს ფაქტი ერთხელ კიდევ ადასტურებს, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ სიმენსები საქართველოში საქმიანობას [3, 35-36].

XX საუკუნის დამდეგიდან ჭიათურაში სამრეწველო საქმიანობა გართულდა. ქართველი მრეწველები დიდი სიძნელეების წინაშე აღმოჩნდნენ. მათ ან კაპიტალი უნდა გამოენახათ, ან დაეტოვებინათ სამრეწველო საქმიანობის ასპარეზი. სათანადო მოლაპარაკების შემდეგ, გერმანული ფირმის „მანგანსინდიკატის“ მეშვეობით, ქართველ მრეწველთა საზოგადოება აწარმოებდა მარგანეცის ექსპორტს, იჯარით იღებდა და ყიდულობდა მარგანეცის საბადოებს. უდავოა, „მანგანსინდიკატს“ იმთავითვე უფრო დიდი მიზანი ამოძრავებდა, ვიდრე კაპიტალის პროცენტის მიღება და მადნის გასაღების საქმეში შუამავლობა იყო. კერძოდ, მას სურდა ხელთ ეგდო ჭიათურის მდიდარი საბადოები და თვითვე ეწარმოებინა მათი ექსპლუატაცია.

1902 წელს ჩამოყალიბებული ქართველ მრეწველთა საზოგადოება „შავი ქვა“ თანდათან ებმებოდა „მანგანსინდიკატის“ მიერ დაგებულ ბადეში. მალე გამომუღავნდა, რომ საზოგადოებას ავანსი და კრედიტი არახელსაყრელი პირობებით ჰქონდა მიღებული, რაც იწვევდა მის დაქვემდებარებას გერმანული ფირმისადმი. „მანგანსინდიკატს“ დიდხანს აღარ დაუყოვნებია გადაწყვეტი ნახტომის

გაკეთება. 1906 წელს თბილისში მოლაპარაკება გაიმართა „შავი ქვის“ რწმუნებულ ზდანოვიჩსა და „მანგანსინდიკატის“ წარმომადგენელ ფრიდრიხ ნეიმანს შორის. გერმანელ კაპიტალისტთა ბაღეში გახლართული ქართველ მრეწველთა საზოგადოების რწმუნებული იძულებული გახდა არახელსაყრელი შეთანხმებისათვის მოეწერა ხელი. მოგვიანებით საზოგადოებამ, დიდი მსხვერპლის გაღების ფასად, თავი დააღწია გერმანულ ფირმაზე დამოკიდებულებას, მაგრამ საკუთარ ფეხზე მტკიცედ დადგომა ვერ შეძლო და მალე დაიწყო სხვა კრედიტორის ძებნა.

ჭიათურის სამრეწველო რაიონის ეკონომიკური დაპყრობის მიზნით, უცხოელ კაპიტალისტთა შემოტევა განსაკუთრებით გაძლიერდა 1908 წლიდან. კონკურენციაში დამარცხებული ქართველ მრეწველთა ერთი ნაწილი ხელს იღებს წარმოებაზე, ყიდის ან იჯარით სცემს საბადოებს, ძირითადად უცხოელებზე. დიდი რაოდენობით შეისყიდა მარგანეცის საბადოები გერმანულმა ფირმამ (გელზენკირხენის სამთო სამრეწველო საზოგადოება), რომელმაც მარტო 1910-1911 წლებში ჭიათურაში ერთი მილიონი მანეთი დააბანდა. ძალიან გააქტიურდნენ სხვა უცხოური საზოგადოებანი და მრეწველები [4, 106,107].

საინტერესოა, რომ წარმოების მთელი აპარატი ჭიათურაში მხოლოდ გერმანელებით იყო დაკომპლექტებული, რის შესახებაც მეფისნაცვალმა 1916 წელს აცნობებდა რუსეთის მინისტრთა საბჭოს: „გერმანული ფირმების მოღვაწეობის უარყოფით მხარედ უნდა ჩაითვალოს რუსული ტექნიკური ძალების იგნორირებაც. მათ მთელი მომსახურე პერსონალი გერმანიიდან მოიყვანეს“ [5, 23-24].

XIX საუკუნის ბოლოს აშშ-მა საკონსულო გახსნა ბათუმში, რაც განპირობებული იყო ამერიკის კაპიტალის სამხრეთ კავკასიის რეგიონში გამოჩენით. უფრო მეტად კი ამერიკის მიზნებით, უახლოეს მომავალში გერმანიის, საფრანგეთისა და მისი სხვა ევროპელი მეტოქეების შევიწროებით ღირსეული ადგილი დაეკავებინა ამ რეგიონში.

1914 წელს, პირველი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე, საკონსულომ თბილისში გადმოინაცვლა [6,12].

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, საქართველოს პოლიტიკურმა პარტიებმა პირველ ეროვნულ ყრილობაზეც კი ვერ გაბედეს არა თუ საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნა, არამედ ავტონომიის საკითხის დაყენებაც კი. თუმცა, ჩანს არც ევროპიდან იგრძნობოდა მხარდაჭერა. ეს ფაქტი კარგად გამოჩნდა საქართველოში ანტანტის (აშშ, ინგლისის, საფრანგეთისა და იტალიის)

დიპლომატების ვიზიტის დროს (1917 წლის დეკემბრის პირველ ნახევარში). მათ პირდაპირ განუცხადეს საქართველოს ეროვნული საბჭოს მესვეურებს, რომ ისინი ცნობდნენ განუყოფელ რუსეთს და არა მის ცალკეულ მხარეებს – თუნდაც საქართველოს ან სხვა ვინმეს, ვისაც საკუთარი მთავრობა არ ჰყავს. მათვე დასძინეს აგრეთვე, რომ ისინი ცნობდნენ რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ შექმნილ ამიერკავკასიის კომისარიატს. ამასთან ანტანტის დიპლომატებმა ეროვნულ საბჭოს არც ოსმალეთის შესაძლო შეტევის წინააღმდეგ დახმარება და არც იარაღის მიწოდება არ აღუთქვეს, ისინი მხოლოდ ზოგადი რჩევის მიცემით დაკმაყოფილდნენ [7, 99-100].

მაშინ საქართველოს მესვეურებმა იმედის თვალი გერმანიას მიაპყრეს. გერმანელთა ინტერესი კი საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიაში, მართლაც მრავალმხრივი იყო. კაიზერული გერმანიის ერთ-ერთი ბურჟუაზიანი ფონ ლუდენდორფი საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიაში გერმანელთა გეგმებზე საკმაო გულახდილობით მიუთითებს თავის მოგონებებში. გერმანიას საქართველოსკენ ეწეოდა სამხედრო, ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები: სამხრეთ კავკასია სტრატეგიული თვალსაზრისით გერმანელთა სამხედრო გეგმებში ფრიად მიმზიდველად გამოიყურებოდა. აქედან რკინიგზებით შეიძლებოდა ჯარების გადაყვანა ჩრდილოეთ ირანში და ინგლისელთა განდევნა ირანის პლაცდარმიდან. ამ საქმეში საქართველოს ჯარების გამოყენებაც იყო ნავარაუდები. საქართველოში ადგილობრივი მოსახლეობიდან შეგროვდებოდა მუშახელი, რომელსაც გერმანიაში მუშათა არმიაში გასაწვევი კონტინგენტი უნდა შეეცვალა.

ეკონომიკური ინტერესები უფრო ფართო იყო: ხანგრძლივ ომში სისხლისგან დაწრეტილ გერმანიას სამრეწველო ნედლეული და სურსათი აღარ გააჩნდა. სამხრეთ კავკასია კი, თავისი წიაღისეული სიმდიდრეების სიუხვითა და მრავალფეროვნებით დიდ იმედს იძლეოდა: აქ იყო მარგანეცი, ნავთი, ქვანახშირი, ხე-ტყე. გერმანელებს განსაკუთრებით ბაქოს ნავთი აინტერესებდათ. საქართველოში დამკვიდრება ბაქოსკენაც კაფავდა გზას. მით უმეტეს, განჯაში ჩამოყალიბებული მუსავატური მთავრობა გერმანელებს სთხოვდა დახმარებას ბაქოს კომუნის წინააღმდეგ [8, 608].

კაიზერის გერმანიის მესვეურები თავიანთ პოლიტიკას საქართველოში არც კი ფარავდნენ. საქართველო მათ მომავალ გეგმებში გამოიყურებოდა ისე, როგორც ინდოეთი ინგლისის მფარველობაში. როცა ბერლინში საქართველოს დელეგაციის წევრი ზ. ავალიშვილი სიმონსს შეეკითხა, თუ როგორ ესახება მას მომავალში გერმანიის

წარმომადგენლის მდგომარეობა საქართველოში, ამ უკანასკნელმა უპასუხა: „ფორმით ეს ჩვეულებრივი დიპლომატიური წარმომადგენელია, არსებითად იგი შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ინგლისის რეზიდენტი დამოუკიდებელი ინდოეთის სახელმწიფოში“. როგორი დამოკიდებულება ჰქონდა ინდოეთს ინგლისის პროტექტორატის დროს, ეს ავალიშვილსა და სამონსს კარგად ესმოდათ [8, 609].

ამიერკავკასიის სეიმმა ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულება არ ცნო, რომლის მიხედვით ოსმალეთის ხელში გადადიოდა ბათუმის, ყარსისა და არდაგანის ტერიტორიები. ამიერკავკასიის დელეგაციასთან მოლაპარაკების დროს ოსმალეთის მხარე აიძულებდა სეიმის წარმომადგენლებს, რომ ვიდრე ამიერკავკასიის მთავრობა არ უცვნიდა სხვა სახელმწიფოებს, ამიერკავკასია ითვლებოდა რუსეთის ფედერაციის ნაწილად და მათთვის სავალდებულო იყო ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებათა მიღება. ამასთანავე, ოსმალეთის გეგმებში შედიოდა, რომ სამხრეთ კავკასია ჩამოეცილებინა რუსეთისათვის და წამოეყენებინა მისი დამოუკიდებლობა [9, 31], რათა უფრო მეტი ტერიტორია ჩაეგდო ხელში. ასე რომ, გერმანიისა და ოსმალეთის ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში ერთმანეთს ემთხვეოდა.

როდესაც გერმანია კისრულობდა შუამავლის როლს საქართველოსა და ოსმალეთს შორის და ქმნიდა პირობებს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისათვის, გერმანიის სახელმწიფოს ძირითადად საკუთარი ინტერესები ამოძრავებდა სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში. ეს კიდევ ერთხელ გამოჩნდა 1918 წლის 27 აპრილს ოსმალეთსა და გერმანიას შორის საიდუმლო შეთანხმებაში, რაც მიზნად ისახავდა გავლენის სფეროებად განაწილებას [10, 10].

1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ და გერმანიის მისიის შემოსვლამ საქართველოში დიდი შეშფოთება გამოიწვია საბჭოთა რუსეთში. ბოლშევიკები, ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ, ყოფილი იმპერიის მთელი ტერიტორიის გასაბჭოებას ვარაუდობდნენ და ყოფილ კოლონიურ ქვეყნებს ახლა ბოლშევიკების „საკუთრებად“ აცხადებდნენ. ამასთან დაკავშირებით, 1918 წლის 8 ივლისს, სტალინი სწერდა კავკასიის საქმეთა საგანგებო კომისარს სტეფანე შაუმიანს: „ამიერკავკასიის საკითხში ჩვენი ზოგადი პოლიტიკა იმაში მდგომარეობს, რომ გერმანელები ვაიძულოთ საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის საკითხები ოფიციალურად აღიარონ რუსეთის შინაურ საკითხებად, რომელთა განწყვეტაში გერმანელები არ უნდა იღებდნენ მონაწილეობას. სწო-

რედ ამიტომ არ ვცნობთ ჩვენ საქართველოს დამოუკიდებლობას, რომელიც გერმანიამ სცნო“ [11, 5].

ამ წერილიდან ნათლად ჩნას, რას უპირებდა მომავალში საბჭოთა რუსეთი საქართველოს. უკვე ამ დროიდან მზადდებოდა 1921 წლის თებერვლის ტრაგედია.

ქართველი პოლიტიკოსები კარგად იყვნენ გარკვეულნი გერმანელების ნამდვილ ზრახვებში. ზოგიერთი დათმობა განპირობებული იყო თავისუფლების გზაზე ახლად გამოსული საქართველოს სიძნელეებით, რომელსაც გარშემო უამრავი მტერი ეხვია. ოსმალებისაგან თავის დაღწევას, გერმანიის ჩარევის გარეშე, საქართველო ვერ შეძლებდა, გერმანელებმა კი, სავსებით ბუნებრივია, ისარგებლეს ჩვენი ქვეყნის მიძიმე მდგომარეობით და შეეცადნენ სარგებელი მეტი ენახათ.

1918 წლის მაისის ბოლოს საქართველოში შემოსული გერმანელები აქ დიდხანს არ გაჩერებულან. 1918 წლის 9 ნოემბერს გერმანიის იმპერატორის რეკლამა, რომელმაც ტახტიდან ჩამოაგდო ვილჰელმ II, ხოლო 11 ნოემბერს გერმანიის წარმომადგენლები იძულებულნი იყვნენ კომპიენის ტყეში ხელი მოეწერათ დაზავებაზე, რომლითაც გერმანია თავს დამარცხებულად ცნობდა. ამის შემდეგ გერმანია იძულებული გახდა დაეტოვებინა სამხრეთ კავკასია და კონკრეტულად საქართველო. 1918 წლის 26 დეკემბერს ფოთიდან გავიდა გერმანიის ჯარების უკანასკნელი ეშელონი.

მიუხედავად გერმანიის მხარდაჭერისა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებაში, რესპუბლიკის ფაქტიური ცნობის შემდეგ ისინი არ ჩქარობდნენ ჩვენი ქვეყნის იურიდიულ აღიარებას. გერმანიამ საქართველო დე იურედ ცნო მხოლოდ 1920 წლის 24 სექტემბერს. მანამდე საქართველოს დამოუკიდებლობა იურიდიულად აღიარა ოსმალეთმა 1918 წლის 3 ივნისს, არგენტინამ 1919 წლის 13 სექტემბერს და რუსეთმა 1920 წლის 7 მაისს [12, 15].

როგორც ჩანს ყველა ძლიერ სახელმწიფოს ნაკლებად ადარდებს პატარა ქვეყნის ბედი და, მხოლოდ, საკუთარი ტერიტორიის გაფართოება-გაძლიერებას ისახავს მიზნად. ამაზე მეტყველებს ზემოხსენებული სიმონის სიტყვები, რომელიც გერმანიის გარკვეული პოლიტიკური წრეების ინტერესებს გამოხატავდა. კერძოდ, მას მიაჩნდა, რომ „საქართველოს გეოგრაფიული სიშორე რომ არა, ყველაზე მართებული იქნებოდა მისი შესვლა გერმანიის ფედერაციაში (!)“ [13, 105].

ცოტა ხანში გერმანელები ინგლისელებმა შეეცვალეს. მუდროსის საზავო ხელშეკრულების მიხედვით, ინგლისელებმა დაიკავეს

ბათუმი და ბათუმის ოლქი და დაანესეს საოკუპაციო რეჟიმი, შექმნეს საგენერალგუბერნატორო, რომელსაც სათავეში ჩაუყენეს გენერალ მაიორი კუკ-კოლისი.

1918 წლის დეკემბრის ბოლოს დაიწყო ბრიტანეთის ჯარების განლაგება საქართველოს ტერიტორიაზე. ბათუმის გარდა მათ დაიკავეს მნიშვნელოვანი ნავსადგურები: ფოთი, სოხუმი, მოახდინეს საზღვაო ძალების აღწერა და კონტროლი დაანესეს პორტების ფუნქციონირებაზე. პარალელურად ბრიტანელებმა დაიკავეს ბათუმ-თბილისის სარკინიგზო ხაზი, განახორციელეს ჯარის ნაწილების დისლოკაცია მნიშვნელოვან ადმინისტრაციულ-სტრატეგიულ პუნქტებში, ძირითადად რკინიგზის ხაზის გასწვრივ: თბილისში, ქუთაისში, სამტრედიიაში, მცხეთაში, გორში და ა.შ. ინგლისის სამხედრო რაზმები იდგნენ ასევე დუშეთში. მათ დანიშნულებას შეადგენდა ჯვრის უღელტეხილის ჩაკეტვა, რათა არ დაემკათ ბოლშევიკების გადმოსვლა საქართველოში [14, 21].

აღნიშნული ცვლილებები ქართულ პოლიტიკაში შემდეგმა პროცესებმა განაპირობეს: პირველმა მსოფლიო ომმა სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა საქართველოს გერმანულ საგარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციას. ქართულმა დიპლომატიამ გეზი გამარჯვებული ქვეყნებისაკენ აიღო.

ევროპაში საქართველოს დელეგაციის წევრებისათვის ნათელი იყო, რომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ინგლისთან დიპლომატიური კონტაქტების გაფართოებას. ამ ამოცანის წარმატებით გახორციელებაზე მნიშვნელოვნად იყო დამოკიდებული საქართველოს მომავალი.

საქართველო-სომხეთის სამხედრო კონფლიქტი საქართველოში ინგლისის სამხედრო ძალების შემოსვლამდე რამდენიმე დღით ადრე დაიწყო. ეს ორი მოვლენა საეჭვოდ დაემთხვა ერთმანეთს.

საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული იყო მოსაზრება, რომ საქართველო-სომხეთის ომი ინგლისელების მიერ იყო ინსპირირებული. მართალია, სომხეთის მიერ, 1918 წლის 18 ოქტომბერს, ბორჩალოს მაზრაში წამოწყებული საომარი ოპერაციები ერთგვარად პროინგლისურ ხასიათს ატარებდა და, შეიძლება, ინგლისის პოლიტიკის ნაყოფად მივიჩნიოთ. არაა გამორიცხული, რომ იმ დროისათვის სომხეთის ხელისუფლების მოქმედება ინგლისის მიერ იყო წაქეზებული, რადგანაც, ებრძოდა რა საქართველოს, სომხეთი ფაქტობრივად ამ ქვეყანაში მყოფ გერმანელებს უპირისპირდებოდა და ასე, ინგლისის წისქვილზე ასხამდა წყალს. ბუნებრივია, ამ მომენტმა (ინგლის-სომხეთის ურთიერთობამ საქართველო-გერმანიის მი-

მართ) თავისი დიდი დაასვა 1918 წლის დეკემბრის მოვლენებს, მაგრამ ამჯერად სომხების გამოსვლას არავითარი პროინგლისური ხასიათი არ ჰქონდა, უფრო მეტიც, შეიძლება ითქვას, საქართველოში ბრიტანეთის მიზნების განხორციელების წინააღმდეგ იყო მიმართული და კაჩაზუნის მთავრობის ვინრო პოლიტიკური, ნაციონალური მოსაზრებით საზრდოობდა [14, 28-29].

ინგლისის მთავრობის დამოკიდებულება საქართველო-ბრიტანეთის ეკონომიკისათვის, შექმნილი პოლიტიკური პირობების გამო, „დახურულ ზონას“ წარმოადგენდა. ლონდონის ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში მთლიანად სუფთა პოლიტიკური მიზნების განხორციელებას ემსახურებოდა, რაც, ხშირ შემთხვევაში, საქართველოს სასიცოცხლო ეკონომიკური ინტერესების შელახვას და მის სრულ იგნორირებას იწვევდა [14, 76].

„საქართველოს საკითხში“ ინგლისის ორმაგმა სტანდარტებმა კულმინაციას 1920 წლის დეკემბერში მიაღწიეს, როდესაც ლონდონში ინგლის-რუსეთის სავაჭრო ხელშეკრულების პროექტის მოსამზადებლად მოლაპარაკებანი ლოიდ ჯორჯის მთავრობასა და კრასინის ეკონომიკურ მისიას შორის დასკვნით ფაზაში შევიდა. 22 დეკემბერს შეთანხმებული პროექტის პრეამბულაში რუსეთის „ანტიინგლისური მოქმედების“ აკრძალვის ზონების გეოგრაფიულ ნომენკლატურიდან კავკასიის ამოღება ოფიციალურად ადასტურებდა საქართველოში რუსეთის ინტერესების ცნობას ინგლისის მიერ [15, 186].

ცოტა ხნით ადრე, როგორც ინგლის-იტალიის დიპლომატიური ურთიერთობების ამსახველი მასალებიდან ირკვევა, ინგლის-იტალიის 8 აპრილის ცნობილი შეთანხმების ერთ-ერთი პუნქტი ითვალისწინებდა ბათუმშიც (ისევე როგორც მთლიანად საქართველოში) ინგლისის ჯარების იტალიური ჯარებით შეცვლას. ეს დაადასტურა ჯ. კერზონმაც სან-რემოს კონფერენციის 18 აპრილის სხდომაზე გამოსვლისას (1920 წ.) [16, 92], მაგრამ აქ ყურადღებას იქცევს ერთი, არც თუ ისე უმნიშვნელო ნიუანსი; როგორც ჩანს, ბათუმში ინგლისური ჯარები უნდა შეეცვალათ არა მხოლოდ იტალიის, არამედ საფრანგეთის ბატალიონებსაც, ე.ი. ინგლისის წარმომადგენელთა გეგმებში საკუთრივ ბათუმსა და მის ოლქში არ უნდა დაეშვათ „წმინდა იტალიური ოკუპაცია“, საქართველოს სხვა რეგიონებისაგან განსხვავებით. ამ შემთხვევაში საფრანგეთს ენიჭებოდა ბათუმში იტალიის გავლენის ერთგვარი გამანეიტრალებლის და მისი პოზიციების შემზღუდავი ქვეყნის როლი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად მიღწეული შეთანხმებისა, ინგლისს 1920 წლის ივლისამდე არ განუხორციელებია ბათუმის რეგიონის დეოკუპაცია. ამ

დროის მანძილზე იტალიის სამხედრო მისია დიდი ყურადღებით ადევნებდა თვალს ბათუმსა და მის ირგვლივ მიმდინარე პროცესებს და საკუთარი მთავრობის ინტენსიურ ინფორმირებას ეწეოდა ამ საკითხზე [15, 95].

საგულისხმოა, რომ ინგლისმა ორიენტაცია აიღო მაინცდამაინც იტალიაზე, რომელიც არ გამოირჩეოდა არც პოლიტიკური მდგრადობითა და სიძლიერით, არც სამხედრო-ეკონომიკური პოტენციალით. მაშასადამე, ინგლისმა ერთობ სუსტი მოკავშირე აირჩია იმ რწმენითა და იმედით, რომ იტალიის სამხედრო-პოლიტიკურ გავლენას საქართველოზე არ ექნებოდა ყოვლისმომცველი და სიღრმისეული ხასიათი და, საჭიროების შემთხვევაში, ამ გავლენის ბლოკირება თუ იტალიის „განდევნა“ საქართველოდან მას არ გაუჭირდებოდა [15, 64-65]. მაგრამ ინგლისის გეგმები მთლად ჩანაფიქრის მიხედვით ვერ წარიმართა. იტალია წარმოადგენდა ერთადერთ ევროპულ სახელმწიფოს, რომელმაც დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება საქართველოსთან საელჩოს ჩამოყალიბებით გამოხატა. არც ინგლისს და არც საფრანგეთს ანალოგიური ნაბიჯი არ გადაუდგამთ. მათ არ შეუცვლიათ საქართველოში თავიანთი წარმომადგენლობის სტატუსი და კვლავაც „უმაღლესი კომისრების“ დონეზე დატოვეს და ეს მაშინ, როდესაც საქართველოს მთავრობამ, 1921 წლის 29 იანვარს, ევროპაში საქართველოს წარმომადგენლობა რეგულარულ დიპლომატიურ წარმომადგენლობად გადააკეთა ევროპის ქვეყნებში (შვეიცია, ესპანეთი, რუმინეთი, პორტუგალია, ნორვეგია, დანია, ჩეხოსლოვაკია, სერბია-ხორვატია-სლოვენის ფედერაცია, ბელგია, საფრანგეთი დიდი ბრიტანეთი და იტალია) [15, 193].

საერთოდ, ინგლისელებზე ყველაზე ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებამ საბჭოთა რუსეთთან. ისინი მიხვდნენ, რომ ამით საქართველოს საქმე ხელიდან იყო წასული. როდესაც მათ ჯარი გაიყვანეს ბათუმიდან გენერალმა კუკ-კოლისმა ააფეთქა ქალაქის დიდი ზარბაზნები, რომლებიც ბათუმს იცავდა. ამით დამთავრდა ჩვენი ურთიერთობა ინგლისთან [17, 64].

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა აშშ-ის პოზიციას საქართველოსთან მიმართებაში. 1914 წლიდან 1919 წლის მანამდე, საქართველოში ამერიკის კონსული ფელიქს უილოუზი სმიით იყო [6, 12].

ნოე ჟორდანიამ, როგორც კი ხელისუფლება ჩაიბარა, მთავრობის სასახლიდან ჩამოახსნევინა ეროვნული დროშა და რევოლუციის ნითელი დროშა ააფრიალებინა. ეს ვალიკო ჯულელის საგანგებო მოთხოვნა იყო. ერთი წლის მანძილზე, ეს დროშა აღლევებდა ქარ-

თველობას და უარყოფით შთაბეჭდილებას ახდენდა უცხო ქვეყნების წარმომადგენლებზე. ბევრი ამას ბოლშევიკობის ნიშნად მიიჩნევდა. მაგალითად, თბილისში მყოფმა ამერიკელმა პროფესორმა, რომელსაც უნდა გაერკვია, შეიძლებოდა თუ არა ჩვენი აღიარება, როგორც კი ნითელი დროშები დაინახა შესაბამისი შენიშვნა გაგზავნა ამერიკაში [17, 25]. ეს პროფესორი იყო ცნობილი მეცნიერი როსი, რომელიც თავისივე სურვილით ესწრებოდა 1917 წლის 3 ოქტომბერს ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების პირველ საერთო კრებას [18, 13].

კონსული სმითი აშშ საგარეო დეპარტამენტისაგან თავიდანვე მოითხოვდა, რომ ამერიკას ფინანსური დახმარება გაენია კავკასიის ხალხებისათვის. გამუდმებით ცდილობდა ამერიკული ფირმების დაინტერესებას კავკასიითა და საქართველოთი. დიპლომატიური ურთიერთობის დროს, ზოგჯერ არასასურველი კურიოზებიც ხდებოდა. მაგალითად, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს ევგენი გეგეჭკორს კონსულთან „გაუგებრობა“ მოუხდა. გეგეჭკორს „დაავინყდა“, რომ სმითი უზარმაზარი ამერიკის წარმომადგენელი იყო, ხოლო თვითონ კი – პატარა საქართველოსი. ის, ზოგჯერ, სიფიცხესა და ამპარტავნობას იჩენდა. მინისტრმა მებაჟეებს გააჩხრეკინა ამერიკის კონსულის დიპლომატიური ჩემოდანი. ეს ამბავი ცეცხლის ალივით მოედო საქართველოში მყოფ ყველა წარმომადგენელს. ევგენი გაჯიუტდა და, ცხრა თვე ბოდიშს არ იხდიდა. ბოლოს, გეგეჭკორი და სმითი იტალიის წარმომადგენელმა ჩერუტიმ შეარიგა. სამწუხაროდ, ამ ინციდენტს ორი ცუდი შედეგი მოჰყვა საქართველოსთვის. კერძოდ, ჩემოდნის ამბავი კონსულმა დაწვრილებით ამცნო ვაშინგტონს. ამერიკელებმა ჩვენს მთავრობას ფსევდო-მთავრობა უწოდეს და ეს გაიმეორა კიდევ მოკავშირეების უზენაესმა საბჭომ. მეორეს მხრივ, ამერიკის კონსული ამჯერად უკვე ურჩევდა ამერიკელ მრეწველებს, არ წამოეწყოთ საქმეები საქართველოში, სანამ მას დე იურე არ იცნობდნენ [17, 57].

აშშ პრეზიდენტმა ვუდრო უილსონმა შესანიშნავად განჭვრიტა ის გარემოება, რომ იტალიის ჯარების შეყვანა ინგლისური ოკუპაციისაგან გამოთავისუფლებულ სამხრეთ კავკასიაში საფრთხეს უქმნიდა აშშ-ის სტრატეგიულ ინტერესებს ამ რეგიონში. აშშ-ის სტრატეგიული და გეოპოლიტიკური ინტერესების არსი, მათი რეალიზაციისათვის შემუშავებული კონკრეტულ-ტაქტიკური მეთოდების სისტემა, საფუძვლიანადაა ჩამოყალიბებული აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტის საინფორმაციო განყოფილების სპეციალურ დოკუმენტში – „წინასწარი ანგარიშისა და წინადადებების პროექტი, მომ-

ზადებული ინსტრუქციათა შესაბამისად საინფორმაციო განყოფილების მიერ, პრეზიდენტისა და სრულუფლებიანი წარმომადგენლებისათვის“. დოკუმენტის მიხედვით, აშშ-ის კავკასიური პოლიტიკის ღერძად მიჩნეულია ორიენტაცია სომხეთზე, რომლისთვისაც, სხვათაშორის, შავ ზღვაზე გასასვლელის უფლების მოტივირებით, ნავარაუდევია იყო ახალქალაქისა და ახალციხის მაზრების გადაცემა (?). თუ „იტალიური მანდატი“ საქართველოს მხოლოდ საგარეო-პოლიტიკური პრეროგატივების ნაწილობრივ შეკვეცას უქადდა, „ამერიკული მანდატი“, ამასთან, ტერიტორიული განუყოფლობის ხელყოფის პერსპექტივასთანაც იყო დაკავშირებული. როგორც ვხედავთ, სომხეთის ხელოვნური „გაძლიერება“ და მასზე საკუთარი მანდატის დაწესება აშშ-ის სტრატეგიულ მიზანდასახულობას წარმოადგენდა. რაც შეეხება საქართველოს, მას ენიჭებოდა „დროებითი დამოუკიდებლობის“ სტატუსი და შემდეგ იგი უნდა შეერთებოდა სომხეთს („ძია სემი“ ამ „შეერთებაში“ არ გამოირიცხავდა ფედერაციულ გაერთიანებასაც). ანალოგიური „პერსპექტივა“ ელოდა აზერბაიჯანსაც. აშშ-ის კავკასიური პოლიტიკის დოქტრინულ ელემენტებს შეიცავდა პოლკოვნიკ ჰაუზის ე.წ. „კომენტარებიც“, რომლებიც ამ უკანასკნელმა დაურთო უილსონის „14 პუნქტს“. „კომენტარების“ VI პუნქტში ხაზგასმული იყო, რომ „ამ სივრცის გარეთ უნდა დარჩეს პოლონეთი, ლიტვა, ლატვია, ფინეთი, უკრაინა და ციმბირი“. რაც შეეხება კავკასიას და შუა აზიას, „კომენტარებში“ ნათქვამია: „კავკასია ალბათ, უნდა განხილულ იქნას, როგორც თურქეთის იმპერიის პრობლემის ნაწილი ... სავსებით შესაძლებელია, რომ რომელიმე დიდ სახელმწიფოს (ბუნებრივია, რომ ჰაუზი აშშ-ს გულისხმობს) გადაეცეს მმართველობის შეზღუდული მანდატი პროტექტორატის საფუძველზე“.

ამდენად, აშშ-ის სამხრეთ კავკასიური პოლიტიკის პრიზმაში საქართველოსა და აზერბაიჯანის დამოუკიდებელი სახელმწიფოების არსებობა არც კი მოიაზრებოდა და ეს „ტერიტორიული გაერთიანებანი“ სომხური ინკორპორაციის ობიექტებად მიიჩნეოდნენ. ამ კონტექსტში სავსებით ბუნებრივია უილსონის ნეგატიური რეაქცია ლოიდ ჯორჯსა და ორლანდოს შორის მომხდარი გარიგებისადმი [15, 67-68].

სმითის შემდეგ საქართველოში კონსულად დაინიშნა ჩარლზ მოზერი, რომელიც თბილისში 1920 წლის იანვრის პირველ დღეებში ჩამოვიდა. 1921 წლის გაზაფხულზე კონსული საქართველოს მთავრობასთან ერთად გაემგზავრა და თბილისის ამერიკის საელჩომ სტამბულში დაიდო ბინა [6, 13].

საქართველოს ერთა ლიგაში მიღების დროს ინგლისის უარყოფითმა პოზიციამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა. კენჭისყრაში მონაწილეობდა 24 სახელმწიფო. განევრიანებისათვის საჭირო იყო 16 ხმა. საქართველოს სასარგებლოდ ხმა მისცა ათმა ქვეყანამ, ოთხმა თავი შეიკავა. წინააღმდეგ გამოვიდა ათი, მათ შორის დიდი ბრიტანეთი და მისი ზეგავლენით დომინიონი ქვეყნები – კანადა, ავსტრალია, ზელანდია [14, 113].

საქართველოს მიღების საკითხი ერთა ლიგის მომავალ სესიამდე გადაიდო, რომელიც 1921 წლის სექტემბერში ჩატარდა ჟენევაში, მაგრამ უკვე დაგვიანებული იყო...

დე იურედ ცნობიდან სამი თვის შემდეგ, 1921 წლის იანვრის პირველ დღეებში იტალიური თბომავლით, „ფრანც ფერდინანდით“, ბათუმში ჩამოვიდა გერმანიის ელჩი საქართველოში როშერი. მოგვიანებით იგი დიდი პატივისცემით მიიღეს თბილისში. ელჩს თან ახლდა საელჩოს მრჩეველი ანდერსი, რომელიც ადრე ფოთში ასრულებდა ექს-კონსულის მოვალეობას. გარდა ამისა, გერმანიის დელეგაციაში შედიოდნენ საკმაოდ დიდი რიცხვი პირებისა, რომელთაგან უმეტესობა სხვა ეროვნების პასპორტით ჩამოვიდა. ბათუმში მყოფი ფრანგი კონტრადმირალის დიუმენილის სიტყვით, ეჭვს გარეშე იყო, რომ მისიის აქტივობა ანტანტის წინააღმდეგ იქნებოდა მიმართული.

დიუმენილის მოხსენებითი ბარათის მიხედვით, რომელიც საფრანგეთის ხელისუფლებას გაეგზავნა, გერმანიის დელეგაციის ჩამოსვლის შემდეგ ანტიფრანგული პროპაგანდა დაიწყო ბათუმში. სახელდობრ, გერმანელები ხაზს უსვამდნენ იმ გარემოებას, რომ ფრანგები ადრე მხარს უჭერდნენ ცარიზმს და ახლა სურდათ ძველი რუსეთის აღდგენა მის ადრინდელ საზღვრებში, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვას ნიშნავდა.

ფრანგების აზრით, საქართველოში გერმანელების ეკონომიკური გავლენა აქამდე იტალიის დროშით ინიღბებოდა. იმ მომენტში კი ეს საშიშროებას აღარ წარმოადგენდა, რადგან სუფთა გერმანული კომერციული ოპერაციები იფარგლებოდა საქონლის ისეთი სახეებით, რომლებიც მარკის გაუფასურებას ძალიან განიცდიდა. მდგომარეობა მთლიანად შეიცვლებოდა მაშინ, როდესაც განახლდებოდა გერმანული საქონლის პირდაპირი ექსპორტი. მაშინ საფრანგეთისა და ინგლისისათვის კონკურენცია სახიფათო გახდებოდა, მით უფრო, რომ საქართველოში ბევრი იყო გერმანული კოლონიები მათი მოხერხებული და გავლენიანი წარმომადგენლებით [19, 179].

მიუხედავად მრავალი ხელისშემშლელი პირობებისა, საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სავაჭრო-ეკონომიკური კავ-

შიურთიერთობები ჰქონდა აშშ-სთან, ინგლისთან, იტალიასთან, საფრანგეთთან, გერმანიასთან, ოსმალეთთან, სპარსეთთან, რუსეთთან, სომხეთ-აზერბაიჯანთან, პოლონეთთან, დაღესტანთან, ბელგიასთან, ეგვიპტესთან, ესპანეთთან, რუმინეთთან, ჰოლანდიასთან, ფინეთთან, შვეციასთან, ჩინეთთან და სხვა.

პროდუქციის გატანა და შემოტანა ხდებოდა შემდეგი საბაჟო-ეზიტით: ბათუმის, ბოგდანოვკის, გუდაუთის, ვორონცოვკის, თბილისის, ლაგოდეხის, ნატანების, ონის, ოჩამჩირის, სადახლოს, სალოდლის, სოხუმის, ფოთის, ქუთაისის და ყაზბეგის [20, 43]. მაგრამ საქართველოს აღარ დასცალდა ევროპისა თუ სხვა კონტინენტის ქვეყნებთან ურთიერთობა მომავალში ნორმალურად განვითარებინა. 1921 წლის შავმა თებერვალმა კიდევ ერთხელ დააჩოქა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის გზაზე მდგარი ჩვენი სამშობლო.

საზღვარგარეთის წარმომადგენლობათა უმრავლესობამ თბილისში ბოლშევიკების შემოსვლამდე რამდენიმე დღით ადრე დატოვა ჩვენი დედაქალაქი, ხოლო იტალიის ელჩი, საფრანგეთის კონსული, ბრიტანეთის უმაღლესი კონსულის თანაშემწე საქართველოს მთავრობის წევრებთან ერთად მატარებლით გაემგზავრნენ.

აქვე უნდა ითქვას, რომ დამოუკიდებელი საქართველო, გერმანიაზე აღებული ორიენტაციით დაწყებული, დამთავრებული 1921 წლის იანვარ-თებერვლის ომის დროს ევროპასთან კავშირის დამყარების, იქიდან იარაღისა თუ პოლიტიკური მხარდაჭერის მოპოვების ცდით – ბოლომდე დარჩა რუსეთის დამპყრობლური ინტერესების მოძულე და ევროპული ორიენტაციის ქვეყანა [21, 125].

მოგვიანებით, 1926 წლის მარტში გაზეთ „ფინეთის სოციალ-დემოკრატი“ გამოქვეყნდა მაკდონალდის სტატია საქართველოს შესახებ, სადაც ნათქვამი იყო, რომ დიდი ბრიტანეთის მუშათა პარტიამ საქართველოს აღმოუჩინა ყოველგვარი დახმარება მას შემდეგ, რაც საქართველომ გამოაცხადა დამოუკიდებლობა. პარტიამ დაგმო მოსკოვის წითელი არმიის შეჭრა და რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაცია. რუსეთმა ძალით მოახდინა საქართველოს ოკუპაცია და შეიერთა მხოლოდ იმიტომ, რომ იქ იყო კომუნისტთა მცირე ჯგუფი [22, 2].

1921 წლის თებერვალში საქართველოში საჭოთა ხელისუფლების „მოსვლის“ შემდეგ, უკვე 21 აპრილს შეიქმნა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი, რომლის მოვალეობაშიც შედიოდა საზღვარგარეთის ქვეყნებთან ურთიერთობის წარმოება და საქართველოს რესპუბლიკისა და მისი მოქალაქეების ინტერესების დაცვა საზღვარგარეთ,

ასევე, პირიქით – უცხოეთის მოქალაქეებისა საქართველოში. 1922 წლის დეკემბერში საბჭოთა რესპუბლიკების ერთ სახელმწიფოში – საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირში გაერთიანების და, საერთოდ, საკავშირო კომისარიატების შექმნის შემდეგ, 1924 წელს მიღებული საკავშირო კონსტიტუციის მიხედვით, საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატმა, ფაქტობრივად, არსებობა შეწყვიტა და მხოლოდ 1944 წელს იქნა აღდგენილი [23, 623].

საქართველოს მაშინდელი ხელისუფლება საქართველოში მყოფ უცხოეთის სახელმწიფო წარმომადგენლებთან და საზოგადოებრივ დაწესებულებებთან ურთიერთობას, მხოლოდ, საგარეო საქმეთა კომისარიატის მეშვეობით აწარმოებდა. ურთიერთობის წესს განსაზღვრავდა 1921 წელს გამოქვეყნებული დეკრეტი № 81 [24, 46].

ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის დიპლომატიური წარმომადგენლობა, საბჭოთა რეჟიმის საწყის ეტაპზე კვლავ განაგრძობდა მუშაობას საქართველოში. 1922 წლის ივნისში მთავრობის გადაწყვეტილებით იტალიის წარმომადგენლობისათვის უნდა გამოეყოთ კოჯორში არღუთინსკის ყოფილი აგარაკი, რომელიც 1921 წელს ამავე წარმომადგენლობის განკარგულებაში იყო და სარემონტო სამუშაოებიც ჩაატარა. გერმანიის წარმომადგენლობისთვის კი გათვალისწინებული იყო ასევე კოჯორში, გურგენოვის ყოფილი აგარაკი [25, 133].

ამავე პერიოდში საქართველოში ფუნქციონირებდა „ამერიკელთა დამხმარე კომიტეტი“, რომელიც თავის მოქმედებას ძირითადად ავრცელებდა სომხეთსა და აზერბაიჯანზე. აპარატის შენახვა კი თითქმის მთლიანად თბილისსა და ბათუმს უხდებოდა. ამერიკული კომიტეტი მატერიალურ დახმარებას უწევდა კათოლიკე მღვდელს, რომელიც ხელმძღვანელობდა ციხისძირში ბავშვთა სკოლას. კომიტეტის საქმიანობა ეწინააღმდეგებოდა ხელშეკრულების პირობებს [26, 301].

საქართველოს სახკომსაბჭოს დადგენილებით, შინსახკომს უფლება მიეცა მოეხდინა უცხო სახელმწიფოთა ქვეშევრდომების რეგისტრაცია. ასევე, მის კომპეტენციაში შევიდა „საცხოვრებელი უფლების“ ნებართვის გაცემა. დაწესდა საპასპორტო და სარეგისტრაციო გადასახადი საანკეტო ბანკისათვის, რომლის ღირებულება განისაზღვრა: 3 თვით – 50 კაპ; 6 თვით – 1 მან; და 1 წლით – 2 მანეთი [27, 74, 76].

1922-1923 წლებში საქართველოში მცხოვრები გერმანელი ეროვნების წარმომადგენლები და რუსეთის ყოფილი ქვეშევრდომები, საბჭოთა ხელისუფლებასთან შეუთანხმებლად გახდნენ გერმა-

ნიის ქვეშევრდომები. ამ ფაქტს მწვავე რეაქცია მოჰყვა საგარეო საქმეთა კომისარიატის მხრიდან. გერმანიის გენერალურმა კონსულმა კარგად გამოიყენა საქართველოს სახკომსაბჭოს დეკრეტის VIII მუხლი და აღნიშნა, რომ „საქართველოს ყველა მოქალაქეს უფლება აქვს მიიღოს უცხოეთის მოქალაქეობა, რის შემდეგ ის ავტომატურად აღარ ჩათვლება საქართველოს მოქალაქედ. დეკრეტიდან გამომდინარე აღნიშნულ პროცედურას არ ჭირდებოდა საბჭოთა ხელისუფლების თანხმობა“ [26, 410].

20-იან წლებში საქართველოში, პირველყოვლისა, ქალაქებში და საქალაქო დასახლებებში მცირე რაოდენობით, მაგრამ მაინც სახლობდნენ ლიტველი, ჩეხი, სლოვაკი, ინგლისელი, შვედი, იტალიელი, გერმანელი და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები, რომელთაც მიღებული ჰქონდათ საბჭოთა კავშირის მოქალაქეობა, აგრეთვე უცხოეთის სხვადასხვა სახელმწიფოს მოქალაქეებიც – ავსტრიელი, პოლონელი, ფრანგი, შვეიცარიელი, ამერიკელი, ნორვეგიელი, ჰოლანდიელი, რუმინელი, ჩინელი და სხვა. სულ 1926 წელს საქართველოში აღრიცხული იყო 2287 უცხოელი, მათ შორის თბილისში – 2589 სული [28, 80].

აქ მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობას ურთიერთობა ჰქონდა საზღვარგარეთთან. ურთიერთობას ძირითადად ეკონომიკური ინტერესები განსაზღვრავდა. მაგალითად, გერმანელების სასოფლო-სამეურნეო ბიზნესი კონცენტრირებული იყო ღვინისმწარმოებელთა კავშირში – „უნიონში“. პარალელურად კავშირი ცდილობდა საკონსერვო წარმოების შექმნას [29, 3]. ამ მიზნით, „უნიონმა“ საკონსერვო წარმოების შესასწავლად გერმანიაში გაგზავნა ემილ ალმენდინგერი, რომელიც დაბადებული იყო 1903 წელს კოლონია ლუქსემბურგში (ყოფილი ეკატერინენფელდი). 1922 წელს 19 წლის ემილი გაემგზავრა გერმანიაში საკონსერვო საქმის შესასწავლად. 1925 წელს საქართველოში დაბრუნების დროს, როგორც ჩანს წინააღმდეგობა შეხვდა, რის გამოც საქმეში აქტიურად ჩაებნენ მისი ძმა ოტო ალმენდინგერი და კავშირი „უნიონი“ [29, 1, 2].

ცალკეული გაკოტრებული სამრეწველო საწარმოები უშუალო კონტაქტების დამყარებას ცდილობდნენ გარე სამყაროსთან. მაგალითად, ადელხანოვის ყოფილი ფაბრიკის წარმომადგენლები საჭირო ნედლეულის შესაძენად თურქესტანში მიდიოდნენ. ფაბრიკის კომერციული წარმომადგენელი – ადელხანოვი 1925 წელს გერმანიაში იყო და იქ შეიძინა სპეციალური დანიშნულების მანქანა-მოწყობილობები. ყველაფერი ეს მიუთითებს, რომ 20-იანი წლების შუა ხანებში საქართველოს რიგი სამრეწველო საწარმოები ჯერ კიდევ

ინარჩუნებდნენ პირდაპირ ეკონომიკურ კავშირებს სხვა რესპუბლიკების და ევროპის საწარმოო კოლექტივებთან, რაც გვეგმიური ეკონომიკის დამკვიდრების პირობებში სრულიად შეწყდა [30, 80].

ბოლშევიკური ხელისუფლება ხელოვნურად ცდილობდა შეეფერხებინა საქართველოს საერთაშორისო სავაჭრო კონტაქტები. მაგალითად, 1922 წლის იანვარში შვეიცარიის ფირმა „მიშელ მეტჩიკა“ ბათუმში შემოიტანა სხვადასხვა საქონელი, მათ შორის ხელოვნური შალი. კანონის თანახმად, ბათუმის საბაჟომ შეამონწმა საქონელი და საჭირო გადასახადის შემდეგ, ფირმას ნება მისცა რესპუბლიკის საზღვრებში გადაადგილების შესახებ.

საქონლის დიდი ნაწილი ფირმამ ჩამოიტანა თბილისში, მაგრამ საქართველოს „ჩეკა“-ს განკარგულებით თბილისში ჩამოტანილი საქონელი დააყადაღეს. აქ ხელმეორედ იქნა შემოწმებული საგანგებო კომისიის მიერ ფინსახკომის წარმომადგენლებთან ერთად. შემოწმებამ დაადასტურა ბათუმის საბაჟოს მოქმედების სამართლიანობა, თუმცა მეპატრონეს საქონელს არ უბრუნებდნენ. საქართველოს ხელისუფლებას თხოვნით მიმართა შვეიცარიის კონსულმა, რათა პრობლემა დროულად გადაწყვეტილიყო. უცხოელი კომერსანტები შეშფოთებულნი ადევნებდნენ თვალს მოვლენების განვითარებას, მითუმეტეს, რომ თავადაც ანალოგიურ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ. ამავე დროს, თბილისში თავისუფლად იყიდებოდა ანალოგიური შალის საქონელი და შედარებით მაღალ ფასებში, ვიდრე შვეიცარიის ფირმას ჰქონდა განსაზღვრული [31, 41].

ბოლოს, 1922 წლის აპრილში საქართველოს სახკომსაბჭომ გადაწყვიტა დაებრუნებინა ფირმისთვის კუთვნილი საქონელი [31, 6].

1921-1924 წლებში საქართველოს საკონცესიო კომისიაში შევიდა საბერძნეთის, საფრანგეთის, იტალიის და სხვა ქვეყნების ფირმების არაერთი წინადადება, მაგრამ ბოლშევიკური ხელისუფლება სიფრთხილეს იჩინდა კონცესიების გაცემისას. ამას მოწმობს ის გარემოება, რომ მრავალრიცხოვან საკონცესიო წინადადებათაგან, მხოლოდ ჭიათურის მანგანუმის საბადოს საკონცესიოდ გადაცემის წინადადება იქნა მიღებული. იგი ეკუთვნოდა უცხოეთის რამდენიმე ფირმას, რომელთა შორის კონკურენციაში გამარჯვებული გამოვიდა ამერიკული სავაჭრო-სამრეწველო ფირმა „ჰარიმანი და კომპანია“, რომელმაც წამოაყენა საბჭოთა მხარისათვის ყველაზე მომგებიანი წინადადებანი. იგი დაედო საფუძვლად ამერიკელ მრეწველთან, ბანკირთან, შემდგომ დიპლომატსა და პოლიტიკურ მოღვაწესთან უილიამ ავერელ ჰარიმანთან დადებულ ოცნლიან საკონცესიო ხელშეკრულებას. 1925 წლის 12 ივნისს გაფორმებულ ხელშეკრულებას

ბას ხელი მოაწერეს სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარემ ფ. ძერჟინსკიმ და აშშ სავაჭრო-სამრეწველო სახლის ვიცეპრეზიდენტმა ჯონ სპიდ ელიოტმა. ხელშეკრულებით, რომელიც შედგებოდა 74 მუხლისაგან, თანდართული რუკით, ამერიკელ კონცესიონერს გადაეცა უფლება მანგანუმის და პეროქსიდის მოპოვებაზე, გარეცხვა-გამდიდრებასა და ექსპორტზე. ამასთან კონცესიონერი ემორჩილებოდა შრომის, სოციალური დაზღვევის, შრომის დაცვის საბჭოურ კანონმდებლობებს [28, 34-35].

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკიდან („ნეპი“) გამომდინარე, ბოლშევიკების საკონცესიო პოლიტიკა კაპიტალის დაბანდებას აგრარულ სფეროშიც გულისხმობდა. მაგალითად, 1922 წლის 15 ივნისს დაიდო ხელშეკრულება საქართველოს მინათმოქმედების სახალხო კომისარიატსა და კავკასია-აშშ სავაჭრო და სამთო-სამრეწველო კომპანიას შორის. მის მიზანს შეადგენდა სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-იარაღების საქართველოში შემოტანა, სამაგიეროდ მარგანეცისა და სხვა საქონლის საზღვარგარეთ გატანა. ამერიკა-კავკასიის სავაჭრო და სამთო-სამრეწველო კომპანიამ ამერიკაში დაიქირავა და საქართველოში ჩამოიყვანა აგრონომი ჯონ უ. ლანგანი და სოფლის მეურნეობის რამდენიმე სპეციალისტი, ჩამოიტანა მანქანა-იარაღები და მოაწყო მათი სანყოფი. კომპანია რეკლამას უწევდა სასოფლო-სამეურნეო მანქანებს და ავრცელებდა გლეხობაში, მაგრამ კომპანიამ არ შეასრულა ყველა პირობა – კომპანიის პრეზიდენტი ისე მართავდა მამულს, როგორც საკუთარს, ავინროებდა ადგილობრივ გლეხობას, რამაც გაამწვავა მათ შორის ურთიერთობა. ამიტომაც საქართველოს მაშინდელმა ხელისუფლებამ 1924 წლის თებერვალში გააუქმა კონცესია [32, 140].

1926 წლიდან მოსკოვმა თავის ხელში აიღო ე. წ. „მოკავშირე რესპუბლიკებში“ უცხოელი სპეციალისტების მონვევის მონოპოლია. კერძოდ, ბრძანების იმ მუხლში, სადაც ნათქვამი იყო, რომ „უცხოელი სპეციალისტების სამუშაოზე დაშვება და მათთვის გასამრჯელოს გაცემა შესაძლებელია მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც ხელშეკრულება დამტკიცებული იქნება საკავშირო ს. მ. უ. ს. თავმჯდომარის ან მისი მოადგილის მიერ“. ე. ი. ფაქტიური შეთანხმების მიღწევიდან რამოდენიმე თვის შემდეგ. ეს არსებითად შეუძლებელს ხდიდა უცხოელ სპეციალისტთა გამოყენებას. საქართველოს თუ ამიერკავკასიის ხელისუფლება იძულებული ხდებოდა საქმე ჰქონოდა მეორეხარისხოვან სპეციალისტებთან, რომლებიც ვერ ახერხებდნენ თავის სამშობლოში სამსახურის შოვნას [33, 11].

საერთოდ, საზღვარგარეთის სამრეწველო სანარმოებთან და ფირმებთან საქართველოს ურთიერთობა თავისებურებებით გამოირჩეოდა. საბჭოთა კავშირში საგარეო ვაჭრობის მონოპოლიის არსებობის პირობებში გამორიცხული იყო უშუალო კონტაქტები საზღვარგარეთის სამრეწველო ორგანიზაციებთან, ფირმებთან. სახელმწიფოს საშუამავლო ორგანიზაციები მთლიანად აკონტროლებდნენ კომერციულ ურთიერთობას საზღვარგარეთელ პარტნიორებთან.

1926 წელს „ამიერკავკასიის საპაიო ამხანაგობამ“ ჯაგარი გაიტანა უცხოეთში: თბილისის ჯაგრის ფაბრიკის ნანარმი გაიყიდა ლონდონის ბაზარზე. 1927 წელს გორის საკონსერვო ქარხანამ სამი ვაგონი მაღალხარისხოვანი კონსერვი გააგზავნა გერმანიაში.

ეკონომიკური ურთიერთობა საზღვარგარეთელ პარტნიორებთან, ძირითადად, საბჭოთა სახელმწიფოს ეგვიდით და კონტროლით ხორციელდებოდა. ზაჰესის გენერატორებისათვის სამი ტურბინა დამზადდა შვეიციაში ნეიმერის ქარხანაში.

1927-1928 წლებში რესპუბლიკის მინის ტარის წარმოებაში დაიდგა ბელგიური ფირმა „რუარონის“ მაღალმწარმოებლური ბოთლის დამყალიბებელი მანქანები.

არის ფრაგმენტული ცნობები, რომ საქართველოს სანარმოებში მუშაობდნენ უცხოელი სპეციალისტები. მაგალითად, ბათუმის აზნავთმშენის ქარხანაში რამდენიმე ამერიკელი ინჟინერი მუშაობდა [34, 121].

საინტერესოა, რომ 1929 წელს ამერიკელმა მოქალაქემ ოსგოლდ ფილდმა გადაიღო ეთნოგრაფიული ხასიათის ფილმი „სვანეთი“, რომლის ასლი დატოვა საქართველოში „გეოგრაფიული საზოგადოებისათვის“ [35, 18].

საზღვარგარეთ „ქართული საკითხის“ გააქტიურება შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამისათვის ხელსაყრელი პირობები შექმნა სამთავრობო ურთიერთობებმა.

1928 წელს დაიწყო „ახალი ერა“ საქართველო-გერმანიის ურთიერთობაში. ამ წელს საქართველომ მოსკოვიდან მიიღო ცირკულარული მონერილობა გერმანიიდან „მნიშვნელოვან პირთა“ ჩამოსვლის შესახებ. მომართვას ხელს აწერდა სსრკ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მდივანი ენუქიძე.

ვლადიკავკაზში გერმანელი სტუმრების შესახვედრად გამგზავრება დაევალა შალვა ნუცუბიძეს, რომელიც იმუჟამად საზღვარგარეთის ქვეყნებთან კულტურული კავშირის საზოგადოების საქართველოს ფილიალში მუშაობდა. აქ იგი შეხვდა გერმანიის „ოსტ-ევროპის“ საზოგადოების წარმომადგენლებს: ოტო შმიდტს, მის მეუღ-

ლეს და მდივანს – იონასს. შალვა ნუცუბიძე სტუმრებს საქართველოში მეგზურად წარუძღვა. გერმანელებს აინტერესებდათ ეროვნული რესპუბლიკების წარმომადგენლებთან უშუალო კონტაქტების დამყარება. ისინი უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ იმის გამო, რომ ყველა ეროვნული რესპუბლიკის სახელით, მხოლოდ ერთი – რსფს რესპუბლიკა გამოდიოდა, რითაც იგი ეღობებოდა ეროვნულ რესპუბლიკებთან უშუალო კავშირუროთიერთობის დამყარებას. ამ მდგომარეობის გამოსწორებას ისახავდა მიზნად ყოფილი ვილჰელმის მთავრობის მინისტრისა და მისი მეუღლის „ოსტ-ევროპისეული“ მისია, რომელსაც მიზნად დაესახა უშუალოდ „განაწყენებულ“ რესპუბლიკებში სტუმრობა.

შემუშავებული და ხელმოწერილი იქნა გერმანელებთან კულტურული თანამშრომლობის პროექტი. იგი ითვალისწინებდა ერთობლივ არქეოლოგიურ გათხრებს მცხეთასა და ნოქალაქევიში, გერმანიის მიერ საკუთარი ხარჯებით რასობრივ დაავადებათა ინსტიტუტის გახსნას, ნიგნების ურთიერთგაცვლასა და გამოფენის მოწყობას [36, 69-70].

პროექტის თანახმად, 1929 წლის სექტემბერში თბილისში ჩამოვიდნენ გერმანელი პროფესორები: ზაუერი და ფინდელიზენი [37, 12]. ხოლო 1930 წლის ნოემბერში ჩამოვიდა არქეოლოგი შნეიდერი, რომელსაც გ. ჩუბინაშვილსა და შ. ნუცუბიძესთან ერთად მონაწილეობა უნდა მიეღო ნოქალაქევის გათხრებში [37, 22]. აღსანიშნავია, რომ 1929 წელს გერმანიაში გამოფენაზე გაიგზავნა საქართველოს შუა საუკუნეების ხელოვნების ნიმუშები [37, 24]. ამავე წლის მაისის შუა რიცხვებში მოსკოვში გერმანიის საელჩოს ატაშე სოფლის მეურნეობის საკითხებში იტყობინებოდა, რომ პროფესორი აუხაგენი მოგზაურობას იწყებდა საბჭოთა კავშირში. ის უნდა ჩამოსულიყო თბილისში ჩვენი სანარმოების დასათვალიერებლად. როგორც საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი ავრცელებდა ინფორმაციას, აუხაგენი ითვლებოდა ცნობილ მეცნიერად, რომელიც სწავლობდა ე. წ. „საბჭოთა“ სოფლის მეურნეობას. ამავე დროს, ის ითვლებოდა გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ჩინოვნიკად. სათანადო უწყებების ცნობით აუხაგენმა მნიშვნელოვნად გააფართოვა თავისი მოღვაწეობის სფერო და უშუალო კონტაქტებს ამყარებდა ცალკეულ სანარმოებსა და პიროვნებებთან [38, 3].

ბოლოს შეიძლება ითქვას, რომ 1900-1917 წლებში საქართველოს ჰქონდა ეპიზოდური ურთიერთობა გარე სამყაროსთან. საქართველოში, ასევე, არსებობდა დიპლომატიური აზრი. თავისი დიპლომატია გააჩნდა ქართულ ეროვნულ მოძრაობას, მაგრამ ყოველივე

ამას ადგილი ჰქონდა სახელმწიფოებრიობა – დაკარგული ერის ცხოვრებაში. ქართული დიპლომატიის აღორძინებას ეყრება საფუძველი 1917 წლის გაზაფხულიდან, ანუ იმ პერიოდიდან, როდესაც რუსეთის იმპერიის ნგრევის შემდეგ, იწყება ბრძოლა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად.

1917-1918 წლებში დიპლომატიურ სარბიელზე მოღვაწე ქართველ პოლიტიკოსებს – აკაკი ჩხენკელს, ზურაბ ავალიშვილს, ნიკო ნიკოლაძეს, ევგენი გეგეჭკორსა და სხვებს – დამოუკიდებელი სახელმწიფო დიპლომატიის წარმართვის არავითარი გამოცდილება არ გააჩნდათ. პირველი ცდა, ამ მხრივ, იყო ტრაპიზონის საზავო კონფერენცია (1918 წლის მარტი). გამოცდილების შექენის თვალსაზრისით, ქართველი დიპლომატებისათვის მნიშვნელოვანი იყო ბათუმის საზავო კონფერენცია (1918 წ. მაისი). 1918 წლის 26 მაისიდან კი ქართველი დიპლომატები პირისპირ დადგნენ იმ სირთულეების წინაშე, რომლებიც დაკავშირებული იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის სწორად წარმართვასთან [23, 575].

დამოუკიდებლობის 1005-მა დღემ ქართულ დიპლომატიას მრავალმხრივი გამოცდილება შესძინა. უშუალო კონტაქტები დამყარდა ევროპასა და ამერიკის ქვეყნებთან, მაგრამ რუსეთის მიერ განხორციელებული საქართველომ, ოკუპაციის შემდეგ რამდენიმე წელიწადში დაკარგა გარე სამყაროსთან ურთიერთობის შესაძლებლობა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. იობაშვილი, საქართველო საერთაშორისო პოლიტიკასა და დიპლომატიაში XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის I მესამედში, „ქართული დიპლომატია“, ტ. 4, თბ., 1997.
2. გ. მანჯგალაძე, გერმანული კაპიტალი ამიერკავკასიაში, თბ., 1991.
3. Н. Л. Наниташвили, Германский капитал в Закавказье. Деятельность фирмы „Сименс и Гальске“, 1860-1917, Тб., 1982.
4. ალ. ბენდიანიშვილი, ქართული ეროვნული ბურჟუაზია და უცხოური კაპიტალი ქიათურის სამრეწველო რაიონში (1879-1921 წწ.), ჟურნ. „მაცნე“, 1962, №2.
5. გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები საქართველოში, თბ., 1974.
6. ჟურნალი „პოლიტიკა“, 1993, №6.

7. თ. გასვიანი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და აფსუათა აგრესიული სეპარატიზმის სათავეები, თბ., 2003.
8. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VI, თბ., 1972.
9. Д. Енукидзе, Крах империалистической интервенции в Закавказье, Тб., 1954.
10. Г. В. Пипия, Политика Германии в Закавказье в 1918 году, Тб., 1971.
11. Германские оккупанты в Грузии в 1918 году, Тб., 1942.
12. საქართველოს ოკუპაცია და გასაბჭოება კომუნისტების მიერ, თბ., 1991.
13. ზ. ავალიშვილი, საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, I, თბ., 1990.
14. რ. ცუხიშვილი, ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921 წწ., თბ., 1995.
15. დ. ჯოჯუა, საქართველო-იტალიის ურთიერთობა 1919-1921 წლებში, თბ., 1997.
16. ი. ტაბალუა, ბათუმის საკითხი სან-რემოს კონფერენციაზე (1920), ისტორიის „მაცნე“, 1982, №3.
17. ა. რამიშვილი, ჩვენი შეცდომები 1918-1921, თბ., 2000.
18. ა. სონღულაშვილი, ქართული კულტურა და ინტელიგენცია 1917-1937, თბ., 2008.
19. დოკუმენტი თარგმნეს და კომენტარები დაურთეს ნ. ახალაძემ და ი. ტაბალუამ, კრ. ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, თბ., 1983.
20. დ. ჭუმბურიძე, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო იდეოლოგია და პოლიტიკა 1918-1921 წლებში და ქართული საზოგადოებრივი აზრი, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2001.
21. დ. ჭუმბურიძე, ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა XX საუკუნის დასაწყისში 1918-1921 წლები, თბ., 2003.
22. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 617, ანან. 2, საქ. №377.
23. ქართული დიპლომატიის ისტორია, თბ., 2003.
24. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, ანან. 1, საქ. №165^ა.
25. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 300, ანან. 1, საქ. №43.

26. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 600, ანან. 2, საქ. №2.
27. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 600, ანან. 4, საქ. №60.
28. მ. ნათმელაძე, ა. დაუშვილი, „საქართველოს უახლესი ისტორია“ თბ., 2004.
29. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 607, ანან. 2, საქ. №3761.
30. ა. დაუშვილი, „საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა საქართველოში 1921-1941 წწ.“, თბ., 2000.
31. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 600, ანან. 1, საქ. №89.
32. კ. წენგუაშვილი, „საქართველოს 1921-1925 წლების ისტორიის ისტორიოგრაფია“, თბ., 2005.
33. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 600, ანან. 2, საქ. №65
34. ა. დაუშვილი, „საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა საქართველოში 1921-1985 წწ“ (სადოქტორო დისერტაცია), თბ., 1999.
35. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 607, ანან. 2, საქ. №5204.
36. გ. ციციშვილი, „ჩეკისტური ბრალდებები შალვა ნუცუბიძის მიმართ და მათი დოკუმენტურ-ანალიტიკური კომენტარები“, თბ., 1998.
37. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 300, ანან. 3, საქ. №35.
38. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 600, ანან. 2, საქ. №243.

Avtandil Songulashvili

*Doctor of Historical Sciences, Professor, The Head
of the Department of Modern and Contemporary
History of the Ivane Javakhishvili Institute of History
and Ethnology*

**Relations of Georgia with the Western Europe and the USA
In the first quarter of the XX century**

Summary

Acquisition of Georgia by Russia and the abolition of the governmental structures of Georgia have cut all the ways of relations with other countries for Georgia. But the emperor has been always taking in mind geopolitical situation of Georgia while communicating with other countries. In 1818, French council has been established in Tbilisi. At the end of the XIX century United States councils has been opened in Batumi and later in the 1914 it has been moved to Tbilisi. Felix Volobe Smith was on the position of council of USA in Tbilisi during the 1914-1919.

During the 1918-1921 Georgia had intensified its relations with Germany, England, France, and Italy and with other countries of Europe.

In February-March of 1921 Soviet Russia has occupied Georgia which ended the phase of relations with western countries. But in the first half of the 1920 initial contacts still has been continuing to be established.

საქართველოში რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის ისტორიიდან

XVIII საუკუნეში საქართველოში პოლიტიკური ვითარება ძალიან დამძიმდა. მუსლიმანური სახელმწიფოებით გარემოცული ქრისტიანული ქვეყნის არსებობა ფაქტიურად კითხვის ნიშნის ქვეშ დადგა. იმ დროის საქართველოს სახელმწიფო მოღვაწეებს ესმოდათ, რომ ქრისტიანობის დაცვა სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებას უდრიდა. ქვეყნის გადარჩენის შიდა რესურსიც მცირე იყო, რადგან ქვეყანა რამდენიმე სამთავროდ და სამეფოდ იყო დაყოფილი. ყოველივე აქედან გამომდინარე, ქართლ-კახეთის მეფემ ერეკლე მეორემ და იმერეთის მეფემ სოლომონ პირველმა ქვეყნის გადარჩენის გზა დაინახეს რუსეთისათვის დახმარების თხოვნაში. ამან კიდევ უფრო გაამძაფრა ოსმალთა, ყიზილბაშთა და ლეკთა თავდასხმები საქართველოზე.

1768 წელს, რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ, რუსეთის იმპერიას კავკასიელ ქრისტიანთა მხარდაჭერა თავად დასჭირდა. მისი მიზანი შავიზღვისპირეთში ოსმალეთის შევიწროვება იყო. ამიტომ, იმპერატორმა ეკატერინე მეორემ, იმერეთის მეფის სოლომონ პირველის თხოვნა – რუსეთის მხრიდან დახმარების თაობაზე, დააკმაყოფილა. კავკასიაში გამოგზავნილი ჯარის სარდლად კი გენერალი ტოტლებენი დანიშნა. რუსეთის მიზანს წარმოადგენდა კავკასიაში ოსმალეთის დასუსტება მეორე ფრონტის გახსნით.

XVIII საუკუნის 80-იან წლებში რუსეთმა ყირიმის სახანო მიიერთა და კავკასიის მიმართ ინტერესი გააძლიერა. კავკასიის დაუფლებისთვის მებრძოლ ირანს და ოსმალეთს რუსეთიც დაემატა. ერეკლე მეორემ სცადა, რუსეთის სამხრეთისკენ სწრაფვა მისთვის სასარგებლოდ გამოეყენებინა და 1782 წლის 21 დეკემბერს, ეკატერინე მეორეს ქართლ-კახეთის მფარველობა სთხოვა. 1783 წლის 24 ივლისს, ციხე-სიმაგრე გეორგიევსკში, ერეკლე მეორის დავალებით იოანე მუხრანბატონმა, გარსევან ჭავჭავაძემ და პავლე პოტიომკინმა რუსეთ-საქართველოს ერთობის ტრაქტატს ხელი მოაწერეს.

გეორგიევსკის ტრაქტატი ქართლ-კახეთის საგარეო პოლიტიკურ ქმედითუნარიანობას და სახელმწიფოებრიობას არ აუქმებდა,

ქვეყანა საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად რჩებოდა. 1783 წლის 2 ნოემბერს, ტრაქტატის თანახმად, რუსეთის ჯარის ორი ბატალიონი პოლკოვნიკ ბურნაშოვის ხელმძღვანელობით საქართველოში შემოვიდა, თუმცა რუსეთის მთავრობამ ჯარი მალე უკან გაიწვია და ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II მტრის წინაშე მარტომარტო დატოვა. საქართველოს მტრებმა – სპარსეთმა, ოსმალეთმა და ლეკებმა რუსეთის მთავრობის ღალატი კარგად გამოიყენეს და საქართველო არაერთხელ დაარბიეს [4, 9].

დაარღვია რა რუსეთმა ტრაქტატით გათვალისწინებული პირობები, 1801 წლის 18 დეკემბერს, იმპერატორმა პავლე პირველმა ხელი მოაწერა მანიფესტს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის შემადგენლობაში შესვლის შესახებ. საქართველოში იმპერიული ზრახვების გამყარებას დიდწილად შეუწყეს ხელი გარუსებულმა ქართველებმა.

მფარველობის სანაცვლოდ რუსეთმა მოახდინა საქართველოს ოკუპაცია და ანექსია. მეფობის გაუქმებამ, ხალხისთვის მიუღებელი საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ბიუროკრატიული სისტემის შექმნამ, მოსახლეობის უმონყოლო ჩაგვრამ, ასევე, ბავშვებისა და ქალების მძევლად აყვანისა და დასჯის გახშირებულმა ფაქტებმა ქართველ ხალხში საპროტესტო მუხტი გააჩინა.

1801 წლიდან მოყოლებული, რუსეთის იმპერიის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ მთიულეთში, ქართლში, კახეთში, ხევსურეთში, იმერეთში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, გურიაში აჯანყებები დაიწყო. აჯანყებების მიზანს წარმოადგენდა რუსების განდევნა საქართველოდან და დამოუკიდებლობის აღდგენა. ირანმაც და ოსმალეთმაც გააცნობიერეს, რომ რუსეთის დამკვიდრება საქართველოში მათთვის დიდ საშიშროებას წარმოადგენდა და თანაუგრძნობდნენ ამ აჯანყებებს. რუსეთის მმართველობას საქართველოში საფრთხე რომ არ შექმნოდა, რუსები მიმართავდნენ უსასტიკეს ზომებს – ხალხის ჩამოხრჩობას, დახვრეტას, წამებას, გადასახლებას, აგრეთვე მოსყიდვასა და შანტაჟს [1, 2-3, 5-6].

1917 წლის ოქტომბერში რუსეთში მონარქია დაემხო. რევოლუცია და საბჭოთა ხელისუფლება, ამიერკავკასიის ადგილობრივმა პოლიტიკურმა ძალებმა არ სცნეს.

1918 წელს, რუსეთის სამოქალაქო ომის დროს, საქართველო ამიერკავკასიის ფედერაციული რესპუბლიკის შემადგენლობაში შევიდა, რომელიც საქართველოს, სომხეთს და აზერბაიჯანს წარმოადგენდა და რომელსაც ამიერკავკასიის კომისარიატი მართავდა. 1918 წლის 26 მაისს, ამიერკავკასიის ფედერაციამ, არსებობა შენ-

ყვიტა, საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. ამ დროს საქართველოს ფართობი იყო 107 600 კვ.კმ, მოსახლეობა შეადგენდა 2,5 მილიონს, სახელმწიფო რელიგია იყო მართლმადიდებლობა, სახელმწიფო ენა – ქართული.

დამოუკიდებლობის ხანმოკლე პერიოდში – 1918-1921 წლებში საქართველოში ქართული ენა სახელმწიფო ენად გამოცხადდა, დადგინდა სახელმწიფოს საზღვრები, განხორცილდა სასამართლო რეფორმა, ჩამოყალიბდა ეროვნული გვარდია და რეგულარული არმია, შეიქმნა ადგილობრივი მართვის ორგანოები, მიიღეს კონსტიტუცია.

1919 წლის 13 სექტემბერს, არგენტინამ საქართველოს დამოუკიდებლობა აღიარა, ხოლო 1920 წლის 7 მაისს რუსეთმა საქარველოს დამოუკიდებლობა დე იურედ სცნო.

საქართველოს დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარება, ბოლშევიკური რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის ოკუპაციამდე ასეთი თანმიმდევრობით გაგრძელდა: 1920 წელი – გერმანია, 1921 წელი – ბელგია, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი, იტალია, იაპონია, პოლონეთი, ავსტრია, რუმინეთი, ლუქსემბურგი, მექსიკა [12, 13].

ბოლშევიკურმა რუსეთმა ახალგაზრდა დამოუკიდებელი საქართველოს მიმართ თავიდანვე მტრული პოლიტიკა აირჩია. 1918 წლის მაის-ივლისში საქართველოს ბოლშევიკური რუსეთის ჯარებმა ჩრდილოეთ კავკასიიდან შეუტიეს. შემოსევა ორი მხრიდან დაიგეგმა – კავკასიის მთებიდან, დარიალის ხეობის გავლით თბილისის მიმართულებით და შავი ზღვის სანაპიროდან სოხუმის მიმართულებით. დარიალთან ქართულმა ჯარმა მტერი უკუაგდო. თუმცა მტერმა სოხუმთან მცირე წარმატებას მიაღწია, მაგრამ ქართული ჯარის მიერ განხორციელებულმა კონტრშეტევამ რუსები რამოდენიმე შეტაკებაში დაამარცხა და უკუქცეულ მტერს საქართველოს საზღვრებს გარეთ – ტუაფსემდე მისდია. 1918 წლის 26 ივლისს საქართველოს ჯარი ტუაფსეში შევიდა.

1918 წლის დეკემბერში საქართველოს სამხრეთ რაიონებში რუსეთის ბოლშევიკური მთავრობისაგან ნაქეზებული სომხეთის ჯარები შემოიჭრნენ. ბრძოლაში ქართულმა არმიამ გენერალ მაზნიაშვილის მეთაურობით ისინი დაამარცხა, განდევნა საქართველოს საზღვრებს გარეთ, ქართული ჯარი თითქმის ერევნამდე მივიდა, თუმცა ინგლისის სარდლობის ჩარევით ქართულმა არმიამ საომარი მოქმედებები შეწყვიტა [12, 13].

1920 წლის მაისში, რუსეთის არმიის საქართველოში შემოიჭრის უშედეგო მცდელობის შემდეგ, 1921 წლის 21 თებერვალს, საბ-

ჭოთა რუსეთის მე-3, მე-9, მე-11 და მე-13 არმიები, ბუდიონის და ჟლობის კავალერიები, ქვეყნის ტერიტორიაზე რამდენიმე მხრიდან შემოიჭრნენ. მოკავშირეების გარეშე დარჩენილმა საქართველომ შემოტევას ვერ გაუძლო. რუსეთის ჯარმა თბილისი დაიკავა და საბჭოთა ხელისუფლება დაამყარა. დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლება ჯერ ბათუმში გადავიდა, შემდეგ კი ქვეყანა დატოვა და ემიგრაციაში წავიდა.

საქართველოში რუსეთის არმიის საბრძოლო მოქმედებები მარტის მეორე ნახევრამდე გაგრძელდა [12, 13].

1921 წელს, საქართველოში, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა გამოცხადდა. ქვეყანა დამოუკიდებლობას მხოლოდ ფორმალურად (1921 წლის 21 მაისის ახალი ხელშეკრულების და 1922 წლის კონსტიტუციის საუძველზე) ინარჩუნებდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე, საქართველოში ეროვნული მოძრაობა დაიწყო და ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებში პარტიზანული რაზმები ჩამოყალიბდა. პარტიზანებს კახეთში ქაქუცა ჩოლოყაშვილი ხელმძღვანელობდა, ქართლში – მიხეილ ლაშქრაშვილი. ხევსურეთში, კახეთში, სვანეთში და რაჭმა აჯანყებულებმა ადგილობრივი რევკომები დაამხეს, პოლიცია განაიარაღეს და რუსეთის ჯარების გაყვანა მოითხოვეს. 1922 წელს, ჟინვალში, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შეფიცულთა რაზმმა რუსეთის ერთ-ერთი რაზმი დაამარცხა, რის გამოც ხელისუფლებამ არაგვის ხეობაში დიდძალ სამხედრო ძალასა და შეიარაღებას მოუყარა თავი [12, 13].

1922 წლის აპრილში, იტალიაში, ქალაქ გენუაში გამართულ კონფერენციაზე საერთაშორისო ურთიერთობებში წარმოქმნილი პრობლემები უნდა გადაეწყვიტათ. კონფერენციის მუშაობაში რუსეთიც მონაწილეობდა. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ამბროსი ხელაიამ იქ მემორანდუმი გააგზავნა და საქართველოდან რუსეთის ჯარების დაუყოვნებლივ გაყვანა მოითხოვა. დასავლეთის ქვეყნები, საქართველოს პრობლემით მაშინ არ დაინტერესდნენ [12, 13].

საქართველოში მღელვარება იზრდებოდა, ხალხი აჯანყებისთვის ემზადებოდა. შეთქმულთა წინააღმდეგ მასობრივი რეპრესიები დაიწყო. დამსჯელმა ექსპედიციებმა გურია, კახეთი და სვანეთი ააოხრეს. ადრე დაპატიმრებული პოლიტიკური მოღვაწეები დახვრიტეს.

1924 წლის 28 აგვისტოს, ჭიათურაში შეიარაღებული გამოსვლა დაგეგმილზე ერთი დღით ადრე არაორგანიზებულად დაიწყო და აჯანყების გეგმები ჩაიშალა. ამას საქართველოს მთელ ტერიტო-

რიაზე საგანგებო წესების შემოღება მოჰყვა. ქვეყანა რუსულმა ტერორმა მოიცვა. ხალხს განსაკუთრებული სისასტიკით თბილისში და ბათუმში უსწორდებოდნენ. მიუხედავად ამისა, აჯანყება მოედო – გურიას, სამეგრელოს, იმერეთს, ქართლს და კახეთს. 1924 წელს გამოსვლები განსაკუთრებული სისასტიკით ჩაახშეს. 1921 წელს დაწყებულ რუსულ ტერორს ერთადერთი მიზანი ჰქონდა – დაპყრობილ საქართველოში პოლიტიკური ძალაუფლების შენარჩუნება [12, 13].

30-იანი წლებიდან, რეპრესიების მომდევნო ტალღა განსაკუთრებული სისასტიკით დაიწყო. საბჭოთა ქვეყანას საფრთხეს კონკრეტული რეალობა უქმნიდა: ეროვნული დამოუკიდებლობის იდეის არსებობა, ადამიანებში სოციალისტური იდეოლოგიისადმი განსაკუთრებული იმედგაცრეება, სტალინის კურსისადმი სექსტიკური დამოკიდებულება და რაც მთავარია, ძველი ინტელიგენციის არსებობა, რომლებიც საბჭოთა სისტემას არასოდეს შერიგებიათ. სტალინის ინიციატივით, საბჭოთა იმპერიის გადასარჩენად დიდი რეპრესიები დაიწყო, რომელიც ყველა ფენას შეეხო, მათ შორის ბოლშევიკების ნაწილსაც.

1937 წლის რეპრესიებმა და შემდგომ, მეორე მსოფლიო ომმა უამრავი ქართველის სიცოცხლე შეინირა.

1951 წელს დაწყებული პოლიტიკური რეპრესიები იმ სამხედრო პირებს შეეხო, რომლებიც მეორე მსოფლიო ომის დროს ტყვეობაში აღმოჩნდნენ. ყოფილ ტყვეთა დიდი ნაწილი სამშობლოს ღალატის ბრალდებით შუა აზიაში გადაასახლეს. გადასახლებები შეეხოთ პარტიზანებს, ასევე იმათ, ვისი ნათესავებიც საზღვარგარეთ ცხოვრობდნენ. რეპრესიები შეეხოთ ე. წ. „მეგრელთა საქმის“ მონაწილეებს. თუმცა, ამ საქმის დეტალები ბოლომდე ცნობილი არ არის. ცნობილია ის, რომ პოლიტიკურ მოღვაწეთა და ინტელიგენციის ერთ ჯგუფს უცხოეთის დაზვერვასთან კავშირი და საქართველოდან სამეგრელოს გამოყოფის მცდელობა დააბრალეს. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ხელოვნების ყველა დარგში ცენზურა გამკაცრდა.

XX საუკუნის 50-იან წლებში საბჭოთა კავშირში კრიზისი გამწვავდა. ქვეყნის ეკონომიკა და მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა გაუარესდა. შეიარაღებაზე და სამხედრო მშენებლობაზე კი უზარმაზარი თანხები იხარჯებოდა [12].

აღნიშნულ პერიოდში საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნიშნები გამოიკვეთა. მისი მიზანი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან საქართველოს გასვლა და დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო. ეროვნულ მოძრაობას სათავეში ზვიად

გამსახურდია და მერაბ კოსტავა ჩაუდგნენ. 1956 წელს, ორგანიზაციის რამდენიმე წევრთან ერთად ისინი საბჭოთა სუკ-მა დააპატიმრა.

ტოტალიტარული მმართველობის პერიოდშიც არ ჩამქრალა ქართველ ხალხში დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სურვილი. ამის ნათელი გამოხატულება იყო 1956 წლის 9 მარტი. როდესაც სკკპ XX ყრილობის დახურულ სხდომაზე ნიკიტა ხრუშჩოვმა გააკრიტიკა იოსებ სტალინი და სრულიად ქართველი ერი. შეურაცხყოფილმა ერმა მთელ საქართველოში მოაწყო გამოსვლები თავისი ღირსების დასაცავად, მაგრამ თბილისის ქუჩებში უამრავი ადამიანი დახოცეს [8].

1974 წლიდან ეროვნულ-გამანთავისუფლებელი მოძრაობა ისევ გააქტიურდა და ადამიანის უფლებათა დამცავი პირველი ორგანიზაცია – „ადამიანის უფლებათა საინიციატივო ჯგუფი“ შეიქმნა. მათ ეროვნულ-პოლიტიკური ხასიათის ჟურნალების გამოცემა დაიწყო.

ასეთივე ერთუზიანობითა და შემართებით დაიცვა საქართველოს ახალგაზრდობამ 1978 წლის 14 აპრილს ქვეყნის და ერის ღირსება და აიძულა საბჭოთა ხელისუფლება, არ დაეშვათ კონსტიტუციით ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის სტატუსის გაუქმება. ამის შედეგად საქართველოს კონსტიტუციაში აღდგა ის მუხლი, რომელიც საქართველოში ქართულს სახელმწიფო ენის სტატუსს ანიჭებდა.

1988 წელს, საქართველოში ეროვნულმა მოძრაობმა პიკს მიაღწია. ცხადი იყო, საბჭოთა ხელისუფლება ხალხის სურვილს წინ ვერ დაუდგებოდა, ამიტომ მთავრობამ საპასუხოდ საქართველოში სეპარატიზმით მანიპულირება დაიწყო. კონფლიქტი საბჭოთა ხელისუფლებასა და ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლებს შორის განსაკუთრებით გამწვავდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის მოთხოვნით არასანქცირებული მიტინგების ტალღა მთელ რესპუბლიკას მოედო.

1989 წლის მარტში აფხაზმა სეპარატისტებმა რუსეთის რეაქციული ძალების ნაქეზებით ეგრეთწოდებული „ლიხნის დეკლარაციით“ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკისთვის ცალკე საბჭოთა რესპუბლიკის სტატუსის მინიჭება მოითხოვეს. ზემოხსენებულ დეკლარაციას ხელი სოხუმის უნივერსიტეტის რექტორმა მოაწერა. უნივერსიტეტის ქართველმა სტუდენტობამ ამ ფაქტს საპროტესტო დემონსტრაციით უპასუხა. საქართველოს ცენტრალურმა ხელისუფლებამ სოხუმელი სტუდენტების საპროტესტო გამოსვლები აკ-

რძალა, მაგრამ ისინი აკრძალვას არ დაემორჩილნენ და აქცია გაგრძელდა.

1989 წლის აპრილის დასაწყისში სტუდენტთა საპროტესტო აქცია აფხაზ სეპარატისტთა ერთი ჯგუფის მხრიდან თავდასხმის ობიექტი გახდა. თავდასხმამ საზოგადოების უკიდურესი აღშფოთება გამოიწვია როგორც სოხუმში, ისე თბილისში, რაც საერთო-სახალხო მღელვარებაში გადაიზარდა.

1989 წლის 16-17 ივლისს სოხუმში პირველი შეიარაღებული შეტაკება მოხდა ქართული და აფხაზური მოსახლეობის ერთ ნაწილს შორის. გავრცელებული მოსაზრებით, შეტაკებების გამომწვევი მიზეზი გახდა სოხუმის უნივერსიტეტის მისაღები გამოცდებისას მომხდარი ძალადობის ფაქტები. დაიღუპა 16 და დაიჭრა 140-მდე მოქალაქე, ძირითადად ეთნიკური ქართველი [10].

1988-1989 წლებიდან საქართველოში მშვიდობიანი საპროტესტო აქციები დაიწყო. ათიათასობით ქართველი მთავრობის სასახლის წინ შეიკრიბა და რუსთაველის გამზირი გადაკეტა. მიტინგს დამოუკიდებლობის კომიტეტი ხელმძღვანელობდა – ზვიად გამსახურდიას, მერაბ კოსტავას, ირაკლი ნერეთელის, გიორგი ჭანტურიასა და სხვების მეთაურობით. მშვიდობიანმა დემონსტრანტებმა დამოუკიდებლობის აღდგენის და სეპარატისტების დასჯის მოთხოვნით შიმშილობა დაიწყეს. საბჭოთა ხელისუფლებამ სიტუაციაზე კონტროლი დაკარგა.

1989 წლის 9 აპრილს, თბილისში საპროტესტი აქცია სისხლიანი ტრაგედიით დასრულდა. მოსკოვიდან, კრემლის მითითებით, საგანგებოდ გადმოგზავნილმა საბჭოთა არმიის სადესანტო შენაერთმა აქციის მონაწილეები ორლესული სასანგრე ნიჩბებით დაჩეხა, გამოყენებლი იყო მომწამლავი გაზი და ცეცხლსასროლი იარაღი. 20 ადამიანი, ძირითადად ქალები და ბავშვები, დახოცეს. აქციის ათასობით მონაწილე დაიჭრა, მოინამლა ან დასახიჩრდა. უკვე მერამდენედ, რუსეთმა ძალის საშუალებით სცადა ქართველი ხალხის დათრგუნვა და დაშინება, თუმცა მათ ცხადად დაინახეს, რომ 9 აპრილმა კატალიზატორის როლი ითამაშა და სიტუაცია უფრო გამწვავდა [10].

1990 წლის 28 ოქტომბერს, საქართველოში პირველი მრავალპარტიული, დემოკრატიული და არასაბჭოთა, უზენაესი საბჭოს არჩევნები ჩატარდა, რომელშიც ხმათა აშკარა უმრავლესობით საარჩევნო ბლოკმა – „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“, გაიმარჯვა. უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩიეს ზვიად გამსახურდია.

1991 წლის 31 მარტს, საყოველთაო სახალხო რეფერენდუმზე დასმულ შეკითხვას: „გსურთ თუ არა საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე“, ქვეყნის საარჩევნო ხმის უფლების მქონე მოსახლეობის 98%-მა დადებითი პასუხი გასცა, მათ შორის აფხაზეთმა და ოსებმა.

1991 წლის 9 აპრილს, საქართველოში ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი მიიღეს. იმავე დღეს, აშშ-ს კონგრესმა, 31 მარტის რეფერენდუმის შედეგები საგანგებო რეზოლუციით ლეგიტიმურად სცნო, რაც საქართველოს დამოუკიდებლობის დე-ფაქტოდ ცნობას ნიშნავდა. 1991 წლის 26 მაისს საქართველომ აირჩია დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი პრეზიდენტი ზვიად გამსახურდია.

საქართველოს დამოუკიდებლობისკენ სწრაფვამ, რუსეთის ხელისუფლება გააღიზიანა. მათი საპასუხო რეაქცია საქართველოს ტერიტორიაზე სეპარატისტული მოძრაობის პროვოცირება და შეიარაღებული კონფლიქტების ინსპირირება იყო [14].

1991 წლის 1 სექტემბერს, ოსურმა მხარემ „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა ავტონომიური ოლქი „სამხრეთ ოსეთის“ რესპუბლიკად გამოაცხადა. მოგვიანებით საქართველოს უზენაესმა საბჭომ გააუქმა აღნიშნული დადგენილება და ეგრეთწოდებული „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის, როგორც უკანონო წარმონაქმნის, სტატუსი. 1991 წლის ბოლოს მოხდა რუსეთის მიერ ინსპირირებული სამხედრო გადატრიალება. საქართველოს ხელისუფლებაში მოსულმა ედუარდ შევარდნაძემ კონფლიქტების დარეგულირებისათვის კურსი აიღო რუსეთთან მოლაპარაკებაზე. 1992 წლის 24 ივნისს ბორის ელცინსა და ედუარდ შევარდნაძეს შორის, პრობლემის დარეგულირების მიზნით, სოჭის ხელშეკრულება გაფორმდა. 1992 წლის 14 ივლისს კონფლიქტის ზონაში შერეული კომისია შეიქმნა. 1995 წლიდან რეგიონში ქართულ-ოსურ-რუსული შერეული სამშვიდობო ძალები და ეუთოს დამკვირვებლები ჩადგნენ [14].

1992 წლის 10 აგვისტოს სამხრეთ კავკასიის რკინიგზის დასავლეთ საქართველოს მონაკვეთზე შექმნილი მძიმე ვითარების გამო, საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭომ რკინიგზის ტრანსპორტზე საგანგებო წესები შემოიღო. 1992 წლის 14 აგვისტოს, დილის 7 საათზე საქართველოს შინაგანი ჯარების კოლონამ ზუგდიდი-გალის ადმინისტრაციული საზღვარი გადაკვეთა. საქართველოს სამთავრობო ძალების გადაადგილების მიზანი იყო დასავლეთ საქართველოში მძევლად აყვანილი სახელმწიფო საბჭოს წევრი

სამოქალაქო პირების გათავისუფლება და ძარცვის გახშირებული შემთხვევებისაგან რკინიგზის დაცვა.

1992 წლის 15 აგვისტოს სამთავრობო ძალებმა დაბა განთიადში გადასხეს საზღვაო დესანტი, რომელმაც დაბა ლესელიძე შტურმით აიღო. საქართველო-რუსეთის საზღვარზე ქართული დროშა აღიმართა. ამავე დღეს შავნაბადას ბატალიონმა გაგრა და დაბა კოლხიდა უბრძოლველად დაიკავა, რის შედეგადაც გუდაუთაში გახიზნული არძინბას გუნდი, ფაქტობრივად, ბლოკადაში მოექცა. სეპარატისტების კონტროლის ქვეშ, მხოლოდ, ბიჭვინთა-ახალი ათონის მონაკვეთი დარჩა. დაიბლოკა ტყვარჩელის რაიონიც.

1992 წლის 18 აგვისტოს უშედეგო მოლაპარაკებების შემდეგ, ქართულმა ჯარმა ქალაქში შესვლა დაიწყო. 12:30 საათზე მათ აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს შენობა ბრძოლის გარეშე აიღეს. აფხაზური დროშის ნაცვლად, შენობის თავზე ქართული სახელმწიფო დროშა აფრიალდა. არძინბამ ქალაქი დატოვა და გუდაუთაში გადაბარგდა.

1992 წლის 21 აგვისტოს კრემლის მიერ მართულმა მთიელ ხალხთა კონფედერაციამ საქართველოს ომი გამოუცხადა. აგვისტო-სექტემბერში აფხაზეთში ჩამოსვლა დაიწყეს კრემლის მიერ დაქირავებულმა მებრძოლებმა ადილეიდან, ყაბარდო-ბალყარეთიდან, ჩენჩეთიდან, ყარაჩაევო-ჩერქეზეთიდან, ჩრდილოეთ ოსეთიდან. სეპარატისტებს გუდაუთაში დისლოცირებული რუსეთის საზენიტო პოლკიდან 1000 ავტომატი, 600 ტყვიამფრქვევი, 500 ხელყუმბარა და უამრავი ტყვიანამალი გადაეცათ. რუსების ნყალობით, სექტემბრის ბოლოს სეპარატისტთა შეიარაღება ქვეითთა საბრძოლო მანქანებით, ტ-72 ტიპის ტანკებით, აგრეთვე საარტილერიო დანადგარებითა და ნაღმტყორცნებითაც შეივსო. იარაღთან ერთად ინტენსიურად მიმდინარეობდა სეპარატისტების შენაერთთა ცოცხალი ძალით მომარაგება. რუსეთის მსხვილ ქალაქებში დაქირავებულთა მოსაზიდად სპეციალური პუნქტები მუშაობდნენ [14].

1992 წლის 3 სექტემბერს კონფლიქტის დარეგულირების მიზნით, მოსკოვში საქართველოს სახელმწიფო მეთაურის ედუარდ შევარდნაძის, რუსეთის პრეზიდენტის ბორის ელცინის და სეპარატისტთა ლიდერის ვლადისლავ არძინბას სამხმხრივი შეხვედრა გაიმართა. შეხვედრაზე მიღებულ იქნა რეზოლუცია საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და ხელშეუხებლობის შესახებ. მოლაპარაკებების შედეგად გადაწყდა, რომ 5 სექტემბრიდან აფხაზეთში ცეცხლი შეწყდებოდა.

შეთანხმების მიუხედავად, არ წყდებოდა სეპარატისტული ძალების შემოტევები და გრძელდებოდა პოზიციური ბრძოლები.

1993 წლის 27 ივლისს რუსეთის შუამავლობით, კონფლიქტის მონაწილე მხარეებმა სოჭში მორიგ შეთანხმებას მოაწერეს ხელი. აფხაზეთი უნდა დაეტოვებინა ყველა დაქირავებულ მებრძოლს, აგრეთვე საქართველოს შეიარაღებული ფორმირებების უმეტესობას. სოხუმიდან უნდა გაეტანათ ქართული არმიის ჯავშანტექნიკა და არტილერია. სეპარატისტთა ტექნიკაზე კონტროლი აფხაზეთში დისლოცირებულ რუსულ ნაწილებს დაევალებათ.

1993 წლის 1 სექტემბერს სოხუმიდან ქართული სამხედრო ტექნიკა და 23-ე ბრიგადის შეიარაღება რუსული სამხედრო საზღვაო შემადგენლობებით ფოთში გადაიტანეს, თავად 23-ე ბრიგადა კი დაშალეს [14].

როგორც შემდეგში ცხადი გახდა, ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ მზაკვრული შეთანხმება სეპარატისტებმა სოხუმზე შეტევის მოსამზადებლად გამოიყენეს. 16 სექტემბერს მათ ქ. სოხუმს შეუტყვის. ქალაქზე ფართომასშტაბიანი იერიში ზღვიდან, ჰაეროდან და ხმელეთის მისადგომებიდან მიიტანეს. შეთანხმების თანახმად, ქართულ მხარეს ამ დროისათვის მძიმე შეიარაღების დიდი ნაწილი კონფლიქტის ზონიდან უკვე გაყვანილი ჰყავდა. რუსულმა მხარემ კი დაარღვია (ეს უკვე მერამდენედ საქართველოს ისტორიაში) ყველანაირი პირობა და განიარაღებული ქართული ჯარი და აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა სრული კატასტროფის წინაშე დააყენა.

1993 წლის 27 სექტემბერს სოხუმი დაეცა.

კონფლიქტის დაწყებამდე აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ცხოვრობდა 525 000 ადამიანი. 17,8% – ეთნიკური აფხაზების, 46% ეთნიკური ქართველებისა და დანარჩენი სხვა ეთნიკური ჯგუფების შემადგენლობით. ქართველები წარმოადგენდნენ გაგრის, სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირის, გალის, კოდორის ხეობის დომინანტ მოსახლეობას. გაერთიანებული ერების უმაღლესი კომისიის ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო ორგანიზაციები საზოგადოდ აღიარებენ, რომ დღესდღეობით 242 000 იძულებით გადაადგილებული პირი ცხოვრობს საქართველოში, რომელთაგანაც 100 000 სამეგრელოს რაიონში, 90 000 თბილისში, 30 000 იმერეთში და 10 000 ქვემო ქართლის რეგიონშია განთავსებული. იძულებით გადაადგილებული პირები წარმოშობით არიან გალიდან 32%, სოხუმიდან 21%, ოჩამჩირედან 15% და გულრიფშიდან 13% [14].

ქართველი ხალხის ლტოლვას თავისუფლებისაკენ რუსეთის მთავრობა ყოველთვის ხვდებოდა დიდი აგრესიით და პროვოკაციებით, ყველანაირად ცდილობდა ახალგაზრდა ქართული სახელმწიფოს დაკნინებას, როგორც ეკონომიკური, ისე სამხედრო თვალსაზ-

რისით, ფარული თუ აშკარა ფორმებით, სეპარატისტების ნაქეზებით თუ მათთვის იარაღის გადაცემით, მასობრივი ინფორმაციების საშუალებებით თუ დაქირავებული კრიმინალებით... მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ღია სამხედრო ოპერაცია 1921 წლის ანექსიის შემდეგ არ განხორციელებულა 2008 წლის 8 აგვისტომდე. ოპერაციის პროვოცირება გაკეთდა ოსი სეპარატისტების ხელით, რაზეც საქართველოს მთავრობა იძულებული გახდა პასუხი გაეცა, ხოლო შემდეგ რუსეთმა წამოიწყო ფართომასშტაბიანი სამხედრო ოპერაცია ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ.

რუსეთის მიერ მოხდა საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილის ოკუპაცია. რუსეთი დღესაც აგრძელებს აგრესიულ პოლიტიკას საქართველოს წინააღმდეგ.

სამართლიანი, მშვიდობიანი, პოლიტიკური ბრძოლა საქართველოს დეოკუპაციისათვის, ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენისა და სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებისათვის გრძელდება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სიმონ ქვარიანი, ქართველი ერის ისტორია, ქუთაისი, 1918.
2. ალექსანდრე ფრონელი, „ამბოხება კახეთისა 1812 წელსა“ თბილისი, 1992.
3. ალექსანდრე ფრონელი, მთიულეთი 1804 წელსა, ტფილისი, 1910.
4. სარგის კაკაბაძე, საქართველო ერეკლე II-ის დროს, ტფილისი, 1912.
5. ალ. ხახანაშვილი, სოლომონ II, მეფე იმერეთისა, ტფილისი, 1910.
6. ა. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება, თბილისი, 1940.
7. План г. Тифлиса с окрестностью, Тифлис, 1867.
8. შოთა ნოზაძე, ტრაგიკული 9 მარტი, თბილისი, 1990.
9. გიორგი პაიჭაძე, გეორგიევსკის ტრაქტატი, თბილისი, 1983.
10. 9 აპრილი, შეადგინა გურამ გვერდნითელმა, თბილისი, 1990.
11. თბილისი (ქუჩები, გამზირები, მოედნები), ენციკლოპედია, თბილისი, 2008.
12. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VI, თბილისი, 1970.
13. Сергунов А. А., Военно-географический обзор Грузии, ВКФ, 1921.
14. ინტერნეტგამოცემა „ვიკიპედია“, www.wikipedia.org

Nodar Khorbaladze

*Doctoral student of the Georgian
Technical University, Major*

From Russia's imperial politics in Georgia

Summary

The work covers the aspects of Russian aggressive politics from XVIII century till now; discusses the circumstances of Russia's lack of compliance with Treaty of Georgievsk terms, includes abolishment of reign and independence in Georgia, together with its occupation and full annexation. The stages of Georgian nation's fight against this aggression is shown; the work also covers the issues on restoration of independence by Georgian people in 1918, development of Georgian democratic State, and its repeated occupation and annexation by Bolshevik Russia in 1921. The work represents the character of Georgian national-libratory movement in Soviet period and declaration of independence by Georgia on Aril 9, 1991. Russian aggressive politics against independent Georgia, and, aftermath, Russian military aggression against sovereign State, that took place in August, 2008, is described.

დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფო და რუსეთის აბრახიული პოლიტიკა

თანამედროვე ეტაპზე, ზოგადად მსოფლიოს და კერძოდ, ევროპის უსაფრთხოების საკითხის გათვალისწინებით, მსოფლიოში მიმდინარე გლობალურ პროცესებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საქართველოში განვითარებულ მოვლენებს.

კავკასიის რეგიონში მიმდინარე პროცესები მჭიდროდ არის დაკავშირებული ევროპის თანამეგობრობის უსაფრთხოებასა და განვითარებასთან, რაც მეტად მნიშვნელოვანია ევროპისა და მისი მეზობელი რეგიონების სტაბილურობისა და მშვიდობიანი თანაცხოვრების, დემოკრატიული განვითარების საქმეში. აქედან გამომდინარე, თანამედროვე ეტაპზე მეტად აქტუალურია კავკასიაში და კერძოდ, საქართველოში სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტების ჩამოყალიბების, ქვეყნის ეკონომიური და პოლიტიკური სტაბილურობისა და მშვიდობიანი, დემოკრატიული განვითარების საკითხი.

კავკასიის რეგიონში სტაბილურობას, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის განმტკიცების, მშვიდობიანი, დემოკრატიული განვითარებისა და ევროპულ თანამეგობრობაში ინტეგრაციის პროცესებს ხელს უშლის სამხედრო კონფლიქტები კავკასიაში, რაც მეტად პრობლემატურია, როგორც საკუთრივ ქართული სახელმწიფოს, ასევე ევროპის რეგიონისა და მთლიანად მსოფლიო თანამეგობრობის უსაფრთხოების, მშვიდობიანი თანამშრომლობისა და დემოკრატიული განვითარების საქმეში [1; 2].

1991 წლიდან, საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადების, მსოფლიოს მრავალი სახელმწიფოს მიერ ოფიციალური ცნობისა და საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში წარმოიქმნა და გააქტიურდა შეიარღვეული კონფლიქტების კერები (ჩრდილოეთ კავკასიაში – ჩეჩნეთი, საქართველოში – აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი), რაც ხელოვნურად იყო ინსპირირებული რუსეთის მიერ. ეს ქვეყანა უშუალოდ იყო ჩართული სამომარ მოქმედებებში, აწარმოებდა რა სამხედრო ოპერაციებს ჩეჩნეთში და უწევდა რა ღია სამხედრო დახმარებას საქართველოში არსებულ კონფლიქტურ კერებში მის მიერ

მართვად მარიონეტულ, სეპარატისტულ რეჟიმებს, როგორც სამხედრო ძალით, ასევე საბრძოლო ტექნიკით [2; 3].

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომი პერიოდი შეიძლება დაიყოს სამ ძირითად ეტაპად: პირველი ეტაპი მოიცავს პერიოდს დემოკრატიული გზით არჩეული საქართველოს პირველი პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლებაში მოსვლიდან და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებიდან 1991 წლის დეკემბრამდე (კანონიერი ხელისუფლების დამხობამდე). მეორე ეტაპი გრძელდება 1992 წელს შევარდნაძის ხელისუფლებაში მოსვლიდან 2003 წლის ვარდების რევოლუციამდე, მესამე ეტაპი იწყება და გრძელდება ვარდების რევოლუციის შედეგად ხელისუფლებაში სახემწიფოებრივად, პროგრესულად მოაზროვნე პოლიტიკოსთა მოსვლით [1].

დამოუკიდებელი საქართველოს პოლიტიკური ცხოვრების მესამე ეტაპზე ქვეყანაში იწყება დემოკრატიული სახელმწიფო ინსტიტუტების ჩამოყალიბება და განვითარება, შეიქმნა წინა პირობები ევროატლანტიკურ სამხედრო პოლიტიკურ ბლოკსა და ევროპის თანამეგობრობის ერთიან სივრცეში ინტეგრაციის პროცესების დასაჩქარებლად. ამ მიმართულებით გადაიდგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯები, რაც გამოიხატა დემოკრატიული ინსტიტუტების შემდგომ განვითარებაში, სოციალური ფონის გაუმჯობესებაში, ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილიზაციაში, ენერგეტიკულ დამოუკიდებლობასა და ქართული შეიარაღებული ძალების მოდერნიზაციასა და განვითარებაში. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო საქართველოს სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებას და ქვეყნის როლის გააქტიურებას როგორც კავკასიის რეგიონში, ასევე მთლიანად მსოფლიოს მასშტაბით, რასაც ადასტურებს საერთაშორისო ეკონომიკური და ენერგეტიკული პროექტების წამოწყება და განხორციელება, ბუქარესტის სამიტზე მიღებული მხარდამჭერი გადაწყვეტილება და ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და საქართველოს შორის გაფორმებული ორმხრივი თანამშრომლობის და ურთიერთდახმარების ქარტია [1; 4].

საქართველოს სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებამ, მისმა გეოპოლიტიკურმა და გეოეკონომიკურმა მდებარეობამ, საერთაშორისო თანამეგობრობაში ინტეგრაციის პროცესების დაჩქარებამ გააქტიურა იმპერიული ამბიციების მატარებელი რუსეთის აგრესიული პოლიტიკა საქართველოს მიმართ [4].

რუსეთმა მიზნად დაისახა საქართველოზე, როგორც სახელმწიფოზე სრული კონტროლის დამყარება ქვეყნის დემოკრატიული,

კანონიერი ხელისუფლების ჩანაცვლების გზით მარიონეტული, პრორუსული ხელისუფლებით, რაც შემდგომში გამოიწვევდა საქართველოს პოლიტიკური კურსის შეცვლას რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის ინტერესების შესაბამისად.

რუსეთის იმპერიული მიზნების მიღწევის მცდელობის კულმინაციას წარმოადგენს 2008 წლის აგვისტოს შეარაღებული აგრესია საქართველოს მიმართ, რომელიც პირდაპირ იყო ორიენტირებული ქვეყნის კანონიერი ხელისუფლების დამხობაზე, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის, ეკონომიკისა და დემოკრატიული ინსტიტუტების მოშლაზე. ეს საშუალებას მისცემდა რუსეთს, საქართველო მსოფლიოს წინაშე წარმოედგინა, როგორც დესტაბილიზაციის კერა და საფრთხის მატარებელი ქვეყანა კავკასიის რეგიონში, რაც თავის მხრივ გამოიწვევდა მნიშვნელოვანი საერთაშორისო პროექტების ჩაშლას და რუსეთის მიერ ევროპის ენერგეტიკული მართვის სადავების მთლიანად ხელში აღებას. თუმცა, იმპერიული რუსეთის ამგვარმა მცდელობამ შედეგი ვერ გამოიღო, უფრო კი პირიქით [2; 4].

რუსეთის აგრესიულმა პოლიტიკამ და აგვისტოს მოვლენებმა მსოფლიოს დაანახვა მისი, როგორც აგრესორისა და საფრთხის მატარებელი ქვეყნის ნამდვილი სახე და ზრახვები. ევროპამ იგრძნო რეალური საფრთხე რუსეთისაგან. მსოფლიოს რეაქციამ არ დააყოვნა. იგი იყო განვითარებული მოვლენების ადეკვატური, რაც გამოიხატა ევროპის სახელმწიფოების, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების აქტიური პოლიტიური ჩართვით საქართველოს მხარდამჭერ პროცესებში. საერთაშორისო თანამეგობრობის ადეკვატურმა რეაქციამ ნაწილობრივ შეაჩერა რუსული აგრესია და საქართველო კვლავ განიხილება ამერიკის შეერთებული შტატებისა და ევროპისთვის, როგორც საიმედო პარტნიორი სახელმწიფო კავკასიის რეგიონში. საერთაშორისო მხარდამჭერით ხორციელდება აგრესორზე პოლიტიკური ზეწოლა საქართველოს ტერიტორიების დეოკუპაციის მოთხოვნით, გრძელდება ევროპული და ევროატლანტიკური ინტეგრაციის პროცესი, გაიზარდა ინტერესი საქართველოს, როგორც პოლიტიკურ და ეკონომიურ, მათ შორის ენერგეტიკულ სფეროში პარტნიორი ქვეყნის მიმართ, რაც გამოიხატა თუნდაც „ნაბუქოს“ პროექტის აქტუალობითა და დამტკიცებით [4].

ამრიგად, მიუხედავად იმპერიული რუსეთის აგრესიული პოლიტიკისა, რომელიც შემდგომში გადაიზარდა შეარაღებულ აგრესიაში საქართველოს წინააღმდეგ, საქართველო, მსოფლიოს თანამე-

გობრობისათვის კვლავ რჩება, როგორც დემოკრატიული ღირებულებების მატარებელი პარტნიორი სახელმწიფო კავკასიის რეგიონში და დღის წესრიგში კვლავ აქტიურად დგას, როგორც მისი სრული დეოკუპაციის, ასევე სრული ინტეგრაციის საკითხი მსოფლიოს თანამეგობრობასა და საერთაშორისო დემოკრატიულ სტრუქტურებში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სახელმწიფოებრიობა და უსაფრთხოება, საქართველო „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ. ბრუნო კოპიტერსის და რობერტ ლეგვოლდის რედაქციით, თბილისი, 2006.
2. იოსებ ტოროშელიძე, პუტინის საგარეო პოლიტიკა, თბილისი, 2008.
3. მალხაზ სალდაძე, პოსტსაბჭოთა საზოგადოება და ხელისუფლება რუსეთში, თბილისი, 2008.
4. გიორგი გვალია, ძალთა წონასწორობა და საფრთხის წონასწორობა, ალიანსები სამხრეთ კავკასიაში, თბილისი, 2008.

Malkhaz Makaradze

*Doctoral student of the Georgian
Technical University, Major*

Independent Georgia and Russian aggression politics

Summary

This work represents modern World and European security subjects; there is showing generally Caucasus region and Georgian place and role in current world global presses. It's analyzed Russian's aggression politics and world concord to support to Georgia. It's made property conclusion.

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და აშშ-ის პოლიტიკა პოსტსაბჭოურ სივრცეზე

XX ს-ის 90-იანი წლები აღსავსე იყო ეპოქალური მნიშვნელობის მოვლენებით – დასრულდა ცივი ომი, კომუნისტური ტოტალიტარიზმი. სოციალისტური სისტემის რღვევის შედეგად რადიკალურად შეიცვალა მსოფლიო პოლიტიკური სპექტრი. დაიწყო ბიპოლარულიდან მსოფლიოს პოლიცენტრისტულ მოწყობაზე გადასვლის სწრაფი, ხშირ შემთხვევაში უმართავი პროცესი[5,106].

XX ს-ის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში საქართველოში დაიწყო ეროვნულ განმანთავისუფლებელი მოძრაობის ახალი ეტაპი. ამიტომ, სანამ უშუალოდ შევეხებოდეთ საქართველო – ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობას და გავეცნობოდეთ მის პოლიტიკას საქართველოსთან მიმართებაში, აუცილებელია ამ ურთიერთობის საწყისი ეტაპის განხილვა. საინტერესოა რა ხდებოდა ამ ურთიერთობის დაწყებამდე საქართველოს ისტორიულ ასპარეზზე, როგორ აღადგინა მან დამოუკიდებლობა და რა ფაქტორებმა განაპირობა ამერიკის დაინტერესება საქართველოთი.

საქართველომ გასაბჭოების დღიდან (1921წ.) მძიმე გზა განვლო, სანამ ისევ თავს დააღწევდა რუსეთის ბატონობის უღელს. საბჭოთა კავშირი 1980-იანი წლებიდან უკვე ნელ-ნელა ნგრევას იწყებს. საბჭოთა იმპერიისა და სოციალისტური ბანაკის დაშლა, საბჭოთა მემკვიდრეობის განაწილება სწრაფად არ მომხდარა. ამ მემკვიდრეობის გავლენის სფეროებად გაცოფა მტკივნეულად მიმდინარეობდა ზესახელმწიფოების მეთაურთა მრავალრიცხოვან შეხვედრებზე. ეს პროცესი დღესაც არ დასრულებულა. ამისი დასტურია საქართველოსა და უკრაინის მაგალითები, რომელთა ჩრდილო-ატლანტიკურ ალიანსში განწევრიანებას ეწინააღმდეგება საბჭოთა კავშირის სამართალმემკვიდრე – რუსეთის ფედერაცია [7, 252].

1980-იანი წლებიდან საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა მრავალპარტიულ სისტემას. მართალია, არაფორმალური ჯგუფები და პარტიები ოფიციალურად რეგისტრირებულნი არ იყვნენ, მაგრამ რეალურად ისინი არსებობდნენ და სერიოზულ ზეგავლენას ახდენდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე.

უკვე ამ პერიოდისათვის შეიძლება დაგვეყო პოლიტიკური პარტიები კლასიფიკაციათა სამ ძირითად ბანაკად – მემარცხენე, ცენტრისტული და მემარჯვენე. სწორედ მათ შორის დაპირისპირებაში გაამწვავა შემდგომში ვითარება და ქვეყანა მიიყვანა სამოქალაქო ომამდე.

1990წლის 7 მაისს შეიქმნა პოლიტიკური გაერთიანება – მრგვალი მაგიდა, თავისუფალი საქართველო, რომელშიც კიდევ 4 პოლიტიკური გაერთიანება განევრიიანდა. მათ მიზანს პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის რეალისტური კონცეფციის შექმნა წარმოადგენდა.

ამ დროისათვის კრემლის მიზანი იყო, არჩევნებში გამარჯვებული და შემდგომში სახელმწიფოს სათავეში მოსული ხელისუფლებისათვის, დაეპირისპირებინა სერიოზული ოპოზიციური ძალა და ქვეყანა სამოქალაქო დაპირისპირებამდე მიეყვანა. კრემლი კი არ ქმნიდა, რომელიმე სასურველ ქვეყანაში პოლიტიკურ სპექტრს, არამედ უკვე ჩამოყალიბებული პოლიტიკური რუკის გამოყენებას ცდილობდა.

1990წლის 28 ოქტომბერს ჩატარებული საქართველოს უზენაესი საბჭოს მრავალპარტიული არჩევნების შედეგად, „მრგვალმა მაგიდამ“ 1 248 111 (53,99%) ამომრჩევლის ხმა მიიღო.

საქართველოში ხავერდოვანი რევოლუცია განხორციელდა. მრავალპარტიული უზენაესი საბჭოს არჩევნებში გაიმარჯვა მრგვალმა მაგიდამ. კომუნისტური ერთპარტიული დიქტატურის ეპოქა დასრულდა და უზენაეს საბჭოში უმრავლესობა ეროვნულმა ძალებმა მოიპოვეს, რაც საქართველოს ხელისუფლებაში მათ მოსვლას ნიშნავდა. ამავდროულად, ქვეყანაში ფუნქციონირებდა შეურიგებელი რადიკალებისა და ოპოზიციის თვითგამოცხადებული წარმომადგენლობითი, მაკოორდინებელი საბჭო ე.წ. ეროვნული კონგრესი. ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ორხელისუფლებიანობას, მაგრამ იმას მაინც ნიშნავდა, რომ ქვეყანაში ორი ძირითადი კონფრონტაციული ცენტრი ჩამოყალიბდა. მათი ურთიერთ მტრული დაპირისპირება მრავალ გაუთვალისწინებელ საშიშროებას შეიცავდა და ქვეყნის მომავალს, რომელიც ისედაც რთული გახლდათ, კიდევ უფრო ბუნდოვანს ხდიდა.

1991წლის 31 მარტს ჩატარდა რეფერენდუმი, რომელსაც უნდა გადაენწყვიტა საკითხი, სურდა თუ არა ქვეყნის მოსახლეობას – საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა. ამ კითხვაზე საქართველოს მოსახლეობის დიდმა უმრავლესობამ დადებითი პასუხი გასცა.

რის საფუძველზეც 9 აპრილს, ორი წლის შემდეგ მომხდარი ტრაგედიიდან, ნანატრი დამოუკიდებლობა გამოცხადდა.

ასევე 1991 წლის 26 მაისს ჩატარდა საპრეზიდენტო არჩევნები, სადაც ზვიად გამსახურდიამ, ხმების დიდი უმრავლესობით გაიმარჯვა [4, 186].

სამწუხაროდ ამ ფაქტს მონინალმდეგეებიც ჰყავდნენ, რომლებიც მუდმივად, აქციების სახით გამოხატავდნენ პროტესტს, მაგრამ მალე მათმა პროტესტმა სერიოზული სახე მიიღო და სამხედრო ფორმირებაშიც კი გადაიზარდა.

ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლების მმართველობის ერთ-ერთ სუსტ მხარედ ოპოზიცია თვლიდა მის საგარეო პოლიტიკას. მათ მიაჩნდათ, რომ სწორედ ამ სფეროში დაშვებულმა სერიოზულმა შეცდომებმა მიიყვანა ეროვნული ხელისუფლება კრიზისამდე, ხოლო სახელმწიფო, საერთაშორისო იზოლაციაში.

პირველად, აშშ-ის საგარეო უწყება საქართველოში 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის დროს დაინტერესდა სერიოზულად. ჯორჯ ბუშმა (უფროსმა) ჩვენს ქვეყანაში მოავლინა აშშ-ის ყოფილი პრეზიდენტი რიჩარდ ნიქსონი. ვიზიტი არაოფიციალური იყო, რაც იმას ნიშნავდა რომ სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობების დონეზე იგი არ განიხილებოდა და არც შესაბამისი, რაიმე პოლიტიკური დატვირთვა ან შედეგი არ ექნებოდა. მაგრამ ეს ვიზიტი, ამერიკის გაზრდილ ინტერესს მოწმობდა და შეიძლებოდა განხილულიყო, როგორც რეალური ურთიერთობისათვის გარკვეული საფუძვლის მომზადება [7, 265].

რიჩარდ ნიქსონმა ურჩია ზ. გამსახურდიას შეერთებოდა ახალ სამოკავშირეო ხელშეკრულებას (ანუ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლა), რაზეც მან უარი განაცხადა.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ 1989 წლის 9 აპრილის მოვლენები ობიექტურად შეფასდა აშშ-ის სენატის საგარეო საქმეთა კომისიის წევრის, სენატორ ჰელმსის მიერ. 12 აპრილს კომისიის სხდომაზე მან არა მარტო პოლიტიკური შეფასება მისცა 9 აპრილის ვანდალურ აქტს, არამედ მოითხოვა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაცია, რათა ამით ხელი შეეწყოთ საქართველოს ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობისათვის. მიიღეს ოფიციალური რეზოლუცია, იგი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი გახლდათ და მოწმობდა, რომ აშშ-ის ხელისუფლება თანაგრძნობით ეკიდებოდა საქართველოში მიმდინარე განმანთავისუფლებელ მოძრაობას.

მეორე მხრივ, სენატის რეზოლუცია დიპლომატიურად განოხანსწორებული ოფიციალური დოკუმენტი გახლდათ, რომელიც ით-

ვალისწინებდა მაშინდელ საერთაშორისო რეალობას, საბჭოთა კავშირის არსებობის ფაქტს და გამოთქვამდა ქართველი ხალხის ეროვნული უფლებების კანონიერების შეზღუდული ფორმით მხარდაჭერას [7, 255].

სამწუხაროდ, ამ და სხვა მსგავს ფაქტებს, გამოხმაურებებს და მხარდაჭერას მხოლოდ მორალური მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგან არ ასახავდა შეერთებული შტატების ოფიციალურ კურსს.

აშშ-მ მოგვიანებით პოზიცია მკვეთრად შეცვალა და საქვეყნოდ განაცხადა, რომ დამოუკიდებელ საქართველოს და მის ხელისუფლებას მხარს არ დაუჭერდა, რადგან მათთვის მიუღებელი იყო გამსახურდიას ხელისუფლების იმჟამინდელი კურსი.

აშშ ცნობდა საბჭოთა კავშირს და მის რესპუბლიკებში განვითარებული მოვლენებისადმი დამოკიდებულება მოსკოვის ხელისუფლების საშინაო საქმედ მიაჩნდა. 1989-1990 წლებში დასავლეთის არცერთი ქვეყანა და მათ შორის ვერც აშშ ღიად ვერ გამოხატავდა სიმპათიას, რომელიმე საბჭოთა რესპუბლიკის სეპარატისტული მიდრეკილებებისადმი.

1991 წლის 2 სექტემბერს, თბილისში ჩატარდა მიტინგი, რომლისთვისაც საინფორმაციო სახის მიცემა სურდათ მომიტინგეებს, რის საშუალებაც პოლიციამ არ მისცა. ამ ფაქტს, სერიოზული შეტაკება მოჰყვა, რაც იმითი დამთავრდა, რომ ერთ-ერთმა პოლიციელმა გამაფრთხილებელი გასროლა გააკეთა. ეს საკმარისი აღმოჩნდა იმისთვის, რომ შავი პიარი აგორებულიყო ხელისუფლების წინააღმდეგ.

ამ დღეს საქართველოში იმყოფებოდა აშშ-ის კონგრესმენთა ჯგუფი. მას შემდეგ რაც ჯორჯ ბუშმა (უფროსმა) საქართველო იმ რესპუბლიკებს შორის არ მოიხსენია, რომლებსაც ამერიკელები მხარს უჭერდნენ, კონგრესმენთა დელეგაციის ვიზიტი ის ერთადერთი იმედილა იყო, რომელთანაც დაკავშირებული იქნებოდა საქართველოს აშშ-თან შემდგომი ურთიერთობის პერსპექტივა. დელეგაციის მეთაური გახლდათ კონგრესის წარმომადგენელთა პალატის მუდმივი საბიუჯეტო კომისიის ვაჭრობის ქვეკომისიის თავმჯდომარე სემ გიბსონი.

ამ პერიოდისათვის ზვიად გამსახურდიას იმიჯი დასავლურ მედიაში უაღრესად არასახარბიელო იყო, რაც რუსული პრეს-სამსახურების დამსახურება გახლდათ. სწორედ ამიტომ ზ. გამსახურდიამ დელეგატებს სთხოვა ღრმად გამოერკვიათ ვითარება ქვეყანაში და ზერელე ინფორმაციას არ დაყრდნობოდნენ. 2 სექტემბრის მიტინგის დამსახურება იყო ის, რომ ამერიკელებმა მომხდარ მოვლენებში პასუხისმგებლობა ხელისუფლებას დააკისრეს. ამერიკელი კანონ-

მდებლები თითქოს უშუალოდ დარწმუნდნენ, რომ საქართველოში დემოკრატია ნამდვილად არ შენდებოდა და თავისუფლების სიოს ნაცვლად დიქტატურის ქარი იწყებდა ამოვარდნას.

იგივე ინფორმაცია და განწყობილება წაიღეს ამერიკელ კონგრესმენტა მეორე დელეგაციამ. ეს უფრო სერიოზული დელეგაცია გახლდათ – კონგრესის, ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის საკითხთა კომისიის წევრები, მისი თავმჯდომარის სტივენ ჰოიერისა და თანათავმჯდომარის დენის დე კონსის მეთაურობით. მაგრამ უფრო მძიმე შთაბეჭდილება კონგრესმენტმა საქართველოში დატოვეს. ცხადი გახდა, რომ საქართველო შეერთებული შტატებისთვის და ამდენად დასავლეთისათვის, თითქმის საბოლოოდ გაირიყა, მისი ინტერესების გარეთ აღმოჩნდა. ეს უკვე საერთაშორისო იზოლაციას ნიშნავდა. საბჭოთა კავშირის პირისპირ დარჩენილ საქართველოს დედამიწის ზურგზე, ერთი პოტენციური მოკავშირის იმედიც აღარ უნდა ჰქონოდა.

ჯ. ბუშმა საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობის ნორმალიზაციის საკითხს პრიორიტეტი მიანიჭა და რესპუბლიკებთან ურთიერთობა მეორე ხარისხოვან საკითხად მიიჩნია. 1991 წლის 31 ივლისს აშშ-ისა და საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტებმა ხელი მოაწერეს სტატეგიული შეიარაღების შემცირების ხელშეკრულებას. ამ გლობალური მნიშვნელოვნის შეთანხმების ფონზე, ამერიკის ადმინისტრაციას აღარ აწყობდა კრემლთან დაპირისპირებული საქართველოს ხელისუფლების მიმართ რამენაერი ლოიალობის გამოხატვა, რადგან გამსახურდიას მაქსიმალისტური ხელისუფლება უარს ამბობდა ხელი მოეწერა ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულებისათვის.

ამერიკის ადმინისტრაციის მეთაურის ღია კრიტიკა, საქართველოს მსოფლიო პოლიტიკური პროცესებისაგან და დასავლური სამყაროსაგან მარგინალიზაციისაკენ უბიძგებდა. რა თქმა უნდა სრულიად გასაგებია საქართველოს ხელისუფლების განაწყენება ამერიკის არასასურველი პოზიციის გამო, მაგრამ პატარა ქვეყნის ინტერესი, დიდი პოლიტიკური პროცესებისადმი ანგარიშის განწევას მოითხოვდა [1, 30].

საქართველოს ე.წ. საერთაშორისო იზოლაცია არ იყო გამონკვეთილი ზ. გამსახურდიას მცდარი პოლიტიკით. ეს იყო იმ დროინდელი საერთაშორისო და გეოპოლიტიკური ვითარების კანონზომიერი შედეგი და მასზე გავლენის მოხდენა, გამსახურდიას ხელისუფლებას არც ბრძნული და არც მცდარი პოლიტიკის წარმოებით არ შეეძლო. საერთაშორისო თანამეგობრობის არც ერთ წევრს რესპუბლი-

კების დამოუკიდებლობა არ უცვნია მანამდე, სანამ საბჭოთა კავშირი არ დაიშალა.

1991 წლის შემოდგომის ჩათვლით, არც აშშ-ს და არც დასავლეთს არ უცვნია საბჭოთა რესპუბლიკების დამოუკიდებლობა, გარდა ბალტიისპირეთის ქვეყნებისა. დანარჩენი რესპუბლიკების დეიურე ცნობის პროცესი 1991 წლის დეკემბერში დაიწყო. საქართველოს ხელისუფლება, ამ გადამწყვეტ მომენტშიც აშშ-ის მხარდაჭერის გარეშე აღმოჩნდა.

ეროვნულმა ხელისუფლებამ თავიდანვე სათანადოდ ვერ შეაფასა ოპოზიციის ძალა და პოტენციალი, არც მოქმედების მზარდი პერსპექტივა და რაც მთავარია არც ოპოზიციის მძლავრი მოკავშირის მხარდაჭერის რესურსი. ამ შეუფასებლობამ სულ უფრო საშიში ხასიათი მიიღო, განსაკუთრებით 1991წ. ნოემბერ-დეკემბრის მოჩვენებითი სტაბილიზაციის პერიოდში. როგორც ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერს და მოღვაწეს, ზ. გამსახურდიას შეეძლო საბჭოთა იმპერიასთან უკომპრომოსო ბრძოლა გაეგრძელებინა, მაგრამ როგორც საქართველოს პრეზიდენტმა, მან მძიმე შეცდომა დაუშვა, როცა კომპრომისზე არ წავიდა არც ცენტრთან და არც საერთაშორისო კონიუნქტურასთან, რამაც მისი ხელისუფლების დამხობაში საბედისწერო როლი ითამაშა[2,109].

1991-1992 წწ. საქართველოში ადგილი ჰქონდა სახელმწიფო გადატრიალებას, შეიარაღებული ამბოხების გზით, რომელიც რამდენიმე თვის განმავლობაში, ღიად და დაუფარავად მიმდინარეობდა. ეს არ იყო არავითარი სახალხო ან დემოკრატიული რევოლუცია, რადგან არ არსებობდა მისი მასობრივი მხარდამჭერი მოსახლეობა და არ არსებობდა რევოლუციის განხორციელების რეალური საფუძველი, გამომწვევი მიზეზი – დიქტატურა.

1991-1992 წწ. დეკემბერ-იანვარში, საქართველოში მიმდინარე შეიარაღებული ამბოხების და რუსეთის ინტერვენციული ჩარევის შედეგად დაემხო ეროვნული ხელისუფლება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ალ. დაუშვილი, მ. ნათმელაძე, საქართველოს უახლესი ისტორია, თბ., 2004.
2. ი. კვესელავა, საქართველოს ისტორიის ქრონიკები, თბ., 2004.
3. ი. კვესელავა, ზ. გამსახურდია, დისიდენტობიდან პრეზიდენტობამდე, თბ., 2004.
4. მ. ვაჩნაძე, ვ. გურული, საქართველოს ისტორია, თბ., 2004.

5. შ. მალაშხია, კონფლიქტები და პროგნოზირება, თბ., 2007.
6. ა. სონღულაშვილი, საქართველოს პოლიტიკური პორტრეტი, თბ., 2004.
7. დ. შველიძე, პოლიტიკური დაპირისპირებები და ეროვნული ხელისუფლების დამხობა საქართველოში, თბ., 2008.

Sopho Davlasheridze

*Magistrant of Georgian Technical
University*

Restoration of Georgia independence and policy of USA of Soviet Spare

Summary

In the second part of 80 of XX century there started national freedom movements new stage in Georgia. Exactly at that period the USA became interested in Georgia.

On the base of the 31th of march, 1991 referendum, Georgia declared independence and as a president Zviad Gamsakhurdia was elected. Though there were persons who were against this fact.

The opposition considered the weak side of Zviad Gamsakhurdia's ruling his foreign policy. They thought that the mistakes made in this spare provided national government for the crisis, but the government was lead to the international isolation. It should be noticed, that the USA in the issue considering to the normalization of relationships with Soviet Union revealed the priority. And so the relations between republics made the second degree.

In the 31th of July, 1991, the president of USA and the Soviet Union signed strategic weaponed decrease agreement. On the background of this global important agreement, the administration of USA did not want to express some kind of loyalty according to Georgian government, which was against to the Kremlin. As Gamsakhurdia's maximalistical government refused to sign the new united agreement.

კორნელი კაკაჩია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, პოლიტიკური მეცნიერებების დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი

აშშ-საქართველოს სტრატეგიული თანამშრომლობის ქარტია თანამშრომლობის ქარტია: იცავს თუ არა ის საქართველოს უსაფრთხოებას?

აშშ-საქართველოს სტრატეგიული თანამშრომლობის ქარტია წარმოადგენს მნიშვნელოვან დოკუმენტს, რომლის ხელმოწერა და სრული ამოქმედება აქტუალურია საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველყოფის, მისი პოლიტიკური და ეკონომიკური წარმატებების თვალსაზრისით. ქარტია, რომლის ხელმოწერიდან უკვე ერთი წელი გავიდა, ჩარჩო დოკუმენტია და წარმოადგენს საფუძველს საქართველო-ამერიკის მომავალი თანამშრომლობისთვის სხვადასხვა დარგში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქარტია გახდა ბაზა სულ ცოტა ოცი ორმხრივი დოკუმენტის ხელმოწერისთვის, როგორც სამხედრო-ეკონომიკურ, კულტურულ და სხვა სფეროებში.

მიუხედავად იმისა, რომ ქარტია, სადაც გარკვეული აქცენტები კეთდება საქართველოს თავდაცვისუნარიანობის გაძლიერებაზე, გაფორმდა აშშ-ის ძველ ადმინისტრაციასთან, ის შეთანხმებული იყო ობამას ახალ ადმინისტრაციასთანაც და შესაბამისად აშშ-ს ახალი ხელისუფლებაც მხარს უჭერს საქართველოსთან თანამშრომლობას. შესაბამისად, შესაძლო სამხედრო და პოლიტიკური დახმარების მასშტაბები განისაზღვრება ამერიკის ახალი ადმინისტრაციის მიერ, რომელიც თვითონ განსაზღვრავს თუ რა შინაარსი მიანიჭოს ამ დოკუმენტს.

ქართულ და დასავლურ მედიაში, ამ ბოლო დროს, ხშირად გაისმის სხვადასხვა მოსაზრებები იმის შესახებ, თუ რას ნიშნავს საქართველოსათვის აშშ-საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორობის ქარტია და რამდენად არის ეს დოკუმენტი საქართველოს უსაფრთხოების გარანტი. ამასთან დაკავშირებით, ქართულ საზოგადოებაში ძირითადად გამოიკვეთა ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო მოსაზრება.

ერთი მოსაზრების თანახმად, 2009 წლის 9 იანვარს ვაშინგტონში შეერთებულ შტატებსა და საქართველოს შორის ხელმოწერილი ქარტია წარმოადგენს უნიკალურ და „ისტორიულ“ დოკუ-

მენტს, რომელიც ხაზს უსვამს ვაშინგტონის ერთმნიშვნელოვან მხარდაჭერას საქართველოსა და მისი ხელისუფლებისადმი. უფრო მეტიც, ამ მოსაზრების მომხრეები თვლიან, რომ ეს დოკუმენტი წარმოადგენს ნატოში საქართველოს დაჩქარებული განვერიანების სუროგატულ გარანტიასაც კი მას მერე, რაც 2008 წლის აპრილში ნატოს სამიტზე ბუქარესტში და ნატოს საგარეო საქმეთა მინისტრების დეკემბრის სამიტზე ბრიუსელში, ასე სასურველი ნატოს განვერიანების სამოქმედო გეგმა (MAP) ქვეყანამ ვერ მიიღო*. თავის სატელევიზიო საახალწლო მიმართვაში საქართველოს მოსახლეობისადმი, პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა, ქარტიას საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებში „ახალი ფაზის“ დასაწყისი და ქვეყანაზე რუსეთის იმ ორსაუკონოვანი დომინირების დასასრული უწოდა, რომელსაც სათავე 1783 წელს დაედო, როდესაც მეფის რუსეთსა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის გეორგიევსკის ტრაქტატი გაფორმდა და საქართველომ ნებაყოფლობით აღიარა რუსული პროტექტორატი [1].

საქართველოს ხელისუფლება ასევე ხაზს უსვამდა იმას, რომ ეს არის პირველი ოფიციალური ორმხრივი შეთანხმება, რომელშიც შეერთებული შტატები საქართველოს „სტრატეგიულ პარტნიორს“ უწოდებს. სწორედ ამიტომაც, ხელისუფლების მტკიცებით, შეუძლებელია მისი მნიშვნელოვნების შეუფასებლობა. საინტერესოა, რომ ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა ანალოგიურ დოკუმენტს ხელი 10 წლის წინათ მოაწერა ბალტიის ქვეყნებთან, მაგრამ მისი აქტუალობა უსაფრთხოების თვალსაზრისით არ არის იმდენად დიდი, ვინაიდან დღევანდელი მდგომარეობით სამივე ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკა ნატოს წევრია და უსაფრთხოების არავითარ დამატებით გარანტიას არ საჭიროებს.

უსაფრთხოების არავითარი გარანტიები

მაგრამ ხელმოწერილი ტექსტის უფრო გულდასმით წაკითხვის შემდეგ იბადება ეჭვი, რამდენად სწორია ამ ხელშეკრულების ინტერპრეტაცია ისე, როგორც ამას საქართველოს ხელისუფლების ზოგიერთი წარმომადგენელი გვთავაზობს. ყოველ შემთხვევაში ამ

* 5 მარტს ნატოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, რომლის თანახმადაც რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ რუსეთთან 6 თვის მანძილზე შეჩერებული კონტაქტები სრულად აღსდგება, ზოგიერთმა იმის ნიშნად მიიჩნია, რომ თბილისს კიდევ დიდხანს მოუწევს ლოდინი მავპი-ს მისაღებად.

დოკუმენტის შეფასება, როგორც საქართველოს უპირობო მხარდაჭერის გამოხატულება და შეერთებული შტატების მოკავშირედ აღიარება, დამატებით შესწავლას მოითხოვს და მისი ამდაგვარი გაგება ალბათ შეცდომა იქნებოდა.

პირველი – ქარტიის ტექსტის უემოციო და ყურადღებით ნაკითხვისას იკვეთება მოსაზრება, რომ ამ მნიშვნელოვანი დოკუმენტის ხელმოწერა არ გულისხმობს, რომ საქართველოს აშშ-ს საგარეო ურთიერთობებში უნიკალური მნიშვნელობა მიენიჭა, თუნდაც იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ ტექსტის ფრაზეოლოგია ზუსტად იმეორებს რამდენიმე კვირით ადრე, 2008 წლის 19 დეკემბერს უკრაინასა და შეერთებულ შტატებს შორის დადებული ანალოგიური ქარტიის ფრაზეოლოგიას.

მეორე – ქარტია (ხელშეკრულებისგან განსხვავებით) არასავალდებულო დოკუმენტია და მესამე – იმ პირობების უმეტესობა, რომელიც მართლაც უნიკალურია აშშ-საქართველოს ქარტიისთვის და რომელიც არ არის მოხსენიებული აშშ-უკრაინის ქარტიაში, შემდეგ გარკვეულ სფეროებზეა ფოკუსირებული: მედიის თავისუფლება და კანონის უზენაესობა, საკითხები, რომელთა მიმართებაშიც, არსებული მოსაზრებების თანახმად, საქართველო თავის ვალდებულებებს ჯერჯერობით ბოლომდე ვერ ასრულებს.

საინტერესოა, რომ ორივე ქარტიის, როგორც უკრაინულის, ისე ქართულის პრეამბულის პირველი სამი პუნქტი თითქმის იდენტურია. პირველში ხაზგასმულია – „ჩვენი, როგორც მეგობრებისა და სტრატეგიული პარტნიორების, ურთიერთობების“ და პარტნიორობისა და თანამშრომლობის გაღრმავების ორმხრივი სურვილის მნიშვნელოვნება. მეორეში ნათქვამია, რომ თანამშრომლობა ეფუძნება საერთო ფასეულობებს და ინტერესებს, რომელთა შორისაა დემოკრატიისა და ეკონომიკურ თავისუფლებათა განვრცობა, უსაფრთხოებისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვა და კანონის უზენაესობის განმტკიცება [2].

ქართულ ქარტიაში, უკრაინულისგან განსხვავებით, ამ კონტექსტში დამატებითაა მითითებული, რომ აუცილებელია ადამიანის უფლებების პატივისცემა. აქვეა ხაზგასმული იძულებით გადაადგილებულ პირთა უფლება (იგულისხმება აგვისტოს ომის დროს, ასევე აფხაზეთიდან და სამხრეთ ოსეთიდან დევნილი მოსახლეობა) დაუბრუნდნენ თავიანთ სახლებს და „ევრაზიული ენერგეტიკული უსაფრთხოების“ მხარდაჭერის აუცილებლობა. მესამე პუნქტში ლაპარაკია – „ეკონომიკის, ენერგეტიკის, დიპლომატიის, მეცნიერების, კულტურისა და უსაფრთხოების სფეროებში“ თანამშრომლობის

განმტკიცების სურვილზე. უკრაინული ქარტიის პრეამბულა შეიცავს კიდევ ორ დამატებით პუნქტს, რომელშიც დადასტურებულია ადრე დადებული ორი ხელშეკრულების პირობები, მათ შორის, უკრაინის შემოერთება 1994 წლის ბირთვული გაუფრცვლებლობის ხელშეკრულებასთან და აშშ-უკრაინის თანამშრომლობის 2008 წლის 31 მარტის თანამშრომლობის პრიორიტეტები [3].

ხაზგასმული თანამშრომლობა

ორივე ქარტიის პირველი ნაწილი „პარტნიორობის პრინციპებზეა“ ფოკუსირებული. ამ ნაწილში ორივე დოკუმენტი ძირითადად იდენტურია და არსებით განსხვავებას არ შეიცავს. ორივე დოკუმენტში საუბარია ამ ქვეყნების (საქართველო, უკრაინა) ტერიტორიული მთლიანობისა და სუვერენიტეტის მხარდაჭერაზე. ქართულ ქარტიაში ნათქვამია, რომ ორივე მხარე იზიარებს რწმენას „დემოკრატიაზე, როგორც უმთავრეს ბაზისზე“ და „პოლიტიკურ ლეგიტიმურობაზე, როგორც სტაბილურობის“ საფუძველზე. ხოლო უკრაინასთან მიმართებაში ქარტია ხაზს უსვამს თანამშრომლობას „უსაფრთხოების, კეთილდღეობისა და თავისუფლების“ კონტექსტში.

ორივე ქარტიაში ხაზგასმულია უსაფრთხოებისა და თავდაცვის სფეროებში თანამშრომლობის აუცილებლობა, რათა „ეფექტურად გაეცეს პასუხი მშვიდობისა და სტაბილურობის წინააღმდეგ მიმართულ საფრთხეებს“. აღნიშნულია, რომ „ძლიერი, დამოუკიდებელი და დემოკრატიული საქართველო/უკრაინა, თავდაცვის უნარიანი და საკუთარ უსაფრთხოებაზე პასუხისმგებლობის მქონე“ არა მხოლოდ საკუთარი ქვეყნების მოსახლეობის „კეთილდღეობასა და უსაფრთხოებაში გაძლიერებაში შეიტანს წვლილს“, არამედ „მთელი ევროპის თავისუფლებისა და მშვიდობის განმტკიცებაშიც“.

ქართული ქარტია ამ თავში სამ დამატებით პარაგრაფს შეიცავს, რომლებშიც ხაზგასმულია, რომ „მზარდი დემოკრატიის პირობებში საქართველო გზას გაუხსნის თავისი შრომისმოყვარე მოქალაქეების შემოქმედებით პოტენციალს და რეგიონსა და მის მიღმა კეთილდღეობის კატალიზატორის როლს შეასრულებს“, ხელს შეუწყობს ევრო-ატლანტიკურ საზოგადოებასთან საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიკური, უსაფრთხოებისა და სოციალური კავშირების გაღრმავებას. ამავე დროს, მესამე პარაგრაფში დადებულია პირობა, რომლის თანახმადაც, საქართველო „ევროპულ და ტრანს-ატლანტიკურ პოლიტიკურ, კულტურულ, უსაფრთხოების, ეკონომიკურ და თავდაცვით ინსტიტუტებში“ ინტეგრაციისათვის (იგულის-

ხმება ევროკავშირი და ნატო) „უნდა შეესაბამებოდეს აუცილებელ სტანდარტებს“ [3].

უკრაინული და ქართული ქარტიების მესამე, მთავარი ნაწილი, რომელიც უსაფრთხოებისა და თავდაცვის საკითხებში თანამშრომლობას ეხება, ასევე ძალიან მსგავსია წინა ორი ნაწილისა. ორივე შემთხვევაში, ხელმომწერი მხარეები ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციას „პრიორიტეტულად ასახელებენ“ და „გეგმავენ ისეთი პროგრამების დანყებას, რომლებიც საქართველო/უკრაინის შესაძლებლობების გასაძლიერებლად, უსაფრთხოების სფეროში თანამშრომლობას გააუმჯობესებს და ხელს შეუწყობს საქართველო/უკრაინის, როგორც ნატოში გაწევრიანების კანდიდატების, პოზიციის განმტკიცებას“*.

ორივე ქარტია შეიცავს პარაგრაფს, სადაც ნათქვამია, რომ უნდა წარიმართოს მუშაობა „საქართველო/უკრაინისა და ნატოს შესაძლებლობების ფუნქციური თავსებადობისა და კოორდინაციის“ განსამტკიცებლად, რაც გულისხმობს საქართველოსა და უკრაინის შეირაღებული ძალების წვრთნისა და აღჭურვის გაუმჯობესებას, მაგრამ ქართულ ქარტიაში დამატებითაა ნათქვამი, რომ შეერთებული შტატები მხარს უჭერს საქართველოს ძალისხმევას „უზრუნველყოს უსაფრთხოებისა და თავდაცვის ლეგიტიმური საჭიროებები“. ეს კი, როგორც ბევრი დასავლელი ანალიტიკოსი აღნიშნავს იმას გულისხმობს, რომ ვაშინგტონი აღარ შეურიგდება საქართველოს შეიარაღებული ძალების არაპროპორციულ ზრდას და აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონზე კონსტიტუციური წესრიგის აღდგენის მიზნით, ახალ ომში თავდასხმითი შესაძლებლობების გამოყენებას.

განსხვავებული პრიორიტეტები

შესაბამისი ქარტიების მესამე ნაწილში, რომელიც სავაჭრო და ენერგეტიკულ თანამშრომლობას ეძღვნება, ორივე ქვეყნისთვის დათქმული პირობები საკმაოდ განსხვავებულია. უკრაინის დოკუმენტში არსებობს მინიშნება: 2008 წლის მაისში უკრაინის მიღებაზე მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში და იმაზე, რომ აუცილებელია „ერთობლივი მუშაობა უკრაინის გაზის ტრანზიტის ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციასა და რეაბილიტაციაზე“. რაც შეეხება სა-

* იგულისხმება ბუქარესტის ნატოს სამიტის მიერ მიღებული ფინალური დოკუმენტი, რომელშიც დადასტურებულია, რომ ორივე ქვეყანა „გახდება ნატოს წევრი“, თუმცა თარიღი დათქმული არ ყოფილა.

ქართველოს, მასთან დაკავშირებით ქარტია ვაჭრობის ლიბერალიზაციისთვის აუცილებელი ზომების დადგენაზე და „თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების შესაძლებლობების კვლევაზე“ მიუთითებს. აღსანიშნავია, რომ ვაშინგტონი ადასტურებს, მზაობას დაეხმაროს საქართველოს ომის შემდგომ რეკონსტრუქციაში და განავითაროს აზერბაიჯანული ნავთობისა და გაზის ტრანსპორტირების შესაძლებლობები, შექმნას „ახალი დერეფანი სამხრეთით, რომელიც დაეხმარება საქართველოსა და ევროპას ბუნებრივი აირის რესურსების დივერსიფიცირებაში“.

ქარტიის მეოთხე ნაწილი „დემოკრატიის განმტკიცებას“ ეძღვნება და ასევე განსხვავებულ პრიორიტეტებს გვთავაზობს. ორივე დოკუმენტში ხაზგასმულია სასამართლო სისტემის დამოუკიდებლობის განმტკიცების და პოლიციის პროფესიონალიზმის ამაღლების აუცილებლობა. უკრაინულ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ საჭიროა ანტიკორუფციულ ბრძოლაში, საზოგადოებრივი მონიტორინგის როლის ინტენსიფიკაცია და შიდა საგამოძიებო ერთეულებში ეთიკური სტანდარტების დანერგვა. საქართველოს ქარტიაში, კი უკრაინული დოკუმენტისგან განსხვავებით, ხაზგასმულია, რომ აუცილებელია თავისუფალი მედიისა და გამოხატვის თავისუფლების მხარდაჭერა, ობიექტური ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა (რაც უკრაინულ დოკუმენტში ნახსენები არაა);

პოლიტიკური პლურალიზმის განმტკიცება და „საჯარო პოლიტიკის განვითარებისა და ანალიზის, ასევე, კანონშემოქმედებით პროცესში ქართული სამოქალაქო საზოგადოების მონაწილეობის ინტენსიფიკაცია, საჯარო მოხელეთა საქმიანობის ზედამხედველობა“. დოკუმენტის ფინალური ნაწილი „კულტურულ ურთიერთობებსა და ადამიანურ კონტაქტებს“ ეძღვნება. უკრაინული დოკუმენტის ამ ნაწილში აღნიშნულია, რომ ვაშინგტონი სიმფეროპოლში დიპლომატიური წარმომადგენლობის გახსნის მზაობას გამოხატავს, ხოლო დოკუმენტის ქართულ ვერსიაში ნათქვამია, რომ აუცილებელია „საფუძველი ჩაეყაროს აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის („სამხრეთ ოსეთის“) მცხოვრებთა და დანარჩენ საქართველოს შორის უწყვეტ კონტაქტებს“.

საყურადღებოა, რომ როგორც დასავლური მედია, ისე ქართველი ექსპერტების უმრავლესობა ქარტიის შეზღუდულობასა და გარკვეულ ლიმიტებზე მიუთითებენ და აღნიშნავენ, რომ დოკუმენტი საქართველოზე თავდასხმის შემთხვევაში, ვაშინგტონს საქართველოს დაცვას არ ავალებს. ქართველი ანალიტიკოსი თორნიკე შარაშენიძე ვარაუდობს, რომ დოკუმენტი, აგვისტოს ომის, აფხაზეთი-

სა და ოსეთის დაკარგვის, ნატოს საგარეო საქმეთა სამიტზე დეკემბერში MAP-ის მინიჭებაზე უარის თქმის შემდეგ, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს ხელმძღვანელობის ფსიქოლოგიურ გამხსნევებას ისახავდა მიზნად [4].

ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო მდივნის ყოფილმა მოადგილემ მეთიუ ბრაიზამ კი თავის არაერთგზის განცხადებაში აღნიშნა, რომ: „დოკუმენტი არ შეიცავს საქართველოს უშიშროების გარანტიებს“. თუმცა ყველაზე მნიშვნელოვანია, რომ (და ამაზე დასავლელი ექსპერტები მიუთითებენ) ქარტიამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა საქართველოსთან მიმართებაში აშშ-ს პოლიტიკის ორივე ფუნდამენტური პრინციპი – საქართველოს სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის მხარდაჭერა და ის, რომ შეერთებული შტატები კვლავ დაინტერესებულია სამხრეთ კავკასიის რეგიონით ისევე, როგორც კასპიის ზღვის ნახშირწყალბადის საექსპორტო დერეფნით.

რუსეთის რეაქცია ქართულ-ამერიკული ქარტიის ხელმოწერაზე

რამდენადაც გასაკვირი არ უნდა იყოს, საქართველო-ამერიკის სტრატეგიული პარტნიორობის შესახებ ქარტიის ხელმოწერას რუსეთში მეტნაკლებად ცივად შეხვდნენ და ის არავითარ რეაქციას არ იწვევს. განსხვავებით იმისგან, როგორც გამოიწვია ინფორმაციამ საქართველოსთვის ნატოში განწევრიანების სამოქმედო გეგმის მინიჭების შესაძლებლობამ. როგორც მოსკოვში აცხადებენ, ქარტია მხოლოდ დეკლარაციაა და ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ადმინისტრაცია სავარაუდოდ არ წავა რუსეთთან კონფრონტაციაზე საქართველოს გამო. მეორე მხრივ, დოკუმენტი შეიძლება აღმოჩნდეს სახიფათო მოსკოვისთვის, თუ მომავალში ის დაიწყებს „გაზრდას“ ახალი და რუსეთისთვის არასასურველი მიმართულებით, განსაკუთრებით კი საქართველო-ამერიკის სამხედრო თანამშრომლობის სფეროში. თუმცა დღევანდელი გადასახედიდან ასეთი პერსპექტივები მეტად საეჭვოდ ჩანს. ვაშინგტონი ამ ეტაპზე კონცენტრირებულია ქართული არმიის ექსპედიციური შესაძლებლობების გაძლიერებით და ისეთ „ცხელ“ რეგიონებში გაგზავნით, როგორცაა ავღანეთი და ერაყი.

ამ საკითხთან დაკავშირებით მთავარი ინტრიგა და, შეიძლება, მთავარი საკითხიც რუსეთისთვის და არა მხოლოდ მისთვის, არის საქართველოს ტერიტორიაზე ამერიკის სამხედრო ბაზების განთავ-

სების შესაძლებლობა. ბევრი ქართველი პოლიტიკოსი და მკვლევარი არ გამორიცხავს ასეთ პერსპექტივას და მიესალმება კიდეც მას, თუმცა ქარტია, როგორც ასეთი, მსგავს ვალდებულებებს არ შეიცავს, და საერთოდ ეს საკითხი საქართველოს პარლამენტის კომპეტენციაში შედის. მნიშვნელოვანია, რომ, ამ საკითხზე ზედმეტად მგრძობიარედ რეაგირებს ირანის დღევანდელი ხელისუფლება, რომელსაც ისედაც გართულებული ურთიერთობები აქვს ვაშინგტონთან და რუსეთის ხელისუფლების მსგავსად, საქართველოს განიხილავს ამერიკის ფორპოსტად კავკასიაში.

ამასთანავე, საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ 2008 წლის 8 მარტს აშშ-ის სენატის საგარეო ურთიერთობათა კომიტეტის სხდომაზე გამოსვლისას, ჯონ ტეფტმა, აშშ-ს ყოფილმა ელჩმა საქართველოში, განაცხადა, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებს არა აქვს რაიმე გეგმები საქართველოში ამერიკული ბაზების განლაგების თაობაზე. თავის გამოსვლაში მან განაცხადა რომ: „მოსკოვს კვლავ მწვავე რეაქცია აქვს რეგიონში აშშ-ის სამხედრო როლის შესაძლო გაზრდის თაობაზე. ამას ადასტურებს ის ზენოლაც, რომელსაც რუსეთი საქართველოზე ახდენს, როდესაც ავალდებულებს ქვეყანას ჩარჩო ხელშეკრულებაში შეიტანოს დებულება უცხოური ბაზების საქართველოში განლაგების აკრძალვის თაობაზე, ასევე ის უკმაყოფილება, რომელსაც რუსეთი გამოხატავს საქართველოში ამერიკის მიერ დაფინანსებული „წვრთნისა და აღჭურვის პროგრამის“ და „სტაბილურობის შენარჩუნების პროგრამის“ განხორციელებასთან დაკავშირებით. ჩვენ ნათლად აფუხსენით რუსეთს ყველაზე მაღალ დონეებზე, რომ არ ვაპირებთ ამერიკული ბაზების განლაგებას საქართველოში“ [5],- აღნიშნა ჯონ ტეფტმა.

დაახლოებით მსგავსი შეფასება მისცა ამ ფაქტს საქართველოს ხელისუფლებამ. „ამერიკის შეერთებულ შტატებს არ სჭირდება ბაზები საქართველოში. საკითხი ეხება იმას, რომ საქართველოს უნდა შეეძლოს თავად დაიცვას თავისი თავი. თუ რა მეთოდებით მოხდება „ეს ცალკე საუბრის თემა“, – განაცხადა საქართველოს სახელმწიფო მინისტრმა რეინტეგრაციის საკითხებში თემურ იაკობაშვილმა. სხვათა შორის, მან დაუმატა აგრეთვე, რომ „უნდა ვიფიქროთ და გადავწყვიტოთ, საჭიროა თუ არა ამისთვის საქართველოში ამერიკელი სამხედროების ყოფნა“ [6].

ქარტიის მთავარი დატვირთვა ასევე მდგომარეობს იმაში, რომ ამ დოკუმენტზე ხელმოწერით ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა რუსეთს გაუგზავნა სიგნალი, – მიუხედავად მისი არაერთი ოფიციალური განცხადებისა, რომ საქართველო იმყოფება რუსეთის ფედერაციის

რაციის სტრატეგიული ინტერესების სფეროში და რომ რუსეთი არ დაუშვებს თავისი ყოფილი სატელიტების ჩრდილო-ატლანტიკური ალიანსის ორბიტაზე ყოფნას. ამ დოკუმენტით კიდევ ერთხელ დაფიქსირებულია საქართველოს და ამერიკის სტრატეგიული ინტერესების ერთობლიობა, რაც საფუძველშივე გამორიცხავს რუსეთის ერთპიროვნულ დომინირებას კასპიისპირა რეგიონში. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ ეს სტრატეგიული პარტნიორობა თბილისსა და ვაშინგტონს შორის ხელს შეუწყობს არა მხოლოდ თავად საქართველოს, არამედ მთელი სამხრეთ კავკასიის რეგიონის უშიშროებას.

ქართულ-ამერიკული სტრატეგიული თანამშრომლობის ქარტია ხელმოწერიდან ერთი წლის შემდეგ

ქარტიის ხელმოწერიდან სულ რამდენიმე თვეში 2009 წლის 22 ივნისს ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა და საქართველომ ერთობლივი საბჭო დააფუძნეს, რომელიც ორ ქვეყანას შორის 2009 წლის 9 იანვარს ხელმოწერილი სტრატეგიული პარტნიორობის შესახებ ქარტიაში მოცემული დებულებების განხორციელებაზე იმუშავებს. საბჭოს პირველი შეხვედრა ვაშინგტონში საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის გრიგოლ ვაშაძის და აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის მოადგილის ჯეიმს სტეინბერგის თავმჯდომარეობით გაიმართა. შეხვედრის შემდეგ ვაშაძესთან ერთად გამართულ ერთობლივ პრესკონფერენციაზე სტეინბერგმა განაცხადა, რომ საბჭო არის „ჩვენ ორ ქვეყანას შორის ხანგრძლივი და ღრმა მეგობრობის ახალი ეტაპი და ეს შეხვედრები ხაზს უსვამს იმ ვალდებულებას, რომელიც ჩვენ გავვაჩნია ამ მნიშვნელოვანი შეთანხმების – საქართველოსთან ჩვენი ქარტიის განხორციელების კუთხით, რადგანაც ჩვენ ვალრმავებთ ამ სტრატეგიულ პარტნიორობას და ჩვენ განვაგრძობთ საქართველოსთან მუშაობას, რათა გავაძლიეროთ მისი დემოკრატია და რეფორმები“ [7]. თუმცა იქვე დასძინა რომ შეერთებულ შტატებს მტკიცედ სწამს, რომ საჭიროა რუსეთთან უკეთესი ურთიერთობების ჩამოყალიბება და თეთრი სახლი ვერ ხედავს რუსულ-ამერიკული ურთიერთობების გაუმჯობესებაში რეგიონის რომელიმე ქვეყნის ან რომელიმე პარტნიორის უსაფრთხოების ან კეთილდღეობის შემცირების საფრთხეს.

როგორც ცნობილია, სტრატეგიული პარტნიორობის ქარტია თანამშრომლობის ოთხ სფეროს მოიცავს, მათ შორის თავდაცვა და უსაფრთხოება, ვაჭრობა და ეკონომიკა, დემოკრატია და ხალხებს შორის კონტაქტები და კულტურული გაცვლა. შესაბამისად შეიქმნა

ოთხი სამუშაო ჯგუფი, რომლებიც თანამშრომლობის ამ ოთხ სფეროზე იმუშავენ. პირველი შეხვედრები ხალხებს შორის კონტაქტების და კულტურული გაცვლის პროგრამების გაფართოების მიმართულებით საქართველოს და აშშ-ის ხელისუფლების წარმომადგენლებმა 21 იანვარს, თბილისში გამართულ შეხვედრაზე განიხილეს, როგორც ამას ორ ქვეყანას შორის ხელმოწერილი ქარტია ითვალისწინებს.

შეხვედრაზე განიხილეს განათლების სფეროში გაცვლითი პროგრამების და ინგლისურენოვანი ტრენინგების გაფართოების საკითხები, ასევე საქართველოს მასშტაბით მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ინტეგრაციის ხელშეწყობის საკითხები. ამ საკითხების გარდა, შეხვედრის მონაწილეები ასევე შეეხნენ საქართველოს სტრატეგიას სეპარატისტულ რეგიონებთან მიმართებაში, რომელის ერთ-ერთი მიზანი ადმინისტრაციული საზღვრების ორივე მხარეს მცხოვრებ მოსახლეობას შორის კავშირების ხელშეწყობაა. სამუშაო ჯგუფის შეხვედრაზე მხარეებმა ასევე განიხილეს საქართველოს ახალი სტრატეგია სეპარატისტულ რეგიონებთან მიმართებაში, რომელიც სხვა საკითხებთან ერთად, ადმინისტრაციული საზღვრების ორივე მხარეს მცხოვრებ მოსახლეობას შორის კავშირების გამყარების საკითხსაც მოიცავს.

ამ ეტაპზე ადრეა იმ კონკრეტულ მექანიზმზე საუბარი, თუ როგორ მოხერხდება სეპარატისტული რეგიონების მოსახლეობისთვის სხვადასხვა საგანმანათლებლო პროგრამებში მონაწილეობის შესაძლებლობის უზრუნველყოფა. მიუხედავად ამისა, აშშ-ს ახალმა ელჩმა საქართველოში ჯონ ბასმა განაცხადა, რომ შეერთებული შტატები მხარს უჭერს საქართველოს ხელისუფლების ახალ სტრატეგიას, რომლის ძირითადი მიზანია, საქართველოს ყველა მოქალაქე მსოფლიოს ნაწილი გახდეს და მათი ხელმისაწვდომობა დანარჩენ მსოფლიოსთან მტკიცედ იყოს უზრუნველყოფილი [8].

სტრატეგიული პარტნიორობის ქარტიის ფარგლებში დემოკრატიის საკითხებზე მომუშავე ჯგუფის შეხვედრაში, რომელსაც ამერიკის მხრიდან აშშ-ის სახელმწიფო მდივნის თანაშემწე დემოკრატიის, ადამიანის უფლებათა და შრომის საკითხებში მაიკლ პოზნერი ხელმძღვანელობდა საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებთან განხილულ მთავარ საკითხებს შორის იყო მთელი რიგი ღონისძიებები, რაც უზრუნველყოფს „თანაბარ შესაძლებლობებს“ ყველა პარტიისთვის მომავალ ადგილობრივ არჩევნებზე. იმ სფეროებს შორის, რომელშიც, პოზნერის თქმით, ვაშინგტონი საქართვე-

ლოს მთავრობას „შემდგომ წინსვლას“ ურჩევს, არის “მედია საშუალებების და მედიის მფლობელების დივერსიფიცირება; სამოქალაქო საზოგადოების ჩართვის ხელშეწყობა და პოლიციის და სხვა სამართალდამცავი სტრუქტურების ანგარიშვალდებულების უზრუნველყოფა“ [9].

გარკვეული წინსვლა შეინიშნება თავდაცვის სფეროში თანამშრომლობის მიმართულებით, თუმცა არა ისეთი დინამიკით როგორც ომის შემდგომი საქართველოს მდგომარეობა მოითხოვს. აშშ განაგრძობს საქართველოს შეიარაღებული ძალების პროფესიონალიზმის ამაღლების მხარდაჭერას და ცდილობს დაეხმაროს საქართველოს განახორციელოს ის აუცილებელი რეფორმები, რომლებიც ნატოში გაწევრიანებისთვისაა საჭირო. როგორც ნატოს შეიარაღებული ძალების და ევროპაში აშშ-ის სარდლობის (EUCOM) მეთაურმა, ადმირალმა ჯეიმს სტავრიდისმა განაცხადა, საქართველოსთვის მიზანშეწონილია, რომ ჰყავდეს სამხედრო ძალა, რომელსაც აქვს თავდაცვის საშუალება და ასევე შესაძლებლობა მონაწილეობა მიიღოს კოალიციურ ოპერაციებში.

ამასთანავე საქართველოს ხელისუფლების თხოვნაზე თავდაცვითი შეიარაღების, კერძოდ კი ტანკსანინააღმდეგო და ჰაერსანინააღმდეგო სისტემების მინოდების შესახებ, რომელზეც პრეზიდენტი სააკაშვილი ვიცე-პრეზიდენტ ჯო ბაიდენის თბილისში ვიზიტამდე საუბრობდა, აშშ-ის თავდაცვის მდივნის მოადგილის თანაშემწემ რუსეთის, უკრაინისა და ევრაზიის საკითხებში სელესტ უალანდერმა, წარმომადგენელთა პალატის საგარეო ურთიერთობათა კომიტეტის ევროპულ საკითხთა ქვეკომიტეტში გამოსვლისას განაცხადა, რომ საქართველო არ არის მზად იმ ტიპის შეიარაღების შესაძენად, თუმცა იქვე აღნიშნა, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ სამომავლოდ ეს საკითხი დღის წესრიგში არ გაჩნდება [10].

დასკვნა

მიუხედავად ამ დოკუმენტთან დაკავშირებული არსებული სხვადასხვა ინტერპრეტაციებისა ერთი რამ ფაქტია: შეერთებულ შტატებს დსთ-ს სხვა ქვეყნებთან ასეთ დოკუმენტზე ხელი არ მოუწერია და არაა ცნობილი, რომ მსგავსი რამ ვინმესთან დაკავშირებით განიხილებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ დოკუმენტს არასავალდებულო ხასიათი აქვს, ის მაინც ასახავს ერთ მნიშვნელოვან მომენტს – შეერთებულ შტატებს სურს, რომ კიევსა და თბილისს იმ

სისტემურ ნაკლოვანებათა აღმოფხვრის სურვილი აღუძრას, რომელთა საფუძველზეც ნატოს ევროპელი წევრები ორივე ქვეყანას „მაპის“ მინიჭებაზე უარს ეუბნებიან. მაგრამ, ამავე დროს, სწორედ იმიტომ, რომ ეს დოკუმენტები შესრულებისთვის არასავალდებულოა, ქარტიები ვერც უკრაინას და ვერც საქართველოს რუსეთის შანტაჟისა და მუქარისაგან ვერ დაიცავს.

მთლიანობაში უნდა ითქვას, რომ აშშ-საქართველოს სტრატეგიული თანამშრომლობის დოკუმენტი პასუხობს ქვეყნის სტრატეგიულ ინტერესებს და სრულ შესაბამისობაშია მის სასიცოცხლო ეროვნულ ინტერესებთან. ამ დოკუმენტზე ხელმოწერით ურთიერთობები საქართველოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის გადადის სრულიად ახალ ეტაპზე. ორი ქვეყნის მეგობრულ ურთიერთობაში ადრე არასდროს არ ყოფილა ნახსენები ტერმინი „სტრატეგიული“. თუ ისტორიას გადავხედავთ, შეერთებული შტატებისთვის ამ ტერმინს კონკრეტული და მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დატვირთვა აქვს და ამიტომაც იშვიათად იყენებს თავის საგარეო პოლიტიკურ რიტორიკაში. თუმცა მნიშვნელოვანია ისიც, რომ სტრატეგიული პარტნიორობა არ ნიშნავს მოკავშირეობას და ამ კუთხით ამ დოკუმენტის განხილვა პოლიტიკური სიბეცე იქნებოდა.

უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ისიც, რომ ეს შეთანხმება ეყრდნობა საერთო ეროვნულ კონსენსუსს და მთელი ქართველი ხალხი ამ დოკუმენტს კონსოლიდირებულად უჭერს მხარს. ყველაზე მნიშვნელოვანი მიღწევაა ისიც, რომ ოპოზიციური პარტიების უმრავლესობამ განაცხადა, რომ ისინი მიესალმებიან ქარტიის ხელმოწერას აშშ-სთან, რაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ უკრაინისგან განსხვავებით ქართული საზოგადოება მტკიცედ უჭერს მხარს ქართული სახელმწიფოს შემდგომ ინტეგრაციას ევროატლანტიკურ სივრცეში, რაც ალბათ ყველაზე დიდი მონაპოვარია. თუმცა ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში ბოლო დროს მიმდინარე გეოპოლიტიკური რყევები, საგარეო-პოლიტიკური ვექტორის რუსეთის სასარგებლოდ გადანონის თვალსაზრისით, უამრავ კითხვას ბადებს და გარკვეული ეჭვების საფუძველს იძლევა.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ამ დოკუმენტის ხელმოწერა არის საქართველოს ნატო-სა და ევროატლანტიკურ სივრცესთან დაახლოების კუთხით უდავოდ წინგადადგმული ნაბიჯი. უფრო მეტიც, იგი შეძლება გახდეს კიდევ ახალი, მნიშვნელოვანი ეტაპი საქართველოს ევროატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრაციისკენ. თუმცა ეს არ უნდა გახდეს არარეალური პოლიტიკური მოლოდინების საფუძველი, ვინაიდან ეს გზა რთული, წინააღმდეგობებით

აღსავსე პროცესია და საქართველოს წინ ჯერ კიდევ ბევრი დაბრკოლება აქვს გადასალახი. ამასთანავე, არავის არ უნდა ჰქონდეს იმის ილუზია, რომ ეს ან რაიმე სხვა დოკუმენტი ერთჯერადად, სწრაფად და ერთბაშად გადაწყვეტს ჩვენს პრობლემებს. ამ დოკუმენტის ამ კონტექსტში გააზრებაც კი ძირშივე მცდარია.

და ბოლოს დასკვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ მაშინ როდესაც საქართველო უდიდესი საგარეო პოლიტიკური გამოწვევების წინაშე იმყოფება, ამ დოკუმენტის არსებობა განსაკუთრებით აქტუალურია ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველყოფის, მისი პოლიტიკური და ეკონომიკური წარმატებების თვალსაზრისით. განსაკუთრებით ამ ეტაპზე როდესაც ქვეყნის ტერიტორიის 20% ოკუპირებულია უცხო, აგრესიული ძალის მიერ და ეს ძალა აგრძელებს აგრესიულ ქმედებებს საქართველოსთან მიმართებაში.

როგორც დღევანდელი გადასახედიდან ჩანს, მხოლოდ ძლიერი დემოკრატია წარმოადგენს საქართველოს განვითარების სწორ გზას, მაგრამ ეს შეუძლებელი იქნება პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნების გარეშე. ამასთანავე საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში უნდა გადაიდგას ქმედითი ნაბიჯები ისეთი მიმართულებებით როგორცაა: მეტი ინტეგრაცია დემოკრატიულ სამყაროსთან, სამშვიდობო მისიების ინტერნაციონალიზაცია და საერთაშორისო ინსტიტუტების მაქსიმალური ჩართულობა საქართველოს სუვერენიტეტის პატივისცემისა და განმტკიცების მიმართულებით; ჩვენი დაახლოება ევროპასთან და ნატოსთან; საქართველოს საერთაშორისო დიპლომატიური მხარდაჭერის კიდევ უფრო განმტკიცება. რაც უფრო წარმატებული იქნება საქართველოს საგარეო პოლიტიკა ამ მიმართულებით, მით უფრო მეტი შანსია შევინარჩუნოთ ის დემოკრატიული მონაპოვრები, რომელიც ბოლო ოცი წლის განმავლობაში დააგროვა საქართველომ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. სივილ ჯორჯია, სააკაშვილი მიესალმა აშშ-საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორობის ქარტიას, 2009, 9 იანვარი.
<http://www.civil.ge/geo/article.php?id=20342&search=>
2. ინფორმაცია საქართველოსა და აშშ-ს შორის სტრატეგიული პარტნიორობის ქარტიის ხელმოწერის შესახებ, საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს პრესისა და ინფორმაციის დეპარტამენტი, 2009, 9 იანვარი. <http://www.mfa.gov.ge>

3. United States-Ukraine Charter on Strategic Partnership, Embassy of Ukraine in United States of America, <http://www.mfa.gov.ua/usa/en/publication/content/23512.htm>
4. Molly Corso, GEORGIA: WASHINGTON AND TBILISI SIGN STRATEGIC PACT SURE TO IRK THE KREMLIN, 1 September, 2009
<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav010909b.shtml>
5. აშშ უარყოფს გეგმებს საქართველოში ამერიკული ბაზების განლაგების თაობაზე, სივილ ჯორჯია, თბილისი, 2009, 9 მარ.
<http://www.civil.ge/geo/article.php?id=9102>
6. გაზეთი „24 საათი“, 2009, 17 იანვარი.
7. US department of State. Remarks With Georgian Foreign Minister Grigol Vashadze.
<http://www.state.gov/s/d/2009/125217.htm>
8. სივილ ჯორჯია. აშშ-საქართველოს მოლაპარაკებები ხალხებს შორის კონტაქტებზე. 22 იანვარი 2010.
<http://www.civil.ge/geo/article.php?id=22259&search=qartia>
9. სივილ ჯორჯია. ამერიკულ-ქართული მოლაპარაკებები დემოკრატიულ რეფორმებზე. 9 ნოემბერი 2009
<http://www.civil.ge/geo/article.php?id=22010&search=qartia>
10. აშშ საქართველოსთვის იარაღის მიწოდებას ჯერ არ აპირებს. 9 ივლისი 2009.
<http://civil.ge/geo/article.php?id=21584&search=baidenis>

Kornely Kakachia

Associate Professor, Department of Political Science, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

United States-Georgia Charter on Strategic Partnership: Does it protect Georgia's Sovereignty?

Summary

United States-Georgia Charter on Strategic Partnership signed on the 9th of January 2009 in Washington D.C. is an important document, the signature and complete activation of which is essential for the territorial integrity and political and economic success of Georgia. Bilateral Charter on Strategic Partnership aims at increasing cooperation in defense, trade, energy, cultural exchange among peoples and other areas. Georgian President Mikheil Sa-

akashvili named the Charter as the beginning of the „New Phase“ in the international relations of Georgia and the end of Russia’s two century dominance.

Many consider in Georgia that the Charter is unique and „historic“ document which underlines Washington’s strong support for Georgia and its government, and can also be considered as the substitute guarantee of Georgia’s hastened membership in NATO. But it is important to notice that the phraseology of the text is identical to that analogical charter between United States and Ukraine signed little earlier on the 19th of December 2008. The western media as well as the majority of Georgian experts point to the certain limitations of the Charter and note that the Charter does not oblige Washington to defend Georgia militarily in case it is attacked.

The Charter was taken more or less unemotionally in Russia. As they declare in Moscow, the Charter is only a declaration and United States new administration is less probable to confront Russia because of Georgia. It is also important to mention that the strategic partnership between Tbilisi and Washington will benefit not only Georgia but also the security of the whole South Caucasian Region. The paper deals with the significance of the United States-Georgia Charter on Strategic Partnership and identifies to what extent it can be considered as the security guarantee for Georgia.

მზია ტყავაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

**შოტლანდიელთა ახალშენის ისტორიიდან ჩრდილო
კავკასიაში
(XIX საუკუნის დასაწყისი)**

1802 წელს ედინბურგის პროტესტანტული საზოგადოების დირექტორიამ რუსეთის ხელისუფლებას იმპერიის სამხრეთში ფილიალის დაარსების ნებართვა სთხოვა. იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა შოტლანდიელთა თხოვნა დააკმაყოფილა.

ამავე წელს რუსეთის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ედინბურგის მისიონერული საზოგადოების წევრებთან: ჰენრიხ ბრონტონთან და ალექსანდრე პატერსონთან ერთად აბაზინელი თათრების გარემოცვაში, ბეშთის მთის სიახლოვეს, ახალშენისთვის შეარჩია ადგილი, რომელიც გეორგიევსკიდან 36 და კონსტანტინოვოსკიდან 6 ვერსით იყო დაშორებული. ცოტა ხნის შემდეგ ბრონტონს და პატერსონს შეუერთდა თანამემამულეთა რამდენიმე ოჯახი. აქ მცხოვრები, მომთაბარე აბაზინელი თათრების ნებართვით, მათ გამოეყოთ საკმარისი რაოდენობის საკარმიდამო ნაკვეთები, რომელზედაც ააშენეს საცხოვრებელი სახლები [5, 930].

შოტლანდიელთა ჩამოსახლებით რუსეთის ხელისუფლება ჩრდილო კავკასიაში მიწათმოქმედების, ხელოსნობისა და საფაბრიკო მრეწველობის განვითარებას გეგმავდა. შოტლანდიელთა მთავარი ამოცანა მეზობელი ბარის და მთის, მაჰმადიანი და წარმართი მოსახლეობის, გაქრისტიანება იყო. მისიონერებს ერთობ კეთილშობილური მიზნები ჰქონდათ. მათ სურდათ: ყაბარდოელებისა და სხვა მთიელებისგან ეყიდათ მოტაცებული და გასაყიდად გამოყვანილი ბავშვები, ისინი ქრისტიანულად აღეზარდად, ესწავლებინათ წმინდა წერილი და მიეცათ ცხოვრებისთვის სხვა აუცილებელი ცოდნა [3, 911].

შოტლანდიელებმა მალე ყაბარდოელებისგან გამოისყიდეს 16

ბიჭი, 7 გოგო, 3 ქალი და 2 კაცი. აქედან რამდენიმე გარდაიცვალა. 6 ადამიანი ისევ ყაბარდოელებმა მოიტაცეს. დანარჩენები კი ქრისტიანულად მონათლეს. [3, 911]. 1813 წლისთვის კოლონიაში სულ 17 ადამიანი იყო. მონათლულთაგან ერთი დაოჯახდა და ჰყავდა ორი ბავშვი [3, 911].

შოტლანდიელ მისიონერებს დიდ დახმარებას უწევდა რუსეთის ხელისუფლება. მიუხედავად ამისა ევროპული ახალშენის ცხოვრება კავკასიაში საკმაოდ დაძაბულად წარიმართა. მაჰმადიან მთიელთა ნაწილი მტრულად შეხვდა ახალმოსახლეების გამოჩენას. ხშირი იყო თავდასხმები, რომლის დროსაც ტყვედ წაიყვანეს რამდენიმე მცხოვრები. იტაცებდნენ საქონელსაც.

ახალშენი თითქმის მთლიანად განადგურდა 1804 წელს მის შემოგარენში შავი ჭირის ეპიდემიის გაჩენის შემდეგ მისი მცხოვრებლები იძულებულნი გახდნენ მიეტოვებინათ კოლონია და კონსტანტინოგორსკში გადასახლებულიყვნენ [3, 912]. მათ ნასვლას მეზობელი მთიელებისგან ახალშენის გაძარცვა მოჰყვა. მთლიანად იქნა განადგურებული შენობები და ნათესები. ამავე წლის სექტემბერში კოლონიისტები კონსტანტინოგორსკიდან საცხოვრებლად გეორგიევსკში გადავიდნენ [3, 912].

რუსეთის ხელისუფლების მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგად ცენტრალურ კავკასიაში დროებით მშვიდობა ჩამოვარდა. შოტლანდიელებმა გადაწყვიტეს ახალშენი ისევ ძველ ადგილზე აღედგინათ, რაც შეასრულეს კიდევ. თუმცა ამის შემდეგ ყაბარდოელების მხრიდან თავდასხმები კვლავ გაგრძელდა [3, 912].

რუსეთის იმპერატორის 1806 წლის 25 დეკემბრის ბრძანებით შოტლანდიურ კოლონიას მთელი რიგი უფლებები და პრივილეგიები მიენიჭა. კერძოდ კი, კოლონიისტებს ჰქონდათ რწმენისა და წეს-ჩვეულებების თავისუფლება. მისი წევრები თავისუფლდებოდნენ პირადი თუ საზოგადო გადასახადისა და ვალდებულებისგან, სარეკრუტო თუ სახელმწიფო სამსახურისგან. შოტლანდიელებს შეღავათები ჰქონდათ მინით სარგებლობაშიც: კერძოდ კი, ნაკვეთის მიღებიდან 30 წლის განმავლობაში დესეტინა მიწაში უნდა გადაეხადათ მხოლოდ 15 კაპიკი; კოლონია დამოუკიდებელი იყო საშინაო მმართველობაშიც, ახალმოსენეებს ჰყავდათ თავიანთი წრიდან არჩეული უფროსები. სავაჭრო, სამეურნეო თუ საყოფაცხოვრები დავების განსახილველად ჰქონდათ საკუთარი სასამართლო, რომელსაც მხოლოდ სისხლის სამართლის საქმეების წარმოება ეკრძალებოდა. კოლონიის წევრებს ჰქონდათ ყველანაირი ხელოსნობის, მრეწველობისა და ვაჭრობის უფლება, ოღონდ არ უნდა ჩანერილიყვნენ ცეხებსა

და გილდიებში. ეკრძალებოდათ თავიანთ ტერიტორიაზე ხორბლის არყის გამოხდა და გაყიდვა.

მისიონერებს ჰქონდათ წარმართი და მაჰმადიანი მთიელების თავიანთ რწმენაზე მოქცევის, მათგან ტყვეების ყიდვისა და კოლონიის წევრად მიღების უფლება. განსაზღვრული იყო, რომ ნაყიდი ტყვეები მხოლოდ გარკვეული დროის განმავლობაში დარჩებოდნენ კოლონიის ძველი მცხოვრებლების დაქვემდებარებაში. შემდეგ ისინი დანარჩენი წევრების თანასწორნი ხდებოდნენ და დანესებული პრივილეგიებითა და უფლებებით ისარგებლებდნენ. კოლონიაში დაბადებული ყველა ბავშვი უნდა ყოფილიყო თავისუფალი. ყველა წევრი, იქნებოდა ის ნაყიდი და შემდგომ თავისუფლებამიღებული, თუ საზღვარგარეთიდან მოსული, შოტლანდიელთა საზოგადოებაში მიღების შემდეგ, ისარგებლებდა კოლონიაში არსებული ყველა პრივილეგიით. კოლონიის წევრებს შეეძლოთ ნებისმიერ დროს დაეტოვებინა რუსეთის საზღვრები [5, 930].

ამავე სიგელით შოტლანდიელებს მემკვიდრეობით საკუთრებაში გადაეცათ ხელისუფლებისგან გამოყოფილი თუ კანონიერად მიერთებული ყველა მიწა [5, 930]. შოტლანდიელებს გამოუყვეს 7000 დესეტინაზე მეტი მიწა. აქედან კოლონიისტებმა საკუთრებაში მხოლოდ 2500 დესეტინა დაიტოვეს.

თავდაპირველად კოლონიის მამასახლისებად არჩეულ იქნენ მისი დამაარსებლები: ჰენრიხ ბრონტონი და ალექსანდრ პატერსონი. ბრონტონის გარდაცვალების შემდგომ ახალი მამასახლისის არჩევისას სხვებთან ერთად ირჩევდნენ პატერსონსაც. 20 წლის განმავლობაში იგი (დაახლოებით ორი წლის გარდა) ყოველთვის იყო კოლონიის მთავარი მამასახლისი. [5, 930].

კოლონიის წევრთა თავდაუზოგავი შრომისა და რუსეთის ხელისუფლებისგან მინიჭებული პრივილეგიების შედეგად ახალშენი მალე კეთილმოწყობილ დასახლებულ პუნქტად გადაიქცა. მის მცხოვრებლებს ჰქონდათ კარგი სახლები, მოვლილი ყანები, ბაღბოსტნები, თუთის პლანტაციები, ზვრები, რომლისათვისაც ახალმოსახლეები ევროპიდან იწერდნენ ვაზის ნერგებს; ასევე, საკუთარი წისქვილი და ბამბის ქსოვილების საქსოვი ფაბრიკა [3, 912]. ცხოვრების საუკეთესო პირობების გამო ახალშენის მოსახლეობა რაოდენობრივად გამუდმებით იზრდებოდა სამხრეთ რუსეთის ტერიტორიაზე არსებული სხვა ევროპული კოლონიებიდან გადმოსულთა ხარჯზე [1, 315; 7].

1809-1810 წლებში სარატოვის გერმანული ახალშენიდან შოტლანდიელებთან თვითნებურად გადავიდა რამდენიმე ოჯახი [5, 930].

ისინი ცდილობდნენ გამხდარიყვნენ კოლონიის წევრები. მოგვიანებით მათი ნაწილი, საკუთარი სურვილით, მინისტრთა კომიტეტის 1817 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილების შემდეგ, საცხოვრებლად გადავიდა სვიატოი კრესტში, სადაც გამოუყვეს ოჯახზე 60 დესეტინა მიწის ნაკვეთი [5, 930]. დანარჩენები კვლავ შოტლანდიელებთან დარჩნენ. მომდევნო წლებში შოტლანდიელებს გერმანელთა კოლონიიდან კვლავ მიემატნენ ახალი წევრები.

XIX საუკუნის 10-იანი წლების დასაწყისში ჩრდილო კავკასიაში გააქტიურდნენ მაჰმადიანი სასულიერო პირები. დაიწყო ჩრდილოკავკასიელთა მასიური გამაჰმადიანება [4, 510]. შეიძლება ამას უკავშირდებოდეს ახალშენზე მთიელთა თავდასხმების განსაკუთრებული გახშირება. 1813 წლის ზაფხულში შოტლანდიური კოლონიის მამასახლისი პატერსონი წერდა კოზოდავლევს, რომ ყაზარდოელებთან სიახლოვის გამო კოლონია განიცდიდა განუწყვეტელ თავდასხმებს, რომლის დროსაც მთიელები იტაცებდნენ ბავშვებს, მიჰყავდათ პირუტყვი, დანვეს ნისქვილი, მოკლეს ერთი ადამიანი. მთიელები იმუქრებოდნენ, რომ კოლონიას მთლიანად გაანადგურებდნენ [3, 909]. პატერსონი სთხოვდა მთავრობას, რომ აუცილებელი იყო ახალშენის დაცვისთვის ზომების სასწრაფოდ მიღება, წინააღმდეგ შემთხვევაში შოტლანდიელები იძულებულნი გახდებოდნენ მთელი ქონება მიეტოვებინათ და საცხოვრებლად სხვა ადგილზე გადასულიყვნენ. 1813 წლის შემოდგომაზე მოახალშენეებმა დატოვეს კიდევ კოლონია და დროებით გეორგიევსკში გადავიდნენ [3, 909]. უკან დაბრუნებულებს საცხოვრებლები გაძარცვული დახვდათ [3, 909].

საქართველოს მთავარმმართველის რტიშჩევის 1813 წლის 5 დეკემბრის ბრძანებით, კოლონიას დაუნიშნეს პრისტავი, რომელსაც ევალებოდა, როგორც მთიელთა თავდასხმებისგან ახალშენის დაცვის ორგანიზება, ასევე შიდა წესრიგის უზრუნველყოფაც. პრისტავად ისეთი ადამიანი უნდა შეერჩიათ, რომელსაც ეცოდინებოდა ინგლისური ან გერმანული ენა, რათა კოლონიის წევრებთან ურთიერთობა შესძლებოდა. მას დაენიშნა ხელფასი წელიწადში 400 მანეთის ოდენობით. პრისტავი ვალდებული იყო ყოველთვის კოლონიაში ყოფილიყო. იგი კავკასიის სამოქალაქო გუბერნატორს ექვემდებარებოდა [5, 913].

1813 წელს იმპერატორის ბრძანებით, მთიელთა თავდასხმებისგან კოლონიის დასაცავად გამოიყო სპეციალური სამხედრო რაზმი [5, 931].

შოტლანდიური კოლონიის მცხოვრებლები მიწათმოქმედებისა და მრეწველობის გარდა ფართო კულტურულ-საგანმანათლებ-

ლო მოღვაწეობასაც ეწეოდნენ. 1815 წელს გაიხსნა ტიპოგრაფია, სადაც დაიბეჭდა და მაჰმადიან და წარმართ მოსახლეობაში გავრცელდა ბიბლიის 8000-მდე ეგზემპლარი [5, 931].

1815 წელს ახალშენის ორი წვერი გაიგზავნა ორენბურგსა და ასტრახანში ადგილობრივი მოსახლეობის ენების შესასწავლად. განზრახული იყო წმინდა წერილის თათრულ ენაზე თარგმნა და გამოცემა. ამასთან ერთად ასტრახანში იქნა გადატანილი ტიპოგრაფია, რადგანაც აქედან უფრო მოსახერხებელი იყო ნათარგმნი წმინდა წიგნების სპარსეთში გავრცელება. ასტრახანში კვლავ გაგრძელდა ქრისტიანული ლიტერატურის ბეჭდვა. აქედან მეზობელ რაიონებში გაავრცელეს ქრისტიანული ხასიათის სხვადასხვა წიგნები, სულ 6000-მდე ეგზემპლარი [5, 931].

იმპერატორის მიერ 1819 წლის 14 აპრილს დამტკიცდა მინისტრთა კომიტეტის დადგენილება, რომლის თანახმად ორენბურგში წასულ შოტლანდიელ მისიონერებს ქალაქის ახლოს დასასახლებლად, საცხოვრებელი სახლებისა და სამლოცველოს ასაშენებლად, გამოეყოთ 90 დესეტინა მიწა. ეკლესიაში ღვთისმსახურება უნდა ჩატარებულყო ინგლისურ და თათრულ ენებზე. განზრახული იყო სკოლის აშენებაც, სადაც უნდა ესწავლებინათ ყირგიზი ბავშვებისთვის [5, 931].

1825-1826 წლებში შოტლანდიელებმა ავადმყოფობის გამო დატოვეს ორენბურგი და შოტლანდიაში გაემგზავრნენ. ამავე წლებში (რადგანაც აღარ იყო ბიბლიის ბეჭდვის საჭიროება) ედინბურგის საზოგადოებამ დაფინანსება შეუწყვიტა ასტრახანის მისიონერებსაც [5, 931].

ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები შოტლანდიელები აქტიურ მისიონერულ მოღვაწეობას ეწეოდნენ ახლომახლო მცხოვრებ მთიელებში, რომელთა ნაწილის გაქრისტიანებაც შეძლეს. დოკუმენტებიდან ჩვენთვის ცნობილი ხდება მისიონერ ბლეის საქმიანობის შესახებ. იგი პროფესიით ექიმი იყო, მკურნალობდა ავადმყოფ მთიელებს, რის გამოც მოსახლეობაში სიყვარულით სარგებლობდა. მას წარმატებები ჰქონდა მთიელთა გაქრისტიანებაშიც. მისი სამოღვაწეო არეალი ინგუშურ თემებს მოიცავდა [4, 507].

ადგილობრივ მცხოვრებლებში შოტლანდიელების პოპულარობაზე მიუთითებს XIX საუკუნის 10-იანი წლების დასაწყისით დათარიღებული მთიელთა წერილები, რომლებშიც ისინი ხელისუფლებისგან იეზუიტი მისიონერების გაგზავნას ითხოვდნენ. ამან გვარიანად შეაშფოთა რუსული ხელისუფლების მესვეურები. სწორედ თავაურის ხეობის მცხოვრებთა წერილების მიღების (იეზუიტი მისიონერების მათ-

თან გაგზავნის შესახებ) შემდგომ [4, 419], 1810-იანი წლებიდან, გადაწყვიტა რუსეთის ხელისუფლებამ იეზუიტი მისიონერების ბერძნულ-რუსული აღმსარებლობის მღვდლებით ჩანაცვლება [4, 48, 427, 501]. 1814 წელს მთიელთა მართლმადიდებლობაზე მოსაქცევად შეიქმნა „ოსეთის სასულიერო კომისია“ [2, 294, 295; 3, 406, 407; 6, 79]. როგორც დოკუმენტებიდან ჩანს, შემდგომ პერიოდში ნელ-ნელა შეიზღუდა მოტლანდიელთა მოღვაწეობის არეალიც.

ჩრდილო კავკასიაში მოტლანდიელთა შევიწროვება განსაკუთრებით გაძლიერდა ერმოლოვის მმართველობისას. 1821 წელს ერმოლოვი და რუსეთის სასულიერო საქმეთა მინისტრი შეთანხმდნენ, რომ უცხო ქვეყნისა და აღმსარებლობის მისიონერებისთვის საქმიანობის უფლება მიეცათ მხოლოდ იქ, სადაც არ იქნებოდნენ ბერძნულ-რუსული სასულიერო პირები [4, 479].

XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან მოტლანდიელები ჩრდილო კავკასიას მასიურად ტოვებდნენ. ერთ-ერთი მისიონერის ჯონ მიტჩელის აზრით, მათ უმიზეზოდ ავიწროვებდა ადგილობრივი ხელისუფლება [4, 476].

1822 წელს, ერმოლოვის ბრძანებით, ნაზრანიდან გამოაძევეს მისიონერი ბლეი. ერმოლოვი 1822 წლის 19 სექტემბერს გოლიცინისადმი მიწერილ წერილში თავის გადაწყვეტილებას შემდეგნაირად ასაბუთებდა: „Ингуши принять крещение не желают и хотя немногие из старшинь на то согласились, думая что все вообще к тому понуждаемы будут, но когда простой народ, совершенно тому противящийся, хотел удалиться на прежнее жительство в горы, то старшины оставили принятый ими закон и мне лично объявили, что понуждение к крещению лишить их средств удержать народ в повинований и спокойсвий“ [4, 507].

აღ. ერმოლოვისთვის განსაკუთრებით მიუღებელი იყო იეზუიტთა მოღვაწეობა სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ადგილებში. იგი რუსეთის საშინაო საქმეთა მინისტრ ლანსკოის შემდეგს წერდა: „По важности места, занимаемого ингушами, которые, быть до сего преданы России, по положению их селения при Назране служить наилучшим сторожевым постом нашим и оградю с сей стороны от непрязненных чеченцев и карабулаков, не мог я не предвидеть, сколь неприятныя последствия могли бы произойти, если бы народ сей самыи воинственныи, мужественныи из всех горцев, быв доведенъ до возмущения, решиться удалиться в горы [4, 481].

დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ერმოლოვის საქციელს წმინდა პოლიტიკური ინტერესები ედო საფუძვლად. იგი წერდა: „шотландское общество миссионеров, принимая к себе на воспитание молодых людей, научать их языку своего отечества, а не всеми усилиями старается образовать их добрыми нам подданными. Я признаюсь, что не желая сих воспитанников в свою очередь иметь проповедниками между многочисленными обитателями горь, не допускаю я Карраских колонистов приобретать таковых“ [4, 507].

1826 წლის ნოემბერში ერმოლოვის მითითებებზე დაყრდნობით კავკასიის ოლქის მმართველმა გორჩაკოვმა შემდეგი ცვლილებები გაატარა: „Дабы оградить колонию от влияния и помещательства в распоряжениях ея со стороны Эдинбургского мисс. Общества и чтобы она управляема была не по иным узаконениям, как только по Российским и сообразно правилам, кн. Горчаков полагал, оставя в оной существующую управу и уничтожа все чуждыя учреждения Эдинбургской директории, подчинить управу и самую колонию по части полиции коменданту Кавк. Минеральных вод и предписать ему в непрременную обязанность наблюдать за всеми поступками приезжающих в колонию иностранцев, доводя о сем до сведения областного начальника“ [4, 931].

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1825-1826 წლებში რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები შოტლანდიელთა უმეტესობა სამშობლოში გაემგზავრა. ამ ფაქტის შესახებ ალ. ერმოლოვი აცხადებდა: გარდა იმისა, რომ ჩრდილო კავკასიაში უცხო ქვეყნის მისიონერების მოღვაწეობა დაუშვებელია პოლიტიკური მოსაზრებებით, შოტლანდიელების წასვლა ამ მხარისთვის არ წარმოადგენს დიდ დანაკლისს, რადგანაც მათ არც ქრისტიანობის გავრცელებაში, არც სოფლის მეურნეობისა და მრეწველობის განვითარებაში არ მიუღწევიათ მნიშვნელოვანი წარმატებებისთვის [4, 932].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Акты Кавказской Археографической Комиссии, под ред. Ад. Берже, VI, I, Тифлис, 1874.
2. მ. ტყავაშვილი, ქსნის ერისთავების მამულების საკითხი დოსითეოს ფიცხელაურის „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ პროექტში, კრ.: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, რედ. ავ. სონლულაშვილი, 2 (6) 2009.

3. Акты Кавказской Археографической Комиссии, под ред. Ад. Берже, V, Тифлис, 1873.
4. Акты Кавказской Археографической Комиссии, под ред. Ад. Берже, VI, II, Тифлис, 1875.
5. Акты Кавказской Археографической Комиссии, под ред. Ад. Берже, VII, II, Тифлис, 1878.
6. История грузинской иерархий, с присовокуплением обращения в христианство Осетии и других горских народов, по 1-го Генвария 1825 года., М., 1853.
7. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 2, აღ. 1, საქმე №341.

Mzia Tkavashvili

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili Institute of
History and Ethnology, Research scientist of the
Department of Modern and Contemporary History*

From the History of the Scots' Colony in the North Caucasus (The beginning of the 19th century)

Summary

In 1802 the directory of the Protestant society in Edinburgh asked the Russian government a permission for founding an office in the South of the empire. Emperor Alexander I satisfied the requirement of Scots. The main goal of Scots was the conversion of the neighboring mountain and plain Muslim and pagan population into Christianity. The Russian government greatly supported Scots.

Besides developing agriculture and industry they were actively involved in cultural and educational work. In 1815 the typography was opened, where 8000 copies of Bible were printed and spread among the Muslim and pagan population.

In the 20es of the 19th century Scots were actively living the North Caucasus. From the point of view of the missionaries the native government was oppressing them without any reason.

თამარ ანთაძე

*თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახე-
ლობის უნივერსიტეტის ასისტენტ-
პროფესორი*

უილიამ III ორანელი

უილიამ ორანელის კოლორიტული ფიგურის გახსენება, ცხადია შემთხვევითი არაა. უწინარესად ხაზი უნდა გავუსვათ იმას, რომ უილიამ ორანელის სახელს უკავშირდება პარლამენტარიზმის პრინციპების ფორმირება ინგლისში XVII საუკუნის მიწურულს. ამ რანგის პოლიტიკური მოღვაწე, რეფორმატორი, ჩვენი ღრმა რწმენით, ჰაერით ჭირდება თანამედროვე საქართველოს. ამიტომ, ვფიქრობთ, უილიამ ორანელის მოღვაწეობის გაცნობია, ქართველი მკითხველისათვის ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს და ბოლოს, უილიამ ორანელზე სიტყვის თქმას უმთავრესად ის გარემოება გვაბეძინებს, რომ მასზე ქართულ ენაზე დღემდე თითქმის არაფერი დანერვილა.

ევროპულ, პირველ რიგში კი, ცხადია, ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში უილიამ ორანელის მოღვაწეობის დადებითი შეფასება დომინირებს. მის ერთ-ერთ მთავარ ტონის მიმცემად ფრანგული განმანათლებლობის პატრიარქი ვოლტერი გვევლინება. მისი აზრით, „ინგლისის ნამდვილი დემოკრატია სწორედ უილიამ ორანელის მმართველობიდან იწყება“ [1, 85-86]. უილიამ ორანელის მოღვაწეობის მაღალი შეფასება სავსებით მართლზომიერია, მაგრამ მისი უსაშველოდ განდიდება, გაიძლიერება, რაც შეინიშნება ზოგიერთი ისტორიკოსის (მაგალითად ტ. მაკოლეის) შრომებში, ცხადია, არ ღირს, ზედმეტია.

ქართულ ენაზე საგანგებო ნაშრომი უილიამ ორანელზე დღემდე არ გავაჩნია, მაგრამ ახალი ისტორიის ქართულ სახელმძღვანელოებში, ბუნებრივია, გაკვრით ეხებოდნენ მის მოღვაწეობას და ამის წაყრუება, გვერდის ავლა, ალბათ, მართებული არ უნდა იყოს.

უილიამ ორანელის მოღვაწეობისადმი ქართული ისტორიოგრაფიის დამოკიდებულებას მკვეთრად გამოკვეთილად სამი პერიოდი გააჩნია. დამოუკიდებელი საქართველო 1918-1921 წლები, საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია 1921-1991 წლები და უახლესი ქართული ისტორიოგრაფია.

უილიამ ორანელის მოღვაწეობისადმი დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინა XX საუკუნის დასაწყისში. აქ, ცხადაა, ვგულისხმობთ ა. ბიკოვის წიგნს „ამბები ინგლისის ისტორიიდან, მე-11 საუკუნიდან მე-XIX საუკუნემდე“ [2], სადაც ის ბუნებრივია, ეხება უილიამ ორანელის მოღვაწეობას და მცირე ინფორმაციას აწვდის ქართველ მკითხველს მასზე [2, 271-277]. ეს სპორადული ცნობა ფრიად საინტერესო და მნიშვნელოვანი ჩანს. ჩვენი აზრით, ეს მონაკვეთი 1901-1918 წლამდე ქართულ რეალობაში უილიამ ორანელის მოღვაწეობით დაინტერესების წინარე ისტორიად შეიძლება მივიჩნიოთ.

სავსებით კანონზომიერი უნდა იყოს, რომ დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის პრობლემებით და სახელდობრ, უილიამ ორანელის მოღვაწეობით დაინტერესების აკვანი დამოუკიდებელ საქართველოში 1918-1921 წლებში დაირწა. მას მძლავრი სტიმული მისცა ორმა გარემოებამ: 1918 წლის 26 იანვარს ივანე ჯავახიშვილის მიერ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებამ და 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა დამოუკიდებელ საქართველოში გამოცემული ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სახელმძღვანელოები, სადაც ბუნებრივია, გაკვრით ეხებოდნენ უილიამ ორანელის მოღვაწეობას. ეს საინტერესოა და მისთვის დუმილით გვერდის ავლა სწორი არ იქნებოდა. უპირველეს ყოვლისა ხაზი უნდა გაუსვათ სახელმძღვანელოების კონცეფციას, რომელსაც მკვეთრად გამოკვეთილი პროგრესული ელფერი დაკრავს და უპირატესად ევროპულ რეალიებზეა ორიენტირებული. სახელმძღვანელოებში უილიამ ორანელის მოღვაწეობის მაღალი შეფასება სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს. სახელმძღვანელოების ავტორები უილიამ ორანელის შეფასებისას პროგრესულ ლიბერალურ პოზიციებზე დგანან, რაც იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზულ წინაგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა.

სახელმძღვანელოებში უილიამ ორანელზე არსებული მცირე ინფორმაცია საინტერესოა და იგი ქართველ მკითხველს, პირველ რიგში, მოსწავლეებს, უილიამ ორანელის მოღვაწეობაზე საერთო წარმოდგენას შეუქმნიდა. მკაფიოდ არის ხაზგასმული უილიამ ორანელის წვლილი ინგლისში პარლამენტარიზმის პრინციპების ფორმირების საქმეში და საფრანგეთთან დაპირისპირება, რომელიც უშუალოდ გამომდინარეობდა ინგლისის ეროვნული ინტერესებიდან. ინგლისის მთავარ მეტოქედ მსოფლიო ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში,

სწორედ, საფრანგეთი გვევლინება [3, 45-146; 4.67; 5, 105-106; 6, 116; 7,127; 8, 52].

სახელმძღვანელოებში უილიამ ორანელის მოღვაწეობისადმი მიჩენილი ადგილი მთლად დამაჯერებლად არ მიგვაჩნია. აქ რა თქმა უნდა, ვგულისხმობთ იმას, რომ ძალიან კარგი იქნებოდა უილიამ ორანელის მმართველობა მკვეთრად ყოფილიყო გამიჯნული სტიუარტთა ხანისაგან და მას ერთი ცალკე მონაკვეთი დათმობოდა. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატური იქნებოდა.

პროფ. გრ. ნათაძის მიდგომა უილიამ ორანელის მოღვაწეობისადმი მეტად თავისებურია [9]. ამგვარი დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევით არ ყოფილა და მისი გასაღები გრ. ნათაძის მსოფლმხედველობაში ძევს. საქმე ისაა, რომ გრ. ნათაძე ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრეა და დიდ ყურადღებას უთმობდა ინგლისის სოციალ-ეკონომიურ ისტორიის წარმოჩენას, ხოლო პოლიტიკურ ისტორიას განიხილავდა შედარებით უფრო მკრთალად, სუსტად. უილიამ ორანელისადმი პროფ. გრ. ნათაძის გულგრილი დამოკიდებულება ამის ლოგიკური შედეგია. იყო ამის გამომწვევი სხვა მიზეზები [10, 46-48].

ამრიგად, თავდაპირველად, უილიამ ორანელის მოღვაწეობის შეფასებისას ქართულ ისტორიოგრაფიას გარკვეული მეცნიერული კურსი ჰქონია აღებული. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა დამოუკიდებელ საქართველოში გამოსული ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სახელმძღვანელოები.

შემდეგში ხდება მკვეთრი სახეცვლილება, რაც უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმებით იყო განპირობებული. 1921 წლის 25 თებერვალს მოხდა საქართველოს გასაბჭოება. უილიამ ორანელის მოღვაწეობით დაინტერესებამ მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მოქცეული. ეს უპირატესად იმით გამოიხატა, რომ უილიამ ორანელისადმი დამოკიდებულება მეტად პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო და ძირითადად კლასობრივი პოზიციებიდან განიხილებოდა. ასეთი მიდგომა კი ნებისით თუ უნებლიეთ აკნინებდა უილიამ ორანელის მმართველობის ისტორიულ მნიშვნელობას. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. რეფორმატორები საბჭოთა ისტორიოგრაფიისათვის მიუღებელი იყო. მათ მოსწონდათ მხოლოდ ფანატიკოსი რევოლუციონერები. ეს ტენდენცია დომინირებდა სასკოლო სახელმძღვანელოებშიც [11]. საუნივერსიტეტო პროგრამებში [12]. ფაქტობრივად უილიამ ორანელზე ქართულ ენაზე თითქმის არაფერი დაწერილა. ეს შემთხვევითი არ იყო და ნაწილობრივ იმით აიხსნება, რომ საბჭოთა პერიოდში რუ-

სულ ენაზე არსებული ლიტერატურა მშობლიურად აღიქმებოდა [13]. ისტორიის პოპულარიზაცია აშკარად მოიკოჭლებდა.

უილიამ ორანელის მოღვაწეობით დაინტერესების მორიგი მკვეთრი მეტამორფოზი დაკავშირებულია 1991 წელს საბჭოთა კავშირის დაშლასთან. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შვებით ამოისუნთქა. მას საკუთარი არჩევანის გაკეთების შანსი გაუჩნდა. ამას ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

უილიამ ორანელის რეაბილიტაციის საქმეში გადადგმულ პირველ ნაბიჯად ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელო მიგვაჩინია [14]. ეს ტრადიცია გაგრძელებული იქნა ინგლისის ისტორიის [15, 16, 17] და ახალი ისტორიის [18, 19] საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოებში, თუმცა ზოგიერთ სახელმძღვანელოში ამ თემაზე მსჯელობის შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. ვიმედოვნებთ, რომ მომავალში უილიამ ორანელის მოღვაწეობას გაცილებით მეტი ყურადღება დაეთმობა. წინამდებარე ნაშრომი ამ ხარვეზების შევსების ერთ-ერთ მოკრძალებულ მცდელობას წარმოადგენს.

ინგლისელი ისტორიკოსები ინგლისის სწრაფ აღზევებას და მსოფლიოს ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაქცევას ხშირად უკავშირებენ უილიამ ორანელის მოღვაწეობას.

უილიამ ორანელი დაიბადა 1650 წლის 14 ნოემბერს ჰააგაში. მისი მამა იყო უილიამ II ორანელი. დედა – ინგლისის მეფის ჩარლზ I (1625-1649) ქალიშვილი მერი სტიუარტი.

უილიამ ორანელი პოლიტიკურ სარბიელზე გამოჩნდა 1667 წელს, როდესაც მან მიიღო უფლება მონაწილეობა მიეღო სახელმწიფო საბჭოს მუშაობაში. რესპუბლიკის მომხრეები მას უნდობლად უყურებდნენ და შიშობდნენ, რომ არ მოეხდინა სახელმწიფო გადატრიალება მონარქიის აღდგენის მიზნით. ამ დროს ნიდერლანდი რესპუბლიკა იყო, რომელსაც სათავეში ედგა იან დე ვიტო.

თანდათანობით უილიამ ორანელის ავტორიტეტი საზოგადოებასა და არმიაში იზრდებოდა, ხოლო რესპუბლიკელების პრესტიჟი ეცემოდა. 1672 წელს საფრანგეთთან დაწყებულმა ომმა კატალიზატორის როლი შეასრულა. დააჩქარა მოვლენები. ომისათვის ნიდერლანდი მოუმზადებელი აღმოჩნდა. საფრანგეთის არმია სწრაფად მიიწვედა წინ. მდგომარეობა კრიტიკული შეიქმნა. ნიდერლანდების სახელმწიფოებრიობა ყოფნა-არყოფნის წინაშე დადგა. ამ კრიტიკულ მომენტში წინა პლანზე გამოდის უილიამ ორანელი. მისი მითითებით ჯებირები გახსნეს და ქვეყნის ტერიტორიის ერთი ნაწილი

წყალმა დაფარა. ფრანგების წინსვლა შეჩერებული იქნა. მეომარი მხარეები მოლაპარაკების მაგიდას მიუსხდნენ., ნიდერლანდი მზად იყო ყოველგვარ დათმობებზე ნასულიყო, მაგრამ საფრანგეთმა მეტისმეტი მოინდომა. მას სურდა არა ნიდერლანდის დამარცხება, არამედ სრული განადგურება. ჰოლანდიელების მოთმინების ფიალა აივსო. იფეთქა სახალხო მღელვარებამ. სახელმწიფო გადატრიალების შედეგად იან დე ვიტის მთავრობა დაემხო, ხოლო თვით ის მოკლული იქნა. ჰოლანდიის შტატჰალტერის პოსტზე არჩეული იქნა 21 წლის უილიამ ორანელი. მან შეწყვიტა სამშვიდობო მოლაპარაკება და განაახლა ომი. ასეთი იყო საფრანგეთის სამხედრო მინისტრის ლუუუას ამბიციების სავალალო შედეგი [20, 132-133].

ამ რთულ ვითარებაში უილიამ ორანელმა თავი გამოამჟღავნა როგორც არა მარტო კარგმა მხედართმთავარმა, არამედ ჩინებულმა დიპლომატმა. მან მოახერხა მოეძებნა საფრანგეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში მოკავშირეები: ესპანეთი, ბრანდენბურგი, ავსტრია და დანია. ამან საშუალება მისცა უილიამ ორანელს გარდატეხა შეეცანა ომის მსვლელობაში. 1679 წელს ხელმოწერილი ნიმფეგენის ზავის თანახმად ჰოლანდიამ შესძლო დამოუკიდებლობის და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება. ეს უილიამ ორანელის პოლიტიკის დიდი წარმატება იყო.

1677 წელს მან ცოლად შეირთო ინგლისის მომავალი მეფის ჯეიმზ II (1685-1688) ქალიშვილი მარი სტიუარტი. ეს იყო ჩვეულებრივი პოლიტიკური ქორწინება. ის უილიამ ორანელს ინგლისის ტახტის დაკავების შანს აძლევდა. აქედან მოყოლებული იწყება უილიამ ორანელის პირველი კონტაქტები ლიბერალურ ოპოზიციასთან ინგლისში. ის ცდილობდა ინგლისში შეექმნა დასაყრდენი. შემთხვევითი არ იყო, რომ სტიუარტების მიერ დევნილი ოპოზიციურად განწყობილი ლიბერალები პოლიტიკურ თავშესაფარს, სწორედ, უილიამ ორანელთან ჰოლანდიაში პოვნებდნენ.

1688 წელს 55 წლის ჯეიმზ II შეეძინა ტახტის მემკვიდრე ვაჟი, უელსის პრინცი. მან პირდაპირ ცივი შხაპი გადაასხა ლიბერალურ ოპოზიციას და მის კანდიდატს უილიამ ორანელს. ოპოზიციას სხვა გამოსავალი არ რჩებოდა: ან უნდა შეგუებოდა შექმნილ ვითარებას, ან უნდა ემოქმედა. მან მეორე გზა აირჩია. ოპოზიციამ თხოვნით მიმართა უილიამ ორანელს ეხსნა ინგლისი ჯეიმზ II სტიუარტის ტირანიისაგან. სულ უფრო მკაფიოდ იკვეთებოდა სახელმწიფო გადატრიალების კონტურები. მცირე ფიქრის შემდეგ უილიამ ორანელმა მზაობა განაცხადა დაეკავებინა ინგლისის ტახტი. მან გამოსცა სპეცია-

ლური დეკლარაცია, სადაც ის პირობას დებდა, რომ დაეხმარებოდა ინგლისის ხალხს. 1688 წლის 19 ოქტომბერს უილიამ ორანელის ფლოტმა კურსი ნისლიანი ალბიონისაკენ აიღო. 5 ნოემბერს იგი ინგლისის ნაპირებზე გადავიდა. ორანელის განკარგულებაში იყო 15000 ჯარისკაცი. ჯეიმზ II გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვანი არმია ჰყავდა, მაგრამ გადამწყვეტი ბრძოლის გამართვა მაინც ვერ გაბედა. მას არმიის იმედი არ ჰქონდა. არმიის საბრძოლო განწყობილება, ძალიან დაბალი იყო. მათი დიდი ნაწილი უილიამ ორანელის მხარეზე გადადიოდა. 12 დეკემბერს უილიამ ორანელი ლონდონში შევიდა. მეფე დააკავეს. 23 დეკემბერს მეფე ციხიდან გაიქცა და პოლიტიკური თავშესაფარი საფრანგეთში ჰპოვა [21, 22, 23, 24]. 1689 წლის 12 თებერვალს უილიამ ორანელი ინგლისის მეფედ გამოაცხადეს.

უილიამ III ორანელის სახელით სტიუარტთა აბსოლუტიზმის მონარქიას წერტილი დაესვა. ინგლისში ყალიბდება კონსტიტუციური მონარქია. ფაქტობრივად ამით მთავრდება უილიამ ორანელის ერთი ჰოლანდიური ეტაპი და იწყება მეორე ინგლისური პერიოდი.

ინგლისის მეფის უილიამ III ორანელის საშინაო პოლიტიკა: უილიამ III ორანელის (1689-1702) მმართველობის ხანაში, ინგლისში გატარებული იქნა სერიოზული რეფორმები, რომელმაც მტკიცე საძირკველი ჩაუყარა ქვეყნის პოლიტიკურ და სამეურნეო სისტემას.

1688 წლის სასახლის გადატრიალებას თანამედროვეებმა და ისტორიკოსებმა „უსისხლო“ ანუ „სახელოვანი რევოლუცია“ უწოდეს და დევიდ იუმიდან, ჯონ ლოკიდან და ვოლტერიდან მოყოლებული განსაკუთრებულ პატივს მიაგებენ მას.

1688 წლის გადატრიალების შედეგად, ინგლისში ყალიბდება კონსტიტუციური მონარქია. სტიუარტთა აბსოლუტიზმის შემდეგ ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯია სამეფო ხელისუფლებასა და პარლამენტს შორის კომპრომისი მიღწეული იქნა. მას ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მკაფიოდ იკვეთება სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების კონტურები.

მმართველობის საპარლამენტო-დემოკრატიული ფორმის მამთავრად დიდი ინგლისელი ფილოსოფოსი ჯონ ლოკი გვევლინება. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა მისი ნაშრომი „ორი ტრაქტატი მმართველობის შესახებ“. შესაძლოა, თავდაპირველად ხალხმა გულუბრყვილოდ გადასცეს ძალაუფლება ერთ კარგ, შესანიშნავ ადამიანს, მაგრამ მისი მემკვიდრეები სულ სხვანაირები აღმოჩნდნენ. ხალხი მიხვდა, რომ მის საკუთრებას სერიოზული საშიშროება ემუქრებოდა. ამ რთული სიტუაციიდან გამოსავალს ჯონ ლოკი

უმთავრესად იმაში ხედავს, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლება უნდა გადაეცეს კოლექტიურ ორგანოს – პარლამენტს.

კანონშემოქმედებით საქმიანობაში ჩართული აღმოჩნდება საზოგადოების ფართო სოციალური ფენები. ნებისმიერ ადამიანს შეუძლია გახდეს პარლამენტის წევრი. არავის არ აქვს უფლება კანონის მოქმედება სადმე ან როდესმე შეაჩეროს. ეს არის სუსპენსიური უფლება, არავის არ აქვს უფლება რომელიმე მოქალაქე, ვინც არ უნდა იყოს ის კანონის ასრულებისაგან გაათავისუფლოს. ეს არის დისპენსიური უფლება. „სამოქალაქო საზოგადოების არც ერთი წევრისათვის არ შეიძლება დაშვებული იქნას გამონაკლისი ამ საზოგადოების კანონებიდან“ [25, 316-317]. ჯონ ლოკი თავისუფლების, თანასწორობის და სხვა სამოქალაქო უფლებების დამუშავების დროს იმ პოსტულატიდან ამოდიოდა, რომ საზოგადოების ბუნებრივ მდგომარეობას წარმოადგენს პატიოსანი კონკურენცია. სამოქალაქო საზოგადოებაში ადამიანის უფლებები და თავისუფლება, როგორც ის ისახებოდა XVII საუკუნის დასასრულს, ვითარდებოდა მხოლოდ კონკრეტულ გაცვლით ურთიერთობების კონტექსტში და მასთან მჭიდროდ დაკავშირებული კერძო საკუთრებასთან [26, 151-152, 154-157]. ჯონ ლოკის მოძღვრებას სამოქალაქო საზოგადოების შესახებ საფუძვლად ედო ჩვეულებრივი სავაჭრო გაცვლითი ურთიერთობები, რომელშიც ერთვება უბრალო საქონლის მფლობელი.

სტიუარტებისაგან განსხვავებით უილიამ III ორანელს ნაკლებად აწუხებდა პირადი ამბიციები და დიდად არ ცდილობდა სამეფო პრეროგატივის დაცვას. 1689 წლის 13 თებერვალს მიღებული იქნა ინგლისის ისტორიაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კანონი „აქტი უფლებათა შესახებ“, რომელიც ინგლისის კონსტიტუციური უფლებების ერთ-ერთ მთავარ ქვაკუთხედს წარმოადგენს. პირველ ყოვლისა, ის იყო ხელისუფლებასა და პარლამენტს შორის კომპრომისის ლოგიკური შედეგი. მეფის უფლებები იზღუდება. პარლამენტის უფლებები ფართოვდება. მეფე ხელს იღებს გადასახადების აკრეფაზე. ამიერიდან ეს პარლამენტის კომპეტენციაში შედის. გარანტირებული იყო საპარლამენტო დებატების თავისუფლება. პარლამენტი სამ წელიწადში ერთხელ უნდა მოენვიათ. მისი უფლებამოსილება განისაზღვრა სამი წლით. მინისტრებს ნიშნავდა და ანთავისუფლებდა მეფე, მაგრამ ისინი პასუხისმგებელნი იყვნენ პარლამენტის წინაშე. ამავე ხანებში მიიღეს კანონი „აქტი რჯულშემწყნარებლობის შესახებ“. უილიამ ორანელი რჯულშემწყნარებლობის პოლიტიკას ატარებდა, თუმცა კათოლიკების ინტერესების მცირე შებლაღვა მაინც იგრძნობოდა.

ჯეიმზ II სტიუარტის მომხრეები, ჯეკობიტები ფარ-ხმალს არ ყრიდნენ და არ ეგუებოდნენ ახალ რეჟიმს. მათ მხარს უჭერდა საფრანგეთის მეფე ლუი XIV. საჭირო იყო მათ წინააღმდეგ ზომების მიღება. 1690 წლის ივნისში ინგლისელებმა მდინარე ბოინის ნაპირას დაამარცხეს „ჯეკობიტების“ ლაშქარი. ამას თან მოყვა ირლანდიის მიწების ხელახალი კონფისკაცია და მათი მოსახლეობის ჩაგვრის გაძლიერება.

1694 წელს დაარსებული იქნა ინგლისის ბანკი. ინგლისური დემოკრატიის განმტკიცების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა 1696 წელს ცენზურის გაუქმებას. ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების გზაზე [17,125].

მკვეთრად გამოკვეთილი პროგრესული ელფერი დაკრავს 1696 წელს განხორციელებულ ფულის რეფორმას. მისი ისტორიული მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ ცდილობდა თითქოსდა შეურიგებელის შერიგებას. ხაზინის და მოსახლეობის ინტერესებს შორის საერთო ენის გამონახვას. მისი დედააზრი მიზნად ისახავდა ეკონომიკის გაჯანსაღებას მოსახლეობის მსიყიდველობითი უნარის გაზრდის ხარჯზე. საინტერესოა, რომ ხაზინაში რამდენიმე წლის შემდეგ იმაზე გაცილებით უფრო დიდი თანხა შევიდა, ვიდრე თავდაპირველად იქნა ჩადებული რეფორმაში [27, 288-291].

1701 წელს მიიღეს „აქტი ტახტის მემკვიდრეობის შესახებ“ თავის სიცოცხლის დასასრულს უილიამ III ორანელი შეეცადა მოეგვარებინა კიდევ ერთი მწვავე საკითხი. ვინ იქნებოდა ინგლისის ტახტის მემკვიდრე მისი გარდაცვალების შემდეგ. საქმე ისაა, რომ უილიამ ორანელი უშვილო იყო. უილიამ III ორანელის შემდეგ ინგლისის ტახტს დაიკავებდა მისი ცოლისდა ჯეიმზ II-ს უმცროსი ქალიშვილი ენი (ანა). ენიც უშვილო იყო. მისი გარდაცვალების შემდეგ ინგლისის ტახტზე ავიდოდა სტიუარტთა შორეული ნათესავი, გერმანელი ჰანოვერთა დინასტიის წარმომადგენელი. ეს დინასტია იყო ინგლისის მეფის ჩარლზ I-ს დის მერის და მისი ქმრის ფრიდრიხ პფალცელის შთამომავალი.

ამავე დროს გადაწყდა, რომ ყველა დოკუმენტს, კანონს, ცირკულიარს, ხელს უნდა აწერდეს არა მარტო მეფე, არამედ პრემიერ-მინისტრი. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ახლა პრემიერ-მინისტრი პასუხისმგებელი იყო პარლამენტის წინაშე [28, 15, 16,17].

უილიამ ორანელის საგარეო პოლიტიკა: საინტერესოა ახასიათებს უილიამ III ორანელს ფრანგი ისტორიკოსი აკად. პიერ გაქსტონი. „ის იყო ხელმძღვანელი, არა გენიალური, მაგრამ მტკიცე, შეუ-

პოვარი, რომელმაც არ იცოდა რა იყო შიში და აპათია. ღრმა ცოდნით, ძალუძდა გაეერთიანებინა ადამიანების გონება. შეედლო ჩაეფიქრებინა დიდი საქმეები და მას მიზანმიმართულად ახორციელებდა. უილიამი წარსდგა ევროპის წინაშე როგორც მეთაური, რომლის დანიშნულებას წარმოადგენდა სათავეში ჩადგომა ანტიფრანგულ კოალიციას“ [20,156].

უილიამ ორანელი, ჯერ როგორც ჰოლანდიის შტატჰალტერი, ხოლო შემდეგ კი როგორც ინგლისის მეფე, წინ აღუდგა საფრანგეთის მეფის ლუი XIV (1643-1715) ჰეგემონისტურ მისწრაფებებს. ის იყო ლუი XIV ყველაზე უფრო სერიოზული პოლიტიკური მოწინააღმდეგე, რომელიც მზად იყო საფრანგეთთან ბრძოლა ენარმოებინა სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე. ფრანგი ისტორიკოსის ემილ ბურჟუას თქმით „ეს იყო ორი ადამიანის დუელი-ორი ტიპის პოლიტიკური პრინციპის, ორი რელიგიის“ [20, 156]. ამ დაპირისპირებას კიდევ უფრო საინტერესო ელფერს სძენდა ის გარემოება, რომ ფაქტობრივად ის წარმოადგენდა საგარეო პოლიტიკის და დიპლომატიის ორი სრულიად განსხვავებული პრინციპის შეჯახებას. უნდა ითქვას, რომ ამ უშელავათო ბრძოლაში უილიამ ორანელმა სერიოზულ წარმატებას მიაღწია და ამით პრაქტიკულად შეამზადა ნიადაგი XVIII საუკუნის დასაწყისში ინგლისის მსოფლიო ჰეგემონიის დამყარებისათვის. წერტილი დაუსვა საფრანგეთის ჰეგემონიას. ძნელია დაეთანხმოდ ამერიკელ მეცნიერის ჯ. მოდელსკის, რომელიც თავის მსოფლიო ბატონობის გრძელი ციკლების თეორიაში უგულვებელყოფს საფრანგეთის ჰეგემონიას [29].

სტიუარტების უილიამ ორანელით ჩანაცვლება არ იყო მხოლოდ ჩვეულებრივი დინასტიური ცვლილება, როდესაც ერთი არაპოპულარული მმართველის ადგილს იკავებს მეორე უფრო პოპულარული პიროვნება. ამას პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა, რამაც შეცვალა ინგლისის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. ინგლისი განვითარების სულ სხვა გზაზე გაიყვანა, და ბოლოს და ბოლოს XIX საუკუნის დასაწყისში „მსოფლიო სახელოსნოდ“ აქცია.

უილიამ ორანელმა ძირფესვიანად შეცვალა ინგლისის საგარეო პოლიტიკა. მან უარი თქვა სტიუარტთა პროფრანგულ ორიენტაციაზე და სათავეში ჩაუდგა ანტიფრანგულ კოალიციას. ამიერიდან იგი საფრანგეთის წინააღმდეგ ბრძოლის მედროშედ და ლიდერად იქცა. აქედან მოყოლებული იწყება ინგლის-საფრანგეთის ხანგრძლივი დაპირისპირება, რომელიც 1815 წელს დასრულდა. სერ უინსტონ ჩერჩილის თქმით „თავისი ბრძოლებიდან ინგლისი ყოველთვის იგებს ერთადერთს – გადამწყვეტს“. ამ ორ სახელმწიფოს შო-

რის ასეთ ხანგრძლივ დაპირისპირებას ისტორიკოსები ხშირად „მეორე ასწლიან ომს“ უწოდებენ. უილიამ III ორანელის ანტიფრანგული კურსი კარგად შეესატყვისებოდა ინგლისის ეროვნულ ინტერესებს. გასაღების ბაზრების და პირველობისათვის უშეღავათო ბრძოლაში, სწორედ, საფრანგეთი იყო ინგლისის მთავარი მოწინააღმდეგე.

ჯერ კიდევ 1686 წელს ჰოლანდიის შტატჰალტერის უილიამ ორანელის ძალისხმევით ყალიბდება აუგსბურგის ლიგა. მის შემადგენლობაში გაერთიანდნენ: ჰოლანდია, ესპანეთი, ავსტრია, ბრანდენბურგი, სავოია. მას მერე, კი რაც 1688 წლის რევოლუციის შემდეგ, უილიამ ორანელი ინგლისის მეფე შეიქმნა კოალიციას, ბუნებრივია, ნისლიანი ალბიონიც შეუერთდა.

1688 წელს ლუი XIV ნამოიწყო მესამე დიდი ომი, რომელსაც ორლიანისტურს უწოდებენ. მას სურდა პფალცის კურფიუსტად გაეყვანა თავისი ძმა ორლეანის ჰერცოგი, რომელსაც ცოლად ჰყავდა უკანასკნელი კურფიურსტის ქალიშვილი, მაგრამ უმთავრესად უილიამ ორანელის დიპლომატიის ძალისხმევით საფრანგეთის მმართველი იზოლაციაში აღმოჩნდა. მართალია, საფრანგეთის ჯარებმა მოიპოვეს რამდენიმე გამარჯვება: 1690 წელს ფლერიუსთან, 1692 წელს სტენკერკთან, 1693 წელს ნერვინდენტთან, მაგრამ ზღვა აშკარად ინგლისელების ხელში იყო. ლე-გოგთან ბრძოლაში 1692 წელს მათ გაიმარჯვეს. 1697 წელს ხელმოწერილი იქნა რისვიკის ზავი. ლუი XIV იძულებული იყო ეცნო უილიამ ორანელი ინგლისის მეფედ, მაგრამ მას ხელი არ აუღია არც სტიუარტთა პრეტენზიების მხარდაჭერაზე.

ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის ომისათვის მზადებამ უილიამ III ორანელის საგარეო პოლიტიკის დასკვნით აკორდად გაიყვანა. 1700 წლის 1 ნოემბერს გარდაიცვალა ესპანეთის მეფე კარლოს II. მას მემკვიდრე არ დარჩენია. დღის წესრიგში დადგა საკითხი, თუ ვინ დაიკავებდა ვაკანტურ ადგილს. ერთ-ერთი პრეტენდენტი საფრანგეთი იყო. ლუი XIV-ს ცოლად ჰყავდა ესპანეთის ინფანტა. კარლოს II ანდერძის თანახმად, ესპანეთის ტახტი უნდა დაეკავებინა ფრანგ პრინცს, ლუი XIV-ის ერთ-ერთ მემკვიდრეს. ფრანგულ-ესპანური ზესახელმწიფოს შექმნამ სერიოზულად ჩააფიქრა ევროპის დიდი სახელმწიფოები. მათ აშინებდათ საფრანგეთ-ესპანეთის ჰეგემონიის დამყარება, ამის ალბათობა კი, მართლაც საკმაოდ დიდი იყო. ამ მწვავე სიტუაციაში ლუი XIV-მ პირდაპირ ცეცხლზე ნავთი დაასხა. ეს იმით გამოიხატა, რომ მან კიდევ უფრო გაამწვავა ინგლისთან ურთიერთობა. ჯერ იყო და 1701 წელს ჯეიმზ II-ს გარდაცვალების შემდეგ მან მეფედ სცნო მისი ვაჟი ჯეიმზ III. ლუი XIV-მ

ფრანგ ვაჭრებს მიანიჭა პრივილეგიები ამერიკაში ესპანეთის კოლონიებთან ვაჭრობაში. ამან ბუნებრივია, შელახა ინგლისის და ნიდერლანდის ეკონომიკური ინტერესები. მკვეთრად შეიცვალა ინგლისის საზოგადოების განწყობილება. ევროპა ორ ბანაკად გაიყო: ერთის მხრივ დგას ინგლისი, ჰოლანდია, ავსტრია, პრუსია, დანია, მათ უპირისპირდება საფრანგეთი, ესპანეთი და წვრილი გერმანული სახელმწიფოები. ევროპაში დენტის სუნი დატრიალდა. ომისათვის გახურებული სამზადისის დროს, 1702 წლის 8 მარტს, უილიამ III ორანელი გარდაიცვალა. ის დასაფლავებულია ინგლისის მონარქთა ტრადიციულ ძვალთშესანახში ვესტმინისტერის სააბატოში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

26. И.Сиволан, Социальные идеи Вольтера, М., 1978.
27. ა. ბიკოვი, ამბები ინგლისის ისტორიიდან, XI საუკუნიდან მე-XIX საუკუნემდე, ბათუმი, 1901.
28. ს. ავალიანი, მსოფლიო ისტორიის სახელმძღვანელო, თბ. 1920.
29. ე. ლავისი, ახალი ისტორია, ქუთაისი, თბ., 1920.
30. ვულფიუსი, ახალი ისტორია, ქუთაისი, 1918.
31. თ. ჭუმბურიძე, ახალი ისტორია, ქუთაისი, 1919.
32. დ. უზნაძე, ი. გველესიანი, ახალი ისტორია (XV-XVII სს.) თბ., 1920. ი. გველესიანი, ახალი ისტორია (XVIII-XIX საუკუნეები), თბ., 1920.
33. ალ. წერეთელი, მსოფლიო ისტორია, ნაწილი 3, ახალი ისტორია, თბ., 1920.
34. გრ.ნათაძე, ინგლისის მოკლე ისტორია, თბ., 1919.
35. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999.
36. ა. ფეიმოვი, ახალი ისტორია, თბ., 1970, ახალი ისტორია, ა. ნარი-ოჩნიცკის რედაქციით, თბ., 1988.
37. ახალი ისტორიის კურსის პროგრამა, რედაქტორი. პროფ. ა. ნამორაძე, თბ., 1953. ახალი ისტორიის პროგრამა, რედაქტორი პროფ. გივი კილურაძე, თბ., 1970.
38. К. Татарина, Очерки по истории Англии 1640-1815 гг., М., 1958.
39. А. Мортон, История Англии, М., 1950.
40. Кертман, География, история и культура Англии, М., 1968. очерки по истории Англии, М., 1959.

41. Дж. Тревельян, социальная история Англии, М., 1959.
42. ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია, VIII კლასის სახელმძღვანელო, თბ., 2005.
43. რ. გაჩეჩილაძე, ინგლისის გეოგრაფია, ისტორია და კულტურა, თბ., 1994.
44. ივ. მენთეშაშვილი, ინგლისის ისტორია, თბ., 2004.
45. მ. კალანდაძე, ინგლისის ისტორია, თბ., 2005.
46. ვ. თვალავაძე, ახალი ისტორია, ნაწილი III, თბ., 1998.
47. დ. ლომსაძე, ევროპის და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, ნაწილი 1, თბ., 1998.
48. Ю. Борисов, Дипломатия Людовика XIV, М., 2002.
49. Всеобщая история С IV столетия до нашего времени составлена под.ред. Э. Лависс и А Рамбо, том VI, м., 1899. М. Тетров, Лекции по всемирной истории, т. IV, М.,1913. Маколей, история Англии, т. VIII, М.,1863.
50. „Англиская буржуазная революция XVII века“, под. ред., Е.Косминского и Л. Левицкого т.2.М., 1954 в. Лавровский, М. Барг, английская буржуазная революция XVII в., М., 1958.
51. А. Савин, лекции по истории Англиского революции, М., 1937.
52. გ. კილურაძე, XVII საუკუნის ინგლისის ბურზუაზიული რევოლუცია, ნაწ. 2, თბ.,1983.
53. Дж.Локк, два трактата для правление-соч. 3 томах, М., тг.1988.
54. Э.Салавьев, очерки по истории философии и культуры, М., 1991.
55. В кирсанов, Научная ревалюция XVII века, М., 1987.
56. Р. Гнетст, история государственных учереждени Англии, М., 1885.
57. მ.კალანდაძე „გრძელი ციკლები მსოფლიო პოლიტიკაში“, (ამერიკელი მეცნიერის ჯ. მოდელსკის თეორიის ირგვლივ) – ქართული დიპლომატია, წელინდეული, XII, თბ., 2005.

Tamar Antadze
Assistant Professor of the Ivane
Javakhishvili Tbilisi State University

William III of Orange

Summary

This work has an honorable aim and has a pure cognitive character. Actually it is the first serious work in Georgian reality, which is about William III of Orange's life and activities.

Picturesque figure of William III of Orange is not brought forward accidentally; it is stipulated by the fact, that nowadays forming principles of parliamentarianism is very urgent in Georgia. That's why we think that Georgian reader will show interest in knowing activities of William Orange.

We tried to put a scientific element in the work and devoted attention to considering activities of William III of Orange in Georgian historiography.

ვასილ კაჭარავა

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორი

1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნები ამერიკის შუაერთიერულ შტატებში

როგორც დაპირისპირებული პარტიების პლატფორმების შედარებამ გვაჩვენა, რესპუბლიკელთა პლატფორმა შედარებით უფრო შეეფერებოდა ქვეყანაში მზარდ კონსერვატიულ ტენდენციებს, მაგრამ აღნიშნულ არჩევნებში გადამწყვეტი როლი ალბათ თავად პრეზიდენტობის კანდიდატების პიროვნულმა თვისებებმა და ავტორიტეტმა ითამაშა. რესპუბლიკურ პარტიას მეორე მსოფილო ომის საყოველთაოდ ცნობილი გმირი, ევროპაში დასავლეთის ჯარების მთავარსარდალი გენერალი დუაიეტ ეიზენჰაუერი წარმოადგენდა, ხოლო დემოკრატებს – ილინოისის გუბერნატორი ადლაი სტივენსონი, რომლის ბრწყინვალე ერუდიციამ და ორატორულმა ნიჭმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ამ დაპირისპირებაში და განსაკუთრებული ხიბლი შესძინა არჩევნებს.

საერთოდ, როგორც მეტად პოპულარულ, ზოგადეროვნულ და მსოფლიო მასშტაბის გმირზე, ეიზენჰაუერზე ორივე პარტია ნადირობდა. 1948 წელს ტრუმენი ეიზენჰაუერს ჯერ ვიცე-პრეზიდენტობას სთავაზობდა, მერე კი საერთოდ პრეზიდენტობასაც უთმობდა და თავად კი ვიცე-პრეზიდენტობას სჯერდებოდა. მაგრამ ეიზენჰაუერი არ დათანხმდა ამ კეთილშობილურ წინადადებას. მას არც ტრუმენი და არც მისი პოლიტიკა მოსწონდა. ერთხელეიზენჰაუერმა გალიზიანებით აღნიშნა – „არ შეიძლება რომელიმე პარტიის წევრი გახდეს, რათა პრეზიდენტის პოსტი მოიპოვოს. რა გაფიქრებინებთ, რომ ოდესმე დემოკრატი ვიყავი? ხომ იცით, მთელი ცხოვრება რესპუბლიკელი ვიყავი და ჩემი ოჯახის წევრებიც ყოველთვის რესპუბლიკელები იყვნენ“ [9, 117].

მართლაც, იგი მუდამ რესპუბლიკელებს აძლევდა ხმას, იყო ეს 1932, 1936 თუ 1940 წლები. მხოლოდ 1944 წელს მისცა ხმა ფრანკლინ რუზველტს და ისიც მხოლოდ იმიტომ, რომ ამერიკა ომობდა. შემდგომშიც იგი ტრუმენის წინააღმდეგ აძლევდა ხმას რესპუბლიკელ კანდიდატ თომას დიუის. 1951 წელს მან მეგობრებს ისიც განუცხადა, რომ „კაცი, რომელიც პრეზიდენტობისთვის იბრძვის ნამ-

დვილი სულელია. კარგავთ თქვენი ცხოვრების საუკეთესო წლებს. ღმერთმანი, ეს საკუთარი თავის განირვავა. ზოგიერთს ჰგონია, ეს სამუშაო დიდი ძალაუფლების და დიდების მომტანია. სინამდვილე კი სრულიად საპირისპიროა და დემოკრატიული სისტემა ამ თანამდებობას ძალზე მცირე ძალაუფლებას ანიჭებს“ [13, 210].

თუმცა, როდესაც ეიზენჰაუერი ასე ითრევდა ფეხს პრეზიდენტობაზე ამას საკმაოდ გამიზნულად აკეთებდა. თავის მეგობარს ბილ რობინსონს, რომელიც აიკს საპრეზიდენტო მართონში აქტიურ ჩართავს სთხოვდა, მან უთხრა – „თანამდებობის მაძიებელი არასოდესაა ისეთი პოპულარული, როგორც გონიათ. ხალხს ყოველთვის ის უნდა, რისი მიღებაც არ შეუძლია“ [13, 209].

ასეა თუ ისე, მაგრამ, როდესაც 1952 წლისთვის ეიზენჰაუერი საბოლოოდ დათანხმდა წამოეყენებინა თავისი კანდიდატურა რესპუბლიკურ პარტიისგან, იგი შიდა პარტიული პრაიმერსისთვისაც კი არ ჩავიდა ამერიკაში და ნატოში განაგრძობდა მუშაობას. მიუხედავად ამისა, 11 მარტს, ნიუ ჰემპშირის პრაიმერსში მან დიდი უპირატესობით დაამარცხა თავისი კონკურენტი, მეტად გავლენიანი პოლიტიკოსი რობერტ ტაფტი.

თუმცა რესპუბლიკელთა კონვენტზე ვითარება არცთუ ერთმნიშვნელოვანი აღმოჩნდა. კონვენტის მუშაობის დასაწყისში თითქოს ტაფტს უფრო მეტი მომხრე ჰყავდა, მაგრამ კენჭისყრა მანც ეიზენჰაუერის სასარგებლოდ დასრულდა – მან 595 ხმა მიიღო, ტაფტმა კი, 500. არადა გამარჯვებისთვის ეიზენჰაუერს 604 ხმა სჭირდებოდა. უეცრად მინესოტას შტატის დელეგაციამ დიდი ხმაურითა და ზარ-ზეიმით თავისი ხმები ეიზენჰაუერს გადასცა, მას სხვა მერყევი შტატებიც მიჰყვნენ და, საბოლოოდ, პირველივე ოფიციალური დათვლის შემდეგ ეიზენჰაუერმა 845, ტაფტმა კი მხოლოდ 280 ხმა მიიღო.

ტაფტის მომხრეები ძალზე განიცდიდნენ ამ მარცხს. მათ მოსწონდათ არა მარტო ტაფტის იზოლაციონოზმი, არამედ მისი პიროვნებაც, როგორც რესპუბლიკური კონსერვატიზმის სიმბოლო და უბრალოდ შეჩვეულებიც იყვნენ მას. ეიზენჰაუერი კი პარტიისათვის ახალი კაცი იყო, ზოგიერთის აზრით, არასტანდარტული რესპუბლიკელი, ლიბერალი და ინტერნაციონალისტი და ვინ იცის, გულის სიღრმეში, შეიძლება დემოკრატიც კი [10, 1256].

მაგრამ საქმეც ის იყო, რომ ზომიერ რესპუბლიკელებს ეიზენჰაუერი პარტიაში, სწორედ, რომ უაღრესად კონსერვატორი სენატორების ტაფტისა და მაკარტის ალტერნატივად ესახებოდათ. მათი

აზრით, აიკი უფრო ზომიერი უილკისა და დიუის პოზიციისაკენ იხრებოდა. ისინი საფუძვლიანად თვლიდნენ, რომ სენატორ ტაფტის უდრეკი იზოლაციონიზმი აღარ ესადაგებოდა ამერიკის ომის შემდგომ ინტერნაციონალიზმს [3, 63].

კენჭისყრისა და ნომინაციის შემდეგ გამარჯვებული ეიზენჰაუერი ტაფტს მის შტაბბინაში ეახლა რათა საკუთარი პატივისცემა და მეგობრული გრძნობები გამოეხატა „დიდი ამერიკელისათვის“. ტელეკამერების წინაშე ეიზენჰაუერმა განაცხადა, რომ „ტაფტის თანამშრომლობის სურვილი აბსოლუტურად აუცილებელია რესპუბლიკური პარტიის წარმატებისათვის“. როგორც ჯენტლმენმა ჯენტლმენს ტაფტმაც გულთბილად მიულოცა აიკს გამარჯვება. თუმცა 62 წლის პოლიტიკოსი ნაწყენი იყო და გრძნობდა, რომ პრეზიდენტობის ბოლო შანსი გაუშვა ხელიდან. შემდგომში სპეციალურ მემორანდუმში მან დაწერა, რომ მისი მარცხი ნიუ-იორკის ფინანსური ჯგუფების ინტერესებმა, პრესაში ანტიტაფტურმა პროპაგანდამ და რესპუბლიკელ გუბერნატორთა უმრავლესობამ განაპირობა [3, 1257]. ვიცე-პრეზიდენტობის კანდიდატად რესპუბლიკელებმა აირჩიეს 39 წლის სენატორი კალიფორნიიდან რიჩარდ ნიქსონი, ცნობილი თავისი დაუდგრომელი ანტიკომუნიზმით და ანტიამერიკული ქმედებების შემსწავლელ კომისიაში აქტიური საქმიანობით.

რობერტ დიუიმ, რომელიც აქტიურად ეხმარებოდა ეიზენჰაუერს საარჩევნო კამპანიაში, ნიქსონს ჯერ 1952 წლის მაისში დაადგა თვალი, მას ნიქსონი ნიჭიერ, გამოცდილ კაცად მიაჩნდა, რომელმაც „იცის რომ დედამინა მრგვალია“. მას შემდეგ რაც ნიქსონს ვიცე-პრეზიდენტობა შესთავაზა, ისიც დაამატა „ნუ გაიბღინძები, ნუ დაკარგავ შენს გულმოდგინებას და ერთ მშვენიერ დღეს თავად გახდები პრეზიდენტი“ [13, 212].

ასე რომ, კონვენტზე, ე.წ. „აღმოსავლეთის ინტერნაციონალისტებმა“ გაიმარჯვეს. განსაკუთრებით კრიტიკულად განწყობილი კონსერვატორები მათ „რესპუბლიკელ ახალკურსელებსაც“ კი უწოდებდნენ [10, 1256].

მაგრამ საპრეზიდენტო კამპანიას პარტიის ერთიანობა სჭირდებოდა და ინტერნაციონალისტმა ეიზენჰაუერმა და იზოლაციონისტმა ტაფტმა მიუხედავად არსებული მნიშვნელოვანი უთანხმოებისა, რომლსაც „ჩიკაგო ტრიბიუნმა“ 1952 წლის 19 ივნისს მტრობაც კი უწოდა საგარეო პოლიტიკის საკითხებზე მოახერხეს კომპრომისის გამონახვა და საერთო ლოზუნგიც შეიმუშავეს – „თავისუფლება მცოცავი სოციალიზმის წინააღმდეგ“.

საშინაო საკითხებზე შედარებით ადვილად მორიგდნენ. 1952 წლის 12 სექტემბერს ნიუ-იორკში თავის გამოსვლაში ტაფტმა დაან-ყნარა განსაკუთრებით კონსერვატორი რესპუბლიკელები, რომ ეი-ზენჰაუერთან საუბრისას იგი დარწმუნდა გენერლის მტკიცე რეს-პუბლიკელობაში და რომ გენერალი არავითარ შემთხვევაში არ ჩა-მოაცილებდა აქტიურ საქმიანობას პარტიის ძველ აქტივისტებს ანუ კონსერვატორებს, რომლებიც, ტაფტის აზრით, პარტიის წევრთა ნახევარს წარმოადგენდნენ და რომ თანამდებობაზე დანიშნისას ამ ხალხისადმი, მათ შორის ტაფტის მომხრეებისადმი, არავითარი დის-კრიმინაცია არ განხორციელდებოდა.

ამ საუბრისას ტაფტი დარწმუნებულია, რომ ეიზენჰაუერი ერთგულედა ფედერალური მთავრობის კონსტიტუციურ შეზღუდ-ვებს და არ დაუშვებდა ტრუმენისეულ გადაცდომებს, რომელმაც ფოლადის ქარხნების მართვის უფლებები მიიტაცა. ტაფტმა თანა-მოაზრებებს ისიც ახარა, რომ გენერალი ეთანხმებოდა ტაფტ-ჰარ-ტლის კანონის ძირითადი პუნქტების და ასევე, სამხედრო ბიუჯეტის შემცირების აუცილებლობასაც.

საგარეო პრობლემებთან დაკავშირებით ტაფტმა აღნიშნა, „ვერ ვიტყვი რომ აქ ყველაფერში ვეთანხმები, მაგრამ ჩვენი უთან-ხმოება მხოლოდ გარკვეულ დონემდეა“ [4, 3212-3313].

თუმცა, ყველაფერი შედარებითია და ეიზენჰაუერს ტაფტზე უფრო მემარჯვენეთანაც მოუწია თანამშრომლობა, ისეთებთან, როგორებიც იყვნენ ანტიკომუნისტური გამოძიებებით ცნობილი სენატორი ინდიანიდან უილიამ ჯენერი და ვისკონსინელი სენატორი ჯოსეფ მაკარტი. თავად ეიზენჰაუერიც, ისევე როგორც ამაერიკელ-თა უმრავლესობა, ანტიკომუნისტი იყო, მაგრამ ამ სენატორებმა და მათმა მომხრეებმა ანტიკომუნისტის ტალღაზე მთელი ამერიკა აა-ფორიაქეს და ნებისმიერ ლიბერალს კომუნისტობას სწამებდნენ. ამან კი მრავალი უდანაშაულო ამერიკელის ღირსება და სამოქალა-ქო უფლებები შელახა. მათ ისე შეტოპეს „კუდიანებზე ნადირობაში“ რომ, თავად გახდნენ მიუღებელი მრავალი ამერიკელისთვის. ამ მოვლენაზე რომელიც „მაკარტიზმის“ სახელით არის ცნობილი, უფ-რო დანვრილებით შემდეგ ვისაუბრებთ.

სხვათა შორის, როდესაც ტრუმენი ეიზენჰაუერის დამარცხე-ბას წინასწარმეტყველებდა, ამას იმითაც ასაბუთებდა, რომ ის გარ-შემორტყმული იყო ისეთი ადამიანებით, როგორებიც ტაფტი, მა-კარტი, ჯენერი და კემი იყვნენ [1, 714].

ინდიანაში გამოსვლისას სენატორი ჯენერი გადაეხვია კიდევ ეიზენჰაუერს და თუმცა შემდეგ გენერალმა თქვა – „გასვრილად ვიგრძენი თავი ამ კაცს რომ შევეხეო“, მაგრამ უკვე გვიან იყო. კიდევ უფრო უარესი მოხდა მაკარტის მშობლიური ვისკონსინის შტატის უდიდეს ქალაქ მილიუოკიში. ანტიკომუნისტი ტალღაზე მაკარტი არავის ინდობდა და თავად ჯორჯ მარშალს, ამერიკის გამარჯვების ერთ-ერთ მთავარ მჭედელს და ეიზენჰაუერის უახლოეს ადამიანსა და მფარველს, მოლაღატე უწოდა. ეიზენჰაუერი ამას მწარედ განიცდიდა და სწორედ მილიუოკიში გამოსვლისას აპირებდა მარშალის ღირსების დაცვას. ეიზენჰაუერის მიერ მომზადებულ სიტყვაში ეწერა – „ვიცი, რომ მას არალოიალობას აბრალებენ, მაგრამ 35 წლის მანძილზე მქონდა პრივილეგია ვიცნობდე მას. პირადად მე ვიცნობ მას, როგორც კაცსა და ჯარისკაცს, რომელიც თავდადებით და უდიდესი პატრიოტიზმით ემსახურებოდა ამერიკას“. როდესაც ეს ტექსტი ვისკონსინის გუბერნატორმა ვალტერ კოჰლერმა ნახა, ამ ნაწილის ამოღება მოითხოვა, ვინაიდან ეს მაკარტის შეურაცყოფად ჩაითვლებოდა მისივე შტატში, სხვებმაც ურჩიეს ამის გაკეთება და, პრაგმატული პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე ეიზენჰაუერმა, მართლაც აღარ გარისკა ამ ნაწილის ნაკითხვა. რასაკვირველია, ეს არ იყო ვაჟკაცური საქციელი, მით უმეტეს, არ ეკადრებოდა იგი დიდ გენერალსა და გმირს. მაგრამ პოლიტიკა ხშირად არცთუ ჯენტლმენურ კომპრომისებს მოითხოვს. ეიზენჰაუერის დიდმა გულშემატკივარმა, „ნიუ-იორკ თაიმსის“ გამომცემელმა არტურ ზულცბერგერმა დეპეშა გაუგზავნა გენერალს – „აღბათ არ მჭირდება იმის თქმა, რომ გული მატკინა ამ ამბავმა“. მიუხედავად იმისა, რომ ორი კვირის შემდეგ სხვა გამოსვლაში ეიზენჰაუერმა ჯორჯ მარშალი დიდ ამერიკელ პატრიოტად მოიხსენია, ხოლო პრეზიდენტობისას მწარედ დასაჯა მაკარტი, ეს დღე მაინც სამარცხვინო ლაქად დარჩა მის ბიოგრაფიაში [6, 3245-3246].

საპრეზიდენტო კამპანია გრძელდებოდა და ზედმეტი ემოციების დროს აღარ ტოვებდა. თუმცა აიკი მაინც ახერხებდა იუმორის გრძნობის შენარჩუნებას. თავისი საპრეზიდენტო კამპანიის ორგანიზატორებზე ხუმრობდა: „ისინი ძირითადად, იმაზე საუბრობდნენ, თუ როგორ შეეძლოთ გამარჯვება ჩემი პოპულარობის მეშვეობით და არავინ ამბობდა, რომ მეც მაქვს ცოტაოდენი ტვინი თავში“ [7, 282]. ისიც უთქვამს, რომ – „დემოკრატები სიტყვიერ ცეცხლს მიშენენ, მაგრამ ამას როგორმე გადავიტან, მე ხომ არტილერიისტების მიერ გახსნილი ცეცხლიც მახსოვს“ [12, 234].

სწორედ, ამ პერიოდში დაიწყო „დიდი სატელევიზიო რევოლუცია“, რომელმაც სრულიად შეცვალა ამერიკის ყოფა და 1952 წლის საპრეზიდენტო კამპანიის ორგანიზატორებმაც მარჯვედ გამოიყენეს კომუნიკაციის ეს ახალი და ეფექტური საშუალება. ამ საქმეში აქტიურად ჩაება ერთ-ერთი ცნობილი სარეკლამო სააგენტო BBD&O, რომლის ხელმძღვანელი ბენ დაფი ეიზენჰაუერის პირადი მეგობარი იყო. მან ეს საქმე ცნობილ სპეციალისტს Ted Bates Agency-ის წარმომადგენელს როსერ რივზს მიანდო, რომელიც მალე ეიზენჰაუერის უმნიშვნელოვანეს მრჩეველად იქცა ამ სფეროში და სრულიად ახლებურად მიუდგა პოლიტიკური სარეკლამო რგოლების შექმნას. კერძოდ კი, პრეზიდენტის იმიჯის უკეთ „გასაყიდად“ გამოიყენა უკვე აპრობირებული საყოფაცხოვრებო პროდუქციის რეკლამისთვის განკუთვნილი მეთოდები. იგი მაქსიმალურად მოკლე კლიპებს ამზადებდა, ნათელი, უაღრესად უბრალო და ყველასთვის გასაგები გზავნილებით. მაგალითად, „ეიზენჰაუერი – მშვიდობის კაცი“. ზოგიერთი კლიპი მხოლოდ 15-წამიან ფრაზებსაც კი გულისხმობდა. რივზი ამას იმით ასაბუთებდა, რომ რუზველტის 1933 წლის საინაუგურაციო გამოსვლიდან უმრავლესობას მისი, მხოლოდ, ერთი ფრაზა ახსოვდა ყველაზე კარგად, კერძოდ კი, რომ „ერთადერთი რისიც უნდა გვეშინოდეს ეს თავად შიშია“. 1947 წელს უინსტონ ჩერჩილის ცნობილი გამოსვლიდან ფულტონში ყველას ახსოვდა ფრაზა „რკინის ფარდის“ შესახებ, რომელიც ევროპას ჩამოეფარა ან კიდევ მისივე ლაკონური ხოტბა ბრიტანულ ავიაციაზე, რომელმაც 1940 წელს გერმანული „ლუფტვაფესაგან“ გადაარჩინა ინგლისი – „ჯერ არასდროს არ უმადლდოდნენ ასეთ დიდი რაოდენობის ადამიანები თავის გადარჩენას ადამიანთა ასეთ მცირე ჯგუფს“ [13, 229-232].

ერთ-ერთ ასეთ რგოლში ეიზენჰაუერს ეკითხებიან, „რას იტყვით ცხოვრების მაღალ ღირებულაბაზე“, რაზეც მას უნდა ეპასუხა – „ჩემი ცოლი მემიც ღელავს ამაზე და მე უთხარი, რომ ჩვენი ვალიც სწორედ ის არის, რომ 4 ნოემბრის შემდეგ შევცვალოთ არსებული ვითარება“. სხვათა შორის, უკვე 1953 წლის მარტში, როდესაც მემი პირველი ლედის რანგში პირველ პრესკონფერენციას ატარებდა, მან სიცილით განაცხადა, რომ ყველაზე მეტად გადასახადების შემცირების კანონის მიღებაშია დაინტერესებული [14, 101]. შემდეგ რგოლში თანამოსაუბრე ეკითხება აიკს, „მიჭირს გადასახდის გადახდა, როცა ვკითხულობ, რომ გადასახადის ამკრეფებს სამსახურიდან თაღლითობისთვის აგდებენ“. ამაზე აიკი პასუხობს – „ჯერჯერობით არ ვიცი რამდენი გადასახადის გადამხდელია შემოფოთე-

ბული და რამდენი თაღლითი დაუსხლტა მართლმსაჯულებას, მაგრამ აუცილებლად გავიგებ ამას მომავალ იანვარში“ [7, 282]. ერთ-ერთი ასეთი რგოლის მომზადებისას, გრიმიორმა სევდიანად უთხრა ეიზენჰაუერს, „როგორც მედესანტე, თქვენთან ერთად ვიბრძოდი საფრანგეთში, ახლა ამ საქმით ვარ დაკავებული. მაშინ თქვენც ხუთ ვარსკვლავიანი გენერალი იყავით, ახლა კი მხოლოდ პოლიტიკოსი ხართ, ღმერთო სადამდე დავეცით“ [7, 287].

თავის მხრივ, დემოკრატი კანდიდატი, ინტელექტუალი ადლაი სტივენსონი უკადრისობდა ასეთ სარეკლამო რგოლებს და ალბათ, დიდი შეცდომაც დაუშვა [13, 232]. როდესაც ეიზენჰაუერმა, გარკვეულწილად, ამ რგოლების წყალობიდან დაიმკვიდრა უბრალო ადამიანის იმიჯი, რომელიც ამერიკელებს ესოდენ მოსწონდათ. ერთხელ როცა სიტყვა „სტატუს-ქვო“ გამოიყენა, მაშინვე მოიბოდიშა „მგონი არ უნდა ვიყო მეტისმეტად განათლებული კანდიდატი“.

ამერიკელთა დიდ ნაწილს ისიც მოსწონდა, რომ ეიზენჰაუერი ღვთისმობში ადამიანი იყო და ეთანხმებოდა მის სიტყვებს რომ „საბოლოოდ ყველა საკითხი სულიერებამდე დადის“. ეს ხალხი ეიზენჰაუერის ოცნებასაც ენდობოდა – რომ მასზე ეთქვათ – „ის იყო პატიოსანი კაცი, ის იყო ჩემი მეგობარი“ [12, 234].

არჩევნები ეიზენჰაუერისთვის წარმატებულად მიმდინარეობდა და რესპუბლიკელთა ლოზუნგი „კორუფცია, კორეა, კომუნიზმი“ ანუ, რომ რესპუბლიკელები დემოკრატთა წყალობით წარმოქმნილ ამ სამ პრობლემას მოაგვარებდნენ, საკმაოდ ეფექტიანად მუშაობდა. კომუნიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში ორივე კანდიდატი ტოლს არ უდებოდა ერთმანეთს, მაგრამ რაც შეეხება კორუფციასა და კორეას აქ დემოკრატებს მართლაც, სერიოზული პრობლემები ჰქონდათ და რესპუბლიკელებიც გალალეზულნი უტყვევდნენ. ვინაიდან ეს საკითხები მართლაც, დამოკლეს მახვილივით ემუქრებოდა დემოკრატთა პოპულარობას. ეიზენჰაუერის გამარჯვება ლამის განაღებულ იქნა. თუმცა, როგორც ეს ხშირად ხდება, რესპუბლიკელთა უღრუბლო ცაზე უეცრად დიდი შავი ღრუბელი გამოჩნდა. კორუფციის წინააღმდეგ მებრძოლ „უმნიკვლო“ რესპუბლიკელთა ბანაკში თავად გაჩნდა კორუფციასთან დაკავშირებული სერიოზული პრობლემა, რომელმაც დიდი რისკის ქვეშ დააყენა მათი საარჩევნო კამპანია. კერძოდ, რესპუბლიკური პარტიის ვიცე-პრეზიდენტობის კანდიდატს რიჩარდ ნიქსონს თავად დასდეს ბრალი კორუფციაში, თითქოს იგი კალიფორნიელი მილიონერების მიერ შეგროვებული ე.წ. საიდუმლო ფონდის თანხებით სარგებლობდა. მაგრამ ნიქსონმა ეს

ბრალდება ბრწყინვალედ გააბათილა თავის ტელეგამოსვლაში, რომელიც ე.წ. ჩეკერსის სიტყვის სახელით არის ცნობილი [2]. მისი გამოსვლა იმდენად შთამბეჭდავი აღმოჩნდა, რომ მონინაალმდეგეების ნაცვლად ახალი მომხრეები შესძინა ეიზენჰაუერისა და ნიქსონის ტანდემს [15, 249].

რაც შეეხებათ დემოკრატებს, ჰარი ტრუმენმა, მხოლოდ, 1952 წლის აპრილში განაცხადა უარი არჩევნებში მონაწილეობაზე და როგორც ცნობილი ამერიკელი ისტორიკოსი, სტენფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი ბარტონ ბერნსტეინი აღნიშნავდა, ამით მნიშვნელოვნად გამოასწორა თავისი პარტიის პოლიტიკური მდგომარეობა, ვინაიდან მისი პირადი პოპულარობა ამ დროისთვის უმდაბლეს დონეზე იყო [6, 3215].

დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კანდიდატი იყო ტენესის სენატორი ესტეს კეფავერი, რომელიც ცნობილი იყო სატელივიზიო მოსმენებით ორგანიზებულ დანაშაულზე და დემოკრატიული პარტიის კონვენტზე მას ყველაზე მეტი მომხრე ჰყავდა. სხვა კანდიდატები იყვნენ: ნიუ-იორკის გუბერნატორი ავერელ ჰარიმანი, ვიცე-პრეზიდენტი ალბენ ბარკლი, სენატორი ჯორჯიიდან რიჩარდ რასელი და ილინოისის გუბერნატორი ადლაი სტივენსონი.

ტრუმენს ყველაზე უფრო სტივენსონის კანდიდატურა მოსწონდა, მაგრამ საქმე იმაში იყო, როგორც თავის დროზე ეიზენჰაუერი, სტივენსონიც ფეხს ითრევდა პრეზიდენტობაზე – „ამ ოფისის არავითარი სურვილა არ მაქვს, არც გონებრივად, არც ფიზიკურად და არც ჩემი ტემპერამენტიდან გამომდინარე“. კი მაგრამ, მაინც რომ შემოგთავაზონ პრეზიდენტობა, რას იზამთო – ჰკითხეს მას „ალბათ თავს მოვიკლავ“ – იყო პასუხი [7, 281].

ტრუმენი მაინც არ ცხრებოდა და ერთ-ერთი საუბრის დროს ჩვეული თავმდაბლობით ისიც კი უთხრა – „თუ ჩემნაირმა უბრალო კაცმა შეძლო პრეზიდენტობა და არც თუ ძალიან ცუდად მოახერხა ეს, წარმოიდგინე, ნამდვილად განათლებული და გონიერი კაცი რას გააკეთებს ამ თანამდებობაზე“ [13, 222].

საბოლოოდ, სტივენსონი, ასეთი კეკლუცობის მიუხედავად, მაინც დაითანხმეს და დემოკრატიული პარტიის კონვენტმა მესამე კენჭისყრისას სწორედ ის აირჩია პრეზიდენტობის კანდიდატად. ასეთი ნდობით აღფრთოვანებულმა სტივენსონმა კონვენტზე დიდებული სამადლობელი სიტყვა წარმოთქვა, რომელიც დემოკრატიული პარტიისადმი სადღეგრძელოს მსგავსი ღითირამბით დაასრულა –

„ხალხი ბრძენია, ის გაცილებით უფრო ბრძენია, ვიდრე რესპუბლიკელებს ჰგონიათ და სწორედ დემოკრატიული პარტიაა ხალხის პარტია და არა შრომის პარტია, ფერმერთა პარტია ან დამქირავებელთა პარტია – ეს არავის პარტია არ არის, ეს ყველას პარტიაა“[4, 3295].

1900 წელს დაბადებულმა ადლაი სტივენსონმა ბავშვობა ილინოისის პატარა ქალაქ ბლუმინგტონში გაატარა, სადაც მისი წინაპრები სახლობდნენ. წინაპრები კი მართლაც სასიქადულო ჰყავდა. ბაბუამისი მამის მხრიდან 1893-1897 წლებში ამერიკის ვიცე-პრეზიდენტი იყო გროვერ კლივლენდის ადმინისტრაციაში. ბაბუა დედის მხრიდან კი – აბრაჰამ ლინკოლნის ახლო მეგობარი და მისი საპრეზიდენტო კამპანიის მენეჯერი. თუმცა თავად ადლაის მშობლები ასეთი ღირსებებით არ გამოირჩეოდნენ, მაგრამ შტატის მაღალ საზოგადოებას ეკუთვნოდნენ და შვილსაც შესაფერისი განთლება მისცეს. სტივენსონმა ჰარვარდის უნივერსიტეტის სამართლის სკოლა დაამთავრა და 1941 წლამდე იურიდიული პრაქტიკა ჰქონდა ჩიკაგოში. ომის დროს სამხედრო საზღვაო ფლოტში, მერე კი სახელმწიფო დეპარტამენტში მსახურობდა. 1948 წელს იგი ილინოისის შტატის ისტორიაში ყველზე დიდი უმრავლესობით აირჩიეს გუბერნატორად. სტივენსონი აქტიურად იბრძოდა კორუფციისა და აზარტული თამაშების ბიზნესის წინააღმდეგ და მნიშვნელოვნად დახვეწა შტატის მმართველი სტრუქტურების საქმიანობა. ამავე დროს, იგი უაღრესად განათლებული ადამიანი და ბრწყინვალე ორატორიც იყო. ასე რომ, როგორც ოჯახიშვილობით, ასევე განათლებითა და პოლიტიკური წარსულით იგი მართლაც, რომ ღირსეული კანდიდატი იყო.

მრავალი პოლიტიკოსისთვის დამახასიათებელი უმადურობა და ცინიკური პრაქტიციზმი არც სტივენსონისთვის ყოფილა უცხო და პრეზიდენტობის კანდიდატად არჩევის შემდეგ ერთ-ერთი პირველი, რაც გააკეთა იყო ტრუმენისგან გამიჯვნის მცდელობა. პრეზიდენტისთვის სამწუხაროდ, სტივენსონმაც ჩათვალა, რომ ტრუმენი უკვე მეტისმეტად არაპოპულარული იყო და მასთან ზედმეტი სიახლოვე ხელს შეუშლიდა მის საპრეზიდენტო ამბიციებს. ამიტომაც დემოკრატიული პარტიის ეროვნულ კომიტეტში, რომ აღარაფერი ვთქვათ თავის არჩევნების საორგანიზაციო ჯგუფზე, მან ე.წ. ტრუმენის ხალხის საკუთარი კადრებით შეცვლა დაიწყო. მათ შორის, პარტიის ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარედ თავისი ჩიკაგოელი მეგობარი სტვენ მიცელი დანიშნა. სტივენსონის საარჩევნო შტაბბინის ვაშინგტონიდან სპრინგფილდში გადატანა ასევე ტრუმე-

ნისგან გამიჯვნის მიზნით მოხდა. სხვასთან ერთად, სტივენსონმა საარჩევნო კამპანიისთვის პრეზიდენტის თვითმფრინავის გამოყენებაზეც კი უარი თქვა [14, 96].

თავის გამოსვლებში სტივენსონი უფრო პრინციპული იყო და არასდროს ცდილობდა აუდიტორიის გემოვნებას მისადაგებოდა. მაგალითად, ამერიკის ლეგიონის წინაშე, რომელიც მაკარტის აქტიური მომხრე იყო, პატრიოტიზმის თემაზე გამოსვლისას არ მოერიდა პატრიოტიზმის მაკარტისეული გაგების მძაფრ კრიტიკას. ვირჯინიაში, სამოქალაქო ომის დროს სამხრეთის კონფედერაციის დედაქალაქ რიჩმონდში, სტივენსონი სწორედ, რასიზმისა და სეგრეგაციის პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოვიდა, ეიზენჰაუერი კი თოთხმეტ სამხრეთულ შტატში გამოსვლისას არც ერთხელ არ შეხებია რასიზმს. შრომის დღეს დეტროიტში, პროფკავშირის მრავალი წევრის წინაშე ბოლომდე არ გაუკრიტიკებია ტაფტ-ჰარტლის კანონი, რაც ასე მოეწონებოდა იმ აუდიტორიას. ახალ ორლეანსა და ტეხასში აღნიშნა, რომ კონტროლი სანაპირო ნავთობის სარეზერვუარა შტატების ხელისუფლების, არამედ ფედერალური მთავრობის პრეროგატივა უნდა ყოფილიყო, როცა ამ შტატების ხელმძღვანელობა ყველა ძალას ხმარობდა, რათა ეს კონტროლი ხელში ჩაეგდო. როგორც ინტელიგენტსა და პატიოსან კაცს, სტივენსონს მიაჩნდა, რომ პოლიტიკური სიმართლე არა რეგიონალური, არამედ ზოგადეროვნული ხასიათის უნდა ყოფილიყო. ასეთმა პრინციპულობამ მას ზოგიერთი შტატი დააკარგვინა კიდევ. მაგალითად, ტეხასის დემოკრატიმა გუბერნატორმა, სტივენსონის მოსაზრების გამო, სანაპირო სარეზერვუარა კითხში თავისი პოზიცია მკვეთრად შეცვალა და ეიზენჰაუერს, რომელიც სწორედ შტატების უფლებების გაფართოების მომხრე იყო, დაუჭირა მხარი.

სტივენსონის გამოსვლების დახასიათებისას არ შეიძლება მათი უმაღლესი ორატორული დონე არ გავიხსენოთ, ბევრისთვის მისი სიტყვების პათოსი და დახვეწილობა დღესაც სამაგალითოა. თითქმის ყოველი გამოსვლის ტექსტს სტივენსონი პირადად წერდა და სპირაიტერები ფაქტობრივად უსაქმოდ დატოვა, მაგრამ ამას უამრავი დრო და ენერჯია მიჰქონდა. სტივენსონის გუნდის მრავალი წევრი კი თვლიდა, რომ უკეთესი იქნებოდა, თუ იგი ამ დროს პარტიულ ბოსებთან და რიგით ამომრჩევლებთან პირად შეხვედრებს დაუთმობდა [8, 94-95].

როცა ეიზენჰაუერს კიდევ ერთხელ შეახსენეს, თუ რაოდენ კარგად ფლობდა სტივენსონი სიტყვას, მან უპასუხა, „თუ მაგ კრი-

ტერიუმით ავირჩევთ პრეზიდენტებს, მაშინ ერნესტ ჰემინგუეის არჩევა მოგვიწევს“ [7, 295].

საპრეზიდენტო კამპანიის მსვლელობისას სტივენსონი ლიბერალებსა და რეფორმატორებს მოუწოდებდა აქტიურობისაკენ, მაგრამ მისი ლოზუნგები, ალბათ, ჯონ კენედის დროს უფრო მოუხდებოდა, ვიდრე კონსერვატიულ 50-იან წლებს. ტრუმენის მხარდაჭერაც საეჭვო პლუსი იყო. საარჩევნო კამპანიის არსებულ პრობლემებს სტივენსონის განქორწინებაც დაერთო, რაც მაშინდელ პურიტანულ ამერიკაში მაინც და მაინც არ უწყობდა ხელს ეროვნული მასშტაბის ლიდერის პოპულარობას. სხვათა შორის, სტივენსონის ყოფილმა ცოლმა, რომელსაც ფსიქიატრიული პრობლემები ჰქონდა, განაცხადა, რომ არჩევნებში ხმას რესპუბლიკელებს მისცემდა.

სტივენსონის დიდებულ გამოსვლებს ბევრი იუმორიც ახლდა. მაგალითად, როცა ჩამოინგრა პლატფორმა რომელზეც ეიზენჰაუერი გამოდიოდა, სტივენსონმა იხუმრა: „მიხარია, რომ ეიზენჰაუერი არ დაშავდა, მაგრამ არ მიკვირს რომ ეს მოხდა, ორი თვის მანძილზე ვეუბნებოდი, რომ ვერავინ გაჩერდებოდა ამ პლატფორმაზე“. რესპუბლიკელთა ბრალდებებზე კი განაცხადა – „თუ რესპუბლიკელები შეწყვეტენ ჩვენზე ტყუილების ლაპარაკს, მაშინ ჩვენ შევწყვეტთ მათზე სიმართლის თქმას“. რესპუბლიკული პარტია ორთავიან სპილოს შეადარა „ერთი თავი ეთანხმება ყველაფერს, რასაც ვამბობ, მეორე თავი ლანძლავს და წყევლის ჩემს ნათქვამს“ [6, 3252-3253]. ერთხელ, ადლაი სტივენსონს მისმა ასისტენტმა უთხრა, რომ მისი გამოსვლების ტრანსლირება ტელევიზიაში 60 ათასი დოლარი ჯდება. შეწუხებულმა სტივენსონმა ამაზე უპასუხა – „ნეტავ არ გეთქვა, ახლა ყოველთვის, როდესაც გამოსვლის ტექსტს დავწერ, ვიფიქრებ, იქნება ეს ძვირი, 10 დოლარიანი სიტყვა, თუ მოკლე „არის“ ან „არა“, რომელიც მხოლოდ 1,75 დოლარი ეღირება“ [7, 289]. თუმცა მრჩეველები ეუბნებოდნენ, რომ ამერიკელ ამომრჩეველს არ სჭირდებოდა ზედმეტი იუმორი პრეზიდენტობის კანდიდატებისაგან [14,100]. სხვათა შორის, ეს ხუმრობები ეიზენჰაუერის გუნდმაც გააკიცხა იმ საბაბით, რომ სტივენსონი აბუჩად იგდებდა მნიშვნელოვან მოვლენებსა და საზოგადოებას [8, 96].

საინტერესოა, რომ სტივენსონის წინააღმდეგი იყო ფედერალური გამოძიების ბიუროს ლეგენდარული და უცვლელი დირექტორი ედგარ ჰუვერი. ჰუვერის ყველას ეშინოდა, ვინაიდან მას თითქმის ყველა პოლტიკოსზე ჰქონდა გარკვეული კომპრომატები, მათ შორის სტივენსონზეც. კერძოდ კი, რომ თითქოს სტივენსონი ორჯერ

იყო დაპატიმრებული ილინოისსა და მერილენდში ჰომოსექსუალიზმის ბრალდებით, მაგრამ, როდესაც მისი ვინაობა გაუგიათ, ეს საქმეები ჩააწუმეს. ჰუვერმა ეს ინფორმაცია სხვადასხვა არხით ნიქსონსა და მაკარტის გადაუგზავნა. მსგავსი ინფორმაცია გაზეთებსაც ჰქონდათ, მაგრამ არავინ დაბეჭდა. ბიუროს ერთ-ერთი აგენტი იხსენებდა, „ჩვენი უმრავლესობა შეშფოთებული იყო ამით, მაგრამ ჰუვერს აუცილებლად აიკისა და ნიქსონის გამარჯვება უნდოდა, ხოლო თუ იგი რამეს გადაწყვეტდა ველარვინ შეაცვლევინებდა აზრს“ [11, 402].

სხვათა შორის, სტივენსონის ყოფილი ცოლი ელენ ბორდენ სტივენსონი, რომლის ფსიქიატრიული დიანგოზი „დევენის მანია“ იყო, კერძო საუბრებში ამბობდა, რომ მისი ყოფილი ქმარი ჰომოსექსუალისტი და, ამავე დროს, დიდი მექალთანეც იყო, და საერთოდ, იგი თავისი გონებით სულ არ იყო მზად პრეზიდენტობისთვის. [11, 403] თუმცა განაწყენებული და გაცილებული ყოფილი ცოლისა თუ ქმრის ნათქვამი, ალბათ, ყოველთვის სანდო ვერ იქნება.

თავის მხრივ, დემოკრატები იმუქრებოდნენ, რომ გამოაქვეყნებდნენ პენტაგონის არქივებში მოძიებულ ჯორჯ მარშალის წერილს ეიზენჰაუერისადმი, რომელშიაც, იგი კატეგორიულად უკრძალავდა გენერალს ცოლთან გამოვლას და ბრიტანელი სამხედრო მძღოლი ქალის კეი სომერსბის ცოლად მოყვანას.

როგორც ირკვევა, სტივენსონს უნდა ვუმაღლოდეთ, განათლებული ადამიანების „კვერცხისთავიანებად“ მონათვლას. ჟურნალისტ სტიუარტ ესლოპისადმი, მიწერილ წერილში მისი ძმა ჯონი სტივენსონს მეტისმეტად აკადემიურ და უემოციო ადამიანად ხატავდა – „ყველა კვერცხისთავა სტივენსონის მხარეს არისო, მაგრამ რამდენი კვერცხისთავა აქ“. ამით იელის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულ ჯონს ცუდის თქმა არ უნდოდა ინტელექტუალებზე ისევე, როგორც მის ჟურნალისტ ძმას, როცა მან ეს ტერმინი თავის საგაზეთო სტატიებში გამოიყენა. მაგრამ სულ რამდენიმე დღეში ეს სიტყვა მტკიცედ მიენება სტივენსონს და მის გარშემო მყოფ ინტელექტუალთა ჯგუფს. ისე, ნახევრად მელოტი სტივენსონის თავი მართლაც, წაგავდა კვერცხს. ამასთან დაკავშირებით მწერალი ლუის ბრომფილდი წერდა, რომ „გაჩნდა ახალი გამოთქმა, რომელიც ჩვენი საზოგადოების საკმაოდ საეჭვო ნაწილს ახასიათებს ეს ნიშნავს ინტელექტუალობის პრეტენზიის მქონე ადამიანს, ხშირად პროფესორს ან პროფესორის პროტეჟეს, ზედაპირულს ყოველი პრობლემის მიმართ, ქალურს, ამპარტავანს, ამპარტავნობით აღსავ-

სეს ... შუა ევროპული სოციალიზმის დოქტრინიორთა მომხრეს, თვითდაჯერებულ პედანტს. თუ სტივენსონი გაიმარჯვებს ამ არჩევნებში, კვერცხისთავიანები დაბრუნდებიან ხელისუფლებაში და ჩვენ კვლავ დავუბრუნდებით არეულ-დარეულ ეკონომიკას, სოციალიზმს, კომუნიზმს, დანაშაულს და ფსიქოფატურ არასტაბილურობას“ [12, 223-224]. ამ სიტყვების ავტორს ნამდვილად ვერ დავაბრალებთ სიმპატიებს ინტელექტუალებისადმი, მათი არსის სწორ შეფასებაზე, რომ აღარაფერი ვთქვათ.

სტივენსონმა ეიზენჰაუერისგან განსხვავებით, მართლაც ბრწყინვალე ლიბერალ ინტელექტუალთა კოჰორტა დაიყენა გვერდით: არტურ შლესინჯერი უმცროსი – ჰარვარდის კურსდამთავრებული, ბრწყინვალე ისტორიკოსი, პულიცერის პრემიის ლაურეატი, ჯონ კენეტ გელბრაიტი – ასევე ჰარვარდის კურსდამთავრებული, ცნობილი ეკონომისტი, ჯონ სტეინბეკი – დიდი ამერიკელი მწერალი, ბერნარდ დე ვოტო – პულიცერის პრემიის ლაურეატი ჟურნალისტი და ესეისტი, და სხვები [6, 3250].

ამბობდნენ, სტივენსონს ინტელექტუალთა ახალი ტალღა ე.წ. ჯი აი ბილის ინტელექტუალები უჭერდნენ მხარს. როგორც ერთ-ერთი მიმომხილველი ამბობდა, თუ სტივენსონი იყო ჟურნალების – New Yorker-ის, Atlantic Monthly-ის და Harpers Magazin -ის მკითხველების კანდიდატი, ეიზენაჰუერის მხარდამჭერი უფრო Saturday Evening Post-ის და Reader's Digest - ის მკითხველები იყვნენ [13, 234].

როგორც აღვნიშნეთ, ანტიკომუნიზმი ამ საპრეზიდენტო კამპანიის ერთ-ერთი მთავარი თემა იყო და აქ დემოკრატები ტოლს არ უდებდნენ რესპუბლიკელებს. 12 სექტემბერს თავის გამოსვლაში ქალაქ ალბუკერკეში სტივენსონმა კომუნიზმს უბრალოდ „სულის სიკვდილი“ უწოდა [4, 3307]. მაგრამ, როგორც აღმოჩნდა, ულტრა-კონსერვატორ ნიქსონთან შედარებით, იგი საკმარისად აგრესიულად არ გამოიყურებოდა. მაგალითად, 1948-50 წლებში ამერიკაში დიდი რეზონანსი გამოიწვია სახელმწიფო დეპარტამენტის ყოფილი თანამშრომლის ალჯერ ჰისის დადანაშაულებამ კომპარტიის წევრობასა და ჯაშუშობაში, თითქოს იგი ჯერ კიდევ 1930-იანი წლებიდან აწვდიდა მნიშვნელოვან ინფორმაციას კომუნისტებს. მაგრამ ამერიკული საზოგადოების დიდი ნაწილი ჰისის თავის მართლებას უფრო ენდობოდა. სხვებთან ერთად, სახელმწიფო მდივანმა დინ აჩესონმა და ადლაი სტივენსონმაც არ სცნეს ჰისის ბრალეულობა. ჰისის საქმისადმი დამოკიდებულება შეიძლება შევადაროთ XIX საუკუნის დასასრულის საფრანგეთში ე.წ. დრეიფუსის საქმეს, როდეს-

საც ფრანგული არმიის კაპიტანს ებრაელ ალფრედ დრეიფუსს, მაშინდელ საფრანგეთში გამეფებული ანტისემიტიზმის წყალობით, სერიოზული მტკიცებულებების გარეშე, პრუსიელთა სასარგებლოდ შპიონაჟი და ლაღატი დასწამეს და რამაც ორად გაყო ფრანგული საზოგადოება.

1952 წლის არჩევნებში ნიქსონი სწორედ ალბერტ ჰისის მხარდაჭერაში ადანაშაულებდა ადლაი სტივენსონს – „ნუთუ შეიძლება ასეთი მსოფლმხედველობის კაცმა უხელმძღვანელოს ანტიკომუნისტურ ჯვაროსნულ ლაშქრობას“. ნიქსონი სტივენსონს „დინ აჩესონის სახელობის კომუნიზმის დაშოშმინების ლაჩრული კოლეჯის“ კურსდამთავრებულს უწოდებდა. საერთოდ მნიშვნელოვანი ილად, სწორედ ნიქსონის აქტიურობამ დაარწმუნა ბევრი, რომ დემოკრატებმა ვერ ივარგეს როგორც ამერიკის შიგნით, ასევე მის საზღვრებს გარეთ კომუნიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში [6, 3246].

თავის მხრივ, სტივენსონი აკრიტიკებდა რა მაკარტიესულ და ნიქსონისეულ ულტრაპატრიოტიზმს, 1952 წლის 27 აგვისტოს ამერიკული ლეგიონის წინაშე გამოსვლისას, აღნიშნავდა, რომ ასეთი ტიპის პატრიოტიზმი „არამზადების უკანასკნელი თავშესაფარია“ [4, 3304]. იმავე გამოსვლაში სტივენსონმა პატრიოტიზმის საკუთარი ხედვაც ჩამოაყალიბა – „პატრიოტიზმი ეს რაიმეს მიმართ შიში კი არ არის, ეს არის რაიმეს სიყვარული. ჩვენთვის პატრიოტიზმი რუსეთის სიძულვილი კი არაა, არამედ რესპუბლიკის სიყვარულია, რომლის იდეალი ადამიანისა და მისი გონების თავისუფლებაა. ჩვენ ამ გარემოში გავიზარდეთ და ამას ემსახურება ჩვენი რესპუბლიკა“ [4, 3306].

სტივენსონის ორატორულმა ნიჭმა, კეთილსინდისიერებამ და მის გარშემო შეკრებილმა ბრწყინვალე ინტელექტუალების კოჰორტის საქმიანობამ გარკვეული ნაყოფი მაინც გამოიღო და საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვაში იგი თანდათანობით ეწეოდა კიდევ ეიზენჰაუერს, მაგრამ კორეის ომისგან გადაღლილმა ამერიკამ მის გუნდში ვერ დაინახა ის ძალა, რომელიც ომს დაასრულებდა, მაშინ როდესაც, ეიზენჰაუერის განცხადებამ, რომ თავად წავიდოდა კორეაში და შეაჩერებდა ომს ამერიკელთა აღტაცება გამოიწვია.

საბოლოოდ 1952 წლის 4 ნოემბერს ჩატარებულ საპრეზიდენტო არჩევნებში ეიზენჰაუერმა 33,9 მილიონი ამომრჩევლის და 442 ამრჩევის ხმა მიიღო, მაშინ როცა ადლაი სტივენსონს მხოლოდ 27,3 მილიონი ამომრჩევლისა და 89 ამრჩევის ხმა ერგო. ეიზენჰაუერმა 39 მტატი მოიგო, დემოკრატებმა კი მხოლოდ 9. პროგრესულმა პარტი-

ამ მიიღო 132 608 ხმა, პროჰიბიციის პარტიამ, 72,768, შრომის სოციალისტურმა პარტიამ 29,33 ხმა, სხვა დანარჩენმა პარტიებმა ერთად კი 117,931 ხმა მიიღეს [4, 3337].

დუაიეტ ეიზენჰაუერმა სრულად მოიგო ჩრდილოეთის და დასავლეთის შტატები, სამხრეთის ნაწილი და მისი მოსაზღვრე შტატები. 1928 წლიდან რესპუბლიკელმა კანდიდატმა პირველად გაიმარჯვა ტრადიციული სამხრეთის ზოგიერთ შტატში, ვინაიდან სამხრეთელ რასისტებს სულაც არ მოეწონათ სტივენსონის აქტიური, ტრუმენის სტილში გატარებული, პოლიტიკა ადამიანის უფლებათა სფეროში და მიაჩნდათ, რომ სტივენსონის ლტოლვა დესეგრეგაციისკენ ფაქტობრივად მიყიდიდა ტრადიციულ სამხრეთს ჩრდილოეთის ლიბერალებს, დიდი ქალაქების ბოსებს და შავკანიანებს [6, 3252].

შედეგად სამხრეთის სხვა შტატებში სტივენსონმა მხოლოდ ერთი ან ხუთი პროცენტით მოიგო. მან მხოლოდ ალაბამაში, მისისიპისა და ჯორჯიაში გაიმარჯვა სერიოზული 20-30 პროცენტიაანი უპირატესობით.

ეიზენჰაუერმა ტრადიციულად, დემოკრატთა მომხრე ჯგუფების მნიშვნელოვანი სეგმენტი მიიმხრო – კათოლიკეები, პროფკავშირები, ახალგაზრდა ამომრჩევლები. იგი წარმატებული იყო ახალ, ქალაქგარეთ აშენებულ გარეუბნებშიც.

ალბათ, მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა იმ ფაქტმაც, რომ ეიზენჰაუერმა საარჩევნო კომპანიის დროს მინიმუმამდე დაიყვანა დისკუსიები „ახალი კურსის“ მონაპოვრის შესახებ და ამავე დროს აღიარა მისი აუცილებლობა – „სოციალური უზრუნველყოფა, სახლთმშენებლობა, მუშათა კომპენსაცია და დანაზოგების დაცვა – ეს ის საკითხებია, რომელნიც პოლიტიკაზე მალლა და მის გარეთ უნდა იყოს. ეს არ არის საკითხები, ეს არის უფლებები“ [6, 3248]. ბევრი კონსერვატორი რესპუბლიკელი არ ეთანხმებოდა ამ აზრს და ძალზეც უნდოდა ამაზე კამათი, მაგრამ ისინიც კი ხვდებოდნენ, რომ გამარჯვებისთვის ღირდა ამ საკითხზე შიდაპარტიული დისკუსიის შეჩერება არჩევნების დროს მაინც. თუმცა ეიზენჰაუერის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მან პრეზიდენტად არჩევის შემდეგაც გაატარა ეს ხაზი და შეასრულა დანაპირები.

რაც შეეხება დემოკრატებს, თუმცა ერს კვლავ მოსწონდა „ახალი კურსის“ სულკისკვეთება, მაგრამ დაღალა ტრუმენის ადმინისტრაციაში არსებულმა ძმაბიჭობამ, კორეის ომმა და მსხვერპლშენიშვამ [3, 64].

როდესაც არჩევნების შემდეგ ერთ-ერთმა ჟურნალისტმა სა-

ხელდახელო ინტერვიუ აილო ტეხასელი მექანიკოსის ცოლისგან, ვინმე ქალბატონ ვილსონისაგან, თუ რას ფიქრობდა იგი არჩევნების შედეგებზე, მან უპასუხა:

– „არ მინდა სულელურად გამოვივიდეს ან რაიმე მაგდაგვარი, მაგრამ იცით, ეს ისეთი დიდი და კარგია, ეს ჰგავს იმას, რომ ამერიკა სახლში დაბრუნდა“ [12, 236].

გამარჯვებაში უდიდესი როლი ითამაშა თვით ეიზენჰაუერის პიროვნულმა პოპულარობამ, თორემ მისმა პარტიამ კონგრესში რაიმე შთამბეჭდავ წარმატებას ვერ მიაღწია. როგორც ერთ-ერთი ჟურნალისტი წერდა ეიზენჰაუერი ამერიკელთათვის პოლიტიკაზე მაღლა იდგა [7, 286]. ხოლო ეიზენჰაუერის ცნობილი ბიოგრაფი სტეფენ ამბროსი აღნიშნავდა, რომ „პირველი რაც ეიზენჰაუერის პერსონასთან ასოცირდებოდა მისი სანდოობა იყო“ [5, 17].

მართლაც, ამერიკას ამ არჩევნებში არა სტივენსონის მსგავსი იდეალისტი ინტელექტუალი, არამედ სანდო, დინჯი, გამოცდილი და ცხოვრებისეული სიბრძნით აღსავსე ადამიანი სჭირდებოდა. ამ მხრივ კი ადლაი სტივენსონს, მართლაც გაუჭირდა ეიზენჰაუერთან კონკურენცია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

58. Public Papers of the Presidents of the United States. Harry S. Truman, 1952-53, US Government Printing Office, Washington, 1966.
59. <http://www.historyplace.com/speeches/nixon-checkers.htm>
60. Presidential Elections 1789-2000, C Q Press, A Division of Congressional Quarterly Inc. Washington D.C., 2002.
61. *History of American Elections 1789-2001, Volume VIII 1944-1956*, Editor Arthur M. Schlesinger Jr., Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2002.
62. Ambrose Stephen E., *Eisenhower, vol. II, The President*, A Touchstone Book, Published by Simon and Shuster, Inc. N.Y., 1984.
63. Bernstein Barton J., Election of 1952, History of American Elections 1789-2001, Volume VIII 1944-1956 Editor Arthur M Schlesinger Jr., Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2002.
64. Boller Paul F., Jr., *Presidential Campains*, Oxford University Press, N.Y., Oxford, 1996.
65. Brown Stuart Gerry, *Adlai E. Stevenson*, Barron's Woodbury Press, Woodbury , N.Y., 1965.

66. Burk Robert F., *Dwight D. Eisenhower., Hero and Politician.*, Twayne Publishers. Boston A Division of G. K. Hall& Co. 1986.
67. Burns James MacGregor, *Eisenhower and Taft: Which Republican Party? Political Parties in American History vol. III, 1980-Present*, Edited by Paul L. Murphy, General Editor, Morton Borden, G.P. Putnam's Sons, N. Y., Capricorn Books, N.Y., 1974.
68. Gentry,Court, *J. Edgar Hoover the Man and the Secrets*, W.W. Norton & Company, N.Y., London, 1991.
69. Goldman Eric F., *The Crucial Decade – And After, America ,1945-1960*, Vintage Books A. Division of Random House, N.Y.,1960.
70. Halberstam David, *The Fifties.*, Villard Books, New York, 1993.
71. Montgomery Ruth, *Hail to the Chiefs. My life and Times with Six Presidents*, Coward- Mc Cann, Inc., N.Y., 1970.
72. Parmet Herbert S., *Richard Nixon and His America*, Konecky & Konecky, N.Y., 1990.

Vasil Kacharava

*Ph. Doctor, Professor of Ivane Javakhi-
shvili Tbilisi State University and
International Black Sea University*

American Presidential Elections of 1952

Summary

The analyses of the comparison of the opposed party's platform showed, that republican's platform was closer to the growing conservative tendencies in the country. But in the mentioned elections probably the presidential candidate's personal quality and authority played a decisive role. General Dwight Eisenhower, an all known hero of World War II, [Supreme Commander](#) of the [Allied forces](#) in [Europe](#), stood for the republicans. Adlai Stevenson, the governor of Illinois represented was candidate from the democrats; his brilliant intellect and oratorical talent played an important role in this competition, and gave special charm to these elections.

During elections Eisenhower diminished the discussions about the New Deal and at the same time acknowledged necessity of social security, house-building, unemployment compensation and etc. As he stressed out those matters should stand above politics. – „These are not matters, these are rights“.

Certainly many conservative republicans did not agree with such statements, but even they realized that it would be better to bring to halt further discussions, at least during the elections. Eisenhower did really fulfill his promises after he had been elected. One important promise he gave to the nation was that he would go Korea himself and end the war there, which turned out to be a decisive message in this campaign.

As for the democrats, though many Americans still favored the New Deal programs and liked Stevenson's brilliant speeches, they simply wanted to put the cronyism, sacrifices and Korean War behind it. At the same time, twenty years in power was too heavy burden for one party.

Finally, the election of 1952 ended up with Eisenhower's impressive victory. He received 33, 9 million votes; Stevenson received only 27, 3 million. Eisenhower won in 39 states, democrats just in 9.

D. Eisenhower achieved complete victory in northern and western states, part of south and its neighbor states. Since 1928 republican candidate had never won in so called Solid South and this victory was really impressive. Southerners were scared by Stevenson activity regarding human rights issues. Eisenhower supported by a big segment of traditional democrats, like Catholics, trade unions, young voters. He was very successful in recently developed suburbs. Majority of the Big Business demanding reduction of taxes and state regulations also were on his side. Even the scandal with Richard Nixon's Secret Fund did not change positive attitude toward the republicans. Actually, Nixon's „Checkers Speech“, became real a political triumph. Truthfully, America in these elections needed a trustworthy, distinguished, experienced and full of life experience person and not an idealist intellectual such as Stevenson.

ვასილ კაჭარავა

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორი

პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგია და პლატფორმები აშშ-ის 1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში

1952 წლის არჩევნები შეიძლება გარკვეულწილად შევადაროთ 1920 და 1932 წლების არჩევნებს, როდესაც ორი წამყვანი პარტიის ბრძოლა განსაკუთრებული იდეოლოგიური დაპირისპირებით გამოირჩეოდა. მაგრამ, თუ 1920 წელს ერთმანეთს საკმაოდ უღიმიამო კანდიდატები დაუპირისპირდნენ რესპუბლიკელი უორენ ჰარდინგისა და დემოკრატი კოკსის სახით და ყველაფერი პარტიების იდეოლოგიამ და მათმა პოლიტიკურმა პლატფორმებმა გადაწყვიტა [3, 29-39], 1932 და 1952 წლებში მკვეთრ იდეოლოგიურ დაპირისპირებასთან ერთად, უმნიშვნელოვანესი როლი თავად პრეზიდენტობის კანდიდატების პიროვნებათა ფაქტორმა ითამაშა. 1932 წელს ორივე კანდიდატი ჰერბერტ ჰუვერისა და ფრანკლინ რუზველტის სახით, აშკარად გამოკვეთილი ლიდერები იყვნენ და ორივეს მნიშვნელოვანი ზოგადეროვნული პაბლისიტი გააჩნდა [3, 377-389].

ალბათ, კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა პიროვნულმა ფაქტორმა 1952 წელს, როდესაც საპრეზიდენტო არჩევნებში მეორე მსოფლიო ომის საყოველთაოდ ცნობილი გმირი, ევროპაში დასავლეთის ჯარების მთავარსარდალი გენერალი დუაიეტ ეიზენჰაუერი ჩაერთო. მართალია, დემოკრატი კანდიდატი, ილინოისის გუბერნატორი ადლაი სტივენსონი, ასეთი მსოფლიო მასშტაბის ავტორიტეტით არ სარგებლობდა, მაგრამ მისმა ბრწყინვალე ერუდიციამ და ორატორულმა ნიჭმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ამ ბრძოლაში და განსაკუთრებული ხიბლი შესძინა არჩევნებს.

ძირითადი განსხვავება პოლიტიკურ პარტიებს შორის არ შეცვლილა. რესპუბლიკური პარტია კვლავ კონსერვატიზმის მებაიარახტრე იყო, დემოკრატები კი, ტრადიციულად, ლიბერალური რეფორმიზმის მომხრეებად რჩებოდნენ.

ითვლება, რომ კონსერვატიზმი ტრადიციებისადმი ერთგულეზას ნიშნავს. ტენდენციას, როდესაც რელიგიასა და პოლიტიკაში ცდილობენ შეინარჩუნონ საუკეთესო და თავს არიდებენ რადიკა-

ლურ ცვლილებებს. მაგრამ სხვადასხვა კონტექსტში ეს ტერმინი სხვადასხვაგვარად გამოიყენება. ხშირად კონსერვატიზმს მიაწერენ ყოველივე დრომოქმულს, რეტროგრადულს, ზოგი კი პირიქით, ამაცობს თავისი კონსერვატიზმით, თავისი ერთგულებით ჩამოყალიბებული ტრადიციებისადმი. ამ ცნების განსაზღვრებისას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, თუ სად და როდის იყენებენ მას. თითოეულ ქვეყანასა და ისტორიულ ეპოქაში კონსერვატიზმი თავისებურად ესმოდათ და ესმით.

შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიო ისტორიული განვითარება მნიშვნელოვანწილად, სწორედ, კონსერვატიზმისა და ლიბერალიზმის (რომელიც ასევე ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში თავისებურად ესმით) დაპირისპირებასა და ამ დაპირისპირების შედეგად მიღწეულ პროგრესზეა დაფუძნებული. ამერიკის შეერთებულ შტატებში კონსერვატიზმსა და ლიბერალიზმს შორის განსხვავება, განსაკუთრებით მკვეთრად, გამოიხატა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფოს როლის განსაზღვრით.

კონსერვატორები თვლიან, რომ მთავრობა რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა ჩაერიოს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში და მასში მიმდინარე პროცესები ძირითადად თავად მოქალაქეებმა უნდა განსაზღვრონ, ინდივიდუალურად თუ სხვადასხვა საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მეშვეობით, გამომდინარე თავიანთი საზოგადოებრივი ინტერესებიდან.

ამავე დროს კონსერვატორები თვლიან, რომ აღნიშნული საქმიანობა უნდა მიმდინარეობდეს ძირითადად ადგილობრივი ხელისუფლების, თუ შტატის თვითმმართველობის დონეზე. რაც შეეხება ფედერალურ მთავრობას, როგორც 1920-იანი წლების კონსერვატორები თვლიდნენ, მას თავისებური ლამის დარაჯის ფუნქცია ეკისრებოდა ანუ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა უზრუნველყო კონსტიტუციის უზენაესობა და მხოლოდ დიდი სტიქიური ან პოლიტიკური კრიზისების დროს გააქტიურებულიყო. რასაკვირველია, ეს არ ეხებოდა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკას, აქ ფედერალური მთავრობის პრიორიტეტებს არავინ უარყოფდა.

კონკრეტულად ეს იმას ნიშნავდა, რომ ფედერალური მთავრობა მინიმალურად ან საერთოდ არ უნდა ჩარეულიყო ბიზნესის საქმიანობაში, გადასახდებიც მინიმუმამდე უნდა შემცირებულიყო, ხოლო სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, იქნებოდა ეს დახმარება უმუშევართათვის, თუ განათლების, ჯანმრთელობისა და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის სისტემა, ადგილობრივ ან, უკიდურეს შემთხვევაში, შტატის დონეზე უნდა გადაწყვეტილიყო. რასაკვირვე-

ლია, ასეთ სფეროებში, კერძო და რელიგიური ხასიათის ქველმოქმედებაც იგულისხმებოდა.

ეს არის ამერიკული კონსერვატიზმის კლასიკური ფორმულა. თუმცა იგი, აბსოლუტური ფორმით, კონსერვატიზმის აყვავების პერიოდში, 1920-იან წლებშიც კი არ განხორციელებულა ცხოვრებაში და მეოცე საუკუნის სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვა დოზით გამოიხატა.

ჩვენს ბოხოქარ სამყაროში უცვლელი არაფერია და მნიშვნელოვანი ცვლილებები კონსერვატიზმსაც შეეხო. მას შემდეგ, რაც ამერიკულმა კონსერვატიზმმა ნამდვილი კრახი განიცადა პრეზიდენტ ჰერბერტ ჰუვერის ადმინისტრაციის დროს (1929-33 წ.წ.), რესპუბლიკური პარტია დიდ ხანს ვერ მოვიდა გონს. მართალია, კონსერვატორებმა, როგორც იტყვიან, გარკვეული არიერგარდული ბრძოლები გაუმართეს რუზველტის „ახალ კურსს“, გავიხსენოთ თუნდაც „ახალი კურსის“ რიგი კანონების არაკონსტიტუციურად ცნობა უმაღლესი სასამართლოს მიერ ან თუნდაც იმავე უმაღლესი სასამართლოს რეფორმირების უშედეგო ცდები, მაგრამ 1930-იან წლებში ქვეყანაში, მაინც ლიბერალური ხასიათის პოლიტიკური ტენდენციები დომინირებდა და რესპუბლიკელები ოცი წლით ჩამოაცილეს საპრეზიდენტო მმართველობას.

შესაბამისად ჰუვერისეული ხედვა სერიოზულ ცვლილებს მოითხოვდა. უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტიც, რომ თავად ჰერბერტ ჰუვერი, მიუხედავად იმისა, რომ კონსერვატიზმის მთავარ ბურჯად მიიჩნეოდა და დღესაც არის მიჩნეული, სინამდვილეში არც ისეთი ხისტი კონსერვატორი იყო. ეს ჯერ კიდევ მისი ვაჭრობის მინისტრის პოსტზე მუშაობისას გამოიკვეთა, როდესაც იგი აქტიურად უწყობდა ხელს მთავრობისა და კერძო ბიზნესის თანამშრომლობას. თუმცა ყოველივე ეს ნებაყოფილობით საფუძველზე და ძირითადად ბიზნესის მიმართ სახელმწიფოს დახმარებაში გამოიხატებოდა [4, 34-40] [5, 328-349].

1929-33 წლების კრიზისის პერიოდშიც მართალია, ჰუვერმა ძალიან დააგვიანა, მაგრამ 1932 წელს იძულებული იყო შეექმნა სარეკონსტრუქციო ფინანსური კორპორაცია, რომელმაც მნიშვნელოვანი სახელმწიფო სახსრები გამოყო, როგორც კერძო სტრუქტურების, ასევე ცალკეული შტატების დასახმარებლად. როგორც ცნობილი ამერიკელი ისტორიკოსები თომას ბეილი და დევიდ კენედი, და არა მარტო ისინი, აღნიშნავდნენ, ფაქტობრივად ჰერბერტ ჰუვერმა და არა ფრანკლინ რუზველტმა დაიწყო „ახალი კურსის“ რეფორმები [6, 778].

ჰუვერი იმით განსხვავდებოდა რუზველტისაგან, რომ იგი ამ ღონისძიებებს დროებით და შეზღუდული ხასიათის მოვლენებად მიიჩნევდა, მაშინ როდესაც რუზველტმა მათ უდიდესი ფინანსური მხარდაჭერა აღმოუჩინა და რაც მთავრია, ამერიკის პოლიტიკურ სისტემაში ისინი მუდმივ სახელმწიფო ინსტიტუტებად ჩამოაყალიბა. ეს ტენდენციები კიდევ უფრო გაძლიერდა ჰარი ტრუმენის ადმინისტრაციის დროს, რომელმაც არაერთი მნიშვნელოვანი ეტატი-სტური ნაბიჯი გადადგა.

ამგვარად, საუბარი იმ თითქმის კლასიკური Laissez-faire-ის შესახებ, რომელიც 20-იანი წლების ამერიკაში არსებობდა, აბსოლუტურად გამოირიცხა. 1950-იანი წლების ამერიკა სრულიად სხვა იყო. აქედან გამომდინარე, რესპუბლიკურ პარტიასაც, თუ იგი აპირებდა ამერიკის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ძველი პოზიციების დაბრუნებას, უნდა გადაეხედა თავისი შეხედულებებისთვის.

რესპუბლიკელებმა, მართლაც, გადახედეს პარტიის იდეოლოგიის მრავალ პოსტულატს. ისინი უფრო მოქნილები გახდნენ, შეითვისეს „ახალი კურსის“ მრავალი გაკვეთილი. მაგრამ ამგვარმა რეფორმიზმმა პარტიაში მრავალი დაპირისპირება წარმოქმნა. ცნობილი ამერიკელი ისტორიკოსის დევიდ ჰალბერსტამის და არა მარტო მისი აზრით, აღნიშნული პერიოდისთვის რესპუბლიკური პარტია გარკვეულად რეგიონალიზმის პრინციპითაც კი გაიყო. პირველ ჯგუფს მიეკუთვნებოდნენ „უოლ სტრიტის“ ბანკირები და იურისტები, მათი კოლეგები აღმოსავლეთის დიდ ქალაქებში, რომლებიც თავიანთი არსით ინტერნაციონალისტები იყვნენ. თუმცა ისინი აქტიურად ებრძოდნენ „ახალი კურსის“ იდეებს, მის მონაპოვარს და მათ შორის გაძლიერებულ პროფკავშირებს, მათ მაინც აღიარეს და მიიღეს ამ გრანდიოზული ცვლილებების გარკვეული ნაწილი. მათ რესპუბლიკური პარტიის ლიბერალურ დაჯგუფებასაც უწოდებდნენ, რომელშიც წარმოდგენილი იყვნენ ნიუ-იორკის შტატის გუბერნატორი და 1944 და 1948 წლებში რესპუბლიკური პარტიის პრეზიდენტობის კანდიდატი თომას დიუი, სენატორები მასაჩუსეტსიდან ჰენრი კებოტ ლოჯი უმცროსი დალევერეტ სალთონსთოლი, სენატორები რალფ ფლანდერსი და ჯორჯ აიკენი ვერმონტიდან, ნიუ-იორკელი სენატორი ირვინგ აივესი, „ჩეიზ ნაიშენელ ბენქის“ მფლობელი უინტროპ ოლდრიჩი, სტუდენტების საავტომობილო კომპანიის მფლობელი პაულ ჰოფმანი [7, 3220].

მეორე ჯგუფი, რომელსაც კონსერვატიულ ფრთას მიაკუთვნებენ, ძირითადად შუა დასავლეთის შტატების წარმომადგენლე-

ბისგან შედგებოდა. ისინი კონსერვატიული გაზეთის „ჩიკაგო თრიბუნის“ გარშემო ირაზმებოდნენ, რომლის რედაქტორიც პოლკოვნიკი რობერტ მაკკორმიკი მას „თავმდაბლად“ „მსოფლიოს დიად გაზეთად“ მოიხსენიებდა. ამ საზოგადოებაში წინა წლების ცვლილებები ნაკლებად იგრძნობოდა და ისინი მათთვის გასაგებ და მარტივ 1920-იან წლებზე ოცნებობდნენ. თავიანთი იზოლაციონისტური სულისკვეთებიდან გამომდინარე, ისინი თვლიდნენ, რომ ღვთის მიერ ნაბოძებ ქვეყანაში ცხოვრობდნენ და შორს იყვნენ დიდი ოკეანეებისა და უცხოელებისგან. თავიანთ პატარა ქალაქებში ისინი ცხოვრების ბატონპატრონებად თვლიდნენ თავს, მუდამ აკონტროლებდნენ ადგილობრივ პოლიტიკას და ეკონომიკას. ხოლო ისეთი პრეზიდენტები როგორც ტაფტი, ჰარდინგი, კულიჯი და ჰუვერია ვაშინგტონში მათი ცხოვრების წესის დამცველებად მიაჩნდათ. 1950-იანი წლებისთვის მთავრობაში მსგავსი დამცველები ნაკლებად ეგულებოდათ. თანაც „ახალი ცხოვრება“ თავისი აღზევებული პროფკავშირებით, მათაც უმწარებდა სიცოცხლეს. უფრო მეტიც, ისინი საკუთარ პარტიასაც ველარ აკონტროლებდნენ და აღმოსავლეთ სანაპიროს რესპუბლიკელები მოლაღატებად მიაჩნდათ. შუა დასავლეთის რესპუბლიკელთა ლიდერი რობერტ ტაფტი თვლიდა, რომ აღმოსავლეთის რესპუბლიკელები დანებდნენ პრესისა და პროფკავშირების ზეწოლას [9, 4-5]. რობერტ ტაფტს გვერდს უმშვენებდნენ, სენატორი ოჰაიოდან ჯონ ბრიკერი, სენატორი ილინოისიდან ევერეტ დირკსენი, სენატორი ვისკონსინიდან ჟოსეფ მაკარტი, სენატორი ინდიანადან უილიამ ჯენერი. ამ პოლიტიკოსებს ძლიერი ფინანსური მხარდაჭერა ჰქონდათ მსხვილი კაპიტალისტებისგან – რობერტ ვუდისგან, რომელიც Sears Roebuck Co -ის წარმომადგენდა და ჰენრი ტიმკენისგან, რომელიც Timken Roller Bearings-ის მფლობელი იყო [8, 3220].

შუა დასავლეთის კონსერვატორები თავიანთ რეგიონს ამერიკული სულისკვეთების ცენტრად თვლიდნენ, აღმოსავლეთ სანაპიროს მცხოვრებნი კი პარაზიტულ ელემენტებად მიაჩნდათ, რომელნიც ძირითადად ფულის კეთებით იყვნენ დაკავებულნი, მაშინ როდესაც შუა დასავლეთი სუფთა გულითა და შრომაში დასვრილი ხელით რეალურ პროდუქციას ქმნიდა [9, 214].

რაც შეეხება დემოკრატებს, მმართველობის 20 წლის მანძილზე მათ მართლაც, გაიმაგრეს პოზიციები და „ახალი კურსის“ საფუძველზე მნიშვნელოვანი ეტატიტური ხასიათის ინსტიტუციონალური ცვლილებები დაამკვიდრეს ქვეყანაში, მაგრამ ამ წლების მანძილზე შეცდომებიც მრავლად დაუგროვდათ. 1952 წლისთვის ამე-

რიკას უკვე მობეზრდა დემოკრატია 20-წლიანი ყოფნა თეთრ სახლში. ამავე დროს, ამერიკა დაღლილი იყო ფასებზე კონტროლით, მუდმივი სკანდალებით თეთრი სახლის აპარატში, სადაც ტრუმენის ახლობლები მოკალათდნენ, თუმცა მათ ბევრი უკლდათ ჰარდინგის მეგობრებამდე [3, 59-66].

ტრუმენს პრობლემები ჰქონდა კონგრესში თვით დემოკრატიებთანაც, ხოლო 1950 წლის შუალედურ არჩევნებში რესპუბლიკელებმა ბევრი ახალი ხმა მიიღეს, რამაც კიდევ უფრო გაართულა პრეზიდენტის ურთიერთობა კონგრესთან.

უმაღლესი სასამართლოც უარყოფითად განეწყო ტრუმენის ინიციატივებისადმი. როდესაც ტრუმენმა ფოლადის ქარხნების გაკონტროლება სცადა იმ საბაბით, რომ მათი ქმედება ეროვნულ უსაფრთხოებას უქმნიდა პრობლემებს, უმაღლესმა სასამართლომ არ დაუჭირა მას მხარი.

როგორც I მსოფლიო ომის დროს, დაიღალა ამერიკა ვილსონის მიერ მოთხოვნილი მსხვერპლისაგან, ასევე ახლა გადაიღალა ტრუმენის მოწოდებებისგან მსხვერპლი გაეღოთ კორეის ერთიანობისათვის.

სენატორ მაკარტიის კომიტეტის წყალობით ბევრმა ჩათვალა, რომ ტრუმენი არც ისე მაგარი აღმოჩნდა კომუნისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში და თავის მთავრობაშიც კი ჰყავდა მნიშვნელოვანი თანამდებობებზე მათი მომხრეები და რასაკვირველია კვლავ და კვლავ კორუფციის თემაც ჟღერდებოდა. ყოველივე ამას თვით დემოკრატიული პარტიის პრეზიდენტობის კანდიდატის ადლაი სტივენსონის ბიოგრაფი სტიუარტ გერი ბროუნი ადასტურებს [8, 74-75].

რესპუბლიკელები კი ამომრჩევლებს პირდებოდნენ ვაშინგტონში არსებული ქაოსის მოწესრიგებას – „გავწმენდთ ამ სიბინძურეს“, თანაც კითხვას უსვამდნენ მათ „ნუთუ აღარ გეყოფ?“ პირდებოდნენ აგრეთვე, კორეის ომის დასრულებას და, როგორც საერთოდ ხდება არჩევნებში, მონინააღმდეგე პარტიის ყველა ცოდვისა თუ შეცდომის გამოსწორებას.

1952 წლისთვის ქვეყანა უკვე აშკარად კვლავ კონსერვატიზმისაკენ იხრებოდა. ამერიკული საზოგადოება და განსაკუთრებით ამერიკული ბიზნესი გადაიღალა ჯერ „ახალი კურსის“, შემდეგ კი ომიდან გამომდინარე საგანგებო ზომებისგან, რომლებიც ფედერალური მთავრობის უფლებამოსილების უსაზღვრო ზრდაში გამოიხატა, რაც ამერიკის წმიდათაწმიდას – ამერიკული ბიზნესის თავისუფლებას ზღუდავდა. „Laissez-faire“ და ხელისუფლების დეცენტრა-

ლიზაცია კვლავ მოდაში შემოდის. თუმცა ყველას და მათ შორის რესპუბლიკელებს მშვენივრად ესმოდათ, რომ 1920-იანი წლებისკენ დაბრუნება შეუძლებელი იყო და „ახალ კურს“ ომგამოვლილი ამერიკა და ამერიკელებიც სხვანაირები იყვნენ. ახალი დრო ახალ კონსერვატიზმს მოითხოვდა.

არსებული ვითარება და პარტიებს შორის დაპირისპირება ბუნებრივია, უპირველეს ყოვლისა, მათ პოლიტიკურ პლატფორმებში გამოიხატა. დემოკრატიული პარტია აღნიშნავდა თავის წარმატებებს ოცი წლის მანძილზე და ეტატისტური იდეოლოგიიდან გამომდინარე ხაზს უსვამდა ფედერალური მთავრობის ღვანლს ეკონომიკის გადარჩენაში. აღნიშნავდა, რომ 1952 წლისათვის იყო 4 მილიონზე მეტი ბიზნესმენი ანუ 1 მილიონით მეტი, ვიდრე 1932 წელს. უმუშევრობა კი, მხოლოდ – 3 პროცენტი, 1932 წლის 25 პროცენტთან შედარებით [2, 474]. დემოკრატიული პარტიის პლატფორმაში ასახული იყო საკმაოდ სტანდარტული, დემოკრატიული პარტიისთვის დამახასიათებელი დამოკიდებულება ფედერალური ადმინისტრაციის საქმიანობის მიმართ. ეროვნული უსაფრთხოების ხარჯების საბაზით დემოკრატები არაფერს ამბობდნენ ფედერალური გადასახადების შემცირებაზე. ფერმერებს პირდებოდნენ ტრადიციულ დახმარებას და „ახალი კურსის“ წარმატებებს იხსენებდნენ. დემოკრატები მკაცრად აკრიტიკებდნენ ტაფტ-ჰარტლის, ფაქტობრივად ანტიპროფკავშირულ კანონს, რომელიც მათი აზრით, „არაადეკვატური იყო, არ მუშაობდა და უსამართლო იყო“. სანაცვლოდ პროფკავშირებს ახალი მიდგომების შემუშავებას პირდებოდნენ [2, 480-481].

დემოკრატები ენთუზიაზმით პირდებოდნენ ამომრჩევლებს ანტიტრესტული კანონმდებლობის ცხოვრებაში უფრო აქტიურ გატარებას. სიამაყით აღნიშნავდნენ დემოკრატიული პარტიის როლს სოციალური უზრუნველყოფის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში, რომელიც კიდევ უნდა გაიზარდოს და გაუმჯობესდესო. ამერიკელებს უმუშევრობა დაზღვევის სისტემის გაფართოებას და უმუშევრობის პერიოდში მიღებული თანხის გაზრდას პირდებოდნენ. ჯანდაცვის პრობლემის და მოთხოვნების შესასწავლად გეგმავდნენ ზეპარტიული, საპრეზიდენტო კომისიის შექმნას. განათლებასთან დაკავშირებით მოითხოვდნენ ფედერალურ დახმარებას შტატებისადმი სკოლების მშენებლობასა და კეთილმოწყობაში. თუმცა კატეგორიულად უარყოფდნენ განათლების პოლიტიკის სფეროში რაიმე ფედერალურ დიქტატსა თუ კონტროლს [2, 481-485].

1920 და 1932 წლების არჩევნებისაგან განსხვავებით, როდესაც ამერიკის საერთაშორისო პოლიტიკაში იზოლაციონიზმი ბატონობდა და პარტიები ძირითადად საშინაო პრობლემებს განიხილავდნენ, 1952 წლის „ცივი ომის“ პერიოდში საგარეო პოლიტიკას პარტიების პროგრამებში უდიდესი, შეიძლება ითქვას, მთავარი ყურადღება დაეთმო. დემოკრატები ხაზს უსვამდნენ თავდაცვის სისტემის გაძლიერებას და თავისუფალი ერების თანამშრომლობას, მათ შორის, გაეროში, მხარს უჭერდნენ ევროპის ინტეგრაციას და გერმანიის გაერთიანებას და საბჭოთა იმპერიალიზმის მსხვერპლთა მხარდაჭერის ინიციატივით გამოდიოდნენ [2, 475-477].

რესპუბლიკელთა პლატფორმა კი რა თქმა უნდა დემოკრატების მმართველობის გრანდიოზული კრიტიკითა და ბრალდებებით იწყებოდა. რა ბოლმაც დაუგროვდათ ოცი წლის მანძილზე ყველაფერი გამოთქვეს და თუ მათ კრიტიკას დავეყრდნობოდით, დემოკრატებს ამ წლებში კარგი არაფერი გაუკეთებიათ. მართალია II მსოფლიო ომის მოგება მინუსად ვერ ჩაუთვალეს, სამაგიეროდ განაცხადეს, რომ დემოკრატიულმა ადმინისტრაციამ ნააგო მშვიდობა ასეთი გმირობით და მსხვერპლით გამარჯვებულ ომში. აღმოსავლეთ ევროპის დაკარგვა და კომუნისტების წარმატებები ჩინეთში დემოკრატებს დაბრალდათ. თეირანის, იალტისა და პოტსდამის კონფერენციის შედეგები მეტად უარყოფითად შეფასდა და პლატფორმაში ხაზგასმული იყო, რომ ადმინისტრაცია იქ მოლაპარაკებებს აწარმოებდა ამერიკის კონგრესისა და ხალხის მოსაზრებების სრული არცოდნისა და იგნორირების საფუძველზე.

კორეის ომთან დაკავშირებით კი, ოღონდ დემოკრატები დაემცივნებინათ, და ურთიერთგამომრიცხავ განცხადებებსაც არ ერიდებოდნენ. ერთი მხრივ, აცხადებდნენ, რომ სამხრეთ კორეა არ წარმოადგენდა ამერიკის ინტერესების სფეროს, მეორე მხრივ, კი ასაბუთებდნენ, რომ ჩრდილოეთ კორეა ვერ გაბედავდა ომის დაწყებას ამერიკას რომ ჯარი არ გამოეყვანა კორეის ნახევარკუნძულიდან [2, 497].

საშინაო პოლიტიკაში სტანდარტულ რესპუბლიკურ რეცეპტებს იძლეოდნენ. კერძოდ კი, გადასახადების შემცირებას პირდებდნენ, როგორც დიდ, ასევე მცირე ბიზნესს. ფედერალური ხარჯების შემცირების ხარჯზე გეგმავდნენ ბიუჯეტის დაბალანსებას, რომელიც დემოკრატთა ხელში დიდი დეფიციტით გამოირჩეოდა. ამავე დროს, უნდოდათ ფედერალურ ხელისუფლებას, შტატებსა და ადგილობრივ ხელისუფლებას შორის გადასახდების პოლიტიკის ისეთი

დარეგულირება, რომელიც მეტ დამოუკიდებლობას მინიჭებდა შტატებსა და ადგილობრივ ხელისუფლებას. სოფლის მეურნეობის პრობლემების გადაწყვეტასაც, ძირითადად, შტატებისა და ადგილობრივი ხელისუფლების მეშვეობით აპირებდნენ. აცხადებდნენ, რომ შეწყვეტდნენ დემოკრატია მიერ კულტივირებულ ზენოლის პოლიტიკას ფედერალურ სარეზერვო სისტემაზე, ანუ ამომრჩეველს ტრადიციული დეცენტრალიზაციის პოლიტიკას პირდებოდნენ [2, 500-502].

რაც შეეხება პროფკავშირებთან ურთიერთობას, რესპუბლიკელები ტაფტ-ჰარტლის კანონის შენარჩუნებას არჩევდნენ იმ საბაბით, რომ იგი იცავდა ინდივიდუმს, როგორც დამქირავებლის, ასევე პროფკავშირების ხელმძღვანელობის უსამართლო ქმედებისაგან. თუმცა არც იმას უარყოფდნენ, რომ შეიძლებოდა კანონის ზოგიერთი პუნქტის შეცვლა [2, 502].

„ნიუ-იორკ თაიმსი“ რესპუბლიკელთა პლატფორმის შესახებ წერდა, რომ იგი საკმაოდ ფართოა, რათა დააკმაყოფილოს პარტიის სხვადასხვა ელემენტი, საკმარისად გაურკვეველია რათა არ გააღიზიანოს უმცირესობები და სპეციფიკური ჯგუფები, საკმაოდ მამხილებელია, რათა ფრაზებით უზრუნველყოს კამპანიის შემდგომი მსვლელობა“ [7, 3234].

ტრუმენი კი ადარებდა რა რესპუბლიკურ და დემოკრატიულ პლატფორმებს პირდაპირ ამბობდა – „ვფიქრობ რომ ჩვენ გვაქვს ყველაზე კარგი პლატფორმა, რომელიც კი რომელიმე პარტიას ოდესმე ჰქონია. რესპუბლიკელების პლატფორმა კი, ალბათ ყველაზე ცუდია, რომელიც კი ოდესმე წამიკითხავს“ [1, 712]. როგორც ვხედავთ, პოლიტიკა ტრუმენის მსგავს წესიერ ადამიანსაც აბსოლუტურად აკარგვინებს ობიექტურობის და სიმართლის გრძნობას და შესაბამისად, გამოჰყავს კეთილსინდისიერების სფეროდან.

ამ არჩევნებში მონაწილეობდა, აგრეთვე, ქრისტიან ნაციონალური, პროჰიბიციის (ალკოჰოლის აკრძალვის), შრომის სოციალისტური და მუშათა სოციალისტური პარტიები. მათ შორის გამოირჩეოდა პროგრესული და სოციალისტური პარტიები.

პროგრესული პარტია 1948 წლის არჩევნებში საკმაოდ სერიოზულ მესამე პარტიას წარმოადგენდა და 1,157,172 ხმა მიიღო. იგი მემარცხენე პოზიციის იყო, მაგრამ აკრიტიკდა ტრუმენის საგარეო პოლიტიკას და „ცივ ომს“ უფრო ამერიკას აბრალებდა ვიდრე საბჭოთა კავშირს.

1930-იანი წლების დიდი დეპრესიის ფონზე, საკმაოდ მომძლავრდა სოციალისტური პარტიაც. საშინაო საკითხებში იგი უფრო რადიკალური იყო და მრენველობის მთავარი დარგების ნაციონალიზაციას მოითხოვდა. ადამიანის უფლებების სფეროში, პროგრესული პარტიის მსგავსად, სოციალისტები მოითხოვდნენ სეგრეგაციის მოსპობას საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, სახლთმშენებლობიდან დაწყებული და არმიით დამთავრებული, მოითხოვდნენ ანტილინჩური კანონის მიღებას და კონსტიტუციის XIV შესწორების ცხოვრებაში რეალურ გატარებას. თუმცა საგარეო პოლიტიკაში აშკარად ანტისტალინისტურ პოზიციაზე იდგა და პარტიის საკმაოდ ცნობილი ლიდერი ნორმან თომასი ამერიკასა და საბჭოთა კავშირს ერთნაირად ადანაშაულებდა „ცივი ომის“ გაჩაღებაში [7, 3256-3257]. წინა წლებისგან განსხვავებით ამ პარტიებს არავითარი გავლენა არ მოუხდენიათ არჩევნების მსვლელობაზე.

ასეთი იყო პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგია და პლატფორმები და უნდა ითქვას, რომ რესპუბლიკელების პლატფორმა გარკვეულწილად უფრო შეესაბამებოდა, ქვეყანაში სულ უფრო მზარდ, კონსერვატიულ ტენდენციებს. როგორც აღვნიშნეთ, 1952 წლის არჩევნებში უდიდესი როლი თავად კანდიდატებმა ითამაშეს. როგორც არჩევნების შედეგმა აჩვენა ეროვნულმა გმირმა დუაიეტ ჯიზენჰაუერმა აშკარად დაჯაბნა დემოკრატი ადლაი სტივენსონი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

73. Public Papers of the Presidents of the United States. Harry S. Truman, 1952-53, US Government Printing Office, Washington, 1966, 712.
74. National Party Platforms 1840-1966, Compiled by Kirk H. Porter and Donald B. Johnson. University of Illinois Press, Urbana, Chicago, London, 1972, p.474.
75. ვასილ კაჭარავა, ამერიკა 1920-იან წლებში : ამერიკული ინდივიდუალიზმი, ეკონომიკური აყვავება, ჯაზის ეპოქა, მშრალი კანონი, დეპრესია, საქართველოს მაცნე, თბილისი, 2008.
76. ვასილ კაჭარავა, ჰ. ჰუვერის მოღვაწეობა აშშ-ის ვაჭრობის მინისტრის პოსტზე უორენ ჰარდინგის ადმინისტრაციაში., კრებული ამერიკის შესწავლის საკითხები, №1, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2002.
77. ვასილ კაჭარავა, ამერიკული დიპლომატია ამერიკული ბიზნესის სამსახურში 1920-იან წლებში, ქართული დიპლომატია, ნელინ-

დეული, №11, თბილისი, სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2004.

78. Bailey, Thomas A., Kennedy, David M., The American Pageant, A History of the Republic, D.C. Heath and Company, Lexington, Massachusetts, Toronto, 1987.
79. Bernstein Barton J, Election of 1952, History of American Elections 1789-2001, Volume VIII 1944-1956, Editor Arthur M Schlesinger Jr., Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2002.
80. Brown Stuart Gerry, Adlai E. Stevenson, Barron's Woodbury Press, Woodbury , N.Y., 1965.
81. Halberstam David, The Fifties, Villard Books, New York, 1993.

Vasil Kacharava

*Ph. Doctor, Professor of Ivane Javakishvili
Tbilisi State University and International Black
Sea University*

Ideology of Political Parties and their Platforms in the Presidential Elections of the United States in 1952

Summary

In the article are considered the principal differences between leading parties. Particularly we would like to compare the elections of 1952, with the elections of 1920 and 1932, when the struggle between the two leading parties was distinguished by special ideological contradiction. By 1952 the republicans were more flexible and absorbed many lessons from the „New Deal“. In the platform of the Democratic Party, there was a quite standard, etatist attitude to the activities of federal administration characteristic to this party. Because of national security issues the democrats did not say anything about tax decrease. They promised traditional support to farmers, referring to the success of the New Deal and strictly criticizing Taft-Hartley's, virtually, an anti trade union law. They noted the role of Democratic Party in the formation of social security system and promised to voters its further development. In the education sphere, they planning to increase financial assistance to states in building of schools, but categorically denied any federal control or dictate in this sphere.

Of course the republican platform's text started with enormous criticism and accusations against the democrats. For the internal policy they offered standard republican recipes. In particular, republicans promised, republicans promised tax reduction for big and small businesses. Unlike democrats, they planned to balance budget by decreasing federal costs. At the same time, republicans planned redistribution of power and responsibilities among federal government, state and local authorities on basis of further decentralization. The republicans considered maintaining Taft-Hartley law, because it was protection against unfair practices by either employer or union officials. Though they did not deny that it was possible to change some articles in the law.

In the condition of Cold War, in the programs of both parties probably the biggest attention was conceded to foreign policy. Democrats emphasized the reinforcement of self-defense and cooperation of free nations in UN. They supported Europe's integration and unification of Germany. At the same time they initiated maximum help to victims of Soviet Imperialism. Republicans blamed democrats in strengthening communism in Europe and Asia. Certainly main wave of criticism was directed to the Korean War. Republicans promised the voters to promote a healthier and stronger foreign policy, and also the end Korean War.

It must be outlined, that the republican's platform better reflected growing conservative tendencies in the country. But as mentioned above, in the elections of 1952 the candidates personality played far more important role and as the results showed, the national hero Dwight Eisenhower obviously defeated democrat Adlai Stevenson.

თენგიზ გრიგოლია

*ისტორიის მეცნირებათა დოქტორი, საქარ-
თველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პრო-
ფესორი*

**რუსეთი და ირანი ახლო აღმოსავლეთის
რეგიონალურ გეოპოლიტიკაში**

რუსეთ-ირანი დიდი ხნის ისტორიას ითვლის. აღნიშნული ისტორიის მანძილზე მათ შორის იყო არა ერთი კონფლიქტი და ომი. თავისი სამხედრო ქმედებითა და დაპყრობითი პოლიტიკით რუსეთმა გაიფართოვა თავისი ტერიტორიული არეალი სამხრეთ კავკასია-სა და კასპიისპირეთში.

XIX საუკუნის დასასრულსა და XX ს. დასაწყისის მიჯნაზე კერძოდ, 1907 წლის აგვისტოში, ხელი მოეწერა რუსეთ-ინგლისის ხელშეკრულებას ირანის გავლენის ზონებად დაყოფის შესახებ. პირველი მსოფლიო ომის დროს ნეიტრალური სპარსეთის ტერიტორიის ნაწილის ექსპანსია მოხდა თურქეთის, რუსეთის და ინგლისის მიერ. 1917 წლის ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ საბჭოთა მთავრობამ ირანთან ახალი ურთიერთობების აგება დაიწყო. 1941-1946 წლებში ირანი ოკუპირებული იქნა სსრ კავშირისა და ინგლისის მიერ, 1942 წელს მათ შეუერთდა ამერიკა. „ცივი ომის“ პერიოდში ირანი აღმოჩნდა საბჭოთა კავშირის მონინალმდევე ქვეყნების რიგებში. 1953 წელს ამერიკელების მხარდაჭერილი გენერალ ზაჰედის მიერ მოწყობილი გადატრიალების შემდეგ ამერიკელებმა ირანში პოზიციები საკმაოდ განიმტკიცეს, აღნიშნული პერიოდიდან ირანი გახდა ამერიკის სტრატეგიული მოკავშირე და სპარსეთის ყურის რეგიონში უსაფრთხოების უზრუნველყოფის გარანტი. 1950 წლიდან ირანმა თავისი სამხედრო-ტექნიკური თანამშრომლობა ააწყო ამერიკის შეერთებულ შტატებთან. ირანმა მიიღო მსხვილი კრედიტები დასავლეთის ქვეყნებიდან, იგი მონაწილეობას ლებულობდა სამხედრო-პოლიტიკურ ბლოკებში, რომლებიც ორგანიზებული იყო აშშ-ის და დიდი ბრიტანეთის მიერ და წარმოადგენდა „ჩრდილოეთის იარუსის“ დასაყრდენს, რომელიც მიმართლი იყო სამხრეთში საბჭოთა ექსპანსიის წინააღმდეგ [1, 5].

1960-1970 წლებში ირანის საგარეო პოლიტიკაში არსებითი ცვლილებები მოხდა. გამოჩნდა პრინციპულად ახალი მიმართულებები. ირანმა ეკონომიკური თანამშრომლობის მასშტაბები გააფართოვა სოციალისტური თანამეგობრობის ქვეყნებთან, აღნიშნული ქმედებები გამოწვეული იყო იმის გამო, რომ დასავლეთმა ირანს უარი უთხრა მრეწველობის საბაზრო დარგების მშენებლობის დახმარებაზე, ამიტომ ირანისათვის ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს ქვეყნებთან ეკონომიკური თანამშრომლობა უფრო ხელსაყრელი აღმოჩნდა. ორ ურთიერთდაპირისპირებულ სისტემასთან ურთიერთობაში თეირანი თავისათვის ხელსაყრელ დამოუკიდებელ საგარეო ბალანსის პოლიტიკას აწარმოებდა. სსრ კავშირისა და ირანის ძირითადი თანამშრომლობის ობიექტი გახდა ისპაჰანის მეტალურგიული კომბინატი. ორივე ქვეყნისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო „საუკუნის გარიგება“ – ტრანსირანული გაზსადენით ირანული გაზის მიწოდება სამხრეთ კავკასიაზე და თანაბარი მოცულობის რაოდენობის ციმბირული გაზის გატარება ირან-ევროპის კონტრაქტის შესაბამისად ევროპისაკენ. აღნიშნულმა გარიგებამ თეირანს გაუხსნა „ფანჯარა ევროპისაკენ“. პარალელურად საბჭოურირანული თანამშრომლობა ვითარდებოდა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან. ირანთან ურთიერთობაში გამოირჩეოდა რუმინეთი, რადგან იგი ნავთობის მოპოვებისათვის ირანს უმზადებდა მოწყობილობებს.

ირანის უახლოეს ისტორიაში მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1979 წლის ანტიშაჰური, ანტიდასავლური ისლამური რევოლუცია, იგი გახდა გამოხატულება ეკონომიკური, პოლიტიკური და იმ სოციალური უკმაყოფილებისა, რომელიც ათწლეულის მანძილზე ირანში გროვდებოდა. 1979 წლის 11 თებერვალს ირანში შაჰინშაჰური რეჟიმის დამხობამ ქვეყანაში ისლამური რეჟიმი დაამყარა. ირანის ისლამურმა რევოლუციამ ახლო აღმოსავლეთში შეცვალა გეოპოლიტიკურ ძალთა განაწილება, რეგიონში აშშ-ის გავლენა შეიზღუდა. ისლამური რევოლუციის მამა ჰომეინი ირანის და მთელი ისლამური სამყაროს მთავარ მტრად, დასავლეთს, კერძოდ ამერიკის შეერთებულ შტატებს მიიჩნევდა. ირანმა გაზის ფასის აწევის აუცილებლობის საბაბით სამხრეთ კავკასიას გაზის მიწოდება შეუწყვიტა, აღნიშნული პროცესები ევროპასაც შეეხო. [2, 35]

1980 წლიდან ჰომეინმა დაიწყო საბჭოთა კავშირთან ირანის ურთიერთობების გადასინჯვა. ირანის ეკონომიკური კავშირები სსრ კავშირთან კვლავ გამოცოცხლდა. ირან-ერაყის სამხედრო კონ-

ფლიქტის დამთავრების შემდეგ ირანმა სამხედრო-ტექნიკური თანამშრომლობის მონესრიგება დაიწყო სსრ კავშირთან.

1991 წლის 31 დეკემბერს საბჭოთა კავშირმა, როგორც გეოპოლიტიკურმა რეალობამ, შეწყვიტა თავისი არსებობა. სსრ კავშირის დეზინტეგრაციამ ირანი ახალი გეოპოლიტიკური სიტუაციის წინაშე დააყენა, მისი ჩრდილო საზღვრების გასწვრივ წარმოიქმნა თურქული რკალი (თურქეთი, აზერბაიჯანი, თურქმენეთი, უზბეკეთი, ყირგიზეთი და ყაზახეთი), რომლებიც პოტენციურად ანკარაზე იყვნენ ორიენტირებულნი, მხოლოდ სომხეთი წყვეტდა „რკალს“. სწორედ ამიტომ იყო, რომ თეირანმა დახმარება გაუნია ქრისტიანულ სომხეთს და არა მუსულმანურ აზერბაიჯანს ყარაბაღის საკითხთან დაკავშირებით. ირანი და რუსეთი მრავალეროვნებიან სახელმწიფოთა რიცხვს მიეკუთვნებიან. მათ ეთნიკური კონფლიქტების გაღვივების შედეგად მომავალში შეიძლება ეთნოპოლიტიკური საფრთხეები შეექმნათ, ამიტომ რეგიონში აუცილებლად თვლიან მათ ურთიერთთანამშრომლობას, რათა რეგიონში შენარჩუნებული იქნას მშვიდობა.

XXI საუკუნის მიმდინარე ათწლეულის დასასრული ხასიათდება რუსეთ-ირანის თანამშრომლობის აქტივიზაციით ისეთ სფეროში, როგორიცაა: პოლიტიკა, ეკონომიკა, სამხედრო-ტექნიკური და კულტურული სექტორები. აღნიშნულ სფეროებში თანამშრომლობა ორივე ქვეყნის ნაციონალურ ინტერესებს პასუხობს. რიგი ექსპერტები რუსეთ-ირანის თანამშრომლობას ბირთვული ენერჯის სფეროში და იარაღით ვაჭრობაში ეჭვის თვალით უყურებენ. განსაკუთრებით ამ საკითხთან მიმართებაში აშშ-ის პოზიცია ნეგატიურია. ვაშინგტონი, უკმაყოფილოა 2000 წლის მოსკოვის გადაწყვეტილების იმ საიდუმლო დანართისა, რომელიც დასკვნით პროტოკოლს გორიჩერნომიდინის კომისიის გადაწყვეტილებას ახლავს. გორიჩერნომიდინის შეთანხმება შეიცავს ვალდებულებებს, რომლითაც რუსეთმა არ უნდა დადოს კონტრაქტი ირანის იარაღით მომარაგებაზე.

2001 წლის მარტში რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის ვლ. პუტინსა და ირანის ისლამური რესპუბლიკის პრეზიდენტ მოჰამად ხათამს შორის ხელი მოეწერა დოკუმენტს „ძირითადი შეთანხმება რუსეთის ფედერაციასა და ირანის ისლამურ რესპუბლიკას შორის ურთიერთობისა და თანამშრომლობის პრინციპების შესახებ“, რომელმაც შექმნა ფართო პერსპექტივები ორი ქვეყნის ურთიერთთანამშრომლობაში ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორებში, შეთანხმება გულისხმობდა, აგრეთვე, თანამშრომლობას ატომური ენერჯის სამშვიდობო მიზნით გამოყენებისათვის.

რუსეთ-ირანის ურთიერთობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს რუსული იარაღის ექსპორტი ირანში. თანამედროვე პირობებში ირანს შემუშავებული აქვს თავისი ქვეყნის გადაიარაღების 25-წლიანი პროგრამა, რომელიც რუსული წარმოების იარაღითა და ტექნოლოგიებით უნდა მოხდეს, პირველ რიგში იგი ეხება ჰაერსაწინააღმდეგო დაცვითი კომპლექსური სისტემის მოდერნიზაციას. რუსეთი ირანს უნდა მიეხმაროს სამხედრო სპეციალისტების უკეთ მომზადებაში. ირანთან სამხედრო ტექნიკური თანამშრომლობით რუსეთმა წლიურად 300 მილიონი დოლარი უნდა მიიღოს. [3, 47]

რუსეთ-ირანის ურთიერთობაში მთავარი ადგილი უკავია თანამშრომლობას ბირთვული პროგრამის ფარგლებში. 1957 წელს აშშ-სა და ირანს შორის დაიდო ხელსეკრულება „ატომი მშვიდობისათვის“ ფარგლებში თანამშრომლობის შესახებ. პირველი ატომური რეაქტორი შეერთებული შტატების ხელშეწყობით აშენდა და ამუშავდა 1967 წელს ამირაბადის კვლევით ცენტრში – ისლამური რევოლუციის შემდეგ ირანმა აღნიშნულ სფეროში ორიენტაცია რუსეთზე გააკეთა.

XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს ბუშერის ატომური ელექტროსადგურის პირველი რეაქტორის მშენებლობის პროექტის საერთო ღირებულებამ 800 მილიონი დოლარი შეადგინა, მშენებლები დასავლეთევროპელი ფირმები იყვნენ. დღეისათვის ბირთვული პროგრამის ფარგლებში ირანთან მხოლოდ რუსეთი ეწევა რეალურ თანამშრომლობას. იგი აშენებს ბუშერის ატომურ ელექტროსადგურს „ბუშერი 2“-ს. 2009 წლის ბოლოს რუსი სპეციალისტები ბუშერის ატომურ ელექტროსადგურზე ბირთვული რეაქტორის ამოქმედებას გეგმავენ. თეირანის მტკიცებით მათ ბირთვული ტექნოლოგიები მხოლოდ სამშვიდობო მიზნებისათვის სჭირდებათ, მაგრამ მათი განცხადების არ სჯერათ ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ევროკავშირს. ირანის მიზანს შეადგენს ბირთვული ბომბის შექმნა. გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ ირანი არა ერთხელ არის გაფრთხილებული იმის შესახებ, რომ შეწყვიტოს ურანის გამდიდრება. აღნიშნული საკითხების უგულვებლყოფისათვის ირანს დაწესებული აქვს სანქციები. ირანი საერთაშორისო არენაზე ახალ პროვოკაციებს ეწევა. 2009 წლის დეკემბრისათვის ირანის ხელისუფლებამ ურანის გაძლიერებული ათი ახალი ობიექტის მშენებლობის გეგმა დაამტკიცა. ირანმა ერთ წელიწადში 300 ტონა ბირთვული საწვავის შექმნა დაისახა მიზნად. ირანი ბოლო პერიოდში ნაკლებად თანამშრომლობს ატომური ენერჯის საერთაშორისო სააგენტოსთან (აესს). დასავლეთის ქვეყნები შემფოთებას გამოხატავენ, რომ ურანის გაძ-

ლიერებით ირანს ბირთვული იარაღის შექმნა შეუძლია. კუმთან ახლოს ახალი ქარხნის აღმოჩენას დასავლეთის ექსპერტები სერიოზულ პრობლემად აღიქვამენ. ირანის მიდგომა ბირთვული პროგრამისადმი გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ მიღებულ 5 რეზოლუციას არღვევს. თეთრი სახლის მაღალმა ჩინოსნებმაც განაცხადეს „ჩვენი და საერთაშორისო საზოგადოების მოთმინება ინურება, დრო კი მირბის“. რუსეთი და ირანი მონაწილეობენ სატრანზიტო პროექტში „ჩრდილო-სამხრეთი“, რომელმაც უნდა მოიცვას არეალი სპარსეთის ყურიდან რუსეთ-ფინეთის საზღვრამდე. რუსეთ-ირანის სტრატეგიული ინტერესების თანხვედრა ართულებს დასავლეთის სახელმწიფოთა ინტერესების პრაქტიკულ რეალიზაციას კასპიისპირეთსა და ცენტრალურ აზიაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. რ. გაჩეჩილაძე, ახლო აღმოსავლეთი სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა, თბ., 2003.
2. ისლამი, ენციკლოპედიური ცნობარი, თბ., 1999.
3. Иванов М.С., История Ирана, М., 1997.
4. Васильев А.Г., Россия и Ближнем и среднем Востоке от мессянства к прагматизму, М., 1993.
5. Алиев С.М., Нефть и общественно-политическое развитие Ирана в XX в., М., 1985.
6. Ланцова С.А., Атнасова В.А. Мировая политика и международные отношения, Санкт-Петербург, 2008.

Tengiz Grigolia

*Doctor of Historical Sciences,
Professor of the Georgian Technical
University*

Russia and Iran in close-east regional geopolitics

Summary

Russia and Iran has been involved in regional politics of close east during the centuries. In the beginning of the 20th century Russia along with the England has been involved in dividing Iran between the influence zones. Af-

ter the year of 1917 the Soviet Union government began to establish new relationship with Iran.

After the cold war Iran has been among the anti Soviet Union countries. After the 1950 of the 20th century Iran has become the strategic partner of the USA. Iran has established its military technical relationships with the USA.

After the 1970 Iran has made its major changes in Foreign Policies. Very important in Iran's history was the anti western revolution. Islamic revolution changed the vision about the division of the geopolitical powers. From 1980, Iran began to overlook the relationships with the Soviet Union. After the abolition of the Soviet Union, Russia and Iran has faced new geopolitical reality. Under these circumstances began Russian-Iran cooperation in a sphere of the nuclear energy. Nowadays in a sphere of nuclear power the cooperation with Iran is held only from the Russian side. Russia and Iran has the same strategic interests.

თორნიკე შურულაია

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ-სოციალური ფაკულტეტის ასისტენტი-პროფესორი

აშშ-ს ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტო („შავი ოთახი“)

აშშ-ს ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტო (NSA) შეიქმნა 1952 წლის 4 ნოემბერს. სააგენტოს შტაბ-ბინა მდებარეობს ფორტ მიდში, მერილენდის შტატში. აღნიშნული სპეცსამსახური არის ერთ-ერთი პრიორიტეტული რგოლი აშშ-ს დაზვერვით თანამეგობრობაში. აღნიშნული სააგენტო აშშ-ს სპეცსამსახურებს შორის ყველაზე გასაიდუმლოებულია, მას შავ ოთახსაც უწოდებენ. სააგენტო წარმოადგენს ტექნიკური დაზვერვის სამმართველოთა ერთობლიობას, რომელიც მოღვაწეობს რადიო-ელექტრონული, კრიპტოგრაფიისა და ინფორმაციის დაცვის ხაზით. სააგენტო უზრუნველყოფს იმ ტიპის ინფორმაციის უსაფრთხოებას და მოპოვებას, რომელიც რადიო-ლოკაციურ კომუნიკაციებსა და კომპიუტერულ ქსელში ცირკულირებს. სააგენტოს სტრუქტურა იერარქიულად არის მოწყობილი: სააგენტოს დირექტორი, დირექტორის პირველი მოადგილე, დირექტორის მოადგილე ოპერატიულ საკითხებში, დირექტორის მოადგილე ტექნიკურ საკითხებში, დირექტორის მოადგილე ინფორმაციული სისტემების უსაფრთხოების საკითხებში [1].

სააგენტოს შემადგენლობაში ფუნქციონირებს რამდენიმე სამმართველო, რომლებსაც განსაზღვრული აქვთ კონკრეტული ფუნქცია და მისია:

1. რადიო-ელექტრონული სადაზვერვო ოპერაციების სამმართველო, რომელიც შედგება სამი ინფორმაციის მომპოვებელი და ორი დამხმარე ჯგუფისგან.

ინფორმაციის მომპოვებელი ჯგუფი დაკომპლექტებულია გეოგრაფიული პრინციპით:

ჯგუფი <A> – პასუხისმგებელია რუსეთის ფედერაციის და ყოფილი ვარშავის ხელშეკრულებაში შემავალი ქვეყნების შესახებ ინფორმაციის მოპოვებაზე.

ჯგუფი – ამუშავებს ინფორმაციას, რომელიც ეხება ჩინეთს, ჩრდილოეთ კორეას, ვიეტნამს და სხვა აზიურ სოციალისტურ სახელმწიფოებს.

ჯგუფი <G> – პასუხისმგებელია სხვა დანარჩენ სტრატეგიულ, თუ მეორე ხარისხოვან სახელმწიფოთა შესახებ ინფორმაციის მოპოვებაზე.

1960 წლიდან მოყოლებული ჯგუფი <G> აკონტროლებს და აანალიზებს აშშ-ში შემავალ და გამომავალ საერთაშორისო რადიოსიგნალებს. 1972 წელს ჯგუფ <G>-ს შტატი შედგებოდა 1244 სამოქალაქო პირისაგან და 600 სამხედრო ოფიცრისგან.

რადიო და ელექტრონული სადაზვერვო ოპერაციების სამმართველოს კონტროლის ქვეშ იმყოფება დამხმარე ქვეგანყოფილებები <C> და <W>. პირველი განყოფილება სადაზვერვო ინფორმაციის კომპიუტერულ დამუშავებას ეწევა, ხოლო მეორე განყოფილება კოორდინაციას უწევს სატელიტური თანამგზავრების საშუალებით წარმოებული მოსმენების და გაშიფვრის შედეგად მიღებული საიდუმლო ინფორმაციის მოპოვების პროცესს.

2. სააგენტოს კომუნიკაციების დაცვის სამმართველო ცნობილია, როგორც ორგანიზაცია <S>. აღნიშნული სამმართველო საშიფრი მონყობილობებით ამარაგებს აშშ-ს ყველა სახელმწიფო დაწესებულებას და აგრეთვე აკონტროლებს აშშ-ს დაზვერვით თანამეგობრობაში შემავალ უწყებათა კომპიუტერულ და ტელეკომუნიკაციურ სისტემათა ქსელს.

3. სააგენტოს შემადგენლობაში ფუნქციონირებს ტექნიკურ მეცნიერებათა კვლევის სამმართველო. აღნიშნული სამმართველოს კვლევის სფერო მრავალფეროვანია, ისინი სრულყოფენ საიდუმლო რადიოსიგნალების მოპოვების მეთოდებს, მრავალ დონიანი შიფრების გატეხვას და ასევე ინფორმაციის დაშიფვრასა და კოდირებას. სამმართველო შედგება ოთხი განყოფილებისგან:

a. მათემატიკური კვლევების განყოფილება სხვადასხვა ტექნიკური სპეციალური საშუალებებით აუმჯობესებს კრიპტოანალიზს.

b. რადიოსიგნალების მოპოვებელი სპეცაპარატურის შემქმნელი და ტექნიკური აღჭურვის განყოფილება, აწარმოებს ტექნიკას, რომელიც რადიოსიგნალების მოპოვებას და მათ ანალიზს ახდენს.

c. კრიპტოგრაფიული დანადგარების განყოფილება, რომელიც ამუშავებს და აუმჯობესებს დამშიფრავი დანადგარების ტიპებს, რომლებიც შემდგომში გლობალური კომუნიკაციების დაცვისთვის გამოიყენება.

d. კომპიუტერული ტექნიკის განყოფილება ელექტრო-გამომოვლელ ტექნიკურ სფეროს იკვლევს.

4. მეტად საინტერესოა სააგენტოს საიდუმლო სამმართველო, რომელიც ტექნიკური მონყობილობების (ე.წ. ჟურნოკების) და სასიგნალო დანადგარების მონტაჟსა და რეგულირებას ეწევა გლობალურ-რი მასშტაბით.

ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტოს კადრები სპეციალურ სასწავლო კურსს გადიან აშშ-ს კრიპტოგრაფიის ნაციონალურ სკოლაში. ამავე სკოლაში სპეციალურ მომზადებას გადიან, აშშ-ს სხვა სპეცსამსახურების კადრები და პენტაგონის ოფიცრები [2, 557, 558].

ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტოს საიდუმლო მოსასმენი ობიექტები მსოფლიოს თითქმის ყველა წერტილშია განლაგებული. ეს ობიექტები ძირითადად რაიმე კვლევითი ან კოსმოსური სამეცნიერო ცენტრის საფარქვეშ მოქმედებს და სინამდვილეში სრულიად სხვა მისიას ასრულებს. ობიექტებზე მუშაობენ ექსპერტთა ჯგუფები, რომელიც შედგება: ლოგისტიკის სფეროს სპეციალისტის, ლინგვისტის, ანალიტიკოსის და კიბერნეტიკული ტექნოლოგიების ექსპერტისაგან. მათი უმთავრესი მისიაა ფლობდნენ ინფორმაციას ყველა პრიორიტეტული საკითხის შესახებ და წინასწარ გათვალონ მოსალოდნელი საფრთხეები, რომლებიც რაიმე სახით ზიანს მიაყენებს მათი ქვეყნის ნაციონალურ უსაფრთხოებას.

სააგენტოს თანამშრომელთა საერთო შტატი 120 000 კაცისგან შედგება. ოცი ათასიდან ოცდაოთხ ათასამდე სააგენტოს თანამშრომელი ცენტრალურ აპარატში მუშაობს, ხოლო დანარჩენი თანამშრომლები, ძირითადად, სამხედრო პირები მსახურობენ მსოფლიო მასშტაბით არსებულ სააგენტოს ბაზებსა და საინფორმაციო დაზვერვით სადგურებზე, რომელთა რიცხვი რამდენიმე ათასს აღწევს. აღნიშნული სტაციონარული სადგურების გარდა სააგენტო თავისი მისიის შესასრულებლად იყენებს სამხედრო საზღვაო ძალების მზვერავ გემებს. ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტოს განკარგულებაშია ასევე აშშ-ს სამხედრო საჰაერო ძალები და საზღვაო ავიაცია [3, 316, 319].

აშშ-ს პრეზიდენტმა ბარაკ ობამამ განსაკუთრებით აღნიშნა თავის ერთ-ერთ გამოცხადებაში, რომ სპეცსამსახურების როლი სახელმწიფოს განვითარებაში მეტად დიდია. აშშ-ს მთავრობა მართლაც უზარმაზარ თანხებს ხარჯავს დაზვერვის თანამეგობრობის პროდუქტიული მოღვაწეობისთვის ხელის შესაწყობად. აშშ-ს სპეცსამსახურების ბიუჯეტს თუ გადავხედავთ ვნახავთ, რომ ყოველ

წელს მისი რაოდენობა იზრდება მილიარდობით წინა წლებთან შედარებით:

აშშ-ს სპეცსამსახურების ბიუჯეტი

1997 – 26,6 მილიარდი აშშ დოლარი.

1998 – 26,7 მილიარდი აშშ დოლარი.

2004 – 39,8 მილიარდი აშშ დოლარი.

2005 – 44 მილიარდი აშშ დოლარი.

2008 – 47,5 მილიარდი აშშ დოლარი.

2009 – 55-დან 60 მილიარდ აშშ დოლარამდე გაიზარდა [4].

აღსანიშნავია, რომ აშშ-ს სპეცსამსახურების ბიუჯეტიდან 8-მილიარდამდე აშშ დოლარი ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტოს განეკუთვნება. სააგენტოს ბიუჯეტი არ არის ფიქსირებული და საჭიროების შემთხვევაში, კონკრეტული პრიორიტეტული მისიების და საიდუმლო პროექტების შესასრულებლად მას დამატებითი თანხებიც გამოეყოფა.

ფარული მოსმენები და ვიდეო გადაღება მართლაც, რომ ყველა ქვეყნის სპეცსამსახურის აუცილებელი ატრიბუტია და ამერიკის აღნიშნულ სააგენტოს ამ საქმეში მართლაც, რომ წამყვანი ადგილი უკავია მსოფლიოში. სპეცსამსახურების ოპერატიულ-აგენტურული მუშაობა სპეციალური ტექნიკის გამოყენების გარეშე წარმოდგენილია. ოპერატიულ-ტექნიკური უზრუნველყოფისა და სპეცტექნიკის დანაყოფს ევალება ოპერატიული და საგამოძიებო სამსახურების დაკვეთით დააფიქსირონ ნებისმიერი სახის ტელეკომუნიკაციური კავშირი (ტელეფონები, ფაქსი, ელ-ფოსტა) ფარულად შეაღწიონ ბინებსა და ოფისებში და მოსასმენი და სათვალთვალო აპარატურა დაამონტაჟონ [5, 265].

ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტოს საინფორმაციო ბაზას წარმოადგენს ე.წ სადგური „ეშელონი“ ელექტრონული შპიონაჟის გლობალური სისტემა. ეს არის ცენტრი, სადაც მიედინება მსოფლიოს ელექტრონულ სივრცეში არსებული აუცილებელი ინფორმაცია, შემდეგ ეტაპზე ინფორმაცია გადის ფილტრაციას, ხდება მისი კლასიფიკაცია და არქივში შენახვა, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში ამოქმედება. ეშელონი უკავშირდება კოსმოსში მოქმედ ასობით სატელიტურ ანტენას, რომლებიც წარმოადგენენ ერთგვარ საინფორმაციო წყაროს „ეშელონისთვის.“ აღნიშნული ტერმინი გამოყენებაშია 1980 წლიდან. ეშელონის ოფიციალური ისტორია იწყება 1947 წელს როდესაც აშშ-ს და ინგლისს შორის დაიდო საიდუმლო ხელშეკრულება (UKUSA) უსაფრთხოების სფეროში, რომლის მი-

ხედვითაც ამ ორმა სახელმწიფომ გააერთიანეს თავიანთი სადაზვერვო პოტენციალი გლობალური შპიონაჟის წარმოების მიზნით. მოგვიანებით ამ ხელშეკრულებას შეუერთდა: კანადა, ავსტრალია და ახალი ზელანდია, ხოლო შემდეგ ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის სხვა წევრი სახელმწიფოებიც. „ეშელონის“ მთავარი სადგური მდებარეობს აშშ-ს სტრატეგიული მოკავშირის და პარტნიორის ტერიტორიაზე (მენვით ჰილზე) დიდ ბრიტანეთში.

ეშელონის სრულყოფილად ფუნქციონირების მიზნით მასზე მუშაობს, როგორც დედამიწის ზედაპირზე არსებული ტექნიკური კომპლექსები, აგრეთვე ასობით კოსმოსური სატელიტური ანტენა და ათობით წყალქვეშა გემი. წყალქვეშა გემების მისიაა საკომუნიკაციო კაბელებზე მოსასმენი ტექნიკის დამონტაჟება და მიღებული ინფორმაციის დამუშავება.

აშშ-ს ნაციონალური უსაფრთხოების სააგენტოს მეტად საპასუხისმგებლო მისია დაეკისრა 2001 წლის 11 სექტემბრის კატასტროფული მოვლენების შემდეგ. აშშ-ს სადაზვერვო თანამეგობრობა აქტიურად იბრძვის XXI საუკუნის საფრთხის, გლობალური ტერორიზმის წინააღმდეგ. პარტნიორი ქვეყნების სპეცსამსახურებთან ერთად ისინი აქტიურად ატარებენ პრევენციულ ანტიტერორისტულ აქციებს, თუმცა აღსანიშნავია, რომ ამ სტრუქტურაში ბოლომდე გახსნილი თანამშრომლობა და ურთიერთობა შეუძლებელია. ნაშრომს დავამთავრებთ მეტად საყურადღებო ფრაზით: „არ არსებობენ მეგობარი სპეცსამსახურები, არსებობენ მხოლოდ მეგობარი ქვეყნების სპეცსამსახურები.“

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. www.nsa.gov (10.11.2009).
2. К. Дегтярев, Энциклопедия спецслужб, Москва, 2008.
3. Пыхалов И.В. Спецслужбы США, Москва, 2002.
4. www.gpoaccess.gov (10.11.2009).
5. ბესიკ ალადაშვილი; შპიონაჟის საიდუმლო, თბ., 2007.
6. CRS Report for Congress, Received through the CRS Web, The National Security Agency:
Issues for Congress, Richard A. Best, jr. Specialist in National Defense, Foreign Affairs, Defense, and Trade Division. Updated January 16, 2001.

7. European Parliament 1999-2004, Session document, Report on the existence of a Global system for the interception of private and commercial communications, (ECHELON interception system) (2001/2098(INI)), Rapporteur: Gerhard Schmid, 11 July, 2001.

Tornike Shurgulaia

Assistant Professor of the Georgian Technical University, faculty of Humanitarian and Social sciences

National Security Agency (NSA) of the USA (Black Room)

Summary

The National Security Agency (NSA) is one of the largest components of the U.S. Intelligence Community. NSA is responsible for obtaining intelligence from international communications links, by the widespread availability of low-cost encryption systems, and by changes in the international environment in which dangerous security threats can come from small, but well organized, terrorist groups as well as hostile nation states.

NSA was established in 1952 as a highly compartmented secret codebreaking effort undertaken by a handful of military officers and civilians, but the Agency has gradually become an acknowledged government agency responsible for intelligence signals. NSA has employed many highly gifted scientists, engineers, and mathematicians.

NSA's eavesdropping mission includes radio broadcasting, both from various organizations and individuals, the Internet, telephone calls, and other intercepted forms of communication. Its secure communications mission includes military, diplomatic, and all other sensitive, confidential or secret government communications. It has been described as the world's largest single employer of mathematicians, and the owner of the single largest group of supercomputers[clarification needed], but it has tried to keep a low profile. For many years, its existence was not acknowledged by the U.S. government, earning it the nickname, "No Such Agency" (NSA). Due to the fact that the agency rarely makes any public remarks, it has been quipped that their motto is "never say anything".

In 2004, NSA Central Security Service and the National Cyber Security Division of the Department of Homeland Security (DHS) agreed to expand NSA Centers of Academic Excellence in Information Assurance Education Program.

As part of the National Security Presidential Directive 54/Homeland Security Presidential Directive 23 (NSPD 54), signed on January 8, 2008 by President Bush, the NSA became the lead agency to monitor and protect all of the federal government's computer networks from cyber-terrorism.

NSA's mission, as set forth in Executive Order 12333, is to collect information that constitutes "foreign intelligence or counterintelligence" while not "acquiring information concerning the domestic activities of United States persons". NSA has declared that it relies on the FBI to collect information on foreign intelligence activities within the borders of the USA, while confining its own activities within the USA to the embassies and missions of foreign nations.

NSA's domestic surveillance activities are limited by the requirements imposed by the Fourth Amendment to the U.S. Constitution; however, these protections do not apply to non-U.S. persons located outside of U.S. borders, so the NSA's foreign surveillance efforts are subject to far fewer limitations under U.S. law. The specific requirements for domestic surveillance operations are contained in the Foreign Intelligence Surveillance Act of 1978 (FISA), which does not extend protection to non-U.S. citizens located outside of U.S. territory.

These activities, especially the publicly acknowledged domestic telephone tapping and call database programs, have prompted questions about the extent of the NSA's activities and concerns about threats to privacy and the rule of law.

Since the existence of the NSA has become more widely known in the past few decades, and particularly since the 1990s, the agency has regularly been portrayed in spy fiction. Many such portrayals grossly exaggerate the organization's involvement in the more sensational activities of intelligence agencies. The agency now plays a role in numerous books, films, television shows, and computer games.

მაია ამირგულაშვილი

ისტორიის აკადემიური დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

გლობალიზაციის თანამედროვე ტენდენციები

ჩვენს თვალწინ ახალი მსოფლიო ვითარება ყალიბდება, რაც ძირითადად გულისხმობს განცალკევებულობის თანდათანობით გაქრობას და ერთიანი გლობალური თანამეგობრობის ჩამოყალიბების დაჩქარებას. მართალია სიმდიდრისა და სიღარიბის, კანონიერებისა და უკანონობის დაპირისპირება კვლავ რჩება, მაგრამ თანამედროვე მსოფლიოს განვითარების წამყვანი ტენდენცია მაინც ინტეგრაცია, თანამშრომლობა და გლობალიზაციაა.

განვითარების მთავარ ფაქტორად გლობალიზაციისა და ლოკალიზაციის პრობლემები გვევლინება. ნებისმიერ ინდივიდს, ფირმას, ორგანიზაციას, ქვეყანას განვითარების საკუთარი კანონზომიერება გააჩნია. დღემდე მათი განვითარების შინაგანი ფაქტორები იყო გადამწყვეტი, მაგრამ პოსტინდუსტრიული საზოგადოების დამკვიდრებასთან ერთად ვითარება იცვლება. რა თქმა უნდა შინაგანი ფაქტორები მნიშვნელოვანია, მაგრამ გადამწყვეტი მაინც გლობალიზაციის ზემოქმედებაა.

თანამედროვე მსოფლიოში გლობალიზაციის მიმართ დამოკიდებულება საკმაოდ განსხვავებულია, რაც ამ პროცესის ტენდენციებისა და შედეგების სხვადასხვაგვარი აღქმიდან გამომდინარეობს.

თანამედროვე ტენდენციებისა და სხვადასხვა შეხედულებათა ობიექტური ანალიზის საფუძველზე ზოგადად გლობალიზაცია წარმოადგენს ქვეყნებსა და რეგიონებს შორის ურთიერთგავლენისა და ურთიერთდამოკიდებულების გაძლიერების პროცესს, რომელიც არღვევს ენობრივ, ტერიტორიულ, ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, ფსიქიკურ ბარიერებს და მიმართულია კულტურულ-ცივილიზაციური ერთობისა და რეგულირების ზეეროვნული სისტემის შექმნისკენ.

მეცნიერები განასხვავებენ გლობალიზაციას ინტერნაციონალიზაციისაგან. მათი აზრით, ინტერნაციონალიზაცია გულისხმობს ურთიერთობების ინტენსიფიკაციას ნაციონალურ დონეზე, ე.ი. სახელმწიფოებს შორის. ამის შედეგად სახელმწიფოებმა შეიძლება ძლიერი ურთიერთგავლენა მოახდინონ ერთმანეთზე, ბევრი რამით დაუახლოვდნენ ერთმანეთს, მაგრამ მაინც რჩებიან ერთმანეთისგან განსხვავებული და განცალკევებული.

საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფოები, როგორც მჭიდროდაც არ უნდა იყვნენ ურთიერთდამოკიდებულნი, ნათლად გამოკვეთილი საზღვრებით არიან ერთმანეთისაგან გამიჯნული. მისგან განსხვავებით, გლობალური მსოფლიო გულისხმობს ზეტერიტორიულ და ზენაციონალურ სამყაროს, სადაც სახელმწიფოებრივი საზღვრები არავითარ როლს არ უნდა თამაშობდეს, მაგრამ საერთაშორისო და გლობალური ურთიერთობები შესაძლებელია თანაარსებობდეს და დღევანდელი მსოფლიო ერთდროულად შეიძლება იყოს როგორც ინტერნაციონალიზირებული და გლობალიზირებული.

ინტერნაციონალიზაციის ფარგლებში მსოფლიო სამეურნეო სისტემა გამოდის როგორც ცალკეული ეროვნული მეურნეობების ერთმანეთზე გადაბმულობა; მეორე პროცესი, მონდელიზაცია ისეთ მთლიანობად აყალიბებს მსოფლიო სამეურნეო სისტემას, რომლის შემადგენლობაშიც ეროვნულ მეურნეობებთან ერთად შედიან ტრანსნაციონალური და ეროვნებათშორისი ერთეულები და მსოფლიო ორგანიზაციები; რაც შეეხება მესამეს, გლობალიზაციას, იგი ახალ, სოციალურ თვისებას ანიჭებს ამ მთლიანობას. ინტერნაციონალიზაციისა და მონდელიზაციის პროცესების შემდეგ გლობალიზაციას ერთ-ერთ წამყვან როლს აკისრებენ მსოფლიო სისტემის გაერთიანებაგამთლიანებაში.

გლობალიზაციის პროცესში გაძლიერდა ინტეგრაციული ტენდენციები. მოიმატა სხვადასხვა საერთაშორისო თანამეგობრობის რაოდენობამ და გაღრმავდა ქვეყნებს შორის ურთიერთობები. ინტეგრაციული კავშირები ფეხს იკიდებს ლოკალური ცივილიზაციების შიგნითაც. ამას განაპირობებს ერთიანი, დემოკრაფიული, ეკოლოგიური, ეკონომიკური და ტექნოლოგიური პრობლემები. მართალია გლობალიზაციას იკვლევენ მისი ყველანაირი ასპექტით, მაგრამ იშვიათად განიხილავენ ისეთ ყოვლისმომცველ პროცესად, რომელიც ცივილიზაციურ გადატრიალებას იწვევს.

ტრადიციული წარმოდგენა სახელმწიფოზე, როგორც მსოფლიო წესრიგის ძირითად ერთეულზე, გულისხმობს მის შედარებით ჰომოგენურობას, ანუ იგი გვევლინება როგორც უნიტარული, ერთიანი მიზნების მქონე სუბიექტი. მაგრამ თანამედროვე ეპოქაში საერთაშორისო და ტრანსნაციონალური ორგანიზაციების რიცხვის ზრდამ შეცვალა როგორც სახელმწიფოს, ისე სამოქალაქო საზოგადოების დინამიკა. სახელმწიფო იქცა დანაწევრებულ არენად, სადაც როგორც ტრანსნაციონალური, ისე სხვადასხვა შინაური ძალები გვევლინებიან.

ექსკლუზიური კავშირი ტერიტორიასა და პოლიტიკურ ძალას შორის განყდა. ახალი საერთაშორისო და ტრანსნაციონალური ინსტიტუტები შეკავშირდა სუვერენულ სახელმწიფოებთან და სუვერენიტეტი საზიარო ძალად აქცია, ანუ სახელმწიფო სუვერენიტეტის რაღაც ნაწილი არასახელმწიფოებრივი სუბიექტების ხელში აღმოჩნდა. ასეთ პირობებში ძნელია სახელმწიფო დამოუკიდებელ და აბსოლუტურ სუვერენად მიიჩნიო. ფაქტია, რომ ეროვნული ხელისუფლება თანდათან იზღუდება სხვა სახელმწიფო სისტემებით, ე.ი. იზღუდება სახელმწიფოს მთავარი ნიშანი – სუვერენიტეტი.

გლობალიზაციის შედეგად ჩნდება კითხვა: ხომ არ გახდება სახელმწიფოებრიობის ინსტიტუტი წარსულის საკუთრება და ხომ არ გარდაქმნებიან ისინი მსოფლიო ფედერაციის ელემენტებად. ამგვარ პერსპექტივას გვინიანსწარმეტყველებს მ. გოლანსკი, რომელიც წერს: „გლობალური მასშტაბის მქონე ცენტრალიზებულ ხელისუფლებაზე არსებული მოთხოვნა და ეკონომიკური სუვერენიტეტის დაყვანა ფინანსურ დამოუკიდებლობმდე ჩამოაყალიბებს ქვეყნების მსოფლიო ფედერაციას, რომელშიც იქნება შრომის ღრმა დანაწილება და ფუნქციების მკვეთრად გადანაწილება მის სუბიექტებს შორის. პრაქტიკულად მცირედ დაკავშირებული და დამოუკიდებელი ქვეყნის ამჟამად არსებული ქაოსური და უწესრიგო სიმრავლის ნაცვლად, მსოფლიოში გაჩნდა ეკონომიკური და პოლიტიკური ძაფებით მჭიდროდ დაკავშირებული ხალხების მკაცრად სტრუქტურირებული თანამეგობრობა“ [1, 28-34].

გლობალიზაცია და ეკონომიკის დარეგულირება ხელს უწყობს ძალაუფლების ახალი კერების გაჩენას, რომლებიც ახალი ტექნოლოგიების წყალობით გამუდმებით უვლიან გვერდს სახელმწიფო სტრუქტურებს. ამ დროს აუცილებლად დგება სახელმწიფოს პერსონიფიკაციის საკითხი თუ ვინ დგას სახელმწიფოს სათავეში. თუ სახელმწიფო აპარატი გადასულია ქურდობაზე და კორუფციაშია ჩაფლული, ასეთი სახელმწიფოს როლის გაძლიერება, გააღრმავებს დაშლის პროცესებს და ლოკალურ დასასრულამდე მიიყვანს მას. ხოლო თუ სახელმწიფოს სათავეში მყოფი ადამიანები საერთო სახელმწიფო ინტერესებით ხელმძღვანელობენ, მაშინ ასეთი სახელმწიფოს როლი ხელს შეუწყობს ქვეყნის აღორძინებას [2, 42-45].

გლობალიზაციის პროცესი დროთა განმავლობაში ბევრად უფრო მტკივნეული ნაციონალური ერებისათვის აღმოჩნდა. მათი ასეთი მდგომარეობა კი გლობალურად შეიძლება შევადაროთ აღმოსავლური სამყაროს ტრადიციულ მცდელობას შეინარჩუნოს თვითმყოფადობა.

უ. ბეკის გაგებით ეროვნული სახელმწიფო სრულიადაც არ მოძველებულა. იგი აუცილებელიც არის გლობალიზაციის პროცესში პოლიტიკურად გაფორმებისათვის და ტრანსნაციონალურად მისი რეგულირებისათვის.

ნახევარი საუკუნეა იწერება აშშ-ის უპირატესი მისიის შესახებ მსოფლიოში, რომ ის ერთადერთი ზესახელმწიფოა მსოფლიოში. ევროკავშირის შექმნის ერთ-ერთი სერიოზული საბაბიც სწორედ აშშ-თან ეკონომიკური კონკურენციაა. ევროკავშირი შეგვიძლია მივიჩნიოთ XXI საუკუნის სახელმწიფოთაშორის ცივილიზაციურ გაერთიანებათა ნიმუშად. მისმა წევრებმა ნებაყოფლობით თქვეს უარი სუვერენიტეტის რაღაც ნაწილზე, ხოლო ეროვნულ სახელმწიფოებრიობაზე და ინტერესებზე მაღლა ხალხის ეკონომიკური კეთილდღეობა და გაერთიანების იდეა დააყენეს.

ევროკავშირი გლობალიზაციის ყველაზე თვალსაჩინო და ნათელი გამოხატულებაა. სხვა ცივილიზაციურ გაერთიანებებს თითქმის მთლიანად აქვთ შენარჩუნებული საკუთარი სუვერენიტეტი.

სახელმწიფოს სუვერენიტეტი განსაკუთრებით მტკივნეულია საქართველის სახელმწიფოებრიობისათვის. „პატარა ქვეყანას დიდი შეცდომის დაშვების უფლება არა აქვს. საქართველოს საგარეო პოლიტიკური კურსი არ უნდა იყოს არც პრორუსული, არც პროამერიკული, არც პროევროპული, იგი უნდა იყოს მხოლოდ პროქართული და ამაზე უნდა აიგოს ჩვენი ურთიერთობა ყველა ქვეყანასთან თუ გვინდა, რომ შევინარჩუნოთ საკუთარი თავი და თვითმყოფადობა. ჩვენ ვეკუთვნიტ ჩვენს საკუთარ თავს, ჩვენი კულტურით, ეროვნული წინააღმდეგობებით აღსავსე ყოფნა არყოფნის ისტორიით და მაინც წარსულის მთლიანობისა და მომავლის იმედით. ქართული სჯული არ უდრის მხოლოდ სარწმუნოებას, ის არის ცხოვრების და აზროვნების საერთო წესი. მოკავშირე უნდა ვეძებოთ იმათ შორის, ვისაც ჩვენ ვჭირდებით, რომელი ქვეყნის მუდმივ ინტერესებშიც არის ჩვენი მოკავშირეობა“. [3, 177, 327-329]

გლობალიზაციის პროცესმა მოიცვა სახელმწიფოს ისეთი სპეციფიკური ფუნქციები, როგორიც თავდაცვა და უსაფრთხოებაა. ეს სფეროები ცალსახად სახელმწიფოს კონპეტენციაში შედიოდა და მკაცრად იყო გასაიდუმლოებული. გლობალიზაციის პროცესმა აქაც ცვლილებები შეიტანა და ბევრი რამ საფუძვლიანად შეცვალა.

დღეს ძალიან ცოტა ქვეყანა თუ მოიძებნება, რომელიც თავდაცვის სტრატეგიად ნეიტრალიტეტს ან საკუთარი ძალების იმედად ყოფნას ირჩევს. ახლა მთავარი როლი გლობალური და რეგიონული უშიშროების ინსტიტუტებს ენიჭება.

რეგიონული და გლობალური პოლიტიკის ურთიერთკავშირი ტრადიციული გეოპოლიტიკის ჩარჩოებში ვერ თავსდება. კაპიტალის გადინება, ტერორიზმი, ნარკოტიკების კონტრაბანდა თუ უკანონო ემიგრაცია არ ცნობს სახელმწიფო საზღვრებს. ვერც ერთი ცალკე აღებული ქვეყანა ვერ გაუმკლავდება ამ პრობლემებს. მხოლოდ ერთიანი ძალისხმევით შეიძლება მათი გადაჭრა. ასე რომ, თვით ობიექტური პირობები ქმნის სუვერენიტეტის განაწილების აუცილებლობას სხვადასხვა ძალებს შორის.

ამგვარად, გლობალისტების დასკვნა პარადოქსულია; სახელმწიფო სუვერენიტეტი წარსულის საკუთრებაა. ვესტფალიის სუვერენული სახელმწიფოების საერთაშორისო სისტემამ არსებობა ფაქტიურად დაამთავრა. ასეთ შემთხვევაში ბუნებრივად იბადება კითხვა: თუ მსოფლიო პოლიტიკა აღარ არის დაფუძნებული სუვერენულ სახელმწიფოებრიობაზე, როგორ ხორციელდება მმართველობა თანამედროვე გლობალიზირებულ მსოფლიოში?

გლობალისტების პასუხი ასეთია: თანამედროვე პოლიტიკაში შენარჩუნებულია სახელმწიფო პოლიტიკა, მაგრამ იგი მჭიდრიდაა გადახლართული საბაზრო და სამოქალაქო საზოგადოებრივ მმართველობასთან.

ნაციონალიზმისა და გლობალიზაციის არსის, თეორიისა და სტრუქტურის შესწავლა გვარწმუნებს, რომ თანამედროვე მსოფლიოს ეს ორი განმსაზღვრელი მოვლენა, თავიანთი შინაარსით ურთიერთდაპირისპირებული და ურთიერთსაწინააღმდეგო ფენომენია.

ნაციონალიზმი ეროვნული სახელმწიფოების შექმნის, განმტკიცებისათვის ბრძოლა და მისი თეორიული დასაბუთებაა, რომლისთვისაც ერი, ერი-სახელმწიფო, სუვერენიტეტი, ეროვნული ეკონომიკა, ეროვნული ვალუტა, ეროვნული კულტურა წმინდა ცნებებია და მათი დაცვის, განმტკიცებისა და განვითარებისათვის აბსოლუტურად ყველა საშუალება მისაღები და გამართლებულია.

გლობალიზაცია პირიქით, ეროვნული საზღვრებისა და განსხვავებების მოშლის, ერი-სახელმწიფოების გაუქმების, საერთო მოქალაქეობის, ერთიანი ზენაციონალური ეკონომიკის, საერთო ვალუტის, ტრანსნაციონალური კორპორაციების ბატონობისა და კოსმოპოლიტური კულტურის გავრცელების გამოხატულება და თეორიული აპოლოგიაა.

ნაციონალიზმი უკანასკნელი ორი საუკუნის მანძილზე ყველაზე უფრო მძლავრი, წარმატებული და გავრცელებული იდეოლოგია იყო. პოლიტიკოსებისათვის და მოქალაქეთა ფართო ფენებისათვის ეროვნული ინტერესები იყო ყველაზე უფრო მაღალი ღირებულება,

რომელიც განსაზღვრავდა პოლიტიკასა და მთელ საერთაშორისო ურთიერთობებს. ნაციონალიზმი მისი ლიბერალური სამოქალაქო ფორმით ფაქტობრივად ყველა ერი-სახელმწიფოს იდეოლოგია იყო და სახელმწიფოს ერთ-ერთ მთავარ იარაღად მიიჩნეოდა.

XX საუკუნის ბოლო ათწლეულებში გლობალიზაციის სახით თავი იჩინა, ახალმა მოვლენამ, რაც სრულიად სხვა ღირებულებებს ემყარება და ყველაფერი იმის წინააღმდეგ არის მიმართული, რაც ნაციონალიზმისათვის წმინდა და ხელშეუხებელია. ცხადია, ეს დაპირისპირება არ შეიძლება უმტკივნეულო ყოფილიყო და თავისი სიტყვა არ ეთქვა თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ამ პრობლემას მსოფლიო განსაკუთრებით მწვავედ შეეჯახა 90-იან წლებში, იმ დროს, როცა გლობალიზაცია, მართლაც გლობალური მოვლენა გახდა და ფაქტობრივად აღარ დარჩა ძალა, რომელიც ამ პროცესის გავრცელებასა და განვითარებას წინააღმდეგობას გაუწევდა. სწორედ მაშინ იფეთქა ახალმა ნაციონალიზმმა რომელიც, როგორც წესი ეთნიკური ხასიათისაა და უმწვავესი ფორმა მიიღო.

ამ ყველაფერთან ერთად იბადება კითხვა: ხომ არ გამოიწვია გლობალიზაციამ ნაციონალიზმის გამოცოცხლება და ხომ არ წარმოადგენს ეს უკანასკნელი რეაქციას იმ ტენდენციებზე, რომელიც ეროვნული სახელმწიფოსა და ეროვნული კულტურის წინააღმდეგ არის მიმართული?

მეცნიერთა უმრავლესობა ამ კითხვას დადებითად პასუხობს და მიიჩნევს, რომ თანამედროვე ნაციონალიზმი ნამდვილად არის რეაქცია გლობალიზაციაზე, გარკვეულწილად მისი შედეგიც კი და ამდენად ეს ორი ფენომენი განუყოფელი, ერთი და იგივე მონეტის ორი მხარეა.

ავტორთა ნაწილი კი თვლის, რომ გლობალიზაციამ პირიქით შეასუსტა ნაციონალიზმი და რაც უფრო ინტენსიური იქნება გლობალიზაციის პროცესი მით უფრო კლებულობს ნაციონალიზმის გამოვლინებისა და მისი გვრცელების ალბათობა.

ფაქტია, რომ ახალი ნაციონალისტური ქმედებები გლობალიზაციის გამოწვევაა და მას პირობითად „ანტიგლობალისტური ნაციონალიზმი“ შეიძლება ვუწოდოთ.

ენტონი სმიტი თვლის, რომ ინტეგრაციული პროცესები და გლობალიზაციის შედეგები ვერ ცვლის ეროვნული იდენტურობის, ეროვნული კულტურისა და ეროვნული ხასიათის დომინანტურ მნიშვნელობას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ერები და ნაციონა-

ლიზმი გლობალიზაციის ეპოქაში რჩება თანამედროვე მსოფლიო წესრიგის ერთადერთ რეალურ საყრდენად. ერები იმდენად არიან მიბმული თავიანთ ისტორიულ ძირებთან, რომ ვერავითარი გლობალური კულტურა მას ვერ შეცვლის, ხოლო ერი-სახელმწიფოები კვლავაც დარჩებიან პოლიტიკური ერთობების მთავარ ფორმად.

ამ მოსაზრებას არ იზიარებენ გლობალისტები და მიიჩნევენ, რომ ერი-სახელმწიფოებისა და მით უფრო ნაციონალიზმის ეპოქა უკვე წარსულის საკუთრებაა. თვით ნაციონალისტური გამოსვლებიც ძირეულად განსხვავდება იმ კლასიკური ნაციონალიზმისაგან, რომელიც წარსულის ეპოქისათვის იყო დამახასიათებელი. გლობალისტების აზრით, ნაციონალისტური გამოცდილება იმდენადაა დაკავშირებული გლობალიზაციასთან, რამდენადაც სწორედ გლობალიზაციამ გამოიწვია სახელმწიფოს დასუსტება და იმ კონტროლის მოხსნა, რაც აკავებდა ნაციონალიზმის გამოვლინებას.

თანამედროვე ნაციონალიზმის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო გახდა გლობალიზაციის ისეთი დამახასიათებელი და თანმდევი ფენომენი, როგორიც ტრანსნაციონალური თემები და დიასპორაა [4, 163].

მსოფლიო გლობალიზაცია არის ურთულესი პროცესი, რომელიც გულისხმობს მსოფლიოს ერთ მთლიან ორგანიზმად გაერთიანებას. ამ დიდ გაერთიანებაში კი სხვადასხვა ქვეყანა, თავიანთ ადგილს იკავებს. გლობალიზაცია დღეს უკვე შეუქცევადი პროცესი გახდა და მიუხედავად სურვილისა ის მაინც დადგება ყოველი ქვეყნის ცხოვრების დღის წესრიგში.

საქართველო მსოფლიოს განუყოფელი ნაწილია და ბუნებრივია მისი განვითარება შესაბამისობაში ხდება. ამჯერად საქართველოს მთავარი ამოცანაა სოციალურ-ეკონომიკური კრიზისის დაძლევა. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ, საზღვრების გახსნამ, სრულიად შეცვალა ჩვენი ქვეყნის და თითოეული ჩვენთაგანის ცხოვრება [5, 191-195].

სკეპტიკოსები თვლიან, რომ ნაციონალური პოლიტიკა ისეთივე მნიშვნელოვანია, როგორიც მაშინ იყო, როცა ერი-სახელმწიფოები პირველად ჩამოყალიბდა. ერი-სახელმწიფოების ეკონომიკურ როლზე საუბრისას გლობალიზაციის მონინააღმდეგეები ხშირად უსვამენ ხაზს სტატისტიკურ მონაცემებს, რითაც სურთ დაამტკიცონ, რომ ეკონომიკაშიც კი სახელმწიფოს როლი არა თუ მცირდება, არამედ იზრდება კიდევ [6, 228-232].

მსოფლიოში დღეს არსებული ვითარება ს. ჰანტინგტონის აზრით, მხოლოდ რამოდენიმე ათწლეულს გასტანს, შემდეგ კი იგი ნამ-

დვილ მულტიპოლარულ სისტემას დაუთმობს ადგილს, რასაც განაპირობებს ზესახელმწიფოს მიერ უნიპოლარული მსოფლიოს შექმნის მცდელობის დროს სახელმწიფოების მხრიდან გამოსხატული წინააღმდეგობები. ზ. ბჟეზინსკი აცხადებს: „მსოფლიოს პოლიტიკაში ბოლოს და ბოლოს უფრო უჩვეულო გახდება ძალაუფლების კონცენტრაცია ერთი სახელმწიფოს ხელში. მაშასადამე, აშშ გლობალური მასშტაბის მქონე არამართო პირველი და ერთადერთი, არამედ უფრო საფიქრებელია უკანასკნელი ზესახელმწიფოც კი არის“ [7, 174].

მსოფლიოში მიმდინარე პროცესების იგნორირება შეუძლებელია და აუცილებელი ხდება სახელმწიფო პოლიტიკის ფორმირება, რომელიც განსაზღვრავს როგორც სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ძირითად მიმართულებებს, ასევე უზრუნველყოფს ეროვნული ფასეულობების დაცვასა და ქვეყნის სუვერენიტეტის შენარჩუნების პირობებს.

მსოფლიო ინტეგრაციული პროცესები შეუქცევადია. ინტეგრაციის ეპოქაში დეზინტეგრაციის გზა დამლუპველია. ეს არის მკაცრი, ობიექტური რეალობა, რომლის არცნობა ყოველად შეუძლებელია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ლ. ჩიქავა, რამ შეიძლება დააინტერესოს ეროვნული პარტნიორები საქართველოში, ჟურნალში: „კომენტარი“, 2003-2004.
2. კ. კუტუბიძე, სახელმწიფო სუვერენიტეტი და გლობალური ინტერესები, თბ., 2002.
3. ა. ჩიკვაიძე, პოლიტიკური ჭადრაკი, თბ., 2004.
4. <http://www.google.com> Spenser and Wolman, 2002.
5. ა. აბრალავა, ეროვნული ეკონომიკა და გლობალიზაცია, თბ., 2005.
6. ზ. დავითაშვილი, გლობალიზაცია და ნაციონალიზმი, თბ., 2003.
7. ზ. ბჟეზინსკი, დიდი ცვლილებები, ჟურნალი „საზოგადოება და პოლიტიკა“, 1996, №1.
8. ნ. ბარათაშვილი, გლობალიზაციის თანამედროვე ტენდენციები და ახალი მსოფლიო წესრიგი, თბ., 2004.

Maia Amirgulashvili
Doctor of History, Professor of the
Georgian Technical University

Modern Tendencies of Globalization

Summary

In modern world dependence to globalization is very different, which follows perception of this processes and results differently.

According to modern tendencies and different views to objective analyses, generally globalization represents between countries and regions influence and interdependence to reinforcement the process, which abolishes lingual, territorial, economical, mental barriers and directed to culturalcivilization union and controlled to create lingual system.

ს ა მ ხ ე დ რ თ ი ს ტ თ რ ი ი დ ა ნ

თეიმურაზ დალაქიშვილი

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი

ხათუნა თოდაძე

*ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი*

დავით მამულაიშვილი

ვიცე-პოლკოვნიკი

ტრადიციული კავკასიური საბრძოლო იარაღის წარმოების ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (ძირითადი ტიპები და სახეები)

კავკასიას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მსოფლიოში ტრადიციული საბრძოლო იარაღის წარმოების ისტორიაში. ოდიტგანვე კავკასიელ ხალხებში – ძირითადად ქართველებში, ჩეჩნებში, ინგუშებსა და დაღესტნელებში ფართოდ იყო გავრცელებული ცივი საბრძოლო იარაღის წარმოების ტრადიციები, რამაც განვითარების მაღალ საფეხურს მიაღწია ლითონის ათვისების შემდეგ.

კავკასიაში საბრძოლო იარაღის წარმოების მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციებია საქართველოში – ძირითადად ხევსურეთში, თუშეთში, სვანეთში, მაჭახელას, ენგურის, პანკისის, არაგვისა და კავთურის ხეობებში, ჩეჩნეთის, ინგუშეთისა და დაღესტნის მაღალმთიან რაიონებში. სტრატეგიული ინტერესების გათვალისწინებით, უსაფრთხოების მიზნით, იარაღის წარმოების პროცესი, როგორც საკუთრივ საქართველოში, ასევე სრულიად კავკასიის მასშტაბით, რეგიონული პრინციპით იყო დიფერენცირებული – იარაღის დამზადების ტექნოლოგიური ოპერაციები გადანაწილებული იყო საწარმოო რეგიონებზე. საბრძოლო იარაღი მზადდებოდა, ძირითადად, ძნელად მისაგნებ და მისადგომ ადგილებში და საწარმოო ობიექტები ასრულებდნენ ზურგის ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციას [1; 2].

საბრძოლო ცივი იარაღი ძირითადად იყოფა:

- ა) ტიპებად დანიშნულების მიხედვით
 - სალაშქრო იარაღი;
 - იარაღი მჭიდრო ორთაბრძოლისათვის;
 - იარაღი დისტანციური ორთაბრძოლისათვის;

- იარაღი ხელჩართული ბრძოლისათვის;
- სარიტუალო იარაღი.

ბ) სახეებად სამოქმედო ფუნქციის მიხედვით

- სამკვეთლო(გამჭოლი);
- საცემი;
- საჩეხი;
- დასმით სასერი;
- საძგერებელი.

ამ ეტაპზე ჩვენ განვიხილავთ სამკვეთლო, საცემი, საჩეხი და დასმით სასერი ცივი იარაღების ფუნქციურ სახეთა ჯგუფს [7; 8].

მახვილი, როგორც ტერმინი, ქართულ ენაში ძირითადად გამოიყენება ზოგადად ცივი საომარი იარაღის – საკუთრივ კლასიკური მახვილის, ხმლისა და სატევარის აღსანიშნავად. მახვილი განეკუთვნება საჩეხ, სამკვეთლო და საცემ იარაღთა ფუნქციურ სახეთა ჯგუფს.

იგი შეიძლება ყოფილიყო როგორც ორლესული, ასევე ცალ ფხაზე ალესილი, ცალი მხრიდან ნაკვეთილი წვეროთი.

ჩვენს ერამდე III ათასწლეულში, მელითონეობის გარიჟრაჟზე, საბრძოლო იარაღებს შორის ერთ-ერთი უმთავრესი ადგილი სპილენძისაგან დამზადებულ, სატევრის ფორმის მოკლე, ფართოპირიან ორლესურ მახვილებს ეკავათ. იარაღის ასეთი ფორმა განპირობებული იყო საიარაღო მასალის მაღალი პლასტიკურობითა და დაბალი სიმტკიცით. იმდროინდელი მახვილის ზომითა და ფორმით მსგავსება სატევართან ბუნებრივად განაპირობებდა ამ იარაღით ბრძოლის შესაბამის დინამიკას [7].

უძველესი ბრინჯაოს მახვილი (მე-9 – მე-8 საუკუნეები ჩვენს ერამდე) იყო გრძელპირიანი (1500 მმ) იარაღი სწორი ორლესული პირით. ბრინჯაოს მახვილი გამოჩნდა მე-2 ათასწლეულში ჩვენს ერამდე, ხოლო რკინისა – ჩვენს ერამდე 1 ათასწლეულის დასაწყისში. რკინის მახვილის სიგრძე იყო არაუმეტეს 700 მმ-სა, მის ვადას ჰქონდა ჯვრის ან წრიული ფორმა. მახვილის სახელური იყო ხის, ზემოდან დახვეული ტყავით ან რბილი ლითონით, ან მზადდებოდა მთლიანად ლითონისაგან.

იარაღის წარმოებაში ფოლადის დამკვიდრებამ იარაღის შექმნის ოსტატებს საშუალება მისცა დაემზადებინათ უფრო ვიწროპირიანი და გრძელი მახვილები. ამასთან, სატევრის ფორმის მახვილი იმდენად სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, რომ კიდევ 3 ათასი წელი

გააგრძელა არსებობა, როგორც იარაღის დამოუკიდებელმა სახეობამ და თანამედროვე ფოლადის სატევრის სახით მოაღწია ჩვენამდე [7].

IX-X საუკუნეების მახვილს აქვს სწორი, განიერი პირი, რომელიც ბოლოში მომრგვალებულია და ითვლება, მხოლოდ, მჩხვავ იარაღად. XI-XII საუკუნეების მახვილი, შევიწროვებული პირით და წამახვილებული ბოლოთი ერთდროულად გამოიყენებოდა როგორც მჩხვავი და მჩხვლეტი იარაღი. მახვილს ამზადებდნენ რკინისა და ბულატისაგან. XII საუკუნის ბოლოს მახვილის სახელურის სიგრძე ისე გაიზარდა, რომ შესაძლებელი იყო მისი ორი ხელით გამოყენება. ამ პერიოდში მახვილს ისე ჰქონდა წამახული წვერო, რომ იგი ატანდა აბჯრის შეუღლებათა ადგილებში [1; 2].

მახვილის ქარქაში ხისაგან იყო დამზადებული და დაფარული იყო ტყავით ან გამძლე ქსოვილით. იგი ქამრის ყანიმზე მაგრდებოდა. ამ პერიოდში უკვე გამოჩნდა რაინდთა იარაღი. რაინდის მახვილი ითვლებოდა კეთილშობილ იარაღად – მას აკურთხებდნენ მღვდელმთავრები და ფიგურირებდა ლიტურგიებში, კორონაციებში და სხვა. მის წარმომავლობას ხშირად უკავშირებდნენ ზებუნებრივ ძალებს, ზოგიერთი მათგანი თითქოს ფლობდა მაგიურ თვისებებსაც [2; 7].

კლასიკური რაინდული მახვილის საბოლოო ფორმირება მოხდა XIII საუკუნეში. მისი საშუალო სიგრძე შეადგენდა 750-800 მმ-ს, ხოლო მაქსიმალური – 900 მმ-ს. მახვილი იყო ბრტყელი, სიგანით 50 მმ და ჰქონდა შუა წიბო. მახვილს ჰქონდა ასევე ვადა, რომლის ბოლოები უმნიშვნელოდ იხრებოდა ზემოთ, 100 მმ სიგრძის სახელური და საპირწონე, რომელიც ხშირად გამოიყენებოდა, როგორც რომელიმე ქრისტიანული რელიქვიის საიდუმლო შესანახი. რელიქვია იცავდა მახვილის სინმინდეს და ამაღლებდა მისი მფლობელის ბრძოლისუნარიანობას. მისი წონა შეადგენდა 1,25-1,8 კილოგრამს [7].

მე-14 საუკუნის I მეოთხედში, რაინდის მახვილის პირი დაგრძელდა, რამაც გაზარდა მისი დარტყმითი ძალა და ხელჩართული ბრძოლის დისტანცია. ასე გაჩნდა ერთნახევარ სახელურიანი მახვილი, ჯერ გერმანიაში, ხოლო შემდეგ ინგლისში და დანარჩენ დასავლეთ ევროპაში [2].

თანამედროვე ეტაპზე, ევროპული კლასიფიკაციის თანახმად, მოკლე მახვილად მიიჩნევა მახვილი 600 მმ-მდე სიგრძით, გრძელ მახვილად კი – მახვილი სიგრძით 600-დან 1150 მმ-მდე, ერთნახევარ სახელურიანად – მახვილი სიგრძით 1150 მმ-დან 1450 მმ-მდე, ხოლო

ორსახელურიანად – მახვილი სიგრძით 1500 მმ-ზე ზემოთ. უკანასკნელის პირის სიგანეა 50-60 მმ, მისი სახელურის სიგრძე აღწევს 300-მმ-მდე, ხოლო წონა – 3,5-5 კილოგრამს. ზოგიერთი ორსახელურიანი „მძიმე მახვილი“ იწონიდა 8 კილოგრამამდე და სიგრძე აღწევდა 2000-მმ-ს [7].

ქართული მახვილის სახეებია: აორი – ორლესური, აფთი-შუბ-მახვილა ბრტყელი ტარგრძელი, სათუმახვილა-ბოლოკვეთილი, ოპ-რპირიგრძელი, თუშური ორლესური, ვაზრი ცელისმაგვარი, მაქერა, მახაირა, სპათი, ფინაკი, ქუდაბეკური, შიმშერი, შუშტი, ჩელთი-ბრტყელი მახვილი, წოდგელი ცელისმაგვარი, ჭადვი-ცელისმაგვარი, ჯავარდენი-ჯავარიანი მასხალი. მახვილის ეპითეტებია **მუსრი** და **საგმირი** [7].

სატევარი – მოკლე მახვილი – ორლესური მოკლეპირიანი სამკვეთლო იარაღია სწორი, ზოგ შემთხვევაში გადრეკილი პირით [7].

მსოფლიოში უძველესი და უნიკალურია კავკასიურ-ქართული – ზოგადქართული, ხევსურული, დაღესტნური, თუშური და სვანური სატევარი. აგრეთვე, ოდითგან ცნობილია და გავრცელებული სპარსული, სირიული, ავღანური, მაროკოული, დამასკოური, ინდური, იაპონური, თურქული, მონღოლური და აფრიკული სატევრები [1; 2].

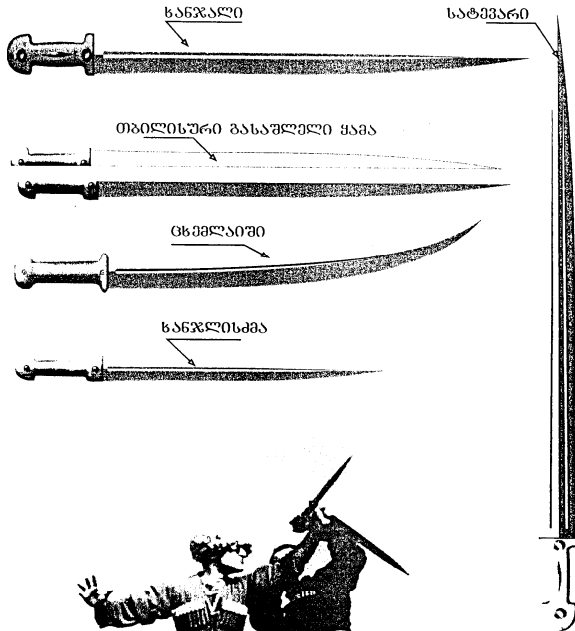
კავკასიურ-ქართული სატევარი გამოირჩევა თავისი თვითმყოფადი ფორმით – მისი პირი შედარებით მოკლეა და სოლისებრი. იგი ნაჭედაა საუკეთესო ხარისხის ფოლადებისაგან და სპეციალური ტექნოლოგიით თერმული დამუშავების შემდეგ, იძენს მაღალი მექანიკური თვისებების კომპლექსს. ყოველივე ეს უზრუნველყოფს იარაღის მაღალ საექსპლუატაციო მახასიათებლებს. კავკასიურ-ქართული სატევარის ზომები და ფორმა პროპორციული და დახვეწილია. მისი ტარი და ქარქაში მდიდრულად და გემოვნებით არის მოსევადებული სპილენძითა და ვერცხლით, ხშირ შემთხვევაში შეიცავს ოქროს ელემენტებს. სტილიზებულ ორნამენტებში ჭარბობს მზის (ბორჯღალი) და ვაზის გამოსახულებანი, აგრეთვე სხვა ძველი, ტრადიციული ნიშნები [2; 4; 8].

მაღალი საბრძოლო თვისებებით გამორჩეული კავკასიურ-ქართული სატევარი კავკასიელთა ყოფის ერთ-ერთ სისხლხორცეულ ატრიბუტად, კავკასიის კულტურული მთლიანობის, კავკასიური სულის მატერიალურ გამოხატულებად იქცა [3; 4].

სატევარი ძირითადად შედგება – ტარისაგან, პირისაგან და ქარქაშისაგან. სატევარის ტარი, თავის მხრივ, შესდგება კოტასაგან, სახელურისა და ვადასაგან. ხმლის პირს გააჩნია ნიღრი ანუ ყუა,

ფხა, ღარი და ნვერი ანუ ნესტარი, პირგადრეკილს – შაშარიც. სატე-
 ვარის პირი ღართა განლაგებით შეიძლება იყოს ცერღარა, ცალღა-
 რა, ორღარა და სამღარა. სატეღარი ფხაზე იღესება ცალი ან ორივე
 მხრიდან. შესაბამისად არსებობს ცალღესური და ორღესური სა-
 ტეღრები. ქარქაში მზადდება ხისაგან, რომელიც გარედან გადაკრუ-
 ლია ტყავით, ხავერდით, თხელი, ფურცლოვანი ლითონით და ხშირ
 შემთხვევაში მოსავადებულია ვერცხლით და თვლებით [1; 4]

სატეღარი
 (ძირითადი სახეები)

სხვადასხვა ტიპის კავკასიურ-ქართული სატევრის საერთო სიგრძე იცვლება 40-70 მმ ფარგლებში.

კავკასიურ-ქართული სატევარის სახეებია – ბაზალა, თილი-ყამყამი (დიდი სატევარი), სათირი (ფართოპირიანი ორლესური), ყა-მა (გადრეკილი სატევარი), ყელე (დიდი სარიტუალო სატევარი), ცხემლაიში (დიდი გადრეკილი სატევარი), იატაგანი (გადრეკილი ორლესური სატევარი, მოკლე ხმალი), გორდა (გადრეკილი გრძელი სატევარი, მოკლე ხმალი), ხანჯლისძმა და სხვა. [8].

კავკასიურ-ქართული სატევარის ერთ-ერთ სახეობას – ყელეს, ისევე როგორც აკინაკს (ლახვარი ორპირი, ბუნგრძელი), უძველესი დროიდან არამარტო საბრძოლო, არამედ მკვეთრად გამოხატული წარმართული სარიტუალო დანიშნულება ჰქონდა. უძველესი ქართული ყამა ორი ნაწილისაგან შესდგება და საჭიროების შემთხვევაში იყოფა ორთავ ხელით სამოქმედოდ.

ხმალი – მოდრეკილი მახვილი – საჩეხი, სამკვეთლო, საცემი და დასმით-სასერი იარაღია წინ გადატანილი სიმძიმის ცენტრით. საუკუნეთა განმავლობაში ხმალი ჩვენი წინაპრების განუყრელი თანაგმგზავრი და ღირსების დამცველი იყო. ერის უმეტესი ფიზიკური ენერჯია, სწორედ, მის ტრიალში იწითობოდა და ისტორიის უწყვეტ ქარტახილებს, მხოლოდ მკლავმაგართა და სულითმხნეთა მოდგმა გადაურჩა. ზოგადად, კავკასიელთათვის და კერძოდ, ქართველი ხალხისთვის, ხმალი ღირსეული, კურთხეული იარაღი იყო ყოველთვის [8].

ქართველობა ადიდებდა ხმალს, როგორც ბრძოლაში მათი ღირსების დამცველ იარაღს და უმღეროდნენ კიდევ მას [1; 4; 8]. ამაზე მეტყველებს ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერებაც:

ხმალო ხევსურეთს ნაჭედო
თელავში თუშმა დაგფერა,
მეფე ერეკლემ გაკურთხა,
საომრად ჯვარი დაგწერა.

ან:

ხმალმა თქვა: ლეკმა გამჭედა,
ქართველმა მლესა ფხაზედა,
შამკიდეს სააკაძესა,
მაკურთხეს გმირის ტანზედა.

ხმალი ძირითადად შედგება – ტარისაგან, პირისაგან და ქარქაშისაგან. ხმლის ტარი, ისევე როგორც სატევრისა, თავის მხრივ შედგება კოტასაგან, სახელურისა და ვადასაგან. ხმალი შეიძლება იყოს ვადა უჯვრო და ვადაჯვრიანი. პირი შედგება სწორი ნაწილისაგან, და შამარისაგან (მოღუნული ნაწილი). ხმლის პირს გააჩნია ნიღრი ანუ ყუა, ფხა, ღარი და წვერი ანუ ნესტარი. ხმალი ფხაზე ილესე-

ბა ამოზნექილი მხრიდან. ხმალი ღართა განლაგებით შეიძლება იყოს ცერლარა, ცალღარა, ორღარა და სამღარა. ხმლის წინ გადატანილი სიმძიმის ცენტრი ზრდის დარტყმით ძალას და მოწინააღმდეგის დაზიანების სიღრმეს. ქარქაში მზადდება ხისაგან, რომელიც გარედან გადაკრულია ტყავით, ხავერდით, თხელი, ფურცლოვანი ლითონით და ხშირ შემთხვევაში, ისევე როგორც სატევრის ქარქაში, ძირითადად მოსავადებულია ვერცხლით და თვლებით [1; 4; 8].

ხმლის ძირითადი გავრცელებული ფორმების მასა უქარქაშოდ შეადგენს 850-950 გრამს, ქარქაშით – 1100-1250 გრამს. ხმლის პირის სიგრძე შაშარის (მოლუნული ნაწილის) გარეშე შეადგენს 750-850 მმ-ს, ხოლო ხმლის პირის საერთო სიგრძე – 950-970 მმ-ს [8].

სულხან-საბა: „ესე ხმალნიცა მრავალგვარნი არიან, სხვათა და სხვა თემთა ქმნილებათაებრ. რომელიც ხრმალი ძველი, გრძელი, განხრილი, მზეველი და მკვეთელი და სრულია, გლუვი იყოს თუ გამოფერდილი, ანუ ღაროსანი, გორდა თუ კალდომი, ამას ქართველნი ჰყვარობენ. არიან სხვაცა ახალნი და მზეველნი, რომელიმე გლუვი, რომელიმე ფერდილმი და უფრორე წვლილი და გნდოვანი ვითარცა ხიშტი, ესევეითართა ფრანგნი ჰყვარობენ. არაბნი სხვასა, სპარსნი სხვასა და ყოველნი თემნი სხვადასხვა რიგსა დაწესების გამო: რომელიმე დრეკილთა, რომელიმე შვეტთა, რომელიმე ბასრთა, სხვანი რბილთა, თემთა და წესთა გამო“ [5].

მსოფლიოში ძირითადად გავრცელებულ ხმლებს მიეკუთვნება კავკასიურ-ქართული, ევროპული (ფრანგული), ირანული (სპარსული), ტაჯიკური, ავღანური, ინდური, არაბული და ოსმალური. შემონახულია, აგრეთვე, უძველესი ხეთური ხმლის ნიმუში.

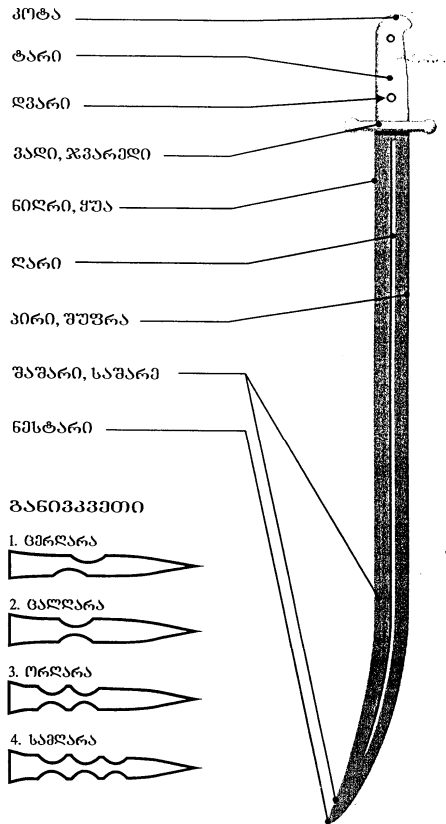
კავკასიურ-ქართული ხმლები – ხევსურული, დაღესტნური და სხვა, უძველესია და მისი ისტორია ათასწლეულებს ითვლის. კავკასიურ-ქართული ხმლები არის, როგორც ვადაჯვრიანი, ასევე უვადაჯვრო. მათი პირი ნაჭედია საუკეთესო ფოლადებისაგან და სპეციალური თერმული დამუშავების შემდეგ, ფლობს ურთიერთგამომრიცხავი მექანიკური თვისებების – ერთდროულად მაღალი სისალისა და დარტყმითი სიბლანტის (პლასტიკურობის) კომპლექსს. მისი ზომები და ფორმა პროპორციული და დახვეწილია [4; 8].

კავკასიურ-ქართული ხმლების ტარი და ქარქაში, ისევე როგორც სატევარისა, მდიდრულად და გემოვნებით არის მოსავადებული, ძირითადად, სპილენძით და ვერცხლით, ხშირად ოქროთი დაფარულით. სტილიზებულ ორნამენტებში, ისევე როგორც სატევრის შემთხვევაში, სჭარბობს მზის (ბორჯღაღლი) და ვაზის გამოსახულებანი, აგრეთვე, სხვა ძველი, ტრადიციული ნიშნები [1; 4; 8].

კავკასიურ-ქართული ხმლების სახეებია: ბანარაული – გრეხით ნაჭედი; ბერა – მომცრო, პირფართე; ცალღესური; გველისპირული; გორდა – მოკლე ხმალი (გრძელი სატევარი); დავითფერული; მამალფრანგული – აფრაკი (გადრეკილი) ხმალი; იატაგანი – ორღესური მოკლე ხმალი (გადრეკილი ორღესური სატევარი); ლეკური – უვადაფერო ხმალი; ვადაფერიანი ქართულ-კავკასიური; მთიულური ხმალი კვრინჩხა; ნაკუდაური; ნიბჩა – მოკლე ხმალი; საბარკალი – უნაგირზე დასაკრავი მოკლე ხმალი; ჭარული; წერილა; ჭოლაური – გამჭოლ-გამკვეთი; ხმალჯობა – ხელჯობში შენიღბული ხმალი; ჯიგრაულა, კუდახმალი, და სხვა [8].

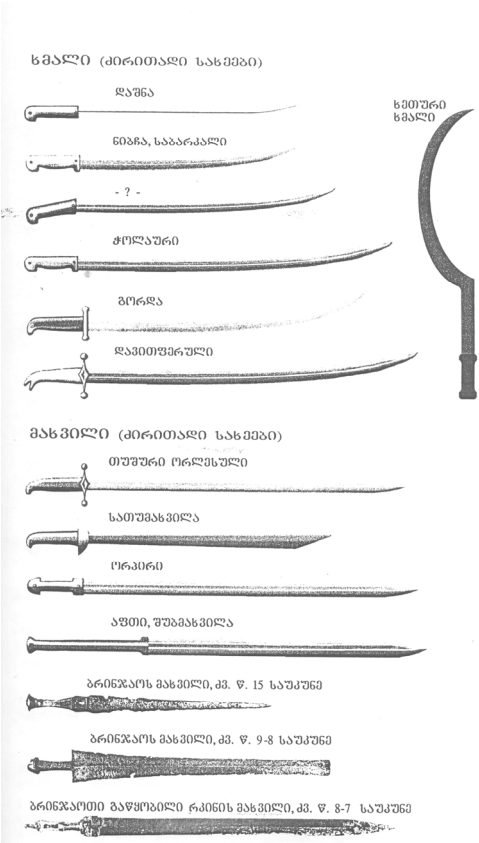
დანა, სამკვეთლო და დასმით სასერი იარაღია და ისევე როგორც სხვა სამკვეთლონი, კავკასიაში ცნობილია ქვის ხანიდან. ჩვენში იგი სრულყოფილი სახით ინარმოება ლითონის ათვისების შემდეგ – ჩვენს ერამდე II ათასწლეულიდან და იმ შორეულ წარსულშიც იგი გამოიყენებოდა როგორც საბრძოლო, ისე სარიტუალო (დანით შელოცვები, დანაზე დაფიცება და სხვა) დანიშნულებით [3; 4].

პალაფპრიანი ხმალი
(უმბალი აღწერა)

ხმლის კონსტრუქციული ელემენტები

**ხმლისა და მახვილის
ზოგიერთი სახეობა**

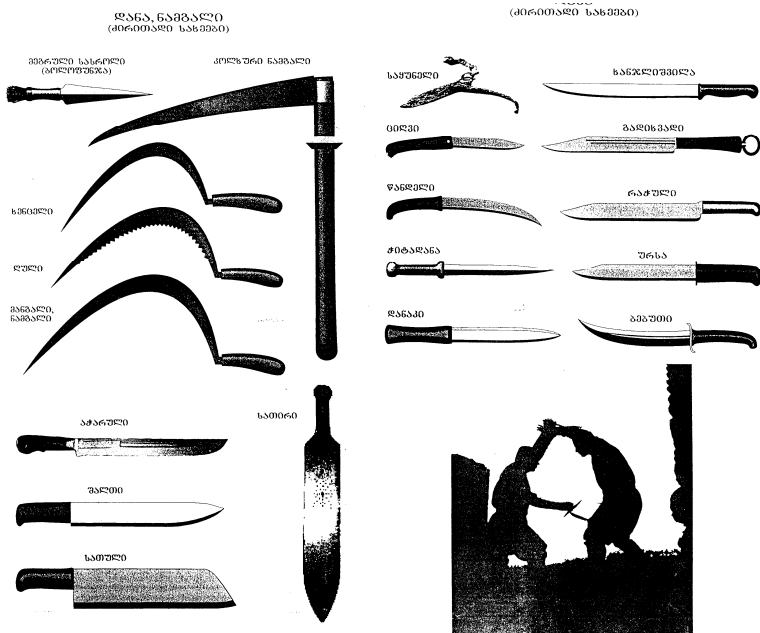

დანა საბრძოლო მოქმედებებში, ძირითადად, დამხმარე იარაღია და იგი შეუცვლელია მჭიდრო შერკინებაში, როდესაც დიდი ზომის იარაღს ვერ იყენებ – ზეზელა და კოტრიალით ბრძოლისას, ცხენზე შეხტომით მხედარზე შეტევისას, აგრეთვე, ნადირობისას და სხვა. ამასთან, დანა, განსაკუთრებით სამსტოვრო ოპერაციებში და ნადირობისას გამოიყენებოდა, როგორც სასროლი იარაღი. დანის სროლის ოპტიმალურ, ეფექტურ მანძილად მიჩნეულია 4-9 ნაბიჯი (3 – 7 მეტრი).

კავკასიურ-ქართული დანების სახეობა: საყუნელი, ციღვი,

წანდელი, ჭიტადანა, დანაკი – ზომიერი დანა, ხანჯლიშვილა, გადინვადი – თუშური დანა, რაჭული, ურსა, ბებუთი – გადრეკილი დანა, აჭარული ღარიანი, შალთი, სათული, მეგრული სასროლი ფუნჩიანი (ბოლოფუნჯა), გაჩი – სვანური დანა, საგულავი – ჯაყვა (ციღვი), საყუნელი – სამართებელი, ლურსა – ხევსურული დანა, შალთი – დიდი დანა, ტალლა დანა, წანდელი – მოკაკველი დანა, ჭიტადანა – უკეცი პატარა დანა, ხამი – მეგრული დანა, რკალა დანა, სათირი და სხვა.

დანის ძირითადი სახეები

კავკასიელები იარაღის მოხმარების ჩვევათა გამომუშავებას ბავშვობიდან, 5–7 წლის ასაკიდან იწყებდნენ.

კავკასიაში საბრძოლო ცივი იარაღი ხატის ენაზე იწოდებოდა როგორც **იამანი** [7; 8].

წინამდებარე ნაშრომში მოკლედ მიმოვიხილეთ ტრადიციული კავკასიური საბრძოლო ცივი იარაღების სამკვეთლო, საცემი, საჩეხი და დასმით სასერი ფუნქციური სახეების ჯგუფი, ზოგადად გავანალიზეთ მათი წარმოშობისა და განვითარების ზოგიერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული ასპექტი, კონსტრუქციული თავისებურებანი, დანიშნულება და გამოყენების სფერო.

ჩვენი შემდგომი მუშაობის მიზანია იარაღების წარმოადგენილი ჯგუფის კონსტრუქციულ-ტექნოლოგიური ელემენტების თავისებურებათა კვლევა და შესაბამისად, მთავარი სახასიათო კრიტერიუმების – მექანიკური თვისებებისა და საბრძოლო მახასიათებლების ანალიზი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. გამყრელიძე, მ. ფირცხალავა, გ. ყიფიანი. ძველი საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2005.
2. Archeology in southern Caucasus: Perspectives from Georgia, Edited by Antonio Sagona and Mikheil Abramishvili, Peeters, Leuven-Paris-Dudley, MA. 2008.
3. ხ. იოსელიანი, ტრადიციული ქართული საბრძოლო იარაღი, მეომრის ბიბლიოთეკა № 21, საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს გამომცემლობა, თბილისი, 2009.
4. ნ. რეხვიაშვილი, ქართული ხალხური რკინა-მჭედლობა, თბილისი, 1964.
5. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბილისი, 1991.
6. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. II, თბილისი, 1993.
7. თ. დალაქიშვილი, მახვილი, სამშობლოს დამცველი № 6, საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს გამომცემლობა, თბილისი, 2004.
8. თ. დალაქიშვილი, ხმალი, სამშობლოს დამცველი № 8, საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს გამომცემლობა, თბილისი, 2004.

Ttimuraz Dalaqishvili

Doctor of the Technical Sciences, Colonel

Khatuna Todadze

Doctor of History, Professor

Davit Mamulaishvili

Leitenant Colonel

Traditional Caucasus cold weapons History and geography of their production Main types

Summary

This article represents traditional Caucasus cold weapon types which belong to the cutting groups. Here are revived historical aspects and geography of their production. Is given analysis of weapon designs and structural properties. Also is revived purpose of such type cold weapons.

ელდარ ბუბულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერთანამშრომელი

უცნობი მასალები სასულიერო განათლების შესახებ XX ს-ის 20-იანი წლების საქართველოში

ქრისტიანობის სახელმწიფო სარწმუნოებად აღიარების შემდეგ (IV ს-ის პირველი ნახევარი) საქართველოში სასწავლო-საგანმანათლებლო ცენტრები ეკლესია-მონასტრების ბაზაზე ჩამოყალიბდა. მართალია, თავდაპირველად გარკვეული პერიოდის განმავლობაში (IVს-დან VI ს-ის 20-30-იან წლებამდე) საქართველოს ეკლესიის მწყემსმთავრებად ანტიოქიიდან მოვლინებული არაქართველი სასულიერო პირები ინიშნებოდნენ, მაგრამ მღვდელთმსახურთა მომზადება ადგილობრივად ხდებოდა. აქვე ქართულ ენაზე ითარგმნებოდა აუცილებელი საღვთისმსახურო ლიტურატურა, საღმრთო წერილი და სხვა. წერილობითმა წყაროებმა თითქმის არავითარი ცნობები არ შემოგვინახა პირველი სასულიერო სასწავლო-საგანმანათლებლო სკოლების შესახებ. საქართველოში სამონასტრო ცხოვრების დამკვიდრების შემდეგ (VI-IX სს) მონასტრები იქცა მძლავრ სასწავლო-საგანმანათლებლო ცენტრებად. მართალია დასახელებულ პერიოდში მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენელთა შვილები სამეფო კარზე ან საკუთარ ოჯახში ლებულობდნენ განათლებას, მაგრამ მომავალი სასულიერო პირთა აღზრდა ეკლესია-მონასტრებში ხდებოდა. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში მწირი, მაგრამ საინტერესო ცნობებია დაცული სამონასტრო სასწავლო სკოლების შესახებ. მის მიერ IX საუკუნეში ტაო-კლარჯეთში დაარსებულ ეკლესია-მონასტრებში ფუნქციონირებდა სასულიერო სასწავლებლები, სადაც მცირე ასაკიდან ყმანვილები სასულიერო განათლებას ეუფლებოდნენ. ტაო-კლარჯეთის სამონასტრო სკოლებიდან გამოსული სასულიერო პირთა ძალისხმევით X-XI საუკუნეებში საზღვარგარეთ (ათონის მთა, სინას მთა და სხვა.) შეიქმნა მძლავრი სამონასტრო-სამეცნიერო ცენტრები.

როგორც წყაროებიდან ჩანს, ეკლესია-მონასტრებთან არსებული სასწავლებლები ძირითადად სასულიერო კადრებს ამზადებდა, რომელთაგან ზოგიერთი სასულიერო საქმიანობასთან ერთად შემოქმედებით მოღვაწეობას ეწეოდა. დავით აღმაშენებლის (1089-1125) დროს დაარსებული გელათის აკადემია სამეცნიერო-სასწავლო ცენტრს წარმოადგენდა, სადაც სასულიერო ლიტერატურასთან ერთად საერო საგნებსაც ასწავლიდნენ. აკადემიაში მოღვაწე არსენ იყალთოელი, იოანე პეტრინი და სხვები მთარგმნელობით მოღვაწეობასთან ერთად ორიგინალური ხასიათის ნაწარმოებებსაც ქმნიდნენ. საქართველოს ეკლესიაში ძველი პერიოდიდანვე დამკვიდრდა იოანე ოქროპირის, ბასილ დიდის, მაქსიმე აღმსარებლის და სხვა წირვა-ლოცვის წესი, რითაც მნიშვნელოვნად გამდიდრდა საქართველოს ეკლესიის საღვთისმსახურო პრაქტიკა. ეკლესია დიდ ყურადღებას უთმობდა სასულიერო კადრების მომზადებას. საღვთისმსახურო პრაქტიკასთან ერთად, მათ შესაბამისი განათლებაც უნდა ჰქონოდათ. მომავალი სასულიერო პირთა სწავლება ქართველ მოღვაწეთა ორიგინალურ სასულიერო მწერლობასა და ამავე ხასიათის ნათარგმნ ლიტურგიულ ძეგლებს ეყრდნობოდა.

წყაროებმა მცირე ცნობები შემოგვინახეს თუ როგორ ხდებოდა მომავალი სასულიერო პირთა აღზრდა. ამ მხრივ აღსანიშნავია, 1083 წელს გრიგოლ ბაკურიანის ძის მიერ პეტრინონში (დღევანდელი ბულგარეთი) დაარსებულ მონასტერთან არსებული სემინარია, სადაც ადგილობრივი მონასტრისათვის ამზადებდნენ სასულიერო კადრებს. სემინარიაში ღებულობდნენ უწვერ-ულვაშო მოზარდებს, რომელთა პატრონობას მონასტერი საკუთარი ხარჯით უზრუნველყოფდა. მოძღვარი მათ ასწავლიდა საღმრთო წერილს, გრამატიკას, რიტორიკას, დიალექტიკას, გალობას. ტიპიკონის მიხედვით, როდესაც ისინი წამოიზრდებოდნენ და „წუერთა განასრულენ“, ვინც მღვდლობის ხარისხს შეეფერებოდა სასულიერო პირად აკურთხებდნენ, დარჩენილი ნაწილი კი სემინარიას ტოვებდა [1, 116].

XVI-XVII საუკუნეებში პოლიტიკური ვითარებისა და გარეშე მტერთა შემოსევების შედეგად მრავალი ეკლესია-მონასტერი განადგურდა, საზღვარგარეთ არსებულმა ქართულმა ქრისტიანულმა ცენტრების უმრავლესობამ არსებობა შეწყვიტა. მართალია დასახელებულ პერიოდში სამონასტრო ცხოვრება არ შეწყვეტილა, მაგრამ აღნიშნული მიზეზების გამო გარკვეული ხარვეზები შეინიშნებოდა სასულიერო კადრების მომზადებაში.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ანტონ I-ის (1744-1788) ხელმძღვანელობით თბილისსა

და თელავში დაარსებულმა სასულიერო სასწავლებლებმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს სასულიერო კადრების მომზადებაში, მაგრამ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ აღნიშნულმა სასწავლებლებმა ფუნქციონირება შეწყვიტა [2, 36].

საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ, 1817 წელს რუსეთის სინოდის გადაწყვეტილებით თბილისში დაარსდა რუსული სასულიერო სემინარია. გარდა ამისა ჩამოყალიბდა დაბალი საფეხურის სასწავლებლები: სამრევლო სკოლები და სამაზრო სასულიერო სასწავლებლები. ეგზარხოსობის პერიოდში არსებული სასულიერო სასწავლებლები ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის გატარებას ემსახურებოდა. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის (1917 წლის 12 მარტი) შემდეგ სასულიერო სასწავლებლები მართალია რუსეთის სინოდის მმართველობას გამოეყო, მაგრამ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ხელისუფლების სათავეში მოსული ათეისტური სოციალ-დემოკრატიული მთავრობის გადაწყვეტილებით 1918-1919 წლებში სასულიერო სასწავლებლების ნაციონალიზაცია განხორციელდა. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქებმა: კირიონ II-მ (1917-1918) და ლეონიდემ (1919-1921) სასულიერო კადრების მომზადების მიზნით არაერთხელ მოითხოვეს სასულიერო სასწავლებლის გახსნის ნებართვა, მაგრამ ხელისუფლება მათ მოთხოვნას უარით პასუხობდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი წლებიდანვე ეკლესია მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა. სარწმუნოების მიმართ აგრესიულად განწყობილმა ათეისტურმა საბჭოთა მთავრობამ ეკლესია კანონგარეშედ გამოაცხადა. გართულებული პოლიტიკური ვითარების მიუხედავად, 1921 წელს ახლადარჩეულმა კათოლიკოს – პატრიარქმა ამბროსი ხელაიამ (1921-1927) აქტიური მოქმედება დაიწყო სასულიერო სასწავლებლის დაარსებისათვის. მან 1922 წელს საკათალიკოსო საბჭოს სხდომაზე დააყენა საკითხი სამოძღვრო სასწავლებლის დაარსების შესახებ. სასულიერო სასწავლებლის დაფინანსება ეკლესიის შემოსავლებიდან უნდა მომხდარიყო. ეკლესიას უნდა ეზრუნვა სასწავლებლის მოსწავლეთა ჩაცმა-დახურვაზე, დაბინავებაზე და კვებაზე. პატრიარქის წინადადებით სამოძღვრო სასწავლებელი წინამორბედი პატრიარქის ლეონიდე ოქროპირიძის სახელობის უნდა ყოფილიყო. საკათოლიკოსო საბჭომ მოიწონა კათოლიკოს-პატრიარქ ამბროსის წინადადება და მისივე დადგენილებით ლეონიდეს სახელობის სამოძღვრო სასულიერო სასწავლებლის გახსნასთან დაკავშირებული ორგანიზაციული საკითხების მოგვარება დაევალა იმხანად ქაშუეთის წმ. გიორგის ეკლესიის წინამძღვარს, დეკანოზ კა-

ლისტრატე ცინცაძეს. იგი გულისხმეირად მოეკიდა კათოლიკოს-პატრიარქის და საკათალიკოსო საბჭოს გადაწყვეტილების შესრულებას. მან უმოკლეს დროში შეადგინა სასწავლო გეგმა და პედაგოგებად შესაბამისი დარგის სპეციალისტებიც მოიწვია.

1922 წლის 27 აპრილს საკათალიკოსო საბჭოს დარბაზში სასულიერო პირთა თანდასწრებით, რომელსაც კათოლიკოს-პატრიარქის ამბროსის გარდა ესწრებოდა საკათალიკოსოს საბჭოს წევრები, საზეიმოდ გაიხსნა ლეონიდეს სახელობის სამოძღვრო სასწავლებელი. დამსწრე საზოგადოებას სიტყვით მიმართა სასწავლებლის გახსნის ორგანიზატორმა დეკანოზმა კალისტრატე ცინცაძემ, რომელმაც აღნიშნა: „...დღეს იხსნება კათოლიკოს-პატრიარქის ლეონიდეს სახელობის სამოძღვრო სასწავლებელი, ეს ჩვენი ერის ცხოვრებაში უბადლო სწავლა-აღზრდის ტაძარი...“

მართალია, წარსულში ჩვენ გვქონდა აკადემია-სემინარიები, იყალთო-გელათში და თელავ-თბილის-ქუთაისში, მაგრამ ის სასწავლებლები არსებითად განირჩეოდნენ ჩვენის შობად გამზადებულის სასწავლებლებისაგან: ისინი იძლეოდნენ სპეციალურ ცოდნასთან ერთად საზოგადოსაც და არსებობდნენ სახელმწიფოს მეოხებით თუ არა მისი მძლავრის დახმარებით მაინც. ჩვენი სასწავლებელი კი პირდაპირ პროფესიონალურია და იარსებებს თვით თავადი ეკლესიის საკუთარი ძალ-ღონით...

თავის თავად ცხადია, ჩვენ მოგველის მრავალი დაბრკოლებანი, მაგრამ ჩვენ ეს არ გვაშინებს: უმთავრესი დაბრკოლება დაძლეულია, სასწავლებელი უზრუნველყოფილია გამოცდილ – დახელოვნებულ მასწავლებლებით, რომელნიც შეკავშირებულნი არიან მტკიცე სურვილით, მისცენ მშობლიო დედა-ენაზე მომზადებულნი, სპეციაკი ზნეობის სიტყვით და საქმით მქადაგებულნი მოძღვარნი...

ნაკლებად არის ჩვენი სასწავლებელი უზრუნველყოფილი მოსწავლეთა რაოდენობით, (სიაში აღნიშნულ 12-დან, დღეს გამოცხადდა მხოლოდ 4), მაგრამ ჩვენ გულს მაინც არ ვიტეხავთ, – ქრისტე-მაცხოვრის მოწაფეთა რაოდენობა პირველად განისაზღვრებოდა ორი ადამიანი...

უფრო ნაკლებად არის იგი უზრუნველყოფილი ნივთიერად, მაგრამ ჩვენ არც ამას უშინდებით: ვინც ზრუნავს მფრინველთათვის ცისა და შროშანთათვის ველისა, ის არ მოაკლებს თავის მადლსა და მფარველობას მოციქულებრივი სიყვარულით გამსჭვალულ მოღვაწეთ“ [3, 101].

სიტყვის დასასრულს დეკანოზი კალისტრატე მიმართავს კათოლიკოს-პატრიარქს ამბროსის: „ამ იმედებით შევცქერით ჩვენ,

მეუფეო წმინდაო, მომავალს და ვსასოებთ, თქვენი უწმინდესობა დაუთმობთ ეკლესიას სიყვარულით აღსავსე გულში შესაფერ ადგილს საქართველოს ეკლესიის მომავალ დედაბოძს...“ [3, 101].

ახლად დაარსებულ სასულიერო სასწავლებელში ისწავლებოდა ღვთისმეტყველება, საეკლესიო ისტორია, გალობა, ღვთისმსახურება, ქართული ენა, მქადამგებლობა, კანონიკა და საღმრთო წერილი.

საკათალიკოსო საბჭოს გადაწყვეტილებით სამოძღვრო სასწავლებლის დირექტორად დაინიშნა დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე. მანვე სასწავლებლის პედაგოგებად მოიწვია ცნობილი სასულიერო პირები. ღვთისმეტყველებას ასწავლიდა დეკანოზი ილია შუბლაძე, საეკლესიო ისტორიას – დეკანოზი გიორგი გამრეკელი, ქართულ გალობას – დეკანოზი სოლომონ უსტიაშვილი, ღვთისმსახურებას – დეკანოზი მარკოზ ტყემალაძე, ქართულ ენას – ეპისკოპოსი ქრისტეფორე ციციქიშვილი, ქადაგებას – დეკანოზი ნიკიტა თალაკვაძე, კანონიკას – დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე, საღმრთო წერილს – დეკანოზი მიხეილ ფხალაძე.

წერილობით წყაროებში აღნიშნული სასწავლებელი ზოგჯერ სამოძღვრო კურსების სახელითაა ცნობილი.

სამოძღვრო სასწავლებელში ირიცხებოდა 12 მოსწავლე. სამწუხაროდ წყაროებში არავითარი ცნობები არ გვაქვს მოსწავლეთა ვინაობის შესახებ. რაიონიდან ჩამოსული მოსწავლეები ცხოვრობდნენ კათოლიკოს – პატრიარქის რეზიდენციის (ყოფილი ეგზარქოსის შენობა) ქვედა სართულზე. მათ კვებაზე და ჩაცმა-დახურვაზე ეკლესია ზრუნავდა. სასწავლო პროცესი მიმდინარეობდა ყოველდღე, ორშაბათიდან შაბათის ჩათვლით. წირვა-ლოცვის დროს მოსწავლეები სასულიერო პირებს ეხმარებოდნენ ღვთისმსახურების ჩატარებაში. დიდი საეკლესიო დღესასწაულების დროს არდადეგები ცხადდებოდა. სასწავლო პროცესი ტარდებოდა კათალიკოსის კარის ეკლესიაში.

სამოძღვრო სასწავლებელმა რამდენიმე თვე იარსება. კათოლიკოს ამბროსი ხელაიას მიერ გენუის საერთაშორისო კონფერენციაზე მიმართვის გაგზავნის გამო საბჭოთა ხელისუფლებამ ეკლესიაზე ზეწოლა გააძლიერა. აღნიშნული მიზეზით 1923 წლის 12 იანვარს სამოძღვრო სასწავლებელმა ფუნქციონირება შეწყვიტა. იმავე წლის 13 იანვარს დააპატიმრეს სასწავლებლის დირექტორი დეკანოზი კალისტრატე და პედაგოგი ილია შუბლაძე. შემდგომ დააპატიმრეს საკათალიკოსო საბჭოს წევრები და კათოლიკოსი ამბროსი. საბჭოთა მთავრობის განკარგულებით ეკლესიას ჩამოართვეს საკათალიკოსო რეზიდენციაც. რაიონიდან ჩამოსული მოსწავლეები თავშესაფრის გარეშე დარჩნენ.

პატიმრობიდან გათავისუფლების შემდეგ კვლავ იყო სასულიერო სასწავლებლის გახსნის მცდელობა, მაგრამ საბჭოთა მთავრობამ კათოლიკოს ამბროსის თხოვნა არ დააკმაყოფილი. არადა აშკარა იყო, რომ ეკლესია სასულიერო პირთა და მგალობელთა გუნდის ნაკლებობას განიცდიდა. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან გაძლიერებული ათეიზმის პირობებში ეკლესიებში წირვა-ლოცვა უსახსროობის გამო მგალობელთა გუნდის გარეშე ტარდებოდა. ახლადნაკურთხმა ეპისკოპოსმა კალისტრატე ცინცაძემ მორწმუნე მრევლის მხარდაჭერით (ა. თიკანაძე, ნ. მუსხელიშვილი, ქ. მადიჩი, ბ. მასხარაშვილი და სხვა) იმდროინდელი საბჭოთა კანონების შესატყვისად ქაშუეთის წმ. გიორგის ეკლესიის მგალობელთა გუნდის მატერიალური უზრუნველყოფისათვის 1925 წლის 10 ნოემბერს კათოლიკოს-პატრიარქის ამბროსის კურთხევით დაარსა „ქალთა წრე.“ კალისტრატემ შეიმუშავა „ქალთა წრის“ წესდება, რომელსაც ამშვენებდა კათოლიკოს ამბროსის შემდეგი რეზოლუცია: „ვამტკიცებ სიამოვნებით, საქართველო ქალის (ღვთისმშობლის) წილხვდომილია, ქალისა მიერ (წინოს) განათლებულია, ქალის მიერ (თამარი) აყვავებულია და ქალისავე მიერ (შუშანიკი და ქეთევანი) გაბრწყინებულია. ვამტკიცებ, რომ ქვაშეთის წმ. გიორგის ეკლესიის „ქალთა წრე“ დააყენებს გალობის საქმეს ისე, რომ შეიქმნება სამაგალითოდ სხვებისათვის. მოვიწვევ უფლის კურთხევას ახლად დაყენებულ საქმეზე“ [4, 325].

„ქალთა წრის“ წევრები ძირითადად იყვნენ მორწმუნე მანდილოსნები. წესდების მიხედვით საზოგადოების წევრად გახდომა შეეძლო აგრეთვე მამრობითი სქესის წარმომადგენლებსაც. „ქალთა წრის“ წევრებს ყოველთვიურად სანევროს სახით ფულადი თანხები შეჰქონდათ საზოგადოების ფონდში.

კალისტრატე ცინცაძის ინიციატივით შექმნილი „ქალთა წრის“ მიზანი არამარტო ქაშუეთის წმ. გიორგის ეკლესიის მგალობელთა გუნდის მატერიალური უზრუნველყოფა იყო, არამედ აღნიშნული წრე მიზნად ისახავდა ძველი საეკლესიო საგალობლების შესწავლას და მის პოპულარიზაციას. აქედან გამომდინარე აღნიშნულ „ქალთა წრეს“ საგანმანათლებლო დანიშნულებაც ჰქონდა.

ქაშუეთის წმ. გიორგის ეკლესიასთან არსებულმა „ქალთა წრემ“ 1929 წლის 31 დეკემბრამდე იარსება. თავისი არსებობის მანძილზე მან ათეისტური რეჟიმის პირობებში დიდი როლი შეასრულა საეკლესიო საგალობლების პოპულარიზაციაში და რაც მთავარია მისი დაფინანსებით 4 წლის მანძილზე ქაშუეთის წმ. გიორგის ეკლესიას წირვა-ლოცვის დროს ემსახურებოდა პროფესიონალი მგალობელთა გუნდი.

შემდგომ პერიოდში საქართველოს ეკლესიის ხელმძღვანელთა დიდი მცდელობის მიუხედავად საბჭოთა ათეისტური რეჟიმის გამო 1963 წლამდე (დასახელებულ წელს მცხეთაში სასულიერო კადრების მომზადების მიზნით გაიხსნა სამოძღვრო სასწავლებელი) ვერ მოხერხდა სასულიერო სასწავლებლის დაარსება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ა. შანიძე, ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი, თბ., 1971.
2. ა. როგავა, სახალხო განათლება ერეკლე მეორის ხანის ქართლ-კახეთში და ანტონ პირველი, თბ., 1950.
3. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, კალისტრატე ცინცაძის პირადი ფონდი, საქმე №97.
4. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, კალისტრატე ცინცაძის პირადი ფონდი, საქმე №117.

Eldar Bubulashvili

Doctor of Historical sciences, Chief scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History of the Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology

Unknown Material about Religious Education (20-ies of the 20th century)

Summary

In the scientific work on the basis of studying of recently revealed unknown material it is ascertained that in April, 1922 on the initiative of the Catholicos-Patriarch of Georgia Ambrosi Khelaia confessional religious school was established in order to prepare ecclesiastical personnel. Director of Confessional School was Archpriest Kalistrate Tsintsadze who on consecration of the Patriarch compiled a curriculum and invited specialists of corresponding field. Well-known ecclesiastics were invited as teachers. Church took care of students' nutrition, accommodation and dressing questions. Students lived at the patriarchate residence. The school existed till 12 January, 1923. It was closed on the instruction of the Soviet atheistic regime.

In the work activity of „Women Circle“ of Kashueti St. Giorgi Church is also studied. This group of women provided choristers of the church with financial supply.

**ქართველი სამღვდლოება საბჭოთა
ტოტალიტარული რეჟიმის დამყარების
პერიოდში და ეპისკოპოსი სტეფანე ზოდუაძე
(ვასილ კარბელაშვილი)**

სასულიერო წოდებას, რამდენადაც ის საზოგადოების სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი კულტურის აღზრდა-განსპეტაკებას ემსახურება, უდიდესი მისია აკისრია ღვთისა და ერის წინაშე. საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი ისტორია ფაქტობრივად ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური რწმენის შენარჩუნება-განმტკიცებისათვის ბრძოლის ისტორიას წარმოადგენს, ამიტომ განუზომლად დიდია ქართველი სამღვდლოების ღვანლი მარადიული ფასეულობების დაცვისათვის ბრძოლაში. ოდითგანვე, უსჯულო დამპყრობლების შემოსევების შედეგად, ქართველი ხალხი არაერთხელ დამდგარა ეროვნული სარწმუნოების დაკარგვის საფრთხის წინაშე. მაგრამ ისეთი ძალმომრეობა, რაც საქართველომ XIX საუკუნის დასაწყისიდან, ერთმორწმუნე რუსეთის მიერ ანექსიის შემდეგ განიცადა, მას არასოდეს განუცდია [5, 2]. რუსეთის უზარმაზარი იმპერიის სარწმუნოებრივი პოლიტიკა, უპირველეს ყოვლისა, ეროვნული ფასეულობების განადგურებისაკენ იყო მიმართული, რასაც საბოლოო ჯამში იმპერიაში შემავალი ხალხების ასიმილირების პროცესისათვის უნდა შეეწყო ხელი. ეროვნული ეკლესიის დამოუკიდებლობის დაკარგვის დღიდან, ქართველმა სამღვდლოებამ, თავისი ფუნქციადანიშნულების შესაბამისად, ავტოკეფალიის აღსადგენად და ეროვნული მართლმადიდებლური სარწმუნოების დაცვისათვის ბრძოლა დაიწყო. 1917 წლის 12 მარტს, რუსეთის იმპერიაში გამეფებული პოლიტიკური კრიზისის პირობებში, ქართველმა სამღვდლოებამ უდიდეს გამარჯვებას მიაღწია, როცა მან საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია (თვითმმართველობა) გამოაცხადა. აღნიშნული გამარჯვება მხოლოდ ბრძოლის დასაწყისი აღმოჩნდა, რადგან საქართველოს ეკლესიას, პოლიტიკური კლიმატის ცვლილებების შესაბამისად, თავისი უფლებების დაკანონებისათვის ბრძოლა ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მოუხდა.

საქართველოს დემოკრატიული მთავრობის მმართველობის პერიოდში (1918-1921) საქართველოს ეკლესია არც თუ სახარბიელო მდგომარეობაში აღმოჩნდა. 1920 წლის 19 ნოემბრის პროექტით ეკლესიის სახელმწიფოსაგან გამოყოფის შესახებ, იგი სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელი აღმოჩნდა არა მარტო მატერიალურად, არამედ განთავისუფლებულ იქნა სახელმწიფო ფუნქციებისგანაც (ქორწინება, დაბადება, გარდაცვალება და სხვა). ეკლესიის ერთადერთ ფუნქციად დარჩა მორწმუნეთა რელიგიური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. ასევე იგი გათანაბრებულ იქნა სხვადასხვა რელიგიურ მიმდინარეობებთან. ქართველი სამღვდლოების მცდელობა, ახალ დემოკრატიულ მთავრობასთან დაახლოვებისა და მასთან თანამშრომლობის თაობაზე, მარცხით დამთავრდა. ეკლესიის სახელმწიფოსაგან გამოყოფის საკითხი, დემოკრატიული მთავრობის ინიციატივით, მისი პროგრამის მოთხოვნათა შესაბამისად განხორციელდა, რომელმაც სახელმწიფოში რელიგიის საკითხი ეროვნულ საკითხს დაუთმო [2, 160].

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციისა და ანექსიის შემდეგ (1921 წლის 25 თებერვალი), საქართველოს პოლიტიკურ-კულტურული ცხოვრება ძირფესვიანად შეიცვალა. ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ ახალი კომუნისტური იდეოლოგიის დანერგვა მხოლოდ ძალის გამოყენებით შეუძლებელი გახდა. მას მდიდარი კულტურისა და ტრადიციების მატარებელი ხალხის მორალურ-ფსიქოლოგიურ განწყობაზე უნდა მოეხდინა ზეგავლენა. კომუნისტური იდეოლოგიითა და ფსიქიკური წყობით გაჯერებული ადამიანის ფორმირება მეტად ხანგრძლივი და რთული აღმოჩნდა, რადგან, საამისოდ საჭირო იყო საზოგადოების მიერ ტრადიციული ფასეულობების უარყოფა, ახლის დანერგვა-გათავისება, კომუნიზმის რწმენის სიმბოლოდ გადაქცევა, ეროვნული რელიგიის ნაცვლად ახალი, სოციალისტური იდეალების შეთვისება და შესისხლხორცება. ამიტომ, ხელისუფლების სათავეში მოსულმა ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ დაუნდობელი ბრძოლა გამოუცხადა იმ კლასებსა და სოციალურ ფენებს, რომლებიც მათი იდეოლოგიისათვის მიუღებელი იყო [1, 393-394]. ამ მიმართულებით ყველაზე დიდი ზეწოლა სასულიერო წოდებამ განიცადა. ტოტალიტარული რეჟიმის დამყარების ფონზე გაჩაღებულმა ანტირელიგიურმა კომპანიამ საქართველოს ეკლესიის მესვეური სამღვდლოება ახალი პრობლემატური საკითხების გადაწყვეტის წინაშე დააყენა. საბჭოური იდეოლოგია მთელი სიმძაფრით დაუპირისპირდა ეკლესიას. სა-

ქართველოს ეროვნულმა ეკლესიამ სახელმწიფოს წინაშე კვლავ დაკარგა თავისი უმთავრესი ისტორიული ფუნქცია-დანიშნულება, ქართველი სამღვდელოების ბრძოლა სხვა განზომილებაში გადავიდა და ის უმთავრესად ეკლესიის ფიზიკური გადარჩენის ძალისხმევას დაუკავშირდა.

ჩვენს მიზანს შეადგენს XX საუკუნის 20-იან წლებში ქართველი სამღვდელოების ღვაწლის წარმოჩენა ეროვნული მართლმადიდებლური რწმენის შენარჩუნება-განმტკიცების საქმეში. გაანალიზება იმისა, თუ როგორი ინტელექტუალური პოტენციალითა და სულიერი სიმტკიცით შეხვდა სასულიერო წოდება ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ სარწმუნოების დევნა-შევიწროვების სერიოზულ და სახიფათო გამოწვევას, როგორ აფასებდა ის არსებულ რთულ პოლიტიკურ რეალობას და რა ნაბიჯებს დგამდა საბჭოთა ხელისუფლებასთან დაძაბული ურთიერთობის დარეგულირების თვალსაზრისით. აღნიშნულ საკითხებს გავაშუქებთ ამ ეპოქის ერთ-ერთი თვალსაჩინო სასულიერო პირის, ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელის (ვასილ კარბელაშვილი) შეხედულებათა პრიზმაში. იგი საქართველოს ეკლესიის სათავეში მდგომ იმ იერარქთა სახელოვან პლეადას განეკუთვნება, რომელმაც სწორად აუღო ალღო საბჭოთა იმპერიაში შექმნილ რთულ პოლიტიკურ ვითარებას და ეროვნული ეკლესიის ცხოვრება მართებული გზით წარმართა.

საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში (1811-1917), რუსეთის იმპერიის საეკლესიო პოლიტიკის ინტერესებიდან გამომდინარე, ქართველი სამღვდელოების ეროვნული ორიენტაცია და მისი სულიერ-ზნეობრივი იერსახე მნიშვნელოვნად სახემეცვლილი იყო. აღნიშნული პოლიტიკის ზეგავლენით ქართველი სამღვდელოება პირობითად დიფერენცირებული იყო სამ ჯგუფად: პირველში ცარიზმის სამსახურში მყოფი სამღვდელოება იგულისხმებოდა; მეორე ჯგუფი სამღვდელოების ახალგაზრდა თაობას წარმოადგენდა, რომელთა რუსული ორიენტაციის სწავლა-განათლება ხელს არ უწყობდა მათ ეროვნული მისწრაფებებისაკენ; მესამე ჯგუფში კი საქართველოს სასულიერო და საერო განათლებამიღებული ფენა მოიაზრებოდა, რომელიც ეროვნულ ფესვებს მოუნყვებელი უშუალოდ განიცდიდა მშობლიური ეკლესიის და ხალხის დევნა-შევიწროვებას [2, 21-22].

XX საუკუნის 20-იან წლებში, საბჭოთა იმპერიის მასშტაბით გაჩაღებულ ანტირელიგიური კომპანიის უშუალო ზენოლას, ყველაზე მეტად, ქართველ სამღვდელოთა ზემოაღნიშნული მესამე ჯგუფის წარმომადგენლები განიცდიდნენ. სწორედ მათ მიერ განეული

ძალისხმევითა და სულიერი სიმტკიცის წყალობით გადაურჩა ეროვნული ეკლესია არა მხოლოდ ფიზიკურ განადგურებას, არამედ ეკლესიის წიაღში შესაძლო განხეთქილებასაც, ის, რაც იმ პერიოდის რუსული ეკლესიის სინამდვილეში რალურად მოხდა. რაც შეეხება ქართველ სამღვდელთა პირველი და მეორე ჯგუფის წარმომადგენლებს, რომელთა შორის სარწმუნოებრივი ინდიფერენტიზმი იყო გამჭდარი, საბჭოთა ტოტალიტარული პოლიტიკის დამყარების პირობებში, მათმა ნაწილმა, სისუსტე გამოიჩინა და ღვთისმსახურის ხარისხზეც კი უარი განაცხადა. ამ სამწუხარო მოვლენის მიზეზები მეფის რუსეთის მიერ განხორციელებულ სარწმუნოებრივ პოლიტიკაშია საძიებელი, რომლის მცდელობა მიმართული იყო ყოველგვარი ეროვნულის აღმოსაფხვრელად. აი, როგორ შეფასებას აძლევდა ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელი (ვასილ კარბელაშვილი) საერო და სასულიერო სასწავლებლებში ქართული ენის აკრძალვას, სადაც მომავალი „ჩინოვნიკები“ და სამღვდლო პირნი უნდა გამოზრდილიყვნენ: „...ქართველ მოზარდ თაობას რუსეთის პოლიტიკამ და მთავრობამ ორის მხრით მიუტანეს იერიში: საერო-სამოქალაქოთი და სასულიეროთი. უნდოდათ გამოეზარდათ „ჩინოვნიკები“ და ვითომ „განათლებული მღვდლები“, რომელთაც აწვეთდნენ ყურში ქართული ენის დრომოჭმობისას, უვარგისობას და არარაობასა. ამგვარად მომავალ მამებს ამოაცალეს სარწმუნოება მშობლიური სჯულისა, სიყვარული-სა და მის ნაცვლად აღზარდეს მათი ფორმალიზმი“ [9, 8-24]. ყოველივე ამის შედეგი იყო ის სავალალო მდგომარეობა, რომ ქართველი სჯულის მოძღვარი, თავისი ინტელექტუალური ძალებით ქართველი ერისათვის უცხო იყო და ასეთ მოძღვართან ეთაკილებოდათ კიდეც საუბარი [6, 268-273] – აღნიშნავდა ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელი ბოდბის ეპარქიის მთავარხუცესების თათბირზე და მიუთითებდა, რომ სწორედ ასეთ მძიმე დროს, როცა ეკლესია და მორწმუნე ერი დამშეული იყო სულიერად და ხორციელად, ქართველ სამღვდელობას დიდი შრომა, მოღვაწეობა, მუყაითობა, სარწმუნოების სიმტკიცე, ღვთისა და მამულის სიყვარული მართებდა. მას სჯეროდა, რომ ქართველი ერი სარწმუნოების შენარჩუნებითა და განმტკიცებით უნდა დამდგარიყო ფეხზე [8, 25-39].

ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელი თავის უარყოფით დამოკიდებულებას გამოხატავდა სასულიერო წოდების იმ ნაწილის მიმართ, რომლებმაც უარი განაცხადეს ღვთის მსახურის ხარისხზე და ანაფორები გაიხადეს: „... ბევრი უღირსი და ურწმუნო მღვდელი მოშორდა ჩვენს ეკლესიას და სასურველია კიდეც მოშორდნენ და თავი-

ანთის ერთგული სამსახურით ეგზარხებთან რომ გაითქვეს თავი, აქ ჩამოშორდნენ. ესლა სხვა ენერგიის მღვდელი უნდა ხალხს“ [7, 29] – აღნიშნავდა იგი. მისი განმარტებით, ასეთი მოძღვრები სამღვდლოების შეუფენებელ და ღვინის ერთგულ ნაძირალა ელემენტებს წარმოადგენდნენ და მათ ეკლესია უნდა დაეტოვებინათ. უმჯობესი იყო სამღვდლოთა რიგებში გაერთიანებულიყო ცოცხა და კარგი, ვიდრე ბევრი და უმსგავსი [6, 268-273].

საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დამყარებისა და განმტკიცების პერიოდში პრინციპულად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა სამღვდლოების პოზიციას და მათ დამოკიდებულებას საერო ხელისუფლებასთან მიმართებაში. ბოლშევიკური ხელისუფლების მხრიდან გაჩაღებული ანტირელიგიური ისტერიის ფონზე, სამღვდლოებს საერო ხელისუფლებასთან ურთიერთობის იმგვარი კურსი უნდა შეემუშავებინა, რომ უპირველეს ყოვლისა, ეკლესია გადარჩენილიყო ფიზიკურ განადგურებას და ამასთან, ქმედითი ნაბიჯებიც გადაედგა თვითდამკვიდრების გზაზე. 1922 წლიდან, როდესაც საბჭოთა იმპერიის მასშტაბით ანტირელიგიური პოლიტიკის განხორციელების მეორე (სტალინური) ეტაპი დაიწყო, ბოლშევიკებმა მთელი ძალისხმევა წარმართეს ეკლესიის საბჭოთა სახელმწიფოს მშენებლობაში ჩასართავად. იმისათვის რომ, ეკლესიას საბჭოთა სახელმწიფოს იდეოლოგიის ფუნქცია ეტვირთა, საჭირო გახდა ეკლესიის მოდერნიზება. ეს უკანასკნელი გულისხმობდა ქრისტიანული სწავლების დამახინჯებას და მის შეცვლა-შელამაზებას კომუნისტური იდეალებით. აღნიშნული პოლიტიკის წყალობით რუსეთის ეკლესიაში განხეთქილება (სქიზმა) წარმოიშვა და ის „ტიხონოველებად“ – ტრადიციული ქრისტიანული ეკლესიის მიმდევრებად და „განმაახლებლებად“ – ახალი მოდერნიზებული ეკლესიის მიმდევრებად გაიყო. ნიშანდობლივია, რომ 1917 წელს, „განმაახლებელთა მოძრაობის“ რიგებს შეუერთდა პეტერბურგის სასულიერო აკადემიის პროფესორი ბ. ტიტლინოვი და რუსეთის წმინდა სინოდის ყოფილი ობერ-პროკურორი ვ. ლვოვი. ეს უკანასკნელი, ჯერ კიდევ რუსეთის დროებითი მთავრობის მმართველობის პერიოდში, „განმაახლებელთა მოძრაობის“ მიერ შექმნილ „სრულიად რუსეთის დემოკრატიულ მართლმადიდებლურ სამღვდლოთა და საეროთა კავშირს“ მფარველობდა და აფინანსებდა მის პერიოდულ გამოცემას „Голос Христа“ [4, 38-39]. ბუნებრივია, რომ განხეთქილების საფრთხე საქართველოს ეკლესიასაც დაემუქრა, რადგან რუსეთის ეკლესია უწინდებურად უზენაესობის პრეტენზიას აცხადებდა და საბჭოთა იმპერიის პე-

რიფერიებში შემავალ ეკლესიებზე და კონტროლის განხორციელების მიზნით ამ ეკლესიათა საშინაო საქმეებში ჩარევას ცდილობდა. ამ უკანასკნელის განხორციელების ერთ-ერთი გზა საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედ არაქართველ სამრევლოებზე გადიოდა. საქართველოს ფარგლებში მცხოვრები არაქართველი მრევლი, საბჭოთა მთავრობის საეკლესიო პოლიტიკის დამსახურებით სამ ეკლესიის შორის გადანანილდა: 1) მსოფლიო საეკლესიო კანონების დამცველი მრევლი, რომელიც საქართველოს ეკლესიის იურიდიქციას დაექვემდებარა; 2) რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის იურიდიქციაში გაერთიანებული მრევლი; 3) „განახლების მოძრაობის“ უწმიდეს სინოდს დაქვემდებარებულნი [3, 453-454]. საქართველოში „განმაახლებელთა“ იდეები უცვლელი სახით მხოლოდ „განახლების მოძრაობის“ უწმიდეს სინოდს დაქვემდებარებულ მრევლსა და სამღვდელოებაზე გავრცელდა. ქართველი სამღვდელოებისათვის მიუღებელი იყო ეროვნული ეკლესიის მგომბელი საბჭოთა სახელმწიფოებრივი სისტემა და მისი ლიდერები, მაგრამ მათი სიბრძნე სწორედ იმაში გამოიხატებოდა, რომ ისინი დიპლომატური ლავირების გზით ცდილობდნენ ეკლესიის გადარჩენას და ამ გზით წინააღმდეგობას უწევდნენ საბჭოთა ხელისუფლების ნებით მოქმედ განმაახლებელთა წმინდა სინოდს და მის უზრუნველ კავკასიაში [3, 455].

XX საუკუნის 20-იან წლებში, საქართველოს ეკლესიის შიგნითაც ოპოზიციურად განწყობილ სამღვდელოთა ფრთა ჩამოყალიბდა, მაგრამ მათ არაფერი ჰქონიათ საერთო რუსეთის ეკლესიის „განმაახლებლებთან“, ამ უკანასკნელისაგან რადიკალურად განსხვავებული ინტერესების გამო. ქართველი სამღვდელოების ოპოზიციურად განწყობილმა ნაწილმა ლოიალური კურსი აიღო საბჭოთა ხელისუფლებასთან მიმართებაში და დაიწყო მასთან ურთიერთობის დარეგულირების გზებისა და საშუალებების ძიება. მათგან განსხვავებით, ქართველი სამღვდელოების მეორე ნაწილს შედარებით რადიკალური პოზიცია ჰქონდა, მაგრამ სამღვდელოების ორივე მხარის მოღვაწეობა გარკვეულწილად ავსებდა ერთმანეთს და მათი მოღვაწეობა საქართველოს ეკლესიის კეთილდღეობის სამსახურში იდგა.

ქართველი სამღვდელოების ოპოზიციური ფრთის წარმომადგენელთა შორის, რომლებსაც 1926 წლის დეკემბერში ქუთაისში გამართული საეკლესიო კრების გამო „ქუთათურებს“ და „რეფორმატორებს“ უწოდებდნენ, მოიაზრება ეპისკოპოსი სტიფანე ბოდბელიც (ვასილ კარბელაშვილი). ამის მიუხედავად, იგი კატეგორიული

წინააღმდეგი იყო პოლიტიკაში ღვთისმსახურთა ჩარევა-აქტივობისა. იგი ყურადრებით ადევნებდა თვალ-ყურს რუსეთის ეკლესიაში მიმდინარე პროცესებს და ყველა ღონეს მიმართავდა მოსლოდნელი საფრთხის თავიდან ასაცილებლად. ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელი მოუწოდებდა სამღვდელოებასაც და მორწმუნე ერსაც, რომ არ აპყლოდნენ ღვთისმსახურის სამოსელში გამონყობილ ყალბ მქადაგებლებს, რომლებიც ქრისტიანული სწავლების დამახინჯების ხარჯზე გუნდრუკს უკმევდნენ ბოლშევიკური ხელისუფლების მიერ შეთითხნილ ყალბ იდეალებს. „მადლობა ღმერთსა, რომ ჩვენი ხალხი, ბევრ ურიაზე უარეს მოქადაგეს არ აპყვა და არ ჩაიდინა ის, რაც რუსეთში მოხდა. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენ კიდევ ესე გადავრჩებით და ამიტომ არაფერი არ უნდა გავაკეთოთ! პირიქით, სწორედ ახლა, ამ მდგომარეობაში, ვიდრე დიდი ქარიშხალი ამოვარდებოდეს, საჭიროა ჩემის ღრმა რწმენით გაერთიანებული დაუღალავი შრომა ეკლესიის გარშემო წაახარების მცნების გასავრცელებლად და ხალხში შეგნების შესატანად, რისთვისაც საჭიროა ამ გარემოებაში, გარდა მუშაობისა ცოტაოდენი შეცვლაც წესებ-წირვაში, რომ შევიტანოთ და შევექმნათ ეროვნული შჯული, ეროვნული ეკლესია“ [8, 25-39] – აღნიშნავდა იგი და მიიჩნევდა, რომ სამღვდელოებას, როგორც არსდროს, დიდი სულიერი სიმტკიცე უნდა გამოეჩინა, სწორი გზა აერჩია, ანაბანიდან დაეწყო ქართველი ხალხისათვის სჯულის სწავლება და საკუთარი ცხოვრებითა და თავგანწირულობის მაგალითით ეჩვენებინა ქრისტეს დიადი მოძღვრების მნიშვნელობა: „ამ ხანაში კარგი შეგნებული მღვდელი უნდა მოვიდეს და წაუკითხოს ხალხს ცხოვრება და წამება წაგიორგის, წაწინოსი, ქეთევან დედოფლისა, დავით გარეჯელისა, ილარიონ ქართველისა, გიორგი მთაწმინდელისა და სხვა. მაგრამ ვაი, თვით მღუდელსაც არ წაუკითხავს მათი ცხოვრება და თუ წაუკითხავს, ისიც უგულოთ და არც თუ მოუსურვებია მათი გაცნობა სამშობლოსათვის. ამ შემთხვევაში ჩვენ უნდა მოვიხმაროთ სამრევლო საბჭოები. ჩემი ღრმა რწმენით ეს ერთადერთი სწორი გზაა ჩვენი არეული ცხოვრების გამოსასწორებლად“ [6, 268-273].

ეპისკოპოს სტეფანე ბოდბელს შედგენილი აქვს პროგრამა-პროექტი ხალხში სარწმუნოების განმტკიცებისა და ეროვნული სჯულის აღორძინებისათვის [8, 25-39]. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აღნიშნული პროგრამის თითქმის სრული სახით წარმოჩენა-ანალიზი, რაც უთუოდ ნათელს მოჰფენს არა მხოლოდ კონკრეტული სასულიერო პირის, ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელის მოღვაწეობის

სიღრმეს, არამედ, ზოგადად იმდროინდელი ქართველი სამღვდლო-ების იმ რჩეული ნაწილის გულითადობასა და თავგანწირვას, რომელთა მხრებზეც ბოლშევიკური რეჟიმის მთელმა სიმძიმემ და განსაცდელმა გადაიარა. მივყვეთ თანმიმდევრობას: „... 117 წლის რუსეთის ბობოქრობამ მოსპო ჩვენში მამა-პაპაეული შჯული; თავისუფალმა რუსეთმა ეკლესიას გვირგვინი ახადა ეკლესიას. ჩამოაშორა დედულ-მამულები და ისე განზილებული განუტევა ვითარცა აგარა ... ამისთანა სიდუხჭირის დროს, ჩემის ღრმა რწმენით, საჭიროა შეეკმნათ:

- 1) სრულიად საქართველოს ქართლ-კახეთ-იმერეთ სამეცხო ბორჩალო საზაქათალოში მორწმუნეთა სამღვდლო-სამონაზნო და სასულიერო პირთა კავშირი, გარეშე ყოველგვარი პარტიისა და პოლიტიკური მისწრაფებისა კათალიკოზ-პატრიარქის წინამძღვრობითა;
- 2) შევიტანოთ ჩვენ საიერარქიო-ეკლესიურ ცხოვრებაში ცოტადენი ცვლილება – დავითნის მკითხველთა ინსტიტუტის გაუქმებით და მის წილ – სურვილით მკითხველთა განმრავლება, და მთავარდიაკვნობით იწყებოდეს პირველი ხარისხი – მონასტრებისა და ბერმონაზონობისა აღდგენით;
- 3) დანესდეს კვირაში სამი დღე ქალაქებში, დაბა-სოფლებში, სამრევლოებში – კრებისათვის, სამრევლო ცხოვრების ასალორძინებლად“.

მესამე პუნქტში ჩამოყალიბებული მოსაზრებით, ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელი უძველესი ტრადიციის აღდგენას ცდილობდა. იგი მიუთითებდა, რომ ეს ტრადიცია დანესებულ იქნა ქართლის ერისმთავრის სტეფანოზის მიერ (639-663), ასეთ დღეებად ასახელებს პარასკევს, ხუთშაბათს და შაბათს და განმარტავს თითოეული დღის დატვირთვას. კერძოდ: პარასკევ დღეს სამრევლოში კრებას უნდა მოხსენებოდა სვეტი ცხოველის ცხოვრება, ჯვრის აღმართვა და ოთხივ მხრივ მისი წასვენება, ჯვრის მონასტრის აშენება და სხ; ხუთშაბათს – ღვთისმშობლის შობა, მოღვაწეობა და მიძინება, წა მოციქულთა წარგზავნა, წა ნინოს წარმოგზავნა და წა გიორგის ცხოვრება და წამება; შაბათს – წა სტეფანეს და სხვათა მრავალთა მოწამეთა ცხოვრება. ამის გარდა, ეკლესიური ცხოვრების ასაყვავებლად და სახარების მაღალი ზნეობის დასამყარებლად უნდა გამართულიყო საჯარო ლექციები მორწმუნეთათვის. საჯარო ლექციების გამართვას იგი მიიჩნევდა სამეურნეო და სადაგი ცხოვრების საჭიროებისთვისაც. მისი მოსაზრებით, ამგვარად უნდა ჩაყრილიყო

საძირკველი ეროვნული აღზრდა-შეგნების დასამყარებლად. ეროვნული სჯულის აღორძინებას იგი ცალსახად უკავშირებდა მონასტრების აღორძინებასა და ბერ-მონაზვნების გამრავლებას. იგი აღნიშნავდა: „...მონასტრები, ბერმონაზნობა ძველებურის გეგმით, რომლითაც ისახელა თავი წინანდელ დროში, დღეს ეს მონასტრები ზოგადი ცხოვრებით, დიადის მნიშვნელობით წინაშე ერისა, ღთისა და სამშობლოსი უნდა აღსდგენ და გაძლიერდნენ; დაუმტკიცონ კაცობრიობას, რომ მხოლოდ და მხოლოდ ბერ-მონაზონნი და მონასტრები იყვნენ მატარებელნი კომუნიზმისა ცხოვრებით უფრო ვიდრე თეორიულად. უნდა მიეცეს ასევე ჩამორთმეული მამულები, სათიბეები, სახნავები, ტყეები, წყლები და სხვანი, რომ მონასტრული ცხოვრება აყვავდეს“ [8, 25-39].

ამრიგად, XX საუკუნის 20-იან წლებში, საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დამყარებისა და განმტკიცების პერიოდში, როდესაც ეკლესია განადგურების ზღვარზე იმყოფებოდა და ღვთისმსახურთა ფენა არნახულ დევნა-შევიწროვებასა და რეპრესიებს განიცდიდა, ქართველმა სამღვდელოებამ ღირსეულად გაუძლო განსაცდელს და თავისი სიტყვა სთქვა ეროვნული ეკლესიის გადარჩენის საქმეში. ასეთი დასკვნის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს აღნიშნული ეპოქის საქართველოს ეკლესიის თვალსაჩინო წარმომადგენელთა მოღვაწეობის კვლევა-ანალიზი, რომელიც ცხად-ჰყოფს, რომ მათი წარმატების საიდუმლო ეროვნული მართლმადიდებლური სარწმუნოების განსაკუთრებული სიმტკიცით დაცვასა და ზოგადად, ქრისტიანული მოძღვრების ერთგულებაში მდგომარეობდა. ეპისკოპოსი სტეფანე ბოდბელი ერთ-ერთი იმათაგანია, რომელიც თავისი მოღვაწეობით წინ აღუდგა ბოლშევიკური რეჟიმის დამანგრეველ ზემოქმედებას ქართველთა უმთავრეს სულიერ ფასეულობაზე – ეროვნულ მართლმადიდებლობაზე და უდიდესი ამაგი დასდო მის დაცვა-შენარჩუნებას.

დამონებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ნათელაძე მ., დაუშვილი ა., ჯაფარიძე მ., ნენგუაშვილი კ., საქართველოში ტოტალიტარული რეჟიმის დამკვიდრებისა და განმტკიცების თავისებურებანი XX საუკუნის 20-იან წლებში, თბილისი, 2008.
2. პავლიაშვილი ქ., საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბილისი, 2000.

3. პავლიაშვილი ქ., საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებლური ეკლესიის ისტორია (1800-1945), ნან. I, თბილისი, 2008.
4. Протоиерей Владислав Цыпин, История Русской Православной Церкви, Московская патриархия, издательский дом «Хроника», 1994.
5. გაზეთი „საქართველო“, 1912, №12.
6. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ვასილ კარბელაშვილის ფონდი, საქმე №56.
7. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ვასილ კარბელაშვილის ფონდი, საქმე №59.
8. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ვასილ კარბელაშვილის ფონდი, საქმე №68.
9. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ვასილ კარბელაშვილის ფონდი, საქმე №222.

Sophio Andghuladze
Doctor of History

Georgian Clergy in the Period of Establishing Soviet Totalitarian Regime and the Bishop of Bodbe Stephane (Vasil Karbelashvili)

Summary

Centuries old history of Georgia is the history of fighting for preserving Orthodox Christianity. That is why the contribution of the Georgian clergy in the fight for defending everlasting values is immense. The Georgian people had many times faced the danger of losing the national faith. But the violence Georgia underwent from the beginning of the 19th century after the annexation of the Orthodox Russia was one he had never suffered before. The empire's religious policy aimed to destroy the national values of the peoples who were the annexed members of this empire. Finally this policy should have to promote the process of their assimilation.

According to the political changes, after the annexing of the Democratic Republic of Georgia by Bolsheviks in February 1921 ruling authorities of the Bolsheviks declared a merciless war against the classes and social layers that were inadmissible for their ideology. From this point of view the clergy suffered most of all. Anti-religious campaign that was carried out on the background of establishing totalitarian regime put the leaders of the Or-

thodox Church of Georgia in front of solving the new problems. The Soviet ideology opposed the church with full strength. The national church of Georgia legally lost once more its main historical function and aim. The clergy continued its fight in another dimension, mainly to rescue the church physically. Though the church was near destruction and the layer of clergy was suffering unprecedented persecution and repressions the Georgian clergy stood the danger with dignity and played a great role in rescuing the national church. The research and analysis of the activities of prominent Georgian church figures of those days able us to come to the above mentioned conclusion. The carried on research and analysis obviously showed that the secret of their success was the defense of the national Orthodox faith with particular firmness and generally in devotion of the Christian doctrine. The bishop of Bodbe Stephane is one of the above mentioned clergy who, with his activity, resisted the destructive power of the Bolsheviks' regime against the main spiritual value of Georgians – national Orthodoxy and paid the greatest role in its defense and preservation.

მერაბ კალანდაძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხები XX საუკუნის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შეწავლას საქართველოში თავისი ტრადიცია გააჩნია. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ეს პრობლემა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჯერ არ გამხდარა საგანგებო, სპეციალური, შესწავლის საგანი. ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნით შეგვევსო ეს ხარვეზი და აღნიშნული საკითხი სერიოზული განხილვის საგანი გაგვეხადა.

უწინარესად, მიზანშეწონილი იქნებოდა მოკლედ შევჩერდეთ საკითხის პერიოდიზაციაზე. საქართველოში დასავლეთ ევროპის ისტორიის საკითხებით დაინტერესებამ საინტერესო ფერისცვალება, ევოლუცია, განიცადა და რამდენიმე პერიოდი განვლო.

ქართულ სინამდვილეში პირველი სპორადული ცნობები დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაზე უკვე XIX საუკუნის პირველ ნახევარში გვხვდება. აქ, ცხადია, ვგულისხმობთ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსს „ნაპოლეონი“ და ალექსანდრე ორბელიანის ორ პატარა, მაგრამ მეტად საინტერესო წერილს. „ნაპოლეონი და მაშინდელი ანგლიის მთავრობა“ და „სიტყვა იტალიისათვის“. ეს, რა თქმა უნდა, ცოტაა, მაგრამ მნიშვნელოვანია. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს დაინტერესება გაცილებით დიდი იქნებოდა, მაგრამ იმის გამო, რომ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში ფაქტობრივად არ არსებობდა პერიოდული პრესა, ბევრი რამ ეტყობა დაიკარგა, განადგურებულ იქნა და ჩვენამდე მხოლოდ მეტად მწირმა ინფორმაციამ მოაღწია, რომელიც ამ დაინტერესების ფრაგმენტებად გვევლინება. ამიტომ, ჩვენი აზრით, ეს მონაკვეთი პირობითად საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების წინაისტორიად შეიძლება მივიჩნიოთ.

XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან ეს დაინტერესება კიდევ უფრო იზრდება, რაც ქართული პერიოდული პრესის გაჩენას უკავშირდება. 1879 წელს მას გვერდში ამოუდგა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. და-

სავლეთ ევროპის ისტორიის პოპულარიზაციამ კიდევ უფრო ფართოდ გაშალა ფრთები. ამიტომ ეს მონაკვეთი 1918 წლამდე საქართველოში ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების პირველ პერიოდს წარმოადგენს.

მეორე პერიოდს მკვეთრად გამოკვეთილი ქრონოლოგიური ჩარჩოები გააჩნია: დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლა დამოუკიდებელ საქართველოში 1918-1921 წლებში. იმ დროს გამოსული ახალი ისტორიის პირველი, ეროვნული სახელმძღვანელოები იმუამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის წარმატებად მიგვაჩნია. საქართველოში ახალი ისტორიის პოპულარიზაცია მეცნიერულ ელფერს იძენს.

უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ საკმაოდ ხანმოკლე აღმოჩნდა. 1921 წლის 25 თებერვალს მოხდა საქართველო გასაბჭოება. აქედან იწყება საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების მესამე პერიოდი. დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის პრობლემებით დაინტერესებამ მეცნიერული სახე შეიძინა, მაგრამ ის უმთავრესად ცალმხრივ ხასიათს იღებს და ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ჩარჩოებში აღმოჩნდა მომწყვედელი. მყარდება მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის მონოპოლია, დიქტატი. სხვა არჩევანი არ არსებობდა. განსხვავებული აზრი იდევენბოდა. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“.

1991 წლის დეკემბერში საბჭოთა კავშირის დაშლით მთავრდება მესამე პერიოდი და იწყება მეოთხე პერიოდი, რომელიც დღესაც გრძელდება. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ დაიბრუნა სუვერენობა. ახლა მას შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. იწყება ახალი ისტორიის მარქსიზმისაგან განწმენდის პროცესი.

* * *

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის მეცნიერული შესწავლის და სწავლების ფუძემდებლებად ცნობილი ისტორიკოსები პროფ. ნიკოლოზ დუბროვსკი, პროფ. გრიგოლ ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე გვევლინებიან. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მათ მოღვაწეობა მოუხდათ ყველაზე რთულ პერიოდში, როდესაც სტალინური რეჟიმი, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური სახელმწიფო, თავისი ზეობის ზენიტში იმყოფებოდა. ეს იყო 30-40-იანი წლები – მათი მოღვაწეობის საუკეთესო ხანა. ვფიქრობთ, მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამით

აიხსნება, რომ მათი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი ბოლომდე რეალიზებული არ ყოფილა და მათი მეცნიერული მემკვიდრეობა მეტად თავისებურად, მოკრძალებულად გამოიყურება. აქ, პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, პროფ. ნ. დუბროვსკი და პროფ. ალ. ნამორაძე გვყავს მხედველობაში. ჩვენ ძალიან კარგად გვესმის მათი სულიერი ტრავმა. ისინი გაიზარდნენ სულ სხვა გარემოში, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის პირობებში და მოღვაწეობა მოუხდათ ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურ სახელმწიფოში, სადაც დამყარდა ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატი, მონოპოლია.

ამავე დროს, უსათუოდ გასათვალისწინებელია, ისიც, რომ თუ არა ეს კომპრომისი, დღეს ის მცირე ლიტერატურაც არ გვექნებოდა, რაც ქართულ ენაზე გაგვაჩნია. ამ კომპრომისის გამო მათი განსჯა ადვილია, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ეს არ იქნებოდა სამართლიანი და მეცნიერულად სწორი. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატურია.

ნიკოლოზ დუბროვსკი (1874-1943) იყო მაღალკვალიფიცირებული პროფესიონალი, ევროპული რანგის მკვლევარი ისტორიკოსი. მას შეექმნა უაღრესად ერუდირებული ისტორიკოსის იმიჯი, რომელიც რატომღაც არაფერს წერდა. სინამდვილეში ეს ასე არ იყო. ჩვენ მივაკვლიეთ ნ. დუბროვსკის რამდენიმე ნაშრომს და პირველად შემოვიტანეთ სამეცნიერო მიმოქცევაში.

სავსებით მართლზომიერი უნდა იყოს, რომ ნ. დუბროვსკის მეცნიერული მოღვაწეობის ყველაზე უფრო ნაყოფიერი პერიოდი იყო პოლონეთში ყოფნა, სადაც მას საშუალება ჰქონდა ახლო გაცნობოდა დასავლეთ ევროპის ისტორიის შესახებ არსებულ მასალებს. სხვა ასეთი შანსი მას მეტად აღარ მისცემია.

ნ. დუბროვსკის მეცნიერული მოღვაწეობა რამდენიმე მიმართულებით წარიმართა: 1. დუბროვსკი როგორც იტალიური რენესანსის მკვლევარი. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მისი ნაშრომი იტალიელ ჰუმანისტზე კალუჩიო სალუტატიზე. 2. ნ. დუბროვსკი ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის საკითხების მკვლევარი. ამ მხრივ ყურადღებას იმპყრობს მისი ნაშრომი ცნობილ რუს ისტორიკოსზე ნიკოლოზ კარევეზე. 3. ახალი ისტორიის საკითხების პოპულარიზაცია. ამ თემას ეხება ნ. დუბროვსკის ნაშრომი 1830 წლის ივლისის რევოლუციაზე საფრანგეთში.

„XIV საუკუნის ფლორენციელი პუბლიცისტი“, რომელიც ეხება კალუჩიო სალუტატის მოღვაწეობას, ნ. დუბროვსკის საუკეთესო

ნაშრომად მიგვაჩნია და მას იმდროინდელ ისტორიოგრაფიაში თვალსაჩინო ადგილი უკავია.

შესანიშნავი რუსი ისტორიკოსის ნ. კარეევისადმი მიძღვნილი ნ. დუბროვსკის ნაშრომი წარმოადგენს ნ. კარეევის მეცნიერული მოღვაწეობის შეფასების ერთ-ერთ პირველ სერიოზულ მცდელობას. ნ. დუბროვსკი კარგად ფლობს ისტორიოგრაფიული ნაშრომის წერის კულტურას. ეს არ არის ნ. კარეევის შეხედულების უბრალო გადმოცემა. ის ცდილობს გაარკვიოს ნ. კარეევის კონცეფციის ძლიერი და სუსტი მხარეები და ახსნას მათი გამომწვევი მიზეზები. საბჭოთა პერიოდში ის აქტიურ მეცნიერულ მუშაობას პრაქტიკულად ჩამოშორდა და მხოლოდ პედაგოგიურ საქმიანობას ეწეოდა [1].

პროფ. გრიგოლ ნათაძე (1878-1951) ფართო დიპლომატიის ისტორიკოსი იყო. მან თავისი წვლილი შეიტანა არა მარტო დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის, არამედ ძველი საბერძნეთის და განსაკუთრებით შუა საუკუნეების ისტორიის შესწავლის საქმეში. გრ. ნათაძე ქართული მედიევისტიკის ფუძემდებლად უნდა მივიჩნიოთ.

გრ. ნათაძის სადოქტორო დისერტაცია ეხება ძველი საბერძნეთის ისტორიას, კერძოდ კილონის აჯანყებას ათენში ქრისტეს შობამდე VII საუკუნეში [2].

განსაკუთრებით ფასეულია გრ. ნათაძის შრომები შუა საუკუნეების ისტორიაში. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ თავდაპირველად, XX საუკუნის 20-იან წლების შუა ხანებში, ქართულ მედიევისტიკას მეცნიერული გზა ჰქონდა არჩეული და იმ ნოვაციებზე იყო ორიენტირებული, რომელიც ხდებოდა XX საუკუნის დასაწყისის ევროპულ მედიევისტიკაში, მაგრამ შემდგომში, უმთავრესად პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, იძულებული გახდა გადაეხვია არჩეული გზიდან და დამორჩილებოდა მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატს [3].

როგორც აღვნიშნეთ, გრ. ნათაძემ თავისი სიტყვა თქვა დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში. მისი ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის და ნაპოლეონის ეპოქა. ამ თემას ეხება მისი სახელმძღვანელო „კაპიტალიზმის ისტორიიდან“. თემა 2 საფრანგეთის დიდი რევოლუცია და „რამოდენიმე მომენტი საფრანგეთის, დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობიდან“, ნაშრომები ნაპოლეონზე, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნაპოლეონის ცხოვრების და მოღვაწეობის საკვანძო საკითხების განხილვის პირველ მეცნიერულ მცდელობას წარმოადგენს. ინგლისის მოკლე იტორია [4]. გრ. ნათაძის შეხედულებებისათვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობები შემთხვევითი არ ყოფილა და მნიშ-

ვნელოვანნილად იმით აიხსნებოდა, რომ იგი ცდილობდა „ეკონომიკური მატერიალიზმიდან“ მარქსიზმისაკენ ევოლუციას და ამასთანავე, ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება. ეს უმთავრესად იმით გამოიხატება, რომ ის დიდ ყურადღებას უთმობს სოციალ-ეკონომიკურ პრობლემატიკას, ხოლო პოლიტიკურ ისტორიას, კულტურას გაცილებით ნაკლები ადგილი აქვს დათმობილი.

პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე (1890-1958) ევროპული რანგის ისტორიკოსია. ის იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ახალი ისტორიის კათედრის დამაარსებელი. სწორედ მისი გაზრდილია დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის მკვლევართა მომდევნო თაობა, რაც ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე ალ. ნამორაძის დიდ დამსახურებას წარმოადგენს.

ალ. ნამორაძის მეცნიერული საქმიანობა რამდენიმე მიმართულებით წარიმართა: პირველ ყოვლისა, რა თქმა უნდა, ეს იყო ადმინისტრაციული მეურვეობა და მუნიციპალური მმართველობა საფრანგეთში XVII-XVIII საუკუნეებში. მეორე სერიოზული თემა, რომლის დამუშავებასაც ხელი მოკიდა ალ. ნამორაძემ, ეს იყო ფრიად აქტუალური საკითხი – სათემო მიწების განაწილება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს და ბოლოს უნდა ითქვას, რომ მან თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის პოპულარიზაციის საქმეში. დაწერა სახელმძღვანელო და სამეცნიერო-პოპულარული ხასიათის შრომები.

ისტორიული მეცნიერების წინაშე ალ. ნამორაძის დამსახურება მნიშვნელოვანნილად განსაზღვრა მისმა სოლიდურმა, ფუნდამენტურმა გამოკვლევამ „ადმინისტრაციული მეურვეობა და მუნიციპალური მმართველობა საფრანგეთში XVII-XVIII საუკუნეებში“ [5]. ფაქტობრივად ეს იყო ქართულ სინამდვილეში პირველი სადოქტორო დისერტაცია, რომელიც დაცული იქნა დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაში. აღსანიშნავია, რომ ალ. ნამორაძის ამ ნაშრომს მაღალ შეფასებას აძლევდა სახელგანთქმული რუსი ისტორიკოსი, საფრანგეთი ისტორიის კომპეტენტური მკვლევარი აკად. ევგენი ტარლე. მას მიზანშეწონილად მიაჩნდა ალ. ნამორაძის ამ ნაშრომის რუსულ ენაზე გამოცემა. ეს ალ. ნამორაძის ნაშრომის დიდი აღიარება იყო. [6] საინტერესო პოლემიკას ჰქონდა ადგილი ადმინისტრაციული მეურვეობის მნიშვნელობის შესახებ რუს ისტორიკოს პროფ. პავლე არდაშევს და ალ. ნამორაძეს შორის ნაშრომში მოცემულია ადმინისტრაციული მეურვეობის პერიოდიზაცია, თუმცა მისი შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს.

ლუი IX-ის მეფობიდან (1229-1270) ადმინისტრაციული მეურვეობის დაწყება ნაადრევი ჩანს.

მეორე სერიოზული თემა, რომლის დამუშავებას ალ. ნამორაძემ ხელი მოკიდა ეს იყო სათემო მიწების განაწილების საკითხი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ალ. ნამორაძემ თავისი სიტყვა თქვა აღნიშნული საკითხის შესწავლის საკითხში. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა მისი პოლემიკა რუს ისტორიკოსთან ს. კუნისკისთან. ის სულ სხვა გზით მიდის გლახობის დიფერენციაციის საკითხში. მან ამ თემას ექვსი ნაშრომი მიუძღვნა, მაგრამ მხოლოდ ორის გამოქვეყნება მოასწრო. დანარჩენების კვალს არქივში ნაგანყდით და პირველად შემოვიტანეთ სამეცნიერო მიმოქცევაში [7].

ალ. ნამორაძის სამეცნიერო-პოპულარული შრომებიდან საყურადღებოა სახელმძღვანელო შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ქალაქების გენეზისზე. ეს სახელმძღვანელო იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი შენაძენია. განსაკუთრებით მისასალმებელია საკითხის ისტორიოგრაფიაზე ყურადღების გამახვილება, მაგრამ სახელმძღვანელოს აშკარად ეტყობა იმ დროის კვალი. მნიშვნელოვანწილად, სწორედ ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპის ქალაქები უპირველეს ყოვლისა განიხილება, როგორც სოციალ-ეკონომიკური სტრუქტურა, ხოლო მათი კულტურული ფუნქცია უკან პლანზე ინაცვლებს [8].

საქართველოში დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის ისტორიოგრაფიის მეცნიერული შესწავლის ინიციატორებად პროფ. გრ. ნათაძე და პროფ. ალექსანდრე ნამორაძე მიგვაჩნია. ისტორიოგრაფიის საკითხებით მათი ასეთი დაინტერესება, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ ყოფილა. მის მეცნიერულ მნიშვნელობას შემეცნებითი დატვირთვა განსაზღვრავს. ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, ეს შეიძლება იყო მკითხველთან საუბარი „ეზოპეს ენაზე“. ამ გზით ისინი მკითხველს მიანიშნებდნენ როგორ მიახლოვდებოდნენ სიმართლეს [9].

* * *

მასწავლებლების დაწყებული საქმე მათმა მოწაფეებმა გააგრძელეს. ეს იყო მეორე თაობა. მათი დიდი ნაწილის შემოქმედების საუკეთესო ნლები საბჭოთა რეჟიმზე მოდის. ისინი იძულებული იყვნენ ანგარიში გაეწიათ ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატისათვის. სხვა არჩევანი არ არსებობდა. ამიტომ მათი მკაცრად განსჯა, ვფიქრობთ, მართებული არ იქნებოდა. „ეს იყო ჩვენი უბე-

დურება და არა დანაშაული“. ახალი ისტორიის პრობლემებისადმი მათი დამოკიდებულება იყო მეცნიერული, მაგრამ იძულებული იყვნენ ამ საკითხის მარქსისტული ინტერპრეტაცია მოეცათ. თუ ამ მარქსისტულ გარესამოსს შემოვაცილებთ, მასში ჩადებული მდიდარი მეცნიერული მასალა ღირებული რჩება.

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის მეცნიერული შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვის ალ. ნამორაძის ერთ-ერთ საყვარელ მოწაფეს პროფ. გივი კილურაძეს (1922-1978).

მისი მეცნიერული საქმიანობა რამდენიმე მიმართულებით წარმართა: 1. საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორია XX საუკუნის დასაწყისში. 2. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის საკითხების დამუშავება. 3. საქართველოს და ევროპის ქვეყნების ურთიერთობები. 4. ახალი ისტორიის და ისტორიოგრაფიის საკითხების პოპულარიზაცია.

XX საუკუნის დასაწყისის საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიას პროფ. გივი კილურაძემ რამდენიმე საინტერესო ნაშრომი მიუძღვნა. პირველ რიგში, რა თქმა უნდა, ეს იყო მისი საინტერესო მონოგრაფია მაროკოს პირველ კრიზისზე 1904-1906 წლებში. „მაროკოს პრობლემა გერმანიის იმპერიალიზმის პოლიტიკაში 1904-1906 წწ.“ [10]. გ. კილურაძემ თავის წიგნში დამაჯერებლად გვიჩვენა მაროკოს პირველი კრიზისის დროს გერმანიის დიპლომატიის იზოლაციის გამომწვევი მოტივები. საერთაშორისო ურთიერთობების აქტუალურ პრობლემებს ეხება გ. კილურაძის სხვა შრომები [11].

პროფ. გივი კილურაძის მეცნიერულ მემკვიდრეობაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს „მარად უკვდავ თემას“ – საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მეცნიერულ კვლევას. პროფ. გივი კილურაძე საქართველოში საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთი საუკეთესო სპეციალისტია. მან ამ თემატიკას რამდენიმე ათეული საინტერესო ნაშრომი მიუძღვნა. მათ შორის ყველაზე უფრო ფასეულია მისი გამოკვლევა არმიის როლზე საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს. „არმიის პრობლემა საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის დროს“ [12]. პროფ. ბორის პორშნევის თქმით, ეს იყო „ქალწულებრივი თემა“, რომლის დამუშავებას მოკიდა ხელი ქართველმა მკვლევარმა. ფრანგი ისტორიკოსის, სორბონის უნივერსიტეტის პროფესორის, მარსელ რეინარის თქმით, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს არმიის პრობლემა შესწავლილი იყო სამხედრო ასპექტში, ხოლო სამოქალაქო თვალსაზრისით ეს თემა შეუსწავლელი იყო. აი ამ ხარვეზის შევსებას შეეცადა ქართველი მკვლევარი. ამ

პრობლემის საინტერესოდ გადანყვეტას დიდად შეუწყო ხელი რევოლუციის თანამედროვის ემერიის არქივის მასალებმა, რომელიც გ. კილურაძემ პირველად შემოიტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში. ეს იყო მისი საუკეთესო ნაშრომი. ამ გამოკვლევამ მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა მისი ორგინალური წვლილი ისტორიულ მეცნიერებაში. პროფ. ბ. პორშნევს მიზანშეწონილად მიაჩნდა გ. კილურაძის მონოგრაფიის რუსულ და ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნება. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის დიდი აღიარება იყო [13].

გივი კილურაძემ საფრანგეთის დიდ რევოლუციას არაერთი საგულისხმო ნაშრომი მიუძღვნა, სადაც ამ პრობლემის ზოგიერთი საკვანძო საკითხის საინტერესოდ განხილვის ინიციატორად მოგვევლინა [14].

პროფ. გივი კილურაძე დაინტერესებული იყო საქართველოს და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიულ და კულტურულ ურთიერთობების პრობლემით. ამ თემატიკას მან რამდენიმე საყურადღებო ნაშრომი მიუძღვნა [15].

პროფ. გ. კილურაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოების შედგენას. ეს ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე მისი კიდევ ერთი დამსახურება იყო [16]. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩნია ის გარემოება, რომ მან ვერ მოასწრო დაენერა სამეცნიერო-პოპულარული მონოგრაფია ახალი ისტორიის სხვა საკვანძო პრობლემებზე [17].

პროფ. ვარლამ დონაძე (1907-1989) ფართო დიაპაზონის ისტორიკოსი იყო. ის დიდ დაინტერესებას იჩენდა არა მარტო დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის, არამედ აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხებისადმი. თავისი სიტყვა თქვა ქართველოლოგიაში.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებს მრავალი საინტერესო ნაშრომი მიუძღვნა პროფ. ვარლამ დონაძემ, რომელთა შორის ყველაზე უფრო ფასეული ჩანს მისი ფუნდამენტური, სოლიდური მონოგრაფია „რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე [18]. აღსანიშნავია, რომ ეს თემა მას შეურჩია ამ ეპოქის საფრანგეთის ისტორიის ისეთმა კომპეტენტურმა მკვლევარმა, როგორც იყო აკად. ევგენი ტარლე. ეს, ცხადია, ვარლამ დონაძისათვის გამოცხადებული დიდი ნდობა იყო, რომელსაც უნდა ითქვას, რომ მან წარმატებით გაართვა თავი. ეს არის მისი ერთ-ერთი საუკეთესო ნაშრომი. მან დამაჯერებლად გვიჩვენა თუ რითი იყო გამოწვეული მეორე ანტიფრანგული კოალიციის წარუმატებლობა. საინტერესოდ განიხილა ინდოეთში რუსეთ-საფრანგეთის ერთობ-

ლივი ლაშქრობის პროექტი. ხაზი გაუსვა იმას, თუ რატომ არ განხორციელდა ეს ჩანაფიქრი.

პროფ. ვარლამ დონაძის მონოგრაფია მნიშვნელოვანი შენაძენი იყო იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიისთვის და სიცხადე შექონდა საფრანგეთის ახალი ისტორიის ზოგიერთ საინტერესო საკითხში [19].

პროფ. ვარლამ დონაძემ პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში დაწერა სახელმძღვანელოები აზიის და აფრიკის ქვეყნების ახალ და უახლეს ისტორიაში. დიდი წვლილი შეიტანა აზიის და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის შესწავლის და პოპულარიზაციის საქმეში [20].

დიდი ღვაწლი მიუძღვის პროფ. ვარლამ დონაძეს ქართველოლოგიის სფეროშიც. იგი დიდი ყურადღებით სწავლობდა ქართველი სამოციანელების ნააზრევს ევროპის ახალი ისტორიის კარდინალურ პრობლემებზე [21]. შემდგომში მას გვერდში ამოუდგნენ უმცროსი თაობის ისტორიკოსები: ვაჟა თვალავაძე, ნინო ნამორაძე, ლალი ფირცხალავა და სხვები.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებისადმი დიდი დაინტერესებას იჩენდა ალ. ნამორაძის კიდევ ერთი მოწაფე პროფ. კოტე ანთაძე (1929-2006). ალ. ნამორაძის მოწაფეების დაინტერესება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის თემატიკით, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მათი მეცნიერხელმძღვანელის კეთილისმყოფელი გავლენის ლოგიკური შედეგია. ყურადღებას იპყრობს პროფ. კოტე ანთაძის სერიოზული ნაშრომი, რომელიც შეეხება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ერთ-ერთ საკვანძო საკითხს – 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალებას, რომელსაც მოყვა საფრანგეთში მონარქიის დამხობა და რესპუბლიკის გამოცხადება [22]. მან თავის გამოკვლევაში უზარმაზარი ფაქტობრივ მასალას, მდიდარ მეცნიერულ ინფორმაციას მოუყარა თავი. იგი ღრმად ჩახედულია საკითხის შესახებ არსებულ პირვეწყაროებსა და მრავალფეროვან საკვლევ ლიტერატურაში, როგორც რუსულ, ისე ფრანგულ ენაზე.

მან თავის ნიგნში დეტალურად გააშუქა საფრანგეთის რევოლუციის ერთი, დრამატიზმით აღსავსე მოვლენა 1792 წლის 10 აგვისტოს გადატრიალება და არა რევოლუცია, როგორც მას ხშირად უწოდებენ.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ მან სცადა დაედგინა ვიქტორ ჰიუგოს რომანის „ოცხმოცდაცამეტის“ მთავარი გმირის სიმურდენის პროტოტიპი. გამოთქვა ვარაუდი, რომ ის შეიძლება ყოფილიყო

წარსულში აბატი, იაკობინი, შემდგომში კონვენტის პოლიტიკური კომისარი ვანდეაში – ქსავიე – ფრანსუა ოდუენი [22.125].

პროფ. კოტე ანთაძე აქტიურად მონაწილეობდა, იყო თანაავტორი დასავლეთ ევროპის ახალი და უახლესი ისტორიის სახელმძღვანელოების, ახალი ისტორიის ქრესტომათიის. მისი ხელმძღვანელობით დაიწერა მრავალი საინტერესო ნაშრომი, მისი რედაქტორობით გამოვიდა არაერთი საყურადღებო წიგნი. ის მეცნიერების კარგი ორგანიზატორი და უბადლო რედაქტორი იყო. პოსტსაბჭოთა პერიოდში მის ერთ-ერთ მთავარ დამსახურებად მსოფლიო ისტორიის ახალი ეროვნული სახელმძღვანელოების შექმნა მიგვჩნია [23].

მის დამსახურებას წარმოადგენს დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის მკვლევართა ახალი თაობის აღზრდა. ამით მან ფაქტობრივად გააგრძელა ის საქმე, რომელიც სათავესთან იდგა ალ. ნამორაძე.

ტერმინი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუცია, რომელიც დამკვიდრდა საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში, საკითხისადმი ვინრო კლასობრივი, წმინდა ფორმაციული მიდგომის ანარეკლია და ძალზე გავრცელებული იყო მარქსისტულ ისტორიოგრაფიაში.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს გერმან სიმონიძემ, ვლადიმერ ივანოვმა, რევაზ ლასკარმა, მიხეილ მამფორიამ. ტოტალიტარულ-ბოლშევიკურ სახელმწიფოში მათი მდიდარი მეცნიერული პოტენციალი მთლიანად რეალიზებული არ ყოფილა. ეს მნიშვნელოვანწილად იმით იყო გამოწვეული, რომ მათთვის, ისე როგორც ალექსანდრე ნამორაძის მოწაფეების დიდი ნაწილისათვის, სრულიად მიუღებელი იყო ერთი მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის დიქტატი. რა თქმა უნდა, იყო ამის გამომწვევი სხვა მიზეზებიც, მაგრამ, ცხადია, ეს მხოლოდ ვარაუდი იქნება და ჭეშმარიტი მიზეზი, ალბათ, მათ ადამიანური ხასიათის თვისებებში უნდა ვეძიოთ.

გერმან სიმონიძე (1925-1986) დიდ დაინტერესებას იჩენდა თეორიული, ისტორიოგრაფიული საკითხებისადმი. კითხულობდა ლექციებს ფრიად აქტუალურ თემაზე „სამეცნიერო ტექნიკური რევოლუცია და ისტორიული მეცნიერება“. ისტორიოგრაფიის საკითხებით დაინტერესება მისასალმებელი იყო და ამ თემატიკაზე მშობლიურ ენაზე არსებული ლიტერატურით დღესაც არ ვართ განებივრებული [24].

რევაზ ლასკარმა (1928-1988) რამდენიმე კარგი საქმე გააკეთა. თავისი წვლილი შეიტანა ახალი ისტორიის (1870-1918) საუნივერსი-

ტეტო სახელმძღვანელოს შექმნის საქმეში, ენციკლოპედიაში გამოაქვეყნა რამდენიმე ათეული სტატია დასავლეთ ევროპის ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხებზე, მონაწილეობა მიიღო ახალი ისტორიის ქრესტომათიის შედგენაში [25].

ვლადიმერ ივანოვმა (1929-1992) აქტიური მონაწილეობა მიიღო ახალი ისტორიის (1870-1918) საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოს შექმნაში და დაწერა საინტერესო ისტორიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი „შუა აღმოსავლეთის პრობლემა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და ინგლისის ბურჟუაზილი ისტორიოგრაფია“ [26].

მიხეილ მამფორია (1901-1974) დიდ დაინტერესებას იჩენდა ძველი საბერძნეთის ისტორიის პრობლემებით და ისტორიის სწავლების მეთოდის საკითხებით. თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანა ახალი ისტორიის ქრესტომათიის შექმნის საქმეში. მშობლიურ ენაზე დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესახებ არსებული პირველწყაროებით ქართველი მკითხველი და პირველ რიგში მონავლე ახალგაზრდობა განებივრებული არასოდეს ყოფილა და ახალი ისტორიის ქრესტომათიის გამოცემა სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა [22].

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებს ეხება პროფ. გივი ჟორდანიას (1911-2001) სქელტანიანი გამოკვლევები „რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა XVI საუკუნის ბოლოს და XVII საუკუნის დასაწყისში“ და „რომის კათოლიკური მისია და საქართველო (XVI საუკუნის ბოლო XVII საუკუნის 20-30-იან წლები)“ [28]. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის მნიშვნელოვანი მიღწევა იყო.

ევროპის ახალი ისტორიის საკითხებს ჩაუღრმავდა პროფ. კუკური ლილუაშვილი (1924-1989). მან დაწერა სერიოზული ნაშრომი ოცდაათწლიანი ომის (1618-1648) ერთ-ერთ საინტერესო საკითხზე ჩენი ხალხის ბრძოლაზე თავისუფლებისათვის. მის მთავარ ნაშრომს კი, ცხადია, წარმოადგენს სოლიდური, ფუნდამენტური, გამოკვლევა ფანარიოტთა უღელის წინააღმდეგ ბულგარელი ხალხის გმირული ბრძოლის შესახებ [29]. პროფ. კარლო მეშველიანმა დაწერა სახელმძღვანელო სლავების ისტორიაში [30]. ფაქტობრივად ეს იყო ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღმოსავლეთ ევროპის ისტორიის მეცნიერული შესწავლის საქმეში გადადგმული პირველი სერიოზული ნაბიჯები.

პროფ. ნაირა მამუკელაშვილის დაინტერესება საფრანგეთის დიდი რევოლუციის ისტორიით შემთხვევით არ ყოფილა და, პირველ ყოვლისა, პროფ. გივი კიდურაძის და პროფ. კოტე ანთაძის კეთილსმყოფელი გავლენის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს. საფრანგეთის

რევოლუციის ერთ-ერთ აქტუალურ და რთულ საკითხს ეხება ნ. მამუკელაშვილის ნაშრომი „საფრანგეთის პოლიტიკური წყობის დემოკრატიზაციისათვის ბრძოლა 1793 წლის პირველ ნახევარში“ [31].

* * *

საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის საქმეში მნიშვნელოვან ტეხილად გვევლინება 90-იანი წლები, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი. წერტილი დაესვა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის დიქტატს. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შვებით ამოისუნთქა. მას გაუჩნდა საკუთარი არჩევანი. შეიქმნა ნაწამდღვრები დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემების გააზრების ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნებისათვის. დღის წესრიგში დადგა ახალი ისტორიის განმენდა მარქსისტული სტერეოტიპებისა და შტამპებისაგან. ეს არ იყო ადვილი საქმე და გარკვეული დრო ესაჭიროებოდა.

ამ მიმართულებით გადადგმულ პირველ სერიოზულ ნაბიჯად მსოფლიო ისტორიის ახალი სასკოლო სახელმძღვანელოები მიგვაჩინა [32]. აქ უკვე აღარ იგრძნობა ისტორიული მოვლენებისადმი ვიწრო კლასობრივი მიდგომა და ფორმაციული პრინციპი. ეს სერიოზული წინაგადადგმული ნაბიჯი იყო. ამ სახელმძღვანელობის შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, გამორიცხვულად არ მიგვაჩინა [33].

ქართულმა ისტორიოგრაფიამ პოსტსაბჭოურ სივრცეში ერთ-ერთმა პირველმა დასვა საკითხი მსოფლიო ისტორიის მარქსისტული პერიოდიზაციის გადასინჯვის თაობაზე და შეეცადა მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის ნორმალურ კალაპოტში დაბრუნებას. ყოველგვარი ორიგინალობა და ნოვაციების გარეშე მიზანშეწონილად მიგვაჩინა დაუბრუნდეთ მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის იმ მოდელს, რომელიც მიღებული და აღიარებული არის საერთაშორისო საზოგადოების მიერ [34].

უახლესი ქართული ისტორიოგრაფია დიდ ყურადღებას უთმობს დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიაში ახალი კვალიფიციერებული სახელმძღვანელოების შექმნას. ლალი ფირცხალავამ დაწერა სახელმძღვანელო ისტორიული მეცნიერების შესავალში. პროფ. ვაჟა თვალავაძემ დაწერა ახალი ისტორიის სახელმძღვანელო. ქართულ ისტორიოგრაფიაში პირველად შეიქმნა სახელმძღვანელოები დასავლეთ ევროპის ცალკეული ქვეყნების, ინგლისის, საფრანგეთის და გერმანიის ისტორიაში [35]. ეს იყო მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიის დაძლევის გზაზე გადადგმული პირველი მოკრძალებული ნაბიჯები. იკვეთება ისტორიის მრავალვარიანტული მიდგომის კონ-

ტურები, თუმცა მარქსისტული იდეოლოგიის გავლენის ბოლომდე დაძლევაზე ლაპარაკი ჯერ კიდევ ნაადრევია. ამ მხრივ წინ დიდი შრომა გვიძევს.

ნაირა მამუკელაშვილმა დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია ისტორიის სწავლების მეთოდოლოგიაში. ამ სტრიქონების ავტორმა დაწერა მონოგრაფია თემაზე „დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში“, სადაც საგანგებოდაა შესწავლილი საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის ფუძემდებლების ნ. დუბროვსკის, გრ. ნათაძის და ალ. ნამორაძის მეცნიერული მემკვიდრეობა.

საქართველოში გერმანული რეფორმაციის ერთ-ერთ საუკეთესო სპეციალისტად გვევლინება პროფ. გურამ კუტალია. მან ამ თემაზე გამოაქვეყნა ხუთი მონოგრაფია და არაერთი საინტერესო ნაშრომი. ისტორიკოსმა ლუარსაბ შუბლაძემ საგანგებოდ შეისწავლა შვეიცარიელი რეფორმატორის ჰულდრაიხ ცვინგლის შეხედულებები. რეფორმაციის თემატიკაზე რამდენიმე ნაშრომი გამოაქვეყნა აკაკი გეთიაშვილმა [36].

ინგლისში რეფორმაციის საკითხის ინტერესდებიან ისტრიკოსები წინო გომართელი, ეთერ ჯაჭვაძე, იზოლდა ბელთაძე, თეა ქარჩავა. ამ შრომების მეცნიერულ ღირებულებას მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს მათი შემეცნებითი მნიშვნელობა [37]. ეს შრომები, საერთაშორისო სტანდარტების თანახმად, უმთავრესად ახალ ისტორიას განეკუთვნება ან შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის საზღვარზეა.

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლის მეორე მნიშვნელოვანი ცენტრია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტი, სადაც ამ საშური საქმის ინიციატორად ალ. ნამორაძის კიდევ ერთი მონაფე პროფ. ილია ტაბალუა მოგვევლინა. მან ფასდაუდებელი წვლილი შეიტანა საქართველს და ევროპის ქვეყნების ურთიერთობების შესწავლის საქმეში. გულდასმით შეისწავლა და გამოამზეურა საქართველოზე ევროპის წიგნთსაცავებში და არქივებში დაცული მასალები. საგანგებოდ გამოიკვლია სულხან-საბა ორბელიანის მისია საფრანგეთში [38].

პირველი მსოფლიო ომის წინ გერმანიის საგარეო პოლიტიკას განიხილავს თავის წიგნებში პროფ. ვაჟა ჩოჩია [39]. განყოფილება გამოსცემდა კრებულს „ევროპის ისტორიის საკითხები“, რომელმაც თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის კვლევის და პოპულარიზაციის საქმეში.

დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ისტორიის შესწავლას დიდი ყურადღება ეთმობოდა კიდევ ერთ მნიშვნელოვან სამეცნიერო ცენტრში სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის ინსტიტუტში (ყოფილ ა. ს. პუშკინის ინსტიტუტში). აქ ამ საქმის მოთავეები იყვნენ ალ. ნამორადის მოწაფეები პროფ. არჩილ ჩხეიძე და პროფ. გურამ მანჯგალაძე.

პროფ. არჩილ ჩხეიძის ყურადღების ცენტრში იდგა ინგლისის პოლიტიკა კავკასიაში XIX საუკუნეში და XX საუკუნის დასაწყისში [40]. პროფ. გურამ მანჯგალაძე კი გერმანისტი იყო და სწავლობდა გერმანიის პოლიტიკას კავკასიაში. მას აინტერესებდა ამ აქტუალური თემის ეკონომიკური ასპექტები [41]. უცხო ენების ინსტიტუტში იღწვოდა ალ. ნამორადის მოწაფე რემი სიკინჭალაშვილი [42].

დასავლეთ ევროპის ახალი ისტორიის შესწავლას და პოპულარიზაციას დიდი ყურადღება ექცეოდა პერიფერიებში: ბათუმში, სოხუმში, ქუთაისში, გორში, თელავში. ამ საქმის თავკაცები უპირატესად ალ. ნამორადის მოწაფეები და მათი აღზრდილები იყვნენ. მათ შორის ყველაზე უფრო კოლორიტული ფიგურაა – პროფ. ლევან სვანაძე. ის საქართველოში ინგლისის უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი საინტერესო მკვლევარია.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Н. Дубровский, Флорентийский публицист конца XIV-го столетия – Историческое обозрение, т. 14. М., 1905. Н. Дубровский, Ученолитературная деятельность Н. И. Кареева – Исторический вестник, т. ХСІХ, М., 1905. Н. Дубровский, Июльская революция и буржуазия – Мир божий, март, 1906. Н. Дубровский, Официальная наука в царстве Польском. СПб., 1908
2. გრ. ნათაძე, უძველესი საბერძნეთის სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობა, როგორც კილონის აჯანყების საფუძველი, თბ., 1924.
3. გრ. ნათაძე, დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია, თბ., 1926. გრ. ნათაძე, დასავლეთ ევროპის ფეოდალიზმის ისტორია, თბ., 1933. გრ. ნათაძე, ინგლისის მოკლე ისტორია, თბ., 1919. გრ. ნათაძე, ახალი პრობლემები ევროპის ფეოდალიზმის ისტორიიდან. ბენეფიციუმის წარმოშობა და იმუნიტეტის საკითხი, უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. VI, თბ., 1925. გრ. ნათაძე, Capitulare de Villis ერთი ნიმუში ფორმალურ-ლოგიკური მიდგომისა ისტორიულ კვლევაში, უნივერსიტეტის შრომები, სერია 1, თბ., 1936. გრ. ნათაძე, სალიკური კანონი როგორც წყარო ევროპის ეკონომიკური ისტორიის შესასწავლად, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 5, თბ., 1938. გრ. ნათაძე, სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია და ტექნიკა

- ძველ გერმანელებში – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XVI, თბ., 1940. გრ. ნათაძე, მსხვილი მამულის ორგანიზება და მართვა მე-როვინგების დროს, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXIV, თბ., 1942. გრ. ნათაძე, დოფშის თეორიის კრიტიკა და თანამედროვე ფაზიზმი, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXVI, თბ., 1944.
4. გრ. ნათაძე, კაპიტალიზმის ისტორიიდან. თემა 2, საფრანგეთის დიდი რევოლუცია, თბ., 1933. გრ. ნათაძე, რამოდენიმე მომენტი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროინდელი საგლეხო კანონმდებლობისა, უნივერსიტეტის მოამბე, № 2, თბ., 1922. გრ. ნათაძე, ნაპოლეონის მემუარები და ანდერძი, უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. 5, თბ., 1925. გრ. ნათაძე, ნაპოლეონ I-ის დაწინაურების მიზეზები, უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. 8, თბ., 1927. გრ. ნათაძე, პარიზის კომუნა (დოკუმენტების კრებული), თარგმანი, შენიშვნები გრ. ნათაძის, თბ., 1938. გრ. ნათაძე, ინგლისის მოკლე ისტორია, თბ. 1919.
 5. ალ. ნამორაძე, ადმინისტრაციული მეურვეობა და მუნიციპალური მართველობა საფრანგეთში, თბ., 1935.
 6. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი (შემდგომში – სუიცა), ფონდი 2079. ანაბეჭდი 1, საქმე 230. ფურცელი 8. სუიცა, ფ. 2079. ან. 1. ს. 214. ფ. 8. სუიცა. ფ. 279. ან. 1. ს. 183 და 186.
 7. ალ. ნამორაძე, ლეჟისლატივი და სათემო მიწების საკითხი საფრანგეთში 1792 წელს, ალ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიკური უნივერსიტეტის შრომები, ტ. IX. 1949. ალ. ნამორაძე, შარლ დანტონის პროექტი და მოხსენება საფრანგეთში სათემო მიწების ლიკვიდაციის შესახებ, წარდგენილი 1792 წელს სამინათმოქმედო კომიტეტში, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 55, თბ., 1954. ალ. ნამორაძე, მარენის მოხსენება და პროექტი საფრანგეთის სათემო მიწების შესახებ ლეჟისლატივში 1792 წელს, სუიცა, ფ. 2079, ანაწერი 1, ს. 10. ალ. ნამორაძე, ფაბრის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების გაყოფის შესახებ საფრანგეთში, წარდგენილი ეროვნულ კონვენტში 1793 წელს, სუიცა. ფ. 2079. ან. 1. ს. 11 და 14. ალ. ნამორაძე, სუეს მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების განაწილების შესახებ, სუიცა, ფ. 2079. ან. 1. ს. 9. ალ. ნამორაძე, ავენელის მოხსენება და პროექტი სათემო მიწების შესახებ საფრანგეთში, წარდგენილი საკანონმდებლო კრებაში 1792 წელს, სუიცა, ფ. 2079. ან. 1. ს. 10. ალ. ნამორაძე, ეროვნული კონვენტი და სათემო მიწები – სუიცა. ფ. 2079, ან. 1. ს. 28. ამ საკითხზე დანვრილებით იხილეთ. მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბ., 2006. გვ. 39-121.

8. ალ, ნამორაძე, დასავლეთ ევროპის ისტორია, განაკვეთი 1. ფეოდალური ქალაქის გენეზისი და მისი სოციალ-ეკონომიური და პოლიტიკური განვითარება, თბ., 1933. ალ. ნამორაძე, კოლუმბი და ამერიკის აღმოჩენა, თბ., 1961. ალ. ნამორაძე, შარლ ლუი, მონტესკიე, თბ., 1956. ალ. ნამორაძე, საფრანგეთის 1848 წლის რევოლუცია, სუიცა, ფ. 2079, ან. 1. ს. 5. გვ. 288. ალ. ნამორაძე, ბენჯამენ ფრანკლინი – სუიცა, ფ. 2079. ან. 1. ს. 17. გვ. 56. ბოლო ორი ნაშრომის გამოქვეყნება მან ვერ შეძლო და მათ კვალს არქივში წავანყდით.
9. მ. კალანდაძე, დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში XX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1999. M. Kalandaze, Die anfänge des Studiums der mittelalterlichen und neueren Geschichte Westeuropas in Georgien – "Geirgica", 23. 2000. M. Каландадзе, У истоков изучения истории Западной Европы в Грузии – в кн: Н. Дубровский, Труды, Тб., 2004. стр. 3-44. M. Каландадзе, Александр Георгиевич Наморадзе (1890-1958) – "Новая и новейшая история", №4. 1998. Н. Дубровски, Труды, под., ред., M. Каландадзе, Тб., 2004.
10. გ. კილურაძე, ნარკვევები პირველი მსოფლიო ომის მომზადების ისტორიიდან (მაროკოს პირველი კრიზისი), თბ., 1960.
11. გ. კილურაძე, ინგლისის საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან (1904-1906 წწ.), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 41. თბ., 1950. გ. კილურაძე, ბურების პრობლემა და გერმანია, – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 47. თბ., 1952. გ. კილურაძე, ევროპის სახელმწიფოთა დამოკიდებულება რუსეთის 1905-1907 წწ. რევოლუციასთან, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 57, თბ., 1955.
12. გ. კილურაძე, საფრანგეთის არმია დიდი რევოლუციის პირველ ეტაპზე (1789-1792 წწ.), თბ., 1982. გ. კილურაძე, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან (ახალი არმიის ორგანიზება), თბ., 1963.
13. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივი, სამეცნიერო ნაწილი, ისტორიის ფაკულტეტი, ფონდი 1, ანაწერი 1, შესანახი ერთეული 1029. ფურცელი 53-66.
14. გ. კილურაძე, ინგლისი და საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 55. თბ., 1955. გ. კილურაძე „ვანტოზის დეკრეტები“ (იაკობინთა დიქტატურის ისტორიიდან), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 69. თბ., 1958. გ. კილურაძე, საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის გამოძახილი გერმანიაში (რევოლუციური გამოსვლები რაინის ოლქში 1789-1793 წწ.), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 77. თბ., 1959. გ. კილურა-

- ძე, წინააღმდეგობის გამწვავება იაკობინთა ბლოკს შიგნით (დანტონისტები), უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 87. თბ., 1960. გ. კილურაძე, 9 თერმიდორის გადატრიალების შესახებ, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 107. თბ., 1964. გ. კილურაძე, ჟირონდისტები და „პროვანდისტული ომის“ ლოზუნგი, უნივერსიტეტის შრომები, ტ. B 5 (148), თბ., 1972. გ. კილურაძე, „ცოფიანთა“ მოძრაობის შეფასებისათვის, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის პროფ. ალ. ნამორაძის გარდაცვალების 5 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია, თბ., 1963. გ. კილურაძე, საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წ. რევოლუციის წინ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტთა 1946 წლის სამეცნიერო კონფერენცია (24-27 აპრილი), მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1946. Г. Кигურაძე, Пробуждение армии – "Французский Ежегодник 1984", М., 1986.
15. გ. კილურაძე, საქართველო-იტალიის ურთიერთობანი, მნათობი, № 9, 1961. გ. კილურაძე, საფრანგეთ-საქართველოს ისტორიული და კულტურული ურთიერთობანი, მნათობი, № 1. 1971. გ. კილურაძე, ვ. დონაძე პარიზის კომუნა და იმდროინდელი ქართული საზოგადოება, მნათობი, № 5, 1972. В. Донадзе, Г. Кигурაძე, Парижская коммуна и передовая грузинская общественная мысль второй половины XIX века – Литературная Грузия, №3, 1971. В. Донадзе, Г. Кигурაძე, Парижская коммуна и передовая грузинская общественная мысль второй половины XIX века – "Французский Ежегодник 1971", М., 1973.
16. გ. კილურაძე, ახალი ისტორია, წიგნი 1. თბ., 1970. გ. კილურაძე, XVII საუკუნის ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუცია, წიგნი 1-2, თბ., 1979-1983. მისი თანაავტორობით გამოვიდა ახალი ისტორია, წიგნი 1. 1870-1900 წწ. თბ., 1973. წიგნი 2. 1900-1918, თბ., 1975. (რედაქტორი და თანაავტორი) ქრესტომათია ახალ ისტორიაში, ნაწ., 1. თბ., 1979.
17. კ. ანთაძე, გივი კილურაძე, ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 1983. მ. კალანდაძე, პროფესორი გივი კილურაძე – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 359, თბ., 2005. М. Kalandadze, Ein georgischer Erforscher der Neuen Geschichte Wesreuropas – Georgica 30.2007.
18. ვ. დონაძე, რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობა XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე, თბ., 1959.
19. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანაწერი 19, საქმე 3324.
20. ვ. დონაძე, საზღვარგარეთული აღმოსავლეთის ქვეყნების ახალი ისტორია, ნაწილი 1, 1642-1870 წწ., თბ., 1963. ვ. დონაძე, საზ-

- ღვარგარეთული აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, ნაწილი 2, 1870-1918 წწ. თბ., 1965. ვ. დონაძე, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების უახლესი ისტორია, ნაწილი 1, თბ., 1968. ვ. დონაძე, ა. მენტეშაშვილი, ი. ცინცაძე, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების უახლესი ისტორია, 1945-1968 წწ.; ნაკვეთი I და II, თბ., 1970.
21. ვ. დონაძე, ნიკო ნიკოლაძის ისტორიული შეხედულებები, თბ., 1962. ვ. დონაძე, ქართველი სამოციანელები ახალი ისტორიის პრობლემათა შესახებ, თბ., 1970. ვ. დონაძე, საფრანგეთის ახალი ისტორიის აქტუალური პრობლემები და ქართული პუბლიცისტიკა (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი), თბ., 1978. ვ. დონაძე, ილია ჭავჭავაძე და მსოფლიო ისტორიის ახალი პერიოდის აქტუალური პრობლემები, თბ., 1986. ვ. თვალავაძე, ვარლამ დონაძე, თბ., 1993. მ. კალანდაძე, პროფესორ ვარლამ დონაძე – კრებულში ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ნაკვეთი 4, თბ., 2008.
 22. კ. ანთაძე, ნარკვევი საფრანგეთის დიდი ბურჟუაზიული რევოლუციის ისტორიიდან, თბ., 1978. კ. ანთაძე, ისტორიული წყაროები საფრანგეთში პირველი რესპუბლიკის ჩამოყალიბების წინამძღვრების შესახებ – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 184. თბ., 1977. კ. ანთაძე, რევოლუციური სიტუაციის საკითხისათვის (საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მაგალითზე) – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 165. თბ., 1975. კ. ანთაძე, ნ. მამუკელაშვილი, მსოფლიო ისტორიის უმნიშვნელოვანესი თარიღი – საქართველოს კომუნისტი, № 7, 1989.
 23. იყო თანავტორი ახალი ისტორიის მეორე პერიოდის (1870-1918 წწ.) სახელმძღვანელოსი. რედაქტორი და თანავტორი უახლესი ისტორიის სახელმძღვანელოსი. იყო თანავტორი ახალი ისტორიის ქრესტომათიის. კ. ანთაძის ცხოვრებას და მოღვაწეობას ეხება: მ. კალანდაძე, ნ. ნამორაძე, მეცნიერი და მასწავლებელი, კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმან სიმონიდის ხსოვნისადმი, თბ., 2005. მ. კალანდაძე, კოტე ანთაძის გახსენება, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ნაწ. 2, თბ., 2007.
 24. Г. Симонидзе, Разработка исторических проблем с точки зрения кибернетики – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 165, თბ., 1975. ბ-ნ გერმან სიმონიდის ეს ნაშრომი მხედველობიდან გამოვგრჩა და ამ უზუსტობას ვასწორებთ. Г. Симонидзе, Возникновение системного подхода к изучению общественных явлений – უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 246. თბ., 1984. ამ საკითხზე დანვრილებით იხილეთ მ. კალანდაძე, გერმან სიმონიდე – ჭეშმარიტი ინტელიგენტი, კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმან სიმონიდის ხსოვნისადმი, თბ., 2005.

25. მ. კალანდაძე, რეზო ლასკარი, კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, ნაკვეთი VI, თბ., 2007.
26. ვ. ივანოვი, შუა აღმოსავლეთის პრობლემა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და ინგლისის ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფია – „აზიის და აფრიკის ისტორიის აქტუალური პრობლემები“, თბ., 1991. დანვრილებით იხილეთ მ. კალანდაძე, ვლადიმერ ივანოვი – დიდი ბიბლიოფილი და ერუდიტი – კრებული მიძღვნილი ვლადიმერ ივანოვის და რევაზ ლასკარის ხსოვნისადმი, ნაკვეთი VI, თბ., 2007.
27. მ. კალანდაძე, მიხეილ მამფორია – პედაგოგი და ერუდიტი, კრებული მიძღვნილი მიხეილ მამფორიას და გერმან სიმონიძის ხსოვნისადმი, თბ., 2005.
28. Г. Жордания, Очерки из истории Франко-русских отношений, часть I-II. Тб., 1959. Г. Жордания, З. Гамезардашвили, Римско-католическая миссия и Грузия, часть 1., Тб., 1994.
29. К. Лилуашвили, Из истории национально-освободительной борьбы чешского народа... XVII век – Автореферат кандидатской диссертации, Тб., 1954. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი – ფონდი 471. ანაწერი 19, საქმე 407. К. Лилуашвили, Национально-освободительная борьба болгарского народа против Фанариотского ига и Россия, Тб., 1978. მ. კალანდაძე, პროფესორი კუკური ლილუაშვილი, მესხეთი, VIII-IX თბ., 2007.
30. კ. მეშველიანი, სამხრეთ და დასავლეთ სლავების ისტორია, თბ., 1965.
31. Н. Мамукелашвили, борьба за демократизацию политического строя Франции в первой половине 1793 года – Автореф. диссертации кан. ист. наук. Тб. 1986.
32. ქ. თვალთაშვილი, ც. ჩიკვაიძე, ძველი მსოფლიო ისტორია, თბ., 1995. კ. ანთაძე, ლ. ფირცხალავა, შუა საუკუნეების ისტორია, თბ., 1996. ბ. ჯავახია, ა. გეთიაშვილი, შუა საუკუნეების ისტორია, თბ., 2003. ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია, თბ., 1992. კ. ანთაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია, თბ., 2005. გ. ბოლოთაშვილი, ნ. კიღურაძე, ე. მეძმარიაშვილი, უახლესი ისტორია, თბ., 2005. მ. კალანდაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ლ. ფირცხალავა, ისტორია, X კლასი, თბ., 2001. გ. ბოლოთაშვილი, მსოფლიო ცივილიზაციების ისტორია, თბ., 2003.
33. М. Каландадзе, Грузинские школьные учебники по новой истории – Преподавание истории в школе, №7, 1994.

34. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, კ. მეშველიანი, ისტორიის პერიოდიზაცია, მაცნე, ისტორიის სერია, № 2, 1992. კ. ანთაძე, კ. მეშველიანი, მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხისათვის – ისტორია და გეოგრაფია სკოლაში, № 1, 1992. М. Каландадзе, Грузинские школьные учебники по новой истории – Преподавание истории в школе, №7. 1994. ამ საკითხზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია სრულიად განსხვავებული მოსაზრება. გ. ჟორდანიას, შენიშვნები მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხებზე, თბილისის უნივერსიტეტი, 29 ნოემბერი, 1991. ა. გეთიაშვილი, რამდენად მისაღებია ეს ქრონოლოგია ანუ განა უნდა დაუბრუნდეთ XV საუკუნეს?, შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ნაწილი 2. თბ., 2000. შუა საუკუნეების ისტორია, პროფ. გ. კუტალიას რედაქციით, ნაწილი 1. თბ., 2004. ეს თემა დანვრილებით არის გარჩეული. მ. კალანდაძე, მსოფლიო ისტორიის პერიოდიზაცია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, თბ., 2007.
35. ლ. ფირცხალავა, ისტორიული მეცნიერების შესავალი, თბ., 1994. ამ სახელმძღვანელოს ვუნოდოთ მონოგრაფია, როგორც ამას ხაზს უსვამს ავტორი, მეტად პრეტენზიულად მიგვაჩნია. ვ. თვალავაძე, ახალი ისტორია, ნაკვეთი 2, თბ., 1999. ნაკვეთი 3, თბ., 1998. მ. კალანდაძე, გერმანიის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბ., 2002. კ. ანთაძე, მ. კალანდაძე, საფრანგეთის ისტორია კულტურა, გეოგრაფია, თბ., 2005. მ. კალანდაძე, ინგლისის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, თბ., 2005. გერმანიის ისტორია, კულტურა, გეოგრაფია, სასწავლო პროგრამა, შემდგენელი მ. კალანდაძე, რედაქტორი კ. ანთაძე, თბ., 2002. საფრანგეთის ისტორია (ჰუმანიტარული ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის), შემდგენელი მ. კალანდაძე, რედაქტორი კ. ანთაძე, თბ., 2003. ინგლისის ისტორია (ჰუმანიტარული ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის), შემდგენელი მ. კალანდაძე, რედაქტორი კ. ანთაძე, თბ., 2005. ივ. მენტეშაშვილი, ინგლისის ისტორია, თბ., 2004. რ. გაჩეჩილაძე, ინგლისის გეოგრაფია, ისტორია, და კულტურა, თბ., 1994.
36. გ. კუტალია, მარტინ ლუთერის პედაგოგიკური შეხედულებანი, თბ., 1982. გ. კუტალია, მარტინ ლუთერის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შეხედულებანი, თბ., 1993. გ. კუტალია, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეები რეფორმაციის ეპოქის გერმანიაში, თბ., 2000. ერაზმ როტერდამელი, მშვიდობის ჩივილი, ლათინურიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გურამ კუტალიამ, თბ., 1993. გ. კუტალია, მარტინ ლუთერის თეზისები, თბ., 1998. შ. რევიშვილი, წიგნი დიდ რეფორმატორზე, „სახალხო განათლება“, 1993. № 24. მ. კალანდაძე, ა. მუშკუდიანი, გამოკ-

- ვლევა მარტინ ლუთერზე, წიგნის სამყარო, 22 ივნისი, 1983. მ. კალანდაძე, ახალი ნაშრომი ლუთერზე, გაზ. თბილისი, 25 აგვისტო, 1993. მ. კალანდაძე, ლუთერის 95 თეზისი ქართულ ენაზე, სალიტერატურო გაზეთი, № 11, ივლისი, 1998. ა. გეთიაშვილი, სოციალური ანაბაპტიზმის სათავეებთან, თბ., 2005. ა. გეთიაშვილი, ჟან კალვინი ცხოვრება და მოღვაწეობა, თბ., 2005.
37. ე. ჯაჭვაძე, ინგლისის სოფელი XVI საუკუნის პირველ ნახევარში (აგრარული ისტორიის ზოგიერთი საკითხისათვის), თბ., 1977. ე. ჯაჭვაძე, ინგლისური სეკულარიზაციის ზოგიერთი საკითხისათვის, საქართველოს სსრ პედაგოგიკური შრომები, ისტორია-ფილოლოგიის სერია, ტ. IV, თბ., 1978. ე. ჯაჭვაძე, რეფორმაციული მოძრაობის ისტორიიდან ინგლისში, შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ნაწილი 1. თბ., 1999. ი. ბელთაძე, ლონდონელ მერსერთა და ვაჭარ-ავანტიურისტთა კომპანია XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე, ბათუმი, 1998. ტ. მორი, უტოპია, ლათინურიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და საძიებელი დაურთო ნინო გომართელმა, თბ., 1983. თ. ქარჩავა, ტომას კრანმერის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შეხედულებები, თბ., 2002. (საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი). თ. ქარჩავა, ტომას კრანმერი – ინგლისური რეფორმაციის პატრიარქი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 162, № 3. თბ., 2000. თ. ქარჩავა, ანგლიკანური ეკლესიის სათავეებთან, შუა საუკუნეების ისტორიის საკითხები, ნაწ. II, თბ., 2000.
38. ი. ტაბალუა, რუსეთ-საფრანგეთის ურთიერთობები პირველი მსოფლიო ომის წინ, თბ., 1960. ი. ტაბალუა, საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედი), თბ., 1972. საბუთები საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობის ისტორიიდან, ნაწილი 1, შესავალი, თარგმანი და განმარტებები დაურთო ილია ტაბალუამ, თბ., 1975. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ნაწ. 1, თბ., 1984. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, ნაწ. 2, თბ., 1986. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის წიგნსაცავებსა და არქივებში, ნაწ. 3. თბ., 1987. ი. ტაბალუა, მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1982.
39. ვ. ჩოჩია, გერმანია პირველი მსოფლიო ომის წინ, თბ., 1986. ვ. ჩოჩია, ბისმარკი და გერმანიის საგარეო პოლიტიკა (1871-1882), თბ., 1996. ვ. ჩოჩია, გერმანია 1904-1914 წლებში, თბ., 2008.
40. ა. ჩხეიძე, ინგლისის პოლიტიკა კავკასიაში, თბ., 1973. ა. ჩხეიძე, ბათუმი ინგლისის ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაში (1875-

- 1878), ბათუმი, 1974. ა. ჩხეიძე, ინგლისის აღმოსავლეთი პოლიტიკა და საქართველო (XIX-XX სს. დამდეგი) – კრებული მიძღვნილი პროფესორი არჩილ ჩხეიძის დაბადების 80 წლისთავისადმი, თბ., 2002. ა. ჩხეიძე, საქართველო, რუსეთის, საფრანგეთის და ინგლისის აღმოსავლურ პოლიტიკაში – ქართული დიპლომატია, წელიწადი 9, თბ., 2003.
41. გ. მანჯგალაძე, გერმანელი კოლონისტები საქართველოში, თბ., 1974. გ. მანჯგალაძე, გერმანული კაპიტალი კავკასიაში, თბ., 1991.
42. რ. სიკინჭალაშვილი, საგლეხო მინათმფლობელობა საფრანგეთში 1789 წლის ბურჟუაზიული რევოლუციის წინ და „რუსული სკოლა“, ასპირანტთა სამეცნიერო შრომები, წიგნი 1. თბ., 1950. ეს ნაშრომი დაწერილებით არის განხილული ჩვენ წიგნში: მ. კალანდაძე, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის აგრარული კანონმდებლობის შესწავლა საქართველოში, თბ., 2006. გვ. 129-141. რ. სიკინჭალაშვილი, გრაკხუს ბაბეფის რევოლუციური შეხედულებების შესახებ, უცხო ენების პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. 11-12. თბ., 1972.

Merab Kalandadze

Doctor of History, Professor of the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Modern History of Eastern Europe Studies in Georgia

Summary

In this topic is researched the studies of modern history of Eastern Europe in Georgia. Till now this theme was not explored.

Founders of modern history of Eastern Europe studies in Georgia are prof. Nicholas Dubrovsky, prof. Grigol Natadze and Alexander Namoradze.

Great contribution in the studies were made by their followers: prof. Givi Kiguradze, prof. Kote Antadze, prof. Ilia Tabagua, prof. Kukuri Liluashvili, prof. Karlo Meshveliani, prof. Archil Chkheidze, prof. Guram Manjgaladze and their colleges prof. Varlam Donadze and prof. Givi Jordan. Today their disciples continue working and this is, already the third generation of researchers.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერთანამშრომელი

ტომონი „თბილისის“ ისტორიისათვის

საქართველოს სატახტო ქალაქი – თბილისი ძველ ქართულ წყაროებში ძირითადად სახელდებულია როგორც – „ტფილისი“.

საინტერესოა, თუ როდის ეწოდა „ტფილისს“ – „თბილისი“?

ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში ასეა განმარტებული ტერმინი „თბილისი“ – „თბილისი (1936-მდე ტფილისი)“ [3, 595].

იმავე ენციკლოპედიის სხვა ტომში ასეა განმარტებული ტერმინი „ტფილისი“ – „ქ. თბილისის სახელწოდება 1936-მდე. იხ. სტ. თბილისი“ [5, 83].

ენციკლოპედია „თბილისში“ ვკითხულობთ: „ძველქართულად ქალაქს „ტფილისი“ ერქვა და ამ სახელწოდებიდან გავრცელდა იგი სხვა ხალხთა ენებში (რუსულსა და ევროპულში „ტიფლის“; არაბულ-სპარსულში – „თიფლის“; სომხურში – „ტფლის“; ბერძნულში – „ტეფილის“)“ [4, 27-28].

ზემოხსენებული განმარტებების გაცნობისას რჩება შთაბეჭდილება, რომ 1936 წლამდე საქართველოს დედაქალაქის აღსანიშნავად გამოიყენებოდა მხოლოდ „ტფილისი“. ამის შემდეგ კი მის ნაცვლად დამკვიდრდა ტერმინი – „თბილისი“.

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცული ერთი საისტორიო საბუთი შესაძლებლობას გვაძლევს, რომ ზემოთ მოტანილი განმარტებანი გადავსინჯოთ.

1795 წლის 1 მაისს, ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის (1720-1798) მიერ მანკასარ თუშმალიშვილისადმი (დოკუმენტში იხსენიება „თუშმალოვის“ ფორმით) ბოძებულ აზნაურობის წყალობის წიგნში, რომლის დედანიც (იგი გამოსახულია წინამდებარე კრებულის გარეკანის ბოლო გვერდზე) დაცულია ზემოხსენებულ არქივში, ვკითხულობთ:

„წყალობითა ღვთისათა, ჩუენ, ყოვლისა საქართველოსა, კახეთისა და სხუათა და სხუათამან **ირაკლი მეორემან**, მეფემან, გიბოძეთ ნერილი ესე და განვაცხადებთ, რომ შენ – მანკასარ სარდარ გვარად თუშმალოჲ ხარ, რომელიც გვარი საქართველოს კეთილშობილად აღრაცხილია და შენ შთამომავლობითურთ შენით შესაბამ ხარისხის თჳსისა კეთილშობილად იცნობებოდე და პატივცემულ იყავ, ვითარცა სხვანნი საქართველოს აზნაურნი, რომელსა მოვანერთ კელსა და დავჰბეჭდავთ სამეუფოთა ბეჭდითა ჩვენითა წელთა 1795, თვესა მაისა I, ხოლო ქართულსა ქორონიკონსა უჰგ დაიბეჭდა ქალაქსა შინა **თბილისს** (ხაზგასმა ჩვენია. ნ. ჯ.)“ [1].

წყალობის წიგნს ბოლოს ერთვის მეფე ერეკლე II-ის ფაქსიმილე – **„ერეკლე“** (მარჯვენა კუთხეში). იმავე საბუთის მარცხენა კუთხეში დასმულია სამეფო ბეჭედი წითელი ფერის გოგირდზე [1].

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ერეკლე II-ის მიერ გაცემულ არაერთ საბუთში იხსენიება ტოპონიმი „ტფილისი“. ეს გვაფიქრებინებს, რომ ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მიწურულს „ტფილისი“ და „თბილისი“ ექვივალენტურ ტერმინებს წარმოადგენდა.

საინტერესოა, რატომ იხსენიება ამ საბუთში თუშმალიშვილის გვარი „თუშმალოვის“ ფორმით?

რუსეთის იმპერიასა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის 1783 წლის 24 ივლისს, გეორგიევსკში დადებული ტრაქტატის შემდეგ, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველო რუსეთის მფარველობაში შევიდა, ქართველ თავადაზნაურთა გვარები ზოგიერთ დოკუმენტში რუსული დაბოლებით ფიქსირდებოდა, მაგალითად, თურქესტანიშვილი – „თურქესტანოვის“ ფორმით, თუმანიშვილი – „თუმანოვის“ ფორმით და სხვ. [2].

ამრიგად, ზემოხსენებული საარქივო დოკუმენტი საფუძველს გვაძლევს ვამტკიცოთ, რომ ტოპონიმი „თბილისი“ ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის მიწურულს, ანუ ქართლ-კახეთის სამეფოს არსებობის ხანაში იხსენიებოდა, როგორც „ტფილისის“ ექვივალენტური ტერმინი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფონდი 1448, საბუთი № 845.
2. ერეკლე II-ის მიერ გაცემული საბუთები (1736-1797 წლები), საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს ეროვნული არქივის გამოცემა, შეადგინა მანანა ჭუმბურიძემ, თბ., 2008.

3. თბილისი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, თბ., 1979.
4. თბილისის ისტორია, ენციკლოპედია „თბილისი“, ქართული ენციკლოპედიის ირაკლი აბაშიძის სახელობის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, თბ., 2002.
5. ტფილისი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 4, თბ., 1979.

Niko Javakhishvili

*Doctor of Historical sciences, Professor,
Chief scientist-researcher of the Modern and
Contemporary History Department of the
Ivane Javakhishvili Institute of History and
Ethnology*

For the history of toponym „Tbilisi“

Summary

In the previous research it is studied an activity of Georgians in the Baltics from the end of XVII th century to the beginning of XIX th century. There are 7 subtitles represented in the research:

The capital city of Georgia – Tbilisi is nominated as „Tfilisi“ („Tiflis“) in old Georgian annals.

It's interesting when the city of „Tfilisi“ („Tiflis“) was named „Tbilisi“.

It is explained in encyclopedias, that the name „Tfilisi“ („Tiflis“) was changed to „Tbilisi“ since 1936.

One historical document preserved in the Central State Historical Archive of Georgia gives us a possibility to revise above mentioned explanations. The document represents itself an original of the deed issued by the King of Kartli-Kakheti (Kartalino-Kakhetia) – Erekle II (1720-1798) on May 1, 1795 and where the toponym „Tbilisi“ is mentioned. It is remarkable that this document is not only the one, issued by Erekle II, where we meet the toponym „Tfilisi“ („Tiflis“).

Therefore, above mentioned archived document gives us an opportunity to prove that toponym „**Tbilisi**“ was noted as equivalent to „Tfilisi“ („Tiflis“) as far back as from the end of XVIIIth century, during the existence of the Kingdom of Kartli-Kakheti (Kartalino-Kakhetia).

ხათუნა ქოქრაშვილი

*ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილე-
ბის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი*

„ოსეთის სასულიერო კომისიის“ არქივანდრიტი ნიკიფორე შიდა ქართლში ოსების განსახლების შესახებ (1817-1818 წწ.)

შიდა ქართლის მთიანეთის მკვიდრ მოსახლეობას რომ უძველესი დროიდან ქართველები შეადგენდნენ, ამას არქეოლოგიური, არქიტექტურული, ეპიგრაფიკული ძეგლები, ტოპონიმური მონაცემები და გეოგრაფიული სახელები ერთხმად ადასტურებენ [3, 125; 8, 156; 12, 167]. მიგრაციული, სოციალურ-პოლიტიკური თუ ისტორიული პროცესების შედეგად ამ რეგიონის ტერიტორიაზე ძირძველ ქართულ მოსახლეობასთან ერთად ებრაელები, სომხები, ოსები დასახლდნენ.

XIX ს-ის დასაწყისისთვის, კერძოდ, 1802 წლის დოკუმენტზე დაყრდნობით, ჩანს, რომ დღევანდელი ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიაზე ებრაელები ქართველებთან ერთად, შერეულად, ძირითადად, ცხინვალში და ბრეთში ცხოვრობდნენ, ხოლო სომხები კი ცხინვალში, თამარაშენში, დირბში, ბრეთში, არცევში და ახალგორში [13, 465-469]. აქ მოსახლე ქართველები, ძირითადად, მართლმადიდებლური სარწმუნოების, ებრაელები იუდაიზმის, ხოლო სომხები გრიგორიანული და კათოლიკური აღმსარებლობის მიმდევარნი იყვნენ.

რაც შეეხება ოსების შიდა ქართლის ტერიტორიაზე განსახლებას, ქართველი ისტორიკოსები უარყოფენ თვალსაზრისს, ოსების საქართველოში უძველესი დროიდან მკვიდრობის შესახებ. საქართველოს ისტორიულ პროვინციაში დვალეთში, რომელიც კავკასიონის ქედის ჩრდილოეთ კალთაზე, დარიალის ხეობასა და მამისონის უღელტეხილს შორის მდებარე ე. წ. ნარ-მამისონის ქვაბულში მდებარეობდა, ოსების შემოსახლება XV ს-ის ბოლოდან დაწყებულია. ისტორიული დვალეთი შედგებოდა კასრის ხევის, ნარას, ჟღელის, ზროგოს, ზახას, ზრამაგას ხეობებისაგან. ოსთა მიგრაციის პროცესი აქ მთელი XVI ს-ის განმავლობაში მიმდინარეობდა და XVII ს-ში დასრულდა ოსების მიერ ადგილობრივი ქართველური ტომების დვალეების ასიმილაციით [6, 94-95]. აღსანიშნავია, რომ დვალეთი

ეთნიკური ცვლილებების მიუხედავად, საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო 1858 წლამდე, როდესაც ეს პროვინცია რუსეთმა ადმინისტრაციულად თერგის ოლქს დაუქვემდებარა.

ოსთა პირველი დასახლებები, დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე, ჩნდება თრუსოს ხეობასა (მდ. თერგის სათავე) და მალრან-დვალეთში (კავკასიონის ქედს გადმოღმა, დიდი ლიახვის სათავეებთან, ასევე დვალეებით დასახლებული ტერიტორია). ჩრდილოეთ კავკასიის ხეობებიდან ოსების ამ ტერიტორიებზე დასახლება, სპეციალისტების აზრით, XVII ს-ის I ნახევარში მოხდა [2, 56; 6, 96]. იმის მიუხედავად, რომ XVII ს-ის I ნახევარში შიდა ქართლის მთიანეთის (დიდი და პატარა ლიახვის ზემო წელი) ქართული მოსახლეობა ისტორიულ-პოლიტიკური ვითარების შედეგად უკვე აყრილი და ბარში გადასახლებულია, ხოლო ეს ტერიტორიები ნასოფლარებითაა მოფენილი, აქ ამ პერიოდში ოსები ჯერ არ ჩანან.

შიდა ქართლის მთიანეთში, კერძოდ, დიდი და პატარა ლიახვის სათავეებთან, ოსების მიგრაცია XVII ს-ის II ნახევრიდან იწყება. XVIII ს-ის 30-იანი წლებისათვის ისინი განსახლებულები არიან დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების მთიან ზოლში, მდინარეების მეჯუდის, ჯეჯორის, ქსნის, თერგის სათავეებთან. ცალკეულ მთის სოფელში ოსები დარჩენილ ქართულ მოსახლეობასთან ერთად თანაცხოვრობენ [2, 57; 6, 96]. ვახუშტი ბაგრატიონის რუკის მიხედვით, ამ პერიოდისათვის, ოსებით კომპაქტურად დასახლებული სოფლები, შიდა ქართლის მთისწინეთსა და ბარში ჯერ არ არსებობდა. მეცნიერი რ. თოფჩიშვილი XVIII ს-ის ბოლოსათვის ოსთა სამხრეთით განსახლების უკიდურეს პუნქტებად მიიჩნევს (დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით): კუდარო (მდ. ჯეჯორის სათავე რაჭაში), გუფთა (დიდი ლიახვის ხეობა), ანერისხევის ხეობის ზედა ნაწილი (პატარა ლიახვის ხეობაში), მდ. მეჯუდის ხეობის სათავეში ორი სოფელი, ჟამური (ქსნის ხეობის სათავე), ლუდა (მდ. თეთრი არაგვის ხეობის სათავე მთიულეთში), თრუსო (მდ. თერგის სათავე) [6, 97]. ამგვარად, XVIII ს-ის დასასრულისათვის ოსები, ძირითადად, შიდა ქართლის მთიან ადგილებში იყვნენ დასახლებულები.

შიდა ქართლის მთიანეთიდან მთისწინეთისა და ბარის სოფლებში ან ნასოფლარებში ოსების ჩასახლება XVIII ს-ის ბოლოსა და XIX ს-ის დამდეგიდან იწყება. ამ პერიოდისათვის ისინი იკავებენ პატარა ლიახვის, ლეხურას, მეჯუდას და ფრონეების ხეობების მთისწინეთის ტერიტორიებს. აქ ისინი ხშირ შემთხვევაში ქართულ მოსახლეობასთან შერეულად სახლობდნენ.

რუსული წყარო, რომელიც 1802 წლით თარიღდება, შეიცავს მონაცემებს გორისა და დუშეთის მაზრის სოფლების მოსახლეობის ეროვნების და მიწების კუთვნილების შესახებ. ეს დოკუმენტი ოსებით კომპაქტურად დასახლებულ შემდეგ სოფლებს ასახელებს: ყორნისი (სათავადო), ტბეთი (საუფლისწულო და სათავადო), კუსირეთი (სათავადო), მაჩაბლები (სათავადო); მცირე ლიახვის ხეობაში – ღვდისი, პოტრისი და კიდევ რამდენიმე სოფელი – სახელმწიფო; მალრან-დვალეთში – ჭვრივი, მლრივი და რამდენიმე სხვა სოფელი (სახელმწიფო), აგრეთვე, სათიხარი (საეკლესიო), ყულბითი (სათავადო); ქსნის ხეობაში – ხრომის წყარო (საეკლესიო), იკოთი (საეკლესიო), ჭურთის ხევი(საუფლისწულო), ჟამურის ხევი (საუფლისწულო), ცხრაძმის ხევი (სახელმწიფო); არაგვის აუზში –თრუსოს ხეობა, კოპი-აჩხოტი, გუდა-ოსნი (სამივე საუფლისწულო) [13, 465-469].

იგივე წყარო შეიცავს ცნობებს იმ სოფლების შესახებ, სადაც ქართულ-ოსური შერეული მოსახლეობა მკვიდრობდა: ძველეთი (სათავადო), სვერი (სათავადო), ერედვი, ქორდი (საეკლესიო და სათავადო), დიცი (სახელმწიფო და სათავადო), აწერის ხევი (სახელმწიფო), ჭარები (სათავადო), სნეკვი (სათავადო), ბელოთი (სახელმწიფო), საცხენისი (საეკლესიო), ვანათი (სახელმწიფო), ზარდიაანთ-კარი (სათავადო), მერეთი (სათავადო), კარბი (საუფლისწულო და სათავადო), არბო (სახელმწიფო და საეკლესიო), საკორინთო (სათავადო), კირბალო (სათავადო), ბერშათი (სათავადო), ლამის-ყანა (საუფლისწულო და სათავადო) [13, 465-469].

სხვადასხვა წყაროთა მონაცემებზე დაყრდნობით ქართველი მეცნიერები ასაბუთებენ, რომ XIX ს-ის I ნახევარში შიდა ქართლის მთიდან მთისწინეთსა და ბარში ჩასახლების პროცესი ინტენსიურობით არ გამოირჩეოდა. ოსების შიდა ქართლის ბარის სოფლებში აქტიური ჩამოსახლება და მათი დასახლკარება XIX ს-ის შუა წლებიდან იწყება და XIX ს-ის ბოლომდე გრძელდება [2, 58; 7, 220].

ამგვარად, სამეცნიერო ლიტერატურაში დასაბუთებულია, რომ ოსთა ჩამოსახლება, მათი კომპაქტური განსახლება დღევანდელი ცხინვალის რეგიონის ტერიტორიებზე მოხდა არა ერთდროულად, არამედ თანდათანობით XVII-XIX ს-ების განმავლობაში. ამ პროცესს ხელი შეუწყო საქართველოსა და ცენტრალური კავკასიონის მთის რაიონებში შექმნილმა ისტორიულმა, სოციალურმა და პოლიტიკურმა სიტუაციამ. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ახსნილია, რომ საგარეო მტრის შემოსევების შედეგად შიდა ქართლის მოსახლეობის შემცირებამ, ქართლის მთიანეთიდან ძირძველი ქართული მოსახლეობის ბარისაკენ გადანაცვლებამ, ერეკლე I-ის (ნაზა-

რალიხანი) მიერ ქართლიდან, ძირითადად ქსნის საერისთავოდან, კახეთში მოსახლეობის დიდი ნაწილის გადასახლება, შიდა ქართლის დაცლას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი [11, 224]. ყოველივე ამან ხელსაყრელი პირობები შექმნა ოსთა ამ ტერიტორიებზე ჩამოსახლებისათვის. მუშახელის სიმცირის გამო, ოს ხიზანთა ქართულ მიწაზე, ქართველთა ნასახლარებზე დასახლებას, მათ დაყმევებას ხელს ქართველი ადგილობრივი თავადებიც უწყობდნენ [2, 56; 10, 60-61, 64; 11, 276]. აქვე აღსანიშნავია, რომ ოსთა ჩამოსახლების პროცესი, ხშირ შემთხვევაში, მშვიდობიანი არ იყო. ქართლის მთიანეთის სოფლებში ოსების მიერ ქართლის სოფლების აოხრების, ადამიანების მოტაცების და ძარცვის ფაქტებს არაერთი წყარო აფიქსირებს [9, 429-431].

საინტერესოა, XIX ს-ის I ნახევარში ცხინვალის რეგიონში მობინადრე ოსების რაოდენობის შესახებ ცნობები და მეცნიერთა მიერ გამოთქმული დასკვნები. ოსი მეცნიერები, დოკუმენტური წყაროების არასწორი წაკითხვის შედეგად, ცდილობენ დაამტკიცონ XVIII ს-ში ჩრდილოეთ კავკასიიდან ქართლში ოსთა დიდი ჯგუფის ორგანიზებული გადმოსახლების შესახებ თვალსაზრისი [4, 201-202]. ამასთანავე, ისინი შიდა ქართლში მობინადრე ოსების საკმაოდ მაღალ ციფრს ასახელებენ. ოსი ისტორიკოსი გ. თოგოშვილი თავის ერთ-ერთ ნაშრომში დაასკვნის, რომ XVIII ს-ში საქართველოში ოსების 6000 კომლი ცხოვრობდა [4, 165]. მოგვიანებით გამოცემულ წიგნში მან ეს რიცხვი გაზარდა და XVIII ს-ის II ნახევრისათვის საქართველოში ოსების 7000-ზე მეტი კომლის არსებობა ივარაუდა [14, 108].

ქართველი მეცნიერები უარყოფენ ოსი მეცნიერების თვალსაზრისს და თვლიან, რომ XVII-XVIII ს-ებში და XIX ს-ის I ნახევარში ოსები საქართველოში უმნიშვნელო რაოდენობით ცხოვრობდნენ. ისტორიკოსი ჯ. გვასალია ეყრდნობა 1770 წლის აღწერის მონაცემებს და მიიჩნევს, რომ XVIII ს-ის 70-იანი წლებში ქართლში 2860 კომლი ოსი მკვიდრობდა. [2, 57]

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი რ. თოფჩიშვილი საისტორიო წყაროებისა და კამერალური აღწერების ანალიზის საფუძველზე, მეტად არგუმენტირებულად, ასაბუთებს XVIII ს-ის ბოლოსა და XIX ს-ის I ნახევარში ქართლში დასახლებული ოსების რაოდენობას. მისი გამოთვლით, XVIII ს-ის ბოლოს და XIX ს-ის დასაწყისში, საქართველოს ტერიტორიაზე (საქართველოს ისტორიული პროვინციის დვალეთის გამოკლებით) მოსახლე ოსების რაოდენობა 2130 კომლს შეადგენდა. ერთ ოჯახში მეცნიერი საშუალოდ 7 სულს ანგარიშობს,

რაც სულ 14 910 ადამიანს შეადგენს, ანუ დაახლოებით 15 000-მდე სულს [6, 100; 7, 165, 169]. დემოგრაფი ა. თოთაძის დაანგარიშებით ოსების რიცხვი საქართველოში 1833 წელს 14 000 სული უნდა ყოფილიყო. XIX ს-ის შუა წლებიდან XIX ს-ის 80-90-იან წლებამდე საქართველოში ოსების რიცხვი მკვეთრად იზრდება. ეს პროცესი, მეცნიერთა აზრით, მოსახლეობის ბუნებრივი მატებით ვერ აიხსნება და ადასტურებს კავკასიონის ჩრდილოეთიდან ოსების მასობრივ მიგრაციას [5, 19].

საქართველოში ოსების განსახლების არეალის და მათი რაოდენობის განსაზღვრის საკითხში ქართველ და ოს მეცნიერებს შორის დღემდე აზრთა სხვადასხვაობაა. ამდენად, ყოველი ახალი ცნობისა თუ წყაროს გამოვლენა, რომელიც დამატებით სიცხადეს შეიტანს ამ საკითხების კვლევის პროცესში, მეტად საყურადღებოა.

XIX ს-ის პირველ ათეულ წლებში შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ოსების განსახლებისა და რაოდენობის შესახებ ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს საეკლესიო წყაროების მონაცემები, სასულიერო მოღვაწეების მიერ შედგენილი დოკუმენტები და ა. შ. საეკლესიო პირები უშუალო შეხებაში იყვნენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან, თითოეულ ოჯახთან, თითოეულ ადამიანთან და ამდენად, მათ მიერ მონოდებული დოკუმენტები, ცნობები ანგარიშგასაწევ მასალას იძლევიან ისტორიული რეალობის რეკონსტრუქციისათვის.

1801 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიას 1811 წელს საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება მოჰყვა. საქართველოს ეკლესიის რუსულ ყაიდაზე რეორგანიზაციის შედეგად, საქართველოში გაუქმდა პატრიარქობის ინსტიტუტი, შეიქმნა საქართველოს საეგზარქოსო, რომელიც უშუალოდ რუსეთის უწმინდეს სინოდს დაექვემდებარა, ხოლო მისი მართვა-გამგეობა საქართველოს ეგზარქოსს დაევალა.

რუსეთის იმპერიის პოლიტიკა, საზღვრების გაფართოების, მეზობელი ხალხების დამორჩილებისა და რუსიფიკაციის სურვილი მოითხოვდა სამისიონერო საქმის განსაკუთრებულ გააქტიურებას. 1815 წელს რუსეთის იმპერატორის გადაწყვეტილებით აღდგა „ოსეთის სასულიერო კომისია“, რომლის უმთავრესი მიზანი კავკასიელი მთიელების, განსაკუთრებით კი ოსების მართლმადიდებლობაზე მოქცევა იყო. „კომისიის“ მოღვაწეობის მიმართულება, ამჯერად, კავკასიონის სამხრეთის კალთებიდან ჩრდილოეთისაკენ განისაზღვრა. ამდენად, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობის დასაყრდენად რუსეთმა, მის მიერ უკვე ანექსირებული, საქართველო აირჩია. ოსების გაქრისტიანების პროცესიც, ამჯერად, „კომისიამ“

საქართველოდან დაიწყო. „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობაში აქტიურად ჩაერთო არაერთი ქართველი სასულიერო პირი, რომლებიც შიდა ქართლის მაღალმთიან ხეობებში, ოსებით დასახლებულ სოფლებში, უმძიმეს და არცთუ უსაფრთხო პირობებში მქადაგებლებად მოღვაწეობდნენ.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია საზოგადოებას გავაცნოთ, ჩვენ მიერ მიკვლეული დოკუმენტები, კერძოდ, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მქადაგებლის არქიმანდრიტ ნიკიფორეს მოხსენებითი ბარათების ტექსტები, რომლებიც მან 1817-1818 წლებში საქართველოს ეგზარქოს თეოფილაქტეს წარუდგინა [1, 3-5]. ისინი შეიცავენ ღირებულ ცნობებს შიდა ქართლის მთიანეთის ხეობებში ოსი მოსახლეობის განსახლების არეალის, მათი სულადობრივი და კომლობრივი რაოდენობის შესახებ. ვფიქრობთ, ეს დოკუმენტები სხვადასხვა წყაროებთან ურთიერთშეჯერებისა და ანალიზის შედეგად დააზუსტებს ან გაამყარებს ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ მოსაზრებებს აღნიშნული პრობლემის შესახებ.

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ საქართველოს ეგზარქოს თეოფილაქტეს 1817 წლის 22 ოქტომბერს ოფიციალურად წერილობით მიუმართავს „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მქადაგებლის არქიმანდრიტ ნიკიფორესათვის. ეგზარქოსს მისთვის დაუვალეზია შიდა ქართლში ოსებით დასახლებულ ხეობებსა და სოფლებში მონათლული და მოუნათლავად დარჩენილი მოსახლეობის აღნუსხვა, კომლებისა და სულადობრივი რაოდენობის ჩვენებით; არქიმანდრიტს უნდა დაედგინა, აგრეთვე, თუ რომელ თავადს ან აზნაურს ეკუთვნოდა აღნუსხული ხეობისა და სოფლის მოსახლეობა. დავალება ითვალისწინებდა, რომ ის ყოველგვარი გახმაურების გარეშე შესრულებულიყო. ამასთან ეგზარქოსი ითხოვდა სამუშაოს შესრულების დროს, ყველა შესაძლო ხერხით, უსაფრთხოების უზრუნველყოფას. აღწერა სრულად უნდა ჩატარებულიყო ოსებით დასახლებულ ხეობებში, აგრეთვე ახლომდებარე მეზობელ სოფლებში, სადაც „ოსეთის სასულიერო კომისია“ დოსითეოს ფიცხელაურის ხელმძღვანელობის დროს, 12 ეკლესიის მშენებლობას გეგმავდა [1, 1-2].

ირკვევა, რომ არქიმანდრიტ ნიკიფორეს 1817 წლის დეკემბერში, ამ საკითხის თაობაზე, შეუდგენია და ეგზარქოსისათვის გაუგზავნია პირველი მოხსენებითი ბარათი, რომელიც 1818 წლის 21 იანვარს შესულა საეგზარქოსის კანცელარიაში. არქიმანდრიტი ნიკიფორე აღწერდა ახლადმონათლული ოსებით დასახლებული კავკასიის მთების 8 ხეობის სოფლებს. ეს იყო ჩატარებული სამუშაოს ნა-

წილი. დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ ზამთრის დიდთოვლობის გამო არქიმანდრიტი იძულებული გახდა შიდა ქართლის მთიანეთში აღწერა შეეწყვიტა [1, 3-4].

საქმეში დაცულია არქიმანდრიტ ნიკიფორეს მიერ ეგზარქოს თეოფილაქტესადმი წარდგენილი მეორე მოხსენება, რომელიც 1818 წლის 16 მარტით თარიღდება. ამ დოკუმენტის მიხედვით ჩანს, რომ არქიმანდრიტს გაუგრძელებია ეგზარქოსის დავალების შესრულება; აღუწერია დამატებით კიდევ 11 ხეობაში მდებარე სოფლების მოსახლეობა კომლებისა და სულადობის მიხედვით და წარმოუდგენია, როგორც თავად აღნიშნავს „ყოველნივე უნაკლოდ სრულებით აღწერილნი, ესრეთ ვითარცა ზემორე რვათა ხეობათა“, ე. ი. აღუწერია სრულად და უნაკლოდ, ადრე აღწერილი 8 ხეობის მსგავსად. ამჯერად, არქიმანდრიტი ნიკიფორე ანგარიშზე ხელს აწერს, როგორც „ოსეთის სასულიერო კომისიის მქადაგებელყოფილი“ [1, 5].

ამგვარად, არქიმანდრიტ ნიკიფორეს მოხსენებითი ბარათები შეიცავენ ცნობებს 19 ხეობის სოფლებში ოსების განსახლების შესახებ. ორივე დოკუმენტი არქიმანდრიტს შეუდგენია „ქ. რცხინვალით“, სადაც „ოსეთის სასულიერო კომისიაში“ სამსახურეობრივი მოვალეობის შესრულებისას მისი ძირითადი სამყოფელი იყო და საიდანაც ის ოსებით დასახლებული სოფლების აღსაწერად მოგზაურობდა.

საეგზარქოსოს კანცელარიაში ქართულ ენაზე შესული დოკუმენტები, რუსულად საქმის წარმოების გამო, კანცელარიის თარგმნის მიერ ითარგმნებოდა. ხშირ შემთხვევაში, საარქივო საქმეებში ამ პერიოდის ქართული დოკუმენტებისა და წერილების დედნებთან ერთად, მათი რუსულად თარგმნილი ვერსიებიცაა დაცული. არქიმანდრიტ ნიკიფორეს ორივე მოხსენებითი ბარათი ქართულ ენაზე შეუსრულებია. როგორც ჩანს, ორივე ტექსტი რუსულად ითარგმნა, მაგრამ საარქივო საქმეში დაცული აღმოჩნდა, მხოლოდ მეორე მოხსენების (11 ხეობის შესახებ) ქართული და რუსული ტექსტები, ანუ ქართულად შესრულებულ დედანთან ერთად მისი რუსულად თარგმნილი ვარიანტი. რაც შეეხება პირველ მოხსენებით ბარათს, სადაც ოსებით დასახლებული 8 ხეობის შესახებ არის ცნობები მოწოდებული, საარქივო საქმეში მხოლოდ პირველწყაროდან თარგმნილი რუსული ვარიანტი აღმოჩნდა. ამის გამო, ვაქვეყნებთ პირველი მოხსენების ჩემ მიერ რუსულიდან ქართულად თარგმნილ, ხოლო მეორე მოხსენებითი ბარათის დედანს, ანუ თავად არქიმანდრიტ ნიკიფორეს მიერ შესრულებულ, ტექსტს. სასურველი იქნებოდა ამ დოკუმენტების რუსული და ქართული ტექსტების პარალელურად გამოქ-

ვეყნება, მაგრამ კრებულში დასაბეჭდი მასალის ფორმატის შეზღუდულობის გამო, ეს არ მოხერხდა.

I

№ 52

21 იანვარი 1818 წელი*

მის მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობას არქიეპისკოპოს თეოფილაქტეს, უნმინდესი სინოდის წევრს, საქართველოსა და იმერეთის ეგზარქოსს და სხვადასხვა ორდენების კავალერს

ოსეთის სასულიერო კომისიის არქიმანდრიტის ნიკიფორეს

მოსხენებითი ბარათი

ჩემს საპატიო მოვალეობად ვთვლი, თქვენს მაღალ ყოვლად უსამღვდელოესობას წარმოვუდგინო, ჩემგან დანვრილებით შესრულებული აღწერა სხვადასხვა ხეობების სოფლებისა, რომელშიც შედიან ახლადმონათლული ოსი მცხოვრებნი. ამასთანავე მოგახსენებთ, რომ მთებში მოსული თოვლის გამო, ასეთივე აღწერა როკის, კომპკის და თრუსოს ხეობებზე ვერ შევძელი შემედგინა.

1. გერის ხეობის სოფლები: საზელთა, კიმა, ჭვრივი, გერი, ციარა (ან წიარა – ხ. ქ.), კლარცვი, სარიბუკი, რომლებიც ერთი მეორისაგან 4 ვერსით არიან დაშორებულნი. მათში 100 ოჯახი, ხოლო სული 645-ია. თავისი მამულებით ეკუთვნიან სახელმწიფოს და ყავთ ერთი მღვდელი.

2. მარალეთი, შელეური, ორტევი, დმენისი და ვანათი – გერის ხეობის ახლომდებარე სოფლები ერთმანეთთან 5-6 ვერსით არიან დაშორებულნი. აქ 80 ოჯახია, ხოლო სული – 406. ისინი მამულებით ეკუთვნიან სახელმწიფოს, ყავთ 1 მღვდელი. აქ სავარაუდოა ეკლესიის მშენებლობა.

* ნომერი და თარიღი დოკუმენტის რუსული თარგმანის საეგზარქოსოს კანცელარიაში რეგისტრაციის რიგითობასა და დროს უნდა აღნიშნავდეს – ხ.ქ.

3. ზავდის ხეობის სოფლებიდან ზოგიერთი სოფელი, კერძოდ, ზავდა, მარიამ წმინდა, ლალისა, შამხაურა ქართველმა მეფეებმა შესწირეს თირის მონასტერს. მათში არის 32 ოჯახი, 240 სული.

ხოლო სხვა სოფლები, როგორცაა კირწნისი, ახალსოფელი, ჯრია, კოდიბინა, გუფთა, ბარია, მორგო, ბუზაკი, ნინია, კავა, რომლებშიც 84 ოჯახი, 500 სული სახლობს, ეკუთვნიან მაჩაბლებს; ყველა ამ სოფლებში ოსები ახლადმონათლულნი არიან. ერთმანეთისაგან 10 ვერსის მანძილზე მდებარეობენ. აქ განზრახულია ეკლესიის მშენებლობა.

4. ჯომაგის ხეობის სოფლები: ზემო ჯომაგა, ქვემო ჯომაგა, რომლებშიც 45 ოჯახი, 340 სულია. თავის თავს სახელმწიფოს კუთვნილ გლეხებად თვლიან, ხოლო მაჩაბლები მათ თავისად მიიჩნევენ. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ჩვენ კომისიის პირველად გახსნისას მოვნათლეთ, მათგან არავის მისცეს ხატი, ჯვარი, მათთვის განკუთვნილი პერანგები. ამ დრომდე არ არის მათთან მღვდელი. თბილისიდან აღნიშნული ხეობა 200 ვერსით არის დაშორებული.

5. ნარის ხეობაში, რომელიც 22 სოფლისგან შედგება, 233 ოჯახია. მათგან 160 სული ნარაში ადრე მოინათლა, ხოლო 100 მონათლა 1817 წლის 9 ნოემბერს. დარჩენილია 860 სული, რომლებსაც სურვილი აქვთ გაქრისტიანების და მზად არიან ამისათვის. სახელმწიფოს კუთვნილი გლეხები ყოველწლიურად იხდიან სახელმწიფო გადასახადს. ისინი მოითხოვენ ჯვრებს, ხატებს და თითოეულისათვის კუთვნილ პერანგებს. აქ სავარაუდოა ეკლესიის აშენება. თბილისიდან ნარამდე 300 ვერსია და იქიდან სხვა ოსებამდე, რომლებიც ბევრნი არიან 20 ვერსი.

6. ყორნისის ხეობაში იმყოფებიან ახლადმონათლული ოსები. ზოგიერთი მათგანი მოვიდა სახელმწიფო სოფლებიდან, ხოლო სხვანი თავად მაჩაბელთა სოფლებიდან, აქვთ საცხოვრებელი თავად ციციანოვების, ხერხეულიძეების და დავიდოვების მამულებში, მათ უხდიან გადასახადს. ამ სოფლების დასახელება, სადაც ისინი ამჟამად ცხოვრობენ არის ბაკმარი, თორმი[...]ური, ყორნისი, წორბისი, მავდა, ერკნეთი, დვანი, რომლებიც ერთმანეთისაგან დაშორებული არიან 4 ვერსით. მათში არის 104 ოჯახი, სულ 520 სული, მათ ჰყავთ ერთი მღვდელი. აქ განზრახულია ეკლესიის მშენებლობა.

7. ჯავის ხეობის სოფლებში ბორგნისი, ღვწე, მუგუთი, ჯავა და კროჟი, რომლებიც ეკუთვნიან თავადებს – მაჩაბლებს და თეიმურაზ ბორტის-შვილს, არის 140 ოჯახი, ხოლო 900 სული ჩვენს მიერ მონათლულნი. ეს სოფლები ერთმანეთისგან 4 ვერსის მანძილზე მდებარეობენ. აქ სავარაუდოა ეკლესიის მშენებლობა.

8. სხლების ხეობის სოფლები კი, რომლებიც შეადგენენ ჯავის ოკრუგს, ეკუთვნიან თავადებს თეიმურაზ ბორტის-შვილს და მაჩაბლებს – კოტანთო, სოხო, ახალ-სოფელი, ახო, ნაზიგინა, გვერნევი, ტონტ-ბეთი, სხლები, [...]. ისინი ერთმანეთისგან 4 ვერსის მანძილზე არიან დაშორებული. 140 ოჯახი, ჩვენს მიერ მონათლული 940 სული. მათ ჰყავთ ერთი მღვდელი, აქ სავარაუდოა ეკლესიის აშენება.

არაგვის ხეობის სოფ. გუდამაყარში ჩვენ მოვნათლეთ 145 სული ხევსური ფიცხელაურები, მაგრამ მათგან არცერთს არ მიუღია ჯვრები, ხატები და პერანგები.

არაგვის ხეობის სოფელ არლუნში მოვნათლეთ 100 სული ოსი. მათ აქვთ რა ეკლესია და ყავთ მღვდელი ასრულებენ აღსარებას, ეზიარებიან წმინდა საიდუმლოებებს და იქცევიან ისე, როგორც შეეფერებათ ქრისტიანებს.

არქიმანდრიტი ნიკიფორე

21 იანვარი 1818 წელი*

II

№ 125 16 მარტი 1818**

მათს მაღალ ყდ უსამღკდელოესობას, უწმინდესის სინოდის ჩლენს, არხიეპისკოპოსს და სდ საქართველოსა ექსარხს და მრავალთა ორდენთა კავალერს თეოფილკტეს

ოვსეთის სასულიეროს კომისიის მქადაგებელყოფილის არხიმანდრიტი ნიკიფორესაგან

რაპორტი

1817-ის წარსულის დეკენბრის თთვეში, თქვენს მაღალ ყდ უსამღკდელოესობას, სიით და რეპორტით აღწერილი წარმოვუდგინე, კავკასიის მთათა რვათა ხეობათა შა ახალნათელლებულთ ოვსთ სოფ-

* მითითებული თარიღი დოკუმენტის რუსული თარგმანის საეგზარქოსოს კანცელარიაში რეგისტრაციის დროს უნდა აღნიშნავდეს – ხ.ქ.

** ნომერი და თარიღი დოკუმენტის საეგზარქოსოს კანცელარიაში რეგისტრაციის რიგითობასა და დროს აღნიშნავს – ხ.ქ.

ლები, კომლნი და სულნი, რაოდენობითნი და აგრეთვე ვისთადმიცა კუთვნილ იყვნენ, საყმოდ, ანუ რაოდენობისა ვერსით ურთიერთას სოფლები შორვიდა, ანუთუ ტფილისის ქალაქიდამ რაოდენისა ვერსით შორავდა. ესენი ყოველივე გარჩევით წარმომიდგენიეს, მაღალ ყდ უსამღჯდელოესობისადმი თქვენისა; ნ ანცა დანაშთენნიცა ხეობანი, სოფლები, კომლნი და სულნი, ყოველივე უნაკლოდ სრულებით აღწერილნი ესრეთ ვითარცა ზემორე რვათა ხეობათა აღწერილობის გვარნი არიან, ამ სახედ წარმომიდგენიეს სიით ჩვენებული და რეპორტსა ამას შა შთადებულნი მაღალ ყდ უსამღჯდელოესობისადმი თქვენისა; და აგრეთვე კომისიასა შა სახმარნი ნივთნი, რაოდენნი იყვნენ ჩემთანა, და რაოდენნი დახარჯნენ ამავე კომისიასა შა, რაოდენნი დაშთენ დღეს ჩემსა ხელთა, ერთად შთანყობილი დავებეჭდე და თანა წარვილე მუნ სადაცა დანიშნულ არს საცხოვრებელი ადგილი ჩემთუისა, ნ ნივთების სია აღწერილი შთადებული რეპორტსა ამას შა წარმომიდგენიეს მაღალ ყდ უსამღჯდელოესობისადმი თქვენისა.

არხიმანდრიტი ნიკიფორე

1818 წელსა

მარტის 5-სა დღესა

ქ. რცხინვალით

9. ხეობასა შა ქეშელთას, სოფლები, თხელს, ხუტიოსა, წმიდა მარიამს, ჩაგათს, ჩინოთს, ყოლას, ქეშელთას, ჯავისთავს, ტყემულთას, მაცხოვარს. ამ სოფელს მცხოვრებნი ახალნათელღებულნი ოვსნი არიან კომლნი სამოცდა თვრამეტი. 78 – სულნი შვიდას სამოცი 760 – ეს სოფლები ურთიერთს შორავს სამის ვერსით და ზოგი ხუთი ვერსით. ესენი თვისად თავითის მამულით ეკუთვნიან თავადთ მაჩაბლებს. აქაც საყდრის აშენება არის დანიშნული.

10. სოფელსა კოშკას, ურჯვარს, თილს, ჩიფრანს, ყობისს. ამ სოფელში ცხოვრობენ ახალ ნათელღებულნი ოვსნი, კომლი ასოთხმოცი, 180. სული ცხრაასთერთმეტი 911 – ესენი ეკუთვნიან თავადთ მაჩაბლებს და ჩიფრანი თავადთ ერისთავთა, ეს სოფლები ურთიერთას შორავს ოროლით და ზოგი ოთხოთხის ვერსით. ტფილისი-დამ იქმნება ორასი ვერსი. აქაც ეკლესიის აღშენება არის დანიშნული.

11. ხეობასა შა როკას სოფელსა ზღვიბირს, ბრეტაულს და როკას. ამ სოფელში ახალნათელღებულნი ოვსნი ცხოვრობენ კომლი ასოთხმოცი – 108 (*sic - ბ. ქ.*) სული რვაას ჩვიდმეტი 817. – ეს სოფლები ურთიერთის შორავს ოთხ-ოთხისა და ხუთ-ხუთის ვერსით

ესენი თავითათავს აღიარებენ სახელმწიფოდ და მაჩაბლები თვისად უნოდებენ და ქტებით არ უწყვი ვისადმი შესახვედრი არის, აქაც ეკლესიის აშენება არის დანიშნული. ტფილისილამ შორავს ორას ორმოცის ვერსით.

12. არაგვის ხეობასა შა სოფელსა თრუსოს, გიმარ, აბანო, ქეთერისი, ოქროყანა. ამ სოფლებში სცხოვრობენ ახალ ნათელღებულნი ოვსნი. კომლი ოცდაათი – 30. სული ორას თხუთმეტი – 215. ესენი თვისით მამულით სახელმწიფო კაცნი არიან, აქაც ეკლესიის აღშენება არის დანიშნული, ტფილისილამ სამასის ვერსით შორავს.

13. არაგვზედ სოფლები, ჯვრის, უბანს, დელკანს და ტანჩას. ამ სოფლებით ცხოვრობენ ახალ ნათელ ღებულნი ოვსნი. კომლი ოცდასამი – 23. სული ასოთხმოცი. ესენი არიან ზემო მთებიდან ჩამოსულნი. ზოგნი სახელმწიფოს ადგილიდამ და ზოგნი თავადთ ერისთავთ სოფლებიდამ, შემოკრებილნი, მამულსა შა მუნებურის აზნაურის ზაალ ტერიოვსსა, ოსს, მამულის შესახვედრად ღალას აძლევენ და ცხოვრობენ. ეს სოფლები ურთიერთას შორავს ოროლის ვერსით, აქაც ეკლესიის აღშენება არის დანიშნული, ტფილისილამ შორავს ას ვერსამდინ იქნება.

14. სოფელსა არღუნს სახლობენ ახალ ნათელ ღებულნი ოვსნი კომლი თერთმეტი 11. სული 100. ესენი სახელმწიფონი არიან. ამათ საყდარიცა აქვსთ. და საკუთარი მღვდელიცა ჰყავსთ.

15. სოფელსა ჯაისხევს, ახალ ნათელღებულნი ოვსნი არიან კომლი რვა. სული ოცდაჩვიდმეტი 37. ესენიცა სახელმწიფონი არიან. ამათაც ეკლესია აქვსთ და მღვდელისადმი მიბარებულნი აღსარებით და ზიარებით იქცევიან, ვითარცა ჰშვენის ქრისტიანეთა.

16. არაგვზედ ხევში სოფლები მნას, კოპს, უხათს, ხურთის, არიან მონათლულნი ოვსნი სული ორმოცი. მათ მღვდელი ჰყავსთ მიჩენილი. აქვე სხვებიც არიან. მრავალნი არიან ოვსნი მოსანათლავნი.

17. არაგვზედ ხეობასა შინა ლუდას არიან ახალ ნათელღებულნი ოვსნი, კომლი 6, სული ორმოცდა თორმეტი 52. ესენიც თისის მამულით სახელმწიფონი არიან.

18. არაგვზედ გუდამაყრის ხეობაში სოფელსა ბაკურხევს არიან ახალნათელღებულნი ხევსურნი, კომლი ოცდა სამი 23. სული ასოთხმოცი. არიან ესენი სახელმწიფო ყმანი თვისს მამულით. ამათ არც ჯვრები, არც ხატები და არც განწესებული სულზედ პერანგი არა მისცემიათ რა. და მარადის თხოულობენ და ამბობენ, სხვათ რომ მიეცით, ჩვენ რაღათ არ გვაძლევთო.

19. იმერეთის სამზღვარში ხეობასა შინა კუდაროს დაინათ-
ლნენ სულნი ცხრაას ათი – 9010 (*sic - ბ. ქ.*). ეს ხალხნი ეკუთვნიან
მუნებურს თავადს წერეთელს ზურაბს. ამათ დასანათლავი არაფერი
ნივთი არ მისცემიათ რა და რომლის მღვდლის ხელითაც დაინათ-
ლნენ, ის მღვდელიც მიუვიდათ და ცხოვრობენ ესრეთ. უმწყემსოდ,
ვითარცა წარმართნი.

ერთი რეპორტით წარმოვადგინე წარსულს 1817 წელსა დეკემ-
ბრის თვეში. რვის ხეობისა ახალ ნათელღებულნი. სოფლებთა, კომ-
ლთა, სულთა რიცხვით აღწერილნი და ანუ ვისდამი კუთვნილნი იყ-
ვნენ. გარჩევით აღწერილი წარმოვადგინე; და დანარჩენი რომელ-
ნიც ვიცოდი და ჩემს ხელთ იყვნენ, სულ სრულებით ამ სიაში გამო-
მიცხადებია.

და ამბობენ: კახეთის მხარეს კავკასიის მთაში ყდ სამღვდე-
ლოს დოსითეოს თვისსა იქ ყოფნაში ხევსურნიც დაენათლოსთ, რო-
მელთაც არც ადგილი არც ხეობა, არც სოფლები და არც სულების
რიცხვი არ ვიცი.

***ოვსეთის სასულიეროს კომისიის მქადაგებელყო-
ვილი არხიმანდრიტი ნიკიფორე***

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი,
ფონდი 488, საქ. №93.
2. ჯ. გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური პრობლემა, 1997.
3. პ. ზაქარაია, შიდა ქართლის მთიანეთის ხუროთმოძღვრების ის-
ტორიისათვის, წიგნში: ოსთა საკითხი, თბ., 1996.
4. გ. თოგოშვილი, ქართველი და ოსი ხალხების ურთიერთობა თბ.,
1969.
5. ა. თოთაძე, ოსები საქართველოში: მითი და რეალობა, თბ., 2006.
6. რ. თოფჩიშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, თბ., 2007.
7. რ. თოფჩიშვილი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა
ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბ., 1997.
8. გ. ოთხმეზური, შიდა ქართლის მთიანეთის ეპიგრაფიკა, ოსთა
საკითხი, თბ., 1996, გვ 126-156. დართული აქვს 7 ფოტოსურათი.
9. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973.
10. ა. სონლულაშვილი, „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში, თბ., 2009.

11. ვ. ლუნაშვილი, ქსნის საერისთავოს პოლიტიკური ისტორია, თბ., 2007.
12. კ. ხარაძე, შიდა ქართლში ტოპონიმთა გაცალბების წინააღმდეგ, წიგნში: ოსთა საკითხი, თბ., 1996.
13. Акты собранные кавказской археографической комиссией, т. I, 1866, Тифлис.
14. История Осетии, в документах и материалах (с древнейших времен до конца XVIII века) составители: Г. Д. Тогошвили и И. И. Цховребов, т. I, Цхинвали, 1962.

Khatuna Kokrashvili

*Doctor of History, The Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Senior
research scientist of the Department of
Modern and Contemporary History*

Archimandrite of „The Osetia Ecclesiastic Commission“ Nikifore About the Settlement Of the Osetians in Shida Kartli (1817 - 1818)

Summary

The viewpoint about the settlement of Osetians in Georgia from ancient times is denied in Georgian historiography. In scientific literature it is well proved that their migration and compact settlement on the territory of modern Tskhinvali was not simultaneous process but successive during the 17th – 19th centuries.

The viewpoints about defining the area and number of the Osetians' settlement still differ between Georgian and the Osetian scientists. After wrong reading of the historical documents the Osetian scientists try to prove the organized migration and settlement of the Osetians big group from the North Caucasus in Kartli in the 18th century; that at the end of the 18th century the amount of the Osetians was quite high (6000 – 7000 families). The Georgian scientists prove that in the 17th – 18th centuries and in the first half of the 19th century the Osetians were of insignificant amount. On the basis of historical sources and census analysis it is soundly proved in Georgian historiography that at the end of the 18th and in the 10's of the 19th century there lived

only 2130 families (except Dvaleti, the historical province of Georgia), that approximately means 15 000 men.

The displaying of each new document or source that additionally clarifies the point is worth of extreme interest. The ecclesiastic sources, sources compiled by clergymen etc. about settlement and amount of the Osetians in the 10's of the 19th century in Shida Kartli should be worth of interest. The clergymen were in close and direct relations with the local population, each family, each person and thus, their information, documents are worth to be taken into consideration for the reconstruction of the historical reality. We decided that it might be expedient to publish the archive documents found by us, mainly the text of The Osetia Ecclesiastic Commission's preacher - Archimandrite Nikipore's account that was presented by him to the exarch of Georgia Theophylact. The account of the archimandrite Theophylact consists of valuable data about the dwelling area and amount of the Osetians in the mountain gorges of Shida (inner) Kartli. In our opinion, the comparison of this document with different sources and its analysis will define more precisely or harden the viewpoints on the subject that were accepted in Georgian historiography.

მზია მგალობლიძეილი

ლელა მიქიაშვილი

*ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის
ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილე-
ბის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი*

მასალები XIX ს. 30-იანი წლების აფხაზეთის სამთავროს ისტორიიდან

(ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს „მოგზაურობის“ მიხედვით)

ცნობილი სწავლულის – ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ექსტომიანი ნაშრომის “მოგზაურობა კავკასიის გარშემო” ოთხი ტომი საქართველოს ეძღვნება¹. ნაშრომი ცალკეულ თავებად არის დაყოფილი და ყოველი მათგანი დასათაურებულია რომელიმე ისტორიული ძეგლის ან გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდების მიხედვით. შესაბამისად, ერთ-ერთი ასეთი თავი შეიცავს აფხაზეთის აღწერას. წარმოდგენილ პუბლიკაციაში თარგმანისა და კომენტარების სახით გთავაზობთ მასალებს XIX ს. 30-იანი წლების აფხაზეთის ისტორიიდან. ტექსტის სპეციფიკიდან გამომდინარე, უცვლელად არის გადმოტანილი ავტორისეული შენიშვნები (გვერდების ბოლოს, მრგვალ ფრჩხილებში მოცემული ნუმერაციით).

ლიხნი ანუ სოუკ-სუ და აფხაზეთის მთავარი მიხეილ-ბეი

რუსეთის ქვეშევრდომობაში მყოფი ახლანდელი მთავარი მიხეილ-ბეი ცხოვრობს ლიხნში, რომელიც ციხის ჩრდილოეთით სამ ვერსზე მდებარეობს.

გამბას² რუკაზე ლიხნი³ აღნიშნულია სახელწოდებით Loghine, იმერეთის მეფის ალექსანდრეს რუკაზე (1738 წ.) კი – მონასტერი Likhin; თვით აფხაზები წარმოთქვამენ, როგორც Louk'hin, ხოლო რუსებმა იგი 1834 წლის ახალ რუკაზე ლიხნად (Lekhne) გადააკეთეს. მიხეილ-ბეიმ⁴ და მისმა ძმამ – საფარ-ბეიმ⁵ ეს სახელწოდება სოუკ-სუდ შეცვალეს, რაც „ცივ მდინარეს“ ნიშნავს, იმ საუკეთესო წყაროს აღსანიშნავად, რომელიც კონგლომერატის გამჭოლად ამოსჩქევს. მეგრელები კი მას განსაკუთრებულ სახელს „ზუფუს“ (Zoup-

hou) უწოდებენ ⁽¹⁾, რაც, როგორც ჩანს, სამეგრელოში დადიანების რეზიდენციას – ზუბდიდს (Zoubdidi) ანუ ზუბგდიდს (დიდი ზუბუზუპი – Zoubouzoup) უკავშირდება⁶.

ბამბორადან მოყოლებული, ულამაზეს ადგილებში მომიხდა გასეირნება; იქვე ახლოს ლუხინის (Loukhin) დიდებული მამულები შემოგვეგებნენ. ევროპელისათვის, რომელიც უფრო ზომიერ კლიმატურ ზონაში ცხოვრებას არის მიჩვეული, წარმოუდგენელია ზეციურად ნაკურთხი მინის – აფხაზეთისა თუ სამეგრელოს პეიზაჟის ესოდენ თვალწარმტაცი მშვენიება... ჩემს თვალწინ ყოველი მხრიდან ერთიმეორეზე უკეთესი სოფლური პანორამა თუ ულამაზესი ხედი იშლებოდა. აი, ასეთი ადგილები გავიარე, ვიდრე მიხეილ-ბეის მამულს მივადგებოდი.

ამ ცოტა ხნის წინ მთავარმა საცხოვრებელი აიშენა ძველი კოშკის ძირში, რომელიც დირონი ხეებით დაფარული მალაღობის წვერში იდგა. სახლი ხისა იყო და ზუსტად ისეთივე, როგორსაც ყველაზე მდიდარი და ძლიერი მთავრები იშენებდნენ სამეგრელოში, იმერეთსა და გურიაში. იგი მეორე სართულის დონეზე, ერთმანეთთან გადახლართულ ხის კედლებსა და კოჭებზე იდგა. ქვემოთ თავლა იყო მოწყობილი, სახლის გარშემო კი აივანი იყო მიშენებული.

ინტერიერი შედგებოდა რამდენიმე საკმაოდ დიდი ოთახისაგან, უბრალო ხის კედლებითა და ხისავე იატაკით. მთელ ავეჯს წარმოადგენდა ნოხებით დაფარული უზარმაზარი, მასიური ტახტები და, გამონაკლისის სახით, რამდენიმე სკამი.

ძირითადი მორთულობა აქ თურქების მიერ მოცისფრო დიორიტისაგან საკმაოდ ნატიფად დამზადებული ბუხრებია.

მთავარმა თავაზიანად მიგვიღო.

სელიმ II-ისა და მურად III-ის ხანაში⁸, სპარსეთისა და საქართველოს წინააღმდეგ მიმდინარე სისხლისმღვრელი ომების დროს, თურქებმა თავი გამოაცხადეს იმერეთის, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სუზერენებად და ადგილობრივი მთავრები ვასალებად გაიხადეს⁹. ამასთანავე, მათ თავის გამგებლობაში დაიტოვეს ქვეყნის მხოლოდ ყველაზე მნიშვნელოვანი პუნქტები, სადაც საკუთარი ძალაუფლების შესანარჩუნებლად გარნიზონები ჩააყენეს. ამავდროულად 1578 წელს მათ ააგეს ფოთი¹⁰ – ფაზისის შესასვლელში, და

(¹) რაინეგსი, II, 5. Suppu-ს ანაკოფის⁷ სამხრეთით 30⁰ –ზე მიუთითებს; საერთოდ, მის მიერ მოცემულ აფხაზეთის აღწერაში, ისევე როგორც რუკაზე, დიდი გაურკვეველობაა.

სოხუმ-კალე – ამავე სახელწოდების ყურის ბოლოს (1)¹¹. ერთნაირი გეგმით აგებული ორივე ეს ციხე წარმოადგენდა ფაშის რეზიდენციას, რომელსაც აქ სპარსეთი (sic – თურქეთი – ლ. მ.) აგზავნიდა.

1771 წელს თურქებისაგან შევიწროვებული აფხაზები აჯანყდნენ და სოხუმ-კალე დაიკავეს. აჯანყებას სათავეში ედგა ორი ძმა შარვაშიძეთა საგვარეულოდან – ლევანი და ზურაბ-ბეი¹². თურქების განდევნის შემდეგ მათ შეეძლოთ საკუთარი ძალებით დაეცვათ თავიანთი დამოუკიდებლობა, მაგრამ ერთმანეთს შორის განხეთქილების გამო მათი ძლიერებაც შესუსტდა და ლევანი იძულებული გახდა, სოხუმის ციხე 20 ქისად¹³ (24 000 ფრ.) მიეყიდა თურქებისათვის; ეს უკანასკნელი ციხეს, რომელშიც თავიანთი იანიჩრები¹⁴ ჩააყენეს, მხოლოდ სამი წლის განმავლობაში იცავდნენ, შემდეგ კი მიატოვეს, როგორც მათთვის უსარგებლო ადგილი. მერე ციხეს დაეპატრონა ვინმე ქელემ-ბეი¹⁵, რომლის შესახებაც ირწმუნებოდნენ, რომ ისიც შარვაშიძეთა საგვარეულოდან იყო. მას თავი ისე ეჭირა, თითქოს თურქებს ემორჩილებოდა (2)¹⁶.

მაგრამ ქელემ-ბეიმ შეიფარა პორტადან განდევნილი ტრაპიზონის ფაშა თაიარი. პორტამ ამ უკანასკნელის მისთვის გადაცემა მოითხოვა; ქელემ-ბეიმ, რომელმაც თავი თაიარის ყონალად¹⁷ გამოაცხადა, არ შეასრულა ეს მოთხოვნა, რადგან აქ სტუმართმოყვარეობის წესებს მკაცრად იცავდნენ. პორტას არ შეეძლო ღიად მოქმედება, ამიტომ თავის ჩვეულ ხერხს მიმართა – შეთქმულება მოუწყო ქელემ-ბეის, რომელმაც, უკეთ რომ შებრძოლებოდა სულთანს, ქრისტიანობა მიიღო და თავი რუსეთის ვასალად ცნო. მისი მოქცევის შემდეგ სულ მოკლე ხანში იგი საკუთარმა ვაჟმა – ასლანმა მოკლა, რომელიც პორტამ მოისყიდა და ამ შეთქმულების სათავეშიც ჩააყენა (3)¹⁸. მაგრამ ასლანმა მამისმკვლელობით ვერ ისარგებლა:

(1) ზემოთ უკვე აღვნიშნე, რომ ამავე პერიოდს ემთხვევა სუჯუკ-კალეს დაარსების თარიღიც.

(2) ასე აღწერს ამ მოვლენებს რაინეგსი (II, 8) და მეც სავსებით ვეთანხმები მას; იგი პირადად იცნობდა ამ პიროვნებებს და არაერთხელ მიუღია მონაწილეობა მოლაპარაკებებში, რომლებსაც რუსეთი აწარმოებდა ამ კავკასიელ მთავრებთან.

(3) ამ საკითხთან დაკავშირებით იხილეთ ძალზე საინტერესო მოთხრობა სათაურით „ქალამ-ბეი“, რომელიც ერთ-ერთი შესანიშნავი რუსი მწერლის, ახლახან გარდაცვლილი ბესტუჟევის მიერაა დაწერილი. მისი გარდაცვალება სამეცნიერო საზოგადოებისათვის დიდი დანაკლისი იყო. მოთხრობა გამოქვეყნდა ლიტერატურულ გაზეთ „რუსსკი ინვალიდ“-ში, 1837 წლის 20 თებერვალი, №8.

იგი იძულებული გახდა გაქცეულიყო, ხოლო ქვეყნის მთავრად, რუსეთის სუბერენობის ქვეშ, მისი უფროსი ძმა საფარ-ბეი ალიარეს.

საფარ-ბეი 1821 წლამდე მთავრობდა; მას რუსეთის სამსახურში პოლკოვნიკის ჩინი ჰქონდა და ასევე ქრისტიანად იყო მონათლული, თუმცა, როგორც ამბობდნენ, შინაგანად მაინც ისლამისაკენ იხრებოდა. ამასთანავე, იგი სულაც არ განიცდიდა სინდისის ქენჯნას ღვინის სმის დროს და ხშირადაც თვრებოდა რომით, რაც მისთვის ყველაზე დიდი საჩუქარი იყო. მას ცოლად ჰყავდა ლევან დადიანის და.

მისი სიკვდილის შემდეგ იმპერატორმა ალექსანდრემ მთავრად ცნო მისი უფროსი ვაჟი, რომელიც იმპერატორის პაჟი¹⁹ იყო. ამ უკანასკნელს დიდხანს არ უმთავრია: ანარქიულ აფხაზეთში, სადაც დედამისის დესპოტიზმს უნდა დამორჩილებოდა, მან მხოლოდ ორი წელი იცოცხლა და 1823 წელს გარდაიცვალა. სამთავროს ტახტი მის უმცროს ძმას – მიხეილ-ბეის დარჩა, რომელიც ჩერქეზეთში თავის ათალიკთან²⁰ იზრდებოდა.

ამ ქვეყნის მძიმე მდგომარეობის გამო და თავად მიხეილ-ბეის თხოვნით, 1830 წელს რუსეთმა მის დასაცავად სამხედრო ნაწილი გამოგზავნა, რომელიც ოთხ ციხესიმაგრეში – სოხუმის, ბამბორის, ბიჭვინთისა და გაგრის ციხეებში გაანაწილეს.

ჩვენთან შეხვედრისას მთავარი მიხეილ-ბეი ძალზე შენუხებული იყო არსებული მდგომარეობით; იგი თავისი სახლის გამაგრებით იყო დაკავებული: სახლს გარშემო ავლებდნენ მესერს, რომელსაც ათი ფუტის სიმაღლის სქელ კოჭებზე ამაგრებდნენ, ძველი კოშკის თავზე კი ხის სხვენს ადგამდნენ (¹).

ქელემ-ბეის გარდა საფარ-ბეის კიდევ ხუთი ვაჟი დარჩა: ასლანი (მამის მკვლელი), ჰასან-ბეი, ბატალ-ბეი და სხ. ყველანი ერთიმეორეზე დაუოკებელი იყვნენ.

მიხეილ-ბეის მომხრეებმა ჰასან-ბეის ერთ-ერთი ვასალი მოკლეს. ჰასან-ბეი ცხოვრობდა კელასურში²¹, სოხუმს იქით, ძველი დიოსკურიის მახლობლად. როდესაც იგი თავის დაახლოებულ 12 პირთან ერთად ქუთაისში გაემართა საჩივლელად, იძულებული გახდა, გზიდან უკან გამობრუნებულიყო, რადგან თავს დაესხა მიხეილ-ბეის მიერ გამოგზავნილი 200-მდე აფხაზი. მიუხედავად მომხდურთა რიცხოვრივი სიჭარბისა, ჰასან-ბეიმ მაინც შეძლო მათი მოგერიება,

(¹) ნაგებობის ნაწილი, რომელსაც ირგვლივ, მიწიდან ერთი ან ორი სართულის სიმაღლეზე, აივნები ჰქონდა. თათრების შემოსევების დროს აქ პოლონელები აფარებდნენ თავს.

მოკლა მათი ერთ-ერთი წინამძღოლი – საკმაოდ გავლენიანი აზნაურ-რი და მიხეილთან დაახლოებული პირი²². ადგილობრივი ტრადიციის თანახმად, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ბიძასა და ძმისწულს შორის ჩადგა სისხლი. ამ დროიდან მოყოლებული, მოკლულის ოჯახი ყველანაირ საშუალებას მიმართავდა შურის საძიებლად.

სუზერენის ძალაუფლების გამოყენებით მიხეილ-ბეის სურდა, ეიძულებინა საკუთარი ბიძა, რომელიც სრულებით არ უყვარდა, შურისძიების კანონს დამორჩილებოდა; მაგრამ ჰასან-ბეი, რომელიც ძალზე ცბიერი, ეშმაკი, ინტრიგების დიდი ოსტატი და, ამასთანავე, მთელ აფხაზეთში ერთ-ერთი უჭკვიანესი პიროვნება იყო, დაუფარავად დასცინოდა თავის ძმისწულს მისი მოთხოვნების გამო და პირიქით ამტკიცებდა, რომ სწორედ მას უნდა მოეთხოვა სასტიკი შურისძიება საკუთარ თავზე ასეთი მუხანათური თავდასხმის გამო და მიხეილ-ბეის შეუთვალა, ან მისთვის გადაეცა დამნაშავენი, ან თვითონვე დაესაჯა ისინი.

ეს კი მიხეილ-ბეის, უფრო კი – მასთან დაახლოებული პირების არად ჩაგდებას ნიშნავდა, რადგან იგი, თავისი ბუნებით, არ შეიძლებოდა ქვეყნის გამგებელი ყოფილიყო: მას, უპირველეს ყოვლისა, დედამისი – მთავარ დადიანის და მართავდა. ამასთანავე, იგი სათავეში ედგა ხალხს, რომელიც თავად უფრო იყო მისი გამგებელი.

მთელი აფხაზეთი ფეხზე იდგა, დღე-დღეზე ომი უნდა დაწყებულიყო, არავითარი გარანტია არ არსებობდა, მოწინააღმდეგე მხარეები შეტაკების მოლოდინში ერთმანეთს ზვერავენენ.

მიუხედავად იმისა, რომ სიმათლე მის მხარეზე იყო, ჰასან-ბეი გრძნობდა, რომ მთავრობის მხრიდან მხარდაჭერას მაინც ვერ მიიღებდა, რადგან ეს უკანასკნელი მას, როგორც ვასალს, სუზერენის წინააღმდეგ ამხედრებას არ მოუწონებდა. ამიტომაც მან ჩერქეზებს უხმო დახმარებისათვის და თავის ძმისწულს მათი თავდასხმით დაემუქრა. არ ვიცი, რამდენად მართალია, მაგრამ ჰასან-ბეიმ შეძლო დაერწმუნებინა მიხეილ-ბეი, რომ ჩერქეზები მას თავს დაესხმოდნენ სამი რაზმით, რომელთაგანაც ერთი ზღვიდან შემოვიდოდა გალერებით²³, მეორე ზღვის სანაპიროს გამოუყვებოდა, ხოლო მესამე მაღალი მთებიდან შემოუტევდა.

ამ ამბავმა ძალზე შეაშფოთა მიხეილ-ბეი, რომელმაც მყისვე თავისი წარმომადგენლები გაუგზავნა ბიძას, მაგრამ შეთავაზებულ პირობებზე ვერავითარი პასუხი ვერ მიიღო. ჰასან-ბეის უნდოდა, რომ გადანყვეტილების მისაღებად საქმე მედიატორებისათვის გადაეცა, რომელთა შორისაც კაცო მარლანიას მოწვევას ვარაუდობდა, მაგრამ მიხეილი ამაზე არ თანხმდებოდა.

რუსები აქ ორ ცეცხლს შუა აღმოჩნდნენ: ისინი ცდილობდნენ მოშულართა დაყოლიებას, ხან იმუქრობდნენ, ხან შერიგებისაკენ მოუწოდებდნენ, მაგრამ ვერაფრით ვერ მოახერხეს მათ შორის მშვიდობის დამყარება.

ჩერქეზთა მხრიდან მოსალოდნელი თავდასხმის პირობებში, ცხადია, ექსკურსიებისათვის შესაფერისი მომენტი არ იყო და მიუხედავად იმისა, რომ მთავარმა მფარველობაც აღმთქვა და ბადრაგაც გამომიყო, მე მაინც ვამჯობინე, დროებით უარი მეთქვა ყოველგვარ ასეთ წამოწყებაზე.

მთავარი მიხეილი ტანმალალი და მშვენიერი აღნაგობისა იყო. მას გრძელი ქართული ცხვირი და შავი თმა ჰქონდა. თუმცა ვერ ვიტყვი, რომ ჭკვიანური გამომეტყველებით გამოირჩეოდა. ჩვენი მიღებისას მას ქართული ტანსაცმელი ეცვა, თბილისში კი პრეობრაჟენსკის გვარდიის²⁴ პოლკოვნიკის ფორმას ატარებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ იგი ქრისტიანია, სინდისი სულაც არ აწუხებს, რომ რამდენიმე ცოლი იყოლიოს და თან ერთიმეორის მიყოლებით გაეყაროს მათ, როგორც კი თავს მოაბეზრებენ. მთავარი ძუნწ პიროვნებად ითვლება და გარდა ამისა, მას ბევრ ისეთ თვისებასაც მიაწერენ, რაც მის ღირსებას ჩრდილს აყენებს. იგი ხშირად სტუმრობს ხოლმე ციხესიმაგრეს, აქ ჭამს, სვამს და დროს ატარებს ხან ერთთან და ხან მეორესთან; ამ დროს კი მასთან მისულ სტუმარს ერთ ჭიქა წყალსაც კი არ შესთავაზებს, მათ შორის იმასაც კი, ვისაც მისთვის დიდი სამსახური გაუწევია; ამაში თავადვე დავრწმუნდი.

შეიძლება ითქვას, რომ ეს ვასალები რუსეთს დიდ დაბრკოლებას უქმნიან კავკასიის დასავლეთში წარმატების მისაღწევად. ძალაუფლებისადმი ლტოლვა, გამწვავებული ვასალისა და სუზერენის კონფლიქტით, ბუნებრივია, მტრულად განაწყობდა მიხეილ-ბეის რუსებისადმი, რომელთაც მის ქვეყანაში სურდათ დამკვიდრება. მას ეშინოდა რუსების, შესაძლოა კიდევ სძულდა ისინი და ყველაფერს გააკეთებდა, რომ ქვეყანაში მათი წარმატებული სვლა შეეფერხებინა, ან სავსებით აღეკვეთა; თუმცა იგი რუსების იქ ყოფნას იტანდა იმდენად, რამდენადაც ამას მისივე პირადი უსაფრთხოება მოითხოვდა. მას კარგად ესმოდა, რომ რუსეთის გარეშე მთავრის ტიტულს ვერ შეინარჩუნებდა და დარწმუნებული იყო, რომ საკმარისია, რუსებს მისთვის ზურგი შეექციათ, რომ ქვეყანაში კვლავ უწინდელი სავალალო ანარქია გამეფდებოდა; ვინ დაიცავდა მას ჩერქეზებისაგან, ან პატივმოყვარე ბიძის ინტრიგებისაგან, ან ურჩი ვასალებისაგან?! ამიტომაც იგი იძულებული იყო, მოთმინებით აეტანა მფარველი და მბრძანებელი. ამავე დროს, იგი არაფრით არ გააკე-

თებს იმაზე მეტს, რაც აუცილებლად ევალება და ყოველთვის გამოძენის ათასნაირ გამამართლებელ მიზეზს, რათა თავიდან აიცილოს დანარჩენი მოთხოვნების შესრულება. მთავრისათვის სარისკო რომ არ ყოფილიყო, იგი პირველი შეეცდებოდა რუსების განდევნას აფხაზეთიდან: მას აფხაზური გული უცემს, ეს გული კი ვერ ეგუება ლაგამის ამოდებას. რუსები მას მხოლოდ იმისათვის სჭირდება, რომ თავის ქვეყანაში თავისუფლად აკეთოს ყველაფერი, რაც მოესურვება.

ამრიგად, რუსეთს აქ საკმაოდ რთული ამოცანა აქვს შესასრულებელი; მას სურს სიკეთე მოუტანოს ამ ქვეყანას, მაგრამ, ცხადია, ასეთ ვითარებაში მისი ძალაუფლება მხოლოდ სიტყვიერია. მას სურს ზომიერების ფარგლებში დარჩეს და ამიტომ ვერ ახერხებს გავლენის მოპოვებას. მიუხედავად თხოვნისა და მუქარისა, რუსეთმა ვერც დაიყოლია და ვერც აიძულა ადგილობრივი თავადები და თვით მიხეილ-ბეიცი, უარი ეთქვათ ყაჩაღობაზე, მოხეტიალე და მუქთახორა ცხოვრებაზე, რაც აფხაზი ხალხისათვის მუდამ იყო დამახასიათებელი და რაც კეთილშობილური თვისებების თვალსაზრისით მათ ჩერქეზებზე გაცილებით დაბლა აყენებს. მიხეილ-ბეისა და მის ვასალებს სავსებით აკმაყოფილებთ ასეთი ცხოვრება: ყველას თავისებური წარმოდგენა აქვს ბედნიერებაზე.

ჭკითხეთ ნახევრად ველურ აფხაზს, რა არის მისი სანუკვარი სურვილი: თოფი, ხმალი, უხარისხო ვერცხლით მოჩუქურთმებული ხანჯალი, საპირისწამლე და ვერცხლის პატარა ყუთი, სადაც ტყვიების საპოხს ინახავენ – აი ყველაფერი ის, რაც მისი ბედნიერებისთვის არის საჭირო.

ამას ემატება გაცრეცილი ტანსაცმელი, საცოდავი ფაცხა (¹) და ცოტაოდენი ფეტვის ცომი, თუმცა ეს ყველაფერი მათთვის მხოლოდ დამატებითი ღირებულებისაა: იარაღი – აი მათი ბედნიერება და სიმდიდრე.

მათ შორის ყველაზე ბედნიერია ის, ვისაც ყველაზე ლამაზი და საუკეთესო იარაღი აქვს და, შესაბამისად – ყველაზე დიდი ყაჩაღია ამ ქვეყანაში (²), რადგან მისი პატივმოყვარეობა, რომლის დასაკმა-

(¹) sacle – დაწნული ტოტებისაგან აგებული ქოხი.

(²) ქებით არც შარდენის მიერ აღწერილი აფხაზები გამოირჩევიან: მოგზაურის გადმოცემით, აფხაზები მთლად ისეთი ველურები არ არიან, როგორც ჩერქეზები, მაგრამ ისეთივე მიდრეკილება აქვთ ქურდობისა და ყაჩაღობისადმი: გაცვლა-გამოცვლის ძირითადი საგანია ადამიანი, ბენწვეული, ირმისა და ვაფხვის ტყავი, სელის ნართი, ბზა, ცვილი და სანთელი. I, folio 70.

ყოფილებლადაც იგი არაფერს თაკილობს, მდგომარეობს იმაში, რომ რუსებს ჩაუსაფრდეს ხან ერთ, ხან მეორე ადგილას, გაიტაცოს მათი ქონება და, თუკი მოახერხებს, ტყვედაც აიყვანოს ისინი.

წარსულში აფხაზების ვაჭრობის ძირითად საგანს ტყვეები წარმოადგენდნენ და ახლაც, რუსეთის სუბერენული ხელისუფლების ქვეშ, ისინი ჯერ კიდევ ვერ განთავისუფლებულან ამ საძაგელი ჩვეულებისაგან; მაგრამ აფხაზი, ისევე როგორც ჩერქეზი, შურისძიების კანონის შიშით, ვერ ბედავს თავისი თანამოდმის გაყიდვას. უკანასკნელ, უღარიბეს გლეხსაც კი შეუძლია გაუსწორდეს საკუთარ თავადს და თვით მიხეილ-ბეისაც კი, თუკი ისინი გაბედავენ და მის რომელიმე ახლობელს გაყიდიან.

უნინდელ დროში ადრიდანვე იჭერდნენ თადარიგს, რათა მუდმივად ჰყოლოდათ გასაყიდი ტყვეები: ზღვაზე თარეშის, მეზობელ ხალხებთან ბრძოლის, ან კიდევ იმერეთისა და ჩერქეზეთის ძარცვარბევისას აყვანილ ტყვეთა შორის გამოარჩევდნენ და სასწრაფოდ აქორწინებდნენ მათ, ვისგანაც კარგი შთამომავლობის მიღების იმედი ჰქონდათ. ბავშვებს დაბადებისთანავე ჩამოართმევდნენ ტყვე მშობლებს და მიჰყავდათ გასაზრდელად იმ დრომდე, ვიდრე შესაძლებელი გახდებოდა მათი მომგებიანად გაყიდვა. ეს საცოდავი ტყვეები ბავშვების ნამდვილი მწარმოებლები იყვნენ.

ეს ბარბაროსული ჩვეულება ჩერქეზებისას ჰგავს და რუსებმა ვერ შეძლეს მისი ბოლომდე აღმოფხვრა: მათი ზედამხედველობის მიუხედავად, აფხაზები მაინც ახერხებენ ტყვეებით ვაჭრობას, რომლის ძირითად ფონდს გატაცებული რუსი ჯარისკაცები წარმოადგენენ. თურქები რუს ტყვეებს აფხაზებისაგან ადგილზევე ყიდულობენ, შემდეგ კი ტრაპიზონში²⁵ ან მცირე აზიის სხვა პორტებში მიჰყავთ გასაყიდად.

ეს საშინელი ვაჭრობა მთლიანად აღიკვეთებოდა, მიხეილ-ბეი და ჰასან-ბეი თვითონვე რომ არ იყვნენ ამ საქმის ძირითადი მონაწილენი. ისინი ხელს არ უშლიან ჯარისკაცების მოტაცებას და ამით მოგებასაც კი იღებენ. ცხადია, ჰასან-ბეიზე უკეთ არავინ იცის, რაც ხდება მის ქვეყანაში; ამბობენ, იგი ფუშეზე²⁶ უფრო გამჭრიახი გონებისააო. შეიტყობს თუ არა, რომ მავანმა აფხაზმა ვინმე დაატყვევა, მაშინვე თავისთან იბარებს გამტაცებელს და რუსებზე გადაცემით ემუქრება (ამისი მათ ძალიან ეშინიათ), თუკი არ მოუყვანენ ძროხებს, ცხენს და ა.შ. როცა დამნაშავე ხარკს გადაიხდის, მთავარი უფლებას აძლევს, გაყიდოს ტყვე და ყველანაირად მფარველობს კიდევ მას ამ საქმეში. რუსები კი ამაოდ ითხოვენ მისგან მართლმსაჯულების აღსრულებას და დამნაშავეთა გადაცემას: იგი ათასნაირი

ხრიკებით ახერხებს თავის დაძვრენას და რუსები ვერაფერს ხდებიან.

ამ მხრივ ბიძამისზე უკეთ არც მიხეილ-ბეი იქცევა.

შესაძლოა, თურქეთთან დადებული ხელშეკრულებით რუსებმა შეძლონ ტყვეთა ვაჭრობის აღკვეთა. ხელშეკრულების თანახმად, თურქეთი ვალდებულია რუსეთს დაუბრუნოს ყველა ლტოლვილი რუსი ჯარისკაცი, რომელმაც თავი შეაფარა თურქეთს, აგრეთვე – რუსეთის ყველა ქვეშევრდომი, რომელიც მონად წაიყვანეს ან მონად გაყიდეს. თუკი თურქი ფაშები არ შეასრულებენ ხელშეკრულებას, რომელსაც მათთვის უკუქმედების ძალა აქვს, მაშინ აფხაზეთში ტყვეთა შესასყიდად წასული ვაჭრები იმდენად დიდ საფრთხეში ჩაიგდებენ თავს, რომ ამ საქმიანობის გაგრძელებას აღარც მოინდომებენ.

თანამედროვე აფხაზეთში ხუთი ძირითადი აფხაზური ტომი შედის:

- 1) ბზუბების (Bsoubbes) ტომი, რომელიც გაგრიდან ანაკოფიამდე სახლობს და 18 700 სულს ითვლის.
- 2) საკუთრივ აფხაზების ტომი – ანაკოფიიდან კელასურამდე, 8 100 სული.
- 3) ნებელდის ტომი – კოდორის ზემო ხეობაში, 15 000 სული.
- 4) აბჟუას ტომი (Abchaves) – გაგრიდან კოდორამდე, 10 500 სული.

აფხაზეთის მთელი მოსახლეობა განისაზღვრება 52 300 სულით.

მე არ ჩამითვლია მეხუთე – სამურზაყანოს²⁷ ტომი, რომელიც სამეგრელოს მთავარს ექვემდებარება.

ეს არის გადარჩენილი მოსახლეობა, რომელიც უნინ ბევრად უფრო მრავალრიცხოვანი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ტყვეთა ვაჭრობის შედეგად ყოველწლიურად მცირდებოდა.

ამასთანავე, ყაჩაღურმა ცხოვრებამ, რომელიც დიდ პატივშია აფხაზებში, ისინი სრულ უსაქმურობას მიაჩვია. საცოდავი სანახავია მათი უბადრუკი ქოხები – წნულით ნაგები და ალიზით შელესილი, სადაც ოჯახები საქონელთან ერთად ცხოვრობენ. ისინი არ თიბავენ მდელოებს და საძოვრებს, არ იმარაგებენ თივას და თუ მკაცრი ზამთარი დგება, საქონელს ერეკებიან ტყეში, სადაც იგი შიმშილისა და სიცივისაგან იღუპება. ერთი ან ორი ძროხა დიდი სიმდიდრეა უბრალო აფხაზისათვის, ნახირი მხოლოდ თავადებს ჰყავთ. ხარებიც და ძროხებიც აქ დაბალტანიანია, მაგრამ კარგი ჯიშისა. მათი მეურნე-

ობა ძალზე წააგავს ჩერქეზებისას, თუმცა მათთან შედარებით უფრო ღარიბულია. ჩერქეზების მსგავსად, აფხაზებსაც ბევრი ცხვარი და თხა ჰყავთ. ცხვრის ხორცი გემრიელია, მატყლი კი – უხეში. მათი ძირითადი საკვებია სიმინდი, ფეტვი და ერთგვარი ჯიშის ლობიო. მრენველობის არანაირი დარგი აქ არ არის განვითარებული.

ამგვარად, მიუხედავად იმისა, რომ ყველაზე ნაყოფიერ ქვეყანაში ცხოვრობენ და საზღვაო ვაჭრობისთვისაც საუკეთესო მდებარეობა და პირობები აქვთ, აფხაზები მაინც უკიდურეს სიღარიბეს განიცდიან. 1831 წელს ბ-ნი პოლ გიბალი²⁸ ნოვოროსიის კურიერში (№103) წერდა, რომ „ამ სიღარიბემ ისინი ძალზე დაამდაბლა; მათ ურჩევნიათ მოწყალეობა ითხოვონ, ვიდრე იმუშაონ. ისინი შიმშილობენ, ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით და როგორც კი დაინახავენ, რომ სადმე სამზარეულოში ცეცხლი ანთია, ან სადღაც ხარი ან ცხვარი იკვლება, მაშინვე იქ გაჩნდებიან და შეთავაზების გარეშე ასრულებენ ყველანაირ საქმეს იმ იმედით, რომ ერთ ლუკმა საჭმელს მიიღებენ. ხასიათის ასეთმა სიმდაბლემ მთლიანად ჩაკლა ღირსება ამ ხალხში, რომელიც მხოლოდ ძალის გამოყენებით ცხოვრობს და შეჩვეულია ხელმოკლეობას, უამინდობას და ა.შ. სიბეჯითეს და ზომიერ, მაგრამ მუდმივ სამუშაოს, ურჩევნია მოკლე ხნით თავი საფრთხეში ჩაიგდოს, რის შედეგადაც შესაძლოა ზოგჯერ მოგება ნახოს. აფხაზები სულაც არ არიან გულადნი: მათ არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევიათ არც თურქებისათვის და არც რუსებისათვის, თუმცა თვით იდეა უცხოელთა ბატონობისა მათთვის აუტანელია. მათ შორის ყველაზე საზარელი ავაზაკებიც კი არ განეკუთვნებიან მამაც და საშიშ პიროვნებებს, რომლებიც მუდმივად მზად არიან დიდ გზებზე ხმლის მოსაქნევად და დამბაჩის სასროლად. აფხაზები არიან დახვეწილი და მარჯვე ქურდები, რომლებიც ადვილად გადადიან შეტევაზე მაშინ, როცა რიცხობრივად მონინალმდეგეს დიდად სჭარბობენ, მაგრამ სხვა შემთხვევაში მხოლოდ სიბნელეში და მალულად მოქმედებენ და მცირედი წინააღმდეგობის განწევისას უკან გარბიან“.

ასეთ ვითარებაში ხალხისათვის ნამდვილად სასარგებლო იქნება ამ ნახევრად ველური მდგომარეობიდან, რომელშიც ისინი იმყოფებიან, ცივილიზაციისაკენ შემობრუნება; ამის განხორციელება კი შესაძლებელია რუსეთის მეშვეობით, თუკი მონარქი, რომელსაც მთელი თავისი არსებით სიკეთის კეთების მტკიცე სურვილი ამოძრავებს, შეძლებს ასეთივე კეთილშობილური სურვილი შთააგონოს

იმათაც, ვინც მისი გამგებლობის ქვეშ მართავს იმპერიის ამ განაპირა მხარეებს.

ვიმეორებ, ამოცანა საკმაოდ ძნელი შესასრულებელი იქნება. უნდა გამოიძებნოს ისეთი საშუალება, რომელიც უფრო სასარგებლო იქნება აფხაზისათვის და იგიც თავს დაანებებს სიზარმაცესა და ყაჩაღობას; უნდა მიაჩვიო იგი ნესრიგს, შრომას, გაულვივო სოციალური ღირსებებისადმი სიყვარული, შეაგნებინო, რომ ხელი აიღოს იარაღზე და ყველა ადამიანი ჩასაფრებულ მტრად არ მიიჩნიოს – მხოლოდ უფალს თუ შეუძლია ასეთი სასწაულის მოხდენა!

სავარაუდოდ, ყველაზე ძნელი იქნება მათი ვაჭრობის მოწესრიგება და არსებულ პირობებში მრეწველობის განვითარებისათვის ხელშეწყობა. სოფლის მეურნეობითა და ეკონომიკის რომელიმე დარგით დაკავებულმა აფხაზმა თავისი პროდუქციისათვის გასაღების ბაზრები უნდა იპოვოს. როგორ შეიძლება ეს მოხდეს, როცა 200 ვერსის მანძილზე მთელ სანაპიროზე მხოლოდ ორი, ისიც ერთმანეთისაგან გვარიანად დაშორებული ბაზარია – სოხუმი და რედუტ-კალე²⁹, თუ არ ჩავთვლით ბამბორის ბაზარს. არსებულმა ფინანსურმა და სანიტარულმა ღონისძიებებმა აქ სავსებით მოსპო ვაჭრობის განვითარების ყოველგვარი შესაძლებლობა: განა შესაძლებელია, რომ მცირეოდენი სიმინდისა თუ ტყავის გამო აფხაზებმა ასეთ მოშორებულ ბაზრებში ირბინონ? და აი აქ იწყებს განვითარებას ახალი მანკიერება – თურქებთან კონტრაბანდული ვაჭრობა, რომელსაც მდინარეების შესართავებთან, ლერწმებში თავშეფარებულნი აწარმოებენ.

ერთმა ცნობილმა მოხელემ წამოაყენა წინადადება, სანაპიროს პატარა ყურეებში დაენესებინათ გარკვეული დრო, როცა მოსახლეობას მიეცემოდა უცხოელებთან ვაჭრობის შესაძლებლობა, ამ პროცესს კი მეთვალყურეობას გაუწევდა ხომალდი, რომელიც ამავე ყურეში იდგებოდა. ეს იქნებოდა ყოველწლიური ბაზრობების მსგავსი რამ, სადაც აფხაზები ადვილად შეძლებდნენ მისვლას და საკუთარი პროდუქციის გასაღებას.

ქვეყნის შიდა ნაწილში ბაზრები სრულებით არ არის. რაოდენ დიდი სხვაობაა დღევანდელ გაუბედურებულ აფხაზეთსა და ოდესღაც მის სანაპიროებზე ულამაზეს ყვავილწნულებად შემოყოლებულ ბერძნულ კოლონიებს შორის.

მთავარ მიხეილ-ბეის ადგილ-მამულში, მისი სახლიდან ორასი-ოდე ნაბიჯზე, მოვინახულე ლიხნის ძველი ეკლესია³⁰. იგი საკმაოდ კარგად არის შემონახული და აგებულია ზუსტად იგივე გეგმით, როგორც ბიჭვინთის ეკლესია, მაგრამ გაცილებით მომცრო ზომისაა და

უფრო სადა. სტილი ბიზანტიურია; მასალად შერჩეულია მოყვითალო კირქვის თლილი ქვა, რომელიც მეზობლად მდებარე მთებშია მოპოვებული. გუმბათი რვანახნაგაა, ინტერიერის კედლები კი მხატვრობით არის დაფარული.

იმპერატორმა ეს ეკლესია მონასტრად აქცია და აფხაზეთში მოღვაწე მღვდლების სამყოფელად დაადგინა. მანვე არქიერს (ეპისკოპოსი), რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო ადგილზე ჩამოსული, სარჩოდ გამოუყო 1 500 რუბლი ვერცხლით (6 000 ფრანკი).

სოუკ-სუდან ექვსი ვერსი პირდაპირი გზით, ბამბორაში შუსვლელად ვიარეთ და ხიფსთას ხე-ტყის ქარხანასთან მივედით...

...როდესაც გემბანზე დავბრუნდი, აილაგას³¹ (Yolagu) მონასტრის ნანგრევები მაჩვენეს. მონასტერი ზღვის ნაპირზე იყო აგებული, ფშანდრას შესართავიდან ხელმარჯვნივ, რამდენიმე ასეულ ნაბიჯზე. ეკლესია პატარა ზომისაა, მაგრამ ლამაზად არის ნაგები ბიზანტიურ სტილში, ცისფერი და მწვანე მელაფირის თლილი ქვით და დგას კონგლომერატის კლდეზე, რომელიც ზღვის დონიდან რვა ფუტის სიმაღლეზეა აღმართული. დროდადრო ზღვის ტალღები კლდის ფერდობებს ეხეთქებიან...

თუმცა ბამბორის პეიზაჟი ხმელეთის მხრიდან ძალიან ლამაზია, მაგრამ მთელი თავისი სიმშვენიერითა და განუზომელი დიდებულებით იგი მხოლოდ ზღვიდან ჩანს. კარგ და ნათელ ამინდში სწორედ აქედან შეიძლება მკაფიოდ დაინახო წყლის ნაკადის სამი დიდი, ბუნებრივი გამოსასვლელი, საიდანაც მჭიმთა, ხიფსთა და ბაკლანკა გამოედინებიან კავკასიონის ხარკი ზღვაში ჩააქვთ (!).

მჭიმთას ხეობა ყველაზე ვიწროა; მის ნაპირებს ხშირი ტყეები ფარავს, ფერდობების ზედა ნაწილი კი ხეებიტაა დასერილი. ამ ვიწრო საპყრობილის ტყვეობიდან გამოვარდნილი მდინარე ნებივრად მიედინება ბამბორის მშვენიერ დაბლობზე, ოდნავ ტალღისებურ ადგილებს შორის. მისი ნაპირები მოფენილია ხეებით, რომელთა ჩრდილქვეშ ბზიფის ტომის აფხაზთა მრავალი სოფელია ჩამალული; მათ შორისაა პაპცვა, ბაჩა, ჩაბალურხვა, სანდრიპში³² – ყველა მდინარის მარცხენა ნაპირზე, გარდა ჩაბალურხვისა, რომელიც მდინარის ორივე ნაპირზეა გადაჭიმული. მარცხენა პატარა შენაკადის ქვემოთ ჩანს ეშერა და ტუმტალა.

იქ, სადაც მთავრდება ქვიშიანი ბორცვები, რომლებიც ზღვას ბიჭვინთიდან მოყოლებული ესაზღვრებიან, ბამბორას რეიდის სილ-

(¹) იხ. ატლასი, მე-2 სერია, ფურც. 3.

რმეში მდ. მჭიშთას შესართავი ჩანს. ერთ დროს აქ აფხაზეთის ერთ-ერთი მთავარი ბაზარი იყო; იმერეთის მეფის – ალექსანდრეს რუკაზე იგი „აფხაზეთის პორტის“ სახელწოდებითაა აღნიშნული, შარდენის რუკაზე – Portus Abcassorum-ის სახელით. ეს არის შუა საუკუნეების ხანის ყველა რუკაზე მითითებული Cavo de Buxo – ბუის პორტი, რაც სავსებით შესაფერისი სახელწოდებაა, რადგან აქ ამ მცენარით დიდი ვაჭრობაა გაჩაღებული. ეს ადგილი ახლაც აფხაზეთის ერთ-ერთი ძირითადი სავაჭრო პუნქტი იქნებოდა, სანიტარული პირობების გამო რუსეთს თავიდანვე რომ არ აეკრძალა აქ ვაჭრობა...

სანაპირო ბამბორადან სოხუმ-კალემდე

ზღვის სანაპიროს გასწვრივ, ბამბორიდან სოხუმამდე ულამაზესი ადგილებია გადაშლილი. ბაკლანკას შესართავამდე, სადაც კაზაკებს თავიანთი პოსტი აქვთ მოწყობილი, სანაპირო დაბალი და ტყიანია, ბაკლანკის იქით კი იწყება დაბალი გორაკების მწკრივი, რომელიც ზღვის ნაპირს მიუყვება და ფსირცხის³³ შესართავთან მი-ახლოებისას კი თანდათან მაღლდება და დიდ, კლდოვან კედელს ქმნის. მაღალი მთებიდან წამოსული ფსირცხა აქ გზას იკვლევს, ანუ პოულობს ვინრო, ღრმა და თვალწარმტაც გასასვლელს [...]

ფსირცხის შესართავის მარცხენა კუთხეში, ლამაზი ხეებით დაფარულ, ნაკვეთილი კონუსის ფორმის მქონე ბორცვის წვერზე დგას ნანგრევებით გარშემორტყმული ძველებური, მრგვალი კოშკი. კედელი, რომელიც მას მეორე, ფერდობის შუა ნაწილში აღმართულ თეთრ კოშკთან აერთებს, არ ჩანს, რადგან იგი ფოთლებშია ჩამალული. აქედან კარგად ჩანს მეორე კედლის ნანგრევები, რომელიც უნინ ზღვის სანაპირომდე ჩადიოდა და გასასვლელს კეტავდა; ეს არის ანაკოფის, ანუ უძველეს რუკებზე აღნიშნული ნიკოფსიის (Nicofia)³⁴ ნანგრევები (1).

ანაკოფიის პირდაპირ, ფსირცხისა და ზღვის სანაპიროს კუთხეში, რომელსაც ანაკოფისაგან მხოლოდ მდინარე გამოჰყოფს, აღმართული იყო **ფსირცხის** ციხე³⁵. იგი ეყრდნობოდა მის უკან წამოზიდულ ციცაბო მთას და იმ ხეობის მთელი სიგანე ეკავა, რომელსაც იგი იცავდა, რადგან კირქვიანი მთები, რომლებიც ზღვის სანაპიროს

(1) ანაკოფია ანუ ფანაკოფია (Phanakopi), როგორც ზოგჯერ წერენ ხოლმე, აღნიშნავს ციცაბო, ღრმად ჩაჭრილ ადგილს, რომელიც შორიდან მოჩანს. ეს სახელწოდება ზუსტად შეესაბამება ადგილის იერს. იხ. ატლასი, მე-2 სერია, ფურც. 4.

შიდა დაბლობისაგან გამოჰყოფენ, სოხუმის სიახლოვეს საგრძნობლად ამალლებულია...

ამ ადგილების ასეთმა უცნაურმა აგებულებამ აფიქრებინა ი. კლაპროტს, რომ ეს იყო ცენტრალური ქედი, რომელიც ზღვას ებჯინებოდა, როგორც ეს მოცემულია პატარა რუკაზე, რომელიც კავკასიის 1814 წლის მისეულ აღწერას ერთვის.

ანაკოფია ზუსტად ის ადგილია, სადაც ეს დაბალი ქედი ყველაზე მეტად უახლოვდება ზღვას და ტოვებს მხოლოდ ვიწრო დეფილეს, რომლითაც შეიძლება ბამბორის დაბლობიდან კოდორის შესართავსა და სოხუმში მისვლა.

აქ ადვილად ამოიცნობა ის განთქმული ხეობა და ციხე, რომელსაც ბერძნები ტრაქეას³⁶ უწოდებდნენ და რომლის შესახებაც პროკოპი დანვრილებით საუბრობს თავის თხზულებაში (ბრძოლა გუთებთან, I, IV, გვ. 500):

„აფსილების საზღვარს იქით, აბაზგიის შესასვლელში, არის ერთი ასეთი ადგილი: მაღალი მთა, რომელიც იწყება კავკასიის მთებიდან, ნელ-ნელა ეშვება თავისი თხემით, როგორც კიბე და როცა ექვსინის პონტს მიაღწევს, იკარგება. ამ მთის მწვერვალზე ძველად აბაზგებმა ააშენეს ძალზე დიდი ციხესიმაგრე. თავიანთი ჩვეულების მიხედვით ისინი აქ იხიზნებიან და იგერიებენ მტრის შემოსევას, რადგანაც ეს ძნელად მისასვლელი ადგილია და ერთადერთი გასასვლელი, რომელიც ამ ციხისაკენ მიდის, ასევე ერთადერთი შესასვლელია აბაზგიაში და იგი იმდენად ვიწროა, რომ ადამიანთა მცირერიცხოვანი ჯგუფიც კი საკმარისია თავდამსხმელთა შემოტევის მოსაგერიებლად. ბილიკს ზემოდან ადგას ციცაბო და მოშიშვლებული კლდეების კედელი, რომელიც ზღვამდეა გადაჭიმული და რომლის გამოც ამ ადგილს ტრაქეას უწოდებენ“³⁷.

...დღეს ანაკოფია მთლიანად მიტოვებულია; ნანგრევებს შორის აღარაფერია, გარდა პატარა, ძალიან ძველი ეკლესიისა, რომელიც ოდესღაც აქ არსებულ სიცოცხლეზე მიანიშნებს. იგი ცნობილია მთელ აფხაზეთში და თვით საქართველოშიც, რადგან ფიქრობენ, რომ სწორედ აქ არის დაკრძალული წმინდა სვიმონი. ვახტანგ V-ის ქართულ ქრონიკაში³⁸ მართლაც არის მოთხრობილი, რომ ადერკის, ბარტომის ძის³⁹, მეფობის დროს, რომელიც ქრისტიანობიდან ცოტა ხნის შემდგომ ზეობდა, ორი მოციქული – წმ. ანდრია და წმ. სვიმონ კანანელი⁴⁰ აფხაზეთში და ეგრისში ქრისტიანობის საქადაგებლად მოვიდნენ. წმ. სვიმონი მიიცვალა ქალაქ ნიკოლში (Niko-

li), ანუ ანაკოფიაში, ბერძნების ტერიტორიაზე, ხოლო წმ. ანდრია გაემგზავრა სამეგრელოში⁴¹ ქრისტიანობის გასავრცელებლად⁽¹⁾.

ფსირცხის⁽²⁾ ციხისაგან მხოლოდ უძველესი ლეღვის და სხვა დიდრონი ხეების ჩრდილით დაფარული კოშკებისა და კედლების მიტოვებული ნანგრევებია შემორჩენილი. ხეები ისე გადმოხრილან ამ ნანგრევებზე, თითქოს მათი მარტოობის დაფარვა უნდათო. ორასი წლის წინ ეს სამეგრელოს დადიანების ბოლო სამფლობელო იყო აფხაზეთის მხარეში. ნანგრევებთან ახლოს კაზაკთა პოსტია, საიდანაც სოხუმამდე 21 ვერსს ანგარიშობენ, მე კი ვფიქრობ, რომ მანძილი უფრო მეტია.

ანაკოფიის უკან, პეიზაჟის სიღრმეში ბაკლანკის ხეობაა გადაჭიმული. კირქვის მაღალი კედელი უწინდებურად ერთ დონეზე მიემართება ცენტრალური ქედის პარალელურად. მის ზემოთ, მწვერვალებსა და პლატოებს შორის, უკეთესად მოჩანს საფარ-ბეის ქუდი – ბორცვი ზემოდან თხემით. 12 ივლისისათვის ბორცვების მწვერვალებსა და ღარტაფებს შორის, რომლებითაც ეს კლდეებია დაღარული, კლდის ღრმულებში ჯერ კიდევ იყო შემორჩენილი თოვლის ლაქები...

ანაკოფიიდან სოხუმის კონცხამდე არაფერი გვინახავს ღირსშესანიშნავი, გარდა გუმისთის ულამაზესი შესართავისა; იგი გამოედინება სანაპიროდან რამდენიმე ვერსით მოშორებული ძალზე ვიწრო ხეობიდან, რომელიც დაბალი ქედის კირქვიან ფერდობშია შეჭრილი. მდინარის ნაპირებზე სოფელ ეშერას შემოგარენში, რომელიც სოხუმიდან რვა, ხოლო სანაპიროდან – ოთხი ვერსის დაშორებითაა, დგას ძალზე ძველი ეკლესია⁴², რომლის ოთხივე კედელი კარგად არის შემონახული; ეკლესია შიგნით სავსეა ძვნად შეწირული ნივთებით – ხმლებით, თოფებით, ფულითაც კი, და ყველაფერი ეს ხელუხლებელია. აფხაზები დღემდე დიდ თაყვანს სცემენ ამ ეკლესიას, აქ მოდიან აღდგომის დღესასწაულის აღსანიშნავად და ჩვეულების თანახმად, თან დასაკლავი ძროხაც მოჰყავთ. მოაქვთ აგრეთვე წითელი კვერცხები. ამ ეკლესიასთან დადებული ფიცი ურღვევია. მის გვერდით ამოდის შესანიშნავი წყარო. მუსლიმები ფიცს დებენ

(1) Klaprtoth, voy. au Caucase, გამოც., II, 113 და 114.

(2) **Pizardisza** ციხის სახელწოდებაა, **Absta** - მდინარის სახელია ხატოვის რუკაზე; შუა საუკუნეების რუკაზე ამ მდინარეს აგრეთვე **fiume de Nicofia** –ს სახელით არის აღნიშნული. რაინეგსი (II, 5) მას **Kuri** –ს უწოდებს და აღნიშნავს, რომ ნავსადგური, რომელიც მის შესართავში მდებარეობს, პატარაა და ნაკლებად საიმედო.

ბრინჯაოს დიდი ქვაბის წინ, რომელიც ეკლესიიდან ოდნავ მოშორებით დგას.

გუმისთა სოხუმის კონცხის ბოლოს, სანაპიროს გასწვრივ, იქ, სადაც იგი ზღვაში ჩაედინება, მარცხენა მხარეს მდებარე ძველი სოხუმის კედლებს უვლიდა გარშემო. ამ უძველესი ქალაქიდან, რომელიც, ალბათ, ბერძნული კოლონია იყო, შემორჩენილია მხოლოდ კედლების ნაწილი და ისიც ბურქნარით არის დაფარული.

ეს გახლავთ ის უძველესი სოხუმი, რომელსაც XIII საუკუნის ავტორი აბუ-ლ-ფიდა⁴³ იხსენიებს. იგი მას **სახუმს (Sachums)** უწოდებს და მის ადგილმდებარეობას მიუთითებს აფხაზების ქვეყანაში, ზღვის ნაპირზე.

სოხუმ-კალე

ბოლოს, კონცხთან მიახლოებისას, როგორც იქნა, ძლივს გავარჩიეთ სოხუმ-კალეს (¹) ყურე. იგი სოხუმის და კოდორი კონცხებს შორის, 15 ვერსის მანძილზეა გადაჭიმული და 7 ვერსით სიღრმეშია შეჭრილი.

ანაპიდან მოყოლებული ბათუმამდე, გელენჯიკის ყურის შემდეგ ეს ყველაზე ლამაზი ყურეა მთელ სანაპიროზე. მართალია, აქ კარგად შეიძლება ანკერის⁴⁴ დამაგრება, მაგრამ ეს მაინც მთლად უსაფრთხო არ არის, რადგან ყურის ფსკერი ძალზე დაქანებულია და როგორც კი ხმელეთიდან ოდნავ ძლიერი ქარი დაუბერავს, ლუზა გრუნტს თხრის, თუკი დამატებითი უსაფრთხოების მიზნით სანაპიროს მიმართულებით ხომალდს მეორე ლუზით არ დაამაგრებენ. ყურის შლამიანი ფსკერი ოღორჩოლოა, რაც ანკერით დასამაგრებელი სახარბიელო ადგილის პოვნას კიდევ უფრო ართულებს.

სანაპიროდან 300 საჟენის⁴⁵ დაშორებით, 12 საჟენ სიღრმეზე ლუზა ჩავუშვით ციხის პირდაპირ, რომელიც ყურის სიღრმეში – ბესლეთის დელტაში იყო აგებული. ეს არის თურქების მიერ 1578 წელს, მურადის (მურად III – ლ. მ.) ზეობის ხანაში აგებული შენობა. ისევე

(¹) **სოხუმი, სოხუმ-კალა, ანუ დორდუპი (Soghumi, Soghum-Kala, Dordup)** – რაინგესი, II, 7; **სოხუმის-ციხე** – ხატოვის მიხედვით, **სოხუმი** – სტევენის რუკაზე. ძველი **სოხუმი (Soghum)** მდებარეობდა გუმისთის შესართავთან. ეს მდინარე, რომელსაც ასევე ცხომსაც უწოდებდნენ, თავის სახელწოდებას იღებს **გუმეს, გუმას** და **ცხომის** ციხესიმაგრეიდან, რომელიც მის ნაპირებზე, ქვეყნის სიღრმეში იყო გაშენებული; მაგრამ საკითხავია, აქვს თუ არა რაიმე კავშირი **სოხუმს** ამ სახელებთან. **დურ-დუპი**, კლაპროთის მიხედვით, ითარგმნება, როგორც „მარგალიტების მთა“ I, გვ.479, გერმ. გამოც.

როგორც ფოთში, აქაც ყველა სიმაგრეს აქვს მასიური, კვადრატული კედელი, რომლის თითოეული გვერდი 100 ტუაზს⁴⁶ შეადგენს; გარდა ამისა, აქვს ქვემეხებით აღჭურვილი ოთხი, ტერასებად განლაგებული ბასტიონი, პარაპეტში კი გაჭრილია სათოფურები. ირგვლივ თავისუფლად შეიძლება გასეირნება და სოხუმში რომ არ ვყოფილიყავით, ეს ხედი მართლაც ლამაზი და მშვენიერი მოგეჩვენებოდათ.

ციხის შიგნით მხოლოდ რამდენიმე ნახევრად დანგრეული ნაგებობაა, რომელიც უწინდელი ფაშის – ქალამ-ბეის რეზიდენცია იყო, ახლა კი აქ ციხის კომენდანტი და ოფიცრები ცხოვრობენ. ყაზარმები ძალზე უფარგისია. ციხის ერთადერთ მორთულობას წარმოადგენს ალუბლის, ბრონეულისა და მსხლის რამდენიმე ხე, რომლებიც ჩრდილს ფენენ გაჩანაგებულ ადგილს, სადაც კომენდანტი ცხოვრობს. უკეთეს მდგომარეობაში არც სიმაგრეებია: ერთ-ერთი ბასტიონი ნახევრად ზღვაშია ჩაქცეული, ყველგან გაჩენილია ნაპრალები, რომლებშიც ლეღვისა და ბრონეულის ხეებს თავიანთი მსხვილი ფესვებისათვის უპოვიათ ნავსაყუდელი.

ერთადერთი საინტერესო ამ ციხის ეზოში გახლავთ ის, რომ აქ არის უწინდელი ფაშებისა და ადგილობრივი მთავრების – ქელემ-ბეისა და საფარ-ბეის, ახლანდელი მთავრის – მიხეილ-ბეის მამისა და პაპის საფლავები. მათ განსასვენებელ ადგილზე საარტილერიო პარკია განლაგებული და უამრავი რუსული ყუმბარა მიძიმედ აწევს მათ ნემტს.

დასავლეთის კარზე ვრცელი არაბული წარწერა იკითხება, აღმოსავლეთის კარი კი უწინ თვით ქალაქ სოხუმზე გადიოდა.

ერთნახევარი ვერსის სიგანის მთელი ეს პატარა ველ-დაბლობი, რომელიც აღმოსავლეთიდან ციხის ბორცვების ძირამდე და ახლანდელ კარანტინამდე იყო გადაჭიმული, ოდესღაც სახლებითა და ბაზრებით იყო მოფენილი. მაშინ სოხუმის მოსახლეობა 6 000 სულს შეადგენდა. ქვით ამოშენებული არხებიდან ბესლეთის წყალი ქალაქის ყველა კვარტლამდე აღწევდა. მის შესართავში პატარა, აგურით მოპირკეთებული არხი იყო აგებული მცირე ზომიანი თურქული გემების კომფორტისათვის. ამ ძველი სოხუმიდან აღარაფერია შემორჩენილი, გარდა სახლებისა და ქუჩების რაღაც ნაშთებისა, რომლებიც ეკალ-ბარდებითა და მაღალი ბალახითაა დაფარული. კედელი, ქალაქს რომ ზღვის მხრიდან იცავდა, აღარ არსებობს, შემორჩენილია მხოლოდ რაღაც ნაწილები, რომელთაც მუდმივად აზიანებს ზღვის ტალღები; ნაგვით ამოვსებულ არხებში წყალი აღარ გაედინება. ციხის ირგვლივ შემოვლებული თხრილებიც ნაწილობრივ ამოვსებულია. ბესლეთი, რომლის დინებაც წყდება, იკარგება ქაობებში,

რომლებიც შუა ზაფხულში იმდენად ნამლავენ ჰაერს, რომ ფოთისა და წმ. ნიკოლოზის⁴⁷ შემდეგ სოხუმი, კლიმატის თვალსაზრისით, მთელ ამ სანაპიროზე რუსეთის სამფლობელოებს შორის ყველაზე მაგნე ადგილად შეიძლება ჩაითვალოს. ასაკციანი გარნიზონის ჯარისკაცები დაავადებისაგან უძლურდებიან; მაგრამ საკმარისია ბესლეთის არხების განმენდა და ხელოვნურად შექმნილი ამ ჭაობების დაშრობა, რომ სოხუმი მართლაც ისეთივე ჯანსაღ ადგილად გადაიქცეს, როგორც ყველა სხვა ადგილი ამ სანაპიროზე; მაგრამ ვინ შესრულებს ამგვარ სამუშაოს? ცხადია, ჯარისკაცები ამას ვერ გააკეთებენ, რადგან მათ ისედაც თავსაყრელად აქვთ საქმე – პოსტზე დგომა, თავიანთი საქონლის საძოვრებზე გარეკვა, ზამთრისათვის თივის მომარაგება, საჭირო რაოდენობით შეშის დამზადება, ბოსტნეულის მოყვანა, თავიანთი სცხოვრებლის – ნახევრად დანგრეული ბარაკების შეკეთება, კარანტინის მეთვალყურეობა და ყველაფერი ამის შესრულება მათ უხდებათ მაშინაც კი, როცა ჯარისკაცთა რაოდენობის ერთი მესამედი ან მეოთხედი ჰოსპიტალშია გადაყვანილი.

როდესაც რუსებმა დაიკავეს სოხუმი⁴⁸, ქალაქის ერთი ნაწილი ჯერ კიდევ არ იყო განადგურებული, მაგრამ გენერალმა, რომელიც მაშინ ჯარს მეთაურობდა, ბრძანა დაენგრიათ და მიწასთან გაესწორებინათ ყველაფერი, რაც ჯერ კიდევ გადარჩა, იმ მიზეზით, რომ ამ სახლების საფარქვეშ აფხაზებს უადვილდებოდათ რუსი ჯარისკაცების გატაცება. ასე არ მოქცეულა ნაპოლეონი კაიროში: მას არ გადაუნვავეს კაირო იმის გამო, რომ მის ჯარისკაცებს იტაცებდნენ. სოხუმის დანგრევა ამ საცოდავი ციხის გარნიზონის მონამვლას ნიშნავდა: ცხელი კლიმატის პირობებში არაფერი ისე არ აბინძურებს ჰაერს, როგორც ერთბაშად განადგურებული და მიტოვებული ეს ქოხმახები და ოდესღაც დასახლებული ადგილები. შეიძლება ითქვას, რომ ეს ნანგრევები ღებება, მზე და სინესტე ერთდროულად მოქმედებენ ორგანულ ნივთიერებებზე, რომლებიც მათ დამღუპველ ზემოქმედებას განიცდიან და ამის შედეგად გამოყოფილი ათასგვარი მიაზმიც იწვევს იმ ადამიანთა სიკვდილს, ვინც მათ შეისუნთქავს. ეს დაკვირვება დიდად გონიერმა პიროვნებამ, ბ-ნმა შოპენმა ჩაატარა ერევანსა და ბევრ სხვა ადგილებში და სავსებით დარწმუნებულნი უნდა ვიყოთ, რომ ჯანმრთელობისათვის აუცილებელი პირობების შესანარჩუნებლად ქალაქში საჭიროა მოსახლეობის მოფრთხილება და ყოველგვარი ნგრევისა და განადგურებისაგან თავის შეკავება...

...დღეს სოხუმში არის ერთი პატარა, უბადრუკი ბაზარი, სადაც შეიძლება ღვინის, ხორცისა და რალაც წვრილმანი საქონლის

შეძენა. აქ და ბამბორაში უკვე იწყება ღვინის რაიონი – ამ ძვირფასი სითხის სიუხვის რაიონი. ყირიმში ვაზი დიდ მზრუნველობას მოითხოვს, აქ კი იგი საკუთარ დედა-სამშობლოშია და მოვლის გარეშეც ისევე ხარობს, როგორც ედემში. ვისაც თავისი საცხოვრებლის გარშემო ვაზის მოშენება სურს, იმაზე უნდა იზრუნოს, რომ აქ განცალკევებით იდგეს რამდენიმე ხე, რომლებზეც ვაზი აცოცდება და ათასობით მწვანე გირლანდად შემოეხვევა, შემდეგ კი მისი შენითლებული მარცვლები ამ ხეებს ყურძნის ერთი უზარმაზარი მტევნის სახეს აძლევს. ზოგჯერ ვაზი ძალიან დიდია და მიუხედავად იმისა, რომ თელა, წიფელი და ასწლოვანი კაკლის ხე ვეებერთელა სიმალღებეა ატყორცნილი, ვაზი მათ კენწეროზე ექცევა და თავის მტევნებით გვირგვინად ადგას.

ღვინის წარმოება უკვე უბიხების⁴⁹ ქვეყანაში იწყება. აფხაზეზის – არცთუ ისე გულმოდგინე მუსლიმების მიერ წარმოებული ჩვეულებრივი ღვინო მაინცდამაინც ვერ დაიკვეხნის ხარისხით, რადგან ისინი ამ სასამელს ცუდად ამზადებენ და მასში წყალსაც კი ურევენ. მხოლოდ მდიდრებთან შეიძლება ნახოთ მაგარი, სპირტის მაღალი შემცველობის მქონე ღვინო. სოხუმსა და ბამბორაში მყოფი რუსი ოფიცრებიც აკეთებენ ღვინოს, რომელიც საკმაოდ კარგი ხარისხისაა, წითელი ფერი აქვს და დასალევადა სასიამოვნოა.

აფხაზები ღვინოს ინახავენ მინაში ჩამარხულ თიხის ქვევრებში ანუ დიდ დოქებში, მაგრამ ისინი სამეგრელოში დამზადებულ ქვევრებზე უფრო მცირე ტევადობისა არიან; რაც უფრო მიიწვეთ აღმოსავლეთისაკენ, მით უფრო იზრდება ამ ქვევრების ტევადობა და ყველაზე დიდ ქვევრებს კახეთში შეხვდებით: მათ მართლაც გიგანტური ზომა აქვთ და ზოგიერთი მათგანის სიღრმე 9 ფუტსაც კი აღწევს.

ასეთი ცხელი კლიმატური პირობების მიუხედავად, ღვინო ამ ქვევრებში მშვენივრად ინახება, განსაკუთრებით მაშინ, თუკი ისინი მინაში საკმაოდ ღრმად არიან ჩაფლულნი და ზემოდანაც სამი-ოთხი ფუტის სისქეზე ფარავს თიხა, რომლითაც ჰერმეტიულად არის ამოვსებული ქვევრის პირი. ღვინო ქვევრში ძალზე იშვიათად ფუჭდება; იგი მხოლოდ მაშინ ძმარდება, თუკი ტოლჩებით დიდხანს ანჯღრევენ, ეს კი მაშინ ხდება, როცა აქაური ჩვეულების თანახმად, ოჯახის საჭიროებისათვის ქვევრიდან ღვინოს ყოველდღე იღებენ.

კასრებში ჩასხმული ღვინო უფრო ადვილად ფუჭდება; ამასთანავე, მის შესანახად საჭიროა კარგი სარდაფები, ქვის კედლებითა და საიმედო გადახურვით. ამგვარი სარდაფის მოწყობა ღარიბი აფხაზისა თუ ქართველისათვის ძალზე ძნელია, თანაც ეს მათ სულ არ

სჭირდებათ – თავიანთ ქვევრებს ისედაც მშვენივრად ფლავენ მიწაში, სახლათან ახლოს რომელიმე ხის ძირში.

ღვინის შენახვის ეს წესი უძველესი დროიდან მოდის და ქართველებმა იგი ბერძნებისაგან გადმოიღეს, თუ პირიქით – ბერძნებმა ისწავლეს ქართველებისაგან ძნელი სათქმელია. კოლხეთი უკვე ცივილიზებული ქვეყანა იყო, როდესაც არგონავტები მის ნაპირს მოადგნენ...

...სოხუმის ყურის სიღრმიდან მთის მაღალ ქედზე გადაშლილი ხედი ვერ შეედრება ბამბორის ხედს; გასასვლელი დაფარულია დაბალი ქედით, რომელიც ანაკოფიიდან იწყება, გაივლის ყურის სიღმეს და აღმოსავლეთის მხარეს მის ირგვლივ პატარა, ტყით შეფენილ გორაკებს ფარავს. მათ უკან კელასურისა და კოდორის დაბლობებია გადაშლილი [...]

ყურის ირგვლივ ყველაზე საინტერესო სანახავია ოხვამეს⁵⁰ ეკლესიის ნანგრევები, სოხუმიდან აღმოსავლეთით, სამ ვერსზე; აგრეთვე კელასური, რომელიც მისგან ასევე სამი ვერსითაა დაშორებული. მათი ნაცრისფერი კედლები ხეების ფოთლებს შორის იცქირებიან.

ჰასან-ბეის ლალატის გამო სოხუმის შემოგარენი იმდენად სახიფათო გახდა, რომ ვერავინ ბედავდა მზის ჩასვლის შემდეგ ბაზრიდან კარანტინში მისვლას, რომელიც ზღვის ნაპირიდან ერთ-ნახევარ ვერსზე იყო. დღის განმავლობაშიც კი აქ მარტო სიარულს ერიდებოდნენ, რადგან არსებობდა აფხაზების მხრიდან ადამიანთა მოტაცების საფრთხე: თუკი ეს ხდებოდა გუშაგებისა და გარნიზონის თვალნინ, წარმოიდგინეთ, რა მოხდება, თუ ვინმე გაბედავს ქვეყნის სიღრმეში შესვლას. ჰასან-ბეის ცბიერება და ვერაგობა ყველასათვის კარგად ცნობილია. იმისათვის, რომ ოხვამეს დანგრეული ეკლესია მენახა, ჩემმა კეთილმა კაპიტანმა ვულფმა ბრძანა, კბილებამდე შეიარაღებული ათიოდე მეზღვაური გამომყოლოდა ჩვენი პატარა კარჭაპით, რომლის ცხვირზეც პატარა ქვემეხი იდგა; ასეთი სამხედრო აღჭურვილობით პირდაპირ ოხვამესაკენ გავცურეთ.

ეკლესია სანაპიროდან ას ორმოცდაათ ნაბიჯზეა, თითქმის წრიულად გალავნით გარშემოვლებული ადგილის შუაში. გალავნის დიამეტრი 200 ნაბიჯია. ეკლესია საკმაოდ კარგად არის შემონახული, მაგრამ პატარა ზომისაა და მისი სიგრძე მხოლოდ თერთმეტი ნაბიჯია, სიგანე კი – ხუთ-ნახევარი. საკურთხეველი, ბერძნების მიერ დადგენილი უცვლელი დაბულების თანახმად, აღმოსავლეთისაკენ არის მიმართული. პროპორციები ზუსტად ისეთივეა, როგორც ძველ ბერძნულ ეკლესიებში, რომლებიც უხვად იყო მიმოფანტული

ყირიმის სანაპიროზე ან კიდევ ინკერმანის კლდეებში იყო გამოკვეთილი. ბერძნული წირვა ქადაგების გარეშე წარმოებს. საკმარისია მღვდელს ჰქონდეს შესაფერისი ფართობი, სადაც თავისთვის მოიწყობს წმინდა ადგილს და აღასრულებს ღვთისმსახურებას. ეკლესიის დანარჩენი ნაწილი განკუთვნილია მგალობელთათვის და მედავითნეებისათვის, ხოლო ის, ვინც ეკლესიაში ადგილს ვერ პოულობს, გარეთ, პატარა სტოაში ან კიდევ ეკლესიის ერთ-ერთ კედელთან, ჩრდილში დგას. იგი ლოცულობს და ღვთისმსახურების მსვლელობის შესაბამისად იწერს პირფვარს და იმეორებს „კირიე ელესონს“ (უფალო შეგვიწყალო), რაც ქართველებმა ბერძნული ლიტურგიიდან შემოინახეს.

წმინდა ადგილი აღნიშნულია ორი შესავალი კუთხით; იგი განათებულია ერთი ფანჯრით, რომელიც საკურთხევლის სიღრმეშია გაჭრილი ⁽¹⁾; ორივე მხარეს სქელ კედელში მოწყობილია ორი ნიშა, რომელიც მიწის დონიდან დაახლოებით ექვსი ფუტის სიმაღლეზეა. მთავარი კარი საკურთხევლის პირდაპირ გადიოდა სტოაში, რომელიც ეკლესიაზე იყო მიშენებული და ჩვეულებრივ, ქალებისთვის იყო განკუთვნილი; მამაკაცები გვერდითი კარიდან შედიოდნენ.

ეკლესია, ისევე, როგორც გალაგნის კედელი, ამოშენებული იყო ერატიული კაჭრებით, მეტწილად კი პროტოგენური და დიორიტული გრანიტის დიდი რიყის ქვებით, რომლებიც დინებას ქვეყნის სიღრმიდან ჩამოაქვს მდინარეების ნაპირებზე. კედელი საკმაოდ სქელია და იგი ქვის რამდენიმე ფენისაგან შედგება. ასევე იყო აგებული სოხუმიც: კირი, მიუხედავად გამბას უარყოფითი დახასიათებისა, როგორც ჩანს, კარგი ხარისხისა უნდა ყოფილიყო, რადგან მან ასე კარგად შეადუღაბა ეს ქვები ერთმანეთს და ასეთი მყარი კედელი შექმნა; ეკლესიის ნახევარწრიული თალი ჩამონგრეულია [...]

ამის შემდეგ წავედით კელასურში, რომელიც სოხუმიდან ექვს ვერსზე მდებარეობს. მივაღექით საკმაოდ უხვნყლიანი მდინარის – კელასურის შესართავს, რომელიც ერთ-ნახევარ ვერსზე მეტ მანძილზე ფერს უცვლის ზღვას. ჩვენი აქ მოსვლის მიზანიგახლდათ ცნობილი მთავრის ჰასან-ბეისათვის ჩვენი პატივისცემის დადასტურება. მისი სახლი სანაპიროდან რამდენიმე ასეულ ნაბიჯზეა კელასურის პატარა ხეობაში, რომელიც ნახევარი ვერსი სიგანისაა და გაშლილია მშვენიერი ტყით დაფარულ ბორცვებს შორის ⁽¹⁾.

⁽¹⁾ იხ. ატლასი, მე-2 სერია, ფურც. 6.

⁽¹⁾ იხ. ატლასი, მე-2 სერია, ფურც. 4.

როდესაც ჰასან-ბეიმ ჩვენი მოსვლის შესახებ შეიტყო, მან რამდენიმე კაცი გამოგზავნა ჩვენთან შესახვედრად. სანამ მის სახლამდე მივიდოდით, გავიარეთ ველური ანწლის ტყე (*sambucus ebulus*). ცუდად დამუშავებულ, შემოღობილ ნაკვეთებში ბოსტნეულის ნაცვლად სარეველა ბალახი ხარობდა, რომელსაც მდინარიდან გადმოყვანილი წყლის ნაკადი სიქორფეს უნარჩუნებდა. თეთრი თუთის ხეები, მტირალა ტირიფები, ნაბლის, ვაშლის, ქლიავის, ლელვისა და სხვ. ხეები აქა-იქ უნესრიგოდ იყო დარგული და ბედის ანაბარად მიტოვებული. ბოლოსდაბოლოს ვიპოვეთ გაუთლელი კოჭების ღობით შემოვლებული ეზოს ჭიშკარი; ღობე სახლის მისასვლელებს იცავდა. საკმაოდ დიდი ზომის სახლი მთლიანად კოპიტითა და მუხით იყო ნაგები. ქვედა სართულის ნაწილი ღია იყო, დანარჩენი კი თავლად გამოიყენებოდა. რამდენიმე კარი გადაღობილ პატარა სადგომებში გადიოდა, რომლებიც დიდი სადგომისაგან იყო გამოყოფილი და ცხენებისათვის იყო განკუთვნილი.

ისევე როგორც მიხეილ-ბეის სახლში, აქაც ზედა სართულზე ხის კიბით ავედით და აღმოვჩნდით აივანზე, რომელიც შენობის მთელი ფასადის გასწვრივ იყო მიშენებული. აქ თავი მოეყარათ მთავრის თხუთმეტამდე თანამესუფრესა და ვასალს; ზოგი ჩაცუცქულიყო, ზოგი კი შეჯგუფულიყო ათასნაირ პოზაში. ყველანი კბილებამდე იყვნენ შეიარაღებულნი და მომაგონეს აღმოსავლური ქვეყნების სამეფო კარი, სადაც მსახურები თავისი მბრძანებლის კართან იდგნენ და მცირეოდენ ნიშანზეც კი მზად იყვნენ მისი ბრძანების შესასრულებლად. მათი ტანსაცმელი ჩერქეზულისაგან არაფრით განსხვავდებოდა. უმრავლესობა ატარებდა ყაბალახს (*bachelik*), ანუ აფხაზურად *ghetaph*⁵¹, რომლის ორი გრძელი ბოლო თავზეა შემოხვეული და უკან შეკრული. ბევრი მათგანი უმაღლესი წოდების წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო, რადგან ისინი თურქული შალის ჩალმას ატარებდნენ. აქვე შევნიშნე აგრეთვე შავი ბეწვით შემოვლებული მრგვალი თათრული ჩაჩი. თითქმის ყველას ჰქონდა მხრებზე მოგდებული ან ზურგზე დაკეცილი ნაბადი (*bourca*).

მთავარმა აივანზე მიგვიღო თავისი ხალხის გარემოცვაში. ეს იყო ორმოცი-ორმოცდაათი წლის სასიამოვნო გარეგნობის მამაკაცი. მისი ჩალმა ლურჯი ფერის დაჩითული თურქული შალისა (*chale*) იყო; კოსტუმი შედგებოდა აბრეშუმის მოკლე ხიფთანისაგან, რომელიც ყავისფერი მაუდის ვიწრო შარვალში ჰქონდა ჩატანებული. ნითელი ტარსიკონის პაჭანაგები ყავისფერი ტარსიკონის წაღებქვეშ ჰქონდა ამოდებული, ეს უკანასკნელი კი, თურქულ ყაიდაზე, ნითე-

ლი ტარსიკონის ფეხსაცმელებში ჰქონდა ჩატანებული. მისი ფართო ჩოხა (cherkesse) გამხმარი ფოთლების ფერი იყო; სავაზნეების თავსახური ვერცხლისა ჰქონდა, ქამარზე კი, ჩვეულების თანახმად, მშვენიერი მოვერცხლისფრო დამბაჩა ეკიდა.

თავდაპირველად მთავარმა პირველ ოთახში შეგვიყვანა, რომლის მთელ ავეჯს წარმოადგენდა მხოლოდ რამდენიმე მერხი, მაგიდის მაგივრობას რომ ნევდა, და ფართო, უხეშად დამუშავებული ხის სანოლი. შემდეგ გავედით მეორე ოთახში, რომელსაც პირველთან ერთად მთელ სიგრძეზე ეკავა სახლის ერთი მხარე.

ეს მეორე ოთახი მთავრის ე. წ. მისალები იყო; აქ იდგა ორი უზარმაზარი სანოლი თუ ტახტი, რომლებზეც გადაფარებული იყო ფარდაგები. ეს ტახტები თავიანთი სიმყარით ციკლოპებს⁵², ხოლო სისადავით კი ჰომეროსს⁵³ შეეფერებოდნენ. მათ ერთადერთ მორთულობას შეადგენდა ნახატები, რომლებიც მენალის მიერ ფეხსაცმლის ლანჩაზე შესრულებულ ორნამენტებს წააგავდნენ.

დაუმუშავებელი წიფლის ხის კედლების ერთადერთი მორთულობა იყო ხისავე ლურსმნებზე ჩამოკიდებული ყველა სახეობის შესანიშნავი იარაღი – ჰასან-ბეის სიამაყის საგანი.

მთავარი კარგად საუბრობს რუსულად, ეს ენა მან იოლად შეისწავლა ციმბირში ყოფნისას. მან დრანდაში⁵⁴ ნაპოვნი რამდენიმე მონეტა გამოცვალა ბერლინში ჩამოსხმულ რკინის საგნებში.

დიდხანს ვტკბებოდი საუკეთესო ხედით, მისი მისალები ოთახის აივნისაგან რომ იშლებოდა; დავყურებდი ულამაზესი ინგლისური პარკის ამ უსწორმასწორო ადგილებს, ბუნებას რომ შეუქმნია ამ ბარბაროსებისათვის...

...ჰასან-ბეისთან მისი ერთ-ერთი უფროსი ძმა ვნახეთ; იგი ისევე იყო ჩაცმული, როგორც თავად ჰასან-ბეი, მაგრამ უფრო სასიამოვნო გარეგნობა ჰქონდა: ჰასან-ბეის გამოხედვაში იყო რალაც ეშმაკური, მუხანათური, დამაეჭვებელი და, ამასთანავე – მედიდურიც.

მთავარმა გვიჩვენა თავისი იარაღის კოლექცია, რომელიც მართლაც რომ საუკეთესო იყო. როდესაც ეს მთავარი რუსეთის წინააღმდეგ თავისი მზაკვრული საქციელის გამო შეიპყრეს, რათა ციმბირში გადაესახლებინათ, რუსებმა მისი იარაღიც ხელთ იგდეს, გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგ კი იგი ნაწილობრივ დაუბრუნეს, თუმცა არ დაუბრუნებიათ მისი არსენალიდან ყველაზე საუკეთესო და ძვირფასი იარაღი – კერძოდ, მამამისისაგან მემკვიდრეობით მიღებული ხმალი, რის გამოც მთავარი დიდად უკმაყოფილო იყო. იმ შემთხვევაში, თუკი მომავალში მას არ დაუბრუნებდნენ

ხმალს, მის სანაცვლოდ იგი 10 000 ვერცხლის მანეთს (roubles) ითხოვდა. საქართველოს მმართველობა დიდ გასაჭირში ჩავარდა, როდესაც ამ მოთხოვნის შესახებ შეიტყო და რადგან ამ ხმალში მთელი პროვინციიდან მიღებული შემოსავლის, ან თუნდაც მისი ნახევრის გადახდას არავინ აპირებდა, მთავრობამ ყველა ღონე იხმარა მის მოსაძებნად. ბოლოს, როგორც იქნა, ეს ცნობილი ხმალი მგონი თბილისის არსენალში აღმოაჩინეს; იგი სასწრაფოდ გადაგზავნეს იმერეთში, რათა ჰასან-ბეისათვის გადაეცათ. გენერალი ვაკულსკი დაინტერესდა ესოდენ ძვირფასი ხმლით, იგი დასათვალისწინებლად ქარქაშიდან ამოიღო და წაიკითხა წარწერა ... „ზოლინგენ“ (Solingen). მსგავს წარწერებს თითქმის ყველა მეტ-ნაკლებად ცნობილ ხმალზე ვხვდებით კავკასიაში; ჩემი მოგზაურობის დროს მე უამრავი ასეთი ხმალი ვნახე და მათი უმრავლესობა აქ გერმანიიდან საფრანგეთიდან ან იტალიიდან იყო შემოტანილი.

ჰასან-ბეიმ წარმოგვიდგინა თავისი თვრამეტი წლის ვაჟი, რომელიც ერთ-ერთი ცოლისაგან – ბზიფის ნაპირების მფლობელ თავად ნარჩუკის ასულისაგან ჰყავდა. ჩვეულების თანახმად, ახალგაზრდა მთავარი მშობლიური სახლიდან მოშორებით, სამეგრელოში, მთავარ დადიანის მეთვალყურეობის ქვეშ გაიზარდა. როცა მას საქორწინო ასაკი დაუდგა, ჰასან-ბეიმ მთავარ დადიანს მისი ერთ-ერთი ქალიშვილის ხელი სთხოვა, მაგრამ სამეგრელოს მთავარი მხოლოდ იმ პირობით თანხმდებოდა ქორწინებას, თუკი საქმრო ქრისტიანობას მიიღებდა; მართლაც, აი უკვე ერთი წელია, რაც ეს უკანასკნელი მოინათლა და როცა კელასურში იმყოფება, დღესასწაულებზე სოხუმის ციხის სამლოცველოში დადის.

ძირითადი საზაფხულო საცხოვრებელი ჰასან-ბეის ნებელდაში აქვს, კოდორის ზემო ხეობაში, მარუხის ძირში. კელასურიდან ნებელდამდე მთავარი 40-50 ვერსს ანგარიშობს. ამ დროისათვის მას თავისი ცოლები იქ ჰყავდა გაგზავნილი, რადგან არ იცოდა, რა შედეგი მოჰყვებოდა თავის ძმისწულთან – მიხეილ-ბეისთან წარმოშობილ უთანხმოებას.

იცოდა რა ჩემი მოგზაურობის მიზანი, მთავარმა გვითხრა, რომ კელასურიდან სამ ვერსზე იყო მყოფი წყლის წყარო, ხოლო უფრო მოშორებით, ისკურიის ახლოს – ცხელი წყლები...

...დიდი ხნის განმავლობაში ხმები დადიოდა სოხუმის შემოგარენში ვერცხლისა და რკინის საბადოების არსებობის თაობაზე. რუსეთის მთავრობამ დიდი გასამრჯელოს დაპირებით ჰასან-ბეის ამ ადგილებში ორი რუსი ინჟინრის მოყვანა დაავალა. ერთ-ერთი ამ ინ-

ჟინერთაგანი გახლდათ ბ-ნი მაიორი გურიევი⁵⁵. ჰასან-ბეიმ ისინი აფხაზურ ტანისამოსში გამოაწყო და დიდი ესკორტის თანხლებით კელასურის ზემო ხეობაში ძნელად სავალი გზებით წაიყვანა. ისინი რამდენიმე დღის განმავლობაში გზაში იყვნენ, გადაიტანეს ათასგვარი გასაჭირი და ჩამოიტანეს ტყვიის მადნის რამდენიმე ნიმუში; როგორც ჩანს, საბადო არც ისეთი მდიდარი აღმოჩნდა, რომ მისი ექსპლოატაცია დაენწყოთ.

მოგვიანებით მე რამდენჯერმე ისევ ვნახე მთავარი ჰასან-ბეი. სხვათა შორის, მას ერთხელ იმ დღეს შევხვდი, როცა იგი სოხუმის ვაკეზე თავისი ძმისწულის – მიხეილ-ბეის ელჩებს ელოდა; მაშინ თავისი ჩერქეზული ტანსაცმლის ზემოდან მეორე, ისეთივე ფორმის, მაგრამ თხელი თეთრი ტილოსაგან შეკერილი სამოსი ეცვა. ჩერქეზთა უმრავლესობის მსგავსად, ცხენით სამოგზაუროდ მასაც ფლანელის ტიპის თეთრი მაუდის გრძელი პაჭიჭები ანუ წინდები ეცვა, რომლებიც მუხლებს ზემოთაც სწვდებოდნენ.

მთავარმა რამდენიმე საზღვაო ფლოტის ოფიცერი და მე ველური ვაშლის ხის ქვეშ გაშლილ ნაბადზე მიგვიღო. ხეებზე ეკიდა მისი ამაღის კუთვნილი ყველანაირი იარაღი – მდიდარი და უცნაური ალაფი. იგი გაგვიმასპინძლდა დონის შამპანურით, რომელიც სოხუმიდან ჩამოატანინა, მაგრამ თვითონ არ სვამდა.

მეორედ მთავარი სოხუმის ბაზრის შესასვლელთან ვნახე, სადაც იგი ციხის კომენდანტთან სალაპარაკოდ მივიდა, მაგრამ იგი არ შესულა არც ციხეში და არც ბაზარში: როგორც ამბობენ, იგი ყოველთვის ასე იქცეოდა, რადგან ლალატის ეშინოდა. მას უნდოდა კომენდანტის წინაშე თავი ემართლებინა საკუთარი ძმისწულის მიმართ თავისი დამოკიდებულების გამო. ამ შეხვედრის დროს იგი ნამდვილ კავკასიელ ყაჩაღს ჰგავდა – ქამარზე ორი დიდი დამბაჩა ეკიდა, ხოლო მესამეს საუბრის დროს ხელში ისე ცბიერად ატრიალებდა, თითქოს უნდოდა ეთქვა: არ შემეხოთ, თორემ ვაი, თქვენი ბრალიო!

მოგვიანებით შევიტყვე, რომ რუსეთის შუამავლობით ჰასან-ბეი შერიგებოდა თავის ძმისწულს და ციმბირიდან დაბრუნების შემდეგ⁵⁶ პირველად გაუბედავს სოხუმის ციხეში შესვლა და თავის წინაპართა საფლავების მონახულება. მიუხედავად ამისა, იგი კვლავაც რუსეთის ერთ-ერთ დაუძინებელ მტრად რჩება.

ამასთანავე, ჰასან-ბეი სინანულით იხსენებდა ციმბირში გატარებულ რვა წელს; „ღმერთო ჩემო, – ამბობდა იგი, – რა მაკლდა მაშინ? მშვენიერი პენსია მქონდა, კარგ საზოგადოებაშიც ვიყავი, მაიორის ჩინიც მქონდა და ვცხოვრობდი ჩემს გემოზე მხიარულად და,

რაც მთავარია, სრულ კომფორტში; ყველა მეგობრულად მეპყრობო-
და, დღეს კი, როცა თავისუფალი ვარ, რას წარმოვადგენ? ნახევრად
ველური აფხაზების მიერ ინტრიგებში ჩათრეული, ხშირად იძულებ-
ული ვარ, ვაკეთო ის, რაც მათ უნდათ და არა ის, რაც მე თავად
მინდა, მუდმივად ფხიზლად უნდა ვიყო და ღმერთმა უწყის კიდეც
რა! ეს რა ცხოვრებაა!“ საინტერესოა, იყო კი მთავარი გულწრფელი,
როცა ამ სიტყვებით მოგვემართავდა?

კომენტარები, დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დაწვრილებით იხ. ჩვენნივე წერილები: ჟურნ. „ანალები“ (№2, 2000; №1-2, 2002); „Caucasica“, №7, 2003; კრებ. „ახალი და უახ-
ლესი ისტორიის საკითხები“, №2 (6), 2009.
2. **გამბა ჟაკ ფრანსუა (1763-1833)** – ფრანგი მოგზაური, კომერ-
სანტი, საფრანგეთის კონსული თბილისში. რუსეთის მთავრობამ
დააკმაყოფილა მისი თხოვნა და იმერეთში სახნავი მიწები და
ტყის მონაკვეთი (აჯამეთის ტყე) გამოუყო, სასოფლო-სამეურ-
ნეო კულტურების განვითარებისა და სავაჭრო დაწესებულებე-
ბის მოწყობის მიზნით, თუმცა, როგორც დიუბუაჟ აღნიშნავს
(იხ. ქვემოთ), ეს წამოწყება კრახით დასრულდა (იხ. ჟაკ ფრან-
სუა გამბა, მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, თარგმანი და გამო-
ცემა მ. მგალობლიშვილისა, თბ., 1987, ტ. I).
3. **ლიხნი ანუ სოუკ-სუ (თურქ. „ცივი წყარო“)** – გუდაუთიდან 4
კმ-ზე მდებარე აფხაზი მთავრების რეზიდენცია და 1863 წლამ-
დე – აფხაზეთის ადმინისტრაციული ცენტრი. XIX ს. დასაწყისში
აფხაზეთის მთავარმა გიორგი (საფარ-ბეგ) შერვაშიძემ ლიხნს
სახელი შეუცვალა და სოუკ-სუ უწოდა. აქ მდებარეობს დაახლ.
X ს-ის ლიხნის ცნობილი ტაძარი (იხ. ქვემოთ), აქვეა აფხაზ მთა-
ვართა სასახლის ნანგრევები, რომელიც XIX ს. პირველ ნახევარ-
ში უნდა იყოს აგებული ძველი სასახლის ადგილას. სასახლე
1866 წლის აჯანყების შემდეგ განადგურდა (იხ. И. Е. Адзинба,
გვ. 54; В. Пачулия, По древней но вечно молодой Абхазии, Сухуми,
1969, გვ. 148).
4. **მიხეილ-ბეი შერვაშიძე (იგივე ჰამუთ-ბეგი – 1811-1865)** – აფ-
ხაზეთის უკანასკნელი მთავარი (1823-1864 წწ.); იგი იყო საფარ-
ბეის (გიორგის) ვაჟი, იზრდებოდა უბიხთა ბელადის – ჰაჯი ბარ-
ბეგ-დაგუმოყვასთან; მიღებული ჰქონდა კარგი განათლება. აფ-
ხაზეთში შექმნილი რთული ვითარების გამო დიდხანს ცხოვ-

რობდა სამეგრელოში, იმერეთში, თბილისში; თავისუფლად ფლობდა რუსულ ენას. მის დროს სამთავროსა და რუსეთს შორის მოჩვენებითი თანხმობა სუფევდა. მიხეილ-ბეის გენერალ-ადიუტანტის წოდება უბოძეს. მიუხედავად მისი მცდელობისა, რუსეთის ხელისუფლება ეძებდა საბაბს სამთავროს გასაუქმებლად და ცდილობდა დაეყოლიებინა იგი, თავადვე ნებაყოფლობით ეთქვა უარი მთავრის წოდებაზე. მიხეილი შეეცადა წინააღმდეგობა გაენია, მაგრამ ბოლოს მიხვდა, რომ ვერაფერს გახდებოდა და აფხაზეთში ცხოვრების უფლება ითხოვა, თუმცა ამაზეც კი უარი მიიღო: 1864 წ. სამთავროს გაუქმების შემდეგ, მას თურქეთთან საიდუმლო კავშირი და ლაღატი დასწამეს და ჯერ სტავროპოლში, შემდეგ კი ვორონეჟში გადაასახლეს, სადაც 1865 წ. გარდაიცვალა. დასაფლავებულია მოქვის ტაძარში. მიხეილ შარვაშიძეს ცოლად ჰყავდა გიორგი ნიკოლოზის („დიდი ნიკოს“) ძე დადიანის ასული – ალექსანდრა (იხ. ს. ჯანაშია, გიორგი შარვაშიძე, შრომები, ტ. VI, თბ., 1988; მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, თბ., 1957; სინ, V, თბ. 1970, გვ. 224-226).

5. **საფარ-ბეი** – აფხაზეთის მთავარი 1810-1821 წწ., ქელემ-ბეი შარვაშიძის უმცროსი ვაჟი; ცოლად ჰყავდა გრიგოლ (და არა ლევან) დადიანის და თამარი (აქვე, იხ. გვ. 466). საფარ-ბეიმ ფარულად მიიღო ქრისტიანობა და გიორგი ეწოდა. ქელემ-ბეიმ იგი თავიდანვე მემკვიდრედ გამოაცხადა, თუმცა სამთავრო ტახტზე იგი ვერ ავიდა: თავისივე ძმის – ასლან-ბეის მიერ საკუთარი მამის მკვლელობის გამო იგი იძულებული გახდა სამეგრელოში გახიზნულიყო და დახმარება ეთხოვა რუსეთისათვის. დამარცხებულმა ასლან-ბეიმ მთებს შეაფარა თავი, ხოლო გიორგი შერვაშიძემ რუსეთის ერთგულებაზე დაიფიცა და 1809 წ. გაფორმებული „სათხოვარი პუნქტებიც“ ძალაში შევიდა; მან მხოლოდ საშინაო თვითმმართველობის უფლება შეინარჩუნა (იხ. მ. დუმბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 220-223).
6. **ლიხნი წყაროებში „ზუფუს“ სახელითაც მოიხსენიება.** „როგორც ირკვევა ალექსანდრე იმერთა მეფის 1738 წლის რუკიდან, ზუფუ რქმევია ლიხნის თემის სამხრეთ უბანს, სადაც გაშენებული იყო მთავართა სასახლე. მდინარეს, რომელიც ამ ტერიტორიაზე მოედინებოდა, ზუფუს მდინარე ერქვა“ (პ. ინგოროყვა, დასახ. ნაშრ., გვ. 152). ვახუშტის მიხედვით „ანაკოფიის დასავლეთ დის ალაცოს-წყალი ამ ალაცოს-წყლის დასავლეთ დის ზუ-

ფუს მდინარე, გამოსდის კავკასს, დის სამხრით, მიერთვის ჩრდილოდამ ზღვას. არს ზუფუ მცირე ქალაქისაებრი, სახლი და საყოფელი შარვაშიძისა...(ვახუშტი, აღწერა... გვ. 171; აგრეთვე, მ. დუმბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ 264).

7. **ანაკოფია** – ახალი ათონის ტერიტორიაზე მდებარე ციხესიმაგრე; ქართულ წყაროებში მოიხსენიება VIII ს-დან. არქეოლოგები მას IV-V სს. ძეგლად მიიჩნევენ. „იყო ქალაქი კეთილი, შვენიერი, ზღვასა ზედა ნაშენებული, და შემდგომად ბაგრატიონთაგან უმეტეს განდიდებული, რომლისა ზღვასა შინა სვეტნი ორმოცამდე დღესაც ჩანან, არამედ ან ოხერ არს; და საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა, ამ ანაკოფიის აღმოსავლით ზღვიდამ მთამდე, შეავლო ზღუდე დიდი ლევან დადიანმან, აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის, გარნა ან უქმად არს“ (ვახუშტი, გვ. 169; В. Пачулия, დასახ. ნაშრ., გვ. 120-130).
8. **სელიმ II** – სულეიმან I კანუნის შვილი, სულთანად იჯდა 1566-1574 წწ. **მურად III** – თურქეთის სულთანი 1574-1595 წწ.
9. დასავლეთ საქართველო თურქეთს მფლობელობაში ერგო უფრო ადრე – ამასიის საზავო ხელშეკრულებით (1555 წ.), რომელიც ირანსა და ოსმალეთს შორის 1514-1555 წწ. ომის შემდეგ დაიდო.
10. 1578-1579 წლებში ოსმალებმა ფოთი აიღეს და აქ დიდი ციხესიმაგრე ააგეს. ოსმალთა ბატონობის ხანაში ფოთს უდიდესი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდა და ამავე დროს იგი ტყვეებით ვაჭრობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კერა იყო.
11. 1578 წ. სულთან მურადის დროს თურქებმა განაახლეს სოხუმის ციხე, იგი სამხედრო ციხესიმაგრედ გადააქციეს და **სოხუმ-კალე** (კალე//ყალე – თურქ. ციხე) უწოდეს. **სუჯუკ-კალე** – ახლ. ნოვოროსიისკის მახლობლად მდებარე მცირე ციხე, რომელიც ძველად მნიშვნელოვანი ნავსადგური იყო შავი ზღვის სანაპიროზე.
12. **ლევან შერვაშიძე** – სამურზაყანოს მფლობელი XVIII ს-ის მეორე ნახევარში. **ზურაბ შარვაშიძე** – ამავე პერიოდის აფხაზეთის მთავარი, ოსმალებმა დაამტკიცეს ბზიფის აფხაზეთის მფლობელად. 1771 წ. ორივენი ოსმალებს აუჯანყდნენ და სოხუმი დაიკავეს; მაგრამ ოსმალებმა მალევე დაიბრუნეს ქალაქი. ასევე დამარცხდნენ ისინი რუხის ბრძოლაში კაცია II დადიანისა და იმერთა მეფის წინააღმდეგ. ქელემ-ბეიმ (აფხაზეთის მთავარი XVIII ს-ის 80-იანი წლებიდან 1808 წლამდე) ოსმალების დახმარებით

ტახტიდან ჩამოაგდო ზურაბ შარვაშიძე და აფხაზეთის ერთპიროვნული მმართველი გახდა.

13. **ქისე/ქესე** – პარკი, ქისა; იხმარებოდა ფულის რაოდენობის აღსანიშნავად; მისივე იზომებოდა ძვირფასეულობა, ოქროსა და ვერცხლის რაოდენობა. მზადდებოდა სხვადასხვა მასალისაგან, სხვადასხვა ფორმით და დროთა განმავლობაში იცვლებოდა (იხ. ევლია ჩელეების „მოგზაურობის წიგნი“, თარგმანი გ. ფუთურიძისა, ნაკვ. II, თბ., 1973, გვ. 166).
14. **იანიჩარი (თურქ. ახალი ჯარი)** – რეგულარული ჯარის მეომარი. ეს ჯარი შეიქმნა სულთან მურად I-ის დროს და ძირითადად კომპლექტდებოდა ამიერკავკასიიდან ნაყვანილი გამუსლიმებული ადამიანებით. შემდგომში ოსმალეთის მიერ მიტაცებული ქრისტიანული ქვეყნებისათვის ერთგვარ ვალდებულებად იქცა ხარკის სახით ბავშვების გაგზავნა იანიჩართა რიგების შესავსებად (იხ. ევლია ჩელეები... გვ. 143-144).
15. **ქელემ-ბეი შარვაშიძე (ქელამ-აჰმედ-ბეგი)** – აფხაზეთის უკანასკნელი მაჰმადიანი მთავარი, მანუჩარ შარვაშიძის ვაჟი, ემორჩილებოდა სულთანს. ჯერ კიდევ 1803 წლიდან, სანამ აფხაზეთის სამთავრო რუსეთის „მფარველობას“ ოფიციალურად აღიარებდა, ქელემ-ბეის ფარული ურთიერთობა ჰქონდა რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებთან და „ქვეშევრდომობას“ ითხოვდა. რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობათა გამწვავების კვალდაკვალ რუსეთ-აფხაზეთის კავშირი კიდევ უფრო მტკიცდებოდა. ქელემ-ბეისა და სულთანს შორის ურთიერთობა განსაკუთრებით დაიძაბა მას შემდეგ, რაც 1806 წ. აფხაზეთს თავი შეაფარა სულთნისაგან დევნილმა არზრუმელმა თაიარ-ფაშამ, რომელსაც ბრალად ედებოდა სახელმწიფო ღალატი. თაიარ-ფაშამ ქელემ ბეის დახმარებით რუსეთის მფარველობაც მოიპოვა (1806 წ. ქელემ-ბეიმ რუსეთთან საიდუმლო ხელშეკრულება დადო მფარველობის აღიარების თაობაზე), ოსმალეთი კი დაჟინებით ითხოვდა მის გადაცემას და რადგან ქელემ-ბეიმ ეს მოთხოვნა არ დააკმაყოფილა, სულთანმა ამ უკანასკნელს მისივე შვილი – ასლან-ბეი აუჯანყა; ასლან-ბეი ქელემ-ბეის პირველი ცოლის – ძაფმ-იფას ასულის ვაჟი იყო და რადგან იგი ცოლს გაეყარა, ამის გამო მას და ძაფმ-იფებს შორის მტრობა ჩამოვარდა; 1808 წ. 8 მაისს ასლან-ბეიმ მოკლა მამა და არც საკუთარი ძმები დაინდო: სიცოცხლეს გამოასალმა ბატალ-ბეი და ორი უმცროსი ძმა, შემდეგ მთავრის სასახლე დაარბია და სოხუმს შე-

- აფარა თავი; თუმცა ასლან-ბეიმ მაინც ვერ შეძლო ძალაუფლების განმტკიცება და ბოლოს ჩერქეზეთში გაიხიზნა (მ. დუმბაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 210-220; ა. კიკვიძე, საქართველოს ისტორია, თბ., 1954, გვ. 70; ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან – აფხაზეთი, თბ., 2007, გვ. 203-208).
16. რაინეგსი, მოგზაურობა., გვ. 108-110.
 17. **ყონალი (ყუნალი) – თურქ. მეგობარი;** ყონალობა ერთ-ერთი წმიდათაწმიდა ადათი იყო ჩრდილო კავკასიის ხალხებში; ყონალი თავის მეურვეობის ქვეშ მყოფ უცხოელს ყვლანაირი საფრთხისაგან იცავდა.
 18. ეს სისხლიანი დრამა ერთის მხრივ შინაფეოდალური ბრძოლის შედეგი იყო (რადგან ასლან-ბეის ზურგს უმაგრებდნენ ოსმალეთი და მთავართან დაპირისპირებული ძაფშ-იფები), ხოლო მეორე მხრივ, ეს იყო ორ სახელმწიფოს – რუსეთსა და ოსმალეთს შორის არსებული მეტოქეობის გამოძახილი. **ბესტუფევი-მარლინსკი ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე** (მარლინსკი ფსევდონიმია) რუსი მწერალი (1797-1837), დეკაბრისტი. 1829 წ. გადმოასახლეს კავკასიაში უბრალო ჯარისკაცად; დაიღუპა ადღერის ალებისას. კავკასიურ თემაზე მის მიერ შექმნილ ნაწარმოებთან ალსანიშნავია „ქელემ-ბეი“, რომელსაც სიუჟეტად უდევს ასლან-ბეის მიერ ჩადენილი მკვლელობა.
 19. 1821 წელს გიორგი შარვაშიძის (საფარ-ბეის) გარდაცვალების შემდეგ აფხაზეთის მთავრად დასვეს მისი ვაჟი, პოლკოვნიკი დიმიტრი (ომარ-ბეი), რომელიც 1810 წლიდან იმყოფებოდა პეტერბურგში, იმპერატორის პაჟთა კორპუსში. 1822 წ. ეს უკანასკნელი გარდაიცვალა; ფიქრობდნენ, რომ იგი მონამლა მისივე მსახურმა ურუს ლაკვარმა, რომელიც დამნაშავედ ცნეს და 1823 წ. ერმოლოვის ბრძანებით ჩამოახრჩვეს. მთავრის ტახტი კი დიმიტრი შერვაშიძის ძმამ – 13 წლის მიხეილმა დაიკავა (იხ. ნიკო დადიანი, ქართველთ ცხოვრება, თბ., 1962, გვ. 209-212; გამბა, დასახ. გამოც., გვ. 86; აფხაზეთი..., გვ. 233-234).
 20. **ათალიკობა, ათალიკი** – თურქ. აღნიშნავს პირს, რომელსაც აღსაზრდელად აბარებენ ბავშვს; ჩრდილო კავკასიის ხალხებში ეს არის ხელოვნური ნათესაობის ერთ-ერთი ფორმა (იხ. М. О. Косвен, Аталичество, «Советская этнография», 1935, «2).
 21. **კელასური** – სოფ. სოხუმიდან 2 კმ-ზე.
 22. 1832 წ. ჰასან-ბეიმ, მასზე მოულოდნელად განხორციელებული თავდასხმის დროს, თავდაცვის მიზნით მოკლა ჰალიმ ლოკარ-

- ბეი (ლაკერბაია) – მიხეილ შერვაშიძის აგენტი (იხ. Дюбуа, Путешествие..., დასახ. გამოც., გვ. 169, შენ. №29).
23. **გალერა** – ხის დიდი, ნიჩბებიანი გემი, რომელზეც აფრები მხოლოდ დამხმარე საშუალებად გამოიყენებოდა. გემების ეს სახეობა შეიქმნა ვენეციაში (VII ს.) და ყველა ქვეყნის ფლოტში უძველესი ხანიდან XVIII საუკუნემდე შემორჩა (იხ. თ. ბერაძე, დასახ. ნაშრ., გვ 51-52)
 24. **პრეობრაჟენსკის პოლკი** – პეტრე I-ის მიერ შექმნილი გვარდიული შენაერთი, რომელიც მოსკოვთან ახლოს, სოფ პრეობრაჟენსკში იყო დაბანაკებული. თავისი არსებობის მანძილზე ამ გვარდიამ უამრავ ბრძოლაში მიიღო მინაწილეობა და XIX ს-შიც პრივილეგირებულ პოლკად ითვლებოდა.
 25. **ტრაპიზონი** – ქალაქი შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროზე (ახლ. თურქეთი); XIII-XV სს. ტრაპიზონის იმპერიის ცენტრი; იგი მართლაც ტყვეებით ვაჭრობის უმნიშვნელოვანესი პუნქტი იყო.
 26. **ჟოზეფ ფუშე (1759-1820)** – ფრანგი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე, მუშაობდა დიპლომატიურ თანამდებობებზე. პროვოკაციის, შპიონაჟის, პოლიტიკური დაზვერვისა და ინტრიგების აღიარებული სპეციალისტი.
 27. აფხაზეთი იყოფოდა ცალკეულ სამფლობელოებად, რომლებიც დამოუკიდებელ ერთეულებს წარმოადგენდნენ. მათ სათავეში ედგათ ფეოდალური საგვარეულოების წარმომადგენლები. ეს პატარ-პატარა პოლიტიკური ერთეულები იყო: ჯიქეთი – მდ. მზიმთასა და ბზიფს შორის; ზუფუ (ბზიფი) – მდ. ბზიფსა და გუმისთას შორის; გუმა – მდ. გუმისთასა და კოდორს შორის; შუასოფელი (აბჟუა) – მდ. კოდორსა და ლალიძგას შორის; სამურზაყანო – მდ. ლალიძგასა და ენგურს შორის; ნებელდა-დალი – მდ. კოდორის ზემო წელი; სიხუ (ფსხუ) – მდ. ბზიფის ზემო წელი. **სამურზაყანო** – ტერიტორიულად აფხაზეთის მომიჯნავე იყო და შარვაშიძეთა ერთ-ერთი შტოს სათავედ წარმოადგენდა. XVIII ს. ბოლოს და XIX ს- დასაწყისში იგი მუდმივი დავის საგანი იყო სამეგრელოსა და აფხაზეთის მთავრებს შორის.
 28. **პოლ გიბალი** – მოხსენიებულია გამბას „მოგზაურობაში (იხ. გვ. 87, 91-92); იგი მას თარჯიმნობას უწევდა და თან ახლდა რუსეთში მეორე მოგზაურობის დროს. გიბალი წელიწადზე მეტ ხანს ცხოვრობდა სოხუმ-კალეში, სადაც ხის მასალის მოპოვება-დამუშავებაზე ზედამხედველობის გასაწევად იყო გაგზავნილი (იხ.

- მ. ეფრემიძე, გიბალის მოგზაურობა საქართველოში, გორის პედინსტიტუტის შრომები, 1964).
29. **რედუტ-კალე** – მნიშვნელოვანი ნავსადგური შავი ზღვის არმოსავლეთ სანაპიროზე, მდ. ხობის შესართავთან, ახლ. სოფ. ყუღევის ადგილზე. რედუტ-კალე ეწოდა მას შემდეგ, რაც აქ 1804 წ. რუსეთის ჯარის ნაწილები განალაგეს და რედუტი (ფრანგ. საფორტიფიკაციო ნაგებობა) მოაწყვეს. რედუტ-კალეს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა სავაჭრო-ეკონომიური თვალსაზრისითაც (იხ. მ. პაჭკორია, რედუტ-კალე, თბ., 1968).
 30. **ლიხნის** ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესია X-XI სს. ხუროთმოძღვრული ძეგლია. მისი შიდა სივრცე და ქვის ზღუდე კარგად არის შემონახული. აქვეა XIV ს. შესანიშნავი ფრესკები, ქართული და ბერძნული წარწერები. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მან ჩვენამდე პირვანდელი სახით, რესტავრაციის გარეშე მოაღწია. ტაძარში არის აფხაზეთის მთავრის – საფარ-ბეი (გიორგი) შერვაშიძის საფლავი. მის მახლობლად არის აფხაზეთის მთავართა ორსართულიანი, გვიან შუასაუკუნეების ხანის სასახლის ნანგრევები.
 31. **აილაგას ტაძრის** ნანგრევები ბამბორასთან ახლოს, მდ. ფშანდრას მარჯვენა ნაპირზეა, იქ, სადაც იგი ზღვას ერთვის (И. Е. Адзинба, დასახ. ნაშრ., გვ. 49-52).
 32. **პაპჩი (Paptchi)** – სავარაუდოდ, პაპწვა/პაპცვა – სოფ. გუდაუთის რ-ში; **ბაჩა** – სოფ. გუდაუთის რ-ში; **სანდრინისი (Sandrinisse)** – სანდრიპში (?) ახლ. სოფ. განთიადი;
 33. **ფსირცხა (ანაკოფისწყალი)** – მდინარე გუდაუთის რ-ში, ერთვის შავ ზღვას.
 34. **ანაკოფია (ახალი ათონის ძველი სახელწოდება)** – ციხე აგებულია XIV-XV სს-ში, მდ. ფსირცხის შესართავთან, გენუელების მიერ, რომლებმაც აქ ფაქტორია დააარსეს. XVII ს-ში ლევან დადიანმა ანაკოფიას ზღუდე შემოავლო. ანაკოფია არ უნდა გავაიგივოთ ნიკოფსიასთან (ახლ. ტუაფსე; იხ. Л. Рчеулишвили, Купольная архитектура VIII-X вв. в Абхазии, Тб., 1988, გვ. 31-32).
 35. **ფსირცხის ციხე** – განვითარებული შუასაუკუნეების ხანის ნაგებობა (დანერვილებით იხ. В. Пачулия, დასახ. ნაშრ., გვ. 106).
 36. **ტრაქეას აიგივებენ გაგრასთან**, პროკოპისეულ ტოპოგრაფიულ აღწერილობაზე დაყრდნობით (იხ. ს. ჯანაშია, შრომები, I, თბ., 1949, გვ. 73-74); არის სხვა მოსაზრებაც, რომლის თანახმა-

- დაც აქ ანაკოფია-ფსირცხას ტერიტორია იგულისხმება (ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1964, გვ. 300).
37. იხ. გეორგიკა, II, გვ. 158-161; (**ვექსინის პონტო, პონტ ვექსინი** – ბერძნ. „სტუმართმოყვარე“ – შავი ზღვის ძვ. ბერძნ. სახელწოდება).
 38. იგულისხმება ვახტანგ VI და მისი „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც ე. წ. „სწავლულ კაცთა“ კომისიამ შეადგინა. წინასიტყვაობაში მოხსენიებულია „მეხუთემან ვახტანგ“, რადგან საქართველოს პირველი მეფე ვახტანგი (გორგასალი) ბაგრატიონთა საგვარეულოდან არ იყო და ამის გამო სათვალავში არ იქნა მიღებული (იხ. ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ. 024).
 39. **ადერკი (ადეროკი)** – ქართლის მეფე I ს. პირველ ნახევარში („მეათე მეფე ადერკი, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი“ – ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 35); მისი მეფობის თარიღის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობაა: ვახუშტის თანახმად ეს არის 1-57 წწ; პ. ინგოროყვა და ს. გორგაძე მის მეფობას I ს-ის 30 წლამდე ვარაუდობდნენ და ა.შ. (იხ. საქართველოს მეფეები, თბ., 2000, გვ. 19).
 40. ძველი ქართული ტრადიციული შეხედულებების თანახმად, საქართველოში ქრისტიანობის პირველი მქადაგებელი იყვნენ ანდრია პირველწოდებული და სიმონ კანანელი. ამავე აზრს ადასტურებს აგრეთვე ძველი ბერძნული საეკლესიო მწერლობაც, სადაც აღწერილია ამ მოციქულთა მოღვაწეობა და მითითებულია მათ მიერ მოვლილი გეოგრაფიული პუნქტები (შავი ზღვის სანაპირო, აფხაზეთი, სვანეთი, ალანია და ა.შ.); ქ. სოხუმის მახლობლად დღემდე დაცულია სიმონ კანანელის საფლავი.
 41. ახ. წ. აღ. I-II სს. დას. საქართველოს ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა დიდი გაერთიანება, რომელსაც რომაელი და ბერძენი მწერლები ლაზიკას (ლაზების სამეფოს) უწოდებდნენ, ხოლო ქართულ წყაროებში – ეგრთა (მეგრელთა) ქვეყანად ანუ ეგრისად მოიხსენიება (იხ. ნ. ლომოური, ეგრისის სამეფოს ისტორია, თბ., 1968).
 42. ეშერის ტერიტორიაზე არსებულ ისტორიულ ძეგლებს შორის გამოირჩევა ეკლესია, რომელიც პირველად დიუბუამ აღწერა (იხ. В. Пачулия, დასახ. ნაშრ., გვ. 99-100).
 43. **აბუ-ლ-ფიდა (1273-1331)** – არაბი სწავლული (ისტორიკოსი, გეოგრაფოსი, ასტრონომი, ბოტანიკოსი) და პოეტი; ცნობილია მი-

სი ორი თხზულება – ისტორიული („ადამიანთა მოდგმის შემოკლებული ისტორია“) და გეოგრაფიული („ქვეყნების მონესრიგება“) ხასიათისა, რომლებიც საინტერესო ცნობებს შეიცავენ საქართველოს შესახებ. აბუ-ლ-ფიდა მონანილეობდა ჯვაროსანთა ლაშქრობებში და თათარ-მონღოლთა წინააღმდეგ ბრძოლებში (სინ, გვ. 46-47).

44. **ანკერი** – (გერმ.) სიტყვასიტყვით ნიშნავს „ლუზას“;
45. **საჟენი** – ძვ. რუსული სიგრძის საზომი ერთეული, 2, 133 მეტრი.
46. **ტუაზი** – ძვ. ფრანგული სიგრძის საზომი ერთეული, 1,949 მეტრი.
47. მას შემდეგ, რაც გურიის სამთავრომ რუსეთის ქვეშევრდომობა აღიარა (1810 წ.), რუსეთის ხელისუფლებას ადგილზე დასაყრდენი ბაზის საჭიროება შეექმნა; ამ მიზნით 1812 წელს საქართველოს მთავარმართებლის – რტიშჩევის დავალებით, მამია გურიელმა მდ. ნატანებისა და ჩოლოქის შესართავთან, შეკვეთილში, ააგო ციხესიმაგრე, რომლის მშენებლობაც 1815 წლისათვის დასრულდა და მას წმ. ნიკოლოზის სახელი უწოდეს. 1815 წ. ისევ, როგორც ანაკლიიდან, აქედანაც გაყვანილ იქნა რუსეთის ჯარი და მხოლოდ 1829 წელს აქ კვლავ დაბრუნდა რუსული გარნიზონი. შემდგომში (იხ. ტ. III) დიუბუა ვრცლად საუბრობს წმ. ნიკოლოზის ციხისა და ამ ადგილის მავნე კლიმატის თაობაზე.
48. 1810 წლის ზაფხულში, როცა რუსეთის საზღვაო ფლოტი მიადგა სოხუმს და დიდი ბრძოლის შემდეგ იგი შტურმით აიღო, გიორგი შერვაშიძემ ხელი მოაწერა ფიცის ტექსტს, რომელიც აფხაზეთის სამთავროს რუსეთის „მფარველობაში“ შესვლას და, ფაქტიურად – სამთავროს ანექსიის პროცესის დაწყებას ნიშნავდა (იხ. აფხაზეთი..., გვ. 216-218). 1812 წ. ბუქარესტის ზავით თურქეთმა აღიარა გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროების და იმერეთის სამეფოზე რუსეთის „მფარველობა“.
49. **უბიხები** – აფხაზების, ადიღეებისა და ჩერქეზების მონატესავე ხალხი. ცხოვრობდნენ შავი ზღვის კავკასიის სანაპიროზე, მდ. შახესა და სოჭს შორის (დაახლ. 25 ათასამდე). 1864 წ. გადასახლდნენ თურქეთში.
50. **ოხვამერი** მეგრულად ზოგადად ნიშნავს „სალოცავს“; ამდენად, ავტორი ცდება, როდესაც ოხვამეს ეკლესიის სახელწოდებად აღიქვამს.

51. შდრ. გამბა, მოგზაურობა... გვ. 90: “ქართველებს თავზე კაპიუშონი ეხურათ, რომელსაც გეტაფს (ghetaph) – ქართულად ბაშლიკს (bachelick) უწოდებენ. ასეთ კაპიუშონს ხმარობენ ხმელთაშუა ზღვის მეზღვაურები და განსაკუთრებით – არქიპელაგის ბერძნები”.
52. **ციკლოპები (კიკლოპები)** – მითოლოგ. ურანოსისა და გეას შვილები, სამი ცალთვალა, გოლიათი ძმა. ისინი ქვესკნელის სამქედლოში ელვასა და მესხს სჭედდნენ. ჰომეროსის ციკლოპები კი კაციჭამიები არიან, გამოქვაბულებში ცხოვრობენ და საქონლის ჯოგებს მწყემსავენ (იხ. ა. გელოვანი, დასახ., ნაშრ.).
53. **ჰომეროსი (ძვ. წ. აღ. IX-VIII სს.)** – გამოჩენილი ბერძენი პოეტიკოსი, ცნობილი თავისი პოემებით „ილიადა“ და „ოდისეა“.
54. **დრანდა (დანდარი)** – დაბა აფხაზეთში, სოხუმის ჩრდილოეთით 18 კმ-ზე. აქ არის VI-VIII სს. ტაძარი (ქვემოთ დიუბუა მის ვრცელ აღწერას გვთავაზობს). შუა საუკუნეებში ეპისკოპოსის რეზიდენცია იყო (ვახუშტი, გვ.169; И. Адзинба, დასახ. ნაშრ., გვ. 71-74; ВВ.Пачулиа, დასახ. ნაშრ., გვ. 67-69).
55. 1833 წ. ადგილობრივ ფეოდალთან ჰასან-ბეი შერვაშიძესთან შეთანხმებით აფხაზეთში რკინის საბადოების დასაზვერად ჩამოვიდნენ სამთო ინჟინერი გურიევი და ვოსკობოინიკოვი. 1843 წ. გურიევი გაიგზავნა ლიხნში ქვანახშირის საბადოს მოსაძიებლად (იხ. Очерки истории Абхазской АССР..., გვ. 150).
56. 1821-1827 წლებში თურქეთთან საიდუმლო კავშირის ბრალდებით ჰასან-ბეი გადასახლებული იყო ირკუტსკში.

Mzia Mgaloblishvili

Lela Mikiashvili

Doctor of History, The Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Chief Scientific Researcher of the Department of Modern and Contemporary History

**The Materials From the History of Abkhazia Principality
of the 30es of the 19th Century
(According to „The Travel“ by Frederic Dubois de Monpere)**

Summary

Frederic Dubois de Monpere (1798-1850) was a scientist - traveler, whose publications led to the development of the European Kartvelology. Frenchman by origin, born in Switzerland, he was a famous geologist, naturalist and archeologist. Dubois traveled in different countries including the Caucasus, namely Georgia (1833-1834), which was reflected in his extensive work (in 6 volumes) „Travels around the Caucasus, at Circassians and Abkhazians, in Kolkhida, in Georgia, Armenia and the Crimea“. The work is written in specific style and represents a diary of this author, in which he describes in details facts seen and heard by him. „The Travel“ played an important role in the Georgian source studies: Due to the known political events – i. e. after conquering Georgia by Russia there appeared a gap in Georgian historiography describing the first part of the 19th century. Therefore „The Travel“ is a primary source for the history of Georgia of above-mentioned period.

The one of the chapters of the work is dedicated to the description of Abkhazia. The history, geography and the nature of Abkhazia is described in it. The author widely uses the historical sources (the accounts of the antique authors among them). Due to his professionalism Dubois deals with the facts telling us the relations of the Abkhazian rulers' with the Russian government; describes his personal meetings with Mikheil-beg (in Likhni) and Hasan-beg (in Kelasuri) Shervashidzes; deals with the political activity of Russia to capture Abkhazia (and generally the whole western Georgia).

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

სამი დოკუმენტი საქართველოს შესახებ

მოკლე წინასიტყვა

წარმოდგენილი სამი დოკუმენტი დაცულია ქ. ოქსფორდში, ბოდლის ბიბლიოთეკის უორდროპთა კოლექციაში. პირველი მათგანი გამოქვეყნებული იყო ყოველთვიურ გაზეთში („ვოქს სტუდენტუმი“) 1924 წლის ოქტომბერში. მასში ნათლად ჩანს ის მძიმე ვითარება, რაც უცხოეთის უნივერსიტეტებში 1918 წელს სასწავლებლად გაგზავნილ სტუდენტებს შეექმნათ 1921 წლის შემდეგ, როცა საქართველოში ბოლშევიკთა ძალაუფლება დამყარდა.

მეორე დოკუმენტი ესაა ქართული საინფორმაციო ბიუროს ცნობა განკუთვნილი ბრიტანელთათვის – საქართველოში მიმდინარე ვითარების შესახებ 1918 წლის 26 მაისიდან 20 აგვისტომდე. ეს ფაქტიურად ეხება თურქებისა და გერმანელების გეგმების შეჯახებას ამიერკავკასიაში და ბრიტანელთა გამოჩენას ბაქოში.

მესამე დოკუმენტიც ქართულ საინფორმაციო ბიუროს ეკუთვნის, რომელიც მან გააგზავნა ინგლისში 1918 წლის 17 სექტემბერს. იგი ეხება მისი უწმინდესობის კირიონ II-ის ბიოგრაფიას, ტანჯვით აღსავსე მის მრავალმხრივ მოღვაწეობას, კათოლიკოს-პატრიარქად კურთხევას და მის მკვლელობას. ფაქტიურად ეს გახლავთ მსოფლიოს ფართო საზოგადოების გასათვითცნობიერებლად განკუთვნილი ნეკროლოგი.

თარგმანის გარდა ჩვენ საჭიროდ მივიჩნიეთ მათი ინგლისური დედნების გამოქვეყნებაც, რომლის კომენტირებასაც ვანდობ სპეციალისტ-მკვლევარებს.

GEORGIA AND HER STUDENTS **[VOX STUDENTIUM, 1924 OCTOBER]**

For more than a century the natural development of Georgia was hindered by the influence of Russia. The Russian Revolution of 1918 gave to the land of Georgia the opportunity which she had so long desired.

At once the University of Tiflis was founded, and became the centre of the whole nation's intellectual life. In the faculties of medicine, philosophy, economics and agriculture 3710 students are enrolled, while 2075 attend the Technical College.

The poverty of these students and also of the professors is attested by the lack of food and of clothing as well as by their meager equipment in the way of books and other materials.

The enthusiasm of the new University and its supporters in Georgia is shown by the fact that, in 1918, 75 students were forthwith sent to the older Universities of Europe in order that there they might prepare themselves for educational and other tasks awaiting them in their homeland. In 1921 the Soviet power intervened in Georgia, with the result that these Georgian Students were cut off from their homes, and lost the financial support afforded them by the Georgian Government. The plight of a young student deprived of all support in a strange land 1000 miles from home can be left to the imagination. There are 187 such in Germany, 49 in Czechoslovakia, 32 in France, and 65 in other countries of Europe.

The E.S.R. (=European Student Relief – G.Gelashvili) has stood by these stranded students during these years of privation, as far as its resources have permitted. The following quotations from the report of the Georgian Refuge Students in Germany is an illustration: „It is almost impossible to find work in Germany, although our students have been seeking it. Three have found work as waiters, but have had to give up their studies. In spite of all these hardships, with the help of the E.S.R. alone, 8 of our students have completed their studies in the last two terms, and it is now a question of helping only 27 students of whom 19 will have finished their work in the next 2 terms. Among these there are 8 students who are ill, rather a large percentage“.

VOX STUDENTIUM 1924 ოქტომბერი (ყოველთვიური გაზეთი,
ბამოვიდა ოქტომბერ-ივნისში ჟენევაში)*

საქართველო და მისი სტუდენტები

საუკუნეზე მეტია, რაც საქართველოს ბუნებრივ განვითარებას ხელს უშლიდა რუსეთის ზემოქმედება. 1918 წლის რუსულმა რევოლუციამ საქართველოს მისცა იმის საშუალება, რასაც ასე დიდხანს ელოდა.

სულ მალე გაიხსნა ტფილისის უნივერსიტეტი, რომელიც გახდა მთელი ერის ინტელექტუალური ცხოვრების ცენტრი. მის სამედიცინო, ფილოსოფიის, ეკონომიკისა და აგრონომიულ ფაკულტეტებზე შევიდა 3710 სტუდენტი, ხოლო ტექნიკურ კოლეჯში—2075.

ამ სტუდენტებისა და თვით პროფესორის სიღარიბეს მოწმობს საკვებისა და ტანსაცმლის უქონლობა, ასევე მათი არასაკმარისი მომარაგება ნივთებითა და სხვა ნივთებით.

ახალი უნივერსიტეტისა და საქართველოში მისი მხარდამჭერების ენთუზიაზმი იქიდანაც ჩანს, რომ 1918 წელს 75 სტუდენტი გაიგზავნა ევროპის უძველეს უნივერსიტეტებში, რათა იქ მომზადებულიყვნენ და საგანმანათლებლო და სხვა ამოცანები შემდგომ შეესრულებინათ თავის სამშობლოში. 1921 წელს საბჭოთა ძალები შეიჭრნენ საქართველოში, რასაც შედეგად მოჰყვა ამ ქართველი სტუდენტების მოწყვეტა თავიანთი სახლებიდან და იმ ფინანსური დახმარების დაკარგვა, რომელსაც იღებდნენ საქართველოს მთავრობისაგან. შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ ახალგაზრდა სტუდენტის მდგომარეობა, რომელმაც დაკარგა ყოველგვარი დახმარება თავისი სამშობლოდან 1000 მილით მოშორებულ უცხო ქვეყანაში. ასეთები გერმანიაში არის 187, ჩეხოსლოვაკიაში 49, საფრანგეთში 32 და ევროპის სხვა ქვეყნებში – 65.

ე.ს.დ. („ევროპის სტუდენტთა დახმარება“. დაარსდა 1920 წლის ივლისში – გ.გ.) დაეხმარა მძიმე წლების მანძილზე გარიყულ სტუდენტებს, რამდენადაც ამის შესაძლებლობას აძლევდა მათი რესურსები. ამის ნათელ სურათს გვაძლევს ამონარიდი გერმანიაში შეფარებული ქართველი სტუდენტების მოხსენებიდან:

„თითქმის შეუძლებელია გერმანიაში სამუშაოს მოძებნა, თუმცა ჩვენი სტუდენტები ცდილობენ. სამმა მათგანმა იშოვა მიმტანის

* დოკუმენტი დაცულია უორდრობის კოლექციაში – Wardr. 15. 177 (2).

(ოფიციალური) სამუშაო, მაგრამ იძულებული გახდნენ სწავლისთვის თავი დაენებებინათ. მიუხედავად ყოველივე ამ სიძნელეებისა, ე.ს.დ.-ს დახმარებით ჩვენმა 8 სტუდენტმა დაასრულა სწავლა ბოლო ორ სემესტრში და ახლა დგას საკითხი, რომ დაეხმარონ 27 სტუდენტს, რომელთაგან 19 დაასრულებს თავის სამუშაოს მომავალ ორ სემესტრში. ამათ შორის 8 სტუდენტი ავადაა, რაც საკმაოდ დიდი პროცენტია“.

GEORGIAN INFORMATION BUREAU

Telephone: 22. Albemarle Street W.1.
Mayfair 5530 20 th August 1918.

GEORGIA BETWEEN TURKISH AND GERMAN PINCERS

(Review of events since 26 th May up to the present)

On 26 th May of this year Georgia declared herself Independent as a consequence of the Transcaucasian Republic, from which the Tartars separated themselves and the southern provinces, including Batum and Kars, were occupied by Turkey.

The causes which led to the dissolution of the Transcaucasian Republic had been at work since the beginning of the Revolution of March 1917, when Turkey, through her agents, penetrated into Eastern Transcaucasia and North Caucasus, using Mohammedan clergymen as propagandists.

Turkey was afraid that the formation of the Transcaucasian Republic, including the Georgians, Tartars and Armenians, would separate from her the Mohammedan Tartars, close the doors for her penetration into Turkestan and that, in years to come, the Trans-

Caucasian Republic, with its resources and population, would become a formidable unit which could not be treated as a subservient vassal.

After capturing the Batum and Kars fortresses _ which was not so difficult as the population in Transcaucasia was demoralized by the revolutionary propaganda in the same way as in other parts of the former Russian Empire, and therefore could not offer substantial resistance, the more so as there was no mention of outside help _ Turkey occupied the strategic positions of Transcaucasia, from which she was able to dictate or proceed to complete occupation of Transcaucasia. At this stage Germany interfered as she also wanted

some grab in Transcaucasia, principally for her railway routes to Turkestan and Persia.

Georgia, after having been deprived of her fairest provinces in the south of the Batum district and her chief port of Batum, was recognized by Germany as „Independent“ (Comprising the Provinces of Tiflis, Koutais and Soukhoum). The Armenians, who have been deprived of all their territory in Turkey, have a small strip of territory in the province of Erivan as „Independent“ Republic, and the Tartars have the Provinces of Baku, Elizavetpol and part of Erivan Province, which is called the Aderbejan Republic.

These three Republics were invited to go to Constantinople and after two months of blackmailing, threats and requisitions were forced to sign the „Peace Treaty“ with Turkey, by which Georgia becomes a German Protectorate and the Armenians are placed under Turkish „protection“. But before the signing these „Peace Treaties“, on 24 th June, the day upon which Baron von Kuhlmann made his declaration in the Reichstag about Georgia, 3000 German troops were landed at the Georgian port of Poti on the Black Sea, and advanced along the railway to Tiflis, the capital of Georgia. By this means Germany succeeded in obtaining control of Tiflis, which is the centre of the railway lines radiating into the principal directions towards Persia and Turkestan.

From that moment competition between Germany and Turkey began about the re-arrangement of the territories in Transcaucasia. Turkey claimed special protection over the eastern part of Transcaucasia, populated by Mohammedan Tartars including the classical oilfields of Baku. This gave rise to great dissension between Turkey and Germany, the more so as oil wealth of the Caucasus represents several thousand million pounds, and it would be most advantageous for Germany to secure its control.

Turkey began to mobilize the Tartar population in Transcaucasia for the purpose of capturing Baku, and the Germans began to advance from Tiflis and, as was reported, the Armenians residing in the town, having no choice, preferred that the town should be occupied by the Germans instead of the Turks. But whilst the Turks and Germans quarreled about the position of Baku, the heroic British troops advanced from Bagdad and entered the town of Baku, in this way cutting off Germany and Turkey from their connections in Turkestan.

The strategical importance of Baku is enormous, both for the control of the Caspian Sea and the routes leading towards Turkestan, Afghanistan and northern Persia. If this action had taken place in January last both the German and Turkish penetration of the Caucasus would have been either entirely pre-

vented by the help of the Georgians and Armenians, or very substantially diminished in its dimensions.

It is to be feared that, on account of these new developments, Germany and Turkey will try desperately to force both the Georgians and Armenians into their armies as they are similarly trying to do in Ukraine, Poland, Lithuania, Esthonia and Finland. Should such a calamity take place, we can be absolutely certain that the unfortunate peoples will never fight the British or other Allies, but will gladly surrender to them wholesale at the first opportunity.

A message from Constantinople announces that, after the plebiscite held in the districts of Kars, Batum and Ardahan, it was decided by 85 124 votes out of a total 87048 votes in favour of the union of these three districts with Turkey. What bitter irony that Turkey, who cannot call herself a civilized power, is talking about the plebiscite which has been carried out after conscripting the able-bodied male population of these districts and under pressure of Turkish bayonets.

The vast majority of the inhabitants of these three districts are Georgian Mohammedans who have always wished for unity with their Christian brothers.

ქართული საინფორმაციო ბიურო

ალბემერლის ქ. № 22
20.VIII.1918

საქართველო თურქულ და გერმანულ მარნუხეზში (მოვლენათა მიმოხილვა 26 მაისიდან დღემდე)*

ამა წლის 26 მაისს საქართველომ გამოაცხადა დამოუკიდებლობა; ეს იყო შედეგი ამიერკავკასიის რესპუბლიკის დაშლის, რომლიდანაც თათრები გამოცალკევდნენ, ხოლო სამხრეთის პროვინციები, ბათუმისა და ყარსის ჩათვლით, თურქებმა დაიკავეს.

მიზეზი, რამაც ამიერკავკასიის რესპუბლიკა დაშლამდე მიიყვანა, დაიწყო 1917 წლის მარტის რევოლუციის მერე, როცა თურქეთმა თავისი აგენტების მეშვეობით შეაღწია აღმოსავლეთ ამიერკავკასიასა და ჩრდილო კავკასიაში, გამოიყენა რა მაჰმადიანი სასულიერო პირები პროპაგანდისტებად.

თურქეთს შეეშინდა, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკის არსებობა (ქართველების, თათრების და სომხების შემადგენლობით) ჩა-

* დოკუმენტი დაცულია უორდრობის კოლექციაში – Mrs. Wardr. c.1 (14).

მოაცილებდა მას მაჰმადიან თათრებს, დაუხშობდა თურქესტანში შესაღწევ კარს და რომ წლების შემდეგ ამიერკავკასიის რესპუბლიკა თავისი რესურსებითა და მოსახლეობით გახდებოდა მძლავრი გაერთიანება, რომელსაც ველარ განიხილავდნენ დამორჩილებულ ვასალად.

ბათუმისა და ყარსის ალების შემდეგ (ეს არ იყო ძნელი, რადგან ამიერკავკასიის ხალხები რევოლუციური პროპაგანდით ისევე დემორალიზებული იყვნენ, როგორც რუსეთის იმპერიის სხვა ძველი ნაწილები და ამიტომ ვერ შეძლეს სათანადო წინააღმდეგობის გაწევა, ხოლო გარედან არავითარი დახმარების ხსენებაც არ არსებობდა) თურქეთი დაეუფლა ამიერკავკასიის სტრატეგიულ პოზიციებს, საიდანაც მას შეეძლო ეკარნახა, ან გაეგრძელებინა ამიერკავკასიის ოკუპაცია. ამ ეტაპზე გერმანიამ შეუშალა ხელი, რადგანაც მასაც სურდა ამიერკავკასიაში უპირატესობის მოპოვება, განსაკუთრებით მის სარკინიგზო ხაზებზე თურქესტანისა და სპარსეთისკენ.

მას შემდეგ, რაც საქართველომ დაკარგა კანონიერი პროვინციები ბათუმის მხარის სამხრეთით და თავისი მთავარი ნავსადგური ბათუმი, გერმანიამ ის ცნო „დამოუკიდებლად“ (ტფილისის, ქუთაისის და სოხუმის პროვინციების ჩათვლით). სომხებმა, რომლებმაც ყველა თავისი ტერიტორიები დაკარგეს თურქეთში, შეინარჩუნეს ვიწრო ზოლი ერევნის პროვინციაში როგორც „დამოუკიდებელი“ რესპუბლიკა; თათრებს ეკავათ ბაქოს, ელიზავეტპოლისა და ერევნის პროვინციის ნაწილი, რომელსაც უწოდებენ აზერბაიჯანის რესპუბლიკას.

ეს სამი რესპუბლიკა მიიწვიეს კონსტანტინოპოლში და ორთვიანი შანტაჟის, მუქარისა და მოთხოვნის შემდეგ იძულებული გახდნენ ხელი მოეწერათ თურქეთთან „სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე“, რომლის მიხედვითაც საქართველო ექცევა გერმანიის პროტექტორატის, ხოლო სომხეთი თურქეთის „მფარველობის“ ქვეშ. მაგრამ, სანამ ხელი მოეწერა ამ „სამშვიდობო ხელშეკრულებას“ 24 ივნისს, როცა ბარონმა ფონ კულმანმა განცხადება გააკეთა რაიხსტაგში საქართველოს შესახებ, 3000 გერმანელი ჯარისკაცი გადმოსხდა შავი ზღვის ქართულ ნავსადგურ ფოთში და დაიძრნენ რკინიგზის გასწვრივ საქართველოს დედაქალაქ ტფილისისკენ. ამ ვითარებაში გერმანელებმა მოიპოვეს კონტროლის დაწესების უპირატესობა ტფილისზე, რომელიც არის სპარსეთისა და თურქესტანისკენ მიმავალი მთავარი სარკინიგზო ხაზების კვანძი (ცენტრი).

ამ მომენტიდან გერმანიასა და თურქეთს შორის დაიწყო წინააღმდეგობა ამიერკავკასიის ტერიტორიების ხელახალი გადახალი-

სების გამო. თურქეთი მოითხოვდა ამიერკავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილის პროტექტორატს, სადაც სახლობდნენ მაჰმადიანი თათრები და იყო ბაქოს განთქმული ნავთობის საბადოები. ამან გამოიწვია დიდი უთანხმოება თურქეთსა და გერმანიას შორის. უფრო მეტად რადგან კავკასიის ნავთობის სიმდიდრე ნიშნავს მრავალ ათას მილიონ ფუნტს და უკეთესი იქნებოდა გერმანიისთვის მისი კონტროლის წარმოება.

თურქეთმა დაიწყო ამიერკავკასიის თათარი მოსახლეობის მობილიზება ბაქოს ხელთგდების მიზნით; გერმანელები კი დაიძრნენ ტფილისიდან და, როგორც ითქვა, ქალაქში მაცხოვრებელმა სომხებმა, რომლებსაც არ გააჩნდათ არჩევანი, უმჯობესად ჩათვალეს, რომ ქალაქი თურქთა ნაცვლად გერმანელებს დაეკავებინათ. მაგრამ, სანამ თურქები და გერმანელები ჩხუბობდნენ ბაქოს პოზიციისათვის, ბრიტანეთის გმირული ნაწილები გავიდნენ ბაღდადიდან და ჩავიდნენ ქალაქ ბაქოში, რითიც გერმანიასა და თურქეთს გზა მოუჭრეს თურქესტანისკენ.

ბაქოს სტრატეგიული მნიშვნელობა უზარმაზარია კასპიის ზღვის და თურქესტან-ავღანეთ-ჩრდილო სპარსეთისკენ მიმავალი გზების გასაკონტროლებლად. ეს ქმედება გასულ იანვარს რომ მომხდარიყო, გერმანიისა და თურქეთის შეჭრა კავკასიაში ან სავსებით იქნებოდა თავიდან აცილებული ქართველებისა და სომხების დახმარებით, ან საფუძვლიანად შესუსტდებოდა.

მოსალოდნელია, რომ, ამ ახალი ვითარების გათვალისწინებით, გერმანია და თურქეთი შეუპოვრად ეცდებიან აიძულონ ქართველებიც და სომხებიც შეუერთდნენ მათ არმიებს, ისევე როგორც ცდილობენ უკრაინაში, პოლონეთში, ლიტვაში, ესტონეთსა და ფინეთში. ეს უბედურება თუ მოხდება, ჩვენ შეიძლება დარწმუნებული ვიყოთ, რომ საცოდავი ხალხები არასდროს ეომებიან ბრიტანელ ან სხვა მოკავშირეებს, არამედ სიამოვნებით მასობრივად დანებდებიან მათ პირველი შესაძლებლობისთანავე.

შეტყობინება კონსტანტინოპოლიდან გვამცნობს, რომ ყარსის, ბათუმისა და არდაჰანის მხარეებში ჩატარებული პლებისციტით – 85 124 ხმით 87 048 ხმიდან, გადაწყდა ამ სამი მხარის თურქეთთან შეკავშირების სასარგებლოდ. როგორი მწარე ირონიაა, რომ თურქეთი, რომელსაც არ შეუძლია თავს ცივილიზებული ძალა უწოდოს, საუბრობს პლებისციტზე, რომელიც ჩატარდა ამ მხარეთა ჯანმრთელი მამაკაცი მოსახლეობის მობილიზაციით და თურქული ხიმტების ზენოლით.

ამ სამი მხარის მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა ქართველი მაჰმადიანებია, რომლებსაც ყოველთვის სურდათ თავის ქრისტიან ძმებთან გაერთიანება.

Georgian Information Bureau

22. Albemarle Street W.1.

17-th September 1918

HIS HOLINESS CATHOLICOS-PATRIARCH OF GEORGIA, KYRION II, MURDERED

On 10-th September, His Holiness, Kyrion II was murdered during the night by agents of Russian Bolsheviks and „Black Hundred“ Reactionary Organisation, near Tiflis in a monastery. The murderers have been arrested.

The criminal activity of Bolsheviks and reactionaries has not spared the venerable head of martyred and ancient Church of Georgia.

Georgian nation inhabiting Transcaucasia numbers 3.000.000 and is one of the ancient Christian races in Europe. They received Christianity in 323 and since 542 their Church was Independent. For 14 centuries the Georgians stood hard struggle for Christianity until exhausted, they asked for protection and signed Treaty of Alliance with Russia in 1783, but were soon disappointed in their exepations.

In 1811 the head of the Autocephaloy Georgian Church, Catholicos-Patriarch, Antonius II, was invited to Petrograd and never allowed to return to his country. The Independence of the Georgian Church was abolished by the Russian Government, contrary to the Treaty of 1783, between the Russian Empire and the Kingdom of Georgia, guaranteeing the Independence of the Georgian Church and contrary to the universal Church Councils' decision, according to which the Georgian Curch had been independent since 542.

The Russian Holy Synod appointed Russian Archbishop as Exarchos of Georgia and, in this way, the Georgian Church was administered until 1917, when the Georgian National Congress, in Tiflis, on 17-th September, composed of 620 delegates from all parts of Georgia elected as Catholicos-Patriarch of Georgia, Archbishop Kyrion.

On 19-th October, the consecration of the Catholicos-Patriarch of Georgia, Kyrion II, took place at the ancient Cathedral of Msketha, near Ti-

flis, where about hundred thousand Georgians of all classes assembled; there were also military and Consular representatives of Gt.Britain, France, Italy, America and Belgium.

His Holiness gave the following sermon: --

„The Georgian Church after hundred years of slavery, with the help of the Almighty has regained its independence and has elected me as its head.

„In undertaking administration of the ancient Patriarchate of Georgia, I call upon you, in the name of Yesus the Saviour, to enable me to fulfil my heavy task.

„Our beloved country, the Protectorate of the Queen Mother, has passed through many centuries of struggle for the defence of the Sacred principles of Christianity, and to-day it is restored to its rights, and demands from us faithful fulfilment of the long-cherished traditions of our ancestors.

„Great is the task imposed upon us, but great is the enthusiasm which will enable us to meet it. We must consider it our sacred duty to consolidate our historical rights, to inflame the religious enthusiasm and to work for the welfare and education of the nation.

„Oceans of blood are being shed in the present terrible devastating war. The fate of many little nations has to be decided and the Georgian Church, which in the past has always stood for the integrity and unity of the Georgian nation, will in future also serve the same purpose. The civilised world heard of our aspirations and, we hope, will sympathise with us.

„The Georgian Church defended the rights of the nation. We shall be very tolerant to other Nationals living on our territory, and we shall give them full facilities for exercising their religious freedom. The Georgian Church, in the past, has always been the educator of the nation, and so it will be in the future. The Georgian clergymen in the past have been the leaders of the people – so they will be in the future.

„Great is the task imposed upon us, but I am confident that, with the help of the Almighty and with the patriotic spirit of my brothers, I shall be able to lead the nation towards the conditions of happiness and peace“.

His Holiness, Catholicos-Patriarch, Kyrion II, was born 10-th November 1855. After completing his education at the Ecclesiastical College in Tiflis, studied at the Theological Academy in Kieff in 1880, and was appointed as Inspector of the Ecclesiastical Seminary in Odessa.

In 1883 he returned to Georgia and acted as Director of various Georgian Ecclesiastic schools. After the death of his wife he became a monk and

was appointed Prior of the Georgian Monastery in Kvathakhevi. In 1898 he was consecrated as Bishop of the Georgian Bishopric in Alaverdi. His Holiness devoted all his time to the historical studies concerning the Georgian Church and was one of the foremost defenders of the rights of the Georgian Church.

Since 1901 the Russian Holy Synod began a most fearful crusade against him. He was sent to the town of Kamenets-Podolsk (Ukraine). In 1903 he was removed to the town of Kherson. In 1904 he was removed to the town of Oriol (Central Russia). In 1906 he returned to the Bishopric in Soukhoum (Georgia). But in 1907 he was removed again to Russia to the town Kovno. In 1908 the Holy Synod entirely deprived him of the Bishopric and, in charge of the brutal political police, sent him to a Monastery near the town Kharkoff, where he stayed ten months and was removed to the Sanaxar Monastery in Tamboff. His Holiness became very ill, on account of the brutal treatment and, in a semi-prostrated condition, lived in the Monastery up to the Revolution of this year.

In 1909, the Belgian Society for the Defence of Human Rights petitioned the President of the Russian Duma, Mr.Chomiakoff, and asked him to defend Bishop Kyrion, but the Holy Synod would not agree. Late Bishop of Gibraltar petitioned, but without result.

At the same time, the greatest enemy of Georgia, Priest Vostorgoff, a great friend of Rasputin, openly declared that his intention was to destroy Kyrion and to plunge Georgia in blood.

During long years of cruel persecution His Holiness never abandoned his studies and published many important volumes concerning the Georgian Church.

After the Revolution he was able to return to his country and on 17-th September 1917, he was nominated by the Georgian Church Council as Catholicos-Patriarch of Georgia. It was significant that the Georgian Church, which has been enslaved for the last hundred years, elected as her Catholicos, distinguished Ecclesiast who suffered for the same for so many years.

The administration of Patriarchate of Georgia has been taken over by Metropolitan of Tiflis, Archbishop Leonid, till the National Congress elect a new candidate according to the constitution of the Church of Georgia.

Information about the Georgian Church may be obtained in the book by Archdeacon Dowling D.D. – „Sketches of Georgian Church History“, published by Society for Promoting Christian Knowledge, in London, 1912.

ქართული საინფორმაციო ბიურო
17. IX. 1918

მისი უწმინდესობა საქართველოს კათოლიკოს- პატრიარქი კირიონ II მოკლულია*

10 სექტემბერს ღამით, ტფილისის ახლოს მდებარე მონასტერში, რუსი ბოლშევიკებისა და „შავრაზმელების“ რეაქციონერული ორგანიზაციის აგენტებმა მოკლეს მისი უწმინდესობა კირიონ II. მკვლელები დააპატიმრეს.

ბოლშევიკებისა და რეაქციონერთა კრიმინალურმა აქტივობამ არ დაინდო წამებულის ღირსი მეთაური და საქართველოს ძველი ეკლესია.

ქართველი ერი, რომელიც ცხოვრობს ამიერკავკასიაში 3.000.000-ის ოდენობით, არის ევროპის ერთ-ერთი უძველესი ქრისტიანული ხალხი. მათ ქრისტიანობა მიიღეს 323 წელს, ხოლო 542 წლიდან მათი ეკლესია დამოუკიდებელი იყო. 14 საუკუნე მედგრად იცავდნენ ქართველები ქრისტიანობას, სანამ დაქანცულებმა არ სთხოვეს მფარველობა რუსეთს და 1783 წელს ხელი მოაწერეს სამოკავშირეო ხელშეკრულებას. მაგრამ ძალიან მალე მოტყუდნენ თავიანთ არჩევანში.

1811 წელს საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესიის მეთაური, კათოლიკოს-პატრიარქი ანტონ II გაიწვიეს პეტროგრადში და აღარ მისცეს სამშობლოში დაბრუნების ნება. რუსულმა ხელისუფლებამ გააუქმა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა, წინააღმდეგ რუსეთის იმპერიასა და გეორგიის სამეფოს შორის 1783 წელს დადებული ხელშეკრულებისა, რომელიც იცავდა ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობას; ასევე წინააღმდეგ მსოფლიო საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებისა, რომლის მიხედვითაც ქართული ეკლესია დამოუკიდებელი იყო 542 წლიდან.

* დოკუმენტი დაცულია უორდრობის კოლექციაში – Ms.Wardr. c. 1 (13)

რუსულმა წმინდა სინოდმა საქართველოს ეგზარქოსად დანიშნა რუსი არქიეპისკოპოსი და ასე იმართებოდა ქართული ეკლესია 1917 წლამდე, როცა ქართულმა ეროვნულმა კონგრესმა ტფილისში 17 სექტემბერს, საქართველოს ყველა კუთხიდან გამოგზავნილი 620 დელეგატის შეკრებაზე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად აირჩია არქიეპისკოპოსი კირიონი. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის კურთხევა შედგა 19 ოქტომბერს ტფილისის ახლოს მცხეთის ძველ საკათედრო ტაძარში, სადაც შეიკრიბა საქართველოს ყველა ფენის ასი ათასამდე ადამიანი; იქ ესწრებოდნენ აგრეთვე დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, იტალიის, ამერიკისა და ბელგიის სამხედრო და საკონსულოს წარმომადგენლები.

მისმა უწმინდესობამ შემდეგი სიტყვა წარმოთქვა:

„ქართულმა ეკლესიამ ასწლოვანი მონობის შემდეგ ყოვლისმძლეს დახმარებით დაიბრუნა დამოუკიდებლობა და ამირჩია თავის წინამძღოლად.

„საქართველოს ძველი საპატრიარქოს მართვისას, იესო მხსნელის სახელით, გთხოვთ დამრთოთ ნება, აღვასრულო ჩემი მძიმე მოვალეობა.

„ღვთისმშობლის წილხვედრმა ჩვენმა საყვარელმა სამშობლომ მრავალი საუკუნის მანძილზე გამოიარა ბრძოლები ქრისტიანობის წმინდა პრინციპების დასაცავად. დღეს ის აღდგენილია თავის უფლებებში და მოითხოვს ჩვენგან ჩვენი წინაპრების ხანგრძლივად ნალოლიავები ტრადიციების ერთგულად შესრულებას.

„დიდი მოვალეობა გვაკისრია ჩვენ, მაგრამ უფრო დიდია ის ენთუზიაზმი, რომელიც მასთან გამკლავებას გვაძლავს. ჩვენ უნდა შევხედოთ მას როგორც წმინდა საქმეს, რომ დავამკვიდროთ ჩვენი ისტორიული უფლებები, რომ ავაგზნოთ ჩვენი სარწმუნოებრივი ენთუზიაზმი და ვიზრუნოთ ერის კეთილდღეობისა და განათლებისთვის.

„ზღვა სისხლი იღვრება თანამედროვე საშინელ დამანგრეველ ომში. მრავალი მცირე ერის ბედი უნდა გადაწყდეს; ქართული ეკლესია, რომელიც წარსულში ყოველთვის იდგა ქართველი ხალხის მთლიანობისა და ერთიანობის სადარაჯოზე, მომავალშიც იგივე მიზანს მოემსახურება. ცივილიზებულმა მსოფლიომ გაიგო ჩვენი მისწრაფებები და ვიმედოვნებთ, რომ ასევე გვითანაგრძნობენ.

„ქართული ეკლესია იცავდა ერის უფლებებს. ჩვენ ვიქნებით ძალზე შემწყნარებელი ჩვენს ტერიტორიაზე მცხოვრები სხვა ეროვნებების მიმართ და შევუქმნით პირობებს, რომ თავისუფლად შეასრულონ თავისი რელიგიური წესები. ქართული ეკლესია წარსულში

ყოველთვის იყო ერის განმანათლებელი და ასეთად იქნება მომავალშიც. ქართველი სამღვდლოება წარსულში წარმოადგენდა ხალხის წინამძღოლს – ასეთად დარჩებიან ისინი მომავალშიც.

„დიდი მოვალეობა დაგვეკისრა, მაგრამ მჯერა, რომ ყოველისმძლე უფლისა და ჩემი ძმების პატრიოტული სულის დახმარებით, შევძლებ ნავუძღვე ერს ბედნიერებისა და მშვიდობისაკენ“.

მისი უწმინდესობა კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II დაიბადა 1855 წლის 10 ნოემბერს. ტფილისის სასულიერო კოლეჯის დამთავრების შემდეგ სწავლობდა კიევის თეოლოგიურ აკადემიაში 1880 წელს დანიშნეს ოდესაში სასულიერო სემინარიის ინსპექტორად. 1883 წელს დაბრუნდა საქართველოში და მოღვაწეობდა საქართველოს სასულიერო სკოლების დირექტორად. მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ ის ბერად შედგა და დაინიშნა ქვათახევის ქართული მონასტრის წინამძღვრად. 1898 წელს აკურთხეს ქართული საეპისკოპოსოს – ალავერდის ეპისკოპოსად. მისი უწმინდესობა მთელ თავის დროს ახმარდა ქართული ეკლესიის ისტორიულ შესწავლას და იყო ერთ-ერთი მთავარი დამცველი ქართული ეკლესიის უფლებების.

1901 წლიდან რუსეთის წმინდა სინოდმა მის წინააღმდეგ დაიწყო საშინელი კამპანია. იგი გაგზავნეს უკრაინის ქალაქ კამენეც-პოდოლსკში. 1903 წელს გადაიყვანეს ქალაქ ხერსონში, 1904 წელს – ცენტრალური რუსეთის ქალაქ ორიოლში. 1906 წელს დაბრუნდა საქართველოში სოხუმის საეპისკოპოსოში. მაგრამ 1907 წელს ის კვლავ რუსეთის ქალაქ კოვნოში გაუშვეს. 1908 წელს წმინდა სინოდმა საბოლოოდ ჩამოართვა ეპისკოპოსობა და პოლიტიკური პოლიციის მკაცრი მოთხოვნით (ზენოლით), გადაგზავნეს ქალაქ ხარკოვის ახლოს მდებარე მონასტერში, სადაც დარჩა ათი თვე, ხოლო შემდეგ გაასახლეს სანაქსარის მონასტერში ტამბოვში. მისი უწმინდესობა ძალიან დაავადდა მკაცრი მოპყრობის გამო და ნახევრად დაუძღვრებულ მდგომარეობაში ცხოვრობდა მონასტერში ამ წლის რევოლუციამდე.

1909 წელს ადამიანთა უფლებების დაცვის ბელგიურმა საზოგადოებამ პეტიციით მიმართა რუსეთის დუმის თავმჯდომარეს ბ-ნ ხომიაკოვს და სთხოვეს მას დაეცვა ეპისკოპოსი კირიონი, მაგრამ წმინდა სინოდი არ დაეთანხმა. შემდეგ ჰიბრალტარის ეპისკოპოსმა გაუგზავნა პეტიცია, მაგრამ უშედეგოდ.

იმავე დროს საქართველოს უდიდესმა მტერმა – მღვდელმავოსტორგოვმა, რასპუტინის დიდმა მეგობარმა, ღიად განაცხადა,

რომ მისი მიზანი იყო კირონის მოსპობა და საქართველოს სისხლში ჩახრჩობა.

მრავალწლოვანი უმძიმესი დევნის მიუხედავად, მის უწმინდესობას არასდროს მიუტოვებია კვლევითი საქმიანობა და გამოაქვეყნა მრავალი მნიშვნელოვანი წიგნი ქართული ეკლესიის შესახებ.

რევოლუციის შემდეგ მან შეძლო სამშობლოში დაბრუნება და 1917 წლის 17 სექტემბერს საქართველოს საეკლესიო კრებამ ის დაასახელა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქად. საგულისხმოა, რომ ქართულმა ეკლესიამ, რომელიც ბოლო ასი წლის მანძილზე იყო დამონებული, თავის კათოლიკოსად აირჩია გამოჩენილი სასულიერო მოღვაწე, რომელიც ამდენი წლები იტანჯებოდა იმავე მიზეზით.

საქართველოს საპატრიარქოს მმართველობა დაეკისრა ტფილისის მიტროპოლიტს, არქიეპისკოპოს ლეონიდეს, სანამ ეროვნული კონგრესი აირჩევდა ახალ კანდიდატს საქართველოს საეკლესიო წესდების შესაბამისად.

ცნობები ქართული ეკლესიის შესახებ შეიძლება მიიღოს არქიდაკონ დ.დ.დოულინგის წიგნიდან – „ნარკვევები ქართული ეკლესიის ისტორიიდან“, რომელიც გამოიცა ლონდონში 1912 წელს „ქრისტიანობის შესწავლის ხელშემწყობი საზოგადოების“ მიერ.

Gia Gelashvili

*Doctor of History, The Ivane Javakishvili
Institute of History and Ethnology, Senior
scientist-researcher of the Department of
Modern and Contemporary History*

Three documents about Georgia

Summary

In the following article there is given the Georgian translation of the three English documents registered in the Wardrop Collection (Bodleian Library, Oxford). These are:

1. Georgia and her Students (in *Vox Studentium*, 1924.X). - There is told about Georgian students, who were sent in 1918 to the Universities of Europe by Georgian Government, and their financial position after the Soviet power intervened in Georgia in 1921.

2. Georgia between Turkish and German Pincers. – It's a review of events in Georgia and Transcaucasia since 26-th May up to 20-th August 1918, by Georgian Information Bureau.

3. This Document sent by Georgian Information Bureau (17.IX.1918) is about murder of Catholicos-Patriarch of Georgia, Kyrion II on 10-th September 1918 and his short biography.

**თბილისური მონეტაჟის წონითი სტანდარტი,
ნომინალთა სისტემა და მოჭრის ტექნიკა
(ავშარიანთა დინასტიის პერიოდი)**

ნუმისმატიკური ფაქტები, თავისი ლაკონურობის-და მიუხედავად, ისტორიული პროცესების შესახებ მეტად ობიექტური ინფორმაციის წყაროდ წარმოგვიდგება [3, 10-11]. ქართულ ნუმისმატიკურ მეცნიერებას საპატიო წვლილი აქვს შეტანილი ქართველი ერის ეკონომიკური თუ პოლიტიკური, ანდა კულტურის ისტორიის კვლევის საქმეში. ამ მხრივ არც საქართველოში ავშარიანთა დინასტიის დომინირების პერიოდში მოჭრილი საფასის შესწავლა არის გამონაკლისი (ამგვარ მონეტებსა და მათ მინაბაძებს შემოკლებით შეიძლება ქართულ-ავშარულიც ვუწოდოთ).

უნდა აღინიშნოს, რომ ავშარიანთა ხანის თბილისური მონეტების ტიპოლოგია დღეისთვის უკვე საკმაოდ კარგად არის შესწავლილი. ამ მხრივ განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ე. პახომოვის, დ. ლენგის, დ. კაპანაძისა და თ. ქუთელიას შრომები [24, 230-235; 12, 102-105; 20, 339-341; 8, 37-49]. ამასთანავე, ქართული მონეტების ამ ჯგუფის ისტორიული კვლევა დასრულებულად ნამდვილად ვერ ჩაითვლება – საკმარისი იქნება იმის ხსენებაც, რომ თანაავტორებთან ერთად სულ ახლახანს აღმოვაჩინეთ ნადირ-შაჰის მიერ თბილისში მოჭრილი საფასის სამი ახალი, აქამდე უცნობი ნომინალი [15]; ამჟამად კი ვსწავლობთ ნაპსტეკის მუზეუმის (ჩეხეთი, პრაღა) კოლექციაში დაცულ ქართულ მონეტებს (მათი სამეცნიერო აღწერა ცალკე ნაშრომის სახით გამოქვეყნდება) [13] – ამ მდიდარ საცავში ინახება ერთი მეტად საყურადღებო მონეტაც, რომელიც ნადირ-შაჰის თბილისური 6-შაჰიანის მინაბაძს უნდა წარმოადგენდეს (ქართულ-ავშარული მონეტების მინაბაძები აქამდე აბსოლუტურად უცნობი იყო).

ახალი მონაპოვრების გათვალისწინებით, ქართულ ნუმისმატიკურ მეცნიერებაში დამკვიდრებული მოსაზრებები ქართულ-ავშარული ოქრო-ვერცხლის საფასის შესახებ გარკვეულ შესწორებას

საჭიროებს. ამასთანავე, პრაქტიკულად შეუსწავლელი რჩება ამ პერიოდის ქართული მონეტების წარმოების ორგანიზაციული და ტექნიკური ასპექტები; არადა, ტექნოლოგიური განვითარების ისტორიის შესწავლა საჭირობოროტო პრობლემად გვეჩვენება.

აქედან გამომდინარე, ჩვენი ნაშრომის მიზანია სწორედ ქართულ-ავშარული ოქრო-ვერცხლის მონეტების მეტროლოგიის, ნომინალთა სისტემისა და დამზადების ტექნოლოგიის ანალიზია. ავშარიანთა ხანის სპილენძის მონეტები ტიპოლოგიური და მეტროლოგიური თვალსაზრისით ამომწურავად ჯერ კიდევ ე. პახომოვის მიერ არის განხილული [22; 24, 255-259] – მათ ამჯერად პრაქტიკულად არ შევხებით.

დასახული მიზნის მისაღწევად გამოვიყენეთ ის მდიდარი ნუმისმატიკური მასალა, რომელიც საქართველოს კერძო კოლექციებში არის დაცული, ან წარმოდგენილია ზენოს აღმოსავლური მონეტების მონაცემთა ბაზაში [17], კერძოდ: აბბას III-ის 1 მონეტა (აქედან მეტროლოგიური მონაცემები ახლავს 1 მონეტას), ნადირ-შაჰის 54 მონეტა (37-ს), იბრაჰიმის 7 (4-ს), შაჰროჰის 5 (4-ს); სულ 67 მონეტა (მეტროლოგიური მონაცემები ახლავს 46 მონეტას).

პირველწყაროებიდან დავეყრდენით პაპუნა ორბელიანის ორ მწივრ ცნობას თბილისში იბრაჰიმ ავშარიანის მონეტების მოჭრის შესახებ:

• „გამოეგ ზავნა შაჰ-სულთან იბრეიმს თავის სახელზე ზარაფხანა ქალაქში და დაჰკრეს სიქა, ბრძანებისამებრ მისისა მოსჭრეს სამაბაზიანი და შაური, ფლური ოცდაათის შაურის“ [5, 154]. ცნობა არ არის დათარიღებული, მაგრამ იბრაჰიმ ავშარიანის მმართველობის წლებია ჰ. 1161-1162 წ. (1748-1749), ხოლო მისი სახელის მატარებელი ყველა თბილისში მოჭრილი ჩვენთვის ცნობილი მონეტა ჰ. 1162 წ. (1748-1749) არის დათარიღებული [24, 233-234]. ასე რომ, „ზარაფხანის გამოეგ ზავნაც“ ამ წლით უნდა დათარიღდეს.

• „გამოიტანეს მეფეთა ჩვენთა თვისსა სალაროთი ოქროსა და ვერცხლის იარაღი, მისცეს ზარაფხანაში, მოაჭრევინეს ფლური და თეთრი და აძლევდენ ჯარსა, ცდილობდენ კვლავ შეყრას ჯარისასა“ [5, 196]. ამ ცნობაში საუბარია ხსენებული ძვირფასი ლითონების ნაკეთობებისგან შესაბამისად ოქროსა და ვერცხლის მონეტის მოჭრაზე. ეს ცნობაც დაუთარიღებელია, მაგრამ პ. ორბელიანის ტექსტში ამბები ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით არის მოთხრობილი და კონტექსტის მიხედვით აღნიშნული სამონეტო აქტიურობა სავარაუდოდ 1752-1753 წწ. (ჰ. 1165-1167 წწ.) უნდა დათარიღდეს (აქედან გა-

მომდინარე, ვერ დავეთანხმებით დ. კაპანაძის მოსაზრებას, რომ ეს ცნობა უთანხმდება შაჰ-როჰის ჰ. 1160 წ. აშრეფის არსებობას [20, 343]).

მოჭრის ტექნოლოგიის შედარებითი ანალიზისთვის მივმართეთ ვახტანგ VI-ის ქართულ დასტურლამაღსა [6, 533-535] და სპარსულ თაზქირათ ალ-მულუქში [15, 58-59] დაცულ ცნობებს; ასევე შუა აზიაში, ირანსა და ინდოეთში XVI-XX სს. მონეტის მოჭრის ტექნიკის ანალიზს თანამედროვე ავტორების მიერ [16, 128-130; 2, 191-220; 19, 216-231; 18, 256-273].

მეტროლოგიის განხილვის პარალელურად, აუცილებლად მივიჩნევთ ავშარიანთა მიერ საქართველოში მოჭრილი ოქრო-ვერცხლის საფასის ძალიან მოკლე დახასიათება მოვიყვანოთ – ტიპებისა და ნომინალების მიხედვით.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ცნობილი ცალების მიხედვით ქართული-ავშარული მონეტების მეტროლოგიური მონაცემები შეესაბამება ზოგად-ავშარულ წონით სტანდარტებს. მართალია, ზოგიერთი ტიპის მონეტა იმდენად იშვიათია, რომ სარწმუნო სტატისტიკური ანალიზის განხორციელება შეუძლებელია, მაგრამ შემონახული ცალების წონა მაინც მეტ-ნაკლებ შესაბამისობაშია იმ ციფრებთან, რომელიც დადგენილია ავშარიანთა სხვა ზარაფხანების მიერ გამოშვებული მონეტების მიხედვით.

თაჰმასპ-ყული ხანმა, მომავალმა ნადირ-შაჰმა, ოსმალები აღმოსავლეთ საქართველოდან 1735 წლისთვის განდევნა. თავდაპირველად მისი ადმინისტრაცია თბილისში სეფიანი შაჰის – აბბას III-ის სახელით ჭრიდა მონეტას; ცნობილია ერთი და იგივე ტიპის აბბასისა და შაჰის ნომინალები [21, 46]. ჩვენი აზრით, სავსებით დასაშვებია სეფიანთა დინასტიის ამ წარმომადგენლის სახელით მაგრამ ავშარიანთა ადმინისტრაციის მიერ მოჭრილი ეს საფასეც ქართულ-ავშარული მონეტების ჯგუფს მივაკუთვნოთ.

თავად ნადირ-შაჰის სახელით მონეტები ჰ. 1148-1159 წლებში მოიჭრა. დათარიღებული მონეტების წონითი სტანდარტი და ნომინალთა სისტემა დანვრილებით წინა ნაშრომში გვაქვს განხილული [15]. ინფორმაცია ნადირ-შაჰის თბილური საფასის შესახებ შემავამებელ ცხრილში არის მოყვანილი (*ცხრილი 1*).

ნადირ-შაჰის უშუალო მემკვიდრის, მისი ძმისშვილის, ადილ-შაჰის მონეტებს ჩვენამდე არ მოუღწევია [24, 233]; არ არის გამოირიცხული, რომ ისინი არც მოჭრილა.

შაჰროჰ ავშარიანის მმართველობა მეტად შფოთიანი იყო. სულ ცნობილია მისი სამი ზეობა. ამასთანავე, პირველსა და მეორე ზეო-

ბებს შორის შუალედში თბილისის ზარაფხანა მონეტას იბრაჰიმ ავ-შარიანის სახელით უშვებდა. ამ ორი ავშარიანი სიუზერენის მონეტებს ქრონოლოგიური პრინციპის დაცვით განვიხილავთ.

შაჰროჰის პირველი ზეობისთვის თბილისის ზარაფხანის ნაწარმიდან ცნობილია მხოლოდ და მხოლოდ ჰ. 1160 წლით (1747/8) დათარიღებული ჯერ-ჯერობით უნიკალური ოქროს აშრეფი [20, 341-343]. სამწუხაროდ, დამატებითი ინფორმაციის მოძიება ამ მონეტის შესახებ ამ ეტაპზე ვერ მოვახერხეთ.

ამის შემდეგ, პოლიტიკური მდგომარეობის ცვლილების-და შესაბამისად, თბილისში მონეტა მოიჭრა უკვე იბრაჰიმ ავშარიანის სახელით. ყველა მისი თბილისური მონეტა ჰ. 1162 წლით (1748/9) არის დათარიღებული; ცნობილია შემდეგი ნომინალები: 3-აბბასი, აბბასი და შაჰი [24, 233]. ამასთანავე, პაპუნა ორბელიანი ახსენებს სამაბაზიანის (3-აბბასი) და შაურის (შაჰი), მაგრამ არა აბბასის გამოშვებას (არადა, აბბასი ჩვენი გამოცდილებით ყველაზე ხშირი ნომინალია), ამასთანავე ის მიუთითებს ოქროს მონეტის – ფლურის გამოშვებაზედაც („მოსჭრეს სამაბაზიანი და შაური, ფლური ოცდაათის შაურის“) [5, 154]. ამ უკანასკნელს ჩვენამდე არ მოუღწევია, ან, ყოველ შემთხვევაში, არ ვიცნობთ ამგვარი მონეტის არცერთ პუბლიკაციას. მაგრამ გარკვეული მსჯელობა ამ მონეტის რაობაზე მაინც შესაძლებელია. თუ გავითვალისწინებთ, რომ იბრაჰიმის დანარჩენი, ჩვენამდე მოსული თბილისური მონეტები ყველა ჰ. 1162 წლით არის დათარიღებული, ამ „ფლურზედაც“, სავარაუდოდ, იგივე თარიღი უნდა ყოფილიყო გამოსახული. სამწუხაროდ, თუ პაპუნა ორბელიანის ცნობა სწორეა, და ესეთი მონეტა ნამდვილად არსებობდა, ჩვენამდე ერთ ეგზემპლარსაც ვერ მოუღწევია. სიტყვა „ფლური“ ფლორენციის ოქროს მონეტის ფლორინის სახელწოდებისგან უნდა იყოს წარმოშობილი, მაგრამ საქართველოში, როგორც ჩანს, ვენეციის დუკატებს აღნიშნავდა; მოგვიანებით ტერმინმა დაკარგა თავისი სპეციფიკური მნიშვნელობა და, რ. ქებულაძის აზრით, მხოლოდ მეტროლოგიური (ნონითი) მნიშვნელობა შეინარჩუნა, და დუკატის წონის (სინჯის?) მონეტას აღნიშნავდა [7, 13-17]. დუკატის წონა დაახლოებით 3.5 გრამად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგრამ იბრაჰიმის ამ წონის ოქროს მონეტები ჩვენთვის უცნობია; სამაგიეროდ, ცნობილია მისი სხვა ზარაფხანებში გამოშვებული 1/4 მოჰურის ნომინალის ოქროს საფასე, წონით 2.76 გ [9, 133]. პაპუნა ორბელიანი იძლევა იბრაჰიმ ავშარიანის ამ „ფლურის“ შეფარდებას ვერცხლის შაურებთანაც – 1 ფლური = 30 შაურს. აქ უნდა იგულისხმებოდეს ვერცხლის შაურებით გამოსხატული ოქროს ფლურის ღირებულება

და არა წონა: 30 შაურის წონა უდრის 34.575 გრამს; ამგვარი ოქროს მონეტის გამოშვება თბილისის ზარაფხანაში ნაკლებად არის მოსალოდნელი – თბილისი სეფიანთა და ავშარიანთა სახელმწიფოს ერთ-ერთ პერიფერიულ, თუმცა კი აქტიურ ზარაფხანას წარმოადგენდა, და ოქროს მონეტას ძალზე იშვიათად თუ უშვებდა; საქართველოში ამ წონის ოქროს მონეტა, როგორც ჩანს, არასდროს მოჭრილა. თუ ფლურის წონად მივიჩნევთ დუკატის წონას – 3.5 გრამი, გამოვა რომ 3.5 გრამი ოქრო უტოლდება 34.575 გ ვერცხლს, ანუ ამ ორ ლითონს შორის შეფარდება უდრის 1:9.88; ხოლო თუ ფლურს ამ შემთხვევაში 2.76 გ წონის მონეტად მივიჩნევთ, მაშინ გამოვა რომ 2.76 გ ოქრო უდრის 34.575 გ ვერცხლს, და შეფარდება უდრის 1:12.53 (იბრაჰიმის როგორც ოქროს, ასევე ვერცხლის მონეტები როგორც ჩანს, საკმაოდ მაღალი სინჯის შენადნობისგან შედგებოდა; ჩვენ შესაძლებლად ჩავთვალეთ ეს შენადნობი სუფთა ლითონთან გაგვევიგივებინა; ქართულ-ავშარული ოქრო-ვერცხლის საფასის სინჯის შესახებ დამატებით იხ. ქვევით). ეს უკანასკნელი შეფარდება უფრო მისაღებად გვეჩვენება ამ ეპოქისთვის, და ირიბად მიუთითებს იმაზე, რომ იბრაჰიმის თბილისური ფლურიც 2.76 გრამი წონის 1/4 მოჭურს წარმოადგენდა.

შემდეგ თბილისში ისევ იჭრება მონეტა შაჰროჰის სახელით (მეორე ზეობა), ჰ. 1163 და 1164 წლებში (შესაბამისად, 1749/50 და 1750/1), შეიძლება რამდენადმე უფრო გვიანაც, ვინაიდან ბევრ მონეტას თარიღის ბოლო ციფრები არ შერჩენია; ცნობილი ნომინალეზია: აბბასი, მაჰმუდი და შაჰი [24, 234-235].

შაჰროჰის მესამე ზეობაში, არსებული მონაცემებით, თბილისის ზარაფხანა უშვებს აბბასის ნომინალის მონეტებს, რომელიც ჰ. 1170 წლით (1756/7) არის დათარიღებული [24, 235].

ქართულ-ავშარული (თბილისური) ვერცხლის მონეტები 2 განსხვავებული წონითი სტანდარტის მიხედვით იჭრებოდა. პირველი, უფრო მძიმე სტანდარტის მიხედვით 1 თუმანზე ლითონის 1400 მუხუდო (სპ. ნუხუდ) მოდიოდა, შემდეგ კი მონეტების წონა შეამცირეს, ახალი სტანდარტის თანახმად 1 თუმანს ლითონის უკვე მხოლოდ 1200 მუხუდო შეადგენდა. ნადირ-შაჰმა აბბას III-ის სახელით მონეტები სწორედ უფრო მძიმე სტანდარტით მოჭრა, და საკუთარი სახელითაც ჯერ ამ სტანდარტით ჭრიდა მონეტას, შემდეგ კი უფრო მსუბუქ სტანდარტზე გადავიდა. იგივე, შედარებით მსუბუქი სტანდარტითვე იჭრებოდა თბილისური მონეტა მომდევნო ავშარიანი მმართველების სახელითაც [11, 62-71; 9, 132-133].

ოქროს მონეტები კი დასაწყისში 3.46-გრამიანი ოქროს აშრეფის სტანდარტის მიხედვით იჭრებოდა – ასეთია ნადირ-შაჰის სახელით მოჭრილი ოქროს მონეტა (აშრეფი); სავარაუდოდ, აგრეთვე, შაჰროჰის თბილისური ოქროს მონეტაც. იბრაჰიმ ავშარმა კი, როგორც დავინახეთ, საფიქრებელია, თბილისში 11-გრამიანი ოქროს მოჭურის სტანდარტის მონეტა მოჭრა (კერძოდ, 1/4 მოჭური) [9, 132-133].

ამასთანავე, ამა თუ იმ წონითი სტანდარტის მიხედვით თუნდაც ერთი და იგივე მმართველის სახელით მოჭრილი მონეტები საკმაოდ თვალსაჩინოდ განსხვავდება ერთმანეთისგან ლეგენდებითა და დიზაინით. ამ გარემოების გათვალისწინება ასევე აუცილებელია ავშარიანთა პერიოდის ქართული ნუმიზმატიკური მემკვიდრეობის შესწავლისას.

ყველა ზემოთ მოყვანილი ინფორმაცია ჩვენ 2 ცხრილის სახით შევაჯამეთ (იხ. *ცხრილი 1* და *ცხრილი 2*). სამონეტო ტიპები მითითებულია ს. ალბუმის ნაშრომის მიხედვით [9, 132-133], ხოლო მონეტების მიკუთვნება ამა თუ იმ წონითი სტანდარტისადმი ეფუძნება ე. პახომოვის, დ. ლენგის, თ. ქუთელიას, ჰ. ფარაჰბახშისა და ს. ალბუმის შრომებს [24, 230-235; 12, 102-105; 8, 37-49; 11, 62-71; 9, 132-133].

ქართულ-ავშარული მონეტების მოჭრის ტექნიკის შესახებ რაიმე არსებითი ნარატიული პირველწყარო ჩვენ არ გავაჩნია; ინფორმაციის ძირითად წყაროს თავად მონეტები და მათი გარეგნული ნიშნები წარმოადგენს.

ავშარიანთა ეპოქაში საფასის დამზადების ტექნოლოგია, ჩვენი ვარაუდით, არ შეცვლილა სეფიანთა ზეობის დროინდელთან შედარებით. ეს მით უფრო მოსალოდნელია, რომ საქართველოსგან განსხვავებით, სადაც სეფიანთა და ავშარიანთა მიერ საკუთარი საფასის გამოშვება ქრონოლოგიური თვალსაზრისით ოსმალური ოკუპაციით (და ოსმალური მონეტის გამოშვებით) ორად არის გახლეჩილი, ირანის იმ პროვინციებში, სადაც დაიწყო ნადირმა აღზევება, სეფიანთა მონეტის გამოშვება არც შეწყვეტილა. გარდა ამისა, ამ მაკრორეგიონში (ირანსა და შუა აზიაში) მონეტის გამოშვების ტექნოლოგია საკმაო კონსერვატიულობით ხასიათდებოდა; ზოგან მაინც (ყაჯართა ირანში, ბუხარაში) ის ფაქტიურად უცვლელი რჩებოდა XIX საუკუნის 80-იან წლებამდე და XX ს. დასაწყისამდეც კი [19, 221; 18].

აქედან გამომდინარე, დასაშვებად მიგვაჩნია ქართულ-ავშარული (თუ ზოგადად, ავშარული) მონეტების მოჭრის ტექნიკაზე

მსჯელობისას გამოვიყენოთ ის ცნობები სეფიანთა მონეტის გამოშვების შესახებ, რომელიც შემოგვინახა 1707-1709 წლებში ვახტანგ VI-ის მიერ შედგენილმა ქართულმა დასტურლამალმა [6, 533-535] და 1725 წლის სპარსულმა თაზქირათ ალ-მულუქმა [16, 58-61]. ამ ცნობებთან ძალიან კარგად კორელირებს ინფორმაცია XIX საუკუნის ყაჯართა ირანში, XVIII-XX სს. შუა აზიაში (ბუხარაში) და XVI საუკუნის II ნახევრის – XVII საუკუნის დასაწყისის დიდ მოლოლთა ინდოეთში მონეტის გამოშვების ორგანიზაციისა და ტექნიკის შესახებ [18; 19, 216-231]. ამ ინფორმაციის შეჯერების შედეგად ზარაფხანის სტრუქტურა და ცალკეული სტრუქტურული ერთეულების ფუნქცია შემდეგნაირად წარმოგვიდგება:

1. ამქარი, სადაც (ზარაფხანაში შემოსული) ლიგატურების შემცველი ოქრო-ვერცხლი მათგან კუპელაციის მეთოდით ინმინდებოდა [6, 58].

ამგვარი ლიგატურების შემცველი ლითონის წყაროს შეიძლება ევროპული მონეტები წარმოადგენდა (სადაც ვერცხლის საფასეს ჩვეულებრივ შედარებით დაბალი სინჯი ქონდა); ყოველ შემთხვევაში, XVII საუკუნეში მაინც თბილისის ზარაფხანაში ევროპული მონეტების გადადნობა და შემდეგ სეფიანთა ტიპის მონეტად მოჭრა აქტიურად წარმოებდა [7, 107; 21, 29]. აქვე, ამავე საამქროში, საფიქრებელია, განსაკუთრებულ შემთხვევებში, წარმოებდა ოქროსა თუ ვერცხლის „ჯართის“ სათანადო ფორმის ზოდებად გადადნობაც. ამგვარ ჯართს ხშირად ძვირფასი ლითონის ნაკეთობები, ჭურჭელი წარმოადგენდა – ამაზე არაორაზროვნად მიუთითებს პაპუნა ორბელიანი: *„გამოიტანეს მეფეთა ჩვენთა თვისსა სალაროთი ოქროსა და ვერცხლის იარაღი, მისცეს ზარაფხანაში, მოაჭრევენეს ფლური და თეთრი“* [5, 196].

ვიზუალურად ქართულ-ავშარული ვერცხლის მონეტები მაღალი სინჯის შენადნობისგან მოჭრილის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ჩვენგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, ვერ შევძელით ჩვენთვის ხელმისაწვდომი ქართულ-ავშარული მონეტების შენადნობის დადგენა ობიექტური, ლაბორატორიული მეთოდების გამოყენებით. ამასთანავე, ჩვენთვის ცნობილია ორი ნაშრომი, სადაც მოცემულია ამ საფასის თითო-თითო ნიმუშის ლითონური შემადგენლობა. ერთში საუბარია ჰ. 1150 წლით დათარიღებულ ნადირ-შაჰის თბილისურ 6-შაჰიანზე, თუმცა კი თანმხლებ სურათზე გამოსახულია ჰ. 1152 წლით დათარიღებული ნადირ-შაჰის თბილისური ნადირი. ამ მონეტის (ნადირის?) ლითონური შემადგენლობა მითითებულია რო-

გორც: Ag - 99.22%, Cu - 0.36%, Pb - 1.09%, Au - 0.126%, Sn - კვალი, Zn - კვალი, Ba - კვალი, S - მცირე რაოდენობით (მეთოდის თავისებურების გამო, ჯამი 100.79%-ს შეადგენს) [1, 118-119]. მეორე ნაშრომში განხილულია ჰ. 1163 წლით დათარიღებული ქართული ვერცხლის მონეტა, რომელიც, თარიღიდან გამომდინარე, შაჰროჰის საფასე უნდა იყოს, სავარაუდოდ, მისი ყველაზე ხშირი ნომინალი - აბბასი; ამ მონეტაში ვერცხლი შეადგენს 98.32%-ს [4, 574]. ეს მონეტები, შესწავლილი ნიმუშების მეტად უმნიშვნელო რაოდენობის გამო მოკლებულია სტატისტიკურ სარწმუნოებას, მაგრამ მაინც თითქოსდა ადასტურებს ქართულ-ავშარული ვერცხლის საფასის ძალიან მაღალ სინჯადობას.

საზოგადოდ, აღვნიშნავთ, რომ XVI-XIX სს. ირანისა და სამონეტო თვალსაზრისით მის ზეგავლენის სფეროში შემავალ ქვეყნებში, როგორც ჩანს, მაღალი სინჯის მონეტების გამოშვების ტრადიცია იყო დანერგული (ან ოფიციალურად მაინც იყო დეკლარირებული). ამასთანავე, ზარაფხანების ამოცანაში არ შედიოდა მონეტის მოსაჭრელად „სუფთა“ (თუნდაც იმდროინდელი ტექნოლოგიის შეზღუდულობის გათვალისწინებით) ვერცხლის მიღება [16, 59].

ვაგრძელებთ ზარაფხანის ამქრების აღწერას:

2. განმედილი ლითონის ზოდების გამოკვერის ამქარი [16, 58]. ამ ოპერაციის დანიშნულება, მკვლევართა აზრით, ლითონის გამკვრივება იყო [6, 58; 19, 217].

3. ამქარი, სადაც უკვე განმედილ და გამოკვერილ ლითონს ღეროს ფორმას ანიჭებდნენ [16, 58].

თუ ირანში ეს ღეროები მექანიკური დამუშავებით მიიღებოდა [16, 58], დიდ მოლოლთა დროინდელ ინდოეთში ამისათვის გამდნარ ოქროსა და ვერცხლს კერამიკულ ფირფიტაში გაკეთებულ პატარა თუ დიდ წრფივ ჩანაჭდევებში ასხავდნენ, რომლის კედლებიც წინასწარ ცხიმით იყო დაფარული (ჩამოსხმული ღეროების უფრო ადვილად ამოღებისა და ყალიბის დაუზიანებლობის მიზნით) [19, 221].

ეს ინდური ტექნიკა XVI-XVII საუკუნეებისთვის არის აღწერილი, მაგრამ იქნებ შემდეგაც გამოიყენებოდა. ნადირ-შაჰმა, როგორც ცნობილია, ინდოეთში ილაშქრა და იქ მონეტასაც წრიდა, ხოლო დაბრუნებისთანავე კი ინდური რუფიის ანალოგიური ახალი ნომინალი - ნადირი შემოიღო. ეს უკანასკნელი კი ირანისთვის შედარებით უჩვეულო ფორმისაა - უფრო სქელი მონეტაა, ვიდრე ეს აქამდე ირანში იყო მიღებული. ამ ეტაპზე ვერ გამოვრიცხავთ, რომ

ნადირ-შაჰმა ირანსა და მასზე დაქვემდებარებულ ქვეყნებში ინდური ტექნოლოგიის რალაც ელემენტები დანერგა.

4. ამქარი, სადაც ოქრო-ვერცხლის ღეროებს ფოლადის ფირფიტაში გაკეთებულ ნახვრეტებში გაატარებდნენ [16, 58]. ეს ნახვრეტები სხვადასხვა დიამეტრის უნდა ყოფილიყო, მათში გატარებით ღეროებისგან სასურველი დიამეტრის (სხვადასხვა ნომინალის მონეტის შესაფერისი) მრგვალი დიამეტრის მავთული მიიღებოდა [19, 218].

5. ამქარი, სადაც ლითონს პატარა ნაჭრებად ანაწევრებდნენ [16, 58]. ფაქტიურად, წინა ეტაპზე მიღებულ მავთულს საჭირო სიგრძისა და დიამეტრის (ეს უკანასკნელი მავთულის დიამეტრით განისაზღვრებოდა) პატარა ცილინდრებად ჭრიდნენ [19, 219; 18, 264]. მაგალითად ბუხარაში ამისათვის საგანგებოდ მოწყობილ პატარა ჩარხს იყენებდნენ [18, 263-264]. ამ ცილინდრების სიმაღლე მათი დიამეტრის ტოლი მაინც უნდა ყოფილიყო, ნაკლები თუ არა – წინააღმდეგ შემთხვევაში მათი გაბრტყელება გაჭირდებოდა [18, 264].

6. ამქარი, სადაც მიღებულ ნაჭრებს გამოკვერავდნენ აბბასისა და ფანჯშაჰისთვის შესაფერისი სისქის ნამზადებად [16, 58]. ანუ, ზემოთ ხსენებულ პატარა ცილინდრებს აბრტყელებდნენ, და ამგვარად სამონეტო ნამზადებად (იმას, თუ რა ნომინალის ნამზადი იქნებოდა მიღებული, ძირითადად განსაზღვრავდა მავთულის / ცილინდრის სისქე).

რ. ბურნაშევას აზრით ბუხარაში ამ მიზნით საგანგებო გლუვ-ზედაპირიან სიქებს იყენებდნენ [18, 264].

საზოგადოდ, უკვე მზა მონეტების ფორმა მიუთითებს, ამ პატარა ცილინდრების გაბრტყელება გვერდიდან წარმოებდა თუ გადანაჭერის მხრიდან [19, 227]. ქართულ-ავშარულ მონეტებზე დაკვირვებამ იმ დასკვნამდე მიგვიყვანა რომ მათ დასამზადებლად ცილინდრებს გადანაჭერის მხრიდან აბრტყელებდნენ.

დიდ მოლოლთა ინდოეთში სამონეტო წარმოების ეს ეტაპი როგორც ჩანს ამოვარდნილი იყო, ვინაიდან ინდოელი ხელოსნები ძალიან ზუსტად ახერხებდნენ მავთულის დაჭრას ისეთი დიამეტრისა და სიმაღლის ცილინდრებად, რომელიც შეიძლება პირდაპირ გამოეყენებინათ მონეტის მოსაჭრელად, ყოველგვარი დამატებითი გაბრტყელების გარეშე [19, 221-222].

7. ამქარი, სადაც სამონეტო ნამზადების გამონვა ხდებოდა; ამის ხარჯზე წინა ეტაპებზე უკვე მექანიკურად დამუშავებულ ლითონს მონეტის მოსაჭრელად აუცილებელი პლასტიურობა უბრუნდებოდა [18, 265].

ამ ამქრის საქმიანობა არ არის აღწერილი თაზქირათ აღ-მულუქში [16, 58-59], მაგრამ მისი არსებობა დასტურდება თუნდაც თავად თაზქირათ აღ-მულუქში აღწერილი შემდეგი ამქრის არსებობით.

8. ამქარი, სადაც წარმოებდა სამონეტო ნამზადების გათეთრება [16, 59]. მაგალითად, ბუხარაში დამკვირვებლის მოწმობით ამისათვის სამონეტო ნამზადებს სუსტ მუავაში (ძმარში) რეცხავდნენ, შემდეგ კი ხის ნახერხით ამრობდნენ [18, 265].

ამ პროცედურის აუცილებლობა ადასტურებს წინა ეტაპზე მონეტების გამონვას – გამონვის გამო ვერცხლის ნამზადები მუქდებოდა, ხოლო ვერცხლისთვის დამახასიათებელი ბრწყინვალეების აღსადგენად კი მათი გათეთრება იყო საჭირო [18, 265].

9. ამქარი, სადაც თვალზომით მცირეწონიან სამონეტო ნამზადებს ხელახლა გადასადნობად გადაარჩევდნენ [16, 59]. თაზქირათ აღ-მულუქში ამ კონტექსტში მითითებულია „აბბასი“, იქნებ ზოგადად ფულის მნიშვნელობით, რაც უზუსტობაა, სამონეტო ნამზადი მონეტად მხოლოდ შემდეგ ეტაპზე იქცეოდა. არასაკმარისი წონის სამონეტო ნამზადები მიიღებოდა თუ ხელოსანი შეუფერებელი დიამეტრის მავთულს შეარჩევდა ან/და მას არასწორი სიგრძის ცილინდრებად დაჭრიდა. გადადნობას, სავარაუდოდ, არა მარტო მცირეწონიანი, არამედ ჭარბი წონის ნამზადებიც ექვემდებარებოდა, როგორც ეს ბუხარაში ხდებოდა [18, 265].

თაზქირათ აღ-მულუქის თანახმად ეს გადარჩევა თვალზომით კეთდებოდა, რის გამოც, ჩვენი აზრით, სიზუსტის დაცვა გაძნელებული იქნებოდა. ამისათვის ჩვენი აზრით უფრო სასწორს გამოიყენებდნენ. აღსანიშნავია, თუ რა ყურადღება ეთმობოდა მონეტების ზუსტი წონის უზრუნველყოფას ბუხარაში – იქ ჯერ ათ-ათი ცილინდრი ერთად აიწონებოდა, შემდეგ კი ცალ-ცალკე, და შემდეგ იგივე პროცედურას გადიოდა დაბრტყელებული ცილინდრებიც [18, 265]. მესასწორეების საქმიანობას დიდი მნიშვნელობა ქონდა დიდ მოლოლთა ინდოეთშიც [19, 222]. მავთულის ნაჭრების აწონვას ადასტურებს 1879 წ. ქირმანის ზარაფხანაზე ნამყოფი ევროპელი დამკვირვებელიც [19, 219]. ქართულ დასტურლამალშიც ნახსენებია თარაზდარი [6, 534]. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში თაზქირათ აღ-მულუქის ცნობა ზუსტი არ არის.

10. ამქარი, სადაც მონეტის მომჭრელები მუშაობდნენ [16, 59].

მონეტის მოსაჭრელად ორ სიქას იყენებდნენ. ერთი მათგანი (ტექნიკური თვალსაზრისით – შუბლის სიქა) გრდემლში იყო ჩამაგრებული. მასზე ერთი ხელოსანი სამონეტო ნამზადს ათავსებდა, მე-

ორე კი ზევიდან სიქას (ტექნიკური თვალსაზრისით – ზურგის სიქა) ადგავდა და უროს დარტყმით ზედა სიქაზე საკმარისი სიძლიერით მოქმედებდა, რომ სამონეტო ნამზადის ზედა ზედაპირზე ზედა სიქის ანაბეჭდი დარჩენილიყო, ქვედა ზედაპირზე კი – დარტყმის მომენტში სამონეტო ნამზადის ქვედა სიქაში შეჭყლეტის გამო – ქვედა სიქის ანაბეჭდი. შემონახულია ხივის სახანოს XIX საუკუნის დროინდელი რამდენიმე სიქა; ისინი იმდენად მოკლეა, რომ ხელში მათი დაჭერა ალბათ ვერ მოხერხდებოდა და ხელოსანი მათ რალაც განსაკუთრებული მამის მაგვარი ხელსაწყოთი იჭერდა [18, 265]. ჩვენი აზრით, ამგვარად ხელოსნის ხელი ნაწილობრივ მანაც ვიბრაციის ორგანიზმზე მავნე ზემოქმედებისგანაც იქნებოდა დაცული, რაც ზრდის ამ დამატებითი ხელსაწყოს გამოყენების ალბათობას.

იმდროინდელ საქართველოში მონეტის მოჭრის ორგანიზაციის თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა პაპუნა ორბელიანის ცნობა იბრაჰიმ ავშარის მიერ თბილისში „თავის სახელზე ზარაფხანის“ გამოგზავნის შესახებ (*„გამოვე ზავნა შაჰ-სულთან იბრეიმს თავის სახელზე ზარაფხანა ქალაქში და დაჰკრეს სიქა, ბრძანებისამებრ მისისა მოსჭრეს ...“* [5, 154]). იბადება შეკითხვა, თუ რა ზარაფხანის გამოგზავნას გულისხმობს ავტორი; სიტყვა „ზარაფხანა“, საზოგადოდ, მონეტის მოსაჭრელად აუცილებელი აღჭურვილობისა და იქნებ აგრეთვე მომსახურე პერსონალის ერთობლიობას გულისხმობს. ამასთანავე, გავიხსენოთ, რომ ზარაფხანა თბილისში აქამდეც არსებობდა, და სხვა ავშარი მმართველების სახელითაც კი ჭრიდა მონეტას – ასე, თბილისში ძალიან აქტიურად იჭრებოდა მონეტა ჰ. 1150-1152 წლებში, შემდეგი პერიოდისთვის კი ცნობილია ნადირ-შაჰის ჰ. 1159 წლით დათარიღებული ნადირი (რუფია) [24, 233], აგრეთვე ჰ. 1160 წლით დათარიღებული შაჰროჰის თბილისური მონეტა [20, 342-343]. იბრაჰიმის სახელის მატარებელი თბილისური მონეტები ყველა ჰ. 1162 წლით (1748-1749) არის დათარიღებული [24, 233-234], მაგრამ იმავე თარიღს ატარებს თეიმურაზ II-ის სახელის მატარებელი სპილენძის საფასეც [24, 256-258] – უცნობი რჩება, ეს სპილენძის საფასე „შაჰ-სულთან იბრეიმის“ მიერ გამოგზავნილ ზარაფხანაშია მოჭრილი თუ იქამდე თბილისში უკვე არსებულ ზარაფხანაში (ჩვენ აქ შეგნებულად არ ვეხებით უკვე ჰ. 1160 წ. გარდაცვლილი ნადირ-შაჰის სახელის მატარებელ მაგრამ ჰ. 1162 წლით დათარიღებულ ნადირის – თ. ქუთელია თვლიდა რომ ამ მონეტაზე თარიღი 1162 მეცდომით იყო გამოყვანილი 1152-ის მაგიერ [8, 43, 46]). საფიქრებელია, რომ ზარაფხანა თბილისში თავიდან მოსაწყობი არ უნდა ყოფილიყო. გარდა ამისა, იმ ეპოქაში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ირანსა

და საქართველოშიც მონეტები მანქანების დახმარებით არ იჭრებოდა. თანამედროვე რეკონსტრუქციამ აჩვენა, რომ მონეტის მოსაჭრელად საჭირო მთელი აღჭურვილობა იმდენად მარტივი და მწირი იყო, რომ მისი გადატანა ერთადერთი სახედრით შეიძლებოდა [10, 96]. ჩვენი აზრით, მონეტის მოსაჭრელად არანაირი აღჭურვილობა ავშარიანთა ირანის ცენტრალური პროვინციებიდან გამოსაგზავნი არ უნდა ყოფილიყო – ყველა საჭირო იარაღის დამზადება (ზემოთ აღწერილი პროცედურების შესასრულებლად) საკმაოდ ადვილად ადგილზევე შეიძლებოდა. საუბარი, ჩვენი ვარაუდით, შეიძლება იყოს სიქებზე – ირაჰიმის გავლენის სფეროში არსებული ყველა ზარაფხანის ნაწარმის წონა და მით უფრო დიზაინი/ლეგენდები ერთნაირი რომ ყოფილიყო საჭირო იქნებოდა ცენტრიდან პერიფერიაზე შესაბამისი განკარგულებების და ტრაფარეტების გამოგზავნა; სეფიანთა ეპოქისთვის ცენტრალური ზარაფხანიდან (თაბრიზი/ისფაჰანი) ამგვარი ტრაფარეტების სხვა ზარაფხანებში (თბილისის ჩათვლით) გაგზავნის შესახებ წერდნენ ე. პახომოვი და თ. ქუთელია [21, 26; 23, 76] (აბბას I-სა და სულეიმან I-ის საფასის გამოკლებით თბილისში მოჭრილი მონეტები გარეგნულად არაფრით განსხვავდება სეფიანთა სახელმწიფოს სხვა ზარაფხანებში გამოშვებული თანადროული მონეტებისგან [21, 40-41]). არ არის გამორიცხული, რომ ტრაფარეტების სანაცვლოდ ავშარიანთა შესაბამისი უწყება პერიფერიაზე გასაგზავნად უშუალოდ სამონეტო სიქებს ამზადებდა – პერიფერიული ზარაფხანების სახელის მითითებით. მივიჩნევთ, რომ პ. ორბელიანის ცნობაში სავარაუდოდ სწორედ ასეთი ცენტრალურად დამზადებული სიქების გამოგზავნა იგულისხმება.

მონეტებზე წარმოებულმა დაკვირვებამ გამოაშკარავა ზარაფხანის პერსონალის მიერ დროისა და შესაბამისად, ეკონომიკური დანახარჯების შესამცირებლად გამიზნული რამდენიმე ტექნოლოგიური ხერხი:

- როგორც ჩანს, ერთი და იგივე სიქები გამოიყენებოდა სხვადასხვა ნომინალის მონეტების მოსაჭრელად; 6-შაჰიანის სიქები 2-შაჰიანისა და ოქროს აშრეფის მოსაჭრელად, აბაზიანის სიქები კი – 1-შაჰიანის მოსაჭრელად [15]; როგორც თანავტორებთან ერთად დადგენილი გვქონდა, სხვადასხვა ნომინალის (ე.ი. წონისა და ზომის) მონეტების მოსაჭრელად იგივე სიქების გამოყენებას თბილისის ზარაფხანა უფრო ადრეც მიმართავდა, XVIII საუკუნის I მეოთხედში, სულთან ჰუსეინ I სეფიანის მონეტების გამოშვებისას [14, 21-22].

• ჩვენი აზრით, ნადირ-შაჰის სახელით მოჭრილი სიქები, რომელიც განკუთვნილი იყო 6-შაჰიანის (და უფრო მცირე ვერცხლის ნომინალების, ისევე როგორც, სავარაუდოა, ოქროს აშრეფის) მოსაჭრელად, გამოიყენებოდა რამდენიმე წლის განმავლობაში – ჰ. 1150 წლით დათარიღებული რევერსის სიქების ზედაპირზე ამ წელიწადის გასვლის შემდეგ, ჩვენი აზრით, ამოტვიფრავდნენ დამატებით ერთიანს ან ორიანს, რის ხარჯზედაც თარიღი ხდებოდა 1151 ან 1152 წ. (0-ის აღმნიშვნელი წერტილი რჩებოდა თავის ადგილას). ამას გვაფიქრებს ის ფაქტი, რომ ბევრ ჰ. 1151-1152 წწ. დათარიღებულ მონეტაზე მანძილი ბოლო (1 ან 2) და ბოლოსწინა (5) ციფრებს, ისევე როგორც ბოლო ციფრსა (1 ან 2) და სამონეტო ფორმულის მომდევნო ელემენტს შორის, გაცილებით ნაკლებია ვიდრე დანარჩენ ციფრებს შორის; რჩება შთაბეჭდილება, რომ ერთიანი ან ორიანი მოგვიანებით არის ჩამატებული (სიქაზე ამოტვიფრული).

დასკვნის სახით შევაჯამებთ, რომ საქართველოში ავშარიანთა დინასტიის ბატონობის პერიოდში ვერცხლის მონეტები იჭრებოდა 2 განსხვავებული წონითი სტანდარტის მიხედვით (1400 და 1200-მუხუდოიანი თუმანი), ოქროს მონეტები კი – 3.46-გრამიანი აშრეფის სტანდარტით; შესაძლოა აგრეთვე 11-გრამიანი მოჰურის სტანდარტითაც (იბრაჰიმის თბილისური „ფლურიც“ ჩვენი აზრით მოჰურის 1/4-ს წარმოადგენდა).

ვერცხლის ნომინალებიდან სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა წონითი სტანდარტით მოიჭრა შემდეგი: შაჰი, მაჰმუდი (2-შაჰიანი), აბბასი (4-შაჰი), 6-შაჰიანი, ნადირი (10-შაჰიანი), 3-აბბასი (12-შაჰიანი, მარჩილი). ოქროში იჭრებოდა აშრეფი, და, საფიქრებელია, აგრეთვე 1/4 მოჰური.

მონეტების მოჭრის ტექნოლოგია პრინციპულად არ განსხვავდებოდა ჯერ კიდევ სეფიანთა ხანაში დანერგვისაგან. მონეტის მოჭრა რამდენიმე (10) პროცედურას გულისხმობდა და ზარაფხანაც, საფიქრებელია, ამდენივე ცალკეულ ამქარს ითვლიდა.

პაპუნა ორბელიანის ცნობა სულთან იბრაჰიმ ავშარიანის მიერ თბილისში ზარაფხანის გამოგზავნის შესახებ ჩვენი აზრით იბრაჰიმის სახელით და სათანადო ლეგენდებით შემკული სიქების გამოგზავნას უნდა გულისხმობდეს. ეს ფაქტი განსაკუთრებით საინტერესოა როგორც საქართველოში სამონეტო საქმის ორგანიზაციის, ასევე ავშარიანებთან თეიმურაზ II-ის პოლიტიკური ურთიერთობის გააზრების თვალსაზრისით.

ნაშრომში თავმოყრილი და გაანალიზებული მასალა, იმედია, ხელს შეუწყობს საქართველოს ნუმიზმატიკური და, საზოგადოდ, ეკონომიკური თუ პოლიტიკური ისტორიის შემდგომ კვლევას.

ავტორი თავის სასიამოვნო მოვალეობად მიიჩნევს გულითადი მადლობა მოახსენოს პროფესორ ნ. ჯავახიშვილს განეული ინფორმაციული მხარდაჭერისთვის.

ცხრილი 1. თბილისური მონეტების წონითი სტანდარტი და ნომინალთა სისტემა (აბზას III-სა და ნადირ-შაჰის სახელით მოჭრილი საფასე)

ლიტონი	AR		AV
სამოტო ტიპი	წონითი სტანდარტი		
	1 თუმანი = 1400 მუხუდოს (7-დანგიანი (5.37 გ) აბზასი)	1 თუმანი = 1200 მუხუდოს (6-დანგიანი (4.61 გ) აბზასი)	4.5-დანგიანი (18 მუხუდოს (3.46 გ) აშრეფი
აბზას III (ნადირ შაჰის დაყენებული)			
უნიკალური	აბზასი (ნორმ. წონა 5.37 გ) შაჰი (ნორმ. წონა 1.34 გ)		
ნადირ შაჰი			
A	აბზასი (ნორმ. წონა 5.37 გ)		
B	აბზასი (ნორმ. წონა 5.37 გ) მაჰმუდი (ნორმ. წონა 2.68 გ) შაჰი (ნორმ. წონა 1.34 გ)	აბზასი (ნორმ. წონა 4.61 გ) მაჰმუდი (ნორმ. წონა 2.30 გ) შაჰი (ნორმ. წონა 1.15 გ)	
C		6-შაჰი (ნორმ. წონა 6.91 გ) აბზასი (ნორმ. წონა 4.61 გ) მაჰმუდი (ნორმ. წონა 2.30 გ) შაჰი (ნორმ. წონა 1.15 გ)	აშრეფი (ნორმ. წონა 3.46 გ)
D		ნადირი (10-შაჰი) (ნორმ. წონა 11.52 გ)	

**ცხრილი 2. თბილისური მონეტების წონითი სტანდარტი
და ნომინალთა სისტემა (შაჰროჰისა და იბრაჰიმ სახელით
მოჭრილი საფასე)**

სამონეტო ლითონი	AR		AV
ლეგენდები / დიზაინი („ტიპი“)	წონითი სტანდარტი		
	1 თუმანი = 1400 მუხუდოს (7-დანგიანი (5.37 გ) აბბასი)	1 თუმანი = 1200 მუხუდოს (6-დანგიანი (4.61 გ) აბბასი)	4.5-დანგიანი (18 მუხუდოს (3.46 გ) აშრეფი 11-გრამიანი მოჭური
შაჰროჰი, I ზეობა			
B2?			აშრეფი (ნორმ. წონა 3.46 გ)?
იბრაჰიმი			
A		აბბასი (ნორმ. წონა 13.83 გ) აბბასი (ნორმ. წონა 4.61 გ)	
B		აბბასი (ნორმ. წონა 4.61 გ)	
D		შაჰი (ნორმ. წონა 1.15 გ)	
უცნობი ტიპის (Z ?)			„ფლოური“ = 1/4L მოჭური (2.76 გ)?
შაჰროჰი, II ზეობა			
B1		აბბასი (ნორმ. წონა 4.61 გ) მაჰმუდი (ნორმ. წონა 2.30 გ) შაჰი (ნორმ. წონა 1.15 გ)	
შაჰროჰი, III ზეობა			
B1		აბბასი (ნორმ. წონა 4.61 გ)	

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. არეშიძე თ., ქართული მონეტების ქიმიური შედგენილობა (ქიმიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია), თბილისი, 1950.
2. გაბაშვილი ვ., „სპარსული დასტურლამალი“, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. XXXV-ბ, 1949.
3. კაპანაძე დ., ქართული ნუმიზმატიკა, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1969.
4. კაპანაძე დ., „ქართული ფულის სინჯადობა“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. IV, №6, 1943.
5. ორბელიანი პ., (კრიტიკული გამოცემა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა.), ამბავნი ქართლისანი, თბილისი, მეცნიერება, 1981.
6. ქართული სამართლის ძეგლები, 1. ხელმწიფის კარის გარიგება, 2. დასტურლამალი, (ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, ლექსიკონები და საძიებლები დაურთო ი. სურგულაძემ), თბილისი, საბჭოთა საქართველო, 1970.
7. ქებულაძე რ., ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში, თბილისი, მეცნიერება, 1971.
8. ქუთელია თ., “თბილისის ზარაფხანა 1736-1757 წწ. (ვერცხლის ფული)“, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XXXV-B. თბილისი, მეცნიერება, 1981.
9. Album S., A Checklist of Islamic Coins, Santa Rosa, 1998.
10. Album S., Sylloge of Islamic Coins in the Ashmolean Volume 9 Iran after the Mongol Invasion, Ashmolean Museum Oxford, 2001.
11. Farahbakhsh H., Iranian Hammered Coinage, 1975, Berlin, Farahbakhsh, 2007.
12. Lang D., Studies in the Numismatic History of Georgia in Transcaucasia, New-York, 1955.
13. Paghava I., Novák V., „Georgian Coins in the Collection of the Náprstek Museum“. (In press.)
14. Paghava I., Turkia S., Bennett K., “Major Varieties of the Type D 3rd Standard Coins of Sultan Husayn Issued in Tiflis and at other Mints“. Journal of Oriental Numismatic Society, №191, Spring 2007. P. 19-25.

15. Paghava I., Turkia S., Janjgava G., "Some New Denomination Coins of Nadir Shah Minted in Georgia". Journal of Oriental Numismatic Society, №202, Winter 2010.
16. Tadhkirat Al-Muluk, A Manual of Safavid Administration (Translated and Explained by V. Minorsky), 1943, University Press, Cambridge, 1980.
17. Zeno Oriental Coins Database, <http://www.zeno.ru/>.
18. Бурнашева Р., „Организация производства и техника чеканки монет в Бухарском ханстве со второй половины XVIII до начала XX в.“, Нумизматика и Эпиграфика, т. VI. Москва, Наука, 1966.
19. Давидович Е., История монетного дела Средней Азии XVII-XVIII вв. (Золотые и серебряные монеты Джанидов), Душанбе, Издательство Академии Наук Таджикской ССР, 1964.
20. Капанадзе Д.Г., „Комментарии“, Пахомов Е., Монеты Грузии. Тбилиси, Мецниереба, 1970.
21. Кутелиа Т., Грузия и Сефевидский Иран (по данным нумизматики), Тбилиси: Мецниереба, 1979.
22. Пахомов Е., „Вес и достоинство медной монеты Тифлиса XVII-XVIII в.в. Отдельный оттиск из „Востоковедение“, Вестник факультета Аз. гос. университета, т. III. Баку, 1928.
23. Пахомов Е., Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа, Выпуск VII. Баку, Издательство Академии Наук Азербайджанской ССР, 1957.
24. Пахомов Е., Монеты Грузии, Тбилиси, Мецниереба, 1970.

The Weight Standard, Denominations' System and Minting Technique of Tiflis Coins (Afsharid Period)

Summary

The objective of our work was to study the Afsharid gold and silver coinage from Tiflis, Georgia (Georgian-Afsharid coinage) and analyze the employed minting technique. The coins were minted by the Afsharid administration in the name of Abbas III Safavid, Nadir-Shah, Shakhrukh, Ibrahim and again Shakhrukh sequentially. The silver coins were minted by two different standards: 1 toman = 1,400 nokhod and later 1,200 nokhod. The gold coins were minted by the 3.46 g ashrafi standard, and later on seemingly by the 11 g mokhur standard (the „pluri“ coin, mentioned by P. Orbelian should in our opinion constitute the $\frac{1}{4}$ mokhur denomination).

Shahi, mahmudi, abbasi, 6-shahi, nadiri (10-shahi), 3-abbasi (12-shahi, marchili) denominations were minted in silver; ashrafi and possibly also $\frac{1}{4}$ mokhur were minted in gold.

The minting technique did not differ much from that in use in the Safavid period. Minting implied the work in 10 stages as presented in Tadhkirat Al-Muluk and other sources. These stages are described in detail based on the comparative numismatic material from the region. In our opinion, the P. Orbeliani's note on Ibrahim sending „a mint“ to Tiflis implied the central distribution of dies for producing the coins in the name of this Afsharid ruler locally. This assumption bears some significance in terms of both minting organization in Georgia and the political relationship between the Georgian government and the Afsharids.

Hopefully, our data would further facilitate the research of the numismatic and generally economical and political history of Georgia, as well as that of the Afsharid state.

ზურაბ კვეციანაძე

საქართველოს ტექნიკური უნი-
ვერსიტეტის პროფესორი

**საჭიროა თუ არა საქართველოს ისტორიის
„ხელახლა დანერა“**

ბოლო დროს საისტორიო პუბლიცისტიკაში, ცალკეულ სამეცნიერო შრომებსა, თუ კერძო დისკუსიებში სულ უფრო და უფრო ხშირად ვრცელდება მოსაზრება, რომ ქართველი ერის ისტორიული განვითარების ახლებური შეფასების დრო დადგა, რომ აუცილებელია ისტორია დაინეროს „ხელახლა“. ამგვარი მოსაზრების ავტორები თუ ცალკეული ინდივიდები, თავიანთ შეხედულებებს ისე გამოთქვამენ, რომ ცდილობენ ჩრდილი არ მიაყენონ ქართული ისტორიოგრაფიის კორიფეების ღვაწლს, ამბობენ, რომ მათ უდიდესი შრომა გასწიეს, დიდია მათი დამსახურება ერის წინაშე და ა.შ. სხვანაირად შეუძლებელიცაა, რადგან ეს იქნებოდა აბსოლუტური ჭეშმარიტების უარყოფა. მაგრამ ამგვარ შემეცნებას პრეტენზია აქვს იმაზე, რომ ისტორიული მეცნიერების დიდ ავტორიტეტთა შრომები მაინც თავისი ეპოქის ნაყოფი იყო, დღეს გარკვეულწილად მოძველდა და ამიტომაც საქართველოს ისტორიის ბევრი მონაკვეთის (თუ მთელი ისტორიის) გადააზრება უნდა მოხდეს.

განსაკუთრებული აქცენტი, როგორც წესი საბჭოთა პერიოდის ისტორიოგრაფიაზე კეთდება. იდეოლოგიურმა წნეხმა, რომელიც კომუნისტური მმართველობის წლებში არსებობდა, მართლაც თავისი დალი დაასვა ქართულ ისტორიოგრაფიას. მაგრამ ქართველ მეცნიერთა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ ღირსეულად გაართვეს თავი პრობლემას და ქართველი ერის ისტორიის შესწავლის გზაზე წარუშლელი კვალი დატოვეს. საკმარისია გავიხსენოთ ისეთი ავტორიტეტები, როგორებიცაა ივანე ჯავახიშვილი, ნიკო ბერძენიშვილი, სიმონ ჯანაშია, შოთა მესხია, გიორგი ჩიტაია და ა.შ. ამ ავტორიტეტთა საქმე ღირსეულად განაგრძო მომდევნო თაობამაც. საქართველოს ისტორიის კვლევა დღესაც წარმატებით მიმდინარეობს. ამ დიდი ეროვნული და სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმეში ჩაბმულია მრავალი ქართველი ისტორიკოსი.

ცხადია, ქართველ ისტორიკოსთა უპირველესი დამსახურება ისაა, რომ მათ მოახდინეს ქართველი ერის მიერ განვლილი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის სისტემატიზაცია, შეისწავლეს და დააჯგუფეს წყაროები, (ამ მხრივ განსაკუთრებულია ივანე ჯავახიშვილის წვლილი) რამაც განაპირობა, პირველყოვლისა, ფაქტოლოგიური, მწყობრი ქართული ისტორიის დაწერა და მისი ემპირიულ – ისტორიული ანალიზი. ჩვენს მიერ დასახელებული ყველა ავტორიტეტის შრომებში არის ღრმა მეცნიერული ანალიზი (შეუდარებელია ამ მხრივ ივანე ჯავახიშვილი და ნიკო ბერძენშვილი) სადაც ჩანს ქართველი ერის ცხოვრების წესი, მეურნეობა, სამართალი, ფსიქოლოგია და ა.შ. თანაც საქართველოს ისტორიის არცერთ მეტნაკლებად ავტორიტეტულ პიროვნებას არასოდეს არ უთქვამს, რომ მისი შეხედულება არის დოგმა და აბსოლუტური ჭეშმარიტება. პირიქით, აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა არაერთხელ გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ ნებისმიერი ახალი სიტყვა შეიძლება დაიბადოს მეცნიერული კვლევისას. მაშ რასთან გვაქვს საქმე, როდესაც საქართველოს ისტორიის „ხელახლა დაწერაზე“ საუბრობენ სხვადასხვა ავტორები თუ ცალკეული ინდივიდები? პირდაპირ შეიძლება ითქვას, რომ აბსოლუტურ დილეთანტიზმთან, და აი რატომ.

ჯერ ერთი საქართველოს ისტორია შესანიშნავად დაწერეს ქართული ისტორიოგრაფიის კორიფეებმა და მას „ხელახლა“ ვერაზინ დაწერს.

მეორე, თუ რომელიმე ისტორიული მოვლენა ფასდება სხვაგვარად ვიდრე ეს პირველმა ავტორებმა შეაფასეს, ეს ისტორიის სხვაგვარად ან ხელახლა დაწერა კი არ არის, არამედ მისი გაგრძელება და შევსებაა. მაგალითისათვის ავიღოთ საქართველოს ისტორია XIV–XV საუკუნეების მიჯნაზე. ივანე ჯავახიშვილი წერდა, რომ მეფე გიორგი VII-ს მიზანშეწონილი საგარეო პოლიტიკის წარმოების უნარი აკლდა, რომ თემურლენგთან უფრო ფრთხილი პოლიტიკა იყო საჭირო, ვიდრე შეუპოვარი ბრძოლა. მაგრამ შემდგომი კვლევის შედეგად გამოჩნდა ახალი შეხედულება, რომლის თანახმადაც ბრძოლა იყო ერთადერთი გამოსავალი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართველ ერს სრული გადაგვარება ელოდა. პროფესორმა კარლო ტაბატაძემ ამ პრობლემას მიუძღვნა მონოგრაფია „ქართველი ხალხის ბრძოლა უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ XIV–XV საუკუნეების მიჯნაზე“, სადაც წარმოდგენილია მსგავსი შეხედულება, რომელიც ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებასთან ერთად აისახა „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ III ტომში [4, 402], მაგრამ ამით ახალი ისტორია კი არ დაიწერა, არამედ სხვაგვარი ინტერპრეტაციით შე-

ფასდა მოვლენა. მივიღეთ ორი სხვადასხვა ანალიზი, რომელმაც ერთმანეთი ერთგვარად შეავსო, ისე რომ ქართველი ერის განწყობა და პატივისცემა ქართველი მეფისადმი არ შეცვლილა. ან კიდევ ავიღოთ ერეკლე II-ის საგარეო პოლიტიკა. იგი არაერთხელ შეფასებულა სხვადასხვაგვარად და დღესაც ფასდება, მაგრამ ყველა აღიარებს, რომ შთამომავლობა ერეკლე II-ს პატივს უნდა მიაგებდეს იმის გამო, რომ საერთაშორისო პოლიტიკისაგან განწირული ქვეყნის გადარჩენას ცდილობდა [7]. ანალოგიური მაგალითები ბევრია.

მესამეც, საქართველოს ისტორია „ხელახლა“ ან ახლებურად დასაწერი კი არ არის, არამედ შეიძლება დაინეროს ის, რაც არ დაწერილა. აქ მხედველობაში გვაქვს არა მარტო ის, რომ კვლევის პროცესში შეიძლება რაიმე ახალი დოკუმენტები და წყაროები აღმოჩნდეს, არამედ პირველ ყოვლისა, ქართული ფილოსოფიური ისტორია. აი, ეს არის საშვილიშვილო საქმე. მაგრამ გულწრფელად შეიძლება ითქვას, რომ დღეს საქართველოში არ არის ისეთი პიროვნება, ან მეცნიერთა ჯგუფი, რომელიც ამ ამოცანას გადაჭრის. ჩვენ დღეს გვყავს შესანიშნავი მეცნიერები, რომელთა დამსახურება დიდია ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე, მაგრამ ქართველი ერის ისტორიის ფილოსოფიურ გააზრებას ახალი ივანე ჯავახიშვილის, ან ქართველი ჰეგელის დაბადება ჭირდება, ასეთი პიროვნება ან პიროვნებები ისტორიამ, ეპოქამ უნდა წარმოშვას. დღეს ამის რესურსი საქართველოში არ არის. ჩვენ ამით იმის თქმა კი არ გვსურს, რომ წარსულში ყველაფერი უკვე გაკეთდა, ვიამაყოთ და დავკმაყოფილდეთ ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევებით და არაფრის ძიება და კვლევა აღარაა საჭირო. დღესაც იწერება ღირსეული მეცნიერული ნაშრომები, დისერტაციები და ა.შ. მაგრამ კიდევ ერთხელ ვუსვამთ ხაზს, რომ ეს არის დამატება ფაქტოლოგიურ-ემპირიული კვლევისა, რომელიც უკვე არსებობს და ესა თუ ის ავტორი მის ახალ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს. ეს კარგია და ასეთი კვლევები გაგრძელდება მაგრამ ქართველი ერის იმანენტური ისტორიის დაწერა არის სხვა, ურთულესი პროცესი და მომავლის ამოცანა. ეს კარგად ესმოდა ივანე ჯავახიშვილს: „თვითეული ხალხის ისტორიის შესწავლაზეა დამოკიდებული ბევრის მხრივ ის მეცნიერება, რომელსაც ისტორიის ფილოსოფიას ეძახიან და რომელიც შეადგენს ჩვენი მეცნიერების უზენაეს მიზანს“. [1,10]. ეს მიზანი თავად ასეთი მასშტაბის მეცნიერმა ან მეცნიერთა ჯგუფმა უნდა დაისახოს და განახორციელოს.

თავად ისტორიის ფილოსოფიაც სხვადასხვაგვარად ესმით თანამედროვე სინამდვილეში. ბევრი მიიჩნევს (და ეს ნაშრომებსაც

ეტყობა), რომ შეფასდა მოვლენა ემპირიულ – ისტორიული და თუ გნებავთ გარკვეული ფსიქოლოგიური ანალიზის საფუძველზე და გადაიჭრა ისტორიის ფილოსოფიის ამოცანა. ისტორიის ფილოსოფია ისტორიული ფაქტების, მოვლენებისა და ისტორიულ – ემპირიული ანალიზი კი არ არის, არამედ ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების, საგნების ფილოსოფიური ანალიზია. მაგალითად, დავით აღმაშენებელი დიდგორის ომის წინ მიმართავს „ქრისტესმიერ მეომრებს“, მოუწოდებს, რომ მხოლოდ ამ მაღლითაა გამარჯვება შესაძლებელი, თან უკან დასახვევ გზას ხერგავს პრინციპით სიკვდილი ან გამარჯვება. ემპირიული ანალიზი ამ მოვლენებისა არსებობს: აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა სათანადო წყაროების გათვალისწინებით და წინა ავტორებზე დაყდნობით შეისწავლა ეს ფაქტები და თავის მონოგრაფიაში „დავით აღმაშენებელი“ მისცა ღრმა მეცნიერული შეფასება. მაგრამ სიახლე ამის შემდეგ შეიძლება იყოს ქართული სულის შესწავლა, მისი ფსიქოლოგია. შუასაუკუნეობრივი თეოცენტრიზმის განმარტება და მისი ასახვა ქართულ მენტალიტეტზე. ან კიდევ ავიღოთ ასევე კარგად შესწავლილი მარტყოფის აჯანყება, რომელიც ხდება ღვთისმშობლის ხარების დღეს 1625 წ. 25 მარტს (ახ.სტ. 7 აპრილი) თუ ვიტყვით, რომ ეს არ იყო შემთხვევითი მოვლენა, უნდა ავხსნათ რა არის შემთხვევა, ან რატომ არ არის შემთხვევა, ან თუ არის, ასევე, რატომ არის შემთხვევა. უნდა განიმარტოს ხარების დღის მისტერიული არსი და ქართველი ერის გამარჯვებაში ამ დღის საკრალური მნიშვნელობა. ან კიდევ ალავერდობას მომხდარი აჯანყება. ქართველმა და უცხოელმა ავტორებმა არაერთხელ გაუსვეს ხაზი ქრისტიანული მართლმადიდებლობის როლს ქართველი ერის ისტორიაში, შეფასდა მისი გარეგანი არსი, კერძოდ ის, რომ ფეოდალურ სამეფოებად და საფეოდალოებად დაშლილ-დაქუცმაცებულ საქართველოში ქრისტიანობა იყო ერთადერთი ძალა, რომელიც აერთიანებდა ქართველ ერს, რომ არ დარღვეულა ქართული ეკლესიის ერთიანობა. ყოველივე ეს აირეკლა საქართველოს კონსტიტუციაშიც, სადაც საუბარია ქრისტიანული მართლმადიდებლობის დამსახურებაზე ქართველი ერის წინაშე. მაგრამ ქართული იმანენტური ისტორია, პირველ ყოვლისა შენიშნული და დაფიქსირებული უნდა იყოს სიმბოლური შემეცნებით, სხვაგვარი წესრიგიდან წამოსული მაღლით.

თავის დროზე გენიალური იმანენტური ისტორია შექმნა ჰეგელმა. იგი ერთგვარად იყო აზრში ისტორიული სულის განსახიერება [8, 319]. ამიტომაც იყო მისი ფილოსოფია ანტიპერსონალისტური. ქრისტიანობა ყოველთვის მოქმედებდა ისტორიაში, იგი იყო ისტო-

რიული და აღიარებდა ისტორიის აზრს. მაგრამ იმავდროულად ხდებოდა მისი შეჯახება ისტორიასთან. ეს იყო ქრისტიანობის ობიექტივიზაცია ისტორიაში. ქრისტიანობა იღებს თავის თავში ისტორიას და მოქმედებს ისტორიაში, მაგრამ მისი სულის გაგება ისტორიულ ობიექტივიზაციაში შეუძლებელია. ქრისტიანობისათვის ნებისმიერი ადამიანური სული უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მთელი კაცობრიობის ისტორია იმპერიებით, სამხედრო გადატრიალებებით, აყვავებული ცივილიზაციებით და ა.შ. [8, 320]. ამიტომ ცალკეული ერის ისტორიის შესწავლისას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ამ ერის მენტალიტეტს, ფსიქოლოგიას, სააზროვნო კრიტერიუმების შესწავლას. აი, ეს ამოცანაა შესასრულებელი. ქართული მითოლოგიის, ქართველი ადამიანის, ქართული სულის შესწავლის გარეშე „ახალი“ ქართული ისტორია ვერ დაინერება. საქართველოს ისტორია უნდა დაინეროს არა მხოლოდ მისი გარეგანი ტრაგიკული ბედით, არამედ პირველ ყოვლისა მისი შინაგანი ტრაგიზმით, თავისუფლებაში განცდილი ბედით. ქართველმა უნდა იმსჯელოს თავისუფლების გაგებაზე საქართველოს ისტორიაში, მის მისტიურ დატვირთვაზე; თავისუფლების სიმბოლურ ხასიათზე ნატურალისტურ – მეტაფიზიკურ სამყაროში, მის ანტინომიურობაზე და ა.შ. აი, რა ისტორიაა დასაწერი. მაგრამ ასეთი ისტორია რჩეულმა ქართველებმა უნდა დანერონ, რომელიც თავად ისტორიამ უნდა წარმოშვას და არა პროვინციულ – სნობისტური შემეცნების ინდივიდებმა, რომლებიც საქართველოს ისტორიის „თავიდან დანერას“ მის გარეგან გადააზრებაში ხედავენ. ბოლო დროს ჩვენ ვნახეთ ასეთი გადააზრების შედეგები: რომ დიდგორის ველზე ვერ დაეტეოდა იმ რაოდენობის ჯარი, რაც ისტორიული წყაროებითაა ცნობილი, ამიტომ არ ღირს დავით აღმაშენებლის როლის ესოდენ გაზვიადება, რომ თამარის დროს საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს დაცემას, რომელსაც მომდევნო ეპოქებში ჰქონდა ადგილი, რომ გიორგი სააკაძე ეროვნული გმირი კი არა სტალინის მიერ წამონეული ამბიციური ფეოდალია, ან სულაც მოღალატე, რომ ერეკლე II გონებრივად ვერ იდგა სათანადო სიმალლეზე, თორემ ასეთ შეცდომებს არ დაუშვებდა. განსაკუთრებული „თავდასხმის“ ობიექტია ვახტანგ VI და ა.შ. ზოგიერთი ავტორი კი პროვინციალიზმის პირდაპირი გაგების ტყვეობაში ექცევა და საქართველოს აღორძინებაში თუ გადარჩენაში საქართველოს ამა თუ იმ კუთხის განსაკუთრებულ როლზე საუბრობს ამ კუთხის „განსაკუთრებულობის“ ხაზგასმით. პროვინციულ – სნობისტური ცნობიერებისთვის უცხოა ქართველი ერის განვითარების იმანენტური გზა, ეს არის აბსოლუტურად დილექტანტური ისტორიული საგნებისა და მოვლენების ზე-

დაპირული ხედვა, რომელიც ისტორიას ვერ გაუძლებს. უფრო მეტიც, მაშინვე დაირღვევა, როგორც კი გამჟღავნდება, მაგრამ რახან ასეთი აზრი მაინც გამოჩნდა, საჭიროდ ჩავთვალეთ ყურადღება გაგვემახვილებინა საქართველოს ისტორიის კვლევის ზოგიერთ ასპექტზე.

ქართველი ერის ფილოსოფიური ისტორია კი მართლაც დასაწერია და ამ მამულიშვილური საქმის შესრულება მომავლის ამოცანაა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ივ. ჯავახიშვილი, მამულიშვილობა და მეცნიერება, თბ., 1904.
2. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I-IV, მე-5 გამოცემა, თბ., 1960-1967.
3. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორია, ნაწ. I, თბ., 1948.
4. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები ტ. III, თბ., 1979.
5. გ. ყორანაშვილი, ქართული ისტორიოგრაფიის დღევანდელი მდგომარეობა და პერსპექტივები, თბ., 2008.
6. ფ. ჰეგელი, ისტორიის ფილოსოფია, თარგმანი ნ. ნათაძისა, თბ., 2001.
7. ვ. გურული, რუსეთი მოდიოდა თუ ერეკლეს მოჰყავდა? გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 2008, 22 ოქტომბერი, №198.
8. Бердяев Н.А., Философия свободного духа, М., 1994.
9. Колингууд Р.Дж., Идея истории, М., 1995.
10. Хаидегер М., Бытье и время, Санкт-Петербург, 2002.

Zurab kvetenadze

*Professor of the Georgian
Technical University*

Is it necessary that Georgian history „write again“?

Summary

Recently in historical science, historical publicity or private discussions there is highlighted the idea, that it's time to appreciate historical development of Georgian nation in new way, that it's necessary that history write „again“.

We think that main problem is to realize the way that Georgian nation passed historically. Great authorities Ivane Javaxishvili, Nico Berzenishvili, Simon Janashia, Shota Mesxia and others perfectly wrote the history of Georgia and no one can write it again. It's not necessary to write the history from the beginning, but have to write the one that have not been written. We mean philosophical realization of Georgian history. At that time Ivane Javaxishvili was also talked about the necessity to write the philosophy of history. Such history has to be written exactly by such authority or group of authorities. And such persons are made by history and epoch itself.

It's necessary to create the imminent history of Georgian nation. It has to write not only by its external tragic fate, but at first by internal tragic that is inspired by the war for freedom. Georgian historian has to discuss the concept of freedom in the history of Georgia and its mystical importance. We say that orthodox Christianity had very important role in the history of Georgia, but it's necessary to see it in symbols and other kind of sights that come from godlike world and mention such thought. We think that it's exactly the patrimonial problem.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

სოლიდური სამეცნიერო წიგნი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორ, პროფესორ მიხეილ სვანიძეს, როგორც გამოჩენილ აღმოსავლეთმცოდნეს, კარგად იცნობს და სათანადოდ აფასებს არა მხოლოდ ქართველ, არამედ უცხოელ მეცნიერთა ფართო წრე. იგი უკვე დიდი ხანია, რაც სისტემატურად აქვეყნებს თავის ფრიად საყურადღებო სამეცნიერო გამოკვლევებს საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიის აქტუალური საკითხების შესახებ. მისი გამოკვლევების მნიშვნელოვან ნაწილში მონოგრაფიულად არის შესწავლილი თურქეთის პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის პრობლემები.

200-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი ქართულ, რუსულ, თურქულ, ფრანგულ და ინგლისურ ენებზე, მათ შორის 10 სოლიდური წიგნი – ასეთია პროფ. მიხეილ სვანიძის მრავალწლიანი თავდაუზოგავი მეცნიერული კვლევა-ძიების შედეგი.

მიუხედავად იმისა, რომ ღვანლმოსილ მეცნიერსა და პედაგოგს ამ ცოტა ხნის წინათ, დაბადებიდან 80 წელი შეუსრულდა, ის მისთვის ჩვეული ენერჯითა და დატვირთვით მუშაობს.

ამის დასტურია მეცნიერის მიერ უკანასკნელ პერიოდში გამოცემული მისი ნაშრომები, რომელთა შორისაც გამოყოფდით წიგნს: „თურქეთის ისტორია“ (თბ., 2007 წელი, 582 გვერდი, ილუსტრირებული), რომელშიც გაერთიანდა მანამდე სამ ტომად დასტამბული ნაშრომი.

აქვე დავსძენთ, რომ ამ მრავალმხრივ საყურადღებო ნაშრომისათვის, მის ავტორს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის დადგენილებით, მიენიჭა აკადემიკოს გიორგი წერეთლის სახელობის პრემია.

სხვადასხვა დროს პროფ. მ. სვანიძემ სამეცნიერო რედაქტორობა გაუწია მრავალ მნიშვნელოვან ნაშრომს, რომლებიც ქართველი აღმოსავლეთმცოდნეებისათვის ფრიად ძვირფასი შენაძენია.

ამ ცოტა ხნის წინათ, მისი რედაქტორობით გამოიცა სოლიდური სამეცნიერო ნაშრომი: „საერთაშორისო ურთიერთობანი ახლო აღმოსავლეთში ოსმალეთ-ირანის ომების დროს და საქართველო (XVI საუკუნე) [გამომცემლობა „ნეკერი“, თბ., 2008, 372 გვერდი, ილუსტრირებული].

ნიგნი გამოიცა აკადემიკოს გიორგი წერეთლის სახელობის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ეგიდით.

ნაშრომი შესრულებულია ავტორთა კოლექტივის მიერ, რომელშიც გაერთიანებულნი იყვნენ შემდეგი მეცნიერები: მ. სვანიძე (პროექტის ხელმძღვანელი), დავით კაციტაძე, თამაზ ნატროშვილი, კახაბერ დემეტრაშვილი, რუსუდან შარუმაშვილი, ნანული კაჭარავა და პავლე თოფურია. ამ წიგნში გამოყენებული ზოგიერთი სამეცნიერო წყაროს და ლიტერატურის ნიმუში თარგმნეს: ცისანა აბულაძემ, ჯემშიდ გიუნაშვილმა, ნანა ჯანაშიამ, თამარ სამყურაშვილმა და თეა გაგნიძემ.

ამ მონოგრაფიულ გამოკვლევაში განხილულია საერთაშორისო ვითარება ახლო აღმოსავლეთში, ოსმალეთ-ირანის ომები და საქართველო XVI საუკუნეში; ხაზგასმულია „გურჯისტანის საკითხის“ აქტუალურობა ოსმალეთ-ირანის ომებისა და დიპლომატიური მოლაპარაკების დროს; გაანალიზებულია ოსმალეთ-ირანის საზავო ხელშეკრულებები და გაშუქებულია ანტიოსმალური კოალიციების შექმნის ცდები.

იმავედროულად, ყურადღება ეთმობა ოსმალეთისა და ირანის ურთიერთობას ევროპის ქვეყნებთან, მათ შორის, ინგლისელთა სავაჭრო ექსპედიციების საქმიანობას კავკასიასა და ირანში.

წიგნში შესწავლილია ოსმალთა და ყიზილბაშთა ლაშქრობები საქართველოში და ქართველი ხალხის ბრძოლა დამპყრობთა წინააღმდეგ. აღნიშნულია ასევე ქართველ მეფეთა დიპლომატიური სვლები ქვეყნის ინტერესების დასაცავად.

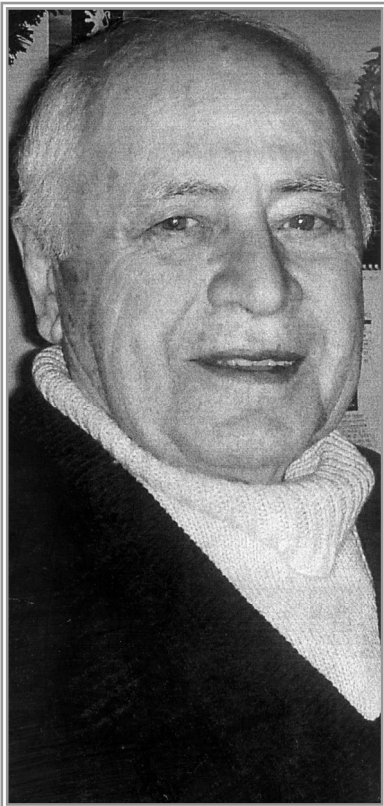
ამრიგად, ზემოთ განხილული ნაშრომი უაღრესად მნიშვნელოვანი გამოკვლევაა და ქართული ისტორიოგრაფიისათვის ძვირფას შენაძენს წარმოადგენს.

გ ა ხ ს ე ნ ე ბ ა

დოდო ჭუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ალექსანდრე ბენდიანიშვილი

ალექსანდრე ბენდიანიშვილს გამორჩეული ადგილი უჭირავს თანამედროვე ისტორიკოს-მკვლევართა შორის. ის იყო მაღალი ზნეობის, პრინციპული, სიმართლის დასაცავად გამართულ ბრძოლაში უკომპრომისო ადამიანი და ეს თვისებები მის მეცნიერულ მოღვაწეობაზეც აისახა. მან, პირველმა საბჭოთა ისტორიკოსთაგან, ობიექტურად გააშუქა ეროვნული საკითხი, ამხილა რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკა საქართველოს მიმართ, მისი იმპერიული მიზნები და ამოცანები მთელი XIX-XX საუკუნეების მანძილზე. კომუნისტური რეჟიმის დროს ადვილი არ იყო კონიუნქტურული შაბლონებისა და სტერეოტიპების დამსხვრევა, ტაბუდადებული თემების გახსნა და სიმართლის დანერა. ხელისუფლება იდეოლოგიურ დაკვეთას აძლევდა საზოგადოებრივ მეცნიერებას და ცოტა ვინმე თუ ახერხებდა არ და-

მორჩილებოდა ამ პროცესს, პრინციპული და ობიექტური კვლევის მეთოდის ერთგული დარჩენილიყო. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი სწორედ ასეთი მეცნიერი იყო.

დიდი ნიკო ბერძენიშვილის საუკეთესო მოწაფემ, ალექსანდრე ბენდიანიშვილმა, წინა საუკუნის 50-60-იან წლებში, როდესაც ჭირდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და ეროვნულ საკითხებზე წერა, მიმართა სოციალურ თემატიკას, ამ სფეროს მეცნიერულ შესწავლაში საკმაოდ დიდი წვლილიც შეიტანა და შექმნა საინტერესო მონოგრაფიული გამოკვლევები. მათში აისახა ქართული სოფლის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სრული სურათი: სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობის ჩამოყალიბება, გლეხთა სოციალური კატეგორიების ყოფა, განსაკუთრებით აღსანიშნავია მეცნიერის გამოკვლევები დროებით-ვალდებულ და ხიზან გლეხთა ინსტიტუტებზე, სახელმწიფო გლეხთა ბეგარა-გადასახადებზე, მესაკუთრე გლეხთა კატეგორიის ჩამოყალიბებაზე, მიწების ყიდვა-გაყიდვის და ფლობის, სასოფლო-საზოგადოებების შექმნისა და სხვა თემების შესახებ.

მეცნიერმა გულდასმით შეისწავლა 60-70-იანი წლების ბურჟუაზიული რეფორმების არსი და შედეგები, მისმა ნაშრომმა საქალაქო თვითმმართველობების შესახებ ამ, მანამდე სრულიად შეუსწავლელი საკითხის ირგვლივ, სრული და ამომწურავი ინფორმაციები მისცა XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართული საქალაქო ცხოვრებით დაინტერესებულ მკითხველს.

ორივე სამეცნიერო-საკვალიფიკაციო ნაშრომი მეცნიერმა ქართული სოფლის შესწავლას მიუძღვნა და როდესაც ამოწურა ეს თემა, 1968 წელს დაცული სადოქტორო დისერტაციის შემდეგ შეუდგა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და ეროვნული საკითხების შესწავლას. თითქმის ათწლეულის მანძილზე განეული მუშაობის შედეგად შექმნილი მონოგრაფია – „ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 წწ.“ – დაიბეჭდა 1980 წელს და ერთგვარი შოკისებური რეზონანსიც გამოიწვია ამდროინდელ საზოგადოებაში. წიგნის ტირაჟის ნაწილი ცენზურამ მოხსნა სავაჭრო ქსელიდან, ყველა კითხულობდა და ეძებდა მის ეგზემპლარებს, რადგანაც პირველად ითქვა ოფიციალური გამოცემიდან ის სიმართლე, რაც 1801-1921 წლებში მოხდა საქართველო-რუსეთს შორის და ადამიანებმა მანამდეც იცოდნენ, მაგრამ ხმამაღლა ან ვერავინ ამბობდა, ანდა ფართო საზოგადოებისათვის დაფარული იყო. დოკუმენტები, რომლებიც საარქივო ფონდებში იდო და ნაწილობრივ იყო ცნობილი მკვლევართა ნაწილისათვის, მან ახლებურად გაახმოვანა, ზუსტად წაიკითხა და ობიექტური ინტერპრეტაცია მისცა მათში მოტანილ ფაქტებს. მკვლევრისთვის XIX საუკუნე სახალხო-განმათავისუფლებელი ომების, ანტირეჟიმული აჯანყებების მძლავრი აფეთქებით იყო საინტერესო და ეპოქას სულ ახალი, ამ მოვლენების მიზეზ-შედეგობრივი შეფასებით წარმოადგენდა.

მას სწამდა და კვლევასაც იმ ნიშნით ახდენდა, რომ უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ ნებისმიერი ხალხის ბრძოლა ყოველგვარ პირობებში ბუნებრივი და სამართლიანია, ამიტომ ისტორიკოსმა არ უნდა შემოაცალოს მას ნამდვილი შინაარსი და მხოლოდ სოციალური მოძრაობის სახე არ უნდა დაუტოვოს, როგორც ამას საბჭოთა ისტორიოგრაფია ახდენდა. მან გააკრიტიკა იმ მეცნიერთა თვალსაზრისი, რომლებიც რუსეთთან საქართველოს „შეერთებას“ დადებით მოვლენად და ჩვენი ქვეყნისთვის სპარსეთ-ოსმალეთის აგრესიისაგან თავდახსნის საშუალებად მიიჩნევდნენ. წიგნში დაუფარავად ითქვა, რომ ეს იყო რუსეთის მიერ საქართველოს ძალით დაპყრობა, ანექსია და ამ სავალალო პროცესს, სამწუხაროდ, ქართულმა მხარემაც შეუნყო ხელი. საქართველოს მეფეებმა კარგად ვერ შეაფასეს ამ ქრისტიანი მეზობლის პოლიტიკური ძალა, რადგან XV–XVI საუკუნეებიდანვე დაიწყეს მასთან დაკავშირებისთვის ბრძოლა, როდესაც რუსეთი ჯერ კიდევ არ წარმოადგენდა რაიმე მნიშვნელოვან და ანგარიშგასაწევ სახელმწიფოს. რუსეთი კი არ ეხმარებოდა ქართველ მეფეებს, არამედ სპარსეთ-ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლისკენ მოუწოდებდა. მეცნიერის სამართლიანი დასკვნით, ქართველებს მუსლიმანური გარემოცვის წინააღმდეგ ბრძოლის მარავალსაუკუნოვანი გამირული ტრადიცია ჰქონდათ, ამიტომ რუსეთისაგან მათ ჭირდებოდათ არა ბრძოლისკენ მოწოდება, არამედ რეალური დახმარება. მაგრამ მისი დახმარება მარტო მორალური მხარდაჭერით გამოიხატებოდა. ქრისტიანული ერთმორწმუნეობა საკმარისი არ აღმოჩნდა ამ ორი ქვეყნის სამშვიდობო საგარეო ურთიერთობისათვის; როდესაც გაძლიერდა, რუსეთმა არათუ დაიცვა, არამედ თავად დაიპყრო საქართველო და ოსმალეთ-სპარსეთისაგან განსხვავებით, ნომინალურადაც კი არ დატოვა მისი სახელმწიფოებრიობა, ბაგრატიონების ათასწლოვანი დინასტიის მეფობა მოსპო, მისი წარმომადგენლები რუსეთში ძალით გაასახლა, გაარუსა და საქართველოში დაბრუნების უფლებაც წაართვა. მეცნიერმა სრულიად დაუფარავად მოიტანა ქართველი ადამიანისთვის ეს გულსაკლავი ფაქტები: თუ როგორი ძალადობით არღვევდნენ რუსი „მოკავშირეები“ გეორგიევსკის ტრაქტატს, როგორ ახშობდნენ სისხლის ზღვაში პატრიოტ ქართველთა ანტირეჟიმულ გამოსვლებს, რა პირსისხლიანები იყვნენ რუსი მთავარმმართველები – კნორინგი, ციციანოვი, გუდოვიჩი, ტორმასოვი, მარკიზ პაულიჩი, რტიშჩევი, ერმოლოვი, პასკევიჩი თუ სხვები, რამაც წიგნის დიდი რეზონანსი და საზოგადოებრივი გამოხმაურება განაპირობა. მკითხველთა არა მარტო პროფესიულად დაინტერესებული წრე, არამედ საზოგადოების ყველა წარმომადგენელი ინტერესით კითხულობდა

და ეცნობოდა „თავისუფლების ლიგის“ საქმიანობას, ავტონომისტთა მოღვაწეობის მიზნებსა და ამოცანებს, სხვადასვა პარტიათა იდეოლოგიას და უახლოესი წარსულის ისტორია მათთვის სრულიად ახალ ფურცლებს შლიდა. ასევე საინტერესო და სიახლე იყო ამდროინდელი მკითხველისთვის წიგნის ის თავი, სადაც საუბარი იყო ქართველ „მენ-შევიკებსა“ და სახელმწიფოებრიობის აღდგენაზე. მანამდე, როგორც ოფიციალური და მისი გამოცემები, ასევე დისიდენტური მოძრაობის წარმომადგენლები და მათი ლიტერატურა სოციალ-დემოკრატებს ერთნაირად აკრიტიკებდნენ და ანტიქართულ ძალად მოიხსენიებდნენ. ალექსანდრე ბენდიანიშვილმა აჩვენა არა მარტო სოციალ-დემოკრატ მოღვაწეთა შეცდომები, არამედ მათ მიერ განეული ღვაწლიც საქართველოს სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის საქმეში, მათი ბრძოლა საერთაშორისო ასპარეზზე რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის გამოსაშკარავებლად, გამოავლინა ის ადამიანები, რომლებიც პარტიული კუთვნილების მიუხედავად, იყვნენ დიდი პატრიოტები და ქართველი ერის ინტერესთა უერთგულესი დამცველები. ამათგან ერთ-ერთს – გრიგოლ ლორთქიფანიძეს შემდგომში ცალკე გამოკვლევაც მიუძღვნა და მისი საზოგადოებაც შექმნა. ამასთანავე, არ დაჯერდა ამ წიგნში ფრაგმენტულად ასახულ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დახასიათებას და ვრცელი მონოგრაფიული გამოკვლევა გამოაქვეყნა პირველი რესპუბლიკის სახელმწიფო სტრუქტურების, სამინაო და საგარეო ორიენტირების, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობის შესახებ.

მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ქართული ისტორიოგრაფია ალექსანდრე ბენდიანიშვილის 2006 წელს გამოქვეყნებულმა გამოკვლევამ – „ქართული ეროვნული სახელმწიფოს განვითარების ეტაპები“. მასში მეცნიერმა გამოავლინა ათწლეულების მანძილზე დაგროვილი დიდი ცოდნა, კვლევის გამოცდილება, გამოიყენა ახალი მეთოდოლოგიური მიმართულებანი ისტორიული კვლევის დარგში და შექმნა ნაშრომი ქართულ სახელმწიფოებრიობაზე უძველესი, ადრეკლასობრივი პერიოდიდან თანამედროვე ეტაპამდე. მონოგრაფიაში ქართული სახელმწიფოს ტიპები დახასიათებული და შესწავლილია თანადროული ევროპისა და აზიის დიდ სახელმწიფოებთან შეპარისპირებით, გამოვლენილია მისი თავისებურებები, ნაჩვენებია ის საფუძველი, რითაც ქართული სახელმწიფოებრიობა არ დაიკარგა, მიუხედავად იმისა, რომ მას ნომინალური არსებობის ფორმა რჩებოდა მაშინ, როდესაც იმპერიების ქვეშევრდომობაში ექცეოდა, ქართველი ხალხი საჭირო დროს კვლავ აღიდგენდა ხოლმე სრულ

დამოუკიდებლობას. მეცნიერმა დასახა გზები ქართული სახელმწიფოს შესაძლო მონყობისა და სტრუქტურული აგების შესახებ, გვიჩვენა მისი სამომავლო გზა.

მკვლევარი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ისტორიის ცოდნის გადაცემას ახალგაზრდობისთვის. ის მუდამ საუბრობდა დიდი ილიას დამოკიდებულებაზე ისტორიის მიმართ და ცდილობდა ესწავლებინა, ან სახელმძღვანელოდ მიეწოდებინა თანამედროვე ახალგაზრდობისთვის სწორად შედგენილი, ენობრივად გამართული და კარგად საკითხავი წიგნები. ამ მიზნით მან შეადგინა საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის სახელმძღვანელო. მისი აზრით, ეროვნული თავისუფლების განმტკიცებისა და დემოკრატიისათვის ბრძოლაში ახალგაზრდობა ჩაება, მაგრამ, იმის გამო, რომ მათ კარგად არ იციან საკუთარი ქვეყნის წარსული, ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია, უჭირთ თანამედროვე მოვლენებში გარკვევა, ქვეყნისა და ერის წინაშე დასახული მთავარი მიზნების კარგად გააზრება, ამ ნაკლის გამოსწორება აუცილებელია ისტორიული მეცნიერების სწავლების გაუმჯობესებით, ქართველი ახალგაზრდობის ცოდნის დონის ამაღლებით. უამისოდ ვერც მათ გასცემენ პასუხს, ვინც წინასწარგანზრახვით ან უცოდინრობით აყალბებენ საქართველოს ისტორიას, ვერ ამჩნევენ ქართველი ერის ღირსებას, მის შემოქმედებით უნარს და ჩვენი ქვეყნის განვითარების პერსპექტივას ეჭვქვეშ აყენებენ.

ალექსანდრე ბენდიანიშვილმა უდიდესი წვლილი შეიტანა 2008 წელს გამოცემული ვრცელი მონოგრაფიის – „რუსული კოლონიალიზმი საქართველოში“ – შექმნაში. მართალია, წიგნს რამდენიმე ავტორი ჰყავს, მაგრამ, გარდა იმისა, რომ მისი საკმაოდ მოზრდილი ნაწილი ეკუთვნის, მეცნიერმა ბევრი იზრუნა მონოგრაფიის გამთლიანებასა და ერთიან სტილზე. მას შეეძლო შეთანხმებულად ემუშავა ჯგუფთან, დაეკავშირებინა სხვადასხვა ავტორთა თვალსაზრისები და სამეცნიერო შეხედულებები ერთმანეთთან, შეეკრა თემა ინდივიდუალური ნაშრომებით. თუ ეს მონოგრაფია ასე საინტერესო და მრავალმხრივი გამოვიდა, ამაში ბატონი ალექსანდრეს ამ ნიჭმაც ითამაშა გარკვეული როლი.

ღვანლმოსილმა მეცნიერმა უამრავი მოსწავლე აღზარდა, ის იყო საუკეთესო პედაგოგი, მასთან ურთიერთობა ახალგაზრდებში პროფესიონალიზმს, სამეცნიერო მუშაობისადმი განსაკუთრებულ ინტერესსა და ხელმძღვანელისადმი გამორჩეული მოწინების გრძნობას აღვივებდა. ის უყვარდათ სტუდენტებს საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტში, თელავის უნივერსიტეტში, სამ-

ხედრო აკადემიაში, სადაც რამდენიმე წელი კათედრის გამგეც იყო და ქართული სამხედრო ხელოვნების დიდ საიდუმლოებას ისტორიული გმირების მაგალითით უზიარებდა ახალი, დამოუკიდებელი საქართველოს მომავალ ჯარისკაცებს.

თავმდაბალი, რბილი და მიმტყევებელი ხასიათის ადამიანი მხოლოდ მაშინ აენტებოდა ხოლმე, როდესაც საქართველოს ისტორიულ წარსულს ვინმე აუგად შეეხებოდა, დაამახინჯებდა, იცრუებდა და ისე წარმოადგენდა, რომ ქართველი ერისთვის შეურაცხყოფა მიეყენებინა. ოპონენტებს არა ემოციებზე დამყარებულ, არამედ დოკუმენტური მასალებით, საარქივო წყაროებით განმტკიცებულ პასუხს სცემდა. განსაკუთრებით ტკიოდა გული, როდესაც ეს ოპონენტი არაქართველი კი არა, რომელიმე შეცდენილი თანამემამულე იყო. უმძიმესი იყო მისთვის უკანასკნელი წლები. რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის დიდი ნაწილის ახალ ანექსიასა და ოკუპაციას მეცნიერი მტკივნეულად განიცდიდა, მას ადარდებდა და სიცოცხლეს უმწარებდა ფიქრი სამშობლოს მომავალზე, დაკარგულ ტერიტორიებზე, ბედზე, რომელიც ეკუთვნოდა არა მარტო დღევანდელ, არამედ მთელ ისტორიულ საქართველოს, უძველესი დროიდან უშორეს მომავლამდე, მარადისობამდე.

ნავიდა ჩვენგან დიდი პროფესიონალი, საუკეთესო მასწავლებელი და მეგობარი, ადამიანი, რომელსაც ტკიოდა და უხაროდა სამშობლოს წუხილი და სიხარული, რომელიც ოცნებობდა ენახა ძლიერი და მშვიდი საქართველო. დარჩა უამრავი ადამიანის თბილი გახსენება და ურყევი რწმენა იმისა, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ალექსანდრე ბენდიანიშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობა ყოველთვის იქნება ღირებული და გამოსაყენებელი.

გარეკანის ბოლო გვერდზე გამოსახულია:

მეფე ერეკლე II-ის მიერ 1795 წლის 1 მაისს გაცემული წყალობის
სიგელი, რომელშიც დაფიქსირებულია სიტყვა „თბილისი“.

(ამ დოკუმენტის დედანი დაცულია საქართველოს ცენტრალურ
სახელმწიფო საისტორიო არქივში, ფონდი 1448, საბუთი № 845).

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge